

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Центральноукраїнський державний університет
імені Володимира Винниченка

MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE
Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University

НАУКОВІ ЗАПИСКИ ACADEMIC NOTES

**Серія:
Педагогічні науки**

**Series:
Pedagogical Sciences**

**Випуск 218 (2025)
Edition 218 (2025)**

**Кропивницький – 2025
Kropyvnytskyi – 2025**

УДК 378

Н 34

DOI випуску: 10.36550/2415-7988-2025-1-218

Н 34 Наукові записки. Серія: Педагогічні науки. Кропивницький: Центральноукраїнський державний університет імені Володимира Винниченка, 2025. Випуск 218. 324 с.

ISBN 978–7406–57–8

ISSN 2415–7988 (Print)

ISSN 2521–1919 (Online)

ICV 2020 = 77.92

«Наукові записки. Серія: Педагогічні науки» включено до Переліку наукових фахових видань України категорії «Б» (галузь знань: 01 Освіта/Педагогіка), згідно з Наказом Міністерства освіти і науки України № 886 від 02.07.2020.

Збірник зареєстровано в міжнародних наукометричних базах Index Copernicus, Google Scholar, Academic Journals, Research Bible, WorldCat, публікаціям присвоюється ідентифікатор цифрового об'єкта DOI.

Реєстрація суб'єкта у сфері друкованих медіа: Рішення Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення №599 від 27.07.2023 р. Ідентифікатор медіа R30-01123.

Редколегія:

Головний редактор:

Філоненко О. В. – доктор педагогічних наук, професор Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка

Члени редакційної колегії:

Галета Я. В. – доктор педагогічних наук, професор Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка

Габелко О. М. – кандидат педагогічних наук, доцент Центральноукраїнського університету імені Володимира Винниченка

Давидович Н. – професор, університетський центр Самарія, Аріель, Ізраїль

Довга Т. Я. – доктор педагогічних наук, професор Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка

Жатан Є. – професор Гданського університету, Польща

Клім-Клімашевська А. – доктор педагогічних наук, професор Природничо-гуманітарного університету в Седльцах, Республіка Польща

Лещенко Г. А. – доктор педагогічних наук, професор Льотної академії Національного авіаційного університету

Окольніча Т. В. – доктор педагогічних наук, професор Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка

Остенда О. – професор технологічного університету, Катовіце, Польща

Радул О. С. – доктор педагогічних наук, професор Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка

Растригіна А. М. – доктор педагогічних наук, професор Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка

Рацул О. А. – доктор педагогічних наук, професор Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка

Рябовол Л. Т. – доктор педагогічних наук, професор Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка

Савченко Н. С. – доктор педагогічних наук, професор Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка

Савченко Л. О. – доктор педагогічних наук, професор Криворізького державного педагогічного університету

Садовий М. І. – доктор педагогічних наук, професор Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка

Друкується за рішенням вченої ради Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка (протокол № 11 від 31.03.2025)

Статті подано в авторській редакції

© Центральноукраїнський державний університет імені Володимира Винниченка, 2025

UDK 378
A 34

DOI issue: 10.36550/2415-7988-2025-1-218

A 34 Academic notes. Series: Pedagogical Sciences. Kropyvnytskyi: Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University, 2025. Edition 218. 324 p.

ISBN 978–7406–57–8
ISSN 2415–7988 (Print)
ISSN 2521–1919 (Online)
ICV 2020 = 77.92

«Academic Notes. Series: Pedagogical Sciences» is included into the List of Scientific Professional Publications of Ukraine, **category «B»** (field of knowledge: Education / Pedagogy), Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine № 886 of 02.07.2020.

The collection is registered in the international catalogues of periodicals and database Index Copernicus, Google Scholar, Academic Journals, Research Bible, WorldCat, publications are assigned a DOI digital object ID.

Registration of the entity in the field of print media: Decision of National Council of Ukraine on Television and Radio Broadcasting No. 599 dated July 27, 2023. Media **Registration Identifier R30-01123**.

Editorial Board:

Academic editor:

Filonenko O. V. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University

Editorial Board:

Haleta Y. V. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University

Habelko O. M. – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian

Davidovitch N. – Professor, Ariel University Center of Samaria, Israel

Dovha T. Y. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University

Szatan E. – Professor University of Gdansk, Poland

Klim-Klimashevskaya A. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor of Natural-humanitarian University of Siedlce, Republic of Poland

Leshchenko H. A. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Flight Academy of the National Aviation University

Okolnycha T. V. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University

Ostenda O. – Professor of University of Technology, Katowice

Radul O. S. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University

Rastrygina A. M. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University

Ratsul O. A. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University

Ryabovol L. T. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University

Savchenko N. S. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University

Savchenko L. O. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Kryvyi Rih State Pedagogical University

Sadovyi M. I. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University

Published by the resolution of the Academic Council of the
Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University (Protocol № 11 from 31.03.2025)

© Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian
State University, 2025

ЗМІСТ

ПРИМА Раїса, ПРИМА Дмитро, ДЕСЯТНИК Катерина СОЦІАЛЬНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ УЧИТЕЛЯ ЯК ДЕТЕРМІНАНТА ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНО-КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ	12
БОНДАР Вікторія, НІКІТСЬКА Юлія, НІКОЛАЄСКУ Інна ОСОБЛИВОСТІ КОНСУЛЬТУВАННЯ ЯК ТЕХНОЛОГІЇ ПРОФЕСІЙНОГО РОЗВИТКУ ПЕДАГОГА..	15
ГАЛЕТА Ярослав, ПОЛУДЕНЬ Євген СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ЗРІЛОСТІ ОСОБИСТОСТІ	21
ГУМЕНЮК Ірина МЕТОДИЧНА СИСТЕМА НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЗА ПРОФЕСІЙНИМ СПРЯМУВАННЯМ: ОБҐРУНТУВАННЯ ОБ'ЄКТИВНОСТІ ПЕРЕДУМОВ ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ	27
ДУДКА Тетяна BLENDED LEARNING ЯК ІНСТРУМЕНТ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ДОКТОРІВ ФІЛОСОФІЇ В УКРАЇНСЬКИХ РЕАЛІЯХ ВОЄННОГО ЧАСУ.....	32
КУЗЬМЕНКО Ольга, ДЕМБІЦЬКА Софія, КОБИЛЯНСЬКИЙ Олександр, КОБИЛЯНСЬКА Ірина, ПІНАЄВА Ольга АКСІОМАТИКО-ДЕДУКТИВНА СИСТЕМА ОНТОЛОГІЙ НА ЗАСАДАХ STEM-ОСВІТИ	36
ЛАЗАРЕНКО Наталія, ВІЗНЮК Інеса ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ ДО ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....	42
ОКОЛЬНИЧА Тетяна, ПИЛИПЧУК Віталій СИМВОЛІЧНА ІНТЕГРАЦІЯ ДІТЕЙ В СІЛЬСЬКУ ГРОМАДУ УКРАЇНЦІВ XIX – ПЕРШОЇ ЧВЕРТІ XX СТОЛІТТЯ.....	47
ПОТАПЧУК Тетяна, ЗАХАРАСЕВИЧ Наталія, КРАВЕЦЬ Надія РУХОВА АКТИВНІСТЬ ЯК ОСНОВА ФІЗИЧНОГО ВДОСКОНАЛЕННЯ ТА ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ ДИТИНИ	51
САВЧЕНКО Наталія ВИВЧЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ТРАНСФОРМАЦІЇ ПОЗАШКІЛЬНОЇ РОБОТИ В ПОЗАШКІЛЬНУ ОСВІТУ В УКРАЇНІ ТА ЗА КОРДОНОМ (НА ПРИКЛАДІ ПОЛЬЩІ).....	55
ТКАЧЕНКО Тетяна, ШУМСЬКА Ольга АРТИСТИЗМ МАЙБУТНЬОГО ПЕДАГОГА-МУЗИКАНТА ЯК СКЛАДОВА ЙОГО ПЕДАГОГІЧНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ.....	61
УСОВ Валентин STEAM – ІННОВАЦІЙНА ТЕХНОЛОГІЯ ДИЗАЙН-ОСВІТИ	66
АСИЛГАРАЄВА Арина РОЗВИТОК МЕТОДИКИ ФОРМУВАННЯ АНГЛОМОВНОЇ ЛЕКСИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЗАСОБАМИ МНЕМОТЕХНІКИ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ ВИЩОГО ВІЙСЬКОВОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ	72
БАБЕНКО Андрій, ЯЗЛОВЕЦЬКА Оксана ВИКОРИСТАННЯ ТРЕНАЖЕРІВ У СИСТЕМІ РЕКРЕАЦІЙНО-ОЗДОРОВЧОЇ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ РІЗНИХ ГРУП НАСЕЛЕННЯ.....	77
БРУЯКА Ярослав, КОВАЛЕНКО Валентина РОЗВИТОК ЦИФРОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ФАХІВЦІВ ПОЛІГРАФІЧНОЇ СФЕРИ В УМОВАХ НЕФОРМАЛЬНОЇ ОСВІТИ: АНАЛІЗ ОСНОВНИХ ПОНЯТЬ І ТЕРМІНІВ.....	83
ВАРГАНІЧ Галина, БАШЕВСЬКА Марина ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ ЕВОЛЮЦІЇ ХОРОВОГО МИСТЕЦТВА УКРАЇНИ.....	89
ВОЛІКОВА Марина ІШЛЮБНО-СІМЕЙНЕ ПРАВО В «ЗАКОНАХ ХАММУРАПІ».....	95

ГАЛИМСЬКА Інна, ГАЛИМСЬКИЙ Володимир, ГОЛОВКОВ Олександр, МЕРДОВ Станіслав ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА ПОЛІЦЕЙСЬКИХ У КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОГО ВИКОНАННЯ СЛУЖБОВИХ ОБОВ'ЯЗКІВ.....	100
ГЕНКАЛ Світлана ФОРМУВАННЯ НАУКОВО-ДОСЛІДНИЦЬКОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ БІОЛОГІЇ В УМОВАХ ІНТЕГРАЦІЇ НАУКИ ТА ОСВІТИ.....	105
ГНАТЮК Наталія РОЗВИТОК SOFT SKILLS У ПРОЦЕСІ ВИКЛАДАННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ У ВИЩІЙ ШКОЛІ....	111
ДУБІНКА Микола ПРОБЛЕМА СОЦІАЛІЗАЦІЇ МОЛОДІ ЯК СКЛАДОВА ПЕДАГОГІЧНОГО ПІЗНАННЯ ТА ПРАКТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ З ПОЗИЦІЙ ВІТЧИЗНЯНИХ УЧЕНИХ 2-Ї ПОЛ. XX – ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ	115
ЗВЕСКОВА Вікторія РОЛЬ МУЗИКИ У ФОРМУВАННІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ КИТАЮ В КОНТЕКСТІ ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ.....	121
КИСЛА Оксана, КОВАЛЬ Вікторія, ГРИГОРЕНКО Вікторія ШЛЯХИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ДО ВПРОВАДЖЕННЯ STEM-ОСВІТИ У ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ.....	127
КОВАЛЕНКО Олександр, ЯЦИШИН Анна МОДЕЛЬ ТА МЕТОДИКА ВИКОРИСТАННЯ ЦИФРОВИХ АУДІО РОБОЧИХ СТАНЦІЙ У МУЗИЧНІЙ САМООСВІТІ ДОРΟΣЛИХ.....	133
КРАМАР Сергій, ШИШКІНА Марія МОДЕЛЬ ВИКОРИСТАННЯ ARDUINO ДЛЯ РОЗВИТКУ КОМПЕТЕНТНОСТІ З РОБОТОТЕХНІКИ ВЧИТЕЛІВ ІНФОРМАТИКИ В УМОВАХ НЕФОРМАЛЬНОЇ ОСВІТИ.....	139
КУЛІКОВА Світлана КРИЗОВІ ЯВИЩА 2019-2024 РР. У СОЦІОКУЛЬТУРНІЙ СФЕРІ УКРАЇНИ ТА СТРАТЕГІЇ ЇХ МІНІМІЗАЦІЇ	143
КУРЧАТОВА Анжеліка, ШАПОЧКА Катерина, ВДОВИЧЕНКО Раїса ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ БАТЬКАМ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ	149
ЛИТВИН Андрій, КОЦЮБА Василь, МАТЮХ Юрій ВИКОРИСТАННЯ ОСВІТНЬОЇ ПЛАТФОРМИ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ MOODLE ДЛЯ КУРСАНТІВ ВИЩИХ ВІЙСЬКОВИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ.....	154
ЛЮЛЬЧЕНКО Людмила ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ХІМІЇ ДО ВПРОВАДЖЕННЯ STEM В ОСВІТНІЙ ПРОЦЕС ЗАКЛАДІВ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ.....	159
МАКСИМИК Катерина, ЛАВРИШИН Ірина ВИКОРИСТАННЯ ІНТЕРАКТИВНИХ НАВЧАЛЬНИХ ПЛАТФОРМ НА УРОКАХ МАТЕМАТИКИ В ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ	164
МАР'ЄНКО Майя МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ВИКОРИСТАННЯ СЕРВІСІВ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ ДЛЯ ГЕНЕРАЦІЇ ПРЕЗЕНТАЦІЙ ДЛЯ ПРОФЕСІЙНОГО РОЗВИТКУ ВЧИТЕЛІВ	168
МЕДВЕДЄВ Олег, БАБЕНКО Леонід, СТРИТЬСВИЧ Тетяна ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ МЕТОДИКИ ВИКЛАДАННЯ ЦИФРОВОГО РИСУНКУ, ЖИВОПИСУ ТА ПЕРСПЕКТИВИ У МИСТЕЦЬКІЙ ОСВІТІ	173
МЕЛЕНТЬЄВ Олег РОЗВИТОК STEM-ОСВІТИ В ЗАРУБІЖНІЙ ШКОЛІ.....	180
МОЛНАР-ЧАТЛОШІ Андрея ПРОГРАМНІ РЕЗУЛЬТАТИ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ	185

ПІВЕНЬ Микола, ЗАХАРОВА Оксана, ЛОПАТЮК Олена МЕТОДИКА ФОРМУВАННЯ У КУРСАНТІВ - ПІЛОТІВ МОТИВАЦІЙНО-ЦІННІСНОГО СТАВЛЕННЯ ДО ФІЗКУЛЬТУРНО ОЗДОРОВЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....	191
ПОПОВИЧ Надія РОЗВИТОК ТЕРМІНОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ ПІД ЧАС ВИКЛАДАННЯ ДИСЦИПЛІНИ «УКРАЇНСЬКА МОВА ЗА ПРОФЕСІЙНИМ СПРЯМУВАННЯМ»	196
ПОПОВА Тетяна, МИРОНЕНКО Аліна ОСНОВНІ АСПЕКТИ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ВИХОВНОЇ РОБОТИ КУРАТОРА АКАДЕМІЧНОЇ ГРУПИ УНІВЕРСИТЕТУ	200
ПРОКОПОВИЧ Лідія МЕТОДИ ПІДВИЩЕННЯ ЧИТАЦЬКОЇ МОТИВАЦІЇ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ В БАЗОВІЙ ШКОЛІ (НА ПРИКЛАДІ ВИВЧЕННЯ ТВОРЧОСТІ І.ФРАНКА)	206
ПУХАЛЬСЬКИЙ Тарас, СОВІК Тетяна ВИКОРИСТАННЯ ТЕХНОЛОГІЙ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ У ДИРИГЕНТСЬКІЙ ТА ВОКАЛЬНО-ХОРОВОЇ ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА.....	210
РАДЮК Інна МАЙСТЕР-КЛАС В СИСТЕМІ МЕТОДИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ	217
РОМАШИНА Зоряна ВИКОРИСТАННЯ НАУКОВО-МЕТОДИЧНИХ СПОСОБІВ ТА ПРИЙОМІВ ЗАПАМ'ЯТОВУВАННЯ ЛЕКСИКИ ПРИ ВИВЧЕННІ ІНОЗЕМНИХ МОВ.....	221
РОМАШКО Ольга ОСОБЛИВОСТІ ВПРОВАДЖЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В ОСВІТНІЙ ПРОЦЕС ВВНЗ У ПРОЦЕСІ ВИКЛАДАННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ ДЛЯ КУРСАНТІВ НЕМОВНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ	225
СІЛЬЧЕНКО Юлія, ЗАРУБІНА Антоніна, МАСЛОВА Наталія ТОПОГРАФІЧНА ПРОБЛЕМАТИКА У ПРОГРАМІ ГЕОГРАФІЇ СЕРЕДНЬОЇ ШКОЛИ	230
СОРОЧИНСЬКА Тетяна, ТКАЧУК Ольга ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ У ГАЛУЗІ МИСТЕЦЬКОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ВІЙНИ.....	236
СОСЮК Анна ЛІНГВОДИДАКТИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ТЕКСТОТВОРЧИХ УМІНЬ В УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ДІССЛОВА.....	240
СУНДУКОВА Ірина, РАДІОНОВА Олена МЕТОДИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ГІМНАСТИЧНИХ ВПРАВ ЯК ЗАСІБ ПРОФІЛАКТИКИ ПОРУШЕННЯ ПОСТАВИ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ	244
ТУНІК Тетяна, КОЛОМІСЦЬ Людмила ПРЕЗЕНТАЦІЯ ЯК АКТИВНИЙ МЕТОД НАВЧАННЯ ПРИ ВИКЛАДАННІ ХІМІЇ ДЛЯ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ ТЕХНІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ	248
УСЕНКО Дар'я СТРАТЕГІЇ УПРАВЛІННЯ КОНФЛІКТАМИ В ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ: ДОСВІД СУЧАСНОЇ ПЕДАГОГІКИ	252
ХОМЕНКО Людмила, БЕЗЛЮДНА Наталія РОЗВИТОК КОНСТРУКТОРСЬКИХ ЗНАНЬ УЧНІВ НА УРОКАХ ТЕХНОЛОГІЙ.....	257
ЧЕРНЕНКО Олександр ВИКОРИСТАННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ ОЦІНЮВАННЯ ДЛЯ ПОКРАЩЕННЯ ЯКОСТІ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ.....	262
ШОСТАК Ігор, КАБІЦЬКА Оксана, БАРАНОВСЬКИЙ Олександр ФОРМУВАННЯ ФІЗИЧНОЇ ГОТОВНОСТІ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ ДО ПРОВЕДЕННЯ СЕРЦЕВО-ЛЕГЕНЕВОЇ РЕАНІМАЦІЇ У ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ	269

ЩЕРБИНА Світлана, ЛІПАТОВА Марина КОГНІТИВНИЙ ПІДХІД ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ МОТИВАЦІЇ СТУДЕНТІВ ДО ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ У ЗВО.....	274
БАБЕНКО Артем ОРГАНІЗАЦІЯ КУЛЬТУРНО-ДОЗВІЛЄВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УЧНІВ ОСНОВНОЇ ШКОЛИ	280
ГАБЕЛКО Олена, ГАБЕЛКО Вероніка ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ ТА ОНЛАЙН-ПЛАТФОРМИ: ДОЦІЛЬНІСТЬ ТА СПОСОБИ ВИКОРИСТАННЯ У ВИКЛАДАННІ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ.....	286
ОРОС Ільдіко, БЕРЕГСАСІ Аніко, ГУТТЕРЕР Єва РОЗВИТОК У РІЗНИХ КРАЇНАХ СВІТУ СИСТЕМИ БЕЗПЕРЕРВНОЇ ОСВІТИ.....	292
ПІДБЕРЕЗНИХ Інна, АМБАРЦУМЯН Артем ПРОБЛЕМАТИКА ВИКОРИСТАННЯ ІГРОВИХ ТЕХНОЛГІЙ НА УРОКАХ.....	296
ЛИТВИН Андрій, ОПОЛЬСЬКА Алевтина ІННОВАЦІЙНІ МЕТОДИ ТА ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КУЛЬТУРИ КВАЛІФІКОВАНИХ РОБІТНИКІВ ПІД ЧАС ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ.....	304
ЛЕВЧЕНКО Дмитро РОЛЬ ТА МІСЦЕ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ДО НАУКОВО-ДОСЛІДНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	309
ЛУКІНА Лія ЕЛЕКТРОННЕ НАВЧАННЯ (E-LEARNING) ЯК ЕФЕКТИВНИЙ ІНСТРУМЕНТ ПІДВИЩЕННЯ ЯКОСТІ ІНШОМОВНОЇ ПІДГОТОВКИ В ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ.....	314
СКИБА Надія СТРУКТУРНО-ФУНКЦІОНАЛЬНА МОДЕЛЬ ФОРМУВАННЯ СОЦІОЛІНГВІСТИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СФЕРИ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ ЗАСОБАМИ ПРОЄКТНИХ ТЕХНОЛОГІЙ.....	319

CONTENTS

<i>PRIMA Raisa, PRIMA Dmytro, DESYATNYK Kateryna</i> <i>TEACHER'S SOCIAL COMPETENCE AS A DETERMINANT OF THE FORMATION</i> <i>OF PROFESSIONAL-COMMUNICATIVE COMPETENCE</i>	<i>12</i>
<i>BONDAR Viktoria, NIKITSKA Yuliia, NIKOLAESKU Inna</i> <i>PECULIARITIES OF COUNSELLING AS A TECHNOLOGY</i> <i>OF PROFESSIONAL DEVELOPMENT OF TEACHERS</i>	<i>15</i>
<i>HALETA Yaroslav, POLUDEN Yevhen</i> <i>MODERN APPROACHES TO THE STUDY OF THE PROBLEM</i> <i>OF SOCIAL MATURITY OF THE INDIVIDUAL</i>	<i>21</i>
<i>HUMENIUK Iryna</i> <i>METHODICAL SYSTEM OF TEACHING UKRAINIAN LANGUAGE FOR PROFESSIONAL PURPOSES:</i> <i>SUBSTANTIATING THE OBJECTIVENESS OF THE PRECONDITIONS OF EXPERIMENTAL RESEARCH</i> <i>.....</i>	<i>27</i>
<i>DUDKA Tetiana</i> <i>BLENDED LEARNING AS A TOOL FOR PROFESSIONAL TRAINING</i> <i>OF DOCTORS OF PHILOSOPHY IN UKRAINIAN REALITIES OF WARTIME</i>	<i>32</i>
<i>KUZMENKO Olha, DEMBITSKA Sofia, KOBLYANSKYI Oleksandr, KOBLYANSKA Iryna, PINAEVA Olga</i> <i>AXIOMATIC-DEDUCTIVE SYSTEM OF ONTOLOGY BASED</i> <i>ON THE FUNDAMENTALS OF STEM EDUCATION</i>	<i>36</i>
<i>LAZARENKO Nataliia, VIZNIUK Inessa</i> <i>THEORETICAL FOUNDATIONS OF PREPARING FUTURE PRIMARY SCHOOL TEACHERS</i> <i>FOR INNOVATIVE ACTIVITIES</i>	<i>42</i>
<i>OKOLNYCHA Tetiana, PYLYPCHUK Vitalii</i> <i>THE SYMBOLIC INTEGRATION OF CHILDREN INTO RURAL COMMUNITIES OF UKRAINIANS</i> <i>IN THE NINETEENTH AND THE FIRST QUARTER OF THE TWENTIETH CENTURY</i>	<i>47</i>
<i>POTAPCHUK Tetyana, ZAKHARASEVYCH Nataliia, KRAVETS Nadiya</i> <i>PHYSICAL ACTIVITY AS THE FOUNDATION OF PHYSICAL IMPROVEMENT</i> <i>AND PERSONALITY FORMATION IN CHILDREN</i>	<i>51</i>
<i>SAVCHENKO Nataliia</i> <i>STUDYING FEATURES OF TRANSFORMATION OF EXTRACURRICULAR WORK INTO</i> <i>EXTRACURRICULAR EDUCATION IN UKRAINE AND ABROAD (ON THE EXAMPLE OF POLAND)</i>	<i>55</i>
<i>TKACHENKO Tetiana, SHUMSKA Olha</i> <i>ARTISTRY OF THE FUTURE TEACHER-MUSICIAN AS A COMPONENT</i> <i>OF THEIR PEDAGOGICAL MASTERY</i>	<i>61</i>
<i>USOV Valentyn</i> <i>MODERN COMPUTER TECHNOLOGIES IN CLOTHING DESIGN</i>	<i>66</i>
<i>ASYLHARAIEVA Aryna</i> <i>DEVELOPING METHODOLOGY FOR FORMING ENGLISH LEXICAL COMPETENCE</i> <i>THROUGH MNEMONIC STRATEGIES AMONG STUDENTS</i> <i>OF A HIGHER MILITARY EDUCATIONAL INSTITUTION</i>	<i>72</i>
<i>BABENKO Andriy, IAZLOVETSKA Oksana</i> <i>THE USE OF SIMULATORS IN THE SYSTEM OF RECREATIONAL AND</i> <i>HEALTH PHYSICAL CULTURE OF DIFFERENT POPULATION GROUPS</i>	<i>77</i>
<i>BRUIAKA Yaroslav, KOVALENKO Valentyna</i> <i>DEVELOPMENT OF DIGITAL COMPETENCE OF PRINTING INDUSTRY SPECIALISTS IN NON-FORMAL</i> <i>EDUCATION: ANALYSIS OF KEY CONCEPTS AND TERMS</i>	<i>83</i>
<i>VARGANICH Galina, BASHEVSKA Maryna</i> <i>HISTORICAL ASPECT OF THE EVOLUTION OF UKRAINIAN CHORAL ART</i>	<i>89</i>

<i>VOLIKOVA Marina</i> <i>MARRIAGE AND FAMILY LAW IN THE «HAMMURABI LAWS»</i>	95
<i>GALIMSKA Inna, GALIMSKY Volodymyr, GOLOVKOV Oleksandr, MERDOV Stanislav</i> <i>PROFESSIONAL TRAINING OF POLICE OFFICERS IN THE CONTEXT</i> <i>OF ENSURING EFFECTIVE PERFORMANCE OF THEIR DUTIES</i>	100
<i>GENKAL Svitlana</i> <i>FORMATION OF A RESEARCH CULTURE OF FUTURE BIOLOGY TEACHERS</i> <i>IN THE CONTEXT OF INTEGRATION OF SCIENCE AND EDUCATION</i>	105
<i>HNATIUK Nataliia</i> <i>DEVELOPMENT OF SOFT SKILLS IN THE PROCESS OF TEACHING ENGLISH</i> <i>IN HIGHER EDUCATION</i>	111
<i>DUBINKA Mykola</i> <i>THE PROBLEM OF YOUTH SOCIALIZATION AS A COMPONENT OF PEDAGOGICAL KNOWLEDGE</i> <i>AND PRACTICAL ACTIVITY FROM THE POSITION OF DOMESTIC SCIENTISTS</i> <i>OF THE 2ND HALF OF THE 20TH – BEGINNING OF THE 21ST CENTURY</i>	115
<i>ZVIEKOVA Victoriia</i> <i>THE ROLE OF MUSIC IN SHAPING THE NATIONAL IDENTITY OF YOUNG</i> <i>SCHOOLCHILDREN IN CHINA IN THE CONTEXT OF PATRIOTIC EDUCATION</i>	121
<i>KYSLA Oksana, KOVAL Viktoriia, HRYHORENKO Vikoriia</i> <i>WAYS FOR FUTURE TEACHERS TRAINING TO THE IMPLEMENTATION</i> <i>OF STEM EDUCATION IN PRIMARY SCHOOL</i>	127
<i>KOVALENKO Oleksandr, IATSYSHYN Anna</i> <i>MODEL AND METHODOLOGY OF USING DIGITAL AUDIO WORKSTATIONS</i> <i>IN ADULT MUSIC SELF-EDUCATION</i>	133
<i>KRAMAR Serhii, MARIYA Shyshkina</i> <i>MODEL OF USING ARDUINO FOR THE DEVELOPMENT OF ROBOTICS COMPETENCE</i> <i>OF COMPUTER SCIENCE TEACHERS IN NON-FORMAL EDUCATION</i>	139
<i>KULIKOVA Svitlana</i> <i>CRISIS PHENOMENA 2019-2024 IN THE SOCIO-CULTURAL SPHERE</i> <i>OF UKRAINE AND STRATEGIES FOR THEIR MINIMIZATION</i>	143
<i>KURCHATOVA Anzhelika, SHAPOCHKA Kateryna, VDOVYCHENKO Raisa</i> <i>FEATURES OF SOCIAL AND PSYCHOLOGICAL HELP TO PARENTS THAT HAVE CHILDREN</i> <i>WITH THE SPECIAL EDUCATIONAL NECESSITIES</i>	149
<i>LYTVYN Andrii, KOTSIUBA Vasyl, MATIUKH Yurii</i> <i>USE OF THE MOODLE DISTANCE LEARNING EDUCATIONAL PLATFORM</i> <i>FOR CADET SOF HIGHER MILITARY EDUCATIONAL INSTITUTIONS</i>	154
<i>LIULCHENKO Lyudmyla</i> <i>THEORETICAL ASPECTS OF PREPARING A FUTURE CHEMISTRY TEACHER FOR THE</i> <i>IMPLEMENTATION OF STEM IN THE EDUCATIONAL PROCESS</i> <i>OF GENERAL SECONDARY EDUCATION INSTITUTIONS</i>	159
<i>MAKSYMUK Kateryna, LAVRYSHYN Iryna</i> <i>THE USE OF INTERACTIVE LEARNING PLATFORMS IN MATHEMATICS LESSONS</i> <i>IN GENERAL SECONDARY EDUCATION</i>	164
<i>MARIENKO Maiia</i> <i>METHODOLOGICAL PRINCIPLES OF USING ARTIFICIAL INTELLIGENCE SERVICES</i> <i>TO GENERATE PRESENTATIONS FOR TEACHER PROFESSIONAL DEVELOPMENT</i>	168
<i>MEDVEDEV Oleg, BABENKO Leonid, STRITIEVYCH Tetyana</i> <i>PEDAGOGICAL ASPECTS OF TEACHING DIGITAL DRAWING, PAINTING</i> <i>AND PERSPECTIVES IN ART EDUCATION</i>	173
<i>MELENTIEV Oleh</i> <i>DEVELOPMENT OF STEM EDUCATION IN FOREIGN SCHOOLS</i>	180

MOLNAR-CHATLOSH <i>Andreia</i> PROGRAM LEARNING OUTCOMES FOR PRE-SERVICE PRIMARY SCHOOL TEACHERS PROFESSIONAL TRAINING	185
PIVEN <i>Mykola</i> , ZAKHAROVA <i>Oksana</i> , LOPATIUK <i>Olena</i> METHODOLOGY FOR FORMING PILOT CADETS' MOTIVATIONAL AND VALUE-BASED ATTITUDES TOWARD HEALTH-ENHANCING PHYSICAL ACTIVITIES	191
POPOVYCH <i>Nadiia</i> DEVELOPMENT OF TERMINOLOGICAL COMPETENCE IN HIGHER EDUCATION STUDENTS DURING TEACHING THE DISCIPLINE «UKRAINIAN LANGUAGE FOR PROFESSIONAL PURPOSES»	196
POPOVA <i>Tetiana</i> , MYRONENKO <i>Alina</i> MAIN ASPECTS OF THE ORGANIZATIONAL AND EDUCATIONAL WORK OF THE CURATOR OF THE ACADEMIC GROUP OF THE UNIVERSITY	200
PROKOPOVYCH <i>Lidia</i> METHODS OF INCREASING READING MOTIVATION IN UKRAINIAN LITERATURE LESSONS IN BASIC SCHOOL (ON THE EXAMPLE OF STUDYING I.FRANKO'S WORK)	206
PUKHALSKY <i>Taras</i> , SOVIK <i>Tetiana</i> APPLICATION OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE TECHNOLOGIES IN CONDUCTING AND VOCAL-CHORAL TRAINING OF FUTURE MUSIC TEACHERS	210
RADIUK <i>Inna</i> MASTER CLASS IN THE SYSTEM OF METHODOLOGICAL TRAINING OF PRIMARY SCHOOL TEACHERS	217
ROMASHYNA <i>Zoriana</i> USAGE OF SCIENTIFIC AND METHODOLOGICAL WAYS AND TECHNIQUES OF MEMORIZING VOCABULARY WHEN LEARNING FOREIGN LANGUAGES	221
ROMASHKO <i>Olha</i> STRATEGIES FOR IMPLEMENTING INFORMATION AND COMMUNICATION TECHNOLOGIES IN THE EDUCATIONAL PROCESS OF HIGHER MILITARY EDUCATIONAL INSTITUTIONS DURING FOREIGN LANGUAGE TEACHING TO CADETS OF NON-LINGUISTIC SPECIALTIES	225
SILCHENKO <i>Yulia</i> , ZARUBINA <i>Antonina</i> , MASLOVA <i>Nataliia</i> TOPOGRAPHIC SUBJECT MATTER IN THE SECONDARY SCHOOL GEOGRAPHY PROGRAM	230
SOROCHYNSKA <i>Tetiana</i> , TKACHUK <i>Olga</i> FEATURES OF THE PROFESSIONAL TRAINING OF PRIMARY CLASS TEACHERS IN THE FIELD OF ART EDUCATION IN THE CONDITIONS OF WAR	236
SOSIUK <i>Anna</i> LINGUODIDACTIC ASPECTS OF TEXT-FORMING SKILLS FORMATION IN PRIMARY SCHOOL STUDENTS IN THE VERB LEARNING PROCESS	240
SUNDUKOVA <i>Iryna</i> , RADIONOVA <i>Olena</i> METHODOLOGICAL FEATURES OF THE APPLICATION OF GYMNASTIC EXERCISES AS A MEANS OF PREVENTION OF POSTURAL DISORDERS IN STUDENTS	244
TUNIK <i>Tetyana</i> , KOLOMIETS <i>Lyudmila</i> PRESENTATION AS AN ACTIVE LEARNING METHOD IN TEACHING CHEMISTRY TO STUDENTS OF HIGHER EDUCATION IN TECHNICAL SPECIALTIES	248
USENKO <i>Daria</i> CONFLICT MANAGEMENT STRATEGIES IN THE EDUCATIONAL ENVIRONMENT: EXPERIENCE OF MODERN PEDAGOGY	252
KHOMENKO <i>Liudmyla</i> , BEZLIUDNA <i>Nataliia</i> DEVELOPMENT OF STUDENTS' DESIGN KNOWLEDGE IN TECHNOLOGY LESSONS	257
CHERNENKO <i>Oleksandr</i> USING ASSESSMENT RESULTS TO IMPROVE THE QUALITY OF THE EDUCATIONAL PROCESS	262

<i>SHOSTAK Igor, KABITSKA Oksana, BARANOVSKY Oleksandr</i> <i>FORMATION OF PHYSICAL READINESS OF POLICE OFFICERS TO PERFORM</i> <i>CARDIOPULMONARY RESUSCITATION IN THE PROCESS OF PROFESSIONAL TRAINING.....</i>	<i>269</i>
<i>SHCHERBYNA Svitlana, LIPATOVA Maryna</i> <i>COGNITIVE APPROACH AS A MEANS OF FORMING STUDENTS' MOTIVATION TO LEARN</i> <i>A FOREIGN LANGUAGE IN HIGH SCHOOLS.....</i>	<i>274</i>
<i>BABENKO Artem</i> <i>ORGANIZATION OF CULTURAL AND LEISURE ACTIVITIES FOR STUDENTS IN BASIC SCHOOL</i>	<i>280</i>
<i>HABELKO Olena, HABELKO Veronika</i> <i>ARTIFICIAL INTELLIGENCE AND ONLINE PLATFORMS: RELEVANTS</i> <i>AND METHODS OF USE IN REACHING ENGLISH.....</i>	<i>286</i>
<i>OROS Ildiko, BEREGSZÁSZI Anikó, HUTTERER Eva</i> <i>DEVELOPMENT OF CONTINUOUS EDUCATION SYSTEMS IN DIFFERENT COUNTRIES</i> <i>OF THE WORLD.....</i>	<i>292</i>
<i>PIDBEREZNYKH Inna, AMBARTSUMIAN Artem</i> <i>PROBLEMS OF USING GAME TECHNOLOGIES IN LESSONS.....</i>	<i>296</i>
<i>LYTVYN Andrii, OPOLSKA Alevtyna</i> <i>INNOVATIVE METHODS AND APPROACHES TO DEVELOPING THE PROFESSIONAL CULTURE OF</i> <i>SKILLED WORKERS IN THE PROCESS OF VOCATIONAL TRAINING</i>	<i>304</i>
<i>LEVCHENKO Dmytro</i> <i>THE ROLE AND PLACE OF PREPARING FUTURE PHYSICAL EDUCATION TEACHERS</i> <i>FOR RESEARCH ACTIVITIES.....</i>	<i>309</i>
<i>LUKINA Liia</i> <i>E-LEARNING AS AN EFFECTIVE TOOL FOR IMPROVING THE QUALITY</i> <i>OF FOREIGN LANGUAGE TRAINING IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS.....</i>	<i>314</i>
<i>SKYBA Nadiya</i> <i>STRUCTURAL-FUNCTIONAL MODEL OF FORMATION OF SOCIOLINGUISTIC COMPETENCE OF</i> <i>FUTURE SPECIALISTS IN THE FIELD OF INTERCULTURAL COMMUNICATION</i> <i>USING PROJECT TECHNOLOGIES.....</i>	<i>319</i>

УДК 378.04: 316

DOI: 10.36550/2415-7988-2025-1-218-12-15

ПРИМА Раїса –

доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри теорії і методики початкової освіти
Волинського національного університету імені Лесі Українки
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3278-1900>
e-mail: primar@ukr.net

ПРИМА Дмитро –

доктор педагогічних наук, професор
кафедри теорії і методики початкової освіти
Волинського національного університету імені Лесі Українки
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2102-9932>
e-mail: primad35@ukr.net

ДЕСЯТНИК Катерина –

кандидат педагогічних наук, доцент
кафедри теорії і методики початкової освіти
Волинського національного університету імені Лесі Українки
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9804-2863>
e-mail: k.desyatnyk@gmail.com

СОЦІАЛЬНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ УЧИТЕЛЯ ЯК ДЕТЕРМІНАНТА ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНО-КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ

У статті проаналізовано ключові аспекти питання соціальної компетентності вчителя як детермінанти формування професійно-комунікативної компетентності. Актуалізовано затребуваність соціалізованого у швидкоплинному соціумі вчителя, професійно мобільного, компетентного, конкурентноздатного, із гнучким критичним мисленням, спроможного вибудовувати стратегії взаємодії й комунікації з іншими людьми, що не можливе без формування соціальної та професійно-комунікативної компетентності як однієї з найважливіших характеристик професіоналізму педагога у контексті інтеграції України до європейського комунікаційно-освітнього простору. У площині наукового дискурсу для термінологічної чіткості опрацьовано різні підходи щодо трактування ключового поняття «компетентність». З'ясовано, що у науковому дискурсі поняття «соціальна компетентність» витлумачується через диференціацію понять «компетентність», «соціально-психологічна компетентність», «професійна компетентність», «комунікативна компетентність», «професійно-комунікативна компетентність». Соціальну компетентність потрактовано як виключно важливий базисний атрибут особистості, що відображає її досягнення, рівень сформованості знань та умінь конструювати відносини з оточуючими людьми в міжособистісних стосунках, поведінці. Акцентовано на дослідженнях, де поняття «соціальна компетентність», «комунікативна компетентність» та «професійно-комунікативна компетентність» аналізуються як синонімічно близькі та взаємодоповнюючі. Узагальнено, що комунікативна і професійно-комунікативна компетентності вчителя є одним з проявів його соціальної компетентності, найбільш вагомим її складником, позаяк без сформованої комунікативної компетентності неможливе формування соціальної компетентності.

Ключові слова: компетентність, комунікативна компетентність, професійно-комунікативна компетентність, учитель, соціальна компетентність, соціальні навички, соціальні настанови.

PRIMA Raisa –

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Head of the Department of Theory and Methodology
of Primary Education at Lesya Ukrainka Volyn National University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3278-1900>
e-mail: primar@ukr.net

PRIMA Dmytro –

Doctor of Pedagogical Sciences,
Professor of the Department of Theory and Methodology of
Primary Education at Lesya Ukrainka Volyn National University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2102-9932>
e-mail: primad35@ukr.net

DESYATNYK Kateryna –

Candidate of Pedagogical Sciences,
Associate Professor of the Department of Theory and Methodology
of Primary Education of Volyn National University
named after Lesya Ukrainka
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9804-2863>
e-mail: k.desyatnyk@gmail.com

TEACHER'S SOCIAL COMPETENCE AS A DETERMINANT OF THE FORMATION OF PROFESSIONAL-COMMUNICATIVE COMPETENCE

The article analyzes the key aspects of the issue of teacher's social competence as determinants of the formation of professional-communicative competence. The demand for a teacher socialized in a rapidly changing society, professionally mobile, competent,

competitive, with flexible critical thinking, able to build strategies for interaction and communication with other people, which is not possible without the formation of social and professional-communicative competence as one of the most important characteristics of teacher professionalism in the context of Ukraine's integration into the European communication and educational space, is highlighted. In the field of scientific discourse, various approaches to the interpretation of the key concept of "competence" have been developed for terminological clarity. It has been found that in scientific discourse, the concept of "social competence" is interpreted through the differentiation of the concepts of "competence", "social-psychological competence", "professional competence", "communicative competence", "professional-communicative competence". Social competence is interpreted as an exceptionally important basic attribute of a person, reflecting his achievements, the level of formation of knowledge and skills to construct relationships with others in interpersonal relationships, behavior. Emphasis is placed on studies where the concepts of "social competence", "communicative competence" and "professional-communicative competence" are analyzed as synonymously close and complementary. The professional-communicative competence of a teacher is considered as an integrative characteristic of a personality that determines the ability to actualize and apply the acquired experience of communicative activity, the ability of a specialist to solve professional problems and typical professional tasks that arise in real situations of professional activity, using knowledge, professional and life experience, social skills, values and inclinations, through solving communicative tasks. It is summarized that the communicative and professional-communicative competence of a teacher is one of the manifestations of his social competence, its most important component, since without the formed communicative competence, the formation of social competence is impossible.

Keywords: competence, communicative competence, professional-communicative competence, teacher, social competence, social skills, social guidelines.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Вітчизняні й світові реалії в контексті інтенсивних соціокультурних перетворень, зміни ціннісних орієнтирів, розширення міжкультурних і соціальних зв'язків актуалізують вимоги до соціально-професійного розвитку, компетентностей сучасного вчителя, його здатності осягати сутність соціальних і комунікативних процесів, міжособистісного спілкування та поведінки в соціумі. Відтак, затребуваним є соціалізований у швидкоплинному соціумі вчитель, професійно мобільний, компетентний, конкурентоздатний, із гнучким критичним мисленням, спроможний вибудовувати стратегії взаємодії й комунікації з іншими людьми, що, поза сумнівом, не можливе без формування соціальної та професійно-комунікативної компетентності як однієї з найважливіших характеристик професіоналізму педагога у контексті інтеграції України до європейського комунікаційно-освітнього простору, сприяючи інтенсивному залученню особистості до професійної діяльності та забезпечуючи її якісний результат.

Аналіз останніх досліджень та публікацій засвідчує, що соціальна компетентність різноаспектно студіюється вченими різних галузей, зокрема у площині професійної підготовки здобувачів вищої освіти (Н. Бобрич, О. Грибанова, І. Зарубінська, Т. Качалова, О. Субіна, Г. Хлипавка, І. Шпичка та ін.). Теоретичним підґрунтям опрацювання феномену «соціальна компетентність» є наукові праці І. Зарубінської, С. Макарова, В. Масленнікової, С. Нікітіної, Л. Свірської, В. Цветкова, Л. Шабатури та ін.

Посутній інтерес становлять наукові розробки, де аналізується зміст і специфіка сучасного освітнього простору (В. Андрущенко, А. Бойко, М. Култаєва, М. Триняк та ін.); соціально-психологічна компетентність (Л. Лепіхова); соціальна компетентність (М. Докторович, В. Ляшенко, Л. Сохань та ін.); структура соціальної компетентності (О. Варецька, О. Поліщук, О. Московчук, Дж. Борковський (J. Borowski) та ін.); професійно-комунікативна компетентність у різних професійних контекстах (В. Беспалько, Д. Годлевська, Л. Горова, А. Дубакова, Ю. Лукаш, І. Писаревський, С. Скворцова, К. Ларсон, Дж. Равен, А. Холідей, Ф. Хусаїнов,

Д. Ширшов, А. Щербов та ін.); комунікативна компетентність педагога (А. Богущ, М. Вашуленко, О. Семенов та ін.). Між тим, попри розлогу увагу науковців до зазначеної проблеми загалом, питання соціальної компетентності вчителя як детермінанти формування професійно-комунікативної компетентності потребують ґрунтового осмислення й наукового опрацювання.

Мета статті полягає в аналізі ключових аспектів питання соціальної компетентності вчителя як детермінанти формування професійно-комунікативної компетентності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Відповідно до визначеної мети у площині наукового дискурсу для термінологічної чіткості вважаємо, передусім, проаналізувати різні підходи щодо трактування ключового поняття «компетентність». Так, за словником іншомовних слів «компетентність» характеризується як: 1) «володіння знаннями, які дозволяють судити про щонебудь, висловлювати вагому, авторитетну думку; 2) «поінформованість, обізнаність, авторитетність» [5, с. 282].

Згідно з Оксфордським англо-англійським словником (7-е видання) поняття «компетентність» (competence) визначається як «здатність виконати щось успішно чи ефективно» або як «уміння, що необхідне для виконання певної задачі» [9, с. 307].

Дещо по-іншому трактує цю категорію англійський дослідник Т. Гіланд (T. Hyland), розглядаючи компетентність (competence) як «здатність виконати специфічну діяльність відповідно до запропонованого стандарту» [8, с. 487]. На продовження цієї думки, голландські вчені (Beimans Harn, Martin Mulder) розглядають компетентність як «здатність людини досягти певних здобутків» [7, с. 523].

За визначенням вітчизняної дослідниці О. Овчарук, «компетентність» – це інтегрована характеристика якості особистості, результативний блок, сформований через досвід, знання, вміння, ставлення, поведінкові реакції. Компетентність побудована на комбінації взаємовідповідних пізнавальних відношень та практичних навичок, цінностей, емоцій, поведінкових компонентів, знань та вмінь, усього того, що можна мобілізувати для активної дії [3, с. 5–14].

Щодо суті поняття «соціальна компетентність», то у науковому дискурсі воно

виглядає через диференціацію понять «компетентність», «соціально-психологічна компетентність», «професійна компетентність», «комунікативна компетентність», «професійно-комунікативна компетентність» та ін.

У площині порушеної проблеми звертаємо увагу на те, що поняття «соціальна компетентність» та «соціально-психологічна компетентність» досить часто ототожнюються, а соціально-психологічна компетентність характеризується як інформованість та здатність індивіда ефективно взаємодіяти з оточуючим людським загалом в системі міжособистісних відносин [6].

Конструктивно вважаємо позицію Л. Лепіхової щодо розгляду соціально-психологічної компетентності як комплексу когнітивних здібностей особистості, спрямованих на пізнання партнерів спілкування та психологічних особливостей процесу комунікації загалом [2].

Соціальна компетентність є виключно важливим базисним атрибутом особистості, що відображає її досягнення, рівень сформованості знань та умінь конструювати відносини з оточуючими людьми в міжособистісних стосунках, поведінці.

Стосовно зіставності понять «соціальна компетентність» і «професійна компетентність», то, за твердженням науковців (В. Адольф, Т. Браже, В. Миндикану, Т. Новикова, Н. Талізін та ін.) загальним атрибутом професійної компетентності є залучення людини до культурного світу цінностей людства загалом та окремого соціуму.

Уважаємо за необхідне більш детально зупинитися на дослідженнях, де поняття «соціальна компетентність», «комунікативна компетентність» та «професійно-комунікативна компетентність» аналізуються як синонімічно близькі та взаємодоповнюючі.

Суттєвою видається думка О. Боровця, згідно з якою комунікативна компетентність характеризується як система внутрішніх ресурсів, необхідних для побудови ефективної комунікації в певному колі ситуацій міжособистісної взаємодії. Вона передбачає такий рівень взаємодії з довколишніми людьми, який дозволяє успішно функціонувати в суспільстві, а також наявність життєвого досвіду, ерудиції, наукових знань тощо [1, с. 205].

Імпонує позиція вчених (С. Сковцова та Ю. Вторнікова) щодо трактування комунікативної компетентності як інтегративного особистісного утворення, що виявляється у процесі комунікації як здатність актуалізовувати та застосовувати отриманий досвід комунікативної діяльності та індивідуально-психологічні якості особистості для досягнення комунікативної мети [4].

Існує думка (ми погоджуємося з нею), що професійно-комунікативна компетентність є невід'ємною складовою професійної діяльності індивіда, позаяк саме вона віддзеркалює особистісні якості та властивості фахівця, що забезпечують самостійну й ефективну реалізацію завдань професійної діяльності. Сформованість цієї компетентності у фахівця свідчить про його

теоретичну та практичну готовність до здійснення ефективної професійної діяльності в певній галузі, що вимагає встановлення регулярних комунікативних контактів з іншими співробітниками. Зокрема, невід'ємними атрибутами цієї компетентності є готовність визначати оптимальні шляхи колективного досягнення поставлених цілей, умінь успішно співпрацювати з іншими людьми, розробляючи колективні рішення й реалізуючи найкращі з них на практиці.

Відзначимо, професійно-комунікативна компетентність акумулює:

- індивідуальні характеристики ступеня відповідності вимогам професії;

- знання, вміння і навички в галузі міжособистісної взаємодії;

- соціальні комунікативні настанови, здібності й позиції, необхідні для ефективної професійно-педагогічної взаємодії, соціальні навички (вміння, що використовуються для комунікації і взаємодії з іншими людьми).

Саме з таких позицій професійно-комунікативна компетентність учителя розглядається нами як інтегративна характеристика особистості, що визначає здатність актуалізовувати та застосовувати здобутий досвід комунікативної діяльності, спроможність фахівця вирішувати професійні проблеми й типові професійні завдання, які виникають у реальних ситуаціях професійної діяльності, з використанням знань, фахового й життєвого досвіду, соціальних навичок, соціальних настанов, цінностей та нахилів, через розв'язування комунікативних задач.

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок напруму. Отже, крізь призму викладеного, узагальнюючи наведені тлумачення, вважаємо, що комунікативна і професійно-комунікативна компетентності вчителя є одним з проявів його соціальної компетентності, найбільш вагомим її складником, позаяк без сформованої комунікативної компетентності неможливе формування соціальної компетентності. Перспективи подальших наукових розвідок пов'язуємо з опрацюванням технологічного забезпечення формування соціальних навичок, соціальної компетентності, професійно-комунікативної компетентності вчителя.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Боровець О. В. Комунікативна компетентність як умова ефективної професійної діяльності учителя початкової школи. *Педагогічні науки*: зб. наук. пр. Херсон: Айлант. 2011. Вип. 58. Ч. 1. С. 203–208.
2. Лепіхова Л. Соціально-психологічна компетентність у педагогічній взаємодії. *Вища освіта України*. 2004. № 3. С. 87–102.
3. Овчарук О. В. Розвиток компетентнісного підходу: стратегічні орієнтири міжнародної спільноти. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: кол. монографія. К.: «К.І.С.». 2004.
4. Сковцова С., Вторнікова Т. Професійно-комунікативна компетентність учителя початкової школи: монографія. Одеса: Абрикос Компани. 2013.
5. Словник іншомовних слів / Уклад. С. М. Морозов, Л. М. Шкарапута. К.: Наукова думка, 2000. 680 с.

6. Словник іншомовних слів / уклад. Л. О. Пустовіт. К.: Довіра, 2000. 1018 с.

7. Biemans Harm, Mulder Martin and others. Competence-Based VET in the Netherlands: background and pitfalls. *Journal of Vocational Education and Training*. 2004. Vol. 56.4. P. 523–538.

8. Hyland T. Book review of Competency Based Education and Training: A World Perspective by A. Arguelles and A. Goncz. *Journal of Vocational Education and Training*. 2001. Vol. 53.3. P. 487–490.

9. Oxford Advanced Learners Dictionary of Current English. International students edition. Oxford University Press. 2000.

REFERENCES

1. Borovets, O. V. (2011). Komunikatyvna kompetentnist yak umova efektyvnoi profesiinoi diialnosti uchytelia pochatkovoї shkoly [Communicative competence as a condition for effective professional activity of a primary school teacher]. *Pedahohichni nauky: zb. nauk. pr. Kherson: Ailant. Vyp. 58. Ch.1. S. 203–208. [in Ukrainian]*

2. Liepikhova, L. (2004). Sotsialno-psykholohichna kompetentnist u pedahohichnii vzaiemodii [Sociopsychological competence in pedagogical interaction]. *Vyshcha osvita Ukrainy. № 3. S. 87–102. [in Ukrainian]*

3. Ovcharuk, O. V. (2004). Rozvytok kompetentnisnoho pidkhotu: stratchichni oriientyry mizhnarodnoi spilnoty [Development of the competence approach: strategic orientations of the international community]. *Kompetentnisnyi pidkhit u suchasni osviti: svitovyi dosvid ta ukraïnski perspektivy: kol. monohrafiia. K.: «K.I.S.».* [in Ukrainian]

4. Skvortsova, S., Vtornikova, T. (2013). Profesiino-komunikatyvna kompetentnist uchytelia pochatkovoї shkoly [Professional and communicative competence of a primary school teacher]: monohrafiia. Odesa: Abrykos Kompany. [in Ukrainian]

5. Slovnnyk inshomovnykh sliv (2000) [Dictionary of foreign words] / Uklad. S. M. Morozov, L. M. Shkaraputa. K.: Naukova dumka. 680 s. [in Ukrainian]

6. Slovnnyk inshomovnykh sliv (2000) [Dictionary of foreign words] / uklad. L. O. Pustovit. K.: Dovira. 1018 s. [in Ukrainian]

7. Biemans, Harm, Mulder, Martin and others. (2004). Competence-Based VET in the Netherlands: background and pitfalls. *Journal of Vocational Education and Training*. Vol.56.4. P. 523–538. [in English]

8. Hyland, T. (2001). Book review of Competency Based Education and Training: A World Perspective by A. Arguelles and A. Goncz. *Journal of Vocational Education and Training*. Vol. 53.3. P. 487–490. [in English]

9. Oxford Advanced Learners Dictionary of Current English. (2000). International students edition. Oxford University Press. [in English]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

ПРИМА Райса – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри теорії і методики початкової освіти Волинського національного університету імені Лесі Українки.

Наукові інтереси: професійна підготовка майбутнього вчителя початкової школи, соціальна компетентність педагога, формування професійно-комунікативної компетентності фахівця.

ПРИМА Дмитро – доктор педагогічних наук, професор кафедри теорії і методики початкової освіти Волинського національного університету імені Лесі Українки.

Наукові інтереси: професійна підготовка майбутнього вчителя початкової школи, соціальна компетентність педагога.

ДЕСЯТНИК Катерина – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри теорії і методики початкової освіти Волинського національного університету імені Лесі Українки.

Наукові інтереси: професійна підготовка майбутнього вчителя початкової школи, соціальна компетентність педагога, формування лідерської компетентності майбутнього вчителя початкової школи.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

PRIMA Raisa – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Head of the Department of Theory and Methodology of Primary Education at Lesya Ukrainka Volyn National University.

Scientific interests: professional training of a future elementary school teacher, social competence of a teacher, formation of professional and communicative competence of a specialist.

PRIMA Dmytro – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor of the Department of Theory and Methodology of Primary Education at Lesya Ukrainka Volyn National University.

Scientific interests: professional training of a future elementary school teacher, social competence of a teacher.

DESYATNYK Kateryna – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Department of Theory and Methodology of Primary Education of Volyn National University named after Lesya Ukrainka.

Scientific interests: professional training of a future elementary school teacher, social competence of a teacher, formation of leadership competence of a future primary school teacher.

Стаття надійшла до редакції 22.02.2025 р.
Стаття прийнята до друку 09.03.2025 р.

УДК 37.091.12:331.108

DOI: 10.36550/2415-7988-2025-1-218-15-21

БОНДАР Вікторія –

кандидат педагогічних наук, доцент,
старший викладач кафедри дошкільної освіти
Черкаського національного університету
імені Богдана Хмельницького
ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-8874-4319>
e-mail: bondarvikusy2017@gmail.com

НІКІТЬСЬКА Юлія –

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент
кафедри дошкільної освіти
Черкаського національного університету

імені Богдана Хмельницького
 ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-0482-8011>
 e-mail: nikitska.y@vu.edu.ua
НИКОЛАЕСКУ Інна –
 доктор педагогічних наук, професор,
 завідувач кафедри дошкільної освіти
 Черкаського національного університету
 імені Богдана Хмельницького
 ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-9928-9291>
 e-mail: nikolaesky@ukr.net

ОСОБЛИВОСТІ КОНСУЛЬТУВАННЯ ЯК ТЕХНОЛОГІЇ ПРОФЕСІЙНОГО РОЗВИТКУ ПЕДАГОГА

Стаття присвячена дослідженню консультування як технології професійного розвитку педагога. Визначено основні концептуальні підходи до розуміння професійного розвитку як багатокomпонентного процесу, що включає взаємодію особистості з професійною діяльністю, адаптацію до вимог професії та постійне самовдосконалення. Обґрунтовано актуальність теми у зв'язку з динамічними змінами в освітньому середовищі та зростаючими вимогами до компетентності педагогічних працівників.

На основі аналізу наукових праць представлено еволюцію підходів до професійного розвитку, від класичних концепцій кар'єрного зростання до сучасних моделей безперервного професійного навчання. Окрему увагу приділено психологічним аспектам професійного становлення, впливу мотиваційних чинників, саморефлексії та індивідуального планування кар'єри. Розглянуто роль консультування як ефективного інструменту підтримки професійного зростання, зокрема у формуванні адаптаційних стратегій, розвитку педагогічної майстерності та підвищенні рівня емоційної стійкості фахівців.

Запропоновано практичну модель організації консультування, що включає аналіз професійних запитів педагога, розробку індивідуального плану розвитку та систему супроводу в процесі кар'єрного становлення. Визначено ключові аспекти ефективності професійного консультування, серед яких персоналізований підхід, інтеграція сучасних методик саморозвитку та врахування психологічних особливостей педагогів на різних етапах їхньої кар'єри. Окремо наголошено на важливості гнучкого підходу до організації консультування, що враховує особистісні та професійні особливості педагогів. Розглянуто перспективи інтеграції консультування в систему професійної освіти як ефективного інструменту підтримки в умовах постійних змін. Запропоновано шляхи подальшого розвитку методологічних засад супроводу педагогів, що сприятиме їхньому професійному самовдосконаленню та успішній адаптації до викликів сучасної освітньої практики.

У висновках підкреслюється значущість консультування як інструменту підвищення професійної компетентності педагогів та необхідність подальших досліджень у сфері впровадження сучасних консалтингових технологій у систему безперервної педагогічної освіти.

Ключові слова: професійний розвиток, консультування, кар'єрне зростання, педагогічна компетентність, саморефлексія, адаптація, безперервна освіта.

BONDAR Viktoriia –
 Candidate of Pedagogical Sciences, Associate
 Professor, Senior Lecturer of the Department
 of Preschool Education Bohdan Khmelnytsky
 National University of Cherkasy
 ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-8874-4319>
 e-mail: bondarvikusy2017@gmail.com
NIKITSKA Yuliia –
 PhD (Candidate of Pedagogical Sciences),
 Associate professor, Associate professor at the
 Department of Preschool Education
 Bohdan Khmelnytsky National
 University of Cherkasy
 ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-0482-8011>
 e-mail: nikitska.y@vu.edu.ua
NIKOLAESKU Inna –
 Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
 Head of the Department of Preschool
 Education at Bohdan Khmelnytsky
 National University of Cherkasy
 ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-9928-9291>
 e-mail: nikolaesky@ukr.net

PECULIARITIES OF COUNSELLING AS A TECHNOLOGY OF PROFESSIONAL DEVELOPMENT OF TEACHERS

The article is devoted to the study of counseling as a technology for the professional development of teachers. The main conceptual approaches to understanding professional development as a multi-component process, including personality interaction with professional activities, adaptation to job requirements, and continuous self-improvement, are identified. The relevance of the topic is substantiated in connection with dynamic changes in the educational environment and increasing requirements for the competence of teaching staff.

Based on the analysis of scientific works, the evolution of approaches to professional development is presented, from classical career growth concepts to modern models of continuous professional education. Particular attention is paid to the psychological aspects of

professional formation, the influence of motivational factors, self-reflection, and individual career planning. The role of counseling as an effective tool for supporting professional growth is considered, particularly in forming adaptation strategies, developing pedagogical skills, and enhancing specialists' emotional resilience.

A practical model for organizing counseling is proposed, including the analysis of a teacher's professional inquiries, the development of an individual development plan, and a support system in the career formation process. Key aspects of effective professional counseling are identified, including a personalized approach, integration of modern self-development methodologies, and consideration of teachers' psychological characteristics at different stages of their careers. Particular emphasis is placed on the importance of a flexible approach to organizing counseling that considers the personal and professional characteristics of teachers. The prospects for integrating counseling into the professional education system as an effective support tool in constantly changing conditions are examined. Further development of methodological principles for teacher support is proposed, contributing to their professional self-improvement and successful adaptation to the challenges of modern educational practice.

The conclusions emphasize the importance of counseling as a tool for improving teachers' professional competence and the need for further research in the field of implementing modern consulting technologies in the system of continuous pedagogical education.

Key words: professional development, counseling, career growth, pedagogical competence, self-reflection, adaptation, continuous education.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Представники соціономічних професій достеменно знають власні індивідуальні особливості, як і ту специфіку, якою вони проявляються на різних етапах професійного розвитку. Цінність цих знань полягає в оцінюванні сильних сторін особистості, тих, які здатні сприяти успішності в роботі, або, навпаки, більш слабких, які варто розвивати, щоб унеможливити перевантаження й нервові виснаження під час роботи. Зауважимо, що процес професійного розвитку представників різних професій є спеціальною сферою вивчення в науці, з огляду на значну теоретичну та практичну значущість цього питання для всіх учасників психолого-педагогічного процесу.

Сутність поняття «професійний розвиток» полягає у взаємодії людини та обраної професії. Поняття «професія» використовується для позначення певної форми соціальної організації діяльності людини в суспільних інститутах [3]. У психологічній літературі зазначене поняття трактують як необхідну для суспільства, соціально цінну й обмежену внаслідок поділу праці сферу докладавання фізичних і духовних сил людини, що дає їй можливість отримувати замість витраченої праці необхідні засоби її існування та розвитку. Взаємний зв'язок і взаємна обумовленість суб'єкта і професії має системний характер, передбачаючи планомірний і поступовий розвиток кожної складової цієї системи [5]. Очевидно, що за такого розуміння професійний розвиток являє собою ту міру, яка описує характер і підсумкову результативність зазначеної взаємодії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Першими виявили інтерес до проблеми професійного розвитку в рамках професійної психології зарубіжні вчені. Західні дослідники замінили поняття «професійний розвиток» на поняття «кар'єра» (career). Дж. Ван-Маанен у своїх працях припускає, що будь-який індивід сучасного суспільства своїми діями реалізує кар'єру, яка може виявитися різної якості [8]. Норвезькі науковці К. Сорнес і К. Шкід визначають досліджуване поняття «кар'єра» як двозначне: у цьому контексті вони розглядають соціальну модель, пов'язуючи просування і професійне зростання з певними суспільними обмеженнями, а також з історією життєвого шляху людини [6].

Знаменитий психотехнік Г. Мюнстерберг ще в період розвитку психометрії в рамках діагностики рівня професійного розвитку встановив, що професійну успішність можна виявити шляхом вимірювання показників основних психічних функцій. Згодом підхід був ускладнений і професійну успішність почали пов'язувати з більш складними індивідуальними властивостями індивіда й особистості [2]. Уперше поняття Я-концепції включили в опис професійного вибору такі дослідники, як Д. Тідеман і О'Хара, пояснюючи, що професійний розвиток людини відбувається як послідовна зміна професійних позицій, де здійснення вибору цих позицій реалізовано процесом ухвалення рішення, ґрунтуючись на власних вподобаннях, з огляду на специфіку професійної ситуації та прогнозування результату [7].

Мета статті полягає в теоретичному аналізі та узагальненні положень провідних наукових підходів до використання консультування як технології професійного розвитку та зростання педагога.

Виклад основного матеріалу дослідження. Голландський науковець Дж. Х. Вонк виокремив певні фази професійного розвитку в педагогічній сфері: передпрофесійна фаза, як період первинного навчання у закладі вищої освіти або коледжі; попередня фаза, що має місце в перший рік роботи; фаза входження в професію, яку прийнято інтерпретувати в часових межах від другого до п'ятого року роботи; перша професійна фаза, що реалізується до досягнення вчителем 40-річного віку; фаза переорієнтації в професії, що настає під час кризи середини життя та триває в наступні роки переходу до подальшої професійної кар'єри. Для молодого педагога проходження передпрофесійної фази означає здобуття теоретичних знань і часткове набуття досвіду роботи, здебільшого проходження фази здійснюється під час проходження навчальних і виробничих практик. Якість професійного розвитку безпосередньо пов'язана з набуттям загальнокультурних знань, таких як філософія, природознавство, культурологія тощо, а також з набуттям теоретичних знань у сфері психології та педагогіки і методичних знань і навичок. У такий спосіб відбувається становлення студента у всебічно розвиненого і професійно грамотного фахівця [9].

Під час вивчення матеріалу з проблеми дослідження, виходячи з їхнього досвіду, основними труднощами в роботі фахівців виступає

пошук власного «Я» під час другої та третьої фази професійного розвитку. Формування індивідуального власного стилю в роботі в процесі професійного розвитку здійснюється на попередній професійній фазі. Важливість успішного проходження розвитку в другій фазі пов'язана зі спробою уникнути непотрібних конфліктів на старті кар'єри через помилки в роботі. Тут безумовно можна стверджувати і про вплив успішного початку на здібності фахівця та бажання працювати. Розглянемо докладніше існуючі труднощі, з якими стикаються педагогічні працівники: мотивування дітей; робота з батьками; робота з обдарованими дітьми; робота з відстаючими; розвиток педагога як особистості в процесі роботи; адаптація в освітньому середовищі.

Консультації в контексті допомоги в розробці індивідуального плану професійного розвитку необхідні для реалізації заходів щодо розвитку фахівця. Виконання індивідуального плану професійного розвитку може слугувати індикатором ефективності роботи педагога, тож коротко розглянемо його зміст: особиста інформація; ім'я та посада керівника; наявні компетенції, ступінь сформованості кожної компетенції; перелік заходів, можливих дій, необхідність проведення яких зумовлена потребою вдосконалення тих чи інших компетенцій. Складання індивідуального плану розраховується на термін не менше одного року [1].

За результатами проведення спеціальної індивідуальної бесіди з педагогом у рамках психологічного консультування складається план розвитку. Розробленість плану професійного розвитку безпосередньо залежить від активної участі самого педагога під час складання плану, обговорених потреб, кар'єрних очікувань, можливості розвитку в певних напрямках і галузях тощо. Отже, під час проведення бесіди має бути порушено низку питань: довгострокові цілі; короткострокові цілі; цілі, пов'язані з побудовою кар'єри; очікування від кар'єри в тій чи іншій царині та/або організації; можливості працівника; побоювання працівника. Слід зазначити, що необхідність формування індивідуального плану професійного розвитку також зумовлена наступними чинниками [10]:

- наявність стимулу для роботи в обраному напрямку, шляхом побудови етапів власної кар'єри, декомпозиції на кілька років;
- індивідуальний кар'єрний план спонукає педагога працювати краще, якісніше;
- у багатьох організаціях складання індивідуальних професійних планів збігається з програмою формування кадрового резерву.

Новизна пропонованої сьогодні парадигми освіти зумовлена важливістю проблем власне здобувача освіти в його навчанні та становленні як професіонала. Саме виходячи з індивідуальності та особистісної неповторності має будуватися процес супроводу його професійного та особистісного саморозвитку. З огляду на це психолог, який надає допомогу, акцентує увагу

виключно на пошуку таких умов, що забезпечуватимуть всебічний, внутрішньо вмотивований і безперервний розвиток. Таким чином, зміни в житті відбуваються завдяки впровадженню в систему навчання принципів варіативності, що реалізуються завдяки включенню в практику можливостей компетентного вибору напрямів і способів самореалізації в навчальній діяльності самою особистістю.

Проблема професійного розвитку має між-дисциплінарний характер. В акмеології, зокрема, розглядається поняття «розвиток людини», що включає низку аспектів: фізичне дорослішання, фізіологічний розвиток, психологічне формування, соціальне становлення та духовний розвиток. Таким чином, ми можемо співвіднести зазначену позицію з розумінням професійної діяльності людини в плані кількісних та якісних змін у кожній з вищевикладених царин, де визначальними будуть позитивні зміни в таких сферах особистості: духовній; когнітивно-пізнавальній; емоційно-вольовій; мотиваційно-потребнісній; діяльнісно-практичній; міжособистісно-соціальній [2].

Співвідношення особистості та професії утворює широке проблемне поле, вирішення якого виступає власне проблема професійного розвитку людини. У наукових працях відзначається існування двох альтернативних позицій щодо професійної взаємодії та розвитку. Перша позиція передбачає нівелювання впливу професійної діяльності на особистість. Послідовники цього підходу вважають, що зроблений вибір щодо професії надалі вже не здатний зумовити зміни особистості як на початку її освоєння, так і згодом під час виконання посадових обов'язків. Концепція стверджує, що лише абсолютне уявлення про себе і власні здібності, з розумінням професійних вимог і можливих шляхів для реалізації певних цілей, сприяє правильному вибору професії. Механізм вибору являє собою встановлення відповідності між вимогами професії та здібностями особистості. Будь-яка невідповідність, виявлена під час виконання діяльності, розцінюється як причина зміни професії [4]. Ми вважаємо цей підхід дещо механістичним, що незначною мірою враховує факт суб'єктивної активності того, хто обирає професійне майбутнє і має право на усвідомлений професійний вибір. Такий погляд, по суті, ставить під сумнів безпосередню можливість саморозвитку особистості загалом і принципову можливість професійного розвитку, зокрема.

Розглянемо наступну концепцію професійного розвитку, яка полягає у визнанні факту впливу професійної діяльності на особистість фахівця. Зазначеної позиції дотримується більшість зарубіжних дослідників, але, що більш важливо, він є загальноприйнятим у вітчизняній психології праці та психології особистості. Згідно цієї концепції індивід характеризується як активний суб'єкт життєдіяльності, котрий реалізує себе в різних сферах, у яких здатний самостійно здійснити професійний вибір, дозволити собі розвиватися і змінюватися в процесі опанування обраної професії. Вивчаючи цей підхід очевидно стає потенційна можливість професійного розвитку [8].

Підставою для розроблення психодинамічної концепції професійного розвитку стало поширене в психології положення про те, що головна роль у виборі людиною професії має відводитися різноманітним формам складних ієрархічно вибудованих потреб, починаючи від вітальних і закінчуючи комплексними структурно-особистісними інстанціями, які не завжди є доступними для усвідомлення. У розвитку цієї концепції важливу роль відіграли праці З. Фрейда, послуговуючись якими професійну діяльність можна трактувати як певний спосіб задоволення базових інстинктивних потреб. По суті, професійний вибір є процесом сублімації потреб, які не можуть бути задоволені в іншій соціально схвалюваній спосіб. Дотримуючись ідей знаменитого психоаналітика, У. Мозер виокремив чотири способи замісної активності, яка притаманна людині під час професійного самовизначення. Не перераховуючи їх, вкажемо на той факт, що базові потреби можуть вплинути на формування певного типу спрямованості особистості та відповідного йому шляху професійного розвитку [3].

У концепції Є. Бордіна тип професійного розвитку пояснюється як результат символічного задоволення потреб, що проявляються під час діяльності [6]. У положеннях теорії професійного розвитку дослідника Е. Роу, так само представлено зв'язок професійного вибору із задоволенням потреб. На думку науковця атмосфера батьківського виховання та стилю визначає зміст потреб, тож автор наголошує на незадоволеності потреб якраз на ранній стадії розвитку самого індивіда, внаслідок чого з'являються домінантні мотиви, які проявляються не тільки в професійній поведінці [1]. Слід зазначити, що саме ставлення до потреби, яке визначається специфічним батьківським спілкуванням з дитиною, надалі визначає тип орієнтації професійних інтересів.

Головна ідея теорії рішень акцентована безпосередньо на інтелектуальному процесі здійснення вибору професії. У зазначеній теорії професійне самовизначення відбувається як процес мисленнєвої діяльності, спрямованої на ухвалення рішення, що поступово розгортається. Особистість, згідно з цим підходом, може самостійно й усвідомлено проводити детальний когнітивний аналіз доступних для усвідомлення мотивів і наявних професійних альтернатив. Слід зазначити, що в теоріях Г. Ріса, Х. Томе, П. Ціллера не враховується індивідуальність самої людини. Увага до людської індивідуальності посилюється пізніше, коли предметом вивчення виступає значущість вибору професії, її престижність, реалістичність професійних настанов та низка інших чинників [9].

Ключова особливість теорії розвитку професійного становлення полягає в її практичній спрямованості. Е. Гінсберг визначає професійний вибір як хронологічно тривалий і, що цікаво, незворотній процес, який залежить від багатьох взаємопов'язаних рішень, котрі ухвалюються на основі компромісу між багатьма незалежними від

особистості зовнішніми і суб'єктивними внутрішніми чинниками. На думку дослідника ухвалення рішень безпосередньо залежить від здатності індивіда, на його ранніх стадіях розвитку, ідентифікувати себе з дорослим, представником обраної професійної сфери діяльності, від наявності певних орієнтацій на отримання задоволення від процесу діяльності в певній сфері [4]. Професійний розвиток виступає як послідовність якісно специфічних фаз, де критерієм для розподілу виступає зміст і форма переведення індивідуальних імпульсів у професійні бажання. Обґрунтованою теорією професійного розвитку також є підхід Д. Сьюпера, ключові положення якої можна описати наступним чином: кожна людину характеризують її здібності, інтереси та властивості особистості; кожна людина здатна себе реалізувати серед багатьох професій, отже, кожна професія може бути опанованою низкою індивідів; умови професійного розвитку, як об'єктивні, так і суб'єктивні, змінюються залежно від часу та досвіду; професійний розвиток має низку послідовних стадій; соціально-економічний рівень розвитку батьків індивіда, властивості індивіда, професійні й інші можливості, визначають особливості кар'єрного розвитку; розвиток може бути керованим на різних його етапах як сприяючи формуванню в індивіду інтересів і здібностей, так і підтримуючи індивіда у його становленні під час опанування будь-якої обраної ним професії; професійний розвиток полягає у становленні й реалізації Я-концепції; добір фахівцем адекватних можливостей для реалізації власних здібностей та інтересів визначає задоволеність роботою [7].

Створення моделі ступеневого професійного розвитку дає змогу Д. Сьюперу запровадити поняття професійної особистісної зрілості, яка стає індикатором відповідності поведінки особистості нормативним завданням професійного розвитку на певних стадіях. Наразі у практиці професійного консультування активно використовується теорія про «кар'єрні якорі» Е. Шейна [5]. Цей дослідник пропонує вивчати розвиток кар'єри як процес професійного самовизначення, що формується досить повільно і залежить від вираженості здібностей, пов'язаних із ними мотивами включення в різні види діяльності та цінностей.

Професійний розвиток у межах типологічного напрямку розуміють як процес, що складається з трьох взаємопов'язаних дій, а саме: спочатку індивід самостійно має визначити особистісний тип, до якого він належить; підібрати підходящу професійну сферу; визначити кваліфікаційний рівень обраної професійної сфери з урахуванням показників інтелектуальних здібностей і самооцінки.

Постіндустріальні концепції професійного розвитку вирізняються значущими узагальненнями щодо критеріїв відповідності особистості вимогам зовнішнього економічного середовища. Зазначимо деякі з них [10]:

- нелінійність професійного розвитку. Акцитування критики на положеннях, що стосуються саме концепту «розвиток». Високий ступінь пластичності відносин «людина-праця», що може

інтерпретуватися як перебування індивіда в безперервному процесі адаптивних змін, необхідних для досягнення професійної ефективності та добробуту. Така позиція вимагає постійного перебування в ситуації багатоваріантного вибору шляхів досягнення мети;

- конструктивізм процесу професійного розвитку. Для забезпечення розвитку суб'єкту професійної діяльності потрібне постійне усвідомлення свого життя. У цьому випадку увага має бути спрямована на створення конструктивних моделей мислення і поведінки в професійній сфері. Розробка стадій кар'єрного зростання стає складною у зв'язку з динамічною зміною життєдіяльності та економіки;

- монокультурність і контекстуальність. Актуальними стають ті теорії професійного розвитку, які враховують злиття багатьох культур, перемішування соціальних та етнічних груп, кожна з яких має власну історичну специфіку та соціально-культурну своєрідність;

- професійний розвиток у контексті відкритої складно організованої системи. Постійні зміни зовнішнього середовища визначають неможливість постановки нормативних завдань у плані розвитку професійної сфери. Професійний розвиток є суб'єктивною інтерпретацією і залежить від специфіки особистісного сприйняття свого професійного шляху та кар'єри.

Виходячи із зазначених критеріїв, найпродуктивнішою вважається концепція поліваріативної кар'єри Ф. Марвіса і Д. Холла. Сучасна кар'єра, згідно з цим підходом, має бути визначена як сукупність різноманітних ситуацій реалізованого особистістю вибору безлічі можливих векторів посадового просування суб'єкта [2]. Таким чином, пріоритет у професійному розвитку віддається індивідуально представленим у житті людини факторам, які змушують особистість адаптуватися до різноманітних ненормативних і нестандартних життєвих подій.

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Розробка нових підходів до організації безперервного професійного розвитку педагогів потребує пошуку його ключових детермінант. Дослідження доводять, що експертиза особистості педагога включає в себе систему особистих і професійних стандартів, орієнтованих на високу продуктивність, а також систему особистих норм для координації поведінки та відносин.

Консультавання в контексті допомоги щодо розробки індивідуального плану професійного розвитку необхідне для здійснення тематичних заходів для розвитку фахівця. Реалізація професіоналом індивідуального плану розвитку є об'єктивним показником ефективності його роботи. Індивідуальний професійний розвиток фахівця має обов'язково ґрунтуватись на специфіці його поточної професійної діяльності. До початку розробки індивідуального плану професійного розвитку в кожному конкретному випадку необхідно провести оцінювання компетентності фахівця в професійних питаннях і

визначити міру його відповідності стандарту й тих вимог, які висуваються до конкретної посади. Далі доречно провести первинну консультацію з педагогом для виявлення конкретного запиту в плані професійного розвитку й окреслити подальші перспективи.

Проблема професійного розвитку педагогів актуальна для вітчизняних і зарубіжних дослідників, що представлена як багатосторонній феномен, котрий потребує глибокого вивчення у зв'язку з постійними змінами, які відбуваються в суспільстві. Пошук подальших шляхів професійного самовизначення та розвитку ґрунтований необхідністю розробки ефективних підходів до організації безперервного професійного розвитку фахівців.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Дубасенюк О. А. Професійна педагогічна освіта: інноваційні технології та методики: Монографія / За ред. О. А. Дубасенюк. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2009. 564 с.
2. Завацька Л. М. Технології професійної діяльності соціального педагога. Київ : Видавничий Дім «Слово», 2008. 240 с.
3. Консультаємо та створюємо професійні спільноти: путівник для консультантів центрів професійного розвитку педагогічних працівників / Н. Кипиченко, О. Федоренко. Київ, 2022. 42 с.
4. Мастеркова Т. В. Діяльність центрів професійного розвитку педагога: контент-аналіз. Молодь і ринок. № 5. 2022. С. 160–165.
5. Новик І., Стягунова О. Організація і проведення консультавання педагогічних працівників: брошура до Типової програми підвищення кваліфікації керівників і педагогічних працівників центрів професійного розвитку педагогічних працівників. Київ. УІРО. 2023. 28 с.
6. Пожидаєва О. В. Консультавання як один із напрямів професійної діяльності соціального педагога URL: <https://ap.uu.edu.ua/article/274>
7. Романюк І. Особливості здійснення функцій консультанта центру професійного розвитку педагогічних працівників. Вересень: науково-методичний, інформаційно-освітній журнал. № 4 (99). 2023. С. 75-89.
8. Серія вебінарів «Професійні спільноти: кращі міжнародні практики». URL: <https://url.li/tlpkxn>
9. Сорочан Т. М. Консультавання і супервізія в діяльності центрів професійного розвитку педагогічних працівників. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=1Sslf6MeeS0>
10. Технології професійного розвитку педагогів: методичний поради. Упорядники: Тамара Михайлівна Сорочан, Марина Іванівна Скрипник. Держ. вищ. навч. зал. «Ун-т менедж. освіти». Київ, 2016. 231 с.

REFERENCES

1. Dubaseniuk, O. A. (2009). Profesijna pedagogichna osvita: innovacijni tehnologii ta metodyky [Professional pedagogical education: innovative technologies and methods]: monograph / Ed. by O. A. Dubaseniuk. Zhytomyr : Vyd-vo ZhDU im. I. Franka. 564 s. [in Ukrainian]
2. Zavatska, L. M. (2008). Tekhnologii profesijnoi diialnosti socialnogo pedagoga [Technologies of professional activity of a social pedagogue]. Kyiv : Vydavnychy Dim «Slovo». 240 s. [in Ukrainian]
3. Kypychenko, N., & Fedorenko, O. (2022). Konsultuemo ta stvoriemo profesijni spilnoty: putivnyk dlja konsultantiv tsentriv profesijnoho rozvytku pedahohichnykh pratsivnykiv [Consulting and creating professional communities: a guide for consultants of professional

development centers for pedagogical workers]. Kyiv. 42 s. [in Ukrainian]

4. Masterkova, T. V. (2022). Diialnist tsentriv profesijnoho rozvytku pedahoga: kontent-analiz [Activity of teacher professional development centers: content analysis]. *Molod i rynok*, (5), 160–165 [in Ukrainian]

5. Novyk, I., & Stiahunova, O. (2023). Orhanizatsiia i provedennia konsultuvannia pedahohichnykh pratsivnykiv: broshura do Typovoi prohramy pidvyshchennia kvalifikatsii kerivnykiv i pedahohichnykh pratsivnykiv tsentriv profesiinoho rozvytku pedahohichnykh pratsivnykiv [Organization and conducting of counseling for pedagogical workers: brochure for the Standard program of advanced training for heads and pedagogical workers of professional development centers]. Kyiv: UIRO. 28 s. [in Ukrainian]

6. Pozhydaieva, O. V. (n.d.). Konsultuvannia yakodyn iz napriamiv profesiinoi diialnosti sotsialnoho pedahoha [Counseling as one of the directions of professional activity of a social pedagogue]. URL: <https://ap.uu.edu.ua/article/274> [in Ukrainian]

7. Romaniuk, I. (2023). Osoblyvosti zdiisnennia funktsii konsultanta tsentru profesiinoho rozvytku pedahohichnykh pratsivnykiv [Features of performing the functions of a consultant at the center of professional development of pedagogical workers]. *Veresen: naukovometodychnyi, informatsiino-osvitnii zhurnal*, (4) 99, 75–89 [in Ukrainian]

8. Serii vebinariv «Profesijni spilnoty: krashchi mizhnarodni praktyky» (n.d.) [Series of webinars «Professional communities: best international practices»]. URL: <https://surl.li/tlpkxn> [in Ukrainian]

9. Sorochan, T. M. (n.d.). Konsultuvannia i superviziia v diialnosti tsentriv profesiinoho rozvytku pedahohichnykh pratsivnykiv [Consulting and supervision in the activities of professional development centers for pedagogical workers]. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=1SsIf6MeeS0> [in Ukrainian]

10. Sorochan, T. M., & Skrypnyk, M. I. (2016). Tekhnologii profesijnoho rozvytku pedahohiv: metodychni poradnyk [Technologies of professional development of teachers: methodological guide]. *Derzh. vyshch. navch. zakl. «Un-t menedzh. osvity»*. Kyiv. 231 s. [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

БОНДАР Вікторія – кандидат педагогічних наук, доцент, старший викладач кафедри дошкільної освіти Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького.

Наукові інтереси: особливості консультування як технології професійного розвитку педагога.

НИКІТСЬКА Юлія – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри дошкільної освіти Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького.

Наукові інтереси: особливості консультування як технології професійного розвитку педагога.

НИКОЛАЄСКУ Інна – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри дошкільної освіти Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького.

Наукові інтереси: особливості консультування як технології професійного розвитку педагога.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

BONDAR Viktoria – candidate of pedagogical sciences, associate professor, senior lecturer of the department of preschool education, Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy.

Scientific interest: peculiarities of counselling as a technology of professional development of teachers.

NIKITSKA Yuliia – PhD (Candidate of Pedagogical Sciences), Associate professor, Associate professor at the Department of Preschool Education, Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy.

Scientific interest: peculiarities of counselling as a technology of professional development of teachers.

NIKOLAESKU Inna – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Head of the Department of Preschool Education at Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy.

Scientific interest: peculiarities of counselling as a technology of professional development of teachers.

Стаття надійшла до редакції 20.02.2025 р.

Стаття прийнята до друку 03.03.2025 р.

УДК 37.035

DOI: 10.36550/2415-7988-2025-1-218-21-26

ГАЛЕТА Ярослав –

доктор педагогічних наук, професор,
декан факультету педагогіки, психології та мистецтв
Центральноукраїнського державного університету
імені Володимира Винниченка
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0484-529X>
e-mail: yaroslavhaleta@ukr.net

ПОЛУДЕНЬ Євген –

аспірант кафедри педагогіки та спеціальної освіти
Центральноукраїнського державного університету
імені Володимира Винниченка
ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-9872-1437>
e-mail: yepoluden@cuspu.edu.ua

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ЗРІЛОСТІ ОСОБИСТОСТІ

Наукові передумови дослідження проблеми соціальної зрілості обґрунтовані результатами аналізу соціокультурних тенденцій розвитку сучасної педагогічної освіти, інтеграційної сутності педагогічної діяльності та особистості вчителя дозволяють зробити висновок, що теоретичний пошук ефективних шляхів розвитку соціальної зрілості майбутнього вчителя зумовлений не тільки освітньою практикою, а й об'єктивними потребами суспільства.

У нашій роботі ми розглядаємо концепцію розвитку соціальної зрілості майбутнього вчителя як єдність мети, сутності, принципів, структури, змісту та результату її реалізації в педагогічному освітньому процесі.

Методологічною основою концепції розвитку соціальної зрілості на філософському рівні є ідеї активної сутності людини, її ролі у вирішенні суспільних, особистісних проблем, ідея природної та соціальної цілісності. Закони діалектики єдності та боротьби протилежностей, переходу кількісних змін у якісні, принципи об'єктивності, детермінізму, розвитку, системності та взаємодії, які дозволили розкрити діалектику педагогічного освітнього процесу, реалізації концепції розвитку соціальної зрілості; виявити суперечності, взаємозв'язки кількісних і якісних змін, притаманних розвитку особистості, на етапі професійної підготовки у вищому навчальному закладі; дослідити закономірності розвитку суб'єктів педагогічної освіти в умовах оновлення інформаційної культури суспільства з урахуванням психологічних закономірностей усіх видів діяльності

Провідними методологічними засадами концепції дослідження є системний та діяльнісний підходи, які дозволили розглянути соціальну зрілість як цілісну систему, виокремити її елементи, визначити субординаційні основи взаємодії, встановити внутрішні та зовнішні зв'язки і взаємозалежності між ними, розглянути кожен елемент як систему, а «соціальну зрілість» як підсистему системного утворення вищого рівня - «зрілість».

Ключові слова: концепція, чинники, соціальна зрілість, майбутній учитель, середовище.

HALETA Yaroslav –

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Dean of the Faculty of Pedagogy, Psychology and Arts of the Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0484-529X>

e-mail: yaroslavhaleta@ukr.net

POLUDEN Yevhen –

PhD student at the Department of Pedagogy and Special Education of Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State

ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-9872-1437>

e-mail: yepoluden@cuspu.edu.ua

MODERN APPROACHES TO THE STUDY OF THE PROBLEM OF SOCIAL MATURITY OF THE INDIVIDUAL

The scientific prerequisites for studying the problem of social maturity are justified by the results of the analysis of social and cultural trends in the development of modern pedagogical education, the integration essence of pedagogical activity and the personality of the teacher make it possible to conclude that the theoretical search for effective ways of developing the social maturity of the future teacher is conditioned not only by educational practice, but by objective needs of society as well.

In our thesis, we consider the concept of development of social maturity of the future teacher as the unity of purpose, essence, principles, structure, content and the result of its implementation in the pedagogical educational process.

Methodological basis of the concept of development of social maturity at the philosophical level are the ideas of the active essence of man, his role in solving social, personal problems, the idea of natural and social integrity. The laws of the dialectic of unity and struggle of opposites, the transition of quantitative changes to qualitative, the principles of objectivity, determinism, development, systemicity and interaction, which allowed: to reveal the dialectic of the pedagogical educational process, to the implementation of the concept of development of social maturity; to identify contradictions, relationships of quantitative and qualitative changes inherent in the development of personality, at the stage of professional training in a higher education institution; to study the patterns of development of subjects of pedagogical education in the context of updating the information culture of society, taking into account the psychological patterns of all types of activity.

The leading methodological foundations of the research concept are systematic and activity approaches that allowed to consider social maturity as an integral system, to identify its elements, to define the subordinate basis of interaction, to establish the internal and external relations and interdependence between them, to consider each element as a system, and «social maturity» as a subsystem of system education of a higher level – «maturity».

Key words: conception, factors, social maturity, future teacher, environment.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Необхідність змістовно обґрунтувати досліджуваний нами аспект педагогічного процесу й у зв'язку з цим розкрити ключові процедури ефективного оперування ним в умовах сучасної освіти, приводить нас до потреби побудови концепції формування соціальної зрілості майбутнього вчителя. Як показало наше дослідження, джерелами створення концепції, тобто чинниками, що впливають на загальні початки її розробки є, передусім, об'єктивні потреби суспільства й окремої особистості, а також педагогічний досвід і традиції його розвитку. Безумовно, зміна пріоритетів призвела до кризових явищ в усіх сферах життя, у тому числі й в освіті. Наявний у педагогіці досвід соціального розвитку підростаючого покоління не завжди спрацьовує в сучасному соціумі. Про це свідчить аналіз підготовки випускників педагогічних закладів вищої освіти, що вказує на наявність в останніх недостатньої розвиненості тих соціальних якостей,

без яких досягнення успіху в професійній діяльності може бути ускладнено.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Аналіз представлених у науковій літературі педагогічних концепцій, показав повне різночитання в питанні їх композиційної побудови.

Проблема соціальної зрілості перебуває в полі зору Я. Галети, Т. Комар, М. Лебедика, М. Школьної та ін. Різні аспекти формування соціальної зрілості розглядалися у дисертаційних дослідженнях О. Ганжі, О. Коптевої, С. Полішук, Т. Хмурицької, Г. Яворської та ін.

Мета статті – виокремити ключові аспекти вивчення проблеми формування соціальної зрілості особистості у сучасній теорії наукового знання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Відмінність точок зору в розумінні особистості та її зрілості зумовлює відсутність єдиної теорії, здатної з необхідною повнотою описати розвиток і становлення соціальної зрілості.

Рух людини до зрілості К.Г. Юнг [8] пов'язує з наближенням людини до себе, усвідомленням своєї первинної й повної суті. Природно, що недостатня зрілість у розвитку на етапі формування самосвідомості й рефлексії не може слугувати надійною основою для розвитку соціально зрілої поведінки особистості (хоча за відсутності екстремальних ситуацій може довго маскувати її).

Проблема соціальної зрілості як підготовки підростаючих поколінь до життя в конкретних суспільно-історичних умовах, як сформованість відповідальності й наявність уміння приймати рішення хвилювала педагогів теоретиків і практиків упродовж багатьох століть.

Дослідженнями Ж. Піаже, Л. Виготського й інших підтверджується, що початковою суттю усіх новоутворень є індивідуально-психологічна основа (структура інтелекту, розвиток вольової та емоційної сфери і тому подібне), над якою постійно «надбудовуються» усі нові типи соціальної поведінки особистості, що дорослішає [7; 9].

Щодо умов розвитку окремих функцій людини, властивостей і якостей особистості, то вони підпорядковані в кінцевому рахунку розвитку цілого – особистості, й істотно залежить від того об'єктивного змісту, в якому вона формується.

Вивчення психолого-педагогічних феноменів в контексті взаємодії частин та цілого має значну наукову історію.

Дослідник проблем діалектики Е. Ільєнков зазначає, що визначення цілого принципово не можуть бути отримані (і за це ручається навіть формальна логіка) шляхом фіксації тих «загальних ознак», які має кожна нарізно розглянута частина цього цілого, кожен її складовий елемент, подібно тому як уявлення про форму будинку не складеш з тих ознак, які має кожна окрема цеглина. Ми погоджуємось з аргументацією науковця, що процес становлення соціальної зрілості особистості, зокрема вчителя досліджується у взаємозв'язку з розвитком його колективу (мікросередовища життєдіяльності).

Відмічаючи високий теоретичний, методологічний рівень дослідження феномену цілісності особистості, вказуючи на глибину і змістовність її аналізу, слідє, в той же час, підкреслити, що в сучасних наукових дослідженнях цілісність особистості виявляється, в основному, шляхом аналізу її онтологічних основ. Саме поняття особистості значною мірою залишається у межах її розуміння як «ансамблю суспільних стосунків», тобто суто соціальної характеристики, а не як прояв особистісного буття людини в соціумі. Розуміння становлення цілісності як феномена є важливою гранню розуміння розвитку соціальної зрілості особистості.

За різних методологічних підходів до розуміння ролі майбутнього у формуванні і розвитку особистості А. Макаренко та К. Левін у конкретних дослідженнях виявляли схожі дані, що свідчать про те, що розподіл найближчої й віддаленої перспективи є найважливішим моментом розвитку особистості, що характеризує перехід

від дитинства до юності, до розв'язання найважливіших завдань життєвладштування, до вибору життєвого шляху, до становлення соціальної зрілості і самостійності особистості [5].

Розуміння становлення соціальної зрілості студентів закладів вищої освіти як системи, що самоорганізується, дозволяє визначити дві взаємодоповнювані закономірності, що зумовлюють ефективність цього процесу. Перша закономірність виявляє зв'язок між способом управління й ефективністю процесу становлення соціальної зрілості студентів закладу вищої освіти і формулюється таким чином: ефективність процесу становлення соціальної зрілості студентів закладу вищої освіти знижується, якщо здійснюється жорстке зовнішнє управління цим процесом. Друга закономірність доповнює першу і викладається таким чином: ефективність процесу становлення соціальної зрілості студентів закладу вищої освіти підвищується, якщо здійснюється перехід від зовнішнього управління до самоврядування цим процесом.

Соціоінтерактивний підхід є методологічним напрямом наукового дослідження становлення соціальної зрілості студентів закладу вищої освіти, згідно з яким становлення соціальної зрілості студентів навчального закладу пов'язується з соціальною взаємодією. З позицій соціоінтерактивного підходу становлення соціальної зрілості студентів закладу вищої освіти здійснюється в процесі соціальної взаємодії, при цьому конкретно-історичні способи і форми соціальної взаємодії, що існують в даний час, зумовлюють цей процес. Процес соціалізації, в якому соціальна зрілість студентів навчального закладу виступає одночасно результатом, особистісною якістю, що забезпечує його успішність і його етапом, також розглядається як взаємодія особистості та соціуму. Цей підхід пояснює герменевтичний і методичний аспекти феномену соціальної зрілості студентів закладу вищої освіти, намітивши тенденції в її визначенні й способах педагогічної організації процесу її становлення.

Реалізація соціонавчального підходу полягає у розгляді становлення соціальної зрілості студентів закладу вищої освіти з позицій соціального учіння. Даний підхід об'єднує навколо себе усі базові концептуальні категорії: соціальну зрілість студентів закладу вищої освіти, соціальну взаємодію, соціалізацію, самосоціалізацію, механізм самосоціалізації й соціокультурне середовище навчального закладу. Безперечною перевагою цього підходу виступає те, що він дозволяє описати становлення соціальної зрілості студентів і їх соціалізацію в педагогічних термінах, а саме «учіння», і намітити шляхи її формування – навчання студентів технології соціального учіння.

Розвиток зрілої особистості у межах діяльнісного підходу розглядається у контексті зростання інтеграції особистісних структур зрілої особистості відбивається у неможливості виокремлення як провідного якогось конкретного виду діяльності, тобто принциповою необхідністю для кожного виду діяльності стає сприяння інших видів, навіть якщо цей вид діяльності реалізується

більш менш самостійно. Яка б не була міра автономності того або іншого виду діяльності, його здійснення залежить не лише від міри оволодіння ним суб'єкта, але і від його здатності використовувати ресурси інших видів діяльності. Гармонійний розвиток зрілої особистості визначається не якоюсь однією діяльністю, нехай навіть і провідною, а комплексом діяльностей.

Д. Фельдштейн пропонує підходи до розгляду становлення зрілості особистості, що вже існують, розділити на три групи. У першу групу віднести підходи, у яких акцентується увага на процесі входження (інтеграції) індивіда до соціальної системи (Г. Тард, Т. Парсонс, Б. Д. Паригін). До другої групи віднести підходи, які акцентовані на вивченні індивідуально-особистісних особливостей (Е. Еріксон, Л. Кольберг). Третьою групою є концепції, автори яких роблять акцент на аналізі взаємозв'язку процесів соціалізації і індивідуалізації під час становлення особистісної й соціальної зрілості (В. Мухіна, Д. Фельдштейн).

Узагальнюючи проблему розвитку соціальної зрілості особистості в психології зазначимо, що системотвірним поняттям для дослідження зовнішніх впливів на становлення соціальної зрілості є поняття «середовище», яке відбиває аспект взаємовпливу «середовище—людина». Підхід, що розробляється психологією середовища, є найбільш прийнятним для проектування умов становлення соціальної зрілості. Елементами, що формують середовище становлення соціальної зрілості, є: системи стосунків, які побудовані на принципах розвиваючого спілкування, групове обговорення і взаємодія; діяльності, здібності до самовизначення, засоби їх організації — психотехнічні вправи, орієнтаційно-діяльнісні схеми; актуальні для дійових осіб теми обговорень; ситуації самовизначення, що задаються педагогом, використанням методу аналізу художнього тексту, прийомів педагогічної метафори і фіксації досвіду.

Проблема формуючого впливу середовища на розвиток людини, відображена у дослідженнях філософів і педагогів переважно в аспекті аналізу її ролі й значення у вихованні дитини.

Аналіз проблеми становлення зрілості у сучасній психології дозволив одним з факторів виділити вступ людини до самостійного життя — навчання, завершення освіти, отримання професії, матеріальна незалежність від дорослих. Вона може бути відповідальною і серйозною в одній сфері й відчувати й поводитися як підліток в іншій. Іншими чинниками і умовами, що впливають на становлення соціальної зрілості студентів, можуть бути такі чинники, як сім'я, школа, студентська група, трудовий колектив, засоби масової інформації, молодіжних організацій і стихійних груп, а також самостійна робота студентів.

На думку Т. Комар проявом зрілості в певній сфері є компетентність, а компетентність визначають як готовність, здатність, схильність, то зрілість ми можемо визначити, як апогей, вершину, найвищу точку розвитку, становлення, формування. Тому, на її думку, процес формування соціально зрілої особистості починається з формування її соціальної компетентності. У свою

чергу, соціальна компетентність включає в себе систему взаємопов'язаних складових: когнітивна; операційно-технологічна; мотиваційна; етична; поведінкова; соціально-ціннісна [4].

До українських педагогів, що досліджували сутність та шляхи розвитку соціальної зрілості особистості належать М. Лебедик, Г. Яворська. Деякі аспекти формування соціальної зрілості особистості представлені в роботах О. Ганжі, О. Коптевої, О. Михайлова, Т. Хмурицької, М. Шкільної.

Узагальнюючи наукові доробки науковця, зазначимо, що наголошено на важливості дослідження системотвірних властивостей особистості. Акцентовано увагу на понятті цілісності особистості та її індивідуальності як висхідних понять аналізу якісних характеристик людини. Аргументовано необхідність пов'язування якостей особистості з соціальним середовищем як системним утворенням. Запропоновано розглядати соціальну зрілість як приклад якісної характеристики цілісного розвитку особистості. Розкрито специфічність проблеми самодетермінації розвитку особистості, акцентуючи увагу на таких характеристиках як динамічність, не лінійність та опосередкованість. Виявлено її зв'язок з соціальною детермінацією. Охарактеризовано систему детермінант розвитку особистості. Вказано на риси які характеризують соціальну зрілість вчителя. Зважаючи на соціальні функції розкрито механізм формування окремих його якостей. Зазначено, що з урахуванням комплексної характеристики зрілості будується алгоритм інтегрування показника соціальної зрілості особистості — її індексу. Висвітлено методологічні принципи проведення дослідницьких процедур, зокрема, міжсистемний підхід вивчення соціальної зрілості особистості. З'ясовано причини, через які виникають труднощі під час диференціювання рівнів розвитку соціальної зрілості.

Стосовно проблеми формування соціальної зрілості майбутнього вчителя, зазначимо, що дана якісна характеристика формується в процесі їх безпосередньої участі в тих видах діяльності, в якій студенти залучаються в процесі навчання та виховання. Цінним, на нашу думку, є висновок про вироблення системи орієнтацій особистості на наявні в суспільстві цінності, яка створюється в процесі формування соціальної зрілості розроблено теоретичну модель соціальної зрілості особистості. Вона є системою взаємозв'язку певних виявів у сфері праці, спілкування і пізнання соціального самовизначення, соціальної активності і соціальної відповідальності майбутнього вчителя.

Узагальнюючи доробки науковців Г. Яворська [6] дійшла висновку, що досягнення особистістю певного рубежу соціальної зрілості може бути розглянуто в чотирьох основних аспектах: інтелектуальна, політична, професійна і моральна зрілість. Ці основні компоненти не складають механічної суми, а об'єднані в певну систему, що має внутрішню органічну єдність та виражає її зрілість. Для молоді, яка професійно навчається, певний рівень її соціальної зрілості повинен відбивати, на нашу думку, таке:

а) можливість і здатність самостійного набуття знань, потреба в безперервній освіті, найважливішою умовою якої є ставлення до навчання як необхідної діяльності протягом усього життя; наявність умінь і навичок самоосвіти (інтелектуальна зрілість);

б) готовність творчо працювати з повною віддачею сил в інтересах суспільно значимої мети, тому що ставлення особистості до праці і суспільної діяльності є пробний камінь її зрілості; освоєння професії, обраної відповідно до суспільних потреб і особистих схильностей, наявність для цього необхідних знань, умінь і навичок, здатність їх переносу в нові види діяльності (професійна зрілість);

в) усвідомлене виконання своїх прав і обов'язків, глибока переконаність в ідеалах і готовність до їх реалізації (політична зрілість);

г) моральна зрілість повинна бути цеглинкою і основним елементом усього соціального дозрівання особистості, оскільки має свої «зрізи» у всіх основних аспектах розглянутої проблеми.

Результатом процесу формування соціально зрілої особистості є не тільки засвоєння норм, умінь і навичок, але і якісне зрушення в психіці людини. Відбувається утворення «внутрішнього контролера» – совісті, що і є внутрішньою підставою відповідальності людини за вчинені дії, тому що зумовлює здатність погоджувати свою поведінку з інтересами суспільства, а якщо диктується обставинами, – підкоряти особисті інтереси суспільним, виявляючись в актах самовідданості, а при необхідності – і самопожертви.

Розширення поля взаємодії особистості, що формується, із соціальним середовищем складає ту соціально-психологічну основу, на тлі якої можливий перехід від простого засвоєння певних суспільних стереотипів до творчого ставлення до них і вироблення на їхній основі власної системи ціннісних орієнтацій. Вироблення цієї системи, що виступає усвідомленим керівництвом до дії, є необхідною умовою досягнення особистістю певного рубежу соціальної зрілості. Тільки така особистість може реалізовувати свою соціальну сутність, визначивши своє місце в системі суспільних відносин.

У цьому контексті визріває поняття «соціальна зрілість особистості», яке можна визначити як процес і результат впливу на особистість сукупності суспільних відносин, що призводять до становлення основних властивостей особистості, які принципово адекватно відбивають сутність сучасного суспільства. Наявність такого механізму дозволяє функціонувати системі зворотних зв'язків особистості і суспільства, що детермінуються, у свою чергу, рівнем розвитку суспільних відносин.

Відмітимо, що на сьогодні не знята повністю проблема опису закономірностей формування соціальної зрілості, чинників її становлення, в недостатній мірі диференційовані гендерні відмінності у формуванні соціальної зрілості в різних сферах життєдіяльності.

Аналіз сучасних психолого-педагогічних концепцій з проблеми соціального розвитку особистості дозволяє констатувати, що сучасна наука, розглядаючи процес соціального розвитку особистості, виходить з установки, що при усій своїй біологічній визначеності людина формується в соціальному середовищі й що тільки в суспільних зв'язках вона привласнює і реалізує свою соціальну сутність. Соціальна зрілість розвивається лише в процесі здійснення соціально цінної діяльності, яка сприяє формуванню соціальної спрямованості, соціальній позиції особистості та сприяє набуттю соціального досвіду.

Розвиток соціальної зрілості особистості відбувається упродовж тривалого проміжку часу й припускає наявність вікової схильності індивіда до цього процесу, а хронологічні межі, що відділяють соціальну незрілість від соціальної зрілості, рухливі та індивідуальні для кожної окремо взятої особистості.

Є. Каменєва пропонує реалізувати етапність у формуванні соціальної зрілості особистості. Специфічність процесу розвитку соціальної зрілості студентів педагогічного закладу вищої освіти також полягає в його послідовності та можливості включення студентів до різноманітних видів діяльності [3].

Так, на мотиваційному етапі здійснюється формування спрямованості у студентів мотивації соціально цінної діяльності. Другий етап, соціально-дієвий, забезпечує здобуття студентами сукупності умінь здійснення соціально цінної діяльності на основі власного накопиченого досвіду. Накопичення студентами досвіду соціально цінної діяльності дозволяє перейти до третього, соціально-креативного етапу, завданням якого є створення умов для самостійного здійснення, пошуку і розвитку навичок організації соціально цінної діяльності. Найважливішою функцією цього етапу є розширення меж соціальної взаємодії та забезпечення широкого спектру можливостей для здійснення соціальної взаємодії на різних рівнях – від внутрішньогрупового й міжгрупового до взаємодії з соціальними структурами (соціальні служби міста, установи додаткової освіти, молодіжні об'єднання і тому подібне).

Незважаючи на багатоаспектність вивчення проблеми, маловивченими залишаються питання розвитку соціальної зрілості студентів у освітньому процесі педагогічного закладу вищої освіти. Аналіз наукової літератури, а також реалії громадського життя свідчать, що соціально-економічні умови життя, що постійно змінюються, викликають необхідність зіставлення і узгодження накопиченого наукового досвіду з реальністю, що оновлюється. Існує потреба суспільства у фахівцеві, що має цілісний гуманістичний світогляд і соціальну зрілість, глибокі професійні знання, комплексно реалізовує свій творчий потенціал в професійній діяльності, що вимагає перегляду якості підготовки фахівця відповідно до вимог суспільства, тоді як аналіз освітнього процесу педагогічного навчального закладу й

діагностичні дані свідчать про те, що без організації спеціальної діяльності розвиток соціальної зрілості в освітньому процесі навчального закладу відбувається неефективно.

Дійсними умовами існування і розвитку людини, джерелами її досвіду, життєвих проблем і засобами їх вирішення є природа, суспільство і культура. Так, людина як частина природи (тварина) є суб'єкт активного пристосування до її умов, що змінюються, на основі вродженого досвіду, сформованого в біологічній еволюції. Як член певного суспільства вона є суб'єктом привласнення і повноцінного використання ціннісних колективних соціальних норм (у тому числі свідомих уявлень), володарем психічних якостей, здібностей, правил спілкування, що відповідають займаній нею соціальної позиції (і допустимих в ній). Нарешті, суб'єкт культури – це людина, яка самостійно й відповідально спирається у своїх вчинках, думках, переживаннях (передусім, в ситуаціях мотивованого конфлікту) на загально-людські моральні принципи і здатна, зокрема, до осмисленого перетворення власних природних властивостей і вже присвоєних соціальних правил. Таким чином, вступаючи у взаємодію з навколишнім світом, людина виступає суб'єктом й в процесі взаємодії розвивається як особистість [2].

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Отже, на основі аналізу наукових публікацій можна стверджувати, що у педагогічних дослідженнях соціальну зрілість особистості розглядають у контексті теорії соціалізації, оскільки одним із пріоритетних завдань сучасної системи освіти є забезпечення ефективності протікання процесу соціалізації, а соціальна зрілість вважається результатом цього процесу. Тому вважаємо, що результати роботи згаданих науковців разом з іншими джерелами є достатньою основою для проведення ґрунтовного історико-педагогічного дослідження з розвитку категорії «соціальна зрілість» у педагогічних працях. Подальшого розвитку набули аналіз і систематизація досліджень із цієї проблеми.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Галета Я. В. Соціальна зрілість особистості в умовах оновлення інформаційної культури суспільства: монографія. Харків: Мачулін. 2018. 392 с.
2. Галета Я. В., Сьомак А. В. Концепція розвитку соціальної зрілості майбутнього вчителя. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*, 2021. Вип. 194. С. 17-23.
3. Каменєва Л. В. Роль сенсожиттєвих орієнтацій у досягненні професійної зрілості професіонала. *Психологічні перспективи*. Спеціальний випуск. Становлення особистості як суб'єкта життєвого шляху. 2011. Т. 3. С. 30-36.
4. Комар Т. В. Соціальна зрілість особистості як чинник становлення професійної зрілості психолога. *Проблеми сучасної психології*. 2016. Вип. 34. С. 200-210.
5. Макаренко А. С. Педагогічна поема. Київ : Радянська школа, 1973. 528 с.
6. Яворська Г. Х. (2005). Соціально-професійна зрілість курсантів вищих закладів освіти МВС України: монографія. Одеса: ПЛАСКЕ ЗАТ. 408 с.
7. Vygotsky L., Vygotsky S. *Mind in Society: The Development of higher psychological processes*. Cambridge-Oxford University Press, 1980.

8. Jung C. G. *The Archetypes and the Collective Unconscious*. Collected Works. Princeton. N.J.: Princeton University Press, 1969. Volume 9. Part 1.

9. Piaget J. *Genetic Epistemology*. Trans. E. Duckworth. New York: Norton, 1970.

REFERENCES

1. Haleta, Ya. V. (2018). *Sotsialna zrilost osobystosti v umovakh onovlennia informatsiinoi kultury suspilstva* [Social maturity of a personality in the conditions of renewal of the information culture of society]: monohrafiia. Kharkiv: Machulin. 392 s. [in Ukrainian]
2. Haleta, Ya. V., Somak, A. V. (2021). *Kontseptsiiia rozvytku sotsialnoi zrilosti maibutnoho vchytelia* [The concept of development of social maturity of the future teacher]. *Naukovi zapysky. Serii: Pedahohichni nauky*. (194). 17-23. [in Ukrainian]
3. Kamienieva, L. V. (2011). *Rol sensozhyttievykh oriientsatsii u dosiahnenni profesiinoi zrilosti profesionala*. *Psykhohohichni perspektyvy* [The role of sense-life orientations in achieving professional maturity of a professional]. *Spetsialnyi vypusk. Stanovlennia osobystosti yak subiekta zhyttievoho shliakhu*. 3. 30-36. [in Ukrainian]
4. Komar, T. V. (2016). *Sotsialna zrilost osobystosti yak chynnyk stanovlennia profesiinoi zrilosti psykhohohi* [Social maturity of personality as a factor in the formation of professional maturity of a psychologist]. *Problemy suchasnoi psykhohohii*. 34. 200-210. [in Ukrainian]
5. Makarenko, A. S. (1973). *Pedahohichna poema* [Pedagogical poem]. Kyiv : Radianska shkola. 528. [in Ukrainian]
6. Yavorska, H. Kh. (2005). *Sotsialno-profesiina zrilost kursantiv vyshchikh zakladiv osvity MVS Ukrainy* [Socio-professional maturity of cadets of higher educational institutions of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine]: monohrafiia. Odesa: PLASKE ZAT. 408. [in Ukrainian]
7. Vygotsky, L., Vygotsky, S. (1980). *Mind in Society: The Development of higher psychological processes*. Cambridge-OxfordUniversityPress.
8. Jung, C. G. (1969). *The Archetypes and the Collective Unconscious*. Collected Works. Princeton. N.J.: Princeton University Press. Vol. 9. Part 1. [in English]
9. Piaget, J. (1970). *Genetic Epistemology*. Trans. E. Duckworth. NewYork: Norton. [in English]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

ГАЛЕТА Ярослав – доктор педагогічних наук, професор, декан факультету педагогіки, психології та мистецтв Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: феномен «соціальна зрілість»; проблема становлення особистості в умовах інформатизації суспільства.

ПОЛУДЕНЬ Євген – аспірант кафедри педагогіки та спеціальної освіти Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: професійне зростання майбутнього фахівця.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

HALETA Yaroslav – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Dean of the Faculty of Pedagogy, Psychology and Arts of the Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University.

Scientific interests: the phenomenon of 'social maturity'; the problem of personality development in the context of society informatisation.

POLUDEN Yevhen – PhD student at the Department of Pedagogy and Special Education of Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University.

Scientific interests: professional development of future specialists.

Стаття надійшла до редакції 18.02.2025 р.

Стаття прийнята до друку 01.03.2025 р.

УДК 37.016:811.161.2]37-047.42

DOI: 10.36550/2415-7988-2025-1-218-27-31

ГУМЕНЮК Ірина –

доктор педагогічних наук, доцент,
професор кафедри початкової освіти та освітніх інновацій
Прикарпатського національного університету
імені Василя Стефаника
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0790-6732>
e-mail: iryna.humeniuk@pnu.edu.ua

МЕТОДИЧНА СИСТЕМА НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЗА ПРОФЕСІЙНИМ СПРЯМУВАННЯМ: ОБҐРУНТУВАННЯ ОБ'ЄКТИВНОСТІ ПЕРЕДУМОВ ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Стаття присвячена опису результатів діагностувального етапу експериментальної перевірки ефективності методичної системи навчання української мови за професійним спрямуванням студентів педагогічних закладів вищої освіти. Здійснено порівняння вихідних критеріально-рівневих показників у експериментальній і контрольній групах з метою підготовки до формувального етапу експерименту. На основі порівняльного аналізу здобутих результатів встановлено несуттєву різницю середніх значень на достатньому, задовільному та початковому рівнях. Статистичну перевірку однорідності рівневих показників проведено з використанням статистичного непараметричного критерію Пірсона. Визначено, що відмінності у вихідних рівнях здатності майбутніх педагогів розв'язувати складні спеціалізовані завдання та практичні проблеми у професійно-педагогічній діяльності за когнітивно-мотиваційним, операційно-діяльним і професійно-творчим критеріями у студентів експериментальної та контрольної груп несуттєві.

На основі проведеного опитування науково-педагогічних працівників з'ясовано основні чинники, які гальмують успішне формування компетентностей студентів у процесі навчання української мови за професійним спрямуванням. Опитування засвідчило непоінформованість респондентів про способи професійної адаптації навчальної дисципліни, недостатній рівень термінологічних, комунікативних і лінгвістичних умінь студентів; виявило проблему формування готовності викладачів виконувати функції фасилітаторів і модераторів у освітньому процесі.

Дослідження підтвердило необхідність удосконалення методичної системи навчання української мови за професійним спрямуванням та поглиблення роботи щодо формування у студентів переліку компетентностей, які визначають здатність випускників закладу вищої освіти до професійно-педагогічної діяльності.

Ключові слова: компетентність, методична система, педагогічний експеримент, педагогічна галузь, професійна адаптація, професійно-педагогічна діяльність, українська мова, міждисциплінарна координація.

HUMENIUK Iryna –

Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Professor in the Department of Primary Education and Educational Innovations
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0790-6732>
e-mail: iryna.humeniuk@pnu.edu.ua

METHODOICAL SYSTEM OF TEACHING UKRAINIAN LANGUAGE FOR PROFESSIONAL PURPOSES: SUBSTANTIATING THE OBJECTIVENESS OF THE PRECONDITIONS OF EXPERIMENTAL RESEARCH

The article describes the results of the diagnostic stage of an experimental study assessing the effectiveness of the methodical system for teaching Ukrainian Language for Professional Purposes to students of pedagogical higher education institutions. A comparison of the initial criterion and level-based indicators in the experimental and control groups was conducted to prepare for the formative stage of the experiment. A comparative analysis of the obtained results revealed an insignificant difference in the average values at the sufficient, satisfactory, and initial levels. The statistical homogeneity of the level indicators was verified using Pearson's nonparametric statistical criterion. It was determined that the differences in the initial levels of future pedagogical specialists' ability to solve complex specialized tasks and practical problems in professional and pedagogical activities—according to the cognitive & motivational, operational & activity-based, and professional & creative criteria—were not significant between the experimental and control groups.

A survey of scientific and pedagogical staff identified key factors that hinder the successful development of students' competencies in the process of studying Ukrainian Language for Professional Purposes. The survey revealed respondents' lack of awareness regarding the methods of professional adaptation of the academic discipline, as well as students' insufficient level of terminological, communicative, and linguistic skills. Additionally, it highlighted the challenge of preparing instructors to act as facilitators and moderators in the educational process.

The study confirmed the need to improve the methodical system of teaching Ukrainian Language for Professional Purposes and to enhance efforts in developing a set of students' competencies that determine graduates' ability to engage in professional and pedagogical activities.

Key words: competence, methodical system, pedagogical experiment, pedagogical field, professional adaptation, professional and pedagogical activity, Ukrainian language, interdisciplinary coordination.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. В умовах глобалізаційних викликів зростає потреба в якісній підготовці фахівців педагогічної галузі, від яких прямо залежить світогляд і ціннісні орієнтації молодого покоління. Актуальність проблеми мовної освіти майбутніх педагогів зумовлена необхідністю їхньої профе-

сійної адаптації до сучасних освітніх реалій, адже володіння українською мовою на високому рівні є запорукою якісного викладання, формування комунікативної компетентності здобувачів освіти й ефективної педагогічної діяльності загалом. Водночас наявні труднощі щодо забезпечення належного рівня мовної підготовки студентів

педагогічних спеціальностей, що зумовлено, насамперед, недостатньою інтеграцією фахових і мовних освітніх компонентів, відсутністю адаптованих методик навчання, зорієнтованих на професійні потреби майбутніх педагогів.

Означені чинники зумовили підготовку ґрунтовного дослідження, присвяченого розробці, апробації та експериментальній перевірці методичної системи навчання студентів української мови за професійним спрямуванням [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукові дослідження в галузі методики навчання української мови за професійним спрямуванням демонструють значний інтерес до питань міждисциплінарної координації, підвищення грамотності майбутніх фахівців, формування професійної комунікативної та термінологічної компетентностей, культури ділового мовлення, наукового мислення студентів тощо. У найновіших публікаціях увагу приділено сучасним стратегіям і підходам до викладання навчальної дисципліни. Так, Н. Діденко наголошує: «Нові методики навчання мови мають враховувати потреби студентів різних спеціальностей та сприяти формуванню їхньої професійної компетентності» [3, с. 117]. На важливості культурологічної функції української мови за професійним спрямуванням наголошує В. Малихін: «Мова відіграє ключову роль у вихованні нової генерації науковців, фахівців та управлінців, які здатні представляти українську культуру на міжнародному рівні» [4, с. 72]. На специфіці вивчення мовної ситуації та мовної політики в Україні зосереджує увагу Т. Тарасюк. На її думку, саме це дозволяє «утверджувати націєтвірну та державотвірну роль української мови» [6, с. 266]. Однак, за результатами аналізу наукових праць періоду функціонування української мови за професійним спрямуванням як освітнього компонента у ЗВО [2] комплексних досліджень щодо розробки методичної системи навчання не було зrealізовано.

Мета статті – дослідження об'єктивності передумов для реалізації експериментальної перевірки ефективності методичної системи навчання української мови за професійним спрямуванням.

Виклад основного матеріалу дослідження. Педагогічний експеримент, проведений у контексті виконання докторського дослідження з теми «Методична система навчання студентів української мови за професійним спрямуванням у педагогічних закладах вищої освіти», охоплював студентів спеціальностей 012 «Дошкільна освіта» (n = 251) й 013 «Початкова освіта» (n = 229). Діагностувальний етап передбачав проведення констатувального зрізу для встановлення вихідного рівня сформованості досліджуваних компетентностей студентів експериментальної (ЕГ) і контрольної груп (КГ) за когнітивно-мотиваційним, операційно-діяльним і професійно-творчим критеріями.

Кількісне опрацювання результатів констатувального зрізу засвідчило несуттєву різницю у вихідних критеріально-рівневих показниках обох

груп (табл. 1), що створює об'єктивні передумови для реалізації формувального етапу експерименту.

Таблиця 1

Порівняльний аналіз результатів констатувального зрізу в ЕГ і КГ (% / осіб)

Критерії	Достатній рівень		Задовільний рівень		Початковий рівень	
	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ
Когнітивно-мотиваційний	21,4/51	22,3/54	43,3/103	45,5/110	35,3/84	32,2/78
Різниця	- 0,9/3		- 2,2/7		3,1/6	
Операційно-діяльний	18,9/45	20,7/50	50,4/120	48,7/118	30,7/73	30,6/74
Різниця	- 1,8/5		1,7/2		0,1/1	
Професійно-творчий	20,6/49	19,8/48	46,6/111	47,1/114	32,8/78	33,1/80
Різниця	0,8/1		- 0,5/3		- 0,3/2	
Середнє значення за показниками, %	20,3	20,9	46,8	47,1	32,9	32,0
Різниця середніх значень, %	- 0,6		- 0,3		0,9	

Джерело: розраховано автором на основі результатів констатувального зрізу.

Як видно з таблиці 1, різниця в кількісних показниках ЕГ і КГ на достатньому рівні за когнітивно-мотиваційним критерієм становить – 0,9%, за операційно-діяльним – -1,8%, за професійно-творчим – 0,8%; на задовільному рівні різниця показників за когнітивно-мотиваційним критерієм досягла -2,2%, за операційно-діяльним – 1,7%, за професійно-творчим – -0,5%; на початковому рівні різниця показників за вказаними критеріями становить 3,1%, 0,1%, -0,3% відповідно. Причому різниця середніх значень найбільша на початковому рівні (0,9), найнижча – на задовільному, однак не перевищує 1%. Одержані кількісні показники вважаємо такими, що не порушують передумов ефективності проведення педагогічного експерименту.

Для статистичної перевірки однорідності рівневих показників ЕГ і КГ під час констатувального зрізу відповідно до методології педагогічного експерименту використано статистичний непараметричний критерій Пірсона, який «має розподіл χ^2 і використовується для перевірки нульової гіпотези про підпорядкованість емпіричного закону розподілу вибірки теоретично передбачуваному закону розподілу генеральної сукупності при великих обсягах вибірки ($n \geq 50$)» [5, с. 15].

Для вибірок неоднакового обсягу застосовують формулу:

$$\chi^2_{\text{емп}} = \frac{1}{n_1 n_2} \sum_{i=1}^3 \frac{(n_{1i} Q_{2i} - n_2 Q_{1i})^2}{Q_{1i} + Q_{2i}} \quad (1),$$

де n_1 – обсяг ЕГ, n_2 – обсяг КГ, Q_{1i} – кількість об'єктів ЕГ у межах рівня, Q_{2i} – кількість об'єктів КГ у межах рівня ($i = 1, 2, 3$, що відповідає достатньому, задовільному, початковому рівням).

Введена гіпотеза H_0 виявляє статистичну достовірність відмінностей у вихідних рівнях показників когнітивно-мотиваційного, операційно-діяльнісного, професійно-творчого критеріїв на діагностувальному етапі експерименту в студентів ЕГ і КГ. Гіпотеза H_1 призначена для виявлення статистичної достовірності ознаки, яку досліджуємо, у вихідних рівнях усіх критеріїв під час констатувального зрізу.

Для перевірки гіпотез здійснено розрахунки після внесення одержаних значень змінних у формулу 1 за кожним із критеріїв у ЕГ і КГ. Результати зведено у табл. 2.

Таблиця 2

Розрахунок $\chi^2_{\text{емп}}$ на діагностувальному етапі педагогічного експерименту

Критерій	$\chi^2_{\text{емп}}$
Когнітивно-мотиваційний	0,51
Операційно-діяльнісний	0,07
Професійно-творчий	0,04

Джерело: укладено автором за результатами розрахунків.

Критичний хі-квадрат ($\chi^2_{\text{кр}}$) для рівня значущості $\alpha = 0,05$ (ймовірність $p = 1 - 0,05 = 0,95$) і кількості ступенів свободи, що визначається за формулою:

$$v = (r - 1) \cdot (s - 1) \quad (2),$$

де r – число вибірок (у нашому дослідженні $r = 2$), s – число характеристик, якими різняться вибірки (у нашому дослідженні $s = 3$), встановлено за таблицями: $v = 2$; $\chi^2_{\text{кр}} = 5,991$ [7, с. 435].

Порівнявши значення $\chi^2_{\text{емп}}$, $\chi^2_{\text{кр}}$ констатуємо, що в усіх вимірних значеннях $\chi^2_{\text{емп}}$ менше $\chi^2_{\text{кр}}$: когнітивно-мотиваційний критерій $0,51 < 5,991$, операційно-діяльнісний критерій $0,07 < 5,991$, професійно-творчий критерій $0,04 < 5,991$. Рівень значущості – 5%.

Отже, за результатами застосування статистичного критерію Пірсона, приймаємо гіпотезу H_0 , що підтверджує відсутність суттєвих відмінностей між вихідними рівнями здатності, яку досліджуємо, в ЕГ і КГ з імовірністю 0,95. Констатуємо, що відмінності у вихідних рівнях здатності майбутніх фахівців педагогічної галузі розв'язувати складні спеціалізовані завдання та практичні проблеми у професійно-педагогічній діяльності за когнітивно-мотиваційним, операційно-діялісним і професійно-творчим критеріями у студентів ЕГ і КГ не є істотними. Це дає підстави стверджувати про однорідність вибірок і статистично підтверджену об'єктивність передумов проведення педагогічного експерименту.

Для з'ясування чинників, які гальмують успішне формування компетентностей студентів у процесі навчання української мови за професійним спрямуванням, проведено опитування викладачів цієї навчальної дисципліни. Аналіз відповідей респондентів дав можливість сформулювати загальне уявлення про рівень лінгво-методичної ком-

петентності педагогів у цій галузі, прагнення до інноваційних трансформацій, обізнаність із сучасними мовознавчими тенденціями, дидактичними принципами й підходами, а також їх позицію щодо вдосконалення методичної системи навчання української мови за професійним спрямуванням.

У переліку компетентностей, формування яких можливе під час навчання української мови за професійним спрямуванням, переважна більшість опитаних назвала «здатність спілкуватися державною мовою усно й письмово», «володіння термінологією свого фаху», «створення текстів різних жанрів і стилів». Отже, йдеться про лінгвістичну, комунікативну й термінологічну компетентності. На можливість формування документознавчої та загальнонаукової компетентностей вказано лише у 18% відповідей. Показово, що жодна відповідь не містила вказівки на інформаційно-технологічну та підприємницьку компетентності.

Не всі респонденти вважають доцільним ознайомлювати студентів з метою навчання української мови за професійним спрямуванням, ігноруючи профілізацію у цьому аспекті. Натомість однотайно позитивною була відповідь про необхідність повідомляти студентам мету вивчення кожної теми.

У відповідях на запитання «За якими принципами відбувається опанування матеріалу в межах одного змістового модуля?» простежується сплутування понять «принцип», «метод», «форма», «технологія», що ускладнює аналіз результатів. У 64% відповідей перевагу надано компетентісному та комунікативному підходам, у 36% – особистісно зорієнтованому, міждисциплінарному та діяльнісному. Натомість системно-синергетичний підхід не названо в жодній відповіді.

Доцільно наголосити, що опитування засвідчило непоінформованість респондентів про способи професійної адаптації навчальної дисципліни. Тільки 18% респондентів актуалізують «роботу з документами професійного спрямування» і «адаптацію завдань до спеціальності» як способи профілізації. Причому ІКТ на заняттях 82% респондентів використовують для забезпечення процесуального компонента методичної системи навчання («для науково-літературного редагування текстів», «стильової диференціації», «написання документів за зразком та їх редагування» тощо) і тільки 18% – для забезпечення результативно-оцінного компонента («тестування»).

Згідно з опитуванням, міждисциплінарна координація української мови за професійним спрямуванням можлива зі значною кількістю освітніх компонентів, зокрема «Сучасна українська мова з практикумом», «Сучасна українська література», «Інформаційні технології», «Комунікативна культура», «Педагогіка», «Психологія», «Філософія та культурологія», «Педагогічна майстерність», «Англійська мова за професійним спрямуванням», «Медіаграмотність» тощо. Про значення української мови за професійним спрямуванням у здійсненні прогресивної

горизонтальної міждисциплінарної координації інформації не було в жодній відповіді [8, с. 142–143]. Така ситуація підтверджує необхідність удосконалення цього аспекту в методичній системі навчання цього освітнього компонента.

Зазначимо, що респонденти продемонстрували різноманітні погляди на формування системи самостійної роботи з української мови за професійним спрямуванням: від одновидової діяльності («виконання вправ») – 18%, конспектування і аналізу твору – 18% до комплексу дослідницько-творчих завдань («презентації», «доповіді», «написання статей, тез», «створення інфографік, таблиць і ментальних карт», «самопрезентація» – 64%. Причому 9% респондентів до системи самостійної роботи зараховують також неформальну освіту. Об'єктивність оцінювання результатів самостійної роботи студентів забезпечується «критеріями оцінювання» – 36%, «тестуванням» – 18%, «накопиченням балів» – 27%, «досвідом» – 18%. Взаємоконтроль і самоконтроль як види контролю за результатами роботи студентів використовують 36% опитаних, а 9% респондентів вважають їх «новим видом, що недостатньо використовується в сучасній системі навчання».

64% опитаних викладачів підтвердили недостатній рівень термінологічних, комунікативних і лінгвістичних умінь студентів, які розпочинають вивчення української мови за професійним спрямуванням. Підкреслено складність оволодіння науковим стилем, а також недостатню кількість годин для практичної роботи. Окремі респонденти (9%) наголошують на неоднорідності умінь студентів, зокрема на невідповідності рівнів володіння усним і писемним мовленням. Серед пропозицій щодо підвищення результативності процесу навчання домінують такі: «збільшення кількості кредитів на вивчення української мови за професійним спрямуванням», «вивчення впродовж 2-х семестрів» (55%), «підвищення професійного спрямування навчальної дисципліни» (9%), «креативний умотивований викладач» – 18% респондентів. За результатами опитування виявлено потребу в методичному забезпеченні практичного блоку, забезпеченні освітнього процесу інформаційно-комунікаційними технологіями. Важливим питанням, на думку респондентів, є формування готовності викладача виконувати функції фасилітатора й модератора в освітньому процесі.

Отже, результати опитування викладачів української мови за професійним спрямуванням підтвердили теоретичні припущення про низку чинників, які негативно впливають на рівень сформованості компетентностей студентів – майбутніх вихователів ЗДО та вчителів початкової школи, а саме: – нечіткість формулювань мети навчальної дисципліни, мети вивчення кожної теми у зв'язку з майбутньою професійною діяльністю чи відсутність поінформованості про них здобувачів освіти; – відсутність конкретних критеріїв оцінювання кожного проміжного результату навчання, чітких вимог до рівнів

опанування теми та презентації результатів; – несистемне подання інформації у межах змістового модуля; – фрагментарне застосування компетентнісного, комунікативно-діяльнісного, професійно зорієнтованого, дослідницького, функційно-стилістичного й текстоцентричного підходів до навчання; – нерозуміння педагогом сутності та важливості застосування системно-синергетичного підходу до мовної освіти; – робота з мовно-комунікативним матеріалом тільки з погляду традиційної структурної лінгвістики без урахування сучасних мовознавчих тенденцій; – низький початковий рівень лінгвістичних, комунікативних і термінологічних умінь студентів; – незнання або ігнорування викладачем доступних способів профільної адаптації та їх відображення у навчально-методичному забезпеченні; – обмежене (з різних причин) використання ІКТ у методичній системі навчання, зокрема в її змістовому та результативно-оцінному компонентах; – непропорційність і неузгодженість лінгвістичного та професійно-комунікативного блоків у змісті освітнього компонента; – недостатнє використання потенціалу всіх різновидів міждисциплінарної координації; – відсутність чітко організованої системи самостійної роботи студентів з охопленням аудиторної та позааудиторної діяльності, дотриманням вимог до об'єктивності контролю за самостійною роботою здобувачів освіти, самоконтролю і взаємоконтролю, індивідуалізації та диференціації навчання.

Висновки та перспективи подальших розвідок наперед. Опитування науково-педагогічних працівників, які мають досвід викладання української мови за професійним спрямуванням, підтвердило необхідність удосконалення методичної системи навчання цього освітнього компонента та поглиблення роботи щодо формування у студентів переліку компетентностей, які визначають здатність випускника ЗВО до професійно-педагогічної діяльності. Респонденти були одноставними в тому, що реалізація в освітньому процесі профілізованої навчальної дисципліни «Українська мова за професійним спрямуванням» ускладнюється недостатнім рівнем термінологічних, комунікативних і лінгвістичних умінь студентів, які розпочинають вивчення освітнього компонента. Адже формування професійно-мовленнєвих компетентностей не може бути зведене тільки до формального знайомства з комунікативним простором педагогічної спеціальності. Необхідний перерозподіл бюджету часу в навчальних планах педагогічних ЗВО в напрямі збільшення аудиторних годин на вивчення української мови за професійним спрямуванням, а також перенесення навчальної дисципліни на 3–4-й навчальні семестри, що позитивно відобразиться на рівнях сформованості дискурсивної, термінологічної, загальнонаукової та інших компетентностей майбутніх фахівців педагогічної галузі.

Таким чином, результати діагностувального етапу експерименту, сформовані на основі констатувального зрізу за когнітивно-мотиваційним, операційно-діяльним і професійно-

творчим критеріями, та вивчення педагогічного досвіду викладачів методом опитування підтвердили необхідність розроблення ефективної методичної системи навчання української мови за професійним спрямуванням майбутніх фахівців педагогічної галузі.

Перспективи подальших наукових розвідок вбачаємо в розкритті перебігу формуального й контрольного етапів педагогічного експерименту.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Гуменюк І. М. Становлення і розвиток методики навчання української мови за професійним спрямуванням : монографія. Івано-Франківськ : Прикарпатський національний університет ім. Василя Стефаника, 2022. 416 с. URL: <https://surl.li/vmmhyh>
2. Гуменюк І. М. Хронологічний бібліографічний показник праць з української мови за професійним спрямуванням у наукових виданнях кінця XX – початку XXI ст. Івано-Франківськ : ПП «ТУР-Інтелект», 2021. 88 с. URL: <http://lib.pnu.edu.ua:8080/handle/123456789/11711>
3. Діденко Н. М. Нові стратегії викладання української мови за професійним спрямуванням у закладах вищої освіти. *Освітній процес в умовах війни та у повоєнний період: виклики, правила, перспективи* : матеріали всеукраїнського науково-педагогічного підвищення кваліфікації, 4 березня – 14 квітня 2024 року. Львів. Торунь : Liha-Pres, 2024. С. 116–119.
4. Малихін В. А. Феномен української мови за професійним спрямуванням : культурологічний аспект. *Наука в соціокультурному розвитку людства: історичне становлення і сучасний стан : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції молодих вчених*. Х. : Національний університет цивільного захисту України, 2024. С. 70–72.
5. Моцний Ф. В. Аналіз непараметричних і параметричних критеріїв перевірки статистичних гіпотез. Частина І. Критерії узгодження Пірсона і Колмогорова. *Статистика України*. 2018. № 4. С. 14–24. URL: [https://doi.org/10.31767/su.4\(83\)2018.04.02](https://doi.org/10.31767/su.4(83)2018.04.02)
6. Тарасюк Т. Мовна ситуація і мовна політика в Україні: дорожня карта практичного заняття освітнього компонента «Українська мова за професійним спрямуванням». *Волинська філологічна: текст і контекст*. 2024. Вип. 38. С. 254–269. URL: <https://doi.org/10.29038/2304-9383.2024-38.tar>
7. Тверезовська Н. Т., Сидоренко В. К. Методологія педагогічного дослідження : навчальний посібник. К. : «Центр уч. літератури», 2013. 440 с.
8. Humeniuk I., Blyzniuk T. Interdisciplinary coordination in the primary school teacher and educator training system. *Journal of Vasyl Stefanyk Precarpathian national university. Scientific edition. Series of Social and Human Sciences*. 2022. Vol. 9, № 1. P. 139–145. URL: doi: 10.15330/jpnu.9.1.139-145

REFERENCES

1. Humeniuk, I. M. (2022). Stanovlennia i rozvytok metodyky navchannia ukrainskoi movy za profesiinym spriamuvanniam : monohrafiia. [Formation and development of the methodology of teaching Ukrainian Language for Professional Purposes: a monograph]. Ivano-Frankivsk : Vasyl Stefanyk Precarpathian National University, 416 p. URL: <https://surl.li/vmmhyh> [in Ukrainian]
2. Humeniuk, I. (2021). Khronolohichnyi bibliohrafichnyi pokazhchyk prats z ukrainskoi movy za profesiinym spriamuvanniam u naukovykh vydanniakh kintsia XX – pochatku XXI st. [Chronological bibliographic index of works on Ukrainian Language for Professional

Purposes in scientific publications of the late 20th - early 21st centuries]. Ivano-Frankivsk : PP "TUR-Intelekt", 88 p. URL: <http://lib.pnu.edu.ua:8080/handle/123456789/11711> [in Ukrainian]

3. Didenko, N. (2024). Novi stratehii vykladannia ukrainskoi movy za profesiinym spriamuvanniam u zakladykh vyshchoi osvity [New strategies for teaching the Ukrainian language for professional purposes in higher education institutions]. *Osvitnii protses v umovakh viyny ta u povoiennyi period: vyklyky, pravyla, perspektyvy : materialy vseukrainskoho naukovo-pedahohichnoho pidvyshchennia kvalifikatsii*, 4 bereznia – 14 kvitnia 2024 roku. – Lviv – Torun : Liha-Pres, P. 116–119. [in Ukrainian]

4. Malykhin, V. (2024). Fenomen ukrainskoi movy za profesiinym spriamuvanniam : kulturolohiichnyi aspekt [The phenomenon of the Ukrainian Language for Professional Purposes: a Cultural Aspect.]. *Nauka v sotsiokulturnomu rozvytku liudstva: istorychne stanovlennia i suchasnyi stan : materialy Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii molodykh vchenykh*. Kh. : Natsionalnyi universytet tsyvilnoho zakhystu Ukrainy, P. 70–72. [in Ukrainian]

5. Motsnyi, F. (2018). Analiz neparametrychnykh i parametrychnykh kryteriiv perevirky statystychnykh hipotez. Chastyna I. Kryterii uzgodzhennia Pirsona i Kolmogorova [Analysis of Nonparametric and Parametric Criteria for Statistical Hypotheses Testing. Chapter I. Agreement Criteria of Pearson and Kolmogorov]. *Statystyka Ukrainy*. № 4. P. 14–24. URL: [https://doi.org/10.31767/su.4\(83\)2018.04.02](https://doi.org/10.31767/su.4(83)2018.04.02) [in Ukrainian]

6. Tarasiuk, T. (2024). Movna sytuatsiia i movna polityka v Ukraini: dorozhnia karta praktychnoho zaniattia osvitnoho komponenta «Ukrainska mova za profesiinym spriamuvanniam» [The Linguistic Situation and Language Policy in Ukraine: Roadmap for the practical class in the educational component "Ukrainian Language for Professional Purpose"]. *Volyn filolohichna: tekst i kontekst*. Vol. 38. P. 254–269. URL: <https://doi.org/10.29038/2304-9383.2024-38.tar> [in Ukrainian]

7. Tverezovska, N., & Sydorenko, V. (2013). Metodolohiia pedahohichnoho doslidzhennia : navchalnyi posibnyk [Methodology of pedagogical research: a textbook]. K. : «Tsentr uchbovoi literatury», 440 p. [in Ukrainian]

8. Humeniuk, I., & Blyzniuk, T. (2022). Interdisciplinary coordination in the primary school teacher and educator training system. *Journal of Vasyl Stefanyk Precarpathian national university. Scientific edition. Series of Social and Human Sciences*. Vol. 9, № 1. P. 139–145. URL: doi: 10.15330/jpnu.9.1.139-145 [in English]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ГУМЕНЮК Ірина – доктор педагогічних наук, доцент, професор кафедри початкової освіти та освітніх інновацій Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Наукові інтереси: проблема формування професійної комунікативної компетентності майбутніх фахівців педагогічної галузі.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

HUMENIUK Iryna – Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Professor in the Department of Primary Education and Educational Innovations of the Vasyl Stefanyk Precarpathian National University.

Scientific interests: the problem of forming the professional communicative competence of future specialists in the pedagogical field.

Стаття надійшла до редакції 24.02.2025 р.

Стаття прийнята до друку 07.03.2025 р.

УДК 378.016

DOI: 10.36550/2415-7988-2025-1-218-32-36

ДУДКА Тетяна –

доктор педагогічних наук, професор кафедри педагогіки та психології професійної освіти

Київського авіаційного інституту

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4216-1083>

e-mail: kiev.professor@gmail.com

БLENDED LEARNING ЯК ІНСТРУМЕНТ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ДОКТОРІВ ФІЛОСОФІЇ В УКРАЇНСЬКИХ РЕАЛІЯХ ВОЄННОГО ЧАСУ

У змісті статті розкрито значущість впливу інструментарію *blended learning* на підвищення якості сучасної професійної підготовки докторів філософії в умовах вищої школи.

Мета статті – здійснити теоретико-методологічний аналіз впливу освітніх технологій *blended learning* на професійну підготовку докторів філософії в українських реаліях воєнного часу.

Зауважено, що педагогічний потенціал *blended learning* сьогодні сприймається у якості інноваційної платформи для моделювання дидактичного та практичного потенціалу різних освітніх середовищ, з метою виявлення у їх переліку найбільш ефективних для реалізації тих, чи інших навчальних завдань.

Виокремлено цілісний квартет взаємопов'язаних вимог щодо імплементації освітніх моделей *blended learning* в академічні умови вищої школи, зокрема: формування цілісного та єдиного освітнього простору освітньої інституції; професійна та кваліфікаційна готовність викладача до роботи у змішаному форматі навчання; усвідомлення ключової цілі освітніх моделей *blended learning* усіма учасниками освітнього процесу; наявність необхідного матеріально-технічного забезпечення учасників для реалізації освітніх завдань.

Унаочнено вимоги щодо імплементації освітніх моделей *blended learning* в академічні умови вищої школи. Окреслено перелік критеріїв розробки освітніх моделей *blended-learning*, зокрема: зорієнтованість на формування *hard skills* та *soft skills*; серцевина спрямованість на імплементацію особистісно орієнтованого підходу; гнучкість організації; персоналізація навчального процесу.

Акцентовано увагу на тому, що беззаперечною цінністю досліджуваного феномена є поєднання у його сутності якостей традиційного та інноваційного, що сумарним чином націлюється на підвищення якості професійної підготовки та зростання мотивації до навчання у суб'єктів пізнання.

Проблематизовано ідейну сутність того, що перелік розроблених та апробованих освітніх моделей *blended learning* має різний ступінь обмеженості на рівні практичної імплементації, а тому у жодному разі не може використовуватися у повному видовому різноманітті на усіх ступенях професійної підготовки докторів філософії.

Ключові слова: *blended-learning*, освітні моделі, професійна підготовка, доктор філософії.

ДУДКА Tetiana –

Doctor of Pedagogical Sciences,

Professor of the Department

Pedagogy and Psychology of Vocational Education

Kyiv Aviation Institute

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4216-1083>

e-mail: kiev.professor@gmail.com

БLENDED LEARNING AS A TOOL FOR PROFESSIONAL TRAINING OF DOCTORS OF PHILOSOPHY IN UKRAINIAN REALITIES OF WARTIME

The article's content reveals the significance of the impact of the *blended-learning* toolkit on improving the quality of modern professional training of doctors of philosophy in higher education.

It is emphasized that today, the pedagogical potential of *blended learning* is perceived as an innovative platform for modeling the didactic and practical potential of various educational environments to identify the most effective ones for implementing certain educational tasks.

An integral quartet of interrelated requirements for the implementation of *blended-learning* educational models in the academic environment of higher education is identified, in particular: the formation of a holistic and unified educational space of an educational institution, professional and qualification readiness of the teacher to work in a *blended learning* format, awareness of the key goal of *blended-learning* educational models by all participants in the educational process, and availability of the necessary material and technical support for participants to implement educational tasks.

The requirements for implementing *blended-learning* educational models in the academic environment of higher education are illustrated. A list of criteria for the development of *blended-learning* educational models is outlined, in particular: orientation on the formation of *hard skills* and *soft skills*, core orientation on the implementation of a personally oriented approach, flexibility of the organization, and personalization of the educational process.

The article aims to carry out a theoretical and methodological analysis of the impact of *blended-learning* educational technologies on the professional training of doctors of philosophy in the Ukrainian realities of wartime.

Attention is focused on the fact that the undeniable value of the phenomenon under study is the combination of traditional and innovative qualities, which is aimed at improving the quality of professional training and increasing motivation for learning among subjects of knowledge.

The ideological essence of the fact that the list of developed and tested *blended-learning* educational models has varying degrees of limitations at the practical implementation level, and therefore, it cannot be used in full species diversity at all levels of professional training of doctors of philosophy, is problematized.

Key words: *blended learning*, educational models, professional training, Doctor of Philosophy, *hard skills*, and *soft skills*.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми.

Трансформаційно-цифрові перетворення, які торкнулися усіх без винятку аспектів суспільного розвитку, віддзеркалилися і на рівні функціонування сучасної вищої школи. Викладання, як цілісний навчальний процес, перейшов рубіж від строго фіксованих фізичним простором обмежень до високоінтегрованої та нелімітованої інформаційно-освітньої реальності. Усталена процедура оцінювання результатів навчання «мігрувала» від суто статичної до більш динамічної моделі, заснованої на міцному багатосторонньому взаємозв'язку учасників освітнього процесу з великим обсягом даних. Викладацька функція з ретрансляючого та контролюючого «поля» трансформувалася у цілісне поле різноманітних ролей, націлених на більш продуктивне та раціональне засвоєння суб'єктами пізнання навчального матеріалу. Поглибилася проблематизація існуючого ще й тим, що сучасне підростає покоління Альфа вже далеко не зацікавлене у пасивному «споживанні» інформації, оскільки переорієнтоване на генерацію знань та актуалізацію процесів конструювання та структурування навчального контенту.

На порядку денному назріло питання оптимізації та модернізації усіх аспектів академічної реальності шляхом імплементації найбільш ефективних освітніх технологій, націлених на якісну професійну підготовку фахівців для функціонування в епоху трансформаційних перетворень. У фокусі заявленого, дидактичний інструмент blended learning своїм глибинним технологічним та практико-центрованим потенціалом усе більшою і більшою мірою привертає увагу міжнародної педагогічної спільноти університетів світу до предметної реалізації основних освітніх завдань.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі аспекти досліджуваної феноменології розкриті на рівні праць таких українських дослідників, як: В. Биков, О.Гуменний, О. Спірін, О. Коневщинська, М. Чумак, О. Овчарук, О. Пінчук та інші.

Мета статті – здійснити теоретико-методологічний аналіз впливу освітніх технологій

blended learning на професійну підготовку докторів філософії в українських реаліях воєнного часу.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Освітні моделі blended learning (так званого змішаного навчання) досить органічно увібрали в себе ключові елементи традиційного, очного та дистанційного навчання, урізноманітненого як синхронними, так і асинхронними формами. Врахування вище заявленого актуалізувало формулювання вимог щодо імплементації цих моделей в українські реалії різних академічних умов.

- формування цілісного та єдиного освітнього простору освітньої інституції

- професійна та кваліфікаційна готовність викладача до роботи у змішаному форматі навчання

- усвідомлення ключової цілі освітніх моделей blended-learning усіма учасниками освітнього процесу

- наявність необхідного матеріально-технічного забезпечення учасників для реалізації освітніх завдань

Рис.1. Вимоги щодо імплементації освітніх моделей blended learning в академічні умови вищої школи

За останнє двадцятиліття академічна спільнота нагромадила чималий пласт класифікаційних підходів до групування досліджуваних освітніх моделей [1; 4]. Як показує джерелознавчий аналіз, достатньо великий сегмент їх ґрунтується на структуризації досліджуваного з точки зору формальних характеристик (зокрема, обсяг виконаної роботи у різних форматах, ступінь залученості суб'єктів пізнання до освітнього процесу, рівень технологічності та гнучкості навчання та ін.) [3;5;6]. Приклади окремих досліджуваних освітніх моделей, імплементованих в академічні реалії різних країн світу, репрезентовано у змістовому наповненні таблиці 1 (див.табл.1).

Таблиця 1

Освітні моделі Blended-Learning, імплементовані в академічні реалії країн світу

№	Модель / model	Сутнісна характеристика
1.	Ротація станцій/ Station rotation	суб'єкти пізнання розподілені на три групи: одна – робота з викладачем, друга – онлайн завдання, третя – робота над проектом. Упродовж заняття групи змінюють станції роботи
2.	«Змішай сам»/ Self-Blend	суб'єкт пізнання самостійно обирає, які навчальні курси вивчатиме онлайн
3.	Ротація лабораторій/ Lab rotation	ротаційна групова робота в аудиторії поєднана з 1 заняттям в комп'ютерному класі
4.	Онлайн драйвер/ Online Driver	онлайн формат навчальних занять поєднаний з очними заняттями перевірки результатів навчання (підсумковий контроль)
5.	Перевернутий клас/ Flipped class	передбачає самостійне опрацювання навчального матеріалу вдома з подальшим закріпленням його в аудиторних умовах
6.	Проектно-змішана/ Project-Based blended Learning	проектна діяльність виконується в офлайн форматі, інша складова вивчення навчального курсу – онлайн
7.	Індивідуальна ротація/	під кожного суб'єкта пізнання розробляється «індивідуальний план»

	Individual rotation	навчальних ротацій
8.	«Всередині-зовні» і «Зовні-всередині»/ Inside-Out & Outside-In blended learning	сутнісна зорієнтованість обидвох моделей сфокусована на другорядній ролі онлайн навчання, та першочерговій пріоритетності очного спілкування суб'єктів пізнання з викладачем в аудиторних умовах
9.	Гнучка/ Flex	«індивідуальний план» навчальної роботи розробляє кожен суб'єкт пізнання самостійно і співпрацює з викладачем в консультативному режимі
10.	Випереджувальне змішане навчання/ Forward blended learning	Перша частина навчального плану – самостійне домашнє опрацювання усього теоретичного матеріалу курсу з онлайн зустрічами, друга – офлайн закріплення пройденого та проходження контролю рівня успішності
11.	«Меню А-ля-карт»/ A La Carte	онлайн формат навчання, контроль результатів здійснюється дистанційно. Окремі завдання в режимі офлайн
12.	Порційного навчання/ Portion Learning	невеликі за обсягами фрагменти навчального матеріалу вивчаються у строгій послідовності тем в режимі офлайн
13.	Розширена віртуальна/ The Enriched Virtual	Навчальна діяльність в онлайн форматі, консультативна – офлайн
14.	«Зворотне» змішане навчання/ Backward blended learning	систематичне повторення пройденого матеріалу з допомогою залучення цифрових і нецифрових методик
15.	Онлайн лабораторія/ online lab	матеріали для всього навчального курсу викладаються на якісній електронно-освітній платформі, на якій проводяться онлайн заняття
16.	Асинхронний хмарний клас/ Asynchronous cloud class	Спеціально адаптована модель до організації і проведення науково-практичних заходів в онлайн форматі (зокрема, вебінар, семінар, конференція та ін.)
17.	Простір змішаного навчання/ blended learning Continuum	надзвичайно гнучка модель, в якій усі навчальні ресурси (матеріали, відео та ін.) викладені у вільному доступі з допомогою використання інтерактивних технологій

Кожна з перелічених табличних моделей розроблена з урахуванням наступних критеріїв:

- зорієнтованість на формування hard skills та soft skills;
- серцевина зорієнтованість на імплементацію особистісно орієнтованого підходу;
- гнучкість організації;
- персоналізація навчального процесу та ін. (табл. 1).

Аналіз змістового наповнення таблиці 1 засвідчив, що спільними рисами кожної наведеної моделі є принаймні три елементи: присутній елемент інтерактивності, що передбачає залучення в навчальний процес інструментарію ІКТ; наявний компонент особистісної взаємодії (face-to-face) суб'єктів пізнання з педагогом; імплементований елемент самоосвіти (табл. 1). Опрацювавши предметно змістовий сегмент існуючих моделей, наведених у табл. 1, стає зрозумілим той факт, що на рівні кожної з них можна окреслити перелік як переваг, так і недоліків. Останні, зокрема, у своє чергу наводять нас на думку, що їх реалізація можлива далеко не у всіх академічних реаліях.

Домінуючою проблемою на рівні розробки досліджуваних освітніх моделей є їх технологічна та інформаційно-методична обмеженість, що актуалізує їх співвіднесення з розрядом «вузько-технологічних». Таким чином, використання вищеназваного інструменту передбачає, зокрема, наявність належної технологічної оснащеності усіх учасників навчального процесу.

Педагогічні умови та академічні особливості імплементації інструменту blended learning у систему професійної підготовки докторів філософії детермінуються впливом наступних факторів:

- раціоналізація процесу обрання визначеної освітньої технології відповідно до наявного матеріально-технічного, ресурсного та організаційного забезпечення вищої школи;
- урахування особливостей цільової аудиторії суб'єктів пізнання, з метою співставлення «напряму руху» психолого-педагогічного менторства, відповідно до існуючих вимог діючих освітніх стандартів;
- чіткість урахування відповідності дидактично-технологічного потенціалу тієї чи іншої освітньої моделі до змісту освітнього компоненту;
- оптимальність поєднання форм організації занять з формами навчання, з метою примноження їх сумарної результативності;
- побудова підвалин професійної підготовки на дидактичних принципах: автономності, варіативності, систематичності та послідовності, наочності, індивідуалізації навчальної діяльності, практико зорієнтованості, елективності навчання;
- двостороння зацікавленість учасників освітнього процесу в практичній імплементації таких освітніх моделей в існуючі академічні реалії.

У фокусі даного дослідницького пошуку варто підкреслити і той факт, що сучасна міжнародна педагогічна спільнота сьогодні розглядає визначений феномен не лише з точки зору визначеної дидактичної моделі, що має цілісний спектр різноманітних характеристик. Нині досліджуване сприймається більш глобальніше: як інноваційна платформа для моделювання дидактичного та практичного потенціалу різних освітніх середовищ, з метою виявлення у їх переліку

найбільш ефективних для реалізації тих, чи інших навчальних завдань.

З метою досягнення бажаної результативності, на рівні реалізації завдань професійної підготовки докторів філософії. можуть бути використані різноманітні інструменти blended-learning, зокрема: 1) мультимедійні ресурси; 2) електронні ресурси (електронні підручники, панель Jamboard та ін.); 3) навчальна кореспонденція (зокрема, через корпоративну пошту закладу); 4) хмарні технології; 5) гейміфікаційні додатки; 6) додаткові засоби онлайн комунікації (WhatsApp, Viber, Telegram та ін.); 7) онлайн перекладачі та словники; 8) відео-лекції; 9) віртуальні лабораторії; 10) спеціальні онлайн-платформи і системи управління навчальною діяльністю (зокрема, Google Meet, Moodle, Zoom, Skype, Google Docs та ін.); 11) соціальні мережі. Наведений вище перелік цифрових інструментів засвідчує про доволі широкі можливості мережевого контенту на шляху до реалізації навчальних завдань.

Імплементація інструменту blended learning у систему професійної підготовки докторів філософії може відбуватися у змішаному форматі: як у режимі online (дистанційно), так і на рівні системи face-to-face (очно) (див. рис. 2).

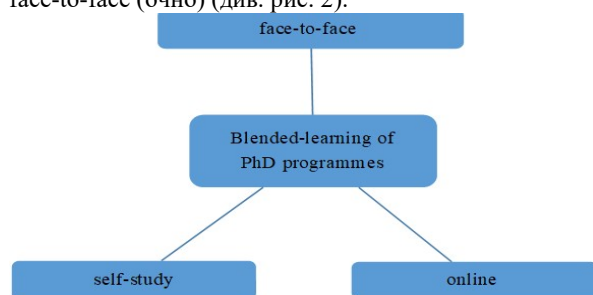

Рис.2. Радіальний кластер імплементації blended learning у сучасну систему професійної підготовки докторів філософії

На наш погляд, варто підкреслити і той факт, що в межах обидвох форматів можна варіативно підійти до поєднання спектру методів, форм та різноманіття освітніх ресурсів (рис. 2). Найбільш складною у цьому полі, на нашу думку, є викладацька функція. Остання полягає у правильному підборі найбільш доречних компонентів, з метою підвищення продуктивності та якості навчального процесу в цілому. У процесі аналізу даних табл.1 ми дійшли до висновку, що до попередніх двох форматів, у контексті аналізу досліджуваної проблематики, варто додати і третій компонент – самонавчання (self-study) (рис. 2; табл. 1). Такий висновок був зроблений з того факту, що останній компонент повинен бути достатньо добре пропрацьований суб'єктом пізнання в рамках самостійної підготовки дисертаційного дослідження, з урахуванням діючих принципів та норм академічної доброчесності (рис. 2).

Висновки та перспективи подальших розвідок напруму. На основі проведеного дослідження можемо підсумувати, що сучасні трансформаційні перетворення, які відбуваються на рівні цифрового суспільства змушують

педагогічну спільноту вищої школи вчергове переоцінити оптимальність рівня залученості різноманіття освітніх технологій в систему професійної підготовки. Чільне місце у такому «різноманітті» посідає інструмент blended-learning, націлений на оптимізацію фахової підготовки у різних форматах, та у різних пропорціях. Беззаперечною цінністю досліджуваного феномена є поєднання у його сутності якостей традиційного та інноваційного, що сумарним чином націлюється на підвищення якості професійної підготовки та зростання мотивації до навчання у суб'єктиві пізнання.

Функціонування досліджуваного феномена на рівні сучасного навчального процесу різних академічних умов передбачає попередню підготовку (зокрема, спеціально розроблених та апробованих освітніх моделей blended-learning, яких сьогодні у світі налічується понад двадцять одиниць.

Беззаперечним сьогодні залишається і той факт, що рівень навчальної ефективності таких моделей далеко не ідентичний. Чимало із наведених у табличному матеріалі моделей має різний ступінь обмеженості на рівні практичної імплементації, а тому у жодному разі не можуть використовуватися у повному видовому різноманітті на усіх ступенях професійної підготовки докторів філософії. Практично використовуючи інструменти blended learning викладачі вищої школи повинні проявити відповідний рівень креативності на етапі систематизації існуючого, підбору та імплементації найбільш відповідної освітньої технології у практичні умови академічного поступу. У той же час, актуальним залишається питання більш глибокої розробки дидактичних та методологічних підвалин blended learning в освітній процес вищої школи, що може послугувати основою для подальших наукових розвідок.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Banihashem S.K., Noroozi O. & den Brok P. Modeling teachers' and students' attitudes, emotions, and perceptions in blended education: towards post-pandemic education. *Management Educ.* # 21(2): 100803. 2023. URL: <https://doi.org/10.1016/j.ijme.2023.100803>.
2. Dziuban, C., Graham, C.R. & Moskal, P.D. Blended learning: the new normal and emerging technologies. *Educ. Technol. High Educ.* 15, 3. 2018. URL: <https://doi.org/10.1186/s41239-017-0087-5>
3. Martin F., Kumar S. & Ritzhaupt A. Bichronous online learning: award-winning online instructor practices of blending asynchronous and synchronous online modalities. *Internet High Educ.* # 56: 100879. 2023. URL: <https://doi.org/10.1016/j.iheduc.2022.100879>.
4. Müller C. & Mildenberger T. Facilitating flexible learning by replacing classroom time with an online learning environment: a systematic review of blended learning in higher education. *Educ Res Rev.* # 34. 2021. Pp.115-121.
5. Stevens T.M., den Brok P.J., Noroozi O. & Biemans H.J. Teacher profiles in higher education: the move to online education during the COVID-19 crisis. *Learn Environ Res.* 2023. URL: <https://doi.org/10.1007/s10984-023-09458-w>

REFERENCES

1. Banihashem, S.K., Noroozi, O. & den Brok, P. (2023). Modeling teachers' and students' attitudes, emotions,

and perceptions in blended education: towards post-pandemic education. *Management Educ.* # 21(2): 100803. URL: <https://doi.org/10.1016/j.ijme.2023.100803> [in English]

2. Dziuban, C., Graham, C.R. & Moskal, P.D. (2018). Blended learning: the new normal and emerging technologies. *Educ. Technol. High Educ.* 15, 3. URL: <https://doi.org/10.1186/s41239-017-0087-5> [in English]

3. Martin, F., Kumar, S. & Ritzhaupt, A. (2023). Bichronous online learning: award-winning online instructor practices of blending asynchronous and synchronous online modalities. *Internet High Educ.* # 56: 100879. URL: <https://doi.org/10.1016/j.iheduc.2022.100879>. [in English]

4. Müller, C. & Mildenerberger, T. (2021). Facilitating flexible learning by replacing classroom time with an online learning environment: a systematic review of blended learning in higher education. *Educ Res Rev.* # 34. Pp.115-121. [in English]

5. Stevens, T.M., den Brok, P.J., Noroozi, O. & Biemans, H.J. (2023). Teacher profiles in higher education: the move to online education during the COVID-19 crisis.

Learn Environ Res. URL: <https://doi.org/10.1007/s10984-023-09458-w> [in English]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ДУДКА Тетяна – доктор педагогічних наук, професор кафедри педагогіки та психології професійної освіти Національного авіаційного університету.

Наукові інтереси: загальна педагогіка та історія педагогіки, туризмологія.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

DUDKA Tetiana – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor of the Department Pedagogy and Psychology of Vocational Education Kyiv Aviation Institute.

Scientific interests: general pedagogy and history of pedagogy, tourism studies.

Стаття надійшла до редакції 20.02.2025 р.

Стаття прийнята до друку 03.03.2025 р.

УДК 378.147

DOI: 10.36550/2415-7988-2025-1-218-36-42

КУЗЬМЕНКО Ольга –

доктор педагогічних наук, професор,
учений секретар секретаріату Вченої ради
Донецького державного університету внутрішніх справ
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4514-3032>
e-mail: Kuzimenko12@gmail.com

ДЕМБІЦЬКА Софія –

доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри безпеки
життєдіяльності та педагогіки безпеки
Вінницького національного технічного університету
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2005-6744>
e-mail: sofiyadem13@gmail.com

КОБИЛЯНСЬКИЙ Олександр –

доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри безпеки життєдіяльності
та педагогіки безпеки
Вінницького національного технічного університету
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9724-1470>
e-mail: akobilanskiy@gmail.com

КОБИЛЯНСЬКА Ірина –

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри безпеки життєдіяльності
та педагогіки безпеки
Вінницького національного технічного університету
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3430-5879>
e-mail: irishakobilanska@gmail.com

ПНАЄВА Ольга –

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри педагогіки і освітнього менеджменту
Вінницького державного педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8829-1388>
e-mail: pinolga00@gmail.com

АКСІОМАТИКО-ДЕДУКТИВНА СИСТЕМА ОНТОЛОГІЙ НА ЗАСАДАХ STEM-ОСВІТИ

Сталий розвиток суспільства та, загалом, добробут людей забезпечується розвитком техніки, інженерії, математики та інформаційних технологій. Ці сфери потребують спеціалістів, попит на яких стабільно зростає, що робить дослідження розвитку освітнього середовища з використанням STEM-технологій актуальним.

Відповідно до сучасних тенденцій розвитку інноваційної парадигми освіти та основні напрями вдосконалення освітнього процесу закладів вищої освіти, розроблена аксіоматико-дедуктивна система онтологій навчання фізики та математики, що ґрунтується на принципах аксіоматики та інформатики на засадах STEM-освіти. Система забезпечує ефективне ознайомлення

здобувачів освіти з організацією метадисциплінарності логіко-семантичного ядра онтологій, що потрібно для подальшого вивчення дисциплін професійного напрямку з урахуванням прикладного аспекту (навчання інжинірингу, радіоелектроніки, електротехніки, основ безпілотних літальних апаратів, робототехніки та інших) і спрямована не тільки на якісне, науково та методично обгрунтоване викладання змісту онтологій, що забезпечується навчальною діяльністю викладача, а й, головним чином, на активізацію самостійної навчально-пошукової діяльності студентів.

Гіпотеза дослідження: забезпечення ефективності формування STEM-skills в майбутніх фахівців технічних спеціальностей можливе за рахунок наукового обгрунтування та побудови АДСО, яка сприятиме розвитку готовності до розв'язання професійних завдань у майбутньому.

Метою статті є теоретичне обгрунтування аксіоматико-дедуктивної системи онтологій навчання фізики та інформатики на засадах STEM-освіти.

Об'єктом дослідження є процес моделювання та розроблення аксіоматико-дедуктивної системи онтологій для навчання фізики та інформатики за вимогами трансдисциплінарності.

Предметом дослідження є моделювання, симуляції, онтоорієнтовані інформаційні системи для навчання фізики, інформатики в ЗВО.

Авторами виокремлено основні принципи застосування комп'ютерних моделей на заняттях з фізики та інформатики в аксіоматико-дедуктивній системі онтологій на засадах STEM-освіти. Ефективність розробленої аксіоматико-дедуктивної системи онтологій фізики та інформаційних технологій на засадах STEM-освіти підтвердилась експертною оцінкою.

Key words: онтології, STEM, фізика та інформатика, система.

KUZMENKO Olha –

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Academic Secretary of the Secretariat of the Academic Council
Donetsk State University of Internal Affairs
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4514-3032>
email: Kuzimenko12@gmail.com

DEMBITSKA Sofia –

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Professor of the Department of Life Safety and Safety Pedagogy
Vinnitsia National Technical University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2005-6744>
email: sofiyadem13@gmail.com

KOBYLYANSKYI Oleksandr –

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Head of the Department of Life Safety and Safety Pedagogy
Vinnitsia National Technical University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9724-1470>
email: akobilanskiy@gmail.com

KOBYLYANSKA Iryna –

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Life
Safety and Safety Pedagogy
Vinnitsia National Technical University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3430-5879>
email: irishakobilanska@gmail.com

PINAEVA Olga –

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Department
of Pedagogy and Educational Management
Vinnitsa State Pedagogical University named
after Mikhail Kotsubynsky
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8829-1388>
email: pinolga00@gmail.com

AXIOMATIC-DEDUCTIVE SYSTEM OF ONTOLOGY BASED ON THE FUNDAMENTALS OF STEM EDUCATION

Sustainable development of society and general well-being of people is ensured by the development of technology, engineering, mathematics and information technologies. These areas require specialists, the demand for which is steadily growing, this makes the study of the educational environment development using STEM technologies relevant.

In accordance with the current trends in the development of the innovative paradigm of education and the main directions of improving the educational process of higher education institutions, an axiomatic-deductive system of ontologies for teaching physics and mathematics has been developed, which is based on the principles of axiomatics and computer science on the basis of STEM education. The system provides effective familiarization of students with the organization of the metadisciplinarity of the logical-semantic core of ontologies, which is necessary for further study of disciplines of the professional direction taking into account the applied aspect (teaching engineering, radio electronics, electrical engineering, the basics of unmanned aerial vehicles, robotics, and others) and is aimed not only at high-quality, scientifically and methodically substantiated teaching of the content of ontologies, which is provided by the teacher's educational activities, but also, mainly, at activating the independent educational and search activities of students.

Research hypothesis: ensuring the effectiveness of STEM-skills formation in future specialists of technical specialties is possible due to scientific substantiation and the construction of ADOS, which will contribute to the development of readiness to solve professional tasks in the future.

The purpose of the article is the theoretical substantiation of the axiomatic-deductive ontology system of teaching physics and computer science on the basis of STEM education.

The object of the study is the process of modeling and development of axiomatic-deductive ontology system for teaching physics and computer science according to the requirements of transdisciplinarity.

The subject of the research is modeling, simulations, onto-oriented information systems for teaching physics, informatics in higher education establishments.

The authors identified the main principles of using computer models in physics and computer science classes in the axiomatic-deductive system of ontologies based on STEM education. The effectiveness of the developed axiomatic-deductive system of ontologies of physics and information technologies based on STEM education was confirmed by expert evaluation.

Key words: ontologies, STEM, physics and informatics, system.

Statement and justification of the relevance of the problem. Education in the epoch of the fourth Industrial Revolution is the driver of social development. Therefore, it acquires the status of a leading institution for the implementation of a consistent state policy, aimed at the activation of innovative processes, in particular digitalization, the introduction of STEM technologies, the development of artificial intelligence, which will interest students in studying physical, technical, engineering disciplines in institutions of higher education.

Taking into account the technological nature of the development, operating knowledge of physics and information technologies based on virtual simulation (use of STEM technologies, robotic kits, elements of a virtual experiment, 3D printing, use of PhET Interactive Simulations, etc.), is the foundation for using the definition of end-to-end generative nature, based on STEM technologies.

Purpose of the article is the theoretical substantiation of the axiomatic-deductive ontology system of teaching physics and computer science on the basis of STEM education.

The object of the study is the process of modeling and development of an axiomatic-deductive ontology system (hereinafter – ADOS) for teaching physics and computer science, according to the requirements of the transdisciplinary methodological approach.

The subject of the research is modeling, simulations, onto-oriented information systems for teaching physics, informatics in higher education establishments.

The concept of the study is that the creation of ADOS in physics and informatics is the foundation for the further formation in a new generation of specialists of personal and professional qualities, as well as readiness for the appropriate type of professional activity, taking into account modern trends in the development of STEM education.

The leading idea of the study is the assertion that the formation and development of STEM-skills in future technical and engineering specialists in the process of teaching physics at ADOS is based on the principles of fundamentalization, transdisciplinarity, which ensure in the subjects of training readiness to solve educational tasks, which are necessary for their training in the professional field of study.

The theoretical significance of the expected results is:

1) conducting of theoretical and logical-methodological analysis of the problem of the ontology application in teaching of physics and computer science on the basis of STEM education;

2) creation and substantiation of ADOS teaching of physics and informatics;

3) development of the methods of physics teaching, using PhET Interactive Simulations.

The practical significance of the expected results is the introduction of physics and computer science on the basis of STEM education into the educational process of ADOS; approval and conducting a pedagogical experiment, regarding the effectiveness of the proposed ADOS.

The following methods were used in the conducted research by the authors: systematic and comparative analysis to justify the relevance and setting of a scientific task regarding the implementation of the ADOS system; methods of the theory of sets, relations and formal systems for building onto-oriented knowledge bases for the development and implementation of the ontology of teaching physics and computer science on the basis of STEM education.

Analysis of recent research and publications. Today, the most frequently used and popular are several models of knowledge representation, developed within the framework of the empirical approach, which is based on the study of the principles of human memory organization for modeling problem-solving mechanisms.

Production models – knowledge is represented as a set of facts and rules, based on the production (rule) IF <condition> THEN <action>. By "condition" we mean the pattern according to which the search is carried out in the knowledge base, and by "action" we mean the actions performed as a result of a successful search.

Frame models are defined as a flexible data structure for presenting stereotypical situations that can (or should) be described by a set of concepts and entities.

Logical models of knowledge representation are a structured set of relevant sentences (judgments) of natural language, presented in the form of logical formulas for counting predicates of the first order. The logical model is based on a formal system given in the form: $M = \langle T, P, A, B \rangle$, where T is a set of basic linguistic elements, P is a set of syntactic rules, A is a set of axioms, and B is a set of derivation rules.

Semantic networks are oriented graphs, the vertices of which reflect some concepts, facts, objects, and the arcs represent relationships between them.

Network models are given in the form $H = \langle I, C_1, C_2, \dots, C_n, G \rangle$, where I is a set of information units; $C_1, C_2, \dots, C_n$ – set of types of connections between information units; G is a mapping specifying connections from a given set of connection types

between the information units included in I. Common to all semantic networks is a declarative graphical representation that can be used to represent knowledge or create automated decision-making systems based on knowledge.

Ontological models represent the structural specification of knowledge of a certain subject area, their formalized presentation, which contains a structured dictionary of terms of the subject area and logical expressions that describe the relationship between them.

In terms of digitalization, the authors of the study share the opinion of A. Gomez-Perez, M. Fernandez-Lopez, O. Corcho regarding the definition of ontological engineering, which outlines "a set of actions related to the process of developing an ontology, the life cycle of an ontology, methods and methodologies for building ontologies, and as well as sets of tools and languages that support them" [3]. In the scientific study by N. Guarino [4], distinctive and common features of the term "ontology" in use in the philosophical community and by specialists in artificial intelligence were analyzed.

The authors H. I. Zhang, M. Y. Choi proposed an ontology of classical mechanics, which is formulated by dynamic theory, that is an important aspect when considering the motion process for determining definitions from physics, professionally oriented disciplines of technical and engineering profiles [7]. The proposed author's ontology is based on two processes, regarding the delineation of the concept of "state" and the unification of space, position, momentum into a single entity using Fourier transforms. So, according to this ontology, the

assumptions of quantum mechanics (quantum state, Hilbert space and self-adjoint operators) are very easily derived.

Accordingly, comparing the concept of ontology with physical, mathematical and technical sciences, we found interdisciplinary features, which is a significant aspect for revealing the peculiarities of the application of ontology in the educational process of higher education. These features include: hierarchy, conceptualization, structuring, joint use; application of ontology as knowledge structures of STEM education, which will help predict the direction of the development of reality.

Presentation of the main material of the study.

Taking into account the modern trends in the development of the innovative paradigm of education and main directions, aimed at the improvement of the educational process of higher education, ADOS (Fig. 1.) of teaching physics was created, which is oriented on the principles of axiomatics [1] and informatics on the basis of STEM education, which is aimed at efficient familiarization of the students with organization of the metadisciplinarity of the logico-semantic core of the ontology, required for the further study of professional disciplines, taking into account the applied aspect (teaching engineering, radio electronics, electrical engineering, the basics of unmanned aerial vehicles, robotics) and should be aimed not only at high-quality, scientifically and methodically based content teaching of ontology [5], which is provided by the educational activity of the teacher, but also mainly for the activation of the independent educational and research activities of students.

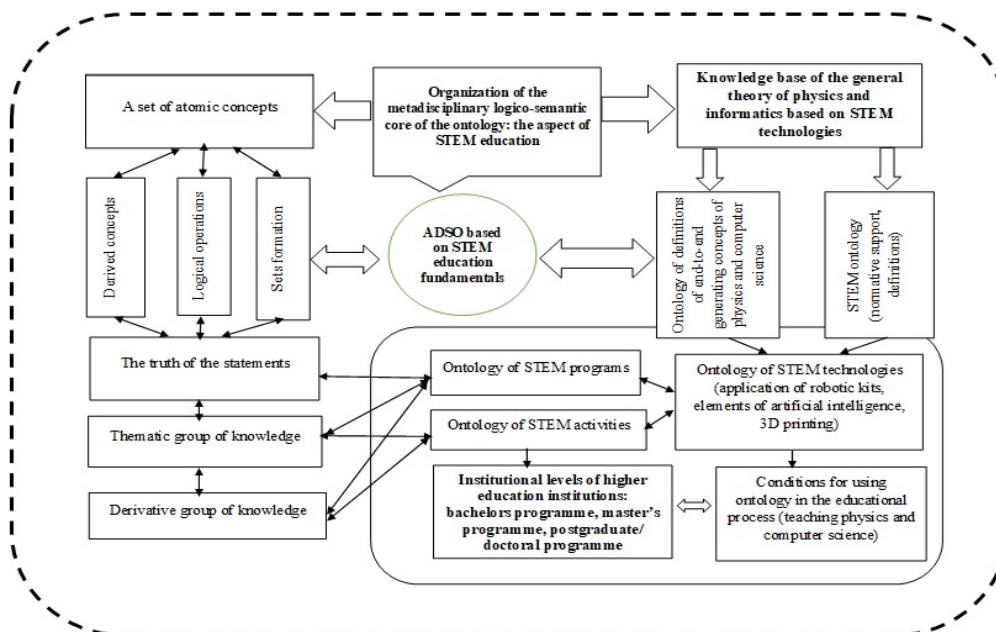

Fig. 1. Model of the axiomatic-deductive system of ontology based on STEM education

Such ADOS should develop and stimulate interest in knowledge and understanding of physics and informatics on the basis of STEM education [2], their application in explaining the phenomena and processes of the microcosm and the surrounding world as a whole, and provide students with an effective system of

knowledge, skills and abilities and form natural scientific outlook, form a competitive specialist of the next generation in the conditions of Industry 4.0.

The components of ADOS are interdependent, systemically united and determined by general goals of the educational process of higher education estab-

ishment. Change in the quality of these components causes a change in the quality of the innovative educational and scientific space.

The structure of ADSO proposed by the authors on the basis of STEM education (Fig. 1) depends on the psychological and pedagogical factors of its use in the educational process of physics and informatics teaching in conditions of transdisciplinarity [6], namely:

1) formation of motivation for teaching physics and informatics on the basis of STEM education, provided that the subject of the study fully understands the purpose of the experiment (using a set of atomic concepts of ontology, the categorical apparatus of ontology in physics and informatics, theory of sets and graphs, the virtual experiment PhET Interactive Simulations, elements of robotics, unmanned aerial vehicles, etc.);

2) stimulation of cognitive and research activities of the students in the process of studying physics and informatics by means of STEM education (introduction of STEM technologies, digitization, etc.);

3) ensuring compliance with the didactic principles of clarity regarding methods and forms of experimental presentation of educational material in physics classes based on STEM technologies in conditions of transdisciplinarity;

4) individualization of the process of teaching physics and informatics using a virtual physical experiment applying STEM education technologies, as well as the principles of transdisciplinary and synergistic approaches;

5) ensuring openness in the selection of STEM tools for conducting a physical experiment;

6) creation and maintenance of constant feedback between subjects of training, that reduces to a minimum the possibility of making mistakes during the performance of physical practice works using STEM technologies;

6) formation of STEM competencies, using the educational tools, aimed at the development of logical thinking.

The authors developed a methodology for teaching physics and informatics taking into account ADSO on the basis of STEM education, as an example of using the PhET Interactive Simulations program.

PhET Interactive Simulations include research-based practice in effectively teaching material to enhance learning of cross-generative physics concepts. In the author's method of teaching physics and informatics based on the principles of STEM education, the models are intended for the use as lecture demonstrations and physical practice works.

We will consider the determination of gas properties when students of study isoprocesses using PhET simulations.

Gas is pumped into an empty container using a pump. We choose which gas to supply: light (LightSpecies) and heavy (HeavySpecies). A thermometer and a barometer are installed in the container. In the ConstantParameter function menu, we can choose which isoprocess we use: isobaric (Pressure=const), isochoric (Volume=const) or isothermal (Temperature=const). We will study the properties of gas in a vacuum (Gravity=0).

To demonstrate gas properties, we will use the PhET simulation GasProperties (Fig. 2).

In the second experiment, we will use an isochoric process ($V = \text{const}$). Similarly, we inject 100 particles of heavy gas and 50 particles of light gas. When the container is cooled, the following is observed: a decrease in the speed of particles; decrease in kinetic energy of particles; that as the temperature decreases, the pressure decreases. Conclusion: in an isochoric process, $V = \text{const}$, the value of proportionality of pressure to temperature is a constant value.

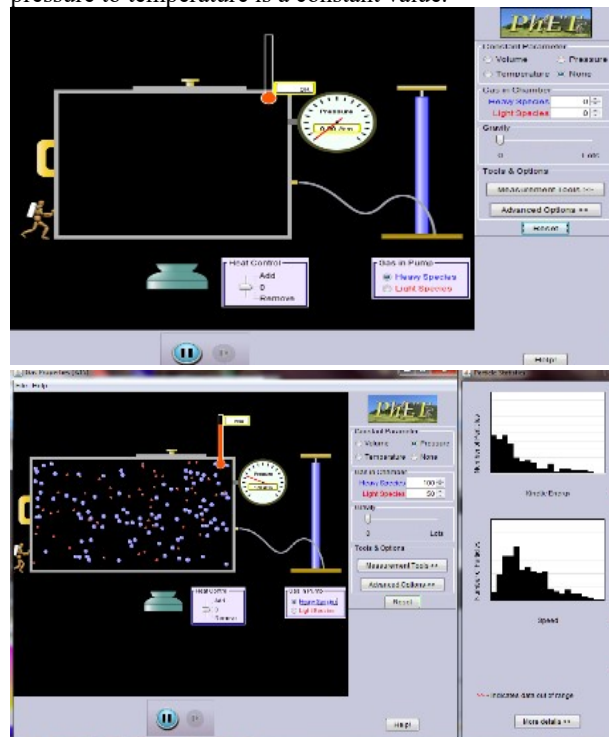

Fig. 2. View of GasProperties simulation

During the third experiment, we will study the isothermal process ($T = \text{const}$). Again, we inject 100 particles of heavy and 50 particles of light gas (Fig. 3).

Thus, the authors singled out the main principles of using computer models in physics and informatics classes at ADSO on the basis of STEM education:

1) the model of the considered physical phenomenon must be used when it is not possible to conduct an experiment or when the phenomenon passes very quickly and cannot be followed in detail;

2) the computer model should help to understand the details of the phenomenon under study, or play the role of illustration of the condition of the problem proposed for solution;

3) as a result of working with a model of a physical phenomenon, installation, process, or equipment, students must identify both qualitative and quantitative the relationships between values characterizing this phenomenon in terms of transdisciplinarity;

4) when working with the model, it is necessary to offer students different levels of tasks using STEM technologies.

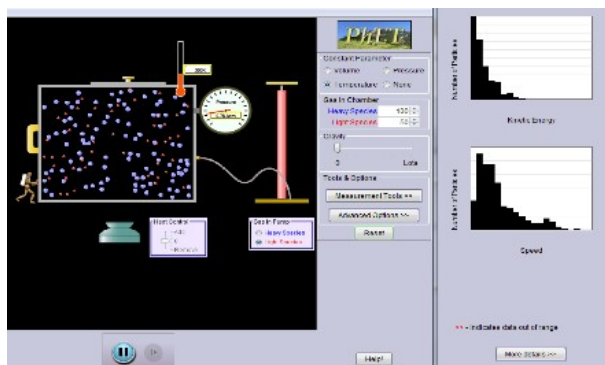

Fig. 3. The container is filled with gas particles during an isothermal process

The effectiveness of the ADOS physics and information technologies developed on the basis of STEM education was confirmed by the expert assessment of the ADOS during the calculation of:

1) the indicator of generalized opinion by finding the arithmetic mean value, dispersion, mean square deviation, coefficient of variation;

2) the degree of agreement of the opinions of experts regarding the significance of the requirements for ADOS was confirmed by the calculation of the concordance coefficient, namely: ontologies of STEM programs ($W = 0.045$); knowledge bases of the general theory of physics and informatics based on STEM technologies ($W = 0.056$); sets of atomic concepts ($W = 0.0157$); ontology of STEM technologies ($W = 0.31$);

3) the degree of agreement of the experts' opinions was calculated through the coefficient of concordance to the significance of each of the requirements: the average value of the coefficient of the degree of acquaintance, the coefficient of argumentation and the competence of experts.

Conclusions and prospects for further exploration of the direction. The authors conducted theoretical and logical-methodological analysis of the problem of using ontology for the teaching of physics and computer science on the basis of STEM education; ADOS was substantiated and created on the basis of STEM as a fundamental factor for education of the students and training of specialists of the next generation; the teaching methodology of physics and informatics using PhET Interactive Simulations was developed and tested. ADOS and the teaching methodology of physics were tested at Donetsk State University of Internal Affairs, Vinnytsia National Technical University and National Center "Small Academy of Sciences of Ukraine", where their effectiveness was noted and a positive assessment was given by the experts.

The performed research does not cover all the aspects of the problem. We see prospects for further research in the substantiation and development of the ESO environment of onto-oriented systems based on STREAM technologies.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Cassinelli G., Lahti P. An Axiomatic Basis for Quantum Mechanics. *Found Phys.* 2016. № 46. Pp. 1341–1373. URL: <https://doi.org/10.1007/s10701-016-0022-y>.
2. Darmawansah D., Hwang G.-J., Chen M.-R. A., Liang J.-C. Trends and research foci of robotics-based STEM education: a systematic review from diverse angles based on

the technology-based learning model. *International Journal of STEM Education.* 2023. № 10(1):12. URL: <https://doi.org/10.1186/s40594-023-00400-3>.

3. Gomez-Perez A., Fernandez-Lopez M., Corcho O. *Ontological engineering.* London: Springer-Verlag. 2004. URL: <https://doi.org/10.1007/b97353>.

4. Guarino N. Formal Ontology and Information Systems. In: *Formal Ontology in Information Systems. Proceedings of FOIS'98*, by N. Guarino (ed.). Trento. Italy, Amsterdam, IOS-Press: 1998. Pp. 3–15.

5. Kuzmenko O., Dembitska S., Miastkovska M., Savchenko I., Demianenko V. Onto-oriented Information Systems for Teaching Physics and Technical Disciplines by STEM-environment. *International Journal of Engineering Pedagogy.* 2023. № 13(2). Pp. 139–146. URL: <https://doi.org/10.3991/ijep.v13i2.36245>.

6. Kuzmenko O., Rostoka M., Topolnik Y., Vasyuchenko P. Transdisciplinarity of vocational education in the context of STEM-teaching of physics, *ICERI2021 Proceedings.* 2021. Pp. 3711–3721. URL: doi: 10.21125/iceri.2021.0891.

7. Zhang H. I., Choi M. Y. Ontological Revision and Quantum Mechanics. *Results in Physics.* February 2022. Volume 33. 105159.

REFERENCES

1. Cassinelli, G., Lahti, P. (2016). An Axiomatic Basis for Quantum Mechanics. *Found Phys.* 46, 1341–1373. URL: <https://doi.org/10.1007/s10701-016-0022-y>. [in English]
2. Darmawansah, D., Hwang, G.-J., Chen, M.-R. A., Liang, J.-C. (2023). Trends and research foci of robotics-based STEM education: a systematic review from diverse angles based on the technology-based learning model. *International Journal of STEM Education*, 10(1):12. URL: <https://doi.org/10.1186/s40594-023-00400-3>. [in English]
3. Gomez-Perez, A., Fernandez-Lopez, M., Corcho, O. (2004). *Ontological engineering.* London: Springer-Verlag. URL: <https://doi.org/10.1007/b97353>. [in English]
4. Guarino, N. (1998). Formal Ontology and Information Systems. In: *Formal Ontology in Information Systems. Proceedings of FOIS'98*, by N. Guarino (ed.). Trento. Italy, Amsterdam, IOS-Press: 3–15. [in English]
5. Kuzmenko, O., Dembitska, S., Miastkovska, M., Savchenko, I., Demianenko, V. (2023). Onto-oriented Information Systems for Teaching Physics and Technical Disciplines by STEM-environment. *International Journal of Engineering Pedagogy*, 13(2): 139–146. URL: <https://doi.org/10.3991/ijep.v13i2.36245>. [in English]
6. Kuzmenko, O., Rostoka, M., Topolnik, Y., Vasyuchenko, P. (2021). Transdisciplinarity of vocational education in the context of STEM-teaching of physics, *ICERI2021 Proceedings*, Pp. 3711–3721. URL: doi: 10.21125/iceri.2021.0891. [in English]
7. Zhang, H. I., Choi, M. Y. (2022). Ontological Revision and Quantum Mechanics. *Results in Physics.* Volume 33, February 2022, 105159. [in English]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

КУЗЬМЕНКО Ольга – доктор педагогічних наук, професор, учений секретар секретаріату Вченої ради Донецького державного університету внутрішніх справ.

Наукові інтереси: професійна підготовка фахівців технічних спеціальностей.

ДЕМБИЦЬКА Софія – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри безпеки життєдіяльності та педагогіки безпеки Вінницького національного технічного університету.

Наукові інтереси: професійна підготовка фахівців технічних спеціальностей.

КОБИЛЯНСЬКИЙ Олександр – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри безпеки життєдіяльності та педагогіки безпеки Вінницького національного технічного університету.

Наукові інтереси: професійна підготовка фахівців технічних спеціальностей.

КОБИЛЯНСЬКА Ірина – кандидат педагогічних наук, доцент, доцентка кафедри безпеки життєдіяльності та педагогіки безпеки Вінницького національного технічного університету.

Наукові інтереси: професійна підготовка фахівців технічних спеціальностей.

ПІНАЄВА Ольга – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки і освітнього менеджменту Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського.

Наукові інтереси: професійна підготовка фахівців педагогічних спеціальностей.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

KUZMENKO Olha – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Academic Secretary of the Secretariat of the Academic Council Donetsk State University of Internal Affairs.

Scientific interests: professional training of future technical specialists.

DEMBITSKA Sofia – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor of the Department of Life Safety and Safety Pedagogy Vinnytsia National Technical University.

Scientific interests: professional training of specialists in technical specialties.

KOBYLYANSKYI Oleksandr – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Head of the Department of Life Safety and Pedagogy safety Vinnytsia National Technical University

Scientific interests: professional training of specialists in technical specialties.

KOBYLYANSKA Iryna – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Life Safety and Safety Pedagogy Vinnytsia National Technical University.

Scientific interests: professional training of specialists in technical specialties.

PINAEVA Olga – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Pedagogy and Educational Management Vinnitsa State Pedagogical University named after Mikhail Kotsubynsky.

Scientific interests: professional training of specialists in pedagogical specialties.

Стаття надійшла до редакції 21.02.2025 р.

Стаття прийнята до друку 03.03.2025 р.

УДК 373.3:37.091.3-051:004.7

DOI: 10.36550/2415-7988-2025-1-218-42-47

ЛАЗАРЕНКО Наталія –

доктор педагогічних наук, професор, ректор Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3556-8849>

e-mail: nataliia.lazarenko@vspu.edu.ua

ВІЗНЮК Інесса –

доктор психологічних наук, професор, професор Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6538-7742>

e-mail: innavisnyuk@gmail.com

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ ДО ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті розглянуто теоретичні основи підготовки майбутніх учителів початкових класів до інноваційної діяльності. Досліджено принципи, підходи та методи формування готовності педагогів до впровадження новітніх освітніх технологій, адаптації до змін у сфері освіти та ефективної взаємодії у сучасному освітньому середовищі. Особливу увагу приділено компетентнісному та особистісно орієнтованому підходам, інтерактивним технологіям навчання та організації педагогічної практики. Окреслено значення інноваційної діяльності для розвитку професійної майстерності та підвищення якості початкової освіти.

В дослідженні розкрито теоретичні основи підготовки майбутніх учителів початкових класів до інноваційної діяльності, що відповідає динамічним змінам сучасного освітнього середовища. Акцентовано увагу на важливості гармонійного поєднання теорії та практики, що забезпечує здатність педагогів адаптуватися до впровадження новітніх технологій і формувати ефективну взаємодію з учнями. Висвітлено основні характеристики професійної компетентності, визначені дослідниками професійної початкової освіти, а також компетентнісний підхід до освіти. Результати аналізу педагогічного досвіду сприяли створенню моделі формування готовності майбутніх учителів до міжкультурної комунікації.

Представлено поетапний підхід до формування готовності майбутніх учителів початкових класів до міжкультурної комунікації в умовах інноваційної діяльності. Розглянуто теоретичну, практичну підготовку та інтеграцію отриманих знань у педагогічну практику. Наголошено на важливості впровадження сучасних освітніх технологій, інтерактивних методів і технологічних карт. Охарактеризовано основні ознаки інноваційної діяльності, такі як розвиток інтересу до навчання, формування особистості учнів та підвищення якості освіти. Висвітлено вплив технічних, навчальних і позанавчальних інновацій на процес навчання.

Ключові слова: інноваційна діяльність, теоретичні основи, підготовка вчителів, початкова школа, освітні технології, педагогічна практика, компетентність, адаптація до змін.

LAZARENKO Nataliia –

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Rector
Vinnitsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3556-8849>
e-mail: nataliia.lazarenko@vspu.edu.ua

VIZNIUK Inessa –

Doctor of Psychological Sciences, Professor,
Professor at the Department of Psychology and Social Work of
Vinnitsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6538-7742>
e-mail: innavisnyuk@gmail.com

THEORETICAL FOUNDATIONS OF PREPARING FUTURE PRIMARY SCHOOL TEACHERS FOR INNOVATIVE ACTIVITIES

The article examines the theoretical foundations of training future primary school teachers for innovative activities. The principles, approaches and methods of forming teachers' readiness for the introduction of new educational technologies, adaptation to changes in the field of education and effective interaction in the modern educational environment are studied. Special attention is paid to competency-based and personality-oriented approaches, interactive learning technologies and the organization of pedagogical practice. The importance of innovative activity for the development of professional skills and improving the quality of primary education is outlined.

The study reveals the theoretical foundations of training future primary school teachers for innovative activities, which corresponds to the dynamic changes in the modern educational environment. Attention is focused on the importance of a harmonious combination of theory and practice, which ensures the ability of teachers to adapt to the introduction of new technologies and form effective interaction with students. The main characteristics of professional competence, identified by researchers of professional primary education, as well as a competency-based approach to education are highlighted. The results of the analysis of pedagogical experience contributed to the creation of a model for the formation of readiness of future teachers for intercultural communication.

A step-by-step approach to the formation of readiness of future primary school teachers for intercultural communication in the conditions of innovative activity is presented. Theoretical, practical training and integration of the acquired knowledge into pedagogical practice are considered. The importance of implementing modern educational technologies, interactive methods and technological maps is emphasized. The main features of innovative activity are characterized, such as the development of interest in learning, the formation of students' personalities and improving the quality of education. The impact of technical, educational and extracurricular innovations on the learning process is highlighted.

Keywords: innovative activity, theoretical foundations, teacher training, primary school, educational technologies, pedagogical practice, competence, adaptation to change.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Актуальність міжкультурної комунікації визначається потребою долати культурні бар'єри, враховувати освітні, вікові та соціальні особливості комунікантів. Ця міждисциплінарна наука, пов'язана з культурологією, психологією та лінгвістикою, нині набуває значимості в контексті подолання конфліктів і зростання міграційних процесів. Єдиний інформаційний простір, академічна мобільність, наукове співробітництво, участь у міжнародних проєктах та інноваційна діяльність сприяють формуванню єдиної педагогічної спільноти, відкритої до міжкультурної комунікації, що підкреслює важливість підвищення якості підготовки педагогів, зокрема в галузі початкової освіти, для активної участі в міжнародних освітніх процесах. Готовність сприймати та інтегрувати різні культурні цінності, традиції та моделі поведінки включає здатність ефективно спілкуватися із представниками різних культур, долаючи стереотипи й упередження, що є необхідним для гармонійного співіснування в умовах багатокультурного світу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження В. Фон Гумбольдта, В. Лейбніца, О. Потебні заклали основу міжкультурної комунікації як науки. Теорії цього напрямку представлені в працях К. Бергера, Е. Холла, а поняття «міжкультурне спілкування», його структуру та формування розкрили Л. Гришасєва, Т. Грушевицька, А. Садохін. Проблеми комунікативних бар'єрів досліджували Ф. Бацевич, Т. Термінасова та зарубіжні вчені, зокрема А. Белл, Г. Гофстеде,

П. Єммерт. В Україні над цією тематикою працюють В. Андрущенко, Л. Губерський, В. Євтух. Об'єктом міжкультурної комунікації є спілкування представників різних культур, а предметом – мовні стереотипи, норми поведінки, звичаї та традиції. Формування міжкультурної компетентності в підготовці майбутніх учителів початкових класів до інноваційної діяльності забезпечили в своїх працях С. Сапожникова, Т. Яценко, Т. Грушевицька та інші, які сприяють визначенню психолого-педагогічних умов успішної готовності до міжкультурного спілкування [1–3].

Такі підходи відіграють важливу роль у вирішенні викликів сучасності, а їх систематичність є ключем до успіху щодо вирішення соціальних, економічних і культурних питань на міжнародному рівні. Інноваційна діяльність у педагогіці стає невід'ємною складовою підготовки майбутніх фахівців. Зростання культурних контактів вимагають подальшого вивчення феномена міжкультурної комунікації в контексті підготовки майбутніх учителів початкових класів до інноваційної діяльності.

Метою статті є обґрунтування теоретичної основи підготовки майбутніх учителів початкових класів до інноваційної діяльності, що включають вивчення принципів, підходів і методів формування готовності до впровадження новітніх педагогічних технологій, адаптації до змін у сфері освіти та ефективної взаємодії в умовах сучасного освітнього середовища.

Виклад основного матеріалу дослідження.
Готовність майбутніх учителів початкових класів до інноваційної діяльності – це інтегральна професійна якість, яка включає знання, уміння, навички, а також мотиваційно-ціннісні орієнтири, необхідні для впровадження новітніх педагогічних технологій, адаптації до змін у сфері освіти, творчого підходу до викладання та ефективної взаємодії в умовах сучасного освітнього середовища [1; 3].

Теоретичні основи підготовки майбутніх учителів початкових класів до інноваційної діяльності ґрунтуються на системному підході, що передбачає аналіз складових освітнього процесу та їх взаємодію в сучасному контексті. Інноваційна

діяльність в освіті є ключовим компонентом підготовки педагогів, адже саме вона дозволяє вирішувати нові виклики, зумовлені потребами сучасності, цифровізацією та змінними пріоритетами суспільства. Знання принципів, підходів і методів формування готовності до інноваційної діяльності забезпечують майбутніх учителів необхідними навичками для адаптації до змін у сфері освіти, ефективного використання новітніх технологій та розвитку професійної компетентності в умовах сучасних викликів, що сприяє підвищенню якості навчального процесу та задоволенню потреб сучасного суспільства (табл. 1).

Таблиця 1

Ключові компоненти підготовки майбутніх учителів початкових класів до інноваційної діяльності

Теоретичні основи	Характеристика
1	2
Принципи підготовки	<i>Принцип інноваційності</i> спрямований на впровадження новітніх педагогічних і технологічних методів у практику.
	<i>Принцип інтеграції</i> забезпечує поєднання знань із різних дисциплін для формування комплексного підходу до вирішення освітніх задач.
	<i>Принцип безперервності</i> передбачає постійний розвиток професійної майстерності педагогів упродовж навчання та роботи.
Підходи до підготовки	<i>Компетентнісний підхід</i> акцентує увагу на формуванні практичних умінь і навичок для роботи в умовах сучасного освітнього середовища.
	<i>Особистісно орієнтований підхід</i> враховує індивідуальні потреби та здібності майбутніх учителів для розкриття їхнього потенціалу.
	<i>Проектний підхід</i> включає моделювання реальних педагогічних ситуацій і створення освітніх продуктів.
Методи формування готовності	Використання <i>інтерактивних технологій</i> (тренінгів, майстер-класів, воркшопів), що сприяють активному залученню студентів у навчальний процес.
	Інтеграція <i>цифрових інструментів</i> для розвитку навичок використання технологій в освітніх цілях.
	Організація <i>педагогічної практики</i> , орієнтованої на впровадження інновацій у реальних умовах початкової школи.

Освітнє середовище є динамічним, і виклики, які ставлять перед педагогами нові технології та соціальні зміни, потребують готовності вчителів до творчого підходу та гнучкості. Формування цієї готовності через визначення чітких теоретичних основ забезпечує гармонійне поєднання теорії та практики в підготовці педагогів, що підвищує якість початкової освіти. Таким чином, теоретичні основи підготовки майбутніх учителів початкових класів до інноваційної діяльності забезпечують їхню здатність адаптуватися до швидкозмінного освітнього середовища, ефективно впроваджувати новітні педагогічні технології та формувати якісно новий рівень взаємодії з учнями [1; 2].

Дослідники професійної початкової освіти (В. Бондар, Н. Бібік, О. Савченко, І. Шапошникова) виокремлюють основні характеристики компетентності вчителя, такі як поглиблене знання предмета, постійне оновлення знань та наявність змістового, процесуального і особистісного компонентів. Компетентнісний підхід акцентує роль моральних, інтелектуальних, комунікативних і когнітивних складових освіти. Аналіз літератури та педагогічного досвіду сприяв створенню моделі формування готовності майбутніх учителів до міжкультурної комунікації (рис. 1).

Рис. 1. Концептуальна модель формування готовності майбутніх учителів до міжкультурної комунікації.

Формування майбутніх учителів з розвинутою міжкультурною компетентністю, здатних ефективно адаптуватися до багатокультурного середовища, сприяє вирішенню комунікативних викликів та гармонійній взаємодії здобувачів освіти різних культур [2; 3].

На сучасному етапі розвитку науки міжкультурного спілкування дослідники продовжують вивчати цей феномен. За М. Гузіковою, *міжкультурна комунікація* – це обмін інформацією між носіями різних культур, що впливає на її хід. Важливим є вивчення моделей комунікації, які відображають процес та встановлюють зв'язок між елементами. Ф. Бацевич зазначає, що модель комунікації узагальнює цей процес, а О. Яшенкова вважає її засобом вивчення ключових елементів і функцій. Бар'єри міжкультурної комунікації, за В. Воробйовою, поділяються на *бар'єри розуміння* (фонетичні, семантичні, стилістичні, соціально-культурні) та *спілкування* (гнів, страх, сором, провина, інші емоційні чинники).

Готовність майбутніх учителів початкових класів до міжкультурної комунікації в забезпеченні інноваційної діяльності здійснюється поетапно [2; 3]:

1. Перший етап – *Теоретична підготовка* – ознайомлення з основами міжкультурної комунікації, включаючи культурологічні та психолінгвістичні аспекти.

2. Другий етап – *Практична підготовка* – використання симуляцій, рольових ігор та інтерактивних практик для моделювання реальних ситуацій.

3. Третій етап – *Інтеграція* – застосування отриманих знань у процесі педагогічної практики та адаптація до реальних умов роботи.

Інноваційна діяльність вчителя початкових класів спрямована на розвиток інтересу до навчання, формування особистості учнів та підвищення якості освіти. Вона включає багатогранний процес впровадження нововведень, що залежить від вікових та індивідуальних особливостей дітей, накладаючи специфіку на характер інновацій. Інновації можуть бути педагогічними чи управлінськими, радикальними, комбінаторними чи модифікаційними; локальними, модульними або

системними; поодинокими чи дифузними; зовнішніми або внутрішніми.

Основними ознаками інноваційної діяльності вчителя початкових класів є створення й застосування нового інтелектуального продукту, інтеграція основної та додаткової діяльності, а також підвищення інтересу до навчання у школярів. Різні періоди нововведення в початковій освіті мають різні цілі, завдання та форми прояву, але завжди орієнтовані на якісне виховання і навчання. Відповідно до моделі підготовки фахівців щодо забезпечення інноваційної діяльності (рис. 1), виділено такі методи її реалізації [1; 3]:

1. *Навчальні тренінги та семінари* (проведення практикумів, спрямованих на розвиток міжкультурної компетентності).

2. *Інтерактивні технології* (використання інструментів віртуального навчання для занурення в міжкультурне середовище).

3. *Міжнародні проєкти* (участь у програмах обміну досвідом, конкурсах та освітніх заходах для зміцнення навичок міжкультурної комунікації).

Джон Дьюї запропонував реформувати шкільну систему, створюючи комфортні умови для розвитку здібностей дітей, замість передачі знань, орієнтованих на професію. Він наголошував на необхідності розвивати пізнавальну активність, використовуючи працю, ігри, екскурсії та імпровізації. Дж. Дьюї вважав важливим залучення батьків до освітнього процесу.

Саме тому сучасний вчитель має впроваджувати нові методики й технології, акцентуючи увагу на діяльності учнів. Інноваційна діяльність включає технічні (ІКТ, інтерактивні дошки), навчальні й позанавчальні інновації. Їх ефективність впровадження залежить від педагогічних вмінь і застосування інтерактивних методів. Вчитель має використовувати технологічні карти замість традиційних конспектів, ставлячи за мету навчити школярів самостійно здобувати знання.

Технологічні карти – це інструмент для планування та організації освітнього процесу, що замінює традиційний конспект уроку, які представляють собою структуровану схему, яка визначає основні етапи уроку, цілі, завдання,

форми роботи, необхідні ресурси, дії вчителя та учнів, а також очікувані результати. Технологічна карта дозволяє [2; 3]:

1. Систематизувати навчальний процес.
2. Забезпечити взаємодію між учителем і учнями.
3. Оптимізувати час проведення уроку.
4. Орієнтуватися на досягнення конкретних результатів навчання, таких як розвиток пізнавальної активності учнів.

Цей метод використовується для створення більш ефективного й інтерактивного освітнього середовища.

Інновації стосуються не лише уроків, а й позаурочної діяльності, яка перетворюється на освітній простір із застосуванням сучасних технологій, що сприяє взаємодії учнів та вчителя, роблячи процес навчання більш ефективним і цікавим. В початковій школі розвиток інновацій включає такі напрямки: створення нових типів шкіл для індивідуалізації навчання, впровадження нових навчальних курсів, зміна змісту освіти, формування екологічної культури, створення підручників і програм, застосування інноваційних технологій та комп'ютеризації. Виокремлюють *методико-орієнтовані процеси* (освітні технології, проектне, модульне, розвиваюче навчання) та *проблемно орієнтовані*, що спрямовані на усвідомлення особистісної та соціальної значущості. Інноваційна діяльність вчителя включає використання сучасних форм, методів і прийомів навчання [1; 3].

Таким чином, сутністю модернізації сучасної освіти є розвиток здібностей, таланту, якостей особистості та збереження здоров'я в здобувачів. У молодшому шкільному віці відбувається інтенсивний розвиток розумових здібностей, і сучасні технології закладають фундамент подальшої освіти. Комп'ютеризація уроків змінює способи подачі матеріалу, роблячи навчання більш насиченим. Впровадження інновацій сприяє мотивації школярів, оновленню технологій, покращенню якості освіти та виконанню соціального замовлення. Найважливішою якістю педагога є здатність інтегрувати інновації в навчальний процес.

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Теоретичні основи підготовки майбутніх учителів початкових класів до інноваційної діяльності забезпечують ґрунтовну базу для формування у педагогів необхідних знань, умінь та ціннісних орієнтирів. Вони спрямовані на розвиток здатності впроваджувати сучасні освітні технології, адаптуватися до змін у сфері освіти та формувати творчий підхід до навчання. Системний підхід, інтеграція інноваційних методів і особистісно орієнтовані стратегії забезпечують ефективну професійну підготовку майбутніх педагогів, що дозволяє підвищити якість освіти, сприяє розвитку здобувачів та відповідає сучасним викликам освітнього середовища.

Формування готовності майбутніх учителів початкових класів до міжкультурної комунікації в інноваційній діяльності забезпечується поетапною підготовкою, що включає теоретичне навчання, практичні тренінги та інтеграцію здобутих знань у

реальну педагогічну практику. Інноваційна діяльність спрямована на вдосконалення освітнього процесу, активізацію пізнавальної діяльності учнів і підвищення якості освіти. Використання технологічних карт, інтерактивних методів і сучасних технологій створює умови для гармонійного розвитку особистості учнів та сприяє формуванню компетентних педагогів, здатних відповідати вимогам сучасної освіти. Саме такі перспективи дозволяють підвищити якість педагогічної підготовки, забезпечити інноваційність освітніх підходів та зробити початкову освіту більш адаптивною до потреб сучасного суспільства.

Подальше впровадження нових освітніх технологій, інтерактивних методик та технологічних карт відкриває можливості для підвищення ефективності навчального процесу та якості початкової освіти. Дослідження моделей комунікації сприятиме формуванню міжкультурної компетентності педагогів, необхідної для роботи в багатокультурному освітньому середовищі.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Lazarenko N., Vizniuk I. Monitorynh zabezpechennia yakosti profesiinoi osvity pedahohiv v konteksti yevrointehratsii. *Comparative Professional Pedagogy*, 2023. №13(1). P. 11-19.
2. Vizniuk I. M., Dolynna A. S., Dolynnyi S. S., Palamarchuk O. M. Formuvannia informatsiinoi kompetentnosti v osvitno-profesiinii sferi diialnosti aspirantiv. *Orhanizatsiina psykholohiia. ekonomichna psykholohiia*. 2023. №1(28). P. 76-84.
3. Сапожников С.В. Психологічна підготовка майбутнього учителя до спілкування з учнями: основні завдання. *Вісник Університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Педагогіка і психологія». Педагогічні науки*. 2019. №1 (17). С. 114-122.

REFERENCES

1. Lazarenko, N., Vizniuk, I. (2023). Monitorynh zabezpechennia yakosti profesiinoi osvity pedahohiv v konteksti yevrointehratsii. *Comparative Professional Pedagogy*. №13(1). P. 11-19. [in English]
2. Vizniuk, I. M., Dolynna, A. S., Dolynnyi, S. S., Palamarchuk, O. M. (2023). Formuvannia informatsiinoi kompetentnosti v osvitno-profesiinii sferi diialnosti aspirantiv. *Orhanizatsiina psykholohiia. ekonomichna psykholohiia*. №1(28). P. 76-84. [in English]
3. Vizniuk, I. M., Dolynna, A. S., Dolynnyi, S. S., Palamarchuk, O. M. (2023). Formuvannia informatsiinoi kompetentnosti v osvitno-profesiinii sferi diialnosti aspirantiv [Formuvannia informatsiinoi kompetentnosti v osvitno-profesiinii sferi diialnosti aspirantiv]. *Orhanizatsiina psykholohiia. ekonomichna psykholohiia*. 1(28). 76-84. [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

ЛАЗАРЕНКО Наталія – доктор педагогічних наук, професор, ректор Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського.

Наукові інтереси: професійна підготовка майбутніх учителів.

ВІЗНІЮК Інеса – доктор психологічних наук, професор, професор, професор кафедри психології та соціальної роботи Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського.

Наукові інтереси: сучасні зміни в професійно-педагогічній підготовці фахівців.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

LAZARENKO Nataliia – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Rector Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University.

Scientific interests: professional training of future teachers.

VIZNIUK Inessa – Doctor of Psychological Sciences, Professor, Professor at the Department of Psychology and

Social Work of Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University/

Scientific interests: modern changes in the professional and pedagogical training of specialists.

Стаття надійшла до редакції 11.02.2025 р.

Стаття прийнята до друку 21.02.2025 р.

УДК 316.362:[323.3:63-051(=161.2)]:613.88]”18/19”(043.3)

DOI: 10.36550/2415-7988-2025-1-218-47-50

ОКОЛЬНИЧА Тетяна –

доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри педагогіки та спеціальної освіти
Центральноукраїнського державного університету
імені Володимира Винниченка
ORCID: <https://orcid.org/000-0003-3740-2495>
e-mail: t.vladimirovna.75@ukr.net

ПИЛИПЧУК Віталій –

аспірант кафедри педагогіки та спеціальної освіти
Центральноукраїнського державного університету
імені Володимира Винниченка
ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-9379-6285>
e-mail: vitaliy1984@gmail.com

СИМВОЛІЧНА ІНТЕГРАЦІЯ ДІТЕЙ В СІЛЬСЬКУ ГРОМАДУ УКРАЇНЦІВ XIX – ПЕРШОЇ ЧВЕРТІ XX СТОЛІТТЯ

У публікації, при висвітленні питання інтеграції дітей в сільський соціум з використанням звичаєво-обрядової практики автори виходять із наступних засад: світоглядні засади традиційної культури українців XIX – першої чверті XX ст. базувалися на комплексі вірувань та уявлень християнської релігії і принципах магічної свідомості язичництва; функціональним чинником залишалися елементи архаїчної свідомості як іманентні компоненти світоглядної системи часів індоєвропейської спільноти. У традиційній культурі, яка базувалася на уявленні про циклічність часу, регуляторною парадигмою виступав ритуал.

Комплекс народної звичаєво-обрядової культури чітко фіксував та символізував межі дитячого життя, відзначаючи проходження дитиною певного етапу на шляху її дорослішання.

Важливим моментом в житті дитини було досягнення нею річного віку. Значення цієї вікової межі в народній педагогіці українців виявлялося в знятті цілого ряду старих і появи нових заборон та приписів.

Від 1 до 3-4 років дитина переживала новий етап свого життя, під час якого відбувалося її входження у «світ культури», і з яким також пов'язувалися деякі зміни в побутовому та ритуальному ставленні до неї.

Наступним важливим перехідним етапом в житті дітей був 7-річний вік, що пов'язувався в народній педагогіці українців із новою зміною їх статусних позицій. Це відбувалося шляхом їх включення в активну трудову діяльність сім'ї.

У статті приділяється увага суб'єктам соціалізації, котрі безпосередньо впливали на інкорпорацію дитини в сільську громаду. Основну роль у цьому процесі відігравали батьки. Крім них, активну участь у процесі соціалізації та енкulturації дитини відігравали бабусі та дідуся. Найстарше покоління виступало передусім в якості агентів непрямої трансмісії етнокультурних цінностей.

Починаючи з шести-семи років, дитина все більше починала спілкуватися в колі старших дітей. Ця категорія соціалізаторів забезпечувала освоєння дитиною соціального досвіду та традицій культури у спілкуванні зі своїми однолітками.

Однією з форм соціалізації підростаючого покоління через посередництво громади, односельчан був інститут прийматства. У ролі посередників, медіаторів громади в процесі соціалізації дитини виступали хречені батьки. Саме на інститут кумівства була покладена громадою відповідальність за подальшу соціалізацію дитини.

Ключові слова: традиційне суспільство, сільська сім'я, сільська громада, соціалізація, виховання, звичаєво-обрядова сфера.

OKOLNYCHA Tetiana –

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Professor of the Department of Pedagogy and Special Education of
Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University
ORCID: <https://orcid.org/000-0003-3740-2495>
e-mail: t.vladimirovna.75@ukr.net

PYLYPCHUK Vitalii –

postgraduate student of the Department
of Pedagogy and Special Education of
Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University
ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-9379-6285>
e-mail: vitaliy1984@gmail.com

THE SYMBOLIC INTEGRATION OF CHILDREN INTO RURAL COMMUNITIES OF UKRAINIANS IN THE NINETEENTH AND THE FIRST QUARTER OF THE TWENTIETH CENTURY

In the publication, when covering the issue of integration of children into rural society using customary ritual practice, the authors proceed from the following principles: the ideological foundations of the traditional culture of Ukrainians of the 19th – the first quarter of the 20th centuries were based on a complex of beliefs and ideas of the Christian religion and the principles of the magical consciousness of paganism; the functional factor remained elements of archaic consciousness as immanent components of the worldview system of the times of the Indo-European community. The ritual was used as a regulatory paradigm in traditional culture that was based on the idea of the cyclical nature of time.

The complex of folk custom-ritual culture clearly defined and symbolized the boundaries of children's lives, noting the passage of a child at a certain stage on the path of their growing up.

Reaching the age of one was a significant moment in a child's life. The significance of this age limit in the folk pedagogy of Ukrainians was manifested in the removal of certain old rules and the emergence of new prohibitions and regulations.

From 1 to 3–4 years old, the child experienced a new stage in his life, during which he entered the «world of culture», and with it, some changes in everyday and ritual attitudes towards him were also associated.

The next important transitional stage in the life of children was the age of 7, which was associated in folk pedagogy of Ukrainians with a new change in their status positions. The inclusion of them in the family's active work resulted in this happening.

The article centers on the subject of socialization, which has a direct impact on the child's incorporation into rural society. Parents played a key role in this process. Furthermore, grandparents played a significant role in the process of socialization and enculturation of the child. The oldest generation primarily acted as agents of indirect transmission of ethnocultural values.

From the age of six to seven, the child increasingly began to communicate with older children. This category of socializers ensured that the child mastered social experience and cultural traditions when communicating with their peers.

One of the forms of socialization for the younger generation through the community, the fellow villagers was the institute of admission.

Godparents acted as intermediaries and mediators of the community in the process of socializing the child. It was the institution of nepotism that the community was responsible for further socializing the child.

Key words: traditional society, rural family, rural community, socialization, upbringing, customary and ceremonial sphere.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Актуальність української етнопедагогіки в сучасній педагогічній науці визначається наявністю проблеми збереження національної самобутності та національної культури. Мало-дослідженою проблемою є вивчення самобутної народної культури українців, зокрема – участі дітей в обрядовому колі. Обрядовість є однією зі сталих структур, які найменше піддаються зовнішнім впливам. Через сімейну обрядовість здійснюється зв'язок між поколіннями, що дає можливість прослідкувати риси різних епох.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема виховання українських дітей традиційного суспільства через звичаєво-обрядову сферу не достатньо вивчена істориками педагогіки.

Виховання дітей в українській традиційній сім'ї в контексті етнічної складової опосередковано чи фрагментарно розглянуто в працях сучасних українських дослідників Б. Ковбас, В. Костів, В. Кравець, О. Кравченко, Т. Околичної, Н. Побірченко, В. Федяєвої, В. Щербини та ін.

Дослідженню процесів соціалізації дітей у життєдіяльності української селянської родини присвячено наукові доробки Н. Жмуд, А. Забловського, О. Кісь, І. Щербак та ін.

Мета статті – розкрити процес інтеграції дітей в сільський соціум традиційного суспільства з використанням звичаєво-обрядової практики.

Виклад основного матеріалу дослідження При висвітленні питання інтеграції дітей в сільський соціум з використанням звичаєво-обрядової практики виходимо із наступних засад:

– світоглядні засади традиційної культури українців XIX – першої чверті XX ст. базувалися на комплексі вірувань та уявлень християнської релігії (форма олюднення світу, надання йому антропоморфних рис) і принципах магичної свідомості язичництва («оприроднення» людини, яка у собі виявляє якості навколишнього світу і сприймає себе як його органічну частину);

– функціональним чинником залишалися елементи архаїчної свідомості (первісні прототипи-архетипи) як імманентні компоненти світоглядної системи часів індоєвропейської спільноти. Слід враховувати, що у традиційній культурі, яка базувалася на уявленні про циклічність часу, регуляторною парадигмою виступав ритуал.

Комплекс народної звичаєво-обрядової культури чітко фіксував та символізував межі дитячого життя, маркуючи тим самим проходження дитиною певного етапу на шляху її дорослішання, набуття ознак людської істоти тощо.

Важливим моментом в житті дитини було досягнення нею річного віку. Значення цієї вікової межі в народній педагогіці українців виявлялася, зокрема, в знятті цілого ряду старих і появи нових заборон та приписів. Так, річній дитині вперше можна було підстригти волосся, нігті. У рік дитину дозволялося підносити до дзеркала, показувати її власну тінь. Після року дитині вже можна було шити сорочки з нового полотна [1; 2].

Отже, зняття деяких табу та поява нових заборон та обмежень, різного роду приписів свідчили про зміну статусу дитини. Перше обрізання волосся та нігтів не тільки символізувало віддалення дитини від світу природи, але й появу здатності до мовлення, що ще більше наближувало її до соціуму.

Від 1 до 3-4 років дитина переживала новий етап свого життя, під час якого відбувалося її входження у «світ культури», і з яким також пов'язувалися деякі зміни в побутовому та ритуальному ставленні до неї. Народна педагогіка пропонувала низку обрядів, що супроводжували зміну статусних ознак дитини в системі статевої та соціовікової стратифікації. До обрядів, що фіксували перехідний, з однієї соціовікової групи в іншу, стан новонародженого, і по суті означали кінець періоду немовляцтва і початок дитинства, окрім звичаю «пострижин» належали також «розривання пут» між ногами, «відлучення від грудей», що свідчили про зміну природно-

біологічних та соціальних параметрів життєдіяльності дитини.

Як засвідчують етнографічні матеріали, коли дитина робила перший крок, мати швидко підходила ззаду і тричі проводила ножем або просто рукою поміж ніжками малюка (часто хрестоподібно). При цьому тричі промовляла: «Розв'язую тобі пута (ріжу тобі путця)», або «Ну тепер ходи! Путо розрізаю!» [5, с. 11]. Часом для цього дитину спеціально ставили на поріг, тим самим підкреслюючи перехідний характер даної обрядодії.

Відлучення дитини від материнських грудей відбувалося після року або двох: у понеділок, середу або п'ятницю. Таку дитину вже називали «мазунець». Дитину підводили до хатнього порогу, давали їй хліб із сіллю і говорили: «Іди на свій хліб» [4, с. 77].

Факт відлучення від грудей, перехід на «свій хліб», мав символічний підтекст переходового стану. Це означало початок принципово нового періоду в житті дитини, розширення часово-просторових параметрів соціалізації.

Показовим в цьому плані є те, що, починаючи з другого року життя, батьки вже брали дитину з собою: в поле, на сінокіс, в церкву, на весілля, в місто, словом скрізь, «щоби придивлялася до всього і розпитувалася старших» [5, с. 45].

Зазначимо, що на цьому етапі дитячого життя спостерігалася статевая аморфність та гомогенність. За етнографічними даними, «в цьому часі не покладається ніякої різниці між дівчиною ні між хлопцем (хвіба трохи в одежі)», «хлопці і дівчата всі в гурті. Часом і коло колодязя в кориті обмиває хлопчик дівчинку або і навпаки» [5, с. 48]. Про це свідчить також практика спільних ігор дівчаток та хлопчиків. Серед яких були «Горюдуб», «Квач», «Гуси-лебеді» тощо [6].

В якості важливого ступеня процесу соціальної інкорпорації дитини у цьому віці можна розглядати зміну її гардеробу: до певного віку маленькі діти, незалежно від статі, носили підперезані мотузочком довгі сорочки, або ж взагалі ходили голі, і тільки у віці 3-4 років хлопчики отримували штани. Щоправда, за іншими даними це відбувалося у віці 7 років, а то й пізніше [3; 4]. Приблизно у тому ж віці, дівчаткам шили перші спіднички.

На території Чигиринщини, у віці 3 (6) років хлопчиків вже стригли під чоловічу статю, а дівчаток, відповідно, під жіночу. На Гуцульщині ритуал першого заплітання коси дівчинці відбувався в п'ять років [1, с. 200].

Отже, обряд пострижин, заплітання коси дівчині, а також ритуальні дії, пов'язані з одяганням поясу та сорочки, перших штанців, мали на меті увиразнити та актуалізувати статево-вікову диференціацію, закріпити усвідомленість серед дітей незворотності їх статевої приналежності, засвідчуючи диференційованість у стилях та нормах соціалізації хлопчиків та дівчаток, що практикувалися в українській народній культурі згаданого періоду.

Наступним важливим перехідним етапом в житті дітей був 7-річний вік, що пов'язувався в

народній педагогіці українців із новою зміною їх статусних позицій. Це відбувалося шляхом їх включення в активну трудову діяльність сім'ї: хлопчиків переважно в чоловічі, дівчаток – в жіночі господарчі сфери, чим закріплювалися попередні гендерні установки та орієнтації на міжстатевий поділ робіт. Про перехідність цього віку свідчить той факт, що дитину на сьомому році життя називали «пастухом», коли у неї починали випадати зуби: «Уже-сь по семи літах, тай зуби ти не ростут» [5, с. 21]. Отже, поява нових зубів у дитини співвідносилася з її переходом в іншу соціально-господарську групу – «пастушків».

Ця статусна зміна проявлялася також у ритуальних функціях дітей, ритуалах з дітьми, а також на рівні повсякденного життя сільської громади. У зв'язку з цим померлу до 7 років дитину клали на стіл, а після цього віку – на лаві, як дорослих [3; 4; 6]. Таким чином, ритуал поховання став відповідним до поховання дорослої людини, підкреслюючи тим самим «ритуальну» та соціальну повноправність семилітніх дітей.

Загалом, нормативність 7-річного віку в системі статево-вікового символізму українців як перехідного, порубіжного етапу досить добре ілюструють народні вірування, повір'я та переконання: «Як дитині сім років, то перед Великоднем вона повинна сповідатися». До цього часу, з огляду на уявлення про безгрішність дитини, не було потреби у виконанні подібної процедури, до семи років дитину відвідують янголята, з семилітнього віку дітей дозволялося брати в найми тощо [5, с. 33].

Одним з ключових соціалізаційних моментів у життєвому циклі підлітка (отрока), котрий досягнув 7 річного віку, був обряд розв'язування пуповини. Батьки влаштовували обід, на який запрошували бабу-повитуху та хрещених батьків. Мати давала дитині розв'язати збережений після родин засохлий пупець. Українці вірили, якщо дитина розв'яже свій пупець, буде дуже розумна, щаслива, охоча до роботи – бо у неї «розвежуг руки до всеї роботи», якщо ж це дівчина, «то буде вміти шити і гарно вишивати» тощо [1, с. 202].

Важливим моментом даної обрядової дії було саме символічне «розв'язування» розуму, що співвідносилось з початком усвідомлення дитини як соціальної істоти, яка вже повинна відповідати за свої вчинки.

Цікавою в цьому сенсі була також обрядова практика, згідно з якою по досягненню 7 років, дитині показували заховане свого часу волосся, і вона повинна була вгадати, кому воно належить – коню, вівці, волу тощо. Вважалося, що перша з названих нею тварин, буде водитися в її господарстві [6, с. 99].

В цілому вік від 7 років вважався особливим, коли діти самі починали усвідомлювати свою статево-вікову приналежність, що виявлялося, зокрема, в характері дитячих ігор, виборі партнерів. У свою чергу, саме статева ідентифікація вважалася ознакою «появи розуму» у дітей [1].

Зупинимося на тих суб'єктах соціалізації, котрі безпосередньо впливали на інкорпорацію семирічної дитини в сільську громаду.

Основну роль у цьому процесі відігравали батьки. Крім них, активну участь у процесі соціалізації та енкulturації дитини, насамперед у передачі значної частини етнокультурної інформації світоглядного плану (казок, легенд, народних пісень, молитв, норм моралі та поведінки), відігравали бабусі та дідусі.

Найстарше покоління виступало передусім в якості агентів непрямої трансмісії згаданих етнокультурних цінностей, наприклад, колядок: «старі бабусі скубли вовну чи дерли пір'я й вечорами навчали дітей колядувати...» [1, с. 199].

Починаючи з шести-семи років, дитина все більше починала «обертатися» в колі старших дітей [3; 6]. Ця категорія соціалізаторів забезпечувала освоєння дитиною соціального досвіду та традицій культури у спілкуванні зі своїми однолітками.

Як зазначалося вище, специфічність принципів функціонування традиційних суспільств полягала в тому, що життя дитини не могло пройти повз увагу сільської громади.

Однією з форм соціалізації підростаючого покоління через посередництво громади, односельчан, в якому виявлялася прагматичність української народної педагогіки щодо вирішення проблем соціально-девіантного порядку, зокрема, сирітства (часткового чи повного), незаконного народження, каліцтва та інших суспільних аномальних явищ, був інститут прийомства.

Соціалізуючий характер цього інституту полягав у тому, що приймаки отримували можливість повноцінного включення в селянський соціум завдяки проходженню усіх необхідних етапів культурної трансмісії: від самого народження й аж до досягнення повноліття. Інститут прийомства був одним із способів уникнення бездітності, часто залишаючись єдиною альтернативою для бездітних подружніх пар, адже наявність дітей в сім'ї була запорукою збереження її цілісності, визнання повноцінності та функціональності з боку сільської громади.

У ролі таких посередників, медіаторів громади в процесі соціалізації дитини виступали хрещені батьки. Саме на інститут кумівства була покладена громадою відповідальність за подальшу соціалізацію дитини.

Про роль та значення, яке відігравали хрещені батьки як медіатори сільської громади в процесі соціалізації дитини, промовисто говорить також наступний факт: куми обов'язково мали бути присутні на весіллі (інститут так званих «посаджених батьків»), а також мали обдарувати хрещеника чимось значним (наприклад, теля, вівці, гроші) [4].

Висновок та перспективи подальших розвідок напрямку. Отже, поруч з природними соціалізаторами – матір'ю та батьком, можна виділити групу одноліток. Крім того, важливу роль в процесі дорослішання підростаючого покоління на цьому етапі відігравали рідні бабусі та дідусі, а також представники сільської громади – куми, сусіди, родичі тощо, котрі забезпечували нормальний перебіг процесів культурної трансмісії та соціальної інкорпорації всередині локальної спільноти.

Загалом, саме період життя дитини від 7 до 14 років був важливою та необхідною ланкою в процесі її соціалізації та повноцінного включення в сільський соціум, супроводжуючись відповідними символічними обрядодіями.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Дерлиця М. Селянські діти. *Етнографічний збірник*. Ред. І. Франко. Т. V. Львів: Наукова т-во ім. Шевченка, 1898. С. 123–207.
2. Єфіменко А. Дослідження народного життя. К., 1884. 382 с.
3. Жмуд Н. Етнічні стереотипи статевого виховання та поведінки. *НТЕ*. 2003. № 3. С. 78–82.
4. Забловський А. Соціалізація дитини в традиційній культурі українців XIX – поч. XX століть: ритуально-аритуальні аспекти. *Вісник Київ. ун-ту імені Т. Шевченка*. К., 2004. Вип. 74–76. С. 76–80.
5. Записки етнографічного товариства. К.: Укр. Акад. наук, 1920. Кн. 1. 63 с.
6. Сявавко Є. Українська етнопедагогіка в її історичному розвитку. К.: Наукова думка, 1974. 152 с.

REFERENCES

1. Derlytsia, M. (1898). Selianski dity. *Etnohrafichnyi zbirnyk* [Peasant children. Ethnographic collection]. Lviv. [in Ukrainian]
2. Iefimenko, A. (1884). *Doslidzhennia narodnoho zhyttia* [Study of folk life]. Kyiv. [in Ukrainian]
3. Zhmud, N. (2003). *Etnichni stereotypy statevoho vykhovannia ta povedinky*. [Ethnic stereotypes of sexual education and behavior]. Vinnitsa. [in Ukrainian]
4. Zablovskiy, A. (2004). *Sotsializatsiia dytyny v tradytsiinii kulturi ukraintsiv XIX – poch. XX stolit: rytualno-arytualni aspekty*. [Socialization of a child in the traditional culture of Ukrainians XIX – beginning. XX centuries: ritual and ritual aspects]. Kyiv. [in Ukrainian]
5. *Zapysky etnografichnoho tovarystva* (1920). [Notes of the Ethnographic Society]. Kyiv. [in Ukrainian]
6. Siavavko Ye. (1974). *Ukrainska etnopedahohika v yii istorychnomu rozvytku*. [Ukrainian ethnopedagogy in its historical development]. Kyiv. [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

ОКОЛЬНИЧА Тетяна – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри педагогіки та спеціальної освіти Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: дослідження історико-педагогічних процесів України.

ПИЛИПЧУК Віталій – аспірант кафедри педагогіки та спеціальної освіти Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: дослідження історико-педагогічних процесів України.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

OKOLNYCHA Tetiana – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor of the Department of Pedagogy and Special Education of Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University.

Scientific interests: research of historical and pedagogical processes of Ukraine.

PYLYPCHUK Vitalii – postgraduate student of the Department of Pedagogy and Special Education of Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University.

Scientific interests: research of historical and pedagogical processes of Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 18.02.2025 р.

Стаття прийнята до друку 01.03.2025 р.

УДК 373.2.011.3–051

DOI: 10.36550/2415-7988-2025-1-218-51-55

ПОТАПЧУК Тетяна –

доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри теорії та методики дошкільної і спеціальної освіти Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1680-6976>

e-mail: tatvolod@ukr.net

ЗАХАРАСЕВИЧ Наталія –

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри теорії та методики дошкільної і спеціальної освіти Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2808-3947>

e-mail: nataliia.zakharasevych@pnu.edu.ua

КРАВЕЦЬ Надія –

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри теорії та методики дошкільної і спеціальної освіти Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4334-1414>

e-mail: westangel@ukr.net

РУХОВА АКТИВНІСТЬ ЯК ОСНОВА ФІЗИЧНОГО ВДОСКОНАЛЕННЯ ТА ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ ДИТИНИ

У статті зазначено, що у сучасних умовах стрімкої цифровізації суспільства проблема недостатньої рухової активності набуває загрозливого характеру, охоплюючи всі вікові категорії, зокрема дітей дошкільного віку. Міністерство охорони здоров'я України зазначає, що низький рівень фізичної активності дітей є одним із ключових чинників погіршення їхнього здоров'я, зокрема зростання випадків порушень опорно-рухового апарату, серцево-судинної та нервової систем. Недостатня кількість рухів упродовж дня спричиняє гіподинамію, що негативно впливає на функціональний стан організму та загальну життєдіяльність дитини.

Науковці наголошують, що рухова активність є вродженою біологічною потребою, яка сприяє не лише фізичному розвитку, а й становленню особистості дитини. Завдяки руховій діяльності дошкільники опановують нові навички, розвивають координацію, витривалість, гнучкість, силу, а також вчать долати труднощі та формують волю. Інтерес до активної діяльності мотивує дітей до самостійності, сприяє самоствердженню та розвитку впевненості у власних можливостях. Важливу роль у цьому процесі відіграють емоційне захоплення та позитивні враження, які стимулюють прагнення до нових рухових дій та підвищують рівень фізичної активності.

Рухова активність дошкільників є важливою умовою гармонійного розвитку їхнього організму, що безпосередньо впливає на розумову діяльність, психофізіологічний стан, а також формування основ здорового способу життя. Особливе значення має систематичне впровадження організованих та самостійних форм рухової активності в повсякденний режим дитини. Оптимізація рухового режиму в закладах дошкільної освіти передбачає комплексний підхід, що включає планомірне підвищення рівня фізичних навантажень, удосконалення методик організації занять, а також формування сприятливого фізкультурного середовища.

Окрім того, важливим аспектом зміцнення здоров'я дітей є поєднання фізичної активності з природними чинниками зовнішнього середовища. Фізичне загартування, перебування на свіжому повітрі, активні ігри та заняття спортом сприяють підвищенню імунітету, покращенню адаптаційних можливостей організму та формуванню стійкості до несприятливих умов довкілля. Зниження рівня захворюваності серед дітей можливе за умови систематичної рухової активності, що відповідає віковим та індивідуальним особливостям розвитку.

Рухова активність є невід'ємною складовою всебічного розвитку дитини дошкільного віку, що сприяє її фізичному, психоемоційному та соціальному становленню. Забезпечення належного рухового режиму в закладах дошкільної освіти є пріоритетним завданням, що вимагає комплексного підходу та взаємодії педагогів, батьків та інших фахівців.

Ключові слова: рухова активність, дошкільний вік, здоров'я, фізичний розвиток, психофізіологічний стан, адаптація, руховий режим.

POTARCHUK Tetiana –

doctor of pedagogical sciences, professor, professor of the department of theory and methodology of preschool and special education

of Vasyl Stefanyk Prykarpattia National University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1680-6976>

e-mail: tatvolod@ukr.net

ZAKHARASEVYCH Nataliia –

Candidate of pedagogical sciences, associate

Professor of the department of theory and methods of preschool and special education

of Vasyl Stefanyk Prykarpattia National University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2808-3947>

e-mail: nataliia.zakharasevych@pnu.edu.ua

KRAVETS Nadiya –

candidate of pedagogical sciences, associate professor
department of theory and methods of preschool
and special education
of Vasyl Stefanyk Prykarpattia National University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4334-1414>
e-mail: westangel@ukr.net

PHYSICAL ACTIVITY AS THE FOUNDATION OF PHYSICAL IMPROVEMENT AND PERSONALITY FORMATION IN CHILDREN

The article states, that in the modern era of rapid digitalization, the issue of insufficient physical activity has become increasingly alarming, affecting all age groups, particularly preschool children. The Ministry of Health of Ukraine reports that low levels of physical activity among children are a key factor contributing to deteriorating health, including an increase in musculoskeletal disorders, cardiovascular diseases, and nervous system issues. A lack of sufficient movement throughout the day leads to hypodynamia, which negatively impacts the functional state of the body and overall well-being of the child.

Scientists emphasize that physical activity is an innate biological need that not only promotes physical development but also plays a crucial role in shaping a child's personality. Through movement, preschoolers acquire new skills, develop coordination, endurance, flexibility, and strength, as well as learn to overcome challenges and build willpower. Interest in active play motivates children to be independent, fosters self-affirmation, and boosts confidence in their abilities. Emotional engagement and positive experiences further encourage children to explore new motor activities and enhance their overall level of physical activity.

Physical activity in preschoolers is a fundamental factor in their harmonious development, directly influencing cognitive processes, psychophysiological well-being, and the formation of healthy lifestyle habits. Systematic integration of both organized and independent physical activities into a child's daily routine is essential. Optimizing the motor regimen in preschool institutions requires a comprehensive approach that includes a gradual increase in physical load, improvement of teaching methods for movement-based activities, and the creation of a supportive physical culture environment.

Additionally, an important aspect of strengthening children's health is combining physical activity with natural environmental factors. Physical conditioning, outdoor activities, active games, and sports contribute to strengthening the immune system, improving adaptive capabilities, and developing resilience to unfavorable environmental conditions. Reducing childhood morbidity is possible through systematic physical activity that corresponds to age-related and individual developmental characteristics.

Thus, physical activity is an integral component of a preschool child's overall development, contributing to their physical, emotional, and social well-being. Ensuring an adequate motor regimen in preschool institutions is a priority task that requires a comprehensive approach and collaboration among educators, parents, and healthcare professionals.

Key words: physical activity, preschool age, health, physical development, psychophysiological state, adaptation, motor regimen.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Сучасний етап розвитку освіти характеризується зростаючою інтенсифікацією розумового виховання, що призводить до зниження рухової активності дітей. Як наслідок, формується недостатній за обсягом руховий режим, або ж гіподинамія (так званий «руховий голод»). У закладах дошкільної освіти ця тенденція проявляється у значному скороченні часу, відведеного на фізичну активність, що викликає занепокоєння як у педагогів, так і у батьків. Відтак, проблема недостатньої рухової активності дітей дошкільного віку потребує комплексного підходу та невідкладного вирішення.

Національна стратегія з оздоровчої рухової активності в Україні на період до 2025 року «Рухова активність – здоровий спосіб життя – здорова нація» визначає рух як ключовий чинник зміцнення здоров'я, підвищення функціональних і фізичних показників, а також профілактики низки захворювань [3]. У цьому контексті особливої ваги набуває модернізація системи фізичного виховання у закладах дошкільної освіти. Фізична активність має органічно поєднуватися з іншими складовими здорового способу життя, формуючи у дітей сталі корисні звички та сприяючи гармонійному розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. З огляду на це, саме заклади дошкільної освіти відіграють ключову роль у забезпеченні оптимальної рухової активності дітей упродовж дня.

Проблема визначення норм рухового режиму в закладах дошкільної освіти привернула увагу багатьох науковців [2], [3]. Проте найбільш ґрунтовні дослідження у цьому напрямі належать Е. С. Вільчковському [2; 3], Н. Ф. Денисенко [2] та О. І. Курку [3]. У своїх працях вчені обґрунтовують важливість індивідуально адаптованих функціональних навантажень відповідно до вікових та функціональних можливостей організму дошкільників.

Попри значну увагу науковців до проблеми рухової активності дітей (О. Л. Богиніч [1], Е. С. Вільчковський [2], Н. Ф. Денисенко [2], Гаращенко Л. В. [4], Кривченко В. В. [4], Левінець Л. М. [8] та ін.), ці питання потребують ґрунтовного дослідження та впровадження сучасних методик, що сприятимуть гармонійному фізичному розвитку дітей та збереженню їхнього здоров'я.

Мета статті – науково обґрунтувати рухову активність як основу фізичного вдосконалення та формування особистості дитини та здійснення рухового режиму в закладах дошкільної освіти.

Для досягнення зазначеної мети передбачено проаналізувати стан розробленості проблеми у педагогічній теорії та практиці, визначити сутність основних понять та особливості здійснення рухового режиму в закладах дошкільних освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ефективна організація рухової активності дошкільників має вирішальне значення для їхнього гармонійного розвитку.

Дослідники Е. С. Вільчковський та О. І. Курк зазначають, що оптимальна рухова активність для дітей дошкільного віку повинна відповідати їхнім фізіологічним можливостям і потребам [3, с. 315]. Недостатність руху може призводити до гіподинамії та порушення фізичного розвитку, тоді як надмірні фізичні навантаження можуть спричинити перевтому й виснаження. Визначення оптимального рівня рухової активності має базуватися на наукових даних щодо енергетичних витрат, рівня розвитку основних рухових навичок та загального стану здоров'я дітей.

Отримані з наукових джерел дані про норми рухового режиму в закладах дошкільної освіти сприяють удосконаленню методичних підходів до організації фізичної активності. Вони дозволяють педагогам і вихователям не лише забезпечити необхідну кількість рухів для дітей упродовж дня, а й оптимально збалансувати періоди активності та спокою.

Важливість створення ефективного рухового режиму підкреслюють автори монографії [6, с. 8], наголошуючи, що фізична активність має компенсувати багатогодинне сидіння дітей у групі та значне інформаційно-інтелектуальне навантаження, яке вони отримують у процесі навчання. Це означає, що рухова активність має бути не лише достатньою за обсягом, а й структурованою відповідно до фізіологічних ритмів дитини.

Питання нормування рухового режиму в закладах дошкільної освіти є багатограним і вимагає комплексного підходу. Воно включає не лише визначення кількісних показників фізичної активності, а й розробку методик, які сприятимуть гармонійному фізичному розвитку дітей [2].

Фізична активність є невід'ємною складовою розвитку дитини, оскільки впливає не лише на її фізичне здоров'я, а й на формування особистісних якостей, психоемоційний стан та когнітивні здібності [7]. Цю думку підтримують науковці різних галузей – педагогіки, медицини, фізіології та психології.

Так, педагоги (Богиніч О. Л. [1], Гаращенко Л. В., Кривченко В. В. [4]) вважають, що рухова активність сприяє становленню дитини як особистості. Саме завдяки руху у дітей розвиваються такі важливі риси характеру, як сміливість, рішучість, витривалість і наполегливість. Регулярна фізична активність не лише зміцнює тіло, а й виховує дисципліну, самостійність та відповідальність.

Медики (М. М. Амосов, Я. Л. Бендет, М. М. Гуровський, В. С. Коваленко) наголошують на тому, що активний руховий режим є ефективним засобом профілактики широкого спектра захворювань, особливо пов'язаних із серцево-судинною, дихальною та нервовою системами. Вони стверджують, що регулярна фізична активність сприяє зміцненню серця, нормалізації кровообігу, покращенню роботи легень і підвищенню загальної опірності організму до інфекцій [9].

Психологи (К. В. Климець, Т. О. Піроженко, О. В. Проскура) підкреслюють, що діти, які систематично займаються фізичною активністю,

завичай відзначаються бадьорістю, життєрадісністю, оптимізмом і високою працездатністю як у фізичних, так і в розумових навантаженнях. Крім того, вони доводять, що рухова активність впливає не лише на морфологічну структуру тіла та рівень фізичних здібностей, а й на загальне відчуття благополуччя, рівень стресостійкості та емоційний баланс дитини [8].

Фізіологи акцентують увагу на тому, що саме в дитячому віці задоволення природної потреби у русі є критично важливим для формування функціональних систем організму. Вони зазначають, що завдяки регулярній руховій активності організм дитини стає сильнішим, витривалішим, спритнішим і більш координованим. Водночас фізичні навантаження сприяють гармонійному розвитку нервової системи, що позитивно впливає на формування когнітивних функцій, концентрацію уваги та здатність до навчання [11].

Класик педагогіки В. О. Сухомлинський наголошував на необхідності правильного режиму дня, повноцінного харчування та фізичного загартовування, які забезпечують здоров'я дитини й дають їй можливість насолоджуватися навколишнім світом. Його слова: «Правильний режим, повноцінне харчування, фізичне загартовування – все це охороняє дитину від захворювань, дає їй щастя насолоди красою навколишнього світу» [10, с. 51] актуальні й сьогодні.

Кількісні характеристики потреби в русі залежать від кількох факторів: рівня фізичної підготовленості, типу вищої нервової діяльності, статі, віку, а також зовнішніх чинників, таких як пора року, кліматичні умови та характер життєдіяльності дитини. Наукові дослідження підтверджують, що з віком рухова активність дітей має зростати, оскільки саме в дошкільний період відбувається інтенсивний розвиток основних фізіологічних систем організму. Забезпечити цей процес можна шляхом використання продуманої системи фізичних навантажень, спрямованих на зміцнення здоров'я та формування раціонального рухового режиму в закладі дошкільної освіти [5].

Узагальнюючи наукові дослідження у сфері фізіології, педагогіки, медицини та психології, можна зробити висновок, що підвищена рухова активність є запорукою ефективного функціонування основних фізіологічних систем організму (серцево-судинної, нервової, дихальної), а також сприяє фізичному, психоемоційному та когнітивному розвитку дітей. Регулярна м'язова діяльність позитивно впливає на розвиток морфофункціональних показників, покращує координацію рухів, формує правильну поставу та запобігає розвитку плоскостопості.

Висновки та перспективи подальших розвідок наперед. Отже, рухова активність є не просто складовою здорового способу життя, а фундаментальним чинником, що визначає гармонійний розвиток дитини, її здатність до навчання та адаптацію до навколишнього середовища. В умовах сучасного освітнього процесу важливо створювати сприятливі умови для підвищення фізичної активності дітей, що сприятиме їхньому здоров'ю.

Для покращення активного рухового режиму провідні дослідники рекомендують запровадити додаткові заняття із фізичної культури на свіжому повітрі, що сприятимуть збагаченню, покращенню дихальної функції та загартуванню організму; збільшити тривалість та інтенсивність фізичних навантажень для оптимізації кількості й тривалості рухових вправ відповідно до вікових можливостей дошкільників; створити умови, які стимулювали б дітей до рухової активності (спеціально обладнані майданчики, ігрові зони, рухливі перерви тощо).

Ефективна організація рухової активності дошкільників має вирішальне значення для їхнього гармонійного розвитку, що впливає на: зміцнення здоров'я; фізичний розвиток; формування стійкого інтересу до фізичної активності; психоемоційний баланс; когнітивний розвиток.

Таким чином, активний руховий режим є ключовим компонентом гармонійного розвитку дошкільника, що забезпечує не лише зміцнення здоров'я, а й формування важливих фізичних, соціальних та когнітивних навичок. Впровадження ефективної системи фізичних навантажень у закладах дошкільної освіти сприятиме створенню сприятливих умов для всебічного розвитку дітей та підготовки їх до подальшого активного життя.

Перспективи подальшого дослідження з активізації рухової активності вбачаємо у розробці науково-методичного інструментарію для закладів дошкільної освіти.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Богиніч О. Л. Педагогічні умови підвищення рухової активності дітей 4-5 років на заняттях з фізичної культури : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Укр. держ. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. Київ, 1997. 167 с.
2. Вільчковський Е. С., Денисенко Н. Ф. Організація рухового режиму дітей 5-10 років в закладах освіти: навч.-метод. посіб. Запоріжжя: ЗОІППО, 2006. 228 с.
3. Вільчковський Е. С., Курок О. І. Теорія та методика фізичного виховання дітей дошкільного віку : навч. посіб. Суми : ВТД „Університетська книга”, 2008. 428 с.
4. Гаращенко Л. В., Кривченко В. В. Мотиви активізації рухової діяльності дітей дошкільного віку. The 8th International scientific and practical conference “Modern directions of scientific research development” (January 26-28, 2022). BoScience Publisher, Chicago, USA. 2022. 1008 p. P. 485-490.
5. Дмитренко Т. І. Руховий режим у дитячому садку. Київ : Рад. шк., 1980. 96 с.
6. Єдинак Г. А., Зубаль М. В., Мисів В. М. Соматотипи і розвиток фізичних якостей дітей : монографія / Кам'ян.-Поділ. нац. ун-т ім. Івана Огієнка, 2011. 279 с.
7. Левінець Л. Оптимальна рухова активність дітей протягом дня – в трьох таблицях. Вихователь-методист дошкільного закладу. 2019. №7. С. 29-31.
8. Проскура О. В. Психологічна підготовка вчителя до роботи з першокласниками : навч. посіб. для студентів пед. ф-тів. Київ : Освіта, 1998. 199 с.
9. Сікура Аніта, Пліско Валерій. Гіпокінезія як різновид залежності. Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві : збірник наукових праць. № 3 (19), 2012. С. 247-252.
10. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям. Вибрані твори в 5 т. Київ : Рад. шк., 1976. Т. 3. С. 7 –279.
11. Хрипкова А. Г. Вікова фізіологія: посіб. для студентів небіологічних спеціальностей пед. ін-тів. Київ : Вища шк., 1982. 272 с.

REFERENCE

1. Boginich, O. L. (1997). Pedagogichni umovy pidvyshchennya ruhovoyi aktyvnosti ditej 4-5 rokiv na zanyattayah z fizychnoyi kul'tury [Pedagogical conditions for increasing the motor activity of children 4-5 years old in physical education classes] : dy's. ... kand. ped. nauk : 13.00.01 / Ukr. derzh. ped. un-t im. M. P. Dragomanova. Ky'yiv, 167 s. [in Ukrainian]
2. Vil'chkov's'ky', E. S., Deny'senko, N. F. (2006). Organizaciya ruhovogo rezhymu ditej 5-10 rokiv v zakladyakh osvity [Organization of the motor regime of children 5-10 years old in educational institutions] : navch.-metod. posib. Zaporizhzhya: ZOIPPO, 228 s. [in Ukrainian]
3. Vil'chkov's'ky', E. S., Kurok, O. I. (2008). Teoriya ta metody'ka fizychnogo vy'xovannya ditej doshkil'nogo viku [Theory and methods of physical education of preschool children]: navch. posib. Sumy' : VTD „Universy'tets'ka kny'ga”, 428 s. [in Ukrainian]
4. Garashhenko, L. V., Kry'vchenko, V. V. (2022). Moty'vy' akty'vizaciyi ruhovoyi diyal'nosti ditej doshkil'nogo viku [Motives for increasing physical activity in preschool children]. The 8th International scientific and practical conference “Modern directions of scientific research development” (January 26-28, 2022). BoScience Publisher, Chicago, USA. 1008 p. P. 485-490. [in Ukrainian]
5. Dmy'trenko, T. I. (1980). Ruxovy'j rezhym u dy'tyachomu sadku [Motor regime in kindergarten]. Ky'yiv : Rad. shk., 96 s. [in Ukrainian]
6. Yedy'nak, G. A., Zubal', M. V., My'siv, V. M. (2011). Somatoty'py' i rozvy'tok fizychny'x yakostej ditej [Somatotypes and development of physical qualities of children]: monografiya / Kam'yan.-Podil. nacz. un-t im. Ivana Ogiyenko, 279 s. [in Ukrainian]
7. Levinecz, L. (2019). Opty'mal'na ruxova akty'vinst' ditej protyagom dnya – v tr'ox tably'cyax [Optimal motor activity of children during the day - in three tables]. Vy'xovatel'-metody'st doshkil'nogo zakladu. #7. S. 29-31. [in Ukrainian]
8. Proskura, O. V. (1998). Psy'xologichna pidgotovka vchy'telya do roboty' z pershoklasny'kamy' [Psychological preparation of a teacher for work with first-graders] : navch. posib. dlya studentiv ped. f-tiv. Ky'yiv : Osvita, 199 s. [in Ukrainian]
9. Sikura, A., Plisko, V. (2012). Gipokineziya yak riznovy'd zalezhnosti [Hypokinesia as a type of addiction]. Fizy'chne vy'xovannya, sport i kul'tura zdorov'ya u suchasnomu suspil'stvi : zbirny'k naukovy'x prac'. # 3 (19), S. 247-252. [in Ukrainian]
10. Suxomly'ns'ky', V. O. (1976). Serce viddayu dityam [I give my heart to children]. Vy'brani tvory' v 5 t. Ky'yiv : Rad. shk., T. 3. S. 7 –279. [in Ukrainian]
11. Xry'pkova, A. G. (1982). Vikova fiziologiya [Age physiology]: posib. dlya studentiv nebiologichny'x special'nostej ped. in-tiv. Ky'yiv : Vy'shha shk., 272 s. [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

ПОТАПЧУК Тетяна – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри теорії та методики дошкільної і спеціальної освіти Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Наукові інтереси: професійна підготовка майбутніх вихователів, здоров'язережувальні технології на заняттях у закладах дошкільної освіти.

ЗАХАРАСЕВИЧ Наталія – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри теорії та методики дошкільної і спеціальної освіти Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника.

Наукові інтереси: професійна підготовка майбутніх вихователів, здоров'язережувальні технології на заняттях у закладах дошкільної освіти.

КРАВЕЦЬ Надія – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри теорії та методики дошкільної і

спеціальної освіти Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Наукові інтереси: професійна підготовка майбутніх вихователів, здоров'язбережувальні технології на заняттях у закладах дошкільної освіти.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

POTARCHUK Tetyana – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor of the Department of Theory and Methodology of Preschool and Special Education of Vasyl Stefanyk Prykarpattia National University.

Scientific interests: professional training of future educators, health-saving technologies in classes in preschool education institutions.

ZAKHARASEVYCH Nataliia – Candidate of pedagogical sciences, associate professor of the department of

theory and methods of preschool and special education of Vasyl Stefanyk Prykarpattia National University.

Scientific interests: professional training of future educators, health-saving technologies in classes in preschool education institutions.

KRAVETS Nadiya – candidate of pedagogical sciences, associate professor department of theory and methods of preschool and special education of Vasyl Stefanyk Prykarpattia National University.

Scientific interests: professional training of future educators, health-saving technologies in classes in preschool education institutions.

Стаття надійшла до редакції 24.02.2025 р.

Стаття прийнята до друку 05.03.2025 р.

УДК 378.014(413)

DOI: 10.36550/2415-7988-2025-1-218-55-61

САВЧЕНКО Наталія –

доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри педагогіки та спеціальної освіти
Центральноукраїнського державного університету
імені Володимира Винниченка
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0420-3289>
e-mail: n.s.savchenko@cuspu.edu.ua

ВИВЧЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ТРАНСФОРМАЦІЇ ПОЗАШКІЛЬНОЇ РОБОТИ В ПОЗАШКІЛЬНУ ОСВІТУ В УКРАЇНІ ТА ЗА КОРДОНОМ (НА ПРИКЛАДІ ПОЛЬЩІ)

Стаття присвячена здійсненню порівняльного аналізу сучасного стану державної політики щодо позашкільної освіти в Україні та Польщі. Розкриваються питання нормативного забезпечення, організаційної структури та управлінської діяльності позашкільної освіти в цих державах. Закцентовано увагу на тому, що на практиці позашкільна освіта в Україні та Польщі забезпечується закладами освіти, культури, мистецтва, фізкультури і спорту тощо. Особливе місце серед них належить позашкільним освітнім закладам, які можуть швидко, мобільно реагувати на зміни, надавати дітям широкі можливості для покращення якості їх життя та інтенсивного формування позитивного ставлення до нього і передбачають активну взаємодію та співпрацю дорослих і дітей. У позашкільних навчальних закладах залучення учнів до освітньої діяльності відбувається в невимушеному навчально-виховному процесі за вільного вибору особистістю не лише закладу, а й педагогів, відповідно до своїх уподобань, нахилів та інтересів. Установлено, що державна політика Польщі у сфері позашкільної освіти, організації вільного часу дітей і молоді представлена в багатьох правових документах. Як в Україні, так і в Польщі поставлено завдання децентралізації та регіоналізації управління системою освіти, посилення впливу громадськості на прийняття рішень у сфері освітньої політики з поступовим формуванням державно-громадської системи управління освітою, інтеграції у світові освітні структури, забезпечення варіативності освіти, що має особливе значення для здійснення позашкільної освіти. Доведено, що науковий інтерес до зазначеної проблеми викликаний необхідністю звернення до найкращих здобутків як вітчизняного досвіду, так і зарубіжного, що дає можливість узагальнити і систематизувати попередній досвід, визначити традиційні пріоритети, значущі для сучасності, цікаві знахідки творчо трансформувати відповідно до умов сьогодення.

Ключові слова: позашкільна освіта, система позашкільної освіти, типи закладів позашкільного виховання, громадські організації та об'єднання, державна політика.

SAVCHENKO Nataliia –

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor at the
Department of Pedagogy and Special Education
Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0420-3289>
e-mail: n.s.savchenko@cuspu.edu.ua

STUDYING FEATURES OF TRANSFORMATION OF EXTRACURRICULAR WORK INTO EXTRACURRICULAR EDUCATION IN UKRAINE AND ABROAD (ON THE EXAMPLE OF POLAND)

The article is devoted to the implementation of a comparative analysis of the current state of state policy on extracurricular education in Ukraine and Poland. The issues of regulatory support, organizational structure and management activities of extracurricular education in these states are revealed. It is paid to the fact that in practice extracurricular education in Ukraine and Poland is provided by educational, culture, art, physical education and sports, etc. A special place among them belongs to extracurricular educational institutions, which can quickly, mobile to respond to changes, provide children with ample opportunity to improve the quality of their life and intensive formation of positive attitude to it and involve active interaction and cooperation of adults and children. In extracurricular educational institutions, involvement of students in educational activity occurs in a casual educational process with the free choice of personality not only of the institution, but also teachers, in accordance with their preferences, inclinations and interests. It is established that the state policy of Poland

in the field of extracurricular education, the organization of free time of children and young people is presented in many legal documents. Both in Ukraine and in Poland the task of decentralization and regionalization of management of the education system, increased the impact of the public on decision-making in the field of educational policy with the gradual formation of the state-public system of education management, integration into the world educational structures, ensuring the variability of education, which is of particular importance for the implementation of extra-curricular education. It is proved that the scientific interest in this problem is caused by the need to turn to the best achievements of both domestic experience and foreign experience, which makes it possible to summarize and systematize previous experience, to identify traditional priorities, significant for the present, interesting findings to be creatively transformed according to the conditions of today.

Key words: *extracurricular education, extracurricular education system, types of extracurricular education institutions, public organizations and associations, state policy.*

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Істотні соціальні, економічні, політичні зміни, що відбулися в Україні, інтеграція до європейського і світового освітнього простору зумовили трансформацію позашкільної роботи в позашкільну освіту та правове закріплення її нового статусу як складової системи освіти. На практиці позашкільна освіта в Україні та Польщі забезпечується закладами освіти, культури, мистецтва, фізкультури і спорту тощо. Особливе місце серед них належить позашкільним навчальним закладам, які можуть швидко, мобільно реагувати на зміни, надавати дітям широкі можливості для покращення якості їх життя та інтенсивного формування позитивного ставлення до нього і передбачають активну взаємодію та співпрацю дорослих і дітей. У позашкільних навчальних закладах залучення учнів до освітньої діяльності відбувається в невимушеному навчально-виховному процесі за вільного вибору особистістю не лише закладу, а й педагогів, відповідно до своїх уподобань, нахилів та інтересів. Науковий інтерес до зазначеної проблеми викликаний необхідністю звернення до найкращих здобутків як вітчизняного досвіду, так і зарубіжного, що дає можливість узагальнити і систематизувати попередній досвід, визначити традиційні пріоритети, значущі для сучасності, цікаві знахідки творчо трансформувати відповідно до умов сьогодення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні основи позашкільної освіти закладені в педагогічних працях В. П. Вахтерова, Г. М. Ващенко, Н. К. Крупської, А. С. Макаренка, Є. М. Мединського, І. І. Огієнка, М. І. Пирогова, С. Ф. Русової, С. О. Сірополька, В. О. Сухомлинського, В. І. Чарнотського, С. Т. Шацького та ін.

Окремі питання сучасних методологічних засад позашкільної освіти та виховання, позашкільної роботи представлені в працях українських учених І. Д. Беха, В. В. Борисова, В. В. Вербицького, А. Й. Капської, Б. С. Кобзаря, В. М. Мадзігона, Г. П. Пустовіта, Ю. Д. Руденка, А. Й. Сиротенка, О. В. Сухомлинської, Т. І. Сущенко та ін.

Проблеми позашкільної роботи, організації вільного часу дітей, додаткової освіти висвітлено в наукових роботах російських, білоруських, словацьких, чеських учених та науковців з інших зарубіжних країн: Л. К. Балясної, О. Б. Євладової, А. В. Єгорової, М. Жумарової, А. В. Золотарьової, І. Ковалчікової, М. Б. Коваль, Е. Кратфілової, Л. Г. Логінової, Н. А. Морозової, Р. Кларійса, А. Панек, А. В. Скачкова, В. Г. Федотової, А. Б. Фоміної, Н. Ф. Харінко, М. О. Чекова,

Н. А. Чернової, М. Шиманського та ін. Проблематика позашкільної освіти розроблялася у працях польських вчених В. Алейзяка (W. Alejziak), Н. Ассородобрай (N. Assorodobraj), Ц. Банаха (C. Banach), М. Бжозовського (M. Brzozowski), А. Богданської (A. Bogdańska), Б. Ваховича (B. Wachowicz), Е. Венгриновича (E. Węgrzynowicz), С. Волошина (St. Wołoszyn), Р. Врочинського (R. Wroczyński), Я. Гнітецького (J. Gnitecki), Г. Гонсьора (H. Gąsior), К. Денека (K. Denek), Л. Дюбеля (L. Dubiel), Й. Іздебської (J. Izdebska), А. Камінського (A. Kamiński), С. Карповича (S. Karpowicz), Б. Кереса (B. Kiereś), Ч. Купісевича (C. Kupisiewicz), Я. А. Малиновського (J. A. Malinowski), Г. Мушинського (H. Muszyński), В. Оконя (W. Okoń), С. Папли (St. Papla), Г. Радлінської (H. Radlinska), Б. Суходольського (B. Suchodolski), С. Точек-Вернера (S. Toczek-Werner) та ін.

Історичні основи становлення і розвитку позашкільних навчальних закладів розкрито в роботах В. Є. Береки, С. М. Букреєвої, О. Г. Глух, А. Й. Сиротенка, Т. Д. Цвірової, А. С. Шепілової, О. В. Биковська та ін.

Мета статті – у процесі порівняльного аналізу позашкільної освіти в Україні та Польщі охарактеризувати основні типи закладів позашкільної освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. Перераховані напрямки наукових досліджень говорять про актуальність зазначеної проблеми, особливо, враховуючи, що вивчення досвіду, порівняльний аналіз різних сфер життя колишніх соціалістичних країн, що стали членами Євросоюзу або претендують на таке членство, набуває ґносеологічного значення. Для нашої країни особливу цінність становить досвід політичних, економічних та освітніх трансформацій у Республіці Польща, з якою Україну нині єднають міцні зв'язки стратегічного партнерства. Зазначене стосується і такої важливої царини педагогічної діяльності, як позашкільне виховання. Враховуючи вищезазначене, спробуємо здійснити порівняльний аналіз сучасного стану державної політики щодо позашкільної освіти в Україні з її організацією в іншій європейській постсоціалістичній державі – Польщі. Розкриємо питання нормативного забезпечення, організаційної структури та управлінської діяльності позашкільної освіти в цих державах.

Слід відмітити, що в Україні державну політику у сфері позашкільної освіти та напрямки її розвитку визначено у таких документах, як: Конституція України (1996), Закон України “Про освіту” (1991), Закон України “Про позашкільну освіту” (2000), Закон України “Про загальну

середню освіту” (1999), Закон України “Про охорону дитинства” (2001), Національна доктрина розвитку освіти (2002), Положення про позашкільний навчальний заклад (2001) тощо.

Законодавчою основою забезпечення права кожного на здобуття позашкільної освіти став її Основний Закон – Конституція України. Зокрема, ст. 53 Конституції України передбачено забезпечення розвитку позашкільної освіти, її доступності, а в ст. 54 – закріплено право громадян на свободу художньої, наукової і технічної творчості, захист інтелектуальної власності тощо. Також у ст. 53 Конституції України подано такі важливі поняття, як “позашкільна освіта”, “позашкільний навчальний заклад” [6].

Нормативною базою трансформації позашкільної освіти в період після проголошення незалежності в Україні став новий, демократичний Закон “Про освіту”. Так, у ст.ст. 29, 38, 39 визначено структуру освіти України, зокрема позашкільну освіту як складову системи, а також основні принципи її здійснення [3].

Відмітимо, що Закон “Про освіту” задекларував, що позашкільна освіта та виховання є частиною структури освіти і спрямовується на розвиток здібностей, талантів дітей, учнівської та студентської молоді, задоволення їх інтересів, духовних запитів і потреб у професійному визначенні. Позашкільна освіта та виховання здійснюються навчальними закладами, сім’єю, трудовими колективами, громадськими організаціями, товариствами, фондами. Здобуття позашкільної освіти ґрунтується на принципі добровільності вибору типів закладів, видів діяльності. Крім цього держава забезпечує умови для одержання учнями і молоддю позашкільної освіти. Також законодавчо визначено і нормативно закріплено заклади, що належать до системи позашкільної освіти, а також спортивні об’єкти, культурні, оздоровчі та інші заклади, необхідні для здійснення навчально-виховної роботи.

Наступною важливою подією в історії вітчизняної позашкільної освіти стала розробка та ухвалення Державної національної програми “Освіта” (“Україна XXI століття”) [8]. У ній наголошується на необхідності виходу освіти України на рівень розвинутих країн світу шляхом докорінного реформування її концептуальних, структурних, організаційних засад, а також через подолання монопольного становища держави в освітній сфері.

Поставлено завдання децентралізації та регіоналізації управління системою освіти, посилення впливу громадськості на прийняття рішень у сфері освітньої політики з поступовим формуванням державно-громадської системи управління освітою, інтеграції у світові освітні структури, забезпечення варіативності освіти тощо.

Особливе значення в цей період мали розробка і прийняття нового Положення про позашкільний навчальний заклад (1996) і Концепції позашкільної освіти (1996).

Наступний важливий період в історії позашкільної освіти України починається на межі століть у 2000 р. у зв’язку з прийняттям Закону

України “Про позашкільну освіту” (2000), який визначив правові, соціально-економічні, організаційні, освітні та виховні засади позашкільної освіти.

Відзначимо, що Закон України “Про позашкільну освіту” містить як статті, безпосередньо спрямовані на організацію позашкільної освіти, так і ті, в яких розкриваються основні засади здійснення позашкільної освіти в позашкільних навчальних закладах [4].

У цілому Закон України “Про позашкільну освіту” містить 30 статей, спрямованих на суттєве посилення правового статусу позашкільної освіти. Так, відповідно до ст. 1 вперше дається визначення таким важливим термінам, як “система позашкільної освіти”, “позашкільна освіта”, “позашкільний навчальний заклад” тощо. Ст. 9 регламентує основні засади державної політики у сфері позашкільної освіти, що полягають у: доступності позашкільної освіти громадянам України незалежно від раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, мовних або інших ознак; фінансуванні державних та комунальних позашкільних навчальних закладів відповідно до їх структури; добровільності вибору типів позашкільних навчальних закладів, форм позашкільного навчання і видів діяльності; науковості, світського характеру освіти; забезпеченні правового і соціального захисту вихованців, учнів і слухачів в їх прагненні до вільного, різнобічного розвитку особистості [4].

Особливе значення для здійснення позашкільної освіти має Закон України “Про охорону дитинства” (2001) [5]. Розроблений і прийнятий на підставі положень Конституції України і Конвенції ООН про права дитини, Закон широко і різнобічно розкриває права та свободи дитини, визначає охорону дитинства стратегічним загальнонаціональним пріоритетом і з метою забезпечення реалізації прав дитини на життя, охорону здоров’я, освіту, соціальний захист та всебічний розвиток встановлює основні засади державної політики в цій сфері [5].

Слід відзначити, що основні засади діяльності позашкільних навчальних закладів визначено і затверджено в Положенні про позашкільний навчальний заклад (2001), який розкриває організаційно-правові засади діяльності позашкільних навчальних закладів, питання управління і учасників навчально-виховного процесу, фінансово-господарської діяльності та матеріально-технічної бази, міжнародного співробітництва, державного контролю [2].

Варто відмітити, що в Україні розроблено і затверджено понад 70 нормативно-правових актів з питань позашкільної освіти. Водночас процес удосконалення нормативно-правової бази у сфері позашкільної освіти, прав та захисту дітей в Україні триває [9].

У Польщі позашкільній освіті як актуальній проблемі суспільного життя приділяється велика увага. Слід підкреслити, що робота в цій сфері є структурною складовою національної системи

освіти. Перехід держави у 1989 р. від соціалістичного устрою до ринкової економіки і парламентської демократії став початком важливих суспільно-політичних перетворень у всіх сферах життя країни [1].

Установлено, що державна політика Польщі у сфері позашкільної освіти, організації вільного часу дітей і молоді представлена в багатьох правових документах. Так, юридична база позашкільної освіти закладена в Основному Законі демократичної держави – Конституції Республіки Польща (*польс.* Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej) (1997). У ньому розкриті положення про молодіжну політику, систему освіти, добробут громадян і т.п. Зокрема, утвердження і загальний захист прав дітей, у тому числі на освіту, науку, творчість здійснюються відповідно до ст.ст. 70, 72, 73 Конституції Республіки Польща.

Одним з основних нормативно-правових документів у Польщі, яким регулюються питання освіти, у тому числі позашкільної, є Закон “Про систему освіти” (1991) (*польс.* Ustawa o systemie oświaty). Так, ст. 2 цього закону визначені її складові, серед яких освітньо-виховні заклади (*польс.* placówki oświatowo-wychowawcze), молодіжні осередки виховання (*польс.* młodzieżowe ośrodki wychowawcze) тощо.

Нормативно-правове забезпечення функціонування закладів позашкільного виховання в Польщі (*польс.* Placówki Wychowania Pozaszkolnego) представлено Рамковими статутами публічних закладів (2005) (*польс.* Ramowy statut placówki publicznej) та іншими документами. Так, Рамковий статут публічних закладів позашкільного виховання (*польс.* Ramowy statut publicznej placówki wychowania pozaszkolnego) нормативно визначає і закріплює назву закладу, його філіалів, органів управління, основні напрями діяльності, права та обов’язки його учасників тощо.

Отже, потужна нормативно-правова база позашкільної освіти в Україні і Польщі є основою забезпечення її функціонування і розвитку. Водночас Україна і Польща мають нормативно визначені і закріплені структури позашкільної освіти. Характерним для них також є те, що дані структури обох держав мають багато спільного. Слід відмітити, що наявність розвиненої мережі позашкільних навчальних закладів в Україні і закладів позашкільного виховання в Польщі дозволяє забезпечити широке охоплення дітей і молоді позашкільною освітою, організованим дозволяям, тому їх інтерес до роботи цих закладів залишається високим.

В Україні у системі позашкільної освіти в сучасних умовах функціонують різні типи і види позашкільних навчальних закладів широкого спектра тематичної спрямованості: центри, будинки, клуби науково-технічної творчості учнівської молоді, станції юних техніків; центри, будинки, клуби еколого-натуралістичної творчості учнівської молоді, станції юних натуралістів; центри, будинки, клуби, бюро туризму, краєзнавства, спорту та екскурсій учнівської молоді, туристсько-краєзнавчої творчості учнівської молоді, станції юних туристів-краєзнавців; центри, палаци,

будинки, клуби художньої творчості дітей, юнацтва та молоді, дитячої та юнацької творчості, естетичного виховання; клуби фізичної підготовки тощо.

З’ясовано, що у Польщі основними типами закладів позашкільного виховання є: центри позашкільної роботи (Ogniska Pracy Pozaszkolnej), молодіжні будинки культури (Młodzieżowe Domy Kultury), міжшкільні спортивні центри (Międzyszkolne Ośrodki Sportowe), дитячі майданчики (Ogródy Jordanowskie), палаци молоді (Pałace Młodzieży), центри освіти (Centra Edukacyjne), молодіжні астрономічні обсерваторії (Młodzieżowe Obserwatoria Astronomiczne) та інші заклади (Pozostałe Placówki).

Для нинішнього часу характерними рисами позашкільного виховання у Польщі є виникнення нових установ, їх приватизація, короткий час існування. Можливість участі в діяльності цих установ мають діти, чиї батьки можуть оплатити заняття. Активізуються різні релігійні спільноти, косяол, місцеві (локальні) громади. Акцентується суб’єктність процесу виховання (вихованець інтерпретується як суб’єкт).

Позашкільні установи допомагають школі в організації вільного часу дітей і молоді [14, s. 246].

Позашкільні заняття організовуються різними установами, які діють незалежно від школи. Це можуть бути позашкільні установи, спеціально призначені для роботи з дітьми та молоддю шкільного віку, – наприклад, Молодіжні будинки культури, Будинки культури дітей і молоді, а також культурно-освітні установи, призначені для дорослих, які відкриті для доступу дітям частково або повністю, – наприклад, організовують секції, молодіжні клуби як свою додаткову діяльність (наприклад, спортивні клуби).

До першої групи належать установи позашкільного виховання, підпорядковані відомствам освіти і вищої школи: Палаци молоді, Молодіжні будинки культури, будинки культури дітей і молоді, позашкільні спеціалізовані установи, центри позашкільної праці, Йорданівські сади, майданчики для ігор і розваг, молодіжні світлиці при залізничних вокзалах, центри фізкультури, а також міжшкільні спортивні клуби. До другої групи ми відносимо: установи відомств культури і мистецтва, що мають дитячі і молодіжні секції (Будинки культури, клуби, бібліотеки), , що мають дитячі і молодіжні заклади професійних спілок (будинки культури, фабрично-заводські світлиці тощо), секції і позашкільні заклади, які діють під егідою громадських виховних організацій [13, s. 57].

Йорданівські сади (Ogrody jordanowskie)

організують заняття на свіжому повітрі для дітей віком від трьох до чотирнадцяти років. Деякі з таких установ займаються також опікунською роботою, включно з підгодовуванням дітей і допомогою у виконанні шкільних домашніх завдань. Тут організуються різні розваги та колективні ігри, танці, заняття співом, ритмічною гімнастикою, спортом, праця на ділянці. За поганої погоди заняття відбуваються у світлиці, яка є при кожній такій установі і характер занять змінюється

(розповіді історій, читання книг, товариські ігри і розваги, перегляд кінофільмів, телепередач, або ж майстрування чи гімнастичні вправи тощо) [10, s. 16].

Йорданівські сади – це терени ігор і рухових забав для дітей і молоді; ідею таких садів (парків) продовжило Варшавське Гігієнічне Тов., підтримане фінансово промисловцем Вільгельмом Е. Рау (Wilhelm Ellis Rau); від 1899 р. ВГТ у багатьох містах Польщі засновувало так звані Сади Рау; 1928 виникло Тов. Йорданівських Садів; після II Світової війни Й.С. стали одними з основних установ позашкільного виховання (1961 року існувало понад 600 Й.С.); 70-80 роки XX ст. принесли зменшення кількості Й.С., що були піддані розоренню або ліквідовувалися під будову.

Палаці молоді (Palace młodzieży) – це опікунсько-виховні та культурно-освітні установи, призначені для проведення занять з дітьми та молоддю у вільний від шкільного навчання час. Метою цих занять є поглиблення та практичне застосування знань, набутих у школі, пробудження та розвиток наукових, технічних і художніх зацікавлень, а також заохочення молоді до занять гімнастикою, спортом, краєзнавством, туризмом [11, s. 281]. Палаці молоді обладнані всім необхідним для проведення з дітьми позашкільних занять. Вони мають плавальні басейни, спеціалізовані майстерні різного типу, читальні, зали для ігор і розваг. Діти можуть тут займатися фізичними вправами, вивчати іноземні мови, брати участь у гуртках – художніх, технічних чи самоосвіти. Всі заняття проводяться під керівництвом професійних інструкторів [14, s. 245]. Палаці молоді знаходяться в імпозантних будівлях, спеціально збудованих для цієї мети, з великою кількістю добре обладнаних приміщень. Ці заклади позашкільного навчання та виховання мають можливість забезпечити заняття, що відповідають дуже різноманітним інтересам – за напрямками різних наукових, технічних, художніх спеціальностей, фізкультури, спорту і туризму.

У Палацах молоді функціонують методичні кабінети, які працюють над збиранням та опрацюванням педагогічного досвіду закладів позашкільного виховання, а також надають методичну допомогу працівникам таких закладів різного типу [10, s. 14].

Молодіжні Будинки Культури (Młodzieżowe Domy Kultury) і Будинки Культури Дітей та Молоді (Domy Kultury Dzieci i Młodzieży) репрезентують той самий тип високорозвинутих, добре оснащених установ позашкільного виховання, що й Палаці молоді. Проте ці заклади менші за розмірами, деякі з них спеціалізуються з одного напряму діяльності (художнього, технічного тощо) [14, s. 245].

Молодіжні Будинки Культури створені у всіх великих містах Польщі і охоплюють учнів шкіл усіх типів віком від десяти до вісімнадцяти років. Однак пріоритетним напрямком їх роботи є насамперед розвиток і формування інтересів школярів старших класів, їх професійна орієнтація.

Нинішні Будинки Культури Дітей та Молоді – це культурно-освітні інституції, які виникли з переформованих Будинків Харцера (Domów Harcerza). Вони обслуговують потреби учнів шкіл основного ступеню, враховуючи найрізноманітніші інтереси та психофізичні можливості дітей та юнацтва. У Будинках Культури Дітей та Молоді діють бібліотеки й читальні, кінозали, майстерні, гуртки (хореографічні, «живого слова», читацькі, фотографічні, технічні, туристичні, умілих рук, самоосвіти та ін.), лялькові театри і театри тіней; організовуються гарцерські заняття і літні табори [10, s. 15]; влаштовуються культурно-масові заходи – театральні вистави, виставки художньої, професійної, самодіяльної творчості, спортивні видовища, масові ігри і розваги [11, s. 73].

Центри позашкільної праці (Ogniska pracy pozaszkolnej) – це установи, які використовують приміщення та устаткування шкіл та організують вільний час молоді насамперед з цих же шкіл, але також і з найближчого середовища.

Центри позашкільної праці є двох типів: широкого профілю (wielokierunkowe) та спеціалізовані: музичні, театральні, технічні тощо [14, s. 245].

Майданчики для ігор і розваг (Place gier i zabaw) загальнодоступні, і сама їх назва говорить про характер занять дітей, які їх відвідують. За розвагами дітей та їх поведінкою стежить інструктор [10, s. 16-17].

Ришард Врочинський (Ryszard Wroczyński) класифікує позашкільні установи у Польщі таким чином: дитячі та молодіжні **світлиці** (światlice) – шкільні (światlice szkolne) та терапевтичні (światlice terapeutyczne); **читальні** (czytelnie); **терени розваг та рухових ігор** (tereny zabaw i gier ruchowych); **центри творчої праці молоді** (ośrodki pracy twórczej młodzieży); **колонії і напівколонії** (kolonie i półkolonie); **консультації** (poradnie).

Світлиці – це виховні установи з різними завданнями та різною організацією; влаштовуються різними установами та організаціями. Найчастіше вони є організованою формою проведення вільного часу та підготовки до уроків для тих школярів, життєва ситуація яких вимагає виховної допомоги у позашкільний час (наприклад, зайнятість обох батьків, під'їзд до місця проживання тощо) [10, s. 16].

Шкільна світлиця є закладом опікунсько-виховного характеру, що організується школою і підпорядковується їй; вона дає учням можливість брати участь у цікавих для них заняттях а також виконання шкільних домашніх завдань [11, s. 395].

Терапевтична світлиця – це місце, де можуть отримати підтримку і допомогу діти та молоді люди, що мають у тому потребу. Терапевтичні світлиці покликані поліпшувати емоційне самопочуття, зменшуючи психологічну напругу та неспокій у дітей з проблемами, пов'язаними з формуванням образу власної особистості і розвитком комунікативних умінь. Терапевтичні світлиці реалізують свої завдання шляхом забезпечення дітям та молоді різних форм консультування і педагогічної підтримки. Метою їх роботи

є запобігання деградаційним змінам та розвиток позитивних якостей особистості. У терапевтичній світлиці організуються заняття трьох видів: масові, колективні та індивідуальні [12, s. 91].

Читальні, а також дитячі і молодіжні бібліотеки мають на меті поширення книжки і пробудження читацьких інтересів серед дітей і молоді [14, s. 156].

Терени розваг та рухливих ігор, – це перш за все вже згадані йорданівські сади (парки) а також спортивні майданчики. У Польщі це найпоширеніша форма організації вільного часу дітей та молоді [14, s. 156-157].

Центри творчої праці молоді – це система різноманітних установ, призначених для організації вільного часу молоді, пробудженню та задоволенню її рухових, інтелектуальних, технічних інтересів. Завдяки своєму оснащенню і професійному керівництву ці центри створюють найбільш сприятливі умови для задоволення зацікавлень молоді. Це охарактеризовані вище будинки культури з широким комплексом клубів та гуртків за інтересами [14, s. 157].

Колонії і напівколонії для дітей та молоді є масовою формою відпочинку дітей і молоді, – насамперед у літню пору [14, s. 157].

Консультації різного виду призначені допомагати молоді у виборі професії а також сприяють вирішенню різних виховних проблем [14, s. 157].

Орієнтовний перелік позашкільних закладів освіти досить широкий і гнучкий. Він забезпечує можливість подальшого вдосконалення мережі відповідно до сучасних вимог, актуальних потреб суспільства, дитячого та молодіжного середовища.

Відповідно до концепції, змісту та напрямів діяльності, матеріально-технічної бази, кадрового забезпечення, територіального розташування, та особливостей соціуму позашкільні заклади освіти функціонують як комплексні або профільні. Пріоритети їх розвитку визначаються конкретними умовами і можливостями регіонів.

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Отже, сучасний стан організації позашкільної освіти в Україні і Польщі показує, що вони мають багато спільного. Так, завдяки нормативним документам, різноманітним структурам, організації і змістовній наповненості їх діяльності, позашкільна освіта має освітню цінність, збагачує особистісні якості дітей і молоді, їх культурний і духовний розвиток. Водночас постає питання про моделювання системи позашкільної освіти, її науково-методологічне обґрунтування і визначення структури, що ефективніше впливатиме на підвищенні якості позашкільної освіти.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Биковська О. В. Порівняльний аналіз позашкільної освіти в Україні і Польщі. *Позашкільна освіта та виховання*. 2006. № 1. С. 32–51.
2. Державний стандарт початкової загальної освіти. *Освіта України* : нормативно-правові документи : зб. нормат. док. / голов. ред. В. Г. Кремень. К. : Міленіум, 2001. С. 163–213.
3. Закон України “Про освіту”. *Освіта України* : нормативно-правові документи : зб. нормат. док. / голов. ред. В. Г. Кремень. К. : Міленіум, 2001. С. 11–38.

4. Закон України “Про позашкільну освіту”. *Освіта України* : нормативно-правові документи : зб. нормат. док. / голов. ред. В. Г. Кремень. К. : Міленіум, 2001. С. 229–251.

5. *Збірник нормативно-правових актів у сфері захисту прав дітей*. К. : ЮНІСЕФ, 2002. 318 с.

6. Конституція України : прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України, 28 червня 1996 р. К., 2004. 87 с.

7. Положення про позашкільний навчальний заклад. *Освіта України* : нормативно-правові документи : зб. нормат. док. / голов. ред. В. Г. Кремень. К. : Міленіум, 2001. С. 252–263.

8. Україна XXI століття. Державна національна програма “Освіта”. К. : Райдуга. 1994. С. 61.

9. Савченко Н.С. Ідейно-теоретичні засади польської позашкільної освіти та їх використання у справі реформування системи освіти. *Наукові записки*. Серія: Педагогічні науки. Випуск 97. Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В.Винниченка, 2011. С. 264-268.

10. Brzozowski, M., Papla, S. *Zajęcia pozaszkolne*, Państwowe Zakłady Wydawnictw Szkolnych, Warszawa, 1963.

11. Okoń, W. *Nowy słownik pedagogiczny*, „Żak”, Warszawa, 1998.

12. Rabczańska, Dorota (red.) *Ciągłość i zmiana w obszarze profilaktyki społecznej i resocjalizacji*, „Impuls”, Kraków, 2003. s.91.

13. Węgrzynowicz, J. *Zajęcia pozalekcyjne i pozaszkolne*, Państwowe Zakłady Wydawnictw Szkolnych, Warszawa, 1971.

14. Wroczyński, R. *Pedagogika społeczna*, PWN, Warszawa, 1976.

REFERENCES

1. Bykovska, O. V. (2006). Porivnialnyi analiz pozashkilnoi osvity v Ukrainy i Polshchi [Comparative analysis of extracurricular education in Ukraine and Poland]. *Pozashkilna osvita ta vykhovannia*. № 1. S. 32–51. [in Ukrainian]
2. Derzhavnyi standart pochatkovoi zahalnoi osvity (2001). [State Standard for Primary General Education]. *Osvita Ukrainy* : normatyvno-pravovi dokumenty : zb. normat. dok. / holov. red. Kremen, V. H. (). K. : Milenium. S. 163–213. [in Ukrainian]
3. Zakon Ukrainy “Pro osvitu”. (2001). [The Law of Ukraine “On Education”]. *Osvita Ukrainy* : normatyvno-pravovi dokumenty : zb. normat. dok. / holov. red. Kremen, V. H. K. : Milenium. S. 11–38. [in Ukrainian]
4. Zakon Ukrainy “Pro pozashkilnu osvitu”. (2001). [The Law of Ukraine “On Extra-curricular Education”]. *Osvita Ukrainy* : normatyvno-pravovi dokumenty : zb. normat. dok. / holov. red. Kremen, V. H. K. : Milenium. S. 229–251. [in Ukrainian]
5. Zbirnyk normatyvno-pravovykh aktiv u sferi zakhystu prav ditei. (2002). [Collection of regulations in the field of protection of children’s rights]. K. : YuNISEF. 318 s. [in Ukrainian]
6. Konstytutsiia Ukrainy : pryiniata na piatii sesii Verkhovnoi Rady Ukrainy, 28 chervnia 1996 r. (1996). [Constitution of Ukraine: adopted at the fifth session of the Verkhovna Rada]. K., 2004. 87 s. [in Ukrainian]
7. Polozhennia pro pozashkilnyi navchalnyi zaklad. (2001). [Regulations on extracurricular educational institution]. *Osvita Ukrainy* : normatyvno-pravovi dokumenty : zb. normat. dok. / holov. red. Kremen, V. H.. K. : Milenium. S. 252–263. [in Ukrainian]
8. Ukraina XXI stolittia. Derzhavna natsionalna prohrama “Osvita”. (1994). [Ukraine of the XXI century. State National Program “Education”]. K. : Raiduha. S. 61. [in Ukrainian]
9. Savchenko, N.S. (2011). Ideino-teoretychni zasady polskoi pozashkilnoi osvity ta yikh vykorystannia u spravi reformuvannia systemy osvity [Ideological and theoretical

foundations of Polish extracurricular education and their use in the reform of the education system]. Naukovi zapysky. Seria: Pedagogichni nauky. Vypusk 97. Kirovohrad: RVV KDPU im. V. Vynnychenka. S. 264-268. [in Ukrainian]

10. Brzozowski, M., Papla, S. (1963). Zajęcia pozaszkolne [Extracurricular classes]. Państwowe Zakłady Wydawnictw Szkolnych, Warszawa. [in Poland]

11. Okoń, W. (1998). Nowy słownik pedagogiczny [New pedagogical dictionary], „Żak”, Warszawa. [in Poland]

12. Rabczańska, Dorota (red.). (2003). Ciągłość i zmiana w obszarze profilaktyki społecznej i resocjalizacji [Continuity and change in the area of social prevention and social rehabilitation], „Impuls”, Kraków. s. 91. [in Poland]

13. Węgrzynowicz, J. (1971). Zajęcia pozalekcyjne i pozaszkolne [Extracurricular and extracurricular activities], Państwowe Zakłady Wydawnictw Szkolnych, Warszawa. [in Poland]

14. Wroczyński, R. (1976). Pedagogika społeczna [Social pedagogy], PWN, Warszawa. [in Poland]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

САВЧЕНКО Наталія – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри педагогіки та спеціальної освіти Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: теорія і практика освіти молоді в Україні та у зарубіжних країнах.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

SAVCHENKO Nataliia – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor at the Department of Pedagogy and Special Education, Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University.

Scientific interest: sphere of scientific and research interests: the theory and practice of the youth's education in the Ukraine and West European countries.

Стаття надійшла до редакції 24.02.2025 р.

Стаття прийнята до друку 11.03.2025 р.

УДК 378:37.011.3-051:78.087.68

DOI: 10.36550/2415-7988-2025-1-218-61-66

ТКАЧЕНКО Тетяна –

доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри сольного співу та оперної підготовки
Харківського національного університету
мистецтв імені І. П. Котляревського
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5004-7179>
e-mail: tv67@ukr.net

ШУМСЬКА Ольга –

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри фортепіано
Харківської гуманітарно-педагогічної академії
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5422-8663>
email: oll123@ukr.net

АРТИСТИЗМ МАЙБУТНЬОГО ПЕДАГОГА-МУЗИКАНТА ЯК СКЛАДОВА ЙОГО ПЕДАГОГІЧНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ

У статті обгрунтовано, що артистизм є невід'ємною складовою педагогічної майстерності педагога-музиканта, що суттєво впливає на рівень його професіоналізму. Розкрито сутність понять «педагогічна майстерність» та «артистизм педагога-музиканта». Показано, що артистичний компонент виступає не лише найважливішою якісною характеристикою музично-виконавської діяльності, а й пронизує всі аспекти мистецько-педагогічної творчості. Доведено, що педагогічна майстерність та артистизм тісно взаємопов'язані між собою і є категоріями одного порядку. Артистизм педагога-музиканта ми розуміємо як особливу професійну якість його особистості, специфічну здатність, яка поєднує в собі емоційно-експресивні, художньо-інтелектуальні та художньо-операційні сторони його професійної діяльності і призводить до злиття та співіснування «артиста» і «педагога» в одній особі. Розглянуто подібність артистичної і педагогічної діяльності за змістовною і за інструментальною (психофізіологічною природою особистості як інструменту впливу) ознаками, а також за наявністю загальних процесуальних характеристик. Окремлено і схарактеризовано конкретні здібності, необхідні для успішного здійснення музичної професійно-педагогічної діяльності. Виявлено, що структуру артистизму педагога-музиканта складають взаємозалежні і взаємопов'язані між собою психофізичні компоненти, зокрема: психічні процеси (уява, увага, афективна пам'ять, вольові прояви тощо) і фізичні дані (голос, дикція, міміка, пантоміміка). Схарактеризовано кожний з означених компонентів. Доведено, що цілеспрямоване формування артистизму особистості майбутнього педагога-музиканта має стати одним з провідних напрямів фахової підготовки педагога-музиканта, а тому потребує особливої уваги, адже акторсько-сценічні здібності мають органічно входити до складу спеціальних педагогічних здібностей і стати суттєвим компонентом педагогічної майстерності педагога-музиканта.

Ключові слова: музично-педагогічна освіта, педагоги-музиканти, артистизм, педагогічна майстерність, акторсько-сценічні здібності.

TKACHENKO Tetiana –

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Professor at the Department of
Solo Singing and Opera Training
Kharkiv I. P. Kotliarevskyi National University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5004-7179>
e-mail: tv67@ukr.net

SHUMSKA Olha –

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Piano
Kharkiv Humanitarian-Pedagogical Academy
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5422-8663>
email: oll123@ukr.net

ARTISTRY OF THE FUTURE TEACHER-MUSICIAN AS A COMPONENT OF THEIR PEDAGOGICAL MASTERY

In the paper it is substantiated that artistry is an integral part of the teacher-musician's pedagogical mastery, which significantly affects the level of his/her professionalism. The essence of the concepts "pedagogical mastery" and "artistry of the teacher-musician" is disclosed. It is shown that the artistic component is not only the most important qualitative characteristic of musical and performing activities, but also permeates all aspects of artistic and pedagogical creativity. It has been proven that pedagogical mastery and artistry are closely interconnected and are categories of the same nature. We understand the teacher-musician's artistry as a special professional quality of his/her personality, a specific ability that combines the emotional-expressive, artistic-intellectual, and artistic-operational aspects of their professional activity and leads to the merger and coexistence of the "actor" and the "teacher" in one person. The similarity of artistic and pedagogical activities in terms of content and instrumental (psychophysiological nature of the individual as an instrument of influence) features, as well as the presence of common procedural characteristics, is considered. Specific abilities necessary for the successful implementation of musical professional and pedagogical activities are outlined and characterized. It has been detected that the structure of the teacher-musician's artistry consists of interdependent and interconnected psychophysical components, namely mental processes (imagination, attention, affective memory, volitional manifestations, etc.) and physical data (voice, diction, facial expressions, pantomime). Each of the above components is characterized. It has been proven that the purposeful formation of the artistry of the future teacher-musician's personality should become one of the focus areas of teacher-musicians' professional training, and therefore requires special attention, because acting and stage abilities should organically be part of special pedagogical abilities and become an important component of the teacher-musician's pedagogical mastery.

Key words: musical and pedagogical education, music teachers, artistry, pedagogical mastery, acting and stage abilities.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Вирішення сучасних проблем вищої освіти неможливе без серйозних змін у системі підготовки вчителя, оскільки саме він є носієм нових педагогічних ідей і провідником їх безпосередньо у життя. Потребує оновлення змісту та переосмислення педагогічних цінностей також і музично-педагогічна освіта, що зумовлює необхідність пошуку нових технологій розвитку особистості майбутнього педагога-музиканта і найповнішого розкриття його творчого потенціалу.

Важливим напрямом фахової підготовки педагога-музиканта, що сприятиме його успішній самореалізації та ефективному вирішенню професійно-творчих завдань, має стати формування артистизму його особистості та оволодіння ним акторсько-сценічними вміннями, оскільки поставлений голос, добре розвинена мова, природні та невимушені жести є складовою високої педагогічної культури і професійної майстерності педагога.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, присвячених професійній підготовці майбутніх учителів, свідчить про те, що артистизм, як педагогічна проблема, перебуває в центрі уваги багатьох сучасних науковців. Так, огляд різних точок зору вчених на сутність поняття «артистизм» подано в роботах І. Мартиненка та С. Попсуй-шапка; всебічно розглянуто означене поняття як елемент педагогічної майстерності (І. Сергєєва) та складова професійної компетентності викладача (О. Третяк); вивчено досвід артистичного виховання особистості у системах освіти західно-європейських країн (Л. Зязюн). Широке коло питань щодо артистичної підготовки здобувачів освіти було і залишається предметом наукових досліджень у музичній педагогіці вищої школи. Зокрема: педагогічний артистизм досліджувався в якості елемента активізації творчих можливостей

майбутнього вчителя музичного мистецтва (Цзюй Жань); як артистичний універсам музиканта-інструменталіста (І. Єргієв), як необхідна складова музично-виконавської компетенції (М. Білецька, Т. Підварко) та особистісна характеристика виконавця-піаніста (В. Гришина, О. Юрчук); як прояв творчого початку майбутнього педагога-музиканта в диригентсько-хоровій діяльності (Т. Багрій, С. Клубкова); розроблено методіку формування виконавського артистизму здобувачів вищої освіти в процесі вокально-фахової підготовки (Ван Чень).

Мета статті – проаналізувати теоретичні аспекти артистизму як складової педагогічної майстерності майбутнього педагога-музиканта.

Виклад основного матеріалу дослідження. Музично-педагогічна діяльність передбачає поєднання та взаємодію найрізноманітніших здібностей та вмінь: хормейстерських, музично-виконавських, вокальних, музикознавчих, дослідницьких, акторських, режисерських – і всі вони мають бути підпорядковані педагогічній спрямованості. Відмітною особливістю специфіки професії педагога-музиканта є наявність творчого початку, що проявляється в умінні цікаво, захопливо викладати музичні дисципліни, а також яскраво та образно виконувати музичні твори, тобто педагог має бути і музикантом, і співаком, і актором. При цьому артистичний компонент виступає не лише найважливішою якісною характеристикою музично-виконавської діяльності, але й пронизує всі аспекти мистецько-педагогічної творчості.

На взаємозв'язок театрального і педагогічного мистецтва вказували й видатні вітчизняні педагоги. Так, на думку К. Ушинського, спільним у специфіці як акторської, так і педагогічної професії є те, що вони покликані тим чи іншим чином впливати на душі інших людей [9, с. 592]. А. Макаренко вважав, що не може бути гарним

педагогом чи вихователем людина, яка не володіє акторською технікою. Він був глибоко переконаний, що в майбутньому в педагогічних закладах освіти будуть викладатися і постановка голосу, і сценічний рух, і основи володіння своєю мімікою і пантомімікою, як важливі компоненти педагогічної майстерності вчителя [8, с. 54].

В середньовічній школі майстром називали викладачів «семи вільних мистецтв», серед яких почесне місце посідала музика. В Українському педагогічному словнику підкреслюється, що педагогічна майстерність, як «синтез наукових знань, умінь та навичок методичного мистецтва, загальної культури та особистих якостей вчителя, ґрунтується на високому фаховому рівні педагога» [1, с. 243]. Сучасні науковці розуміють педагогічну майстерність як «високе мистецтво виховання та навчання» [3, с. 38], центральною ланкою якого виступає «унікальність особистості кожного педагога-майстра, яка у сполученні з необхідним комплексом особистісних якостей, діючи на основі психолого-педагогічних закономірностей, пропускаючи їх через власну педагогічну індивідуальність, створює унікальну педагогічну систему» [4, с. 26].

Зважаючи на те, що більшу й невидиму частину майстерності педагога складає «особистісна характеристика, яка не може бути перенесена у досвід інших викладачів, або запозичена ними» [7, с. 100], процес набуття майстерності відбувається саме на особистісному рівні.

Педагогічне мистецтво часто називають театром одного актора, адже педагогічна майстерність та артистизм тісно взаємопов'язані між собою і є категоріями одного порядку. На думку українських учених, майстерність педагога являє собою складне поєднання психічних, педагогічних та акторських якостей особистості, серед яких: «уміння володіти аудиторією, риторикою, ... поставлений голос, ... емпатія, комунікативні навички, доречна жестикуляція» [5, с. 163]. Поєднання цих якостей допомагає у вирішенні безлічі завдань, таких як: ефективність педагогічної взаємодії, створення творчої атмосфери в педагогічному процесі, максимальне розкриття творчого потенціалу всіх його учасників. Саме тому формування артистизму майбутнього педагога, «як показника, що суттєво впливає на рівень педагогічної майстерності та професіоналізму» [6, с. 127], має бути нерозривно пов'язане з формуванням його особистості в цілому.

Артистизм педагога-музиканта ми розуміємо як особливу професійну якість його особистості, специфічну здатність, яка поєднує в собі емоційно-експресивні, художньо-інтелектуальні та художньо-операційні сторони його професійної діяльності і призводить до злиття та співіснування «артиста» і «педагога» в одній особі.

Вважаємо за необхідне розглянути близькість і подібність артистичної і педагогічної діяльності за змістовною і за інструментальною (психологічною природою особистості як інструменту впливу) ознаками, а також за наявністю загальних процесуальних характеристик. Так:

- театральна і педагогічна творчість носить колективний характер, адже процес як акторської, так і педагогічної творчості здійснюється у форматі публічного виступу безпосередньо у присутності групи людей, які є активними співучасниками цього процесу;

- акторське мистецтво передбачає діяльність в умовно пропонованих діях вистави на очах глядачів; те ж саме можна сказати і про діяльність педагога під час уроку;

- і актори, і педагоги через специфіку своєї діяльності роблять об'єкт свого впливу одночасно і об'єктом творчості, поза активної участі якого сам творчий акт неможливий;

- процес театральної і педагогічної творчості завжди динамічний, мінливий, постійно розвивається;

- і акторська, і педагогічна діяльність реалізується в конкретний, відведений для цього час, що вимагає від педагога чи актора оперативного управління своїм психічним станом і творчим самопочуттям.

Важливо також звернути увагу й на те, що і акторській, і педагогічній діяльності притаманні одні й ті самі ознаки, зокрема:

- реалізація соціальної функції виховання;

- специфіка особистого впливу на аудиторію;

- уміння протягом тривалого часу тримати увагу групи людей, постійно оновлюючи настрій аудиторії;

- розвинена уява, як джерело натхнення та образного перевтілення;

- наявність у діяльності інтуїції;

- імпровізаційність;

- необхідність можливостей для власної самостійної та вільної творчості, як основи мистецтва.

На думку І. Зязюна, в оволодінні майстерністю акторського впливу на аудиторію вирішальну роль відіграють природні задатки педагога та його здатність удосконалювати свій талант, що набувається в процесі навчання, виховання та практичної діяльності [5, с. 211].

Зважаючи на те, що творчу діяльність педагога-музиканта не можна розглядати поза творчою природою мистецтва і поза загальнопедагогічною діяльністю, варто окреслити низку здібностей, необхідних для успішного виконання саме музичної професійно-педагогічної діяльності, зокрема:

- здібності, загальні для всіх видів мистецтва: образне мислення, увага, спостережливість, уява, фантазія, образна пам'ять, загальна емоційна сприйнятливості;

- здібності, характерні для галузі театральної режисури: навички саморегуляції, впевненість у собі, навички спілкування; аналітичні, експресивні, організаторські здібності;

- акторські здібності: сценічний темперамент, здатність до сценічного перевтілення і впливу на аудиторію, переконливість.

Як бачимо, вирішення професійно-творчих завдань вимагає від педагога-музиканта не лише досконалого володіння предметом, який він викладає, не тільки володіння педагогікою,

сучасною дидактикою, педагогічною психологією, виконавською майстерністю, але й певною мірою мистецтвом акторської майстерності, артистизмом, який «виявляється у його образному мисленні, відчутті внутрішньої свободи, пошуку нестандартних рішень у розв'язанні художніх проблем» [2, с. 194].

У структурі артистизму педагога-музиканта дослідники виокремлюють такі взаємозалежні та взаємопов'язані між собою психофізичні компоненти: психічні процеси: увага, увага, афективна пам'ять, вольові прояви тощо; фізичні дані: голос, дикція, міміка, пантоміміка.

Виходячи з того, що будь-яка творчість потребує повної духовної і фізичної зосередженості на діяльності, що виконується, та вміння відключатися від інших побічних подразників, і педагогічна, і артистична увага є важливим компонентом цієї діяльності, оскільки дає змогу викликати стійкий стан зосередженості і допомагає спочатку завойовувати, а потім актору керувати увагою глядачів, а педагогу – увагою учнів. Разом з цим увага педагога-музиканта характеризується низкою характерних ознак і властивостей, зокрема: багатооб'єктністю, динамікою, оперативністю; виступає як компонент творчого натхнення і слугує основою організації захоплюючого за змістом та формою педагогічного процесу.

Багато спільного у діяльності педагога та актора має такий елемент системи інтелектуальних властивостей особистості як сприйняття. Для сприйняття творів мистецтва, зокрема музики, необхідний відповідний розвиток нервово-психічної організації особистості, досвід і розвинена увага, яка допомагає людині підніматися над буденною дійсністю і долучатися до духовного досвіду людства. Відмінність уваги від інших психічних процесів полягає в тому, що вона дозволяє людині створити уявлення про образи майбутнього, тоді як пам'ять – лише минулого, а сприйняття – теперішнього.

Уяву слід розглядати як важливий атрибут артистичної і художньо-педагогічної творчості, якому відводяться особливі функції. Уява допомагає уявити цілісний музичний або драматичний твір і модель майбутньої художньої взаємодії з цим твором. Уява стимулює творче самопочуття і приводить його у найбільш доцільну емоційну форму; допомагає у реальних обставинах творчої і педагогічної діяльності здійснювати інтуїтивний пошук необхідних засобів впливу на аудиторію. Разом з цим, необхідно підкреслити, що педагог повинен володіти також і особливим типом уваги – високим рівнем психологічного передбачення – яка відіграє важливу роль у навчально-виховному процесі.

Продуктивність функціонування уваги в музично-педагогічній діяльності значною мірою залежить від ступеня розвитку у майбутнього педагога-музиканта емпатії, тобто здатності до співпереживання, адекватного розуміння рухів душі іншої людини, здатності ототожнювати людину з особистістю іншої, коли подумки вона намагається поставити себе у її становище. Цю здатність можна класифікувати як емоційну

ідентифікацію, як особливий соціально-психологічний феномен, який на всіх етапах педагогічного спілкування забезпечує високу творчу мобільність і продуктивність.

Не менш важливе значення має також здатність актора і педагога-музиканта до рефлексії, тобто «самопостереження» за своїми діями. Потрібно відзначити, що низький рівень емпатії та рефлексії може стати дуже серйозною причиною негативних явищ як в акторській, так і в педагогічній творчості педагога-музиканта, до яких можна віднести формальне, механічне, бездумне й бездушне виконання професійної діяльності.

Важливим підґрунтям, на якому базується педагогічний процес, є емоційна пам'ять. Вона має бути другим талантом актора і педагога. За допомогою емоційної пам'яті людина зберігає у своєму досвіді пережиті чуттєво-емоційні стани. На її основі народжуються уявлення про особливості майбутньої діяльності, здійснюється пошук необхідного для неї творчого самопочуття. Емоційна пам'ять дозволяє виробити і акторові, і педагогу-музиканту своєрідний емоційний тезаурус, тобто набір певних вражень, допомагає йому довго зберігати й у потрібний момент «оживляти» емоційно-чуттєві реакції, що виникають у процесі професійної діяльності.

Одним із найважливіших психофізичних компонентів артистизму педагога-музиканта є вольові прояви. Мистецтво комунікативного впливу багато в чому визначається тим, наскільки наполегливо, цілеспрямовано педагог прагне вирішення поставлених завдань. Воля, як процес цілеспрямованого регулювання своєї поведінки, як готовність долати труднощі, що виникають у діяльності, істотно впливає на якість професійної діяльності педагога-музиканта.

Невід'ємними елементами артистизму майбутнього педагога-музиканта є міміка, пантоміміка, мова.

Як і в акторській професії, міміка у професійній діяльності будь-якого педагога виконує особливу функцію – слугує індикатором емоційних проявів і тонким регулятивним інструментом спілкування. Для педагога-музиканта такий інструмент, як артистизм спілкування особливо необхідний, оскільки багато завдань передбачають невербальні способи їх вирішення: часто на занятті погляд учителя, рухи його обличчя діють сильніше, ніж слово. Вплив міміки значно зростає, якщо вона органічно зливається з пантомімікою, тобто рухами тіла педагога, його жестами і пластикою.

Мовлення педагога під час музично-педагогічної діяльності підпорядковується художньо-естетичним законам музики і обумовлюється нею. Це проявляється у техніці мовлення, його експресивних сторонах, у побудові мовного спілкування. Мова має особливий засіб впливу, який здатний істотно посилити силу емоційного впливу, сприяти або перешкоджати спілкуванню. Саме тому застосування цього інструменту педагогічної комунікації вимагає від педагога

спеціальної роботи з використанням методів театральної педагогіки щодо її вдосконалення.

Емоційний компонент артистизму передбачає розвиток здатності до гострого й активного реагування майбутнього педагога-музиканта на реальну обстановку та будь-які зміни емоційної атмосфери в класі. Ця здатність має також органічно поєднуватися з яскравими експресивними проявами педагога, основою яких є голосові, мімічні, візуальні та моторні процеси. Таким чином, ми можемо говорити про те, що лише взаємодія внутрішніх (емоційних) і зовнішніх (експресивно-виразних) дій та праявів сприяє формуванню у майбутнього педагога-музиканта здатності до створення оптимальної драматургії уроку та створення умов для творчої самореалізації всіх учасників педагогічного процесу.

А. Макаренко говорив, що емоційна складова професійної майстерності педагога проявляється в театралізації тону, рухів, міміки, які потрібні для передачі всієї палітри учительських почуттів. Він закликав цього вчитися і вимагав цього від своїх колег. Для створення радісного, бадьорого настрою педагог має обов'язково вміти трохи грати [8, с. 84].

Звичайно, говорячи про акторську гру педагога, треба підкреслити, що за своєю специфікою вона докорінно відрізняється від гри актора у виставі. На відміну від актора, який «вживається» в інший образ, педагог не перетворюється на нову особистість, а залишається самим собою – з властивими лише йому особистісними якостями і характерними рисами.

Як бачимо, професія педагога надзвичайно складна з погляду акторської майстерності, тому цілеспрямоване формування артистизму особистості майбутнього педагога-музиканта є беззаперечним, а його значущість під час підготовки здобувачів до музично-педагогічної діяльності потребує особливої уваги, адже артистичні та режисерські здібності мають органічно входити до складу спеціальних педагогічних здібностей і мають стати важливим компонентом педагогічної майстерності.

На жаль, в умовах сьогодення у більшості закладів музично-педагогічної освіти цей процес відбувається стихійно. У ЗВО значна увага приділяється професійно-педагогічній і виконавській підготовці майбутніх фахівців, проте питанням розвитку артистизму майбутніх педагогів-музикантів, опанування ними прийомів акторської психотехніки, формування у них акторсько-сценічних умінь не приділяється належної уваги. Сюди ж ми можемо віднести і проблему, власне, психологічної підготовки здобувачів освіти мистецьких спеціальностей до концертного виступу, оволодіння ними прийомами подолання зайвого естрадного хвилювання, яке може стати істотною перешкодою як для продуктивного навчання майбутніх педагогів-музикантів, так і для здійснення повноцінної професійної діяльності.

Головним методологічним принципом у використанні прийомів акторської майстерності у закладах мистецької та музично-педагогічної

освіти має стати опанування закономірностей людської поведінки у специфічних сценічних умовах шкільного уроку, за яких звичайна атмосфера навчального класу поступово перетворюється на особливу атмосферу сценічного майданчика та зали для глядачів. Уміння керувати власними психофізичними процесами, вміння налагодити свій психофізіологічний апарат таким чином, щоб він безперервно спостерігав, сприймав, відбирав, постійно збагачувався враженнями, має стати для майбутнього педагога-музиканта нагальною професійною потребою.

Слушно зазначити, що основи артистизму закладаються ще на стадії професійного становлення педагога-музиканта, але вдосконалюються і досягають по-справжньому високого рівня лише в умовах професійної музично-педагогічної діяльності – через спілкування з музикою та учнівською молоддю. Саме на цьому рівні педагогові вдається не лише досягнути ціннісний сенс духовно-моральної атмосфери, що панує на музичних дисциплінах, але й щоразу наповнювати її новим змістом. Тому артистизм, як важлива професійна якість педагога-музиканта і запорука його успішної самореалізації та ефективності вирішення професійно-творчих завдань, має стати одним із показників рівня загальнопедагогічної та духовної культури педагога, значення якої важко переоцінити.

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Отже, єдність музичної та педагогічної сторін у діяльності педагога-музиканта передбачає наявність у нього певних особистісних якостей, що забезпечують ефективність цієї діяльності, серед яких одним з найважливіших можна вважати артистизм, який передбачає інтеграцію і злиття акторських і педагогічних якостей в одній особі. Саме артистизм, як інтегративна професійна якість, є найбільш значущим серед психологічних та діяльнісних особливостей, що визначають творчу особистість сучасного педагога-музиканта. Завдяки сформованим акторсько-сценічним умінням істотно посилюється емоційно-естетичний вплив особистості викладача на учнівську молодь шляхом насичення музично-пізнавальних процесів емоційно забарвленим колоритом, створенням особливої установки на сприйняття музики і спільне її переживання, а також яскраве і творче за характером виконання.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у вивченні шляхів формування артистизму майбутніх педагогів-музикантів у процесі їх фахової підготовки.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Гончаренко С. Український педагогічний словник. Київ: Либідь, 1997. 373 с.
2. Гришина О. Ю., Гришина В. В., Юрчук О. М. Артистизм як особистісна характеристика виконавця-піаніста. *Академічні студії. Серія «педагогіка»*. 2021. Вип. 1(3). С. 192–197.
3. Кайдалова Л. Г., Щокіна Н. Б., Вахрушева Т. Ю. Педагогічна майстерність викладача: Навчальний посібник. Харків: Вид-во НФаУ, 2009. 140 с.

4. Миндикану В. М. Педагогічна техніка і майстерність учителя. Кишинів: Штиінца, 1991. 118 с.
5. Педагогічна майстерність: Підручник / І. А. Зязюн, Л. В. Крамущенко, І. Ф. Кривонос та ін. Київ: Вища шк., 1997. 349 с.
6. Сергеева І. І. Артистизм як елемент педагогічної майстерності. *Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти*: зб. наук. пр. Харків: НТУ «ХПІ», 2011. Вип. 28 (32). С. 124–133.
7. Словник-довідник з професійної педагогіки / За ред. А. В. Семенової. Одеса: Пальміра, 2006. 221 с.
8. Спащина А. С. Макаренка і педагогічні пріоритети сучасності: 1991–2008 рр.: до 120-річчя від дня народж.: біобібліогр. покаж. / АПН України, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, Ін-т пед. освіти і освіти дорослих, Полтав. держ. пед. ун-т ім. В. Г. Короленка; упоряд.: О. І. Іванова, Т. В. Лоба, Київ, 2008. Вип. 4. 182 с. – (Серія «Видатні педагоги світу»).
9. Українська педагогіка в персоналіях: у 2 кн. Кн. 1: навч. посібник / за ред. О. В. Сухомлинської. Київ: Либідь, 2005. 624 с.

REFERENCES

1. Honcharenko, S. (1997). *Ukrainskyi pedahohichnyi slovnyk* [Ukrainian pedagogical dictionary]. Kyiv. [in Ukrainian]
2. Hryshyna, O. Yu., Hryshyna, V. V., Yurchuk, O. M. (2021). *Artystyzm yak osobystisna kharakterystyka vykonavtsia-pianista* [Artistry as a personal characteristic of a pianist-performer]. *Akademichni studii. Seriya «pedahohika»*, Iss. 1(3), 192–197. [in Ukrainian]
3. Kaidalova, L. H., Shchokina, N. B., Vakhrusheva, T. Yu. (2009). *Pedahohichna maisternist vykladacha* [Pedagogical mastery of the teacher]. Kharkiv. [in Ukrainian]
4. Myndykanu, V. M. (1991). *Pedahohichna tekhnika i maisternist uchytelia* [Pedagogical techniques and mastery of the teacher]. Chisinau. [in Ukrainian]
5. Ziazun, I. A., Kramushchenko, L. V., Kryvonos, I. F. et al. (1997). *Pedahohichna maisternist* [Pedagogical mastery]. Kuiv. [in Ukrainian]
6. Serhieieva, I. I. (2011). *Artystyzm yak element pedahohichnoi maisternosti* [Artistry as an element of pedagogical mastery]. *Problemy ta perspektyvy formuvannia*

- natsionalnoi humanitarno-tekhnichnoi elity*: zb. nauk. pr. Kharkiv: NTU «KhPI», Iss. 28 (32), 124–133. [in Ukrainian]
7. Semenova, A. V. (Ed.). (2006). *Slovnnyk-dovidnyk z profesiinoi pedahohiky* [Dictionary-reference book on professional pedagogy]. Odesa. [in Ukrainian]
8. Ivanova, O. I., Loha, T. V. (2008). *Spadshchyna A. S. Makarenka i pedahohichni priorytety suchasnosti: 1991–2008 rr.: do 120-richchia vid dnia narodzhennia* [Legacy of A. S. Makarenko and pedagogical priorities of the present day: 1991–2008: to the 120th anniversary of his birth]. Iss. 4. Kyiv. (Series “Outstanding Educators of the World”). [in Ukrainian]
9. Sukhomlynska, O. V. (Ed.). (2005). *Ukrainska pedahohika v personaliiakh* [Ukrainian pedagogy in personalities]. Kyiv. [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

ТКАЧЕНКО Тетяна – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри сольного співу та оперної підготовки Харківського національного університету мистецтв імені І. П. Котляревського.

Наукові інтереси: виконавська підготовка здобувачів освіти мистецьких спеціальностей.

ШУМСЬКА Ольга – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри фортепіано Харківської гуманітарно-педагогічної академії.

Наукові інтереси: виконавська підготовка здобувачів освіти мистецьких спеціальностей.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

TKACHENKO Tetiana – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor at the Department of Solo Singing and Opera Training of Kharkiv I. P. Kotliarevskyi National University.

Scientific interests: performance training of art majors.

SHUMSKA Olha – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Piano of Kharkiv Humanitarian-Pedagogical Academy.

Scientific interests: performance training of art majors.

Стаття надійшла до редакції 11.02.2025 р.

Стаття прийнята до друку 28.02.2025 р.

УДК 37.026.5+37.026.6+37.026.9

DOI: 10.36550/2415-7988-2025-1-218-66-72

УСОВ Валентин –

доктор фізико-математичних наук, професор, завідувач кафедри професійної освіти та дизайну Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7855-5370>
e-mail: valentinusov67@gmail.com

STEAM – ІННОВАЦІЙНА ТЕХНОЛОГІЯ ДИЗАЙН-ОСВІТИ

У даній статті проаналізований стан використання STEAM – Science, Technology, Engineering, Mathematics (тобто Наука, Технології, Інженерія, Математика), а також STEAM (додається ще ART – Мистецтво) – у навчанні дизайну зокрема в Україні. Представлено думку дослідника-засновника STEAM освіти є Georgette Yakman, як традиційні академічні предмети наука, технології, інженерія мистецтво і математика можуть бути вбудовані зокрема у дизайн освіти. Використання інноваційних технологій навчання STEAM, оснований на інтеграції різних наук (Science, Technology, Engineering, Art, Mathematics) є актуальною в Україні, як це підкреслюється відповідними наказами МОН України. Проте STEM часто відбувається у відриві від мистецтва, творчості та дизайну. Тому виникла необхідність інтегрування у STEM мистецтво (ART). Одним зі способів інтегрованого пізнання може бути дизайнерська діяльність учнів та студентів. Розглянуто декілька прикладів застосування STEAM у дизайні одягу, дизайні інтер'єру та графічному дизайні. Зроблено великий огляд джерел, що ілюструють застосування знань науки, технологій, інженерних рішень, математики та мистецьких надбань у різних видах дизайну. STEAM-освіта сприяє розвитку критичного мислення, творчості та проблемно-орієнтованого навчання. Інтеграція STEAM-підходу у дизайн-освіту відкриває нові можливості для студентів поєднувати художні навички з науковими та технологічними знаннями. Зроблений огляд засобів

реалізації STEAM у дизайн-освіті: проєктно-орієнтоване навчання; використання інструментів цифрового дизайну та моделювання; застосування технології прототипування; імплементація технологій віртуальної та доповненої реальності; використання робототехніки та програмування; інтеграція науки та математики. Виклики для впровадження STEAM у дизайн-освіту: потрібна співпраця викладачів з різних дисциплін, спеціалізоване обладнання та програмне забезпечення для моделювання та програмування, розробка відповідних нових навчальних планів та методики для інтегрування STEAM-підходу у традиційну дизайн-освіту.

Ключові слова: STEAM, дизайн-освіта, інтеграція наук, комп'ютерні технології.

USOV Valentyn –

Doctor of physical and mathematical sciences,
Professor at the Department, Head of the Department of
Vocational Education and Design at South Ukrainian
National Pedagogical University named after K. D. Ushinsky
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7855-5370>
e-mail: valentinusov67@gmail.com

MODERN COMPUTER TECHNOLOGIES IN CLOTHING DESIGN

This article analyzes the state of use of STEAM: Science, Technology, Engineering, Mathematics (i.e., Science, Technology, Engineering, Mathematics), and STEAM (also added ART – Art) – in design education, particularly in Ukraine. The opinion of the researcher-founder of STEAM education, Georgette Yakman, is presented on how traditional academic subjects of science, technology, engineering, art, and mathematics can be integrated, in particular, into design education. The use of innovative STEAM teaching technologies based on the integration of various sciences (Science, Technology, Engineering, Art, Mathematics) is relevant in Ukraine, as emphasized by the relevant orders of the Ministry of Education and Science of Ukraine. However, STEM often occurs in isolation from art, creativity and design. Therefore, there is a need to integrate art (ART) into STEAM. One of the ways of integrated cognition can be the design activities of students and pupils. Several examples of the application of STEAM in clothing design, interior design and graphic design are considered. A comprehensive review of sources illustrating the application of science, technology, engineering, mathematics, and art in various types of design is provided. It is shown that STEAM education is becoming increasingly popular because it promotes critical thinking, creativity, and problem-based learning. The integration of the STEAM approach into design education opens up new opportunities for students to combine artistic skills with scientific and technological knowledge. A review of the means of implementing STEAM in design education is provided: project-based learning; the use of digital design and modeling tools; the use of prototyping technology; the implementation of virtual and augmented reality technologies; the use of robotics and programming; the integration of science and mathematics. Challenges for implementing STEAM in design education: collaboration between teachers from different disciplines is required, specialized equipment and software for modeling and programming, development of appropriate new curricula and methodologies to integrate the STEAM approach into traditional design education.

Key words: STEAM, design education, integration of sciences, computer technology.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Особливістю сучасного періоду розвитку науки та освіти є використання іноземних аббревіатур для позначення певних явищ чи подій. Використання таких аббревіатур часто викликає труднощі їх розуміння. Наприклад, аббревіатури STEM – Science, Technology, Engineering, Mathematics (тобто Наука, Технології, Інженерія, Математика), а також STEAM (додається ще ART – Мистецтво). Але ці аббревіатури стали стійкими у використанні також в освітньому просторі України. Незважаючи на іномовні терміни, у вітчизняних педагогічних установах відбувається дослідження впровадження нових освітніх технологій, включаючи STEM і STEAM у навчання різноманітним дисциплінам. Актуальність застосування інноваційних технологій навчання STEAM, основаних на інтеграції різних наук (Science, Technology, Engineering, Art, Mathematics) не викликає сумнівів. Але стан використання STEAM у дизайн-освіті в Україні потребує аналізу та розв'язанню викликів, що виникають на шляху імплементації STEAM.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідником-засновником STEAM освіти є Georgette Yakman. За її думкою, STEAM є моделлю вбудовування традиційних академічних предметів у інтегративні навчальні програми для адаптувати до численних варіацій комбінацій дисциплін різних напрямків, якими займаються люди у суспільстві [1]. В останні десятиріччя все більшої уваги в Україні приділяється використанню STEM

та STEAM у навчанні різних дисциплін як у загальній середній, так і вищої освіти, зокрема у підготовці дизайнерів [2]. Але STEM-освіта часто фокусується на освіті в галузі науки та математики, а технології та інженерія відстають у цьому відношенні [3]. Використання STEM часто відбувається у відриві від мистецтва, творчості та дизайну [4]. Одним із способів інтегрованого пізнання може бути дизайнерська діяльність учнів та студентів. Перша освіта STEAM, яка спочатку з'явилася в Кореї, визнана одним із освітніх методів покращення креативності учнів [5]. Інтеграція STEAM-підходів у дизайн відкриває нові горизонти для інновацій, функціональності та стійкості, дозволяючи створювати продукти, сервіси та системи, які не тільки тішать око, а й вирішують реальні проблеми [6]. За останні десятиліття дизайнерська діяльність все частіше спрямовується на створення та перетворення не лише матеріальних, а й віртуальних та суто теоретичних об'єктів. Тому використання STEAM-підходів сприятиме вдосконаленню дизайн-освіти. Так, шляхи та пропозиції реалізації STEM-підходу у дизайн-освіті розглядалися у [7 – 10].

Мета статті. Описати сутність нового стилю навчання (STEAM-освіту), яка набуває швидких темпів поширення на території провідних країн світу, та яку доцільно використовувати у підготовці учнів та студентів до проєктної дизайнерської діяльності у будь-якій галузі в Україні.

Методи дослідження. Аналіз, синтез та порівняльно-зіставлене спостереження.

Виклад основного матеріалу дослідження. У сучасному світі дизайн перестав бути просто питанням естетики. Він перетворився на складний та багатогранний процес, що потребує поєднання науки, технологій, інженерії, мистецтва та математики (STEAM). Важливість STEAM у дизайні обумовлена кількома факторами: функціональність та ефективність оскільки STEAM-підходи дозволяють оптимізувати функціональність дизайну, роблячи продукти більш ефективними, надійними та довговічними; інновації оскільки інтеграція наукових та технологічних досягнень дозволяє створювати новаторські рішення, які раніше були неможливими; стійкість, так як урахування екологічних факторів та застосування стійких матеріалів та технологій дозволяють створювати екологічно відповідальний дизайн; вирішення складних проблем оскільки STEAM-підходи надають інструменти та методології для вирішення складних проблем, що стоять перед суспільством, таких як зміна клімату, брак ресурсів та нерівність; еволюція дизайну, так як дизайн більше не обмежується лише формою та кольором, а стає пов'язаним із розробкою нових матеріалів, інтеграцією технологій та створенням систем, що потребують глибокого розуміння STEAM.

Розглянемо декілька прикладів застосування STEAM у дизайні.

Приклади STEAM у дизайні одягу.

– Наука (Science): матеріалознавство (вивчення властивостей різних тканин, їх реакції на різні умови (температура, вологість, тиск); кольорознавство (фізика та психологічне сприйняття кольору людиною); екологічність (вивчення екологічного впливу виробництва одягу, дослідження екологічно чистих матеріалів та технологій, розробка стратегій зменшення відходів та переробки. [11-13].

– Технології (Technology): 3D-моделювання та 3D-друк одягу для унікальних форм, використання CAD-програм для комп'ютерного моделювання моделей одягу; розумний одяг (розробка одягу з вбудованими сенсорами та технологіями для моніторингу здоров'я, регулювання температури або надання інших функцій [14]; використання VR/AR для віртуальних показів мод, примірок одягу в онлайн-магазинах або для інтерактивного навчання дизайну [15]; автоматизація виробництва (вивчення та використання автоматизованих систем для розкрою, шиття та обробки одягу [16].

– Інженерія (Engineering): урахування анатомії людини для розробки та оптимізації конструкцій одягу, забезпечення комфорту та функціональності; вивчення та застосування різних технік шиття, розробка нових методів з'єднання деталей, експерименти з різними типами швів та обробок; проектування аксесуарів (конструкцій сумок, взуття, прикрас з урахуванням ергономіки та функціональності); виявлення проблемних місць у виробництві та розробка інженерних рішень для їх усунення.

– Мистецтво (Arts): ескізування та ілюстрація (розвиток навичок малювання ескізів, створення фешн-ілюстрацій, вивчення різних технік малювання; колористика та композиція (створення гармонійних поєднань кольорів та форм; текстильний дизайн (створення оригінальних візерунків та текстур для тканин); вивчення історії моди, впливу різних культур та епох на розвиток одягу; розвиток креативного мислення, генерація нових ідей, експерименти з нетрадиційними матеріалами та техніками [17].

– Математика (Mathematics): розрахунки кількості тканини, побудови лекал, визначення розмірів та пропорцій одягу, обчислення пропорцій і співвідношень у дизайні, використання золотого перерізу для створення гармонійних та естетично приємних композицій в одязі; вивчення геометричних форм та їх використання в дизайні одягу, створення складних геометричних конструкцій; статистика (аналіз даних про розміри тіла, вивчення трендів у моді, прогнозування попиту на різні види одягу) [18].

Приклади STEAM у дизайні інтер'єру.

– Наука (Science): використання природного освітлення для максимальної економії енергії та покращує настрій [19]; вибір екологічно чистих та стійких матеріалів, таких як перероблене дерево, бамбук, перероблений пластик або фарби з низьким вмістом летких органічних сполук, щоб знизити вплив на довкілля [20]; проектування системи вентиляції, яка забезпечує циркуляцію свіжого повітря та видаляє забруднення, покращуючи якість повітря у приміщенні, використання кімнатних рослин для додаткової фільтрації повітря [21].

Технологія (Technology): інтеграція пристроїв розумного будинку, таких як розумні термостати, освітлення, системи безпеки та розваг, щоб автоматизувати завдання та підвищити зручність; використання інтерактивних дисплеїв, проекційних технологій та сенсорних панелей для створення динамічних та інформативних просторів; використання VR та AR для візуалізації дизайну інтер'єру, експериментів з різними варіантами та створення інтерактивних елементів у просторі; енергоефективність (встановлення сонячних панелей, вітряних турбін або інших відновлюваних джерел енергії для зниження споживання енергії та впливу на довкілля) [22].

– Інженерія (Engineering): забезпечення міцності та стійкості конструкції будівлі з використанням правильних матеріалів та методів будівництва; ергономіка (проектування меблів та простору, які відповідають потребам користувачів та забезпечують комфорт та безпеку, наприклад, регульовані столи та стільці в офісі, щоб запобігти втомі та травмам; оптимізація простору для максимізації функціональності та ефективності приміщення, наприклад, використання модульних меблів, багатофункціональних просторів та розумних систем зберігання.

– Мистецтво (Art): використання кольору та текстури для створення певної атмосфери та настрою у приміщенні, наприклад, теплі кольори для створення затишної атмосфери у вітальні чи

прохолодні кольори для створення спокійної атмосфери у спальні; декор та аксесуари (використання творів мистецтва, скульптур, рослин та інших декоративних елементів для додавання індивідуальності та характеру у просторі); форма та пропорції (використання принципів дизайну для створення гармонійного та збалансованого простору [23]. Наприклад, використання правила третин при розміщенні меблів та декоративних елементів [24]; світло-дизайн (використання освітлення для створення драматичних ефектів, виділення певних зон та покращення загального вигляду приміщення).

Математика (Mathematics): використання геометричних форм та візерунків для створення візуального інтересу та структури у приміщенні, наприклад, використання плитки з геометричним малюнком на підлозі чи стінах; використання математичних принципів для визначення правильних пропорцій та масштабу меблів та інших елементів у просторі, використання золотого перерізу для створення гармонійних та естетично приємних композицій; використання математичних формул для розрахунку необхідної кількості світла у приміщенні та визначення оптимального розташування світильників [18].

Приклади інтеграції STEAM: офіс (коворкінг) з гнучкими робочими просторами, розумними системами освітлення та вентиляції. Кімнати для відпочинку зі зручними меблями, рослинами та інтерактивними іграми. Конференц-зали із сучасним обладнанням для проведення презентацій та відеоконференцій [25]; розумні будинки з автоматизованими системами освітлення, опалення та безпеки, кухні з енергоефективною технікою та зручними системами зберігання, дитячі кімнати з інтерактивними іграшками, творчими куточками та меблями-трансформером [26]; приміщення школи з класами, обладнаними інтерактивними дошками, 3D-принтерами та науковими станціями, лабораторіями, оснащеними сучасним обладнанням для проведення експериментів, художні студії з гарним освітленням та зручним простором для творчості [27].

Приклади STEAM у графічному дизайні.

Наука (Science): фізика кольору та психологія його сприйняття очима людини, використання цього для створення ефективних кольорних схем, наприклад, використання теорії кольору для створення візуальної ієрархії або виклику певних емоцій; використання оптичних ілюзій для створення цікавих та інтерактивних дизайнів. Це може бути досягнуто за допомогою певних геометричних форм, розташування елементів або маніпуляцій з перспективою; дослідження матеріалів (використання знань про властивості різних матеріалів (текстури, прозорість, відбиття) для створення реалістичних візуалізацій у 3D графіці або для вибору відповідних матеріалів для друку.

Технології (Technology): використання програмного забезпечення для графічного дизайну (опанування Adobe Photoshop, Illustrator, InDesign, Blender (для 3D) для створення і редагування графіки; веб-дизайн та UX/UI (розуміння принципів веб-розробки, HTML, CSS, JavaScript

для створення інтерактивних веб-сайтів та інтерфейсів користувача), використання програм для створення анімацій та динамічної графіки для відео, веб-сайтів та реклами, наприклад, Adobe After Effects); використання алгоритмів та програмного забезпечення для автоматичного створення дизайну на основі визначених параметрів та правил; використання штучного інтелекту (AI) для допомоги в дизайні, наприклад, для автоматичного створення макетів, генерації зображень або покращення якості фотографій.

Інженерія (Engineering): структура та композиція (розуміння принципів інженерії для створення міцних і збалансованих дизайнів. Наприклад, використання сітки (grid) для організації елементів на сторінці або в інтерфейсі); просторова візуалізація (здатність візуалізувати об'єкти в трьох вимірах, що є важливим для 3D-графіки та промислового дизайну); прототипування (створення прототипів дизайнів, наприклад, веб-сайтів або мобільних додатків для тестування і перевірки їхньої функціональності та зручності використання).

Мистецтво (Arts): колір та композиція (використання знань про теорію кольору, гармонію та композицію для створення естетично привабливих дизайнів; типографіка (вибір і використання шрифтів для передачі певного настрою або повідомлення); ілюстрація (створення оригінальних ілюстрацій для доповнення та збагачення дизайну); креативність та інновації (здатність генерувати нові ідеї та знаходити унікальні рішення для дизайнерських задач); естетика та візуальна комунікація (розуміння того, як візуальні елементи можуть впливати на емоції та сприйняття глядача).

Математика (Mathematics): геометрія та пропорції (використання геометричних форм, пропорцій та математичних принципів (наприклад, золотого перетину для створення гармонійних та візуально збалансованих дизайнів); масштабування та трансформування (розуміння математичних операцій, необхідних для масштабування, обертання та трансформування об'єктів у програмах графічного дизайну); алгоритми та програмування (використання математичних алгоритмів для створення складних візерунків, текстур та анімацій. Це тісно пов'язано з генеративним дизайном); статистика та аналітика (використання даних статистичного аналізу для підвищення ефективності дизайну та прийняття обґрунтованих рішень. Наприклад, аналіз A/B тестування для оптимізації веб-сайту або рекламної кампанії).

Як впливає з вищезазначеного, STEAM-освіта стає все більш популярною, оскільки вона сприяє розвитку критичного мислення, творчості та проблемно-орієнтованого навчання. Зокрема, інтеграція STEAM-підходу у дизайн-освіту відкриває нові можливості для студентів поєднувати художні навички з науковими та технологічними знаннями.

Засоби реалізації STEAM у дизайн-освіті: 1. Проектно-орієнтоване навчання (Project-Based Learning, PBL). PBL є одним з найефективніших

способів інтеграції STEAM. Студенти працюють над реалістичними проєктами, які вимагають застосування знань з різних дисциплін [7, 8, 10]. 2. Інструменти цифрового дизайну та моделювання (Digital Design and Modelling Tools) – програми для 3D-моделювання, візуалізації, анімації та прототипування дозволяють студентам експериментувати з різними формами, матеріалами та функціями (Autodesk Fusion 360 для 3D-моделювання та проєктування; Adobe Creative Suite (Photoshop, Illustrator, InDesign для візуального дизайну; Blender для 3D-моделювання та анімації). 3. Технології прототипування [28]. 4. Технології віртуальної (VR) та доповненої (AR) реальності надають студентам можливість візуалізувати та взаємодіяти з проєктами у віртуальному середовищі (використання VR для віртуальних екскурсій, використання AR для накладання віртуальних моделей на реальний світ, щоб побачити, як вони будуть виглядати в контексті [9]. 5. Робототехніка та програмування (Robotics and Programming) – розуміння основ робототехніки та програмування дозволяє дизайнерам створювати інтерактивні та інтелектуальні продукти. Наприклад, створення інтерактивного арт-об'єкта, що реагує на навколишнє середовище [29]. 6. Інтеграція науки та математики. Наприклад, використання наукових принципів та математичних розрахунків для оптимізації дизайну [30].

Виклики впровадження STEAM у дизайн-освіту: необхідність міждисциплінарної співпраці (імплементация STEAM в освіту вимагає співпраці викладачів з різних дисциплін); потреба у спеціалізованому обладнанні та програмному забезпеченні для моделювання та програмування та реалізації STEAM-проєктів; потрібні нові навчальні плани та методики, які б інтегрували STEAM-підхід у традиційну дизайн-освіту.

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок напреду. Інтеграція STEAM-підходу у дизайн-освіту надає студентам безліч можливостей для розвитку креативності, інновацій та міждисциплінарного мислення. Використання сучасних технологій, таких як 3D-друк, VR/AR та робототехніка, дозволяє студентам експериментувати з різними матеріалами та формами і створювати інноваційні проєкти. Незважаючи на певні виклики, впровадження STEAM-освіти є важливим кроком для підготовки дизайнерів майбутнього, які зможуть успішно працювати у швидко змінюваному світі.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Yakman G. STEAM Education: an overview of creating a model of integrative education. 2008. URL: https://www.researchgate.net/publication/327351326_STEAM_Education_an_overview_of_creating_a_model_of_integrative_education
2. Накази МОН України. URL: <https://imzo.gov.ua/stem-osvita/normativno-pravove-zabezpechennya-nakazi-mon-ukrayini/>
3. Kelley, T. R., & Knowles, J. G. A conceptual framework for integrated STEM education. *International*

Journal of STEM Education. 2016. Vol. 3, No. 11. Pp 1-11. URL: <https://doi.org/10.1186/s40594-016-0046-z>

4. Hoachlander, G., & Yanofsky, D. (). Making STEM real: By infusing core academics with rigorous realworld work, linked learning pathways prepare students for both college and career. *Educational Leadership*. 2011. Vol. 68, No. 3. P. 60-5. URL: <https://eric.ed.gov/?id=EJ972169>

5. Kim, B. H., & Kim, J. Development and validation of evaluation indicators for teaching competency in STEAM education in Korea. *Eurasia Journal of Mathematics, Science & Technology Education*, 2016. Vol. 12, No. 7. P. 1909-1924. URL: <https://scispace.com/papers/development-and-validation-of-evaluation-indicators-for-luvtn21155>

6. Dym, C. L., Agogino, A. M., Eris, O., Frey, D. D., & Leifer, L. J.. Engineering design thinking, teaching, and learning. *Journal of Engineering Education*. 2005. Vol. 94, No. 1. P. 103-120. URL: <https://doi.org/10.1002/j.2168-9830.2005.tb00832.x>

7. Цивін М. Н. STEAM-підхід: інтерпретація у дизайн-освіті Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв. 2018, № 2. С. 294-298. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vdakkkm_2018_2_64

8. Чемерис Г., Брянцева Г., Брянцев О. Шляхи вдосконалення дизайн-освіти у контексті стратегії цифрової трансформації освіти і науки України. *Фізико-математична освіта*. 2021. Том 32, № 6. С. 49-56. URL: <https://fmo-journal.org/index.php/fmo/article/view/119/89>

9. Бондаренко Н.А. Віртуальна реальність як інноваційний інструмент сучасної дизайн-освіти. *Інноваційна педагогіка*. 2023, Том 2, Випуск 65. С. 206-211. URL: http://www.innovpedagogy.od.ua/archives/2023/65/part_2/43.pdf

10. Бровченко А.І. STEAM-підхід у неперервній дизайн-освіті України. *Молодь і ринок*. 2024, № 1 (221). С. 101-104. URL: <http://mir.dspu.edu.ua/article/view/296276/292039>

11. Мошнягул І. Я. Скарбничка знань з матеріалознавства. Київ: ДНЗ «ЦПО ІТПД», 2018. 80 с. URL: <https://metod.kpkitp.kiev.ua/wp-content/uploads/2018/05/Мошнягул-матеріалознавство.pdf>

12. Прищенко С.В. Кольорознавство. Київ: Кондор, 2024. 436 с. URL: <https://mybook.biz.ua/ua/obrazotvorche-dekorativne-mistectvo-dizayn/koloroznavstvo/>

13. ЕКО-стиль в одязі. URL: <https://issaplus.com.ua/blog/yeko-stil-v-odyaz/>

14. Розумний одяг: огляд інноваційної технології. URL: <https://bizmag.com.ua/rozumnyj-odyag/>

15. Нова реальність. Як індустрія моди використовує технології VR і AR. URL: <https://marieclaire.ua/fashion/nova-realnist-yak-industriya-modi-vikoristovuye-tehnologiyi-vr-i-ar/>

16. Розкрійні автоматичні машини та комплекси. URL: <https://shvejnik.com.ua/rozkrijni-avtomatichni-mashini-ta-kompleksi>

17. Кузнецова В. Арт-об'єкт як специфічна художня форма в сучасній українській моді. *Вісник КНУКіМ. Серія: Мистецтвознавство*. 2022, 47. С. 163-170. URL: <http://arts-series-knukim.pp.ua/article/view/269631/265440>

18. Шкільні знання в дорослому дизайні: URL: <https://skvot.io/uk/blog/how-school-helps-with-design>

19. Освітлення в дизайні інтер'єру. URL: <https://isobo.com.ua/ua/rol-osvitleniya-v-dizajni-interyeru?srlid=AfmBOoovFrxFZPeNhsiUO9a6V7Lyq60n gbrcTrfTgLBMFzylFi9ba6>

20. Екологічні матеріали в інтер'єрі. URL: <https://teplyydesign.com/ekologichni-materiali-v-intereri/>

21. Як можуть поєднуватися дизайн і вентиляція в інтер'єрі. URL: <https://vencon.ua/ua/articles/kak-mogut-sochetatsya-dizajn-i-ventilyaciya-v-interere>

22. Кузнецова І. О. Інноваційні напрями в дизайні інтер'єру / І. О. Кузнецова, І. О. Русаков, О. В. Руденко, К. О. Гербич. *Теорія та практика дизайну*. 2017, Вип. 12. С. 157-165. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/tprd_2017_12_17

23. Новосельчук Н.С. Дизайн інтер'єру: навчальний посібник. Полтава: Національний університет «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка», 2020. 165 с. URL: <https://reposit.nupp.edu.ua/handle/PolNTU/8760>

24. Правило трьох в інтер'єрі. URL: <https://topgorod.com/dom/interer/25933-pravilo-trokh-v-inter-eri.html>

25. Технічне оснащення конференц-залів. URL: <https://www.06239.com.ua/list/457979>

26. Розумний будинок. URL: <https://nachasi.com/tech/2018/06/25/smart-house-faq/>

27. Цифрова техніка в шкільному навчанні. URL: <https://nsta.com.ua/tsyfrova-tekhnika-v-shkilnomu-navchanni/?srsId>

28. Розвиток ідей за допомогою прототипування. URL: <https://www.ux-republic.com/uk/розвивати-ідею-шляхом-створення-прототипу/>

29. Еко-кіт у Києві: скульптура, що слідує за довіллям. URL: <https://podrobnosti.ua/2419387-ekokit-u-kiv-skulptura-scho-sldku-da-dovkljam.html>

30. Луценко, А. Фрактальна геометрія у формоутворенні дизайну. *Молодий Вчений*. 2022, № 12 (112). С. 46–50. URL: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2022-12-112-8>.

REFERENCES

1. Yakman, G. (2008). STEAM Education: an overview of creating a model of integrative education. https://www.researchgate.net/publication/327351326_STEA_M_Education_an_overview_of_creating_a_model_of_integrative_education [in English]

2. Nakazy MON Ukrainy [Orders of the MES of Ukraine]. URL: <https://imzo.gov.ua/stem-osvita/normativno-pravove-zabezpechennya/nakazi-mon-ukrayini/> [in Ukrainian]

3. Kelley, T. R., & Knowles, J. G. (2016). A conceptual framework for integrated STEM education. *International Journal of STEM Education*, 3(11), 1-11. <https://doi.org/10.1186/s40594-016-0046-z> [In English]

4. Hoachlander, G., & Yanofsky, D. (2011). Making STEM real: By infusing core academics with rigorous realworld work, linked learning pathways prepare students for both college and career. *Educational Leadership*, 68(3), 60-65. <https://eric.ed.gov/?id=EJ972169> [in English]

5. Kim, B. H., & Kim, J. (2016). Development and validation of evaluation indicators for teaching competency in STEAM education in Korea. *Eurasia Journal of Mathematics, Science & Technology Education*, 12(7), 1909-1924. <https://scispace.com/papers/development-and-validation-of-evaluation-indicators-for-luvtn21155> [in English]

6. Dym, C. L., Agogino, A. M., Eris, O., Frey, D. D., & Leifer, L. J. (2005). Engineering design thinking, teaching, and learning. *Journal of Engineering Education*. 94(1), 103-120. URL: <https://doi.org/10.1002/j.2168-9830.2005.tb00832.x> [in English]

7. Tsyvin, M.N. (2018). STEM-pidkhd: interpretatsiya u disaiyn-osviti [STEM approach: interpretation in design education. *Visnyk Natsionalnoy akademiyi kerivnyh kadriv kultury i mystetstva*, № 2. P. 294-298. URL:

http://nbuv.gov.ua/UJRN/vdakkkm_2018_2_64 [in Ukrainian]

8. Chemeris, G., Bryantseva, G., Bryantsev, O. (2021). Shlyakhi vdoskonalennya disaiyn-osvity u konteksti tsifrovoy transformatsii osvity I nauky Ukrainy [Paths of thorough design coverage in the context of the strategy of digital transformation of education and science in Ukraine]. *Fiziko-matematychna osvita*. Vol. 32, No. 6. P. 49-56. URL: <https://fmo-journal.org/index.php/fmo/article/view/119/89> [in Ukrainian]

9. Bondarenko, N.A. (2023). Virtualna realnist yak innovatsiynyi instrument suchasnoy disaiyn-osvity [Virtual reality as an innovative tool of modern design education]. *Innovatsiyna pedagogika*. Vol. 2. No. 65. С. 206-211. URL: http://www.innovpedagogy.od.ua/archives/2023/65/part_2/43.pdf [in Ukrainian]

10. Brovchenko, A.I. (2024). STEAM-pidkhd u neperervnoy dizayn-osviti Ukrainy [STEAM approach in continuous design education in Ukraine]. *Molod i rynek*. № 1 (221). P. 101-104. URL: <http://mir.dspu.edu.ua/article/view/296276/292039> [in Ukrainian]

11. Moshnyagul, I. Ya. (2018). Skarbnichka znan z materialoznavstva [A collection of materials science knowledge]. Kyiv: DNZ "TsPO ITPD", 80p. URL: <https://metod.kpkitp.kiev.ua/wp-content/uploads/2018/05/Мошнягул-матеріалознавство.pdf> [in Ukrainian]

12. Pryshchenko, S.V. (2024). Koloroznavstvo [Color Science]. Kyiv: Condor, 436p. URL: <https://mybook.biz.ua/ua/obrazotvorche-dekorativne-mistectvo-dizayn/koloroznavstvo/> [in Ukrainian]

13. EKO-stil v odyazi [ECO-style in clothes] URL: <https://issaplus.com.ua/blog/yeko-stil-v-odyaz/> [in Ukrainian]

14. Rozumny stil v odyazi: oglyad snnowatsiynoy ntkhnologii [Smart clothing: an overview of innovative technology] URL: <https://bizmag.com.ua/rozumnyj-odyag/> [in Ukrainian]

15. Nowaya realnist. Yak industriya mody vykorystovuye tehnologii VR i AR. [The New Reality: How the Fashion Industry is Using VR and AR Technologies] URL: <https://marieclaire.ua/fashion/nova-realnist-yak-industriya-modi-vikorystovuye-tehnologiyi-vr-i-ar/> [In Ukrainian]

16. Rozkryini avtomatychni mashyny ta kompleksy [Automatic cutting machines and complexes]. URL: <https://shvejnik.com.ua/rozkrjini-avtomatychni-mashini-ta-kompleksi> [In Ukrainian]

17. Kuznetsova, V. (2022). Art-ob'ekt yak spetsifichna khudozhnya forma v suchasniy ukrainskoyi modi [Art object as a specific artistic form in modern Ukrainian fashion]. *Visnyk of KNUKiM*. Series: Mystetsvoznastvo Vyp. 47. No. 3. P. 163-170. URL: <http://arts-series-knukim.pp.ua/article/view/269631/265440> [in Ukrainian]

18. Shkilni znannya v dorosloму dizayini [School knowledge in adult design] URL: <https://skvot.io/uk/blog/how-school-helps-with-design> [in Ukrainian]

19. Osvitlennya v dizayini interieru [Lighting in interior design]. URL: https://isobo.com.ua/ua/rol-osvitlennya-v-dizajni-interyeru?srsId=AfmBOoovFrxfZPeNhtiUO9a6V7Lyq60n_gbrctRfTgLBMFzylFi9ba6 [in Ukrainian]

20. Ekologichni materialy v interieri [Ecological materials in the interior]. URL: <https://teplyydesign.com/ekologichni-materiali-v-interieri/> [in Ukrainian]

21. Yak mozhut poednuvatisya disaiyn i ventilyatsiya [How design and ventilation can be combined in the interior] URL: <https://vencon.ua/ua/articles/kak-mogut-sochetatsya-dizajn-i-ventilyatsiya-v-interere> [in Ukrainian]

22. Kuznetsova, I.O. (2017). Innovatsini napryamy v dizayini interieru [Innovative trends in interior design] / I. O. Kuznetsova, I. O. Rusakov, O. V. Rudenko, K. O. Gerbich. Teoriya s practika disaiynu. 2017, № 12. P. 157-165. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/tprd_2017_12_17 [in Ukrainian]

23. 19. Novoselchuk, N.E. (2020). Disaiyn interieru [Interior Design]: navch. posibnyk. Poltava: National University "Poltava Polytechnic named after Yuriy Kondratyuk", 165 p. URL: <https://reposit.nupp.edu.ua/handle/PoltNTU/8760> [in Ukrainian]

24. Pravilo thriokh v interieri [The rule of three in the interior] URL: <https://topgorod.com/dom/interer/25933-pravilo-trokh-v-inter-eri.html> [in Ukrainian]

25. Tekhnichne osnashennya konferets-zaliv [Technical equipment of conference rooms] URL: <https://www.06239.com.ua/list/457979> [in Ukrainian]

26. Rozumnyi budynok [Smart home] URL: <https://nachasi.com/tech/2018/06/25/smart-house-faq/> [in Ukrainian]

27. Tsifrova tekhnika v shkilnomu navchanni [Digital technology in school education] URL: <https://nsta.com.ua/tsyfrova-tekhnika-v-shkilnomu-navchanni/?srsltid> [in Ukrainian]

28. Rozvitok idei za dopomogoyu prototypuvannya [Developing an idea through prototyping] URL: <https://www.ux-republic.com/uk/pozvivati-ideyu-shlyhom-stvorennia-prototypu/> [in Ukrainian]

29. Eko-kit u Kyivi: skulptura, sheho slidkuye za dovkillyam [Eco-cat in Kyiv: a sculpture that monitors the

environment]. URL: <https://podrobnosti.ua/2419387-ekokit-u-kiv-skulptura-scho-sldku-za-dovkljam.html> [in Ukrainian]

30. Lutsenko, A. (2022). Fraktalna geometriya u formoutvorenni dizaynu [Fractal geometry in design formation] Molody Vcheni. No. 12 (112). P. 46–50. URL: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2022-12-112-8>. [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

УСОВ Валентин – доктор фізико-математичних наук, професор, завідувач кафедри професійної освіти та дизайну Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського.

Наукові інтереси: система вищої освіти, професійна підготовка майбутніх вчителів технологій, інформатики та фахівців зі сфери дизайну одягу та комп'ютерного дизайну, матеріалознавство конструкторських матеріалів, фізика приладів, елементів і систем.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

USOV Valentyn – Doctor of Physical and Mathematical Sciences, Professor, Head of the Department of Professional Education and Design of the South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky.

Scientific interests: higher education system, professional training of future teachers of technology, computer science and specialists in the field of clothing design and computer design, materials science of structural materials, physics of devices, elements and systems.

Стаття надійшла до редакції 24.02.2025 р.

Стаття прийнята до друку 09.03.2025 р.

УДК 378.147

DOI: 10.36550/2415-7988-2025-1-218-72-77

АСИЛГАРАЄВА Арина –

старший викладач

Военної академії імені Євгенія Березняка

ORCID: <https://orcid.org/0009-0006-5100-605X>

e-mail: aasylgaraeva@gmail.com

РОЗВИТОК МЕТОДИКИ ФОРМУВАННЯ АНГЛОМОВНОЇ ЛЕКСИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЗАСОБАМИ МНЕМОТЕХНІКИ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ ВИЩОГО ВІЙСЬКОВОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

Роботу присвячено дослідженню розвитку методики формування англомовної лексичної компетентності здобувачів освіти вищого військового навчального закладу із використанням засобів мнемотехніки. Актуальність дослідження зумовлена потребою у вдосконаленні підходів до мовної підготовки військовослужбовців, яка передбачає не лише засвоєння лексики, а й формування стійких навичок оперативного використання англійської мови у професійній діяльності. У статті проаналізовано сучасні науково-методичні підходи до викладання іноземних мов, зокрема англійської, з позицій когнітивної та комунікативної методології. Обґрунтовано доцільність застосування мнемотехнічних прийомів у процесі лексичного навчання як ефективного засобу зниження когнітивного навантаження, активізації довготривалої пам'яті, підвищення мотивації та ефективності засвоєння матеріалу. Розглянуто й охарактеризовано ключові мнемотехнічні методи: метод асоціацій, метод локусів, метод ключових слів, метод візуалізації та метод графемних асоціацій. Визначено їхню функціональну роль у формуванні стійких лексичних одиниць, розширенні словникового запасу та розвитку мовленнєвої активності у майбутніх офіцерів. У межах дослідження запропоновано комплекс вправ, адаптованих до умов професійної підготовки здобувачів освіти військового профілю. Описано приклади завдань із залученням образного мислення, просторових схем, візуального кодування та асоціативного запам'ятовування. Навчальні вправи спрямовані не лише на механічне запам'ятовування слів, а й на розвиток логіки, уяви та міжмовної інтеграції. Результати дослідження підтверджують ефективність систематичного використання мнемотехніки у процесі формування англомовної лексичної компетентності у здобувачів освіти вищих військових навчальних закладів. У перспективі запропонована методика може стати основою для розробки спецкурсів, мовних тренінгів та впровадження інтерактивних підходів у військову мовну освіту.

Ключові слова: лексична компетентність, мнемотехніка, метод ключових слів, метод візуалізації, метод локусів, метод графемних асоціацій.

ASYLHARAIEVA Aryna –

Senior Lecturer

Yevhen Berezhniak Military Academy

ORCID: <https://orcid.org/0009-0006-5100-605X>

e-mail: aasylgaraeva@gmail.com

DEVELOPING METHODOLOGY FOR FORMING ENGLISH LEXICAL COMPETENCE THROUGH MNEMONIC STRATEGIES AMONG STUDENTS OF A HIGHER MILITARY EDUCATIONAL INSTITUTION

This study focuses on developing methodology for forming English lexical competence through mnemonic strategies among students of a higher military educational institution. The relevance of the research lies in the growing need to improve approaches to language training for military personnel, which involves not only mastering vocabulary but also acquiring stable skills for the operational use of English in professional contexts. The article analyzes current scientific and methodological approaches to foreign language teaching—especially English—within cognitive and communicative frameworks. The author substantiates the use of mnemonic techniques as an effective tool in vocabulary acquisition, helping reduce cognitive load, activate long-term memory, enhance motivation, and improve overall learning outcomes. Key mnemonic methods are examined and described: the method of associations, the method of loci, the keyword method, the method of visualization, and the method of graphemic associations. Their functional role in developing stable lexical units, expanding vocabulary, and improving speech activity among future officers is highlighted. The study proposes a set of exercises adapted to the conditions of professional military education. Examples of tasks involving figurative thinking, spatial mapping, visual encoding, and associative memory are provided. The exercises aim not only to facilitate vocabulary retention but also to develop logic, imagination, and cross-linguistic integration. The results confirm the effectiveness of systematically applying mnemonics in the formation of English lexical competence among students of higher military educational institutions. The proposed methodology may serve as a foundation for the development of specialized courses, language training programs, and the implementation of interactive approaches within military language education.

Key words: lexical competence, mnemonics, keyword method, visualization method, method of loci, graphemic association method.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Сучасний світ вимагає від фахівців не лише високого професійного рівня, а й здатності ефективно спілкуватися англійською мовою. Як мова міжнародного спілкування, англійська набуває все більшої значущості в умовах глобалізації, міжнародних економічних і культурних зв'язків, а також співпраці в різних галузях. Тому проблема розвитку англомовної лексичної компетентності є актуальною та має важливе значення як у науковій, так і в практичній площині.

Одним із ключових викликів у процесі вивчення англійської мови є ефективне засвоєння та використання лексики. Попри значний прогрес у методиці викладання іноземних мов, багато студентів стикаються з труднощами у запам'ятовуванні великого обсягу нових слів та виразів. Це зумовлено особливостями когнітивних процесів та обмеженнями робочої пам'яті. Саме тому актуальним стає дослідження застосування мнемотехнічних прийомів у процесі навчання, які дозволяють оптимізувати запам'ятовування та відтворення лексичних одиниць.

З огляду на це, **метою** роботи є дослідження можливості використання мнемотехніки для формування рівня лексичної компетентності у вивченні англійської мови здобувачів освіти вищого військового навчального закладу. Зокрема, розглядається ефективність методів, що сприяють формуванню та закріпленню лексичного запасу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасних дослідженнях все більше уваги приділяється використанню мнемотехніки як ефективного інструменту для оптимізації навчального процесу. Зокрема, її застосування у вивченні іноземних мов, включаючи професійно орієнтовану англійську лексику, демонструє високі результати у покращенні засвоєння матеріалу,

довготривалому збереженні інформації та підвищенні мотивації до навчання. Серед актуальних досліджень варто виділити роботи К. Чолака, Є. Усубакунова та С. Кізі [5–7], які розглядають мнемотехнічні методи у загальній педагогічній практиці, серед інноваційних технологій навчання та безпосередньо у процесі вивчення англійської мови.

К. Чолак аналізує загальну роль мнемотехніки у навчальному процесі та наголошує, що традиційні підходи до запам'ятовування інформації не завжди ефективні. Вивчення історичних дат, понять і термінів у суспільних науках часто здається здобувачам освіти складним через відсутність логічних зв'язків між елементами матеріалу. Запропоноване використання асоціацій, візуалізації та ключових слів значно покращує процес навчання, дозволяючи не лише механічно запам'ятовувати інформацію, а й глибше її розуміти. Окрім цього, мнемотехнічні прийоми сприяють довготривалому збереженню знань у пам'яті та підвищують мотивацію студентів, роблячи навчальний процес більш інтерактивним і доступним. Включення цих методів у систему освіти може суттєво покращити рівень засвоєння матеріалу та його практичне застосування [5, с. 223–233].

Є. Усубакунов розглядає місце мнемотехніки серед інноваційних технологій навчання, зосереджуючись на її ролі в багатомовній освіті. На його думку, ці методи особливо корисні при вивченні іноземних мов, оскільки вони не тільки полегшують запам'ятовування, а й сприяють розвитку когнітивних здібностей здобувачів освіти. Особливу увагу приділено використанню інтерактивних платформ, таких як Anki, Quizlet і Duolingo, які дозволяють адаптувати навчальний процес до індивідуальних потреб студентів.

Успішні приклади впровадження мнемотехніки у США та Киргизстані підтверджують її ефективність у підвищенні академічної успішності. Крім того, автор звертає увагу на необхідність урахування культурних та мовних особливостей учнів при використанні таких методів, пропонуючи інтегровані підходи з використанням візуальних, аудіальних і цифрових інструментів [7, с. 719–726].

С. Кізі аналізує застосування мнемотехніки безпосередньо у процесі вивчення англійської мови. Використання мнемотехнічних прийомів дозволяє покращити засвоєння лексики, граматичних структур і розвиток мовленнєвих навичок. Зокрема, асоціації, візуалізація, ключові слова та римування допомагають полегшити запам'ятовування нової лексики та прискорюють її відтворення. Крім цього, такі методи позитивно впливають на мотивацію студентів, зменшуючи когнітивне навантаження та забезпечуючи довготривале збереження інформації. Інтеграція мнемотехнічних підходів у навчальний процес робить засвоєння англійської мови більш доступним та ефективним, дозволяючи адаптувати методику відповідно до рівня підготовки студентів [6, с. 17–30].

Аналіз сучасних досліджень підтверджує ефективність мнемотехніки у навчальному процесі, зокрема у вивченні англомовної лексики військовослужбовцями. Її інтеграція в освітні програми через інноваційні технології та цифрові платформи сприяє підвищенню рівня лексичної компетентності, полегшенню запам'ятовування та покращенню практичного використання іноземної мови. Впровадження цих методів у професійну підготовку військових може значно підвищити їхню мовленнєву готовність до виконання завдань у міжнародних контекстах.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Лексична компетентність є важливим компонентом мовної компетентності, що визначає здатність людини ефективно сприймати, розуміти та використовувати мовні одиниці у різних комунікативних ситуаціях. Сучасні дослідження акцентують увагу на механізмах запам'ятовування лексики, методах її подання у навчальному процесі та шляхах вдосконалення лексичних навичок. Лексика відіграє ключову роль у формуванні мовної компетентності, оскільки забезпечує змістовне наповнення мовлення, тоді як граматики лише оформлює його структуру. Належний розвиток лексичного запасу безпосередньо впливає на рівень володіння мовою та здатність адекватно висловлювати свої думки.

У науковій літературі лексичну компетентність розглядають як сукупність знань, навичок та вмінь, що базуються на мовному досвіді. Вона включає здатність розпізнавати та правильно використовувати слова у контексті, порівнювати їх значення у різних мовах, розуміти семантичну структуру лексичних одиниць і виявляти національні особливості мовної системи. Формування цієї компетентності відбувається у тісному взаємозв'язку з розвитком лексичних навичок, які забезпечують автоматизоване використання мовних одиниць у процесі мовлення.

Чим краще сформовані ці навички, тим швидше відбувається вибір потрібних слів і тим вільніше будується комунікація [1, с. 308].

Процес засвоєння лексики передбачає декілька етапів. Спочатку відбувається ознайомлення з новими словами, їх вимовою, написанням та значенням. На цьому етапі важливо створювати асоціативні зв'язки, що допомагають ефективно закріплювати новий матеріал у пам'яті. Далі йде етап первинного закріплення, що включає багаторазове повторення та використання слів у типових мовленнєвих ситуаціях. Це сприяє перенесенню лексики у довготривалу пам'ять і формуванню стійких зв'язків між словами. Наступний етап передбачає активне застосування засвоєної лексики у мовленні, коли слова використовуються у різних контекстах, комбінуються з іншими мовними одиницями та застосовуються у нових ситуаціях.

Формування лексичної компетентності також передбачає розвиток когнітивних процесів, пов'язаних із мовленням. Під час використання мови активізуються слухові, мовленнєві, асоціативні та семантичні зв'язки, що впливають на швидкість і правильність підбору слів. Слово не існує окремо, воно пов'язане з іншими одиницями у мові через тематичні, семантичні та контекстуальні відношення. Завдяки цьому комунікація стає плавною та зрозумілою, а мовлення набуває більшої виразності [3].

Успішне оволодіння лексичною компетентністю залежить від мотивації до навчання, розвитку когнітивних стратегій та постійної практики. Важливу роль відіграють методи навчання, які мають бути інтегрованими та спрямованими на багатостороннє засвоєння лексики. Включення слухових, графічних та комунікативних методів дозволяє створити стійкі мовленнєві навички та забезпечити їхнє активне використання у реальному спілкуванні. Одним із найбільш ефективних підходів є поєднання контекстуального навчання з використанням аудіовізуальних матеріалів, інтерактивних завдань та ситуаційних вправ. Такий підхід сприяє швидкому запам'ятовуванню слів та їх гнучкому застосуванню у мовленні.

Контекстуальне використання лексичних одиниць є особливо важливим у процесі навчання. Слова краще засвоюються, коли вони використовуються у реальних мовленнєвих ситуаціях. Діалоги, письмові вправи, творчі завдання та аналіз текстів допомагають учням не тільки запам'ятати слова, а й зрозуміти їхнє функціонування у мовленні. Крім того, активна практика мовлення сприяє формуванню стійких навичок використання нової лексики без необхідності свідомого контролю за мовленнєвим процесом.

Формування англомовної лексичної компетентності є одним із головних завдань у викладанні іноземної мови. Однак традиційні методи вивчення лексики, засновані на механічному запам'ятовуванні, часто виявляються неефективними через високе когнітивне навантаження. У зв'язку з цим особливий інтерес становлять методи мнемотехніки, що базуються на

принципах асоціативного мислення, структуризації інформації та візуального сприйняття [4, с. 2012].

Мнемотехніка (від грец. «мистецтво запам'ятовування») базується на структурованому представленні матеріалу, що значно полегшує його засвоєння. Використання спеціальних технік не спрощує сам процес навчання, проте робить його більш швидким, якісним та керованим.

Основний принцип мнемотехніки полягає не лише у фіксації нових знань, а й у створенні зв'язків між новою інформацією та вже засвоєним матеріалом. Крім того, це впорядкування даних у пам'яті (просторова, асоціативна, ієрархічна організація), а також подальше їхнє відтворення, розпізнавання та пригадування (від пасивного впізнання до активного відтворення без додаткових підказок).

У своїй книзі «Мнемотехніка. Запам'ятовування на основі візуального мислення» М. Зиганов та В. Козаренко [2] детально аналізують основні мнемотехнічні прийоми, які можуть бути ефективно застосовані у вивченні іноземних мов, а саме:

1. Метод асоціацій – передбачає створення зв'язків між новою інформацією та вже відомими поняттями. Це допомагає створити стійкі асоціативні ланцюги, що значно полегшують запам'ятовування.

2. Метод локусів (метод місць) – ґрунтується на розміщенні нових слів у знайомому просторі, що дозволяє використовувати просторову пам'ять для ефективного засвоєння матеріалу.

3. Метод ключових слів – полягає у використанні слів, схожих за звучанням з англійським еквівалентом, що сприяє легшому запам'ятовуванню.

4. Метод візуалізації – передбачає створення яскравих образів, пов'язаних з новими словами, що активізує візуальну пам'ять.

5. Метод графемних асоціацій – заснований на зв'язку між написанням слів і їхнім звучанням, що сприяє формуванню правильного орфографічного образу.

6. Метод лінійного перекладу – спрямований на структурування перекладеного матеріалу, що допомагає краще зрозуміти логіку мовних конструкцій [2].

Наведемо низку практичних вправ для вивчення англійської лексики з використанням мнемотехнік для:

Вправа 1: «Асоціативні картинки». Мета – використання методу асоціацій для запам'ятовування нових слів. Завдання: Студентам пропонується список військових термінів, для яких вони мають придумати асоціації та намалювати прості ескізи, що відображають значення цих слів.

Приклад:

1. «Ambush» (засідка) – малюнок групи солдатів, що ховаються за деревами, очікуючи ворога.

2. «Evacuation» (евакуація) – зображення військової машини із пораненими солдатами, що вивозить поранених із зони бойових дій.

3.

Вправа 2: «Прогулянка базою». Мета – використання методу локусів. Завдання: Студенти уявляють знайому їм військову базу або приміщення казарми та «розміщують» нові слова у різних частинах цього простору. Після цього вони описують маршрут, використовуючи ці слова у правильному контексті.

Приклад: «As I enter the checkpoint, the guard asks for my ID. I proceed to the armory, where I collect my equipment. Then, I walk past the barracks, where soldiers are preparing for duty, and head towards the command center for the briefing.»

Вправа 3: «Ключове слово». Мета – використання методу ключових слів. Завдання: Для кожного нового англійського слова студенти підбирають схоже за звучанням слово з рідної мови та створюють смішну або незвичайну історію з його використанням.

Приклад: «Breach» (прорив) – схоже на «бричка». Історія: «Imagine a military unit riding a breech-shaped wagon to breach enemy defences.»

Вправа 4: «Візуальні історії». Мета – використання методу візуалізації. Завдання: Студенти малюють комікси, у яких нові слова представлені через образи та події. Приклад: Малюнок солдата, який отримує наказ про deployment (розгортання) та прямує на місію.

Вправа 5: «Графемні ланцюги». Мета – використання методу графемних асоціацій. Завдання: студенти групують слова за схожими графемними елементами та створюють римовані рядки, що допомагають запам'ятати їхнє написання.

Приклад: *Mission, precision, decision* – «Every mission needs precision for a successful decision.»

Shield, field, yield – «A shield protects you in the field, never forget to yield when ordered.»

Вправа 6: «Лінійний переклад у діалогах». Мета – використання методу лінійного перекладу. Завдання: Студенти отримують набір англомовних фраз із дослівним перекладом та поступово замінюють слова на природні варіанти, відпрацьовуючи правильне використання конструкцій.

Приклад: базова фраза «We need to secure the area before moving forward.»

Дослівний переклад: «Ми повинні захистити територію перед тим, як рухатися вперед.»

Варіант із природним використанням: «We must clear the perimeter before advancing.»

Висновки та перспективи подальших розвідок напряму. Отже, мнемотехніка є ефективним засобом для розвитку англомовної лексичної компетентності, оскільки сприяє полегшенню процесу запам'ятовування нової лексики та граматичних конструкцій. Використання методів асоціацій, візуалізації, ключових слів, локусів та інших технік дозволяє значно прискорити засвоєння матеріалу та покращити його довготривале збереження в пам'яті.

Застосування мнемотехніки у навчальному процесі дозволяє не лише збільшити лексичний запас, а й підвищити рівень комунікативної компетентності. Інтерактивні підходи, такі як комікси, вправи на просторове розміщення лексики та створення асоціативних зв'язків, допомагають зробити навчання більш захопливим та

результативним. Крім того, використання цифрових платформ та мультимедійних засобів дозволяє адаптувати навчальні матеріали під конкретні потреби студентів, що підвищує ефективність засвоєння мовного матеріалу.

Перспективи подальших досліджень включають розширення застосування мнемотехніки у навчальних програмах вищих військових навчальних закладів, дослідження впливу мнемотехнічних методів на розвиток професійної мовної підготовки студентів та їх адаптацію до реальних умов військового спілкування. Такі дослідження сприятимуть удосконаленню методик навчання, що забезпечить якісніше засвоєння англійської мови та підвищить рівень міждержавної комунікації серед військових.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Деркач К. В., Рудь О. М. Дефініція поняття «лексична компетентність» у науковій літературі // *The 3rd International scientific and practical conference "Scientific achievements of contemporary society"* (October 10-12, 2024) Cognum Publishing House, London, United Kingdom. 2024. С. 307-312.
2. Зиганов М. Мнемотехніка. Запам'ятовування на основі візуального мислення. Київ : Школа раціонального читання, 2001. 304 с
3. Сіранчук Н. М. Формування лексичної компетентності в учнів початкових класів на уроках української мови : дис. ... д-ра пед. наук. Рівне, 2018. 428 с.
4. Фаненштель Н. В. Формування іншомовної лексичної компетентності студентів в умовах дистанційного навчання // *Сучасні тенденції іншомовної професійної підготовки майбутніх фахівців немовних спеціальностей в полікультурному просторі*. 2021. С. 211-219.
5. Çolak K., Aydın R. İ. The effect of using mnemonics on success in social studies // *The Journal of educational research*. 2022. Т. 115. №. 3. С. 223-233.
6. Qizi S. R. Q. Mnemonics and its Usage in Teaching and Learning English Language // *International Journal of Literature and Languages*. 2023. Т. 3. №. 06. pp. 17-30.
7. Usubakunov E. Innovative educational technologies based on mnemonics // *Вестник науки*. 2024. Т. 2. №. 11 (80). С. 719-726.

REFERENCES

1. Derkach, K. V., & Rud, O. M. (2024). Definiitsia poniattia «leksychna kompetentnist» u naukovii literaturi [Definition of the concept of "lexical competence" in scientific literature]. The 3rd International Scientific and Practical Conference "Scientific Achievements of Contemporary Society" (October 10-12, 2024). London: Cognum Publishing House. Pp. 307-312. [in Ukrainian]
2. Zihanov, M. (2001). Mnemotekhnika. Zapam'iatovuvannia na osnovi vizualnoho myslennia [Mnemonics. Memorization based on visual thinking]. Kyiv: Shkola ratsionalnoho chytannia. 304 p. [in Ukrainian]
3. Sirančuk, N. M. (2018). Formuvannia leksychnoi kompetentnosti v uchniv pochatkovykh klasiv na urokakh ukraïnskoi movy [Formation of lexical competence in primary school students in Ukrainian language lessons] (Doctoral dissertation). Rivne. 428 p. [in Ukrainian]
4. Fanenshtel, N. V. (2021). Formuvannia inshomovnoi leksychnoi kompetentnosti studentiv v umovakh dystantsiinoho navchannia [Formation of foreign language lexical competence of students in distance learning conditions]. Suchasni tendentsii inshomovnoi profesiinoi pidhotovky maibutnikh fakhivtsiv nemovnykh spetsialnostei v polikulturnomu prostori [Modern trends in foreign

language professional training of future non-linguistic specialists in a multicultural environment]. Pp. 211–219. [in Ukrainian]

5. Çolak, K., & Aydın, R. İ. (2022). The effect of using mnemonics on success in social studies. The Journal of Educational Research, 115(3), 223–233. [in English]

6. Qizi, S. R. Q. (2023). Mnemonics and its usage in teaching and learning English language. International Journal of Literature and Languages, 3(6), 17–30. [in English]

7. Usubakunov, E. (2024). Innovative educational technologies based on mnemonics. Vestnik nauki [Scientific Bulletin], 2(11/80), 719–726. [in English]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

АСИЛГАРАЄВА Арина – старший викладач
Воєнної академії імені Євгенія Березняка.

Наукові інтереси: розвиток методики формування англомовної лексичної компетентності засобами мнемотехніки здобувачів освіти вищого військового навчального закладу.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

ASYLHARAIEVA Aryna – Senior Lecturer Yevhen Berezniak Military Academy.

Scientific interest: developing methodology for forming english lexical competence through mnemonic strategies among students of a higher military educational institution.

Стаття надійшла до редакції 19.02.2025 р.

Стаття прийнята до друку 02.03.2025 р.

УДК 796.035(045)

DOI: 10.36550/2415-7988-2025-1-218-77-83

БАБЕНКО Андрій –

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент
кафедри теорії і методики фізичного виховання
Центральноукраїнського державного університету
імені Володимира Винниченка
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5755-5988>
e-mail: babenko_andrew@ukr.net

ЯЗЛОВЕЦЬКА Оксана –

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри
фізичного виховання і рекреаційно-оздоровчої роботи
Центральноукраїнського державного університету
імені Володимира Винниченка
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2653-1662>
e-mail: ksenija-77777@ukr.net

ВИКОРИСТАННЯ ТРЕНАЖЕРІВ У СИСТЕМІ РЕКРЕАЦІЙНО-ОЗДОРОВЧОЇ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ РІЗНИХ ГРУП НАСЕЛЕННЯ

У статті обґрунтована актуальність проблеми рекреаційно-оздоровчої фізичної культури різних груп населення й доведено, що вона потребує особливої уваги в умовах сьогодення, коли Україна перебуває у стані війни з росією. Акцентовано увагу на тому, що в умовах війни рекреаційно-оздоровча робота є важливим інструментом для підтримки фізичного та психологічного здоров'я людей, сприяння їх відновленню та розвитку, а також повернення до нормального життя після пережитого травматичного досвіду. Визначено рекреаційно-оздоровчі заходи, які допомагають знизити рівень стресу, покращити настрій та емоційний стан, а також відновити психологічну рівновагу, підтримувати фізичну форму, зміцнювати імунітет та запобігати розвитку різних захворювань.

Метою статті є встановлення важливості, доцільності та особливостей використання різних видів тренажерів і тренажерних пристроїв у системі рекреаційно-оздоровчої фізичної культури з метою поліпшення фізичного розвитку та зміцнення здоров'я різних груп населення. Проаналізовано стан розробленості проблеми в науці та практиці, висвітлено актуальні наукові підходи до вирішення проблеми фізичної рекреації різних груп населення, розкрито сутність понять «рекреація» та «фізична рекреація».

Охарактеризовано різні види тренажерів, а також зазначені характеристики, які відрізняють сучасні тренажери у фізичній культурі порівняно з попередніми поколіннями. Встановлено, чим пояснюється зростання популярності використання тренажерів у рекреаційній фізичній культурі. Основна увага зосереджена на використанні у рекреаційній фізичній культурі таких видів тренажерів, як кардіотренажери, силові та багатофункціональні тренажери, визначаються особливості та ефективності їх використання людьми різних вікових категорій.

У висновках зроблено акцент на головних перевагах та особливостях використання тренажерів в рекреативній фізичній культурі. Зазначено, що подальші дослідження у цій галузі сприятимуть розвитку рекреаційної фізичної культури та популяризації здорового способу життя серед населення.

Ключові слова: рекреація, фізична рекреація, тренажери, фізкультурно-оздоровчі заходи, здоров'я, фізична культура.

БАБЕНКО Andriy –

Candidate of Pedagogical Sciences,
associate Professor, associate Professor of the Department of
theory and methods of physical education of
Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5755-5988>
e-mail: babenko_andrew@ukr.net

IAZLOVETSKA Oksana –

Candidate of Pedagogical Sciences, associate Professor,
associate Professor of the Department of physical education and
recreational and health work of the
Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2653-1662>
e-mail: ksenija-77777@ukr.net

THE USE OF SIMULATORS IN THE SYSTEM OF RECREATIONAL AND HEALTH PHYSICAL CULTURE OF DIFFERENT POPULATION GROUPS

The article substantiates the relevance of the problem of recreational and health-improving physical culture of various population groups and proves that it requires special attention in the current conditions, when Ukraine is at war with Russia. The emphasis is on the fact that in war conditions, recreational and health-improving work is an important tool for supporting the physical and psychological health of people. Recreational and health-improving activities have been identified that help reduce stress levels, improve mood and emotional state, as well as restore psychological balance, maintain physical fitness, strengthen immunity.

The purpose of the article is to establish the importance, feasibility and features of using various types of simulators and training devices in the system of recreational and health-improving physical culture in order to improve physical development and strengthen the health of different population groups. The state of development of the problem in science and practice is analyzed, and current scientific approaches to solving the problem of physical recreation of different population groups are highlighted, the essence of the concepts of "recreation" and "physical recreation" is revealed.

Different types of exercise machines are described, as well as the characteristics that distinguish modern exercise machines in physical culture compared to previous generations are indicated. The reasons for the growing popularity of the use of exercise machines in recreational physical culture are established. The main attention is focused on the use of such types of simulators in recreational physical culture as cardio machines, strength machines and multifunctional simulators, the features and effectiveness of their use by people of different age categories are determined.

The conclusions emphasize the main advantages and features of using exercise machines in recreational physical culture. It is noted that further research in this area will contribute to the development of recreational physical culture and the popularization of a healthy lifestyle among the population.

Key words: recreation, physical recreation, simulators, physical culture and health activities, health, physical culture.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Проблема рекреаційно-оздоровчої фізичної культури різних груп населення потребує особливої уваги в умовах сьогодення, коли Україна перебуває у стані війни з росією з 2014 року. Українці уже довгий час живуть в умовах російської агресії, а звуки сирен, постійні обстріли та бомбардування, вибухи, руйнування інфраструктури, дистанційне навчання, насилля, смерть, зміни місць проживання, втрата роботи, розлука з родиною, страх та тривога для більшості вже стали майже звичними явищами. І кожен день приносить нові виклики та випробування. І хоч українці, незважаючи на всі труднощі, демонструють неймовірну силу духу, згуртованість та віру в перемогу, така довготривала війна вкрай негативно впливає на психологічне й фізичне здоров'я усіх людей незалежно від віку. Рекреаційно-оздоровчі заходи в умовах війни, такі як спорт, мистецтво, ігри та інші види діяльності, допомагають знизити рівень стресу, покращити настрій та емоційний стан, а також відновити психологічну рівновагу, підтримувати фізичну форму, зміцнювати імунітет та запобігати розвитку різних захворювань, створюють можливості для спілкування, підтримки та об'єднання людей, сприяють відновленню соціальних зв'язків та розвитку особистості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемою рекреації у фізичній культурі різних груп населення у різні часи займалися Т. Ю. Круцевич, Г. В. Безверхня, О. Р. Лучко, С. С. Довженко, Є. Н. Приступа, О. М. Жданова, М. М. Линець та ін. Роль тренажерів та тренажерних пристроїв у фізичній культурі і спорті досліджували С. І. Степанюк, В. П. Ткачук, Ю. А. Грабовський, І. В. Городинська, О. В. Солодка та ін. Окремі аспекти даної теми висвітлювали

Н. І. Воловик, В. Галяса, Ю. Беляк, Л. Беш, Д. Молчанюк, Л. Павлик, Н. Павлова, О. Тарасова, М. Терещук, М. Самохіна, О. Ситник, В. Сліпченко, Ю. Усачов, І. Хрипко, Т. Цюпак, В. Чепурна та ін. Але проблема впровадження тренажерів та тренажерних пристроїв у системі рекреаційно-оздоровчої фізичної культури різних груп населення потребує особливого висвітлення в умовах повномасштабної війни, оскільки спостерігається тенденція до значного зниження здоров'я, а пасивний відпочинок у таких умовах не забезпечить повноцінного відновлення працездатності людини.

Мета статті полягає у визначенні доцільності та особливостей використання різних видів тренажерів і тренажерних пристроїв у системі рекреаційно-оздоровчої фізичної культури різних груп населення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для досягнення мети з'ясуємо сутність та зміст понять «рекреація» та «рекреативна фізична культура». Базовим можна вважати визначення поняття «рекреація», яке подається в енциклопедичних словниках і тлумачиться як відпочинок, відновлення психофізичних та духовних сил людини тощо. У різноманітних термінологічних словниках із фізичної культури і спорту поняття «рекреація» трактується як широке поняття, пов'язане з відпочинком, відновленням сил, використанням можливостей природи і т. п. [7, с. 54]. Тобто, рекреація у фізичній культурі (від лат. *Recreatio* – відновлення) – це активний відпочинок, який включає різноманітну оздоровчу чи спортивну діяльність, яка спрямована на відновлення організму.

Рекреативна фізична культура (або фізична рекреація) – це вид фізичної діяльності, спря-

мований на відновлення сил організму, зняття стресу та отримання задоволення від руху. Після фізичної активності людина повинна відчувати себе бадьорою та енергійною. За визначенням Т. Ю. Круцевич та Г. В. Безверхньої, «фізична рекреація (відтворення) – комплекс заходів, спрямованих на удосконалення процесів відновлення працездатності після фізичної і розумової роботи. Фізична рекреація – організація активного відпочинку людей з використанням фізичних вправ, отримання задоволення від цього процесу» [2, с. 17]. Тобто, «сутність фізичної рекреації полягає, передусім, у визначенні цього процесу як системи різноманітних занять, що ґрунтуються на використанні спеціально організованої рухової активності у формі фізичних вправ із застосуванням природних і гігієнічних чинників упродовж вільного часу людини, добровільно і для відпочинку, відновлення власних сил, отримання задоволення, удосконалення психічних і фізичних здібностей, відновлення та зміцнення здоров'я» [5, с. 26].

Порівняльний аналіз занять рекреативного типу з заняттями реабілітаційного, кондиційного та спортивного типу дозволяє стверджувати, що головна їхня мета полягає в «удосконаленні психічних і фізичних якостей; задоволенні біологічної потреби людини у фізичній руховій активності; відновленні потенціалу організму; зміцненні, збереженні та відтворенні здоров'я; задоволенні від психофізичної активності на дозвіллі» [5, с. 32], а головною особливістю рекреативної фізичної культури є її доступність для всіх.

У рекреативній фізичній культурі можна використовувати широкий спектр тренажерів, заняття на яких мають великі можливості й які допомагають людині досягти конкретних результатів завдяки фізичним вправам. Вибір обладнання залежить від індивідуальних потреб, фізичної підготовки та бажаних результатів.

Одним із способів формування позитивної й дієвої мотивації до занять на тренажерах чи тренажерних пристроях є постановка фітнес-цілей. Фітнес-цілі можуть бути різноманітними, адже кожна людина має свої унікальні потреби та бажання: схуднення, набір м'язової маси, зміцнення здоров'я, підвищення витривалості, розвиток гнучкості, покращення координації, зняття стресу та ін.

Важливо, щоб цілі були визначені правильно й щоб вони були ефективними. Варто використовувати сучасну методику – постановку SMART-цілі. SMART – це певний стандарт, згідно з яким цілі повинні відповідати 5 критеріям, кожний із яких позначається однією із букв абрєвіатури: Specific (Конкретні) – ціль має бути чітко сформульована, без двозначностей; Measurable (Вимірювані) – повинна бути можливість кількісно або якісно оцінити прогрес досягнення мети; Achievable (Досяжні) – ціль має бути реалістичною та досяжною з урахуванням ваших ресурсів і обмежень; Relevant (Актуальні) – ціль має відповідати загальним цілям і пріори-

тетам; Time-bound (Обмежені в часі) – для кожної мети має бути встановлений конкретний дедлайн.

Методика SMART «дає можливість ще на етапі планування узагальнити всю інформацію і дані, встановити терміни, визначити кількість ресурсів, виявити головні і другорядні цілі, поставити конкретні завдання» [3]. Наприклад: Ціль: «Хочу схуднути» або «Хочу бути здоровим» сформульована неправильно, тому що вона не відповідає 5 критеріям: конкретно, вимірювано, досяжно, актуально, обмежено в часі. Правильна SMART-ціль може бути сформульована так: «Я хочу покращити своє здоров'я і для цього я схудну на 5 кг до 30 жовтня, займаючись спортом 3 рази на тиждень по 45 хвилин і дотримуючись дієти з 1500 калоріями в день»: конкретність – «я хочу покращити своє здоров'я і для цього я схудну»; вимірюваність – «я схудну на 5 кг»; досяжність – «я схудну, займаюсь спортом 3 рази на тиждень по 45 хвилин і дотримуючись дієти з 1500 калоріями в день»; актуальність – конкретні цілі відповідають загальній: «Я хочу бути здоровою»; обмеження в часі – «я схудну на 5 кг до 30 жовтня».

Правильно сформульована ціль допомагає подолати прокрастинацію – звичку для багатьох людей відкладати справи на потім. «Прокрастинація – це модель поведінки, за якої відбувається добровільне відкладання запланованих дій, навіть попри усвідомлення негативних наслідків своїх рішень» [11]. Сьогодні прокрастинація досить характерне явище для людей різних вікових категорій, яке поширюється ще й через умови воєнного часу. Можливих причин прокрастинації може бути багато: «відсутність самоконтролю, втома, страх невдачі, тривожність, депресія, стрес, залежність (ігроманія, соціальні мережі), зловживання психоактивними речовинами, відсутність або брак мотивації та ін.» [11]. Прокрастинація у фізичній культурі і спорті призводить до проблем з фізичним здоров'ям – порушення сну, кишково-шлункові розлади, серцево-судинні захворювання, ослаблення імунної системи тощо.

Один із значимих шляхів подолання прокрастинації – допомога з пошуком мотивації людини в навчанні та руховій діяльності, а використання тренажерів у рекреаційній фізичній культурі – це ефективний і безпечний спосіб досягти визначених фітнес-цілей. «Тренажери – це навчально-тренувальні пристрої для розвитку рухових якостей (сили, швидкості, витривалості, гнучкості, спритності), вдосконалення спортивної техніки і аналізаторних функцій організму» [6, с. 12]. Завдяки різноманітності тренажерів та індивідуальному підходу кожен може знайти оптимальний варіант для себе. Вагомим плюсом є те, що заняття можна здійснювати не лише у тренажерних залах чи клубах, а й у спеціально обладнаних тренажерами місцях у місті чи селі – на спортивних майданчиках біля дитячих садочків, шкіл, ВНЗ, біля будинків або вдома.

Сучасні тренажери у фізичній культурі відрізняються низкою характеристик, що робить їх більш ефективними, безпечними та цікавими для користувачів, порівняно з попередніми поко-

ліннями. За характеристикою М. К. Самохіна, «сучасні тренажери – це вже найчастіше суперсистеми з убудованим комп'ютером, що дозволяють не тільки робити визначені рухи, але і контролювати свій стан під час тренування, робити виправлення на фізичний стан» [6, с. 27]. Багато сучасних тренажерів оснащені сенсорними екранами чи датчиками, які відстежують фізіологічні параметри, відображають різноманітну інформацію про тренування, а також дозволяють налаштовувати індивідуальні програми тренувань; мають регульовані параметри, стильний та сучасний дизайн, можуть бути інтегровані з мобільними додатками, що дозволяє відстежувати прогрес тренувань та отримувати персональні рекомендації.

У науково-методичній літературі існує багато різних класифікацій тренажерів, які, в цілому, допомагають зрозуміти їх призначення та функціональність. Наприклад, С. І. Степанюк, В. П. Ткачук, Ю. А. Грабовський, та ін. поділяють усе сучасне тренажерне обладнання на шість груп за такими ознаками: за призначенням (для розвитку рухових якостей; для формування вмінь та навичок виконання рухової дії); за вирішенням завдань (навчально-тренувальні; оздоровчо-реабілітаційні; для контролю); за принципом дії (механічні; електричні; електронні; магнітні); за спрямованістю (кардіотренажери; силові тренажери; для освоєння геометрії рухів; для освоєння біокінематичної чи біодинамічної структури); за характером інформаційного обміну (із зворотнім зв'язком; без зворотного зв'язку; з використанням звукових та інших каналів зв'язку); за якістю (домашній; напівпрофесійний; професійний) [8, с. 22–25].

Але одні й ті ж тренажери можуть відноситись до різних груп, у залежності від того, що є основою класифікації. У ряді інших робіт знаходимо класифікації за іншими принципами: за структурою, за принципом дії, за формою навчання, за логікою роботи, за типом навантаження, за функціональним призначенням тощо. Різноманітність класифікацій тренажерів у фізичній культурі свідчить про те, що це динамічний та багатовимірний процес, який потребує врахування різних аспектів та постійного оновлення через ряд факторів: 1) існує безліч різних критеріїв, за якими можна їх класифікувати; 2) світ тренажерів постійно розвивається, з'являються нові моделі, функції та технології; 3) часто тренажери поєднують в собі кілька функцій або видів навантаження, що ускладнює їх однозначне віднесення до певної категорії; 4) вибір тренажера залежить від індивідуальних потреб та цілей людини, її рівня фізичної підготовки, віку, статі та інших факторів; 5) деякі критерії класифікації можуть бути суб'єктивними та залежати від особистого досвіду та уподобань людини.

Рекреаційні заняття на тренажерах мають широкий спектр цілей, спрямованих на покращення фізичного та психоемоційного стану людини. Вони формуються відповідно до індивідуальних потреб і можливостей. М. К. Самохін, О. О. Малімон, А. Я. Вольчинський,

П. П. Герасимюк, Н. В. Лісневська та ін. звертають увагу на важливість поставки та реалізації таких цілей, як розвиток та формування правильної постави; корекція різних проблем хребта; розвиток м'язів, покращення рухливості суглобів, зниження надмірної ваги; поліпшення функціональних можливостей організму при різних відхиленнях в станах здоров'я [6, с. 5; 4, с. 90; 1, с. 8].

Зростання популярності використання тренажерів у рекреаційній фізичній культурі пояснюється тим, що:

- тренажери дозволяють підбирати навантаження та вправи з урахуванням індивідуальних особливостей кожної людини, її фізичної підготовки та цілей, що забезпечує безпеку та ефективність тренувань;
- широкий асортимент тренажерів дозволяє виконувати різноманітні вправи, спрямовані на розвиток різних м'язових груп, що дозволяє урізноманітнити тренувальний процес, робить тренування більш цікавими та ефективними;
- оскільки більшість тренажерів оснащені системами регулювання навантаження, це дозволяє адаптувати тренування під індивідуальні потреби та фізичний стан людини, самостійно контролювати його, поступово збільшувати або зменшувати інтенсивність тренувань та уникати перенапруження;
- правильно підібрані та налаштовані тренажери мінімізують ризик отримання травм, особливо для початківців;
- тренажерні зали чи тренажерні майданчики є доступними для більшості людей, незалежно від віку, статі чи рівня фізичної підготовки, а заняття на тренажерах можна проводити в будь-який час року та за будь-якої погоди, що робить їх зручними для людей з різним графіком роботи;
- регулярні заняття на тренажерах дозволяють досягти бажаних результатів у більш короткі терміни, ніж при виконанні вільних вправ;
- заняття на тренажерах розширюють мотиваційне середовище, можна займатися разом з іншими людьми, отримувати підтримку та досягати нових результатів;

Ми свою увагу зосередимо на використанні у рекреаційній фізичній культурі таких видів тренажерів, як кардіотренажери, силові та багатофункціональні тренажери.

Кардіотренажери є чудовими тренажерами для підтримки здоров'я та фізичної форми людей різного віку. Вони спрямовані на зміцнення серцево-судинної і дихальної систем організму, розвиток м'язів спини, ніг, преса та плечового пояса, підвищення гнучкості суглобів спалювання калорій й підвищення тону та витривалості. До кардіотренажерів відносяться: бігові доріжки, велотренажери, еліптичні тренажери, гребні тренажери, райдери тощо.

Існують певні особливості використання кардіотренажерів, які слід враховувати, щоб отримати максимальну користь та уникнути травм.

Для дітей та підлітків (до 18 років) кардіотренування є важливим для здорового роз-

витуку серцево-судинної системи, формування правильної постави та зміцнення м'язів. Проте, слід пам'ятати, що їх організм ще формується, тому навантаження повинні бути помірними та відповідати віку. Для цієї вікової категорії слід обирати вправи, які приносять задоволення та відповідають інтересам дитини (наприклад, бігові доріжки, велотренажери та ін.). Тривалість тренування не повинна перевищувати 30–45 хвилин. Необхідно слідкувати за пульсом дитини, він не повинен перевищувати вікові норми. Важливо підтримувати водний баланс і забезпечувати достатнє споживання води під час тренування.

Для дорослих (18–60 років) кардіотренування є ефективним способом підтримки фізичної форми, профілактики серцево-судинних захворювань та боротьби зі стресом. Необхідно обирайте тренажер та вид вправ відповідно до ваших потреб та фізичної підготовки. Тривалість тренування може варіюватися від 30 хвилин до 1 години, залежно від інтенсивності. Важливо контролювати пульс та регулювати навантаження. Рекомендується поєднувати кардіотренування з силовими вправами для досягнення кращих результатів.

Для людей похилого віку (60 років і старші) кардіотренування є важливим для підтримки здоров'я серця, суглобів та загальної фізичної активності. Проте, слід враховувати вікові зміни в організмі та обирати вправи з обережністю. Слід обирати тренажери з низьким рівнем навантаження на суглоби (наприклад, велотренажер, еліптичний тренажер). Тривалість тренування не повинна перевищувати 30 хвилин. Важливо контролювати пульс та уникати перенапруження. Перед початком занять рекомендується проконсультуватися з лікарем.

У рекреаційній фізичній культурі важливу роль відіграють і силові тренажери. Регулярні вправи на силових тренажерах сприяють зміцненню здоров'я та покращенню фізичної форми, тому що збільшують м'язову масу та щільності кісток, що знижує ризик остеопорозу та травм; покращують силу, витривалість та координацію рухів, що позитивно впливає на загальну фізичну форму та якість життя; сприяють спалюванню калорій та прискорюють метаболізм, що допомагає контролювати вагу та запобігати ожирінню; знижують ризик розвитку серцево-судинних захворювань, діабету 2 типу та деяких видів раку; покращують психологічний стан, так як фізичні вправи сприяють виробленню ендорфінів, які покращують настрій та знижують рівень стресу.

Однак підхід до тренувань на силових тренажерах має бути індивідуальним і враховувати вікові особливості.

Заняття на силових тренажерах дітей та підлітків (до 18 років) спрямовані на розвиток сили, координації, формування правильної постави. Важливо підбирати вправи з урахуванням віку та фізичного розвитку дитини. Навантаження повинні бути помірними і поступово збільшуватися, перевагу слід надавати використанню легких ваг і великої кількості повторень, акцент слід робити на техніці виконання вправ. А також

комбінувати силові тренування з кардіо та розтяжкою.

Для дорослих (18–60 років) підходять різноманітні силові тренування з метою збереження м'язової маси, зміцнення кісток, підвищення сили, поліпшення фігури. Важливо підбирати програму відповідно до індивідуальних цілей, віку та рівня фізичної підготовки, заняття проводити систематично (2–3 рази на тиждень), здійснювати комбінацію базових вправ (присідання, жим лежачи, тяга) з ізольованими вправами на окремі групи м'язів, поступово збільшуючи навантаження, а також забезпечувати організм збалансованим харчуванням.

Для людей похилого віку (60 років і старше) заняття на силових тренажерах сприяють збереженню функціональності, запобігають втраті м'язової маси, поліпшенню балансу та координації. Важливо підбирати вправи з низьким ризиком травм й виконувати їх повільно та плавно, акцентуючи увагу на техніці виконання, навантаження повинні бути помірними і збільшуватися поступово, надавати перевагу тренажерам з регульованим опором та комбінувати силові тренувань з кардіо та розтяжкою.

До силових тренажерів відносяться: атлетичні комплекси: блокові тренажери (дозволяють виконувати широкий спектр вправ для різних м'язових груп); сміт-машини (забезпечують безпечне виконання присідань та жимів лежачи) та ін.; гантелі (універсальний снаряд для розвитку сили та м'язової маси); штанги (використовуються для базових вправ, таких як присідання, жим лежачи та станово тяга); шведські стінки (універсальний тренажер для розвитку сили, гнучкості, координації та балансу); лавки (дозволяють цілеспрямовано опрацьовувати різні групи м'язів, що сприяє їх зміцненню та розвитку).

Важливу роль у рекреаційній фізичній культурі відіграють багатофункціональні тренажери – такий вид спортивного обладнання, який використовується для розвитку функціональної сили та витривалості. Вони відрізняються від звичайних тренажерів тим, що дозволяють виконувати вправи, які імітують рухи, що ми робимо в повсякденному житті. Види функціональних тренажерів: петлі TRX, балансувальні платформи, медболи, фітболи, віброплатформи, роликові масажери та ін.

Функціональні тренажери сприяють покращенню загального фізичного стану, підвищенню функціональності у повсякденному житті, є ефективними для спалювання калорій та схуднення, а також допомагають зміцнити м'язи та покращити фізичну форму загалом. Регулярні заняття на функціональних тренажерах допомагають покращити серцево-судинну систему, знизити рівень холестерину та кров'яний тиск; сприяють зміцненню кісток та суглобів, що є важливим для профілактики остеопорозу та травм, а також допомагають покращити поставу та зменшити біль у спині.

Отже, використання тренажерів у рекреаційній фізичній культурі сприяє досягненню таких результатів:

- зміцнюють серцево-судинну систему, покращують обмін речовин, підвищують імунітет та знижують ризик розвитку хронічних захворювань;

- допомагають зміцнити всі основні групи м'язів, що покращує фізичну форму та силу;

- сприяють спалюванню калорій та зниженню ваги;

- є ефективним способом боротьби зі стресом та покращення настрою;

- забезпечують гарне самопочуття, міцний сон і чудовий апетит, стомленість після фізичних вправ швидко щезає, зникають симптоми болювих відчуттів.

Робота з будь-яким тренажером, вимагає дотримання певних правил, які допоможуть зробити заняття на тренажерах безпечними, ефективними та корисними для здоров'я. До загальних рекомендацій для всіх вікових груп можна віднести такі:

- перед початком занять на тренажерах рекомендується проконсультуватися з лікарем або тренером, особливо людям з хронічними захворюваннями, а також ретельно ознайомитися з правильною технікою виконання вправ на обраному тренажері та відрегулювати його відповідно до своїх антропометричних даних (зріст, вага тощо);

- для досягнення найкращих результатів рекомендується розробити індивідуальний план тренувань, враховуючи свої цілі та фізичні можливості;

- перед виконанням комплексу вправ на тренажерах, щоб підготувати м'язи до виконання навантажень, рекомендується провести загальну розминку;

- починати потрібно з невеликої тривалості та інтенсивності тренувань, поступово збільшуючи їх, відповідно до своїх фізичних можливостей;

- протягом одного заняття не варто виконувати вправи на декількох тренажерах з максимальною інтенсивністю, потрібно навантаження ретельно дозувати;

- запорукою успіху у досягненні визначеної мети можуть бути лише регулярні заняття на тренажерах, кілька разів на тиждень;

- з особливою обережністю слід визначати параметри навантаження для осіб з захворюваннями серцево-судинної системи;

- під час виконання вправ обов'язково необхідно слідкувати за своїм пульсом, він не повинен перевищувати вікові норми, а також необхідно стежити за загальним самопочуттям та припинити заняття у разі виникнення болю або дискомфорту;

- збільшення тренувального навантаження з активним використанням технічних засобів повинне сполучитися з активним відпочинком та правильним харчуванням, які допоможуть відновленню організму після тренувань.

Після занять на тренажерах людина повинна відчувати психологічний та фізичний рекреаційний ефект. Рекреаційний ефект – це результат впливу

рекреаційної діяльності на людину, що призводить до відновлення її фізичних та духовних сил, покращення самопочуття та емоційного стану. Психологічний рекреаційний ефект – це покращення настрою та зняття стресу й емоційного напруження, зниження рівня тривожності та депресії, підвищення самооцінки, впевненості в собі, зміцнення когнітивних функцій, таких як увага, пам'ять та мислення. Фізичний рекреаційний ефект проявляється у відновленні фізичних сил, знятті втоми, покращенні функціонування організму, зміцненні імунітету, у відчутті бадьорості і задоволення від проведеного тренування. «Людина, що переживає рекреаційний ефект, знаходиться в стані психофізіологічного комфорту, у неї з'являється відчуття збалансованості емоційних і соціокультурних самооцінок, вона готова до нових навантажень. Сприятливі емоції і висока самооцінка засновані не тільки на внутрішніх відчуттях, але і на розумінні людиною важливості суспільних стандартів праці і відпочинку» [2, с. 24].

Висновки та перспективи подальших розвідок напряму. Рекреативна фізична культура має важливе значення для людей різного віку. Вона сприяє: покращенню фізичного здоров'я, зниженню ризику розвитку захворювань, таких як діабет, ожиріння, серцево-судинні захворювання; покращенню психоемоційного стану; зміцненню імунітету та підвищенню опірності організму до захворювань; підвищенню енергії та працездатності. Використання тренажерів у рекреаційній фізичній культурі є важливим напрямом досліджень, оскільки вони є ефективним інструментом для покращення здоров'я та фізичної форми людей різного віку.

Надалі потребують подальшого вивчення питання оптимізації використання тренажерів для досягнення найкращих результатів, поглиблене вивчення впливу різних вправ на спеціальних тренажерах на стан здоров'я.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Використання тренажерів у фізичному вихованні здобувачів вищої освіти: методичні рекомендації / О. О. Малімон та ін. Луцьк, 2023. 39 с.
2. Круцевич Т. Ю., Безверхня Г. В. Рекреація у фізичній культурі різних груп населення: навчальний посібник. К.: Олімпійська література, 2010. 370 с.
3. Кудрик Л. Г. Презентація «Постановка цілі за методикою SMART і її вплив на мотивацію учнів». Всеосвіта. URL: <https://vseosvita.ua/library/prezentacia-postanovka-cili-za-metodikou-smart-i-ii-vpliv-na-motivaciucniv-482465.html> (дата звернення 05. 02. 2025).
4. Лісневська Н. В. Використання тренажерів і тренажерних пристроїв у системі фізичного виховання дітей дошкільного віку з метою їх оздоровлення. *Вісник Інституту розвитку дитини. Серія: Філософія. Педагогіка. Психологія.* Київ, 2012. № 20. С. 89–94.
5. Лучко О. Р., Довженко С. С. Фізична реабілітація та рекреаційно-оздоровчі технології: конспект лекції. Харків: УкрДУЗТ, 2020. 56 с.
6. Самохін М. К. Тренажери в системі оздоровчого тренування: методичні вказівки з самостійної роботи. Чернівці: ЧНТУ, 2015. 54 с.
7. Словник основних понять з фізичної культури: для студентів факультетів фізичного виховання вищих

пед. навч. закладів / уклад. О. А. Согоконь, О. В. Донець. Полтава: Сімон, 2020. 111 с.

8. Сучасні технічні засоби та тренажери у фізичній культурі та спорті: навчально-методичний посібник / С. І. Степанюк та ін. Херсон: Книжкове вид-во ФОП Вишенирський В. С., 2022. 84 с.

9. Фізична рекреація: навчальний посібник / Є. Н. Приступа, О. М. Жданова, М. М. Линець та ін.; за наук. ред. Є. Приступи. Л.: ЛДУФК, 2010. 447 с.

10. Що таке прокрастинація та як з нею боротися? URL: <https://onclinic.ua/blog/shcho-take-prokrastynatsiya-ta-yak-z-neyu-borotysya> (дата звернення 12. 02. 2025).

REFERENCES

1. Vykorystannia trenazheriv u fizychnomu vykhovanni здобувачів вищої освіти [The use of simulators in the physical education of students of higher education]: metodichni rekomendatsii / O. O. Malimon ta in. Luts'k, 2023. 39 s. [in Ukrainian]

2. Krutsevych, T. Yu., Bezverkhnia, H. V. (2010). Rekreatsiia u fizychnii kulturi riznykh hrup naselennia [Recreation in physical culture of different population groups]: navchalnyi posibnyk. K.: Olimpiiska literatura. 370 s. [in Ukrainian]

3. Kudryk, L. H. Prezentatsiia «Postanovka tsili za metodykoiu SMART i yii vplyv na motyvatsiiu uchniv» [Presentation "Setting a goal according to the SMART method and its effect on the motivation of students"]. Vseosvita. URL: <https://vseosvita.ua/library/prezentaciia-postanovka-cili-za-metodikoiu-smart-i-ii-vplyv-na-motivatsiiu-ucniv-482465.html> (data zvernennia 05. 02. 2025). [in Ukrainian]

4. Lisnevskia, N. V. (2012). Vykorystannia trenazheriv i trenazhernykh prystroiv u systemi fizychnoho vykhovannia ditei doshkilnogo viku z metoiu yikh ozdorovlennia [The use of simulators and training devices in the system of physical education of preschool children in order to improve their health]. Visnyk Instytutu rozvytku dytyny. Seriia: Filosofiia. Pedahohika. Psykholohiia. Kyiv. № 20. S. 89–94. [in Ukrainian]

5. Luchko, O. R., Dovzhenko, S. S. (2020). Fizychna reabilitatsiia ta rekreatsino-ozdorovchi tekhnolohii [Physical rehabilitation and recreational and health technologies]: konspekt lektsii. Kharkiv: UkrDUZT. 56 s. [in Ukrainian]

6. Samokhin, M. K. (2015). Trenazhery v systemi ozdorovchoho trenuvannia [Trainers in the health training system]: metodichni vkazivky z samostiinoi roboty. Chernihiv: ChNTU. 54 s. [in Ukrainian]

7. Slovyk osnovnykh poniat z fizychnoi kultury [Dictionary of basic concepts in physical culture]: dla studentiv fakultetiv fizychnoho vykhovannia vyshchych ped.

navch. zakladiv / uklad. O. A. Sohokon, O. V. Donets. Poltava: Simon, 2020. 111 s. [in Ukrainian]

8. Suchasni tekhnichni zasoby ta trenazhery u fizychnii kulturi ta sporti [Modern technical means and simulators in physical education and sports]: navchalno-metodychni posibnyk / S. I. Stepaniuk ta in. Kherson: Knyzhkove vyd-vo FOP Vyshemyrskiy V. S., 2022. 84 s. [in Ukrainian]

9. Fizychna rekreatsiia [Physical recreation]: navchalnyi posibnyk / Ye. N. Prystupa, O. M. Zhdanova, M. M. Lynets ta in.; za nauk. red. Ye. Prystupy. L.: LDUFK, 2010. 447 s. [in Ukrainian]

10. Shcho take prokrastynatsiia ta yak z neiu borotysia? [What is procrastination and how to deal with it?] URL: <https://onclinic.ua/blog/shcho-take-prokrastynatsiya-ta-yak-z-neyu-borotysya> (data zvernennia 12. 02. 2025). [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

БАБЕНКО Андрій – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри теорії і методики фізичного виховання Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: інтеграція у навчальному процесі вищої школи, методи та засоби спортивного тренування, рекреація різних груп населення.

ЯЗЛОВЕЦЬКА Оксана – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри фізичного виховання і рекреаційно-оздоровчої роботи Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: здоров'язберігаюча педагогіка, оздоровчий фітнес.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

BABENKO Andriy – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the department of theory and methods of physical education of Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University.

Scientific interest: general theory of training athletes, methods and means of sports training, recreation of different population groups.

IAZLOVETSKA Oksana – Candidate of Pedagogical Sciences, associate Professor, associate Professor of the Department of physical education and recreational and health work of the Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University.

Scientific interests: health-preserving pedagogy, health fitness.

Стаття надійшла до редакції 27.02.2025 р.

Стаття прийнята до друку 13.03.2025 р.

УДК 37.018.43:004.9:655

DOI: 10.36550/2415-7988-2025-1-218-83-89

БРУЯКА Ярослав –

аспірант Інституту цифровізації освіти НАПН України

ORCID: <https://orcid.org/0009-0002-0745-3865>

e-mail: bruyaka.yaroslav@iitlt.gov.ua

КОВАЛЕНКО Валентина –

кандидат педагогічних наук, старший дослідник, провідний науковий співробітник відділу хмаро орієнтованих систем і штучного інтелекту в освіті

Інституту цифровізації освіти НАПН України, старший науковий співробітник відділу цифрових технологій і комп'ютерного забезпечення Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4681-5606>

e-mail: kovalenko@iitlt.gov.ua

РОЗВИТОК ЦИФРОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ФАХІВЦІВ ПОЛІГРАФІЧНОЇ СФЕРИ В УМОВАХ НЕФОРМАЛЬНОЇ ОСВІТИ: АНАЛІЗ ОСНОВНИХ ПОНЯТЬ І ТЕРМІНІВ

У статті досліджено проблему розвитку цифрової компетентності фахівців поліграфічної сфери в умовах неформальної освіти. Проаналізовано підходи до основних понять та термінів у вітчизняній і закордонній літературі, що стосуються компетентності, професійної компетентності, цифрової компетентності, неформальної освіти та поліграфічної сфери. Розкрито взаємозв'язок між розвитком цифрової компетентності та потребами сучасного ринку праці, який зазнає значного впливу цифровізації та впровадження інформаційно-комунікаційних технологій у виробничі процеси. Актуальність дослідження зумовлена зростаючими вимогами до цифрової грамотності фахівців, що працюють у поліграфічній сфері, а також необхідністю адаптації освітніх підходів до умов цифрової економіки. У статті розглядаються концептуальні основи цифрової компетентності відповідно до міжнародних та національних нормативних документів, таких як DigComp 2.1, Національна рамка кваліфікацій України тощо. Досліджено різні підходи до визначення компетентності, зокрема її трактування як інтегрованого поєднання знань, навичок та особистісних якостей, що забезпечують ефективну професійну діяльність. Значну увагу приділено розвитку цифрової компетентності фахівців поліграфічної сфери в умовах неформальної освіти. У статті зазначено увагу на значенні самостійного навчання, онлайн-курсів, вебінарів та професійних тренінгів для підвищення кваліфікації спеціалістів поліграфічної сфери. Окремлено основні виклики, пов'язані з відсутністю системного підходу до розвитку цифрової компетентності в умовах неформальної освіти, що може призвести до фрагментарності знань та нерівномірності професійного розвитку. Результати дослідження підтверджують важливість інтеграції цифрових технологій у процес професійної підготовки поліграфістів та розробки методичних рекомендацій щодо їх розвитку в умовах неформального навчання.

Ключові слова: цифрова компетентність, цифровізація, професійна компетентність, неформальна освіта, поліграфічна сфера.

BRUYAKA Yaroslav –

Postgraduate Student at the Institute for Digitalisation of Education of the NAES of Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0009-0002-0745-3865>

e-mail: bruyaka.yaroslav@iitlt.gov.ua

KOVALENKO Valentyna –

PhD (in Pedagogics), Senior Researcher, Leading Researcher of the Department of Cloud-Oriented Systems and Artificial Intelligence in Education of Institute for Digitalisation of Education of the NAES of Ukraine,

Senior Researcher of the Department of Digital Technologies and Computer Support at the V. Sukhomlynskyi State Scientific and Educational Library of Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4681-5606>

e-mail: kovalenko@iitlt.gov.ua

DEVELOPMENT OF DIGITAL COMPETENCE OF PRINTING INDUSTRY SPECIALISTS IN NON-FORMAL EDUCATION: ANALYSIS OF KEY CONCEPTS AND TERMS

The article explores the issue of developing digital competence among printing industry specialists in the context of non-formal education. It analyzes approaches to key concepts and terms in domestic and foreign literature related to competence, professional competence, digital competence, non-formal education, and the printing industry. The interrelation between the development of digital competence and the demands of the modern labor market, which is significantly influenced by digitalization and the implementation of information and communication technologies in production processes, is revealed. The study's relevance is determined by the increasing requirements for digital literacy among professionals working in the printing industry, as well as the necessity to adapt educational approaches to the conditions of the digital economy. The article examines the conceptual foundations of digital competence through international and national regulatory documents, such as DigComp 2.1 and the National Qualifications Framework of Ukraine. Various approaches to defining competence are explored, particularly its interpretation as an integrated combination of knowledge, skills, and personal qualities that ensure effective professional activity. Significant attention is given to developing the digital competence of printing industry specialists in the context of non-formal education. The article highlights the importance of self-learning, online courses, webinars, and professional training in improving the qualifications of printing industry specialists. The main challenges related to the lack of a systematic approach to developing digital competence in non-formal education are outlined, which may lead to fragmented knowledge and uneven professional growth. The study results confirm the importance of integrating digital technologies into the professional training process of printing industry specialists and developing methodological recommendations for their advancement within the framework of non-formal learning.

Key words: digital competence, digitalization, professional competence, non-formal education, printing industry.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. У сучасних умовах швидкого розвитку цифрових технологій та автоматизації виробничих процесів, фахівці поліграфічної сфери стикаються з необхідністю постійного оновлення своїх професійних навичок. Традиційна система освіти не завжди встигає адаптувати навчальні програми відповідно до динамічних змін у галузі, що зумовлює актуальність розвитку цифрової компетентності спеціалістів саме в умовах неформальної освіти. Використання таких методів

навчання, як онлайн-курси, вебінари, майстер-класи та самостійне освоєння цифрових інструментів, дозволяє фахівцям залишатися конкурентоспроможними на ринку праці.

Цифрова компетентність є ключовою умовою ефективної професійної діяльності у поліграфічній сфері, оскільки сучасне поліграфічне виробництво дедалі більше використовує інформаційно-комунікаційні технології, автоматизовані системи управління та цифрові засоби обробки графічного контенту. Водночас, відсутність системного

підходу до формування цифрової компетентності через неформальну освіту може призводити до розриву між запитамі роботодавців та рівнем підготовки фахівців. Це визначає необхідність аналізу основних понять і термінів, пов'язаних із цифровою компетентністю, з метою розробки ефективних підходів до її розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема розвитку цифрової компетентності фахівців різних галузей, зокрема поліграфічної сфери, привертає значну увагу дослідників. У публікаціях [1, 2, 5, 8, 12, 13, 16] цифрова компетентність розглядається як сукупність знань, навичок та ставлень, необхідних для ефективного використання цифрових технологій у професійній діяльності. Визначення цього поняття базується на різних концептуальних підходах, серед яких особливе місце займає модель цифрової компетентності DigComp 2.1 [17], що застосовується для оцінки рівня цифрових навичок громадян та спеціалістів у Європі.

Наукові праці [1-4, 6, 8, 10, 12, 13-14, 16, 21-23, 26], присвячені компетентнісному підходу в освіті, визначають цифрову компетентність як ключовий елемент професійної підготовки сучасних фахівців. У різних дослідженнях професійна компетентність трактується як поєднання знань, навичок та особистісних якостей, які забезпечують успішну діяльність у конкретній сфері. При цьому цифрова складова професійної компетентності набуває дедалі більшого значення у зв'язку з цифровізацією всіх аспектів виробництва, комунікації та управління. Зокрема, в поліграфічній сфері [7, 18, 25] відзначається зростання потреби у фахівцях, які володіють цифровими інструментами для макетування, верстки, обробки зображень та управління друкарськими процесами.

Окремі дослідження [9, 12, 15, 24] акцентують увагу на ролі неформальної освіти у розвитку цифрової компетентності. Неформальне навчання, що включає самостійне опанування цифрових технологій, участь у вебінарах, онлайн-курсах та професійних тренінгах, розглядається як гнучкий та ефективний засіб адаптації фахівців до стрімких змін у сфері поліграфії.

Мета статті. Аналіз основних понять і термінів проблеми розвитку цифрової компетентності фахівців поліграфічної сфери в умовах неформальної освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. Дослідження проблеми розвитку цифрових компетентностей фахівців поліграфічної сфери в умовах неформальної освіти потребує аналізу таких понять, як «компетентність», «професійна компетентність», «цифрова компетентність», «неформальна освіта», «поліграфічна сфера», «фахівці поліграфічної сфери».

В описі кваліфікаційних рівнів «Національна рамка кваліфікацій», *компетентність* визначається як поєднання знань, вмінь, навичок, цінностей та поглядів, способів мислення та інших особистих характеристик, які визначають здатність людини до успішної соціалізації та виконання професійних або навчальних завдань [19]. На

цьому тлумаченні ґрунтується визначення, подане в словнику [12, с. 58]: *компетентність* є результатом навчання на певному рівні вищої освіти, й повинна визначати спроможність людини успішно здійснювати професійну й навчальну діяльність.

Науковці [6] розглядають *компетентність* як якість, яка надає людині можливість вирішувати завдання та приймати рішення у певній галузі. Основою компетентності є знання та досвід соціально-професійної діяльності людини.

Компетентність є якісною характеристикою засвоєння людиною компетенцій (набір знань, умінь та навичок), що проявляється в процесі її практичної діяльності [5, с. 98]. *Компетентність* також визначається як особлива якість сучасного фахівця та результат його професійної підготовки [10].

Сисоєва С. О. вважає, що *компетентність* фахівця є його особистісною характеристикою, що включає в себе широкий спектр якостей і навичок, сформованих в процесі неперервної освіти. Це інтегроване формування, яке відображається на рівні кваліфікації та визначає успішність у виконанні професійних завдань. Компетентність також включає здатність до саморозвитку, самореалізації та постійного вдосконалення протягом всього життя, а також сприяє соціалізації особистості та формуванню світогляду й наукових поглядів [23].

Професійні компетентності розуміють як сукупність професійних навичок людини, які дозволяють їй самостійно приймати рішення та успішно здійснювати професійну діяльність, відповідно до своєї кваліфікації, для досягнення конкретних результатів [12, с. 93].

У трактуванні Саюк В. І. [22], *професійна компетентність* є комплексною характеристикою професійних та особистісних якостей, що включають цінності, фахові знання, функціональні навички, спрямовані на досягнення ефективних результатів у професійній сфері.

На думку дослідників [26], *професійна компетентність* фахівця – це складна характеристика, що включає інтелектуальні, професійні та особистісні якості фахівця, розвивається протягом його навчання у закладі вищої освіти та удосконалюється під час подальшої професійної діяльності. Професійна компетентність включає набір професійних навичок, заснованих на знаннях і досвіді, отриманих у процесі навчання, а також готовність і здатність до успішної діяльності у відповідній сфері.

Професійна компетентність представляє собою складну систему, яка включає різні компоненти, що взаємодіють між собою та залежать один від одного. Ці компоненти відображають психологічні аспекти особистості фахівця та включають у себе інтегровані знання, вміння та навички, необхідні для успішного вирішення професійних завдань і проблем, оцінки їх наслідків та ефективності [14].

Розглянувши поняття «компетентності» та «професійної компетентності», особливу увагу також варто приділити поняттю «цифрова

компетентність», яке є ключовим для нашого дослідження.

Опис рамки цифрової компетентності для громадян України (DigComp 2.1) визначає *цифрову компетентність* як цілісну ознаку особистості, що активно поєднує в собі знання, вміння, навички та відношення до використання цифрових технологій у різних аспектах життя, таких як комунікація, особистий розвиток, навчання, професійна діяльність, участь у суспільному житті. Вона виражається у вмінні користуватися цифровими ресурсами безпечно, творчо, критично, відповідально та етично, відповідно до власних сфер компетенцій [17, с. 52-53].

За визначенням, наведеному в словнику [12, с. 109], *цифрова компетентність* – це здатність особистості ефективно використовувати цифрові технології в різних сферах життя, таких як освітня, професійна та громадська діяльність, дозволяти. Ця здатність є критично важливою для успішної адаптації до сучасного соціально-економічного середовища.

Овчарук О. В. під *цифровою компетентністю* розуміє відповідальне та впевнене використання цифрових технологій для навчальної діяльності, роботи, взаємодії в суспільному житті [16].

Ряд дослідників тлумачать *цифрову компетентність* як сукупність знань, навичок та умінь, рефлексивних установок у взаємодії з інформаційним освітнім середовищем [21].

Смисловий контекст поняття «*цифрова компетентність*» включає як уміння працювати в цифровому (інформаційно-комунікаційному) середовищі, що є основним показником цифрової грамотності, так і соціокультурний компонент, який охоплює нові артефакти та практики цифрової культури, супроводжуючись відповідними цінностями та особистим досвідом. Дослідники [8] розглядають цифрову компетентність як інтегровану здатність особистості, що включає знання, вміння, досвід, цінності та підходи, які можуть бути втілені на практиці.

Краснякова А. О. вважає, що *цифрова компетентність* представляє собою комплексне соціально-психологічне явище, яке визначає, наскільки людина може ефективно діяти в сучасному інформаційному суспільстві. Цифрова компетентність надає можливість людині орієнтуватися та формувати свій унікальний стиль в інтернет-комунікації. Цифрова компетентність виявляється через активну участь у цифровому просторі, яка базується на відчутті відповідальності [13].

С. Скотт (С. Scott) трактує поняття «*цифрової компетентності*» як здатність людини користуватися цифровими ресурсами, розуміти та критично оцінювати різні аспекти отримання контенту у цифровому середовищі, а також ефективно комунікувати в цифровому просторі [4].

Визначення поняття «*цифрова компетентність*», сформульоване А. Феррарі (А. Ferrarì), ґрунтується на проведеному аналізі міжнародних рамок цифрової компетентності. Це комплекс знань, вмінь, цінностей, обізнаностей в цифровому просторі, необхідних для ефективного,

результативного, самостійного, критичного, етичного, творчого та гнучкого користування інформаційно-комунікаційними технологіями та цифровими медіа з метою виконання певних завдань, вирішення проблем, управління інформацією, для спілкування та співробітництва, створення та поширення контенту, для професійної діяльності, навчання, спілкування, дозволяти та задоволення потреб, а також для реалізації власних прав і забезпечення різних можливостей [1].

Цифрова компетентність визначається як інтерес, ставлення та здатність людини належно використовувати цифрові технології з метою отримувати, керувати, інтегрувати та оцінювати інформацію, формувати нові знання, ефективно залучатися до суспільної діяльності [3].

Як більш широка інтерпретація ІКТ-компетентності розглядається цифрова компетентність у дослідженні [2]. *Цифрова компетентність* включає такі складові, як: базові навички користування інформаційно-комунікаційними технологіями, знання щодо використання цифрових гаджетів і застосунків в нових, нестандартних ситуаціях, де потрібна специфічна взаємодія з цифровим середовищем для їх вирішення.

В контексті нашого дослідження, доцільно також розглянути поняття «*неформальна освіта*».

В Законі України «Про освіту» (стаття 8, пункт 3) зазначено, що «неформальна освіта – це освіта, яка здобувається, як правило, за освітніми програмами та не передбачає присудження визнаних державою освітніх кваліфікацій за рівнями освіти, але може завершуватися присвоєнням професійних та/або присудженням часткових освітніх кваліфікацій» [20].

У деяких глосаріях під *неформальною освітою* розуміють: освіту, що може не мати організованого та систематичного характеру, може здійснюватися в освітніх установах або таких організаціях, як клуби та гуртки, під час індивідуальних занять, та, яка може не передбачати надання офіційного документу [12, с. 81-82]; додаткову, доцільно організовану, форму освіти, яка не завершується наданням кваліфікації певного рівня формальної освіти [15, с. 40]; будь-яку організовану освітню діяльність поза рамками формальної системи освіти, що забезпечує певні види навчання [9, с. 107-108].

На думку Л. Сігаєвої, суть *неформальної освіти* полягає в культурно-освітній роботі слухачів з врахуванням їх потреб та інтересів, але без отримання диплому [24].

Що стосується терміну «*поліграфія (поліграфічна промисловість)*», то Словник сучасних поліграфічних термінів визначає це поняття як «галузь техніки, сукупність технічних засобів та технологічних прийомів, що використовуються для отримання великої кількості однакових копій (репродукцій) оригіналу, що пройшов редакційну підготовку» [25, с. 91].

Поліграфія – це галузь промисловості та сфера людської діяльності, де за допомогою різноманітних технологій друку виготовляються різні види друкованої продукції. У вузькому

значенні, під терміном «поліграфія» розуміють друковані матеріали, тобто всі види поліграфічної продукції [18].

Поняття «поліграфія» зазвичай використовується для опису не лише технічних засобів виготовлення друкованої інформації, але й як позначення галузі економіки – поліграфічної промисловості.

Поліграфічне виробництво – це процес, що включає в себе різноманітні технічні засоби, які використовуються для розповсюдження текстової та графічної інформації у формі газет, книг, журналів, репродукцій та іншої друкованої продукції [7].

Виходячи з тлумачень поняття «поліграфія (поліграфічна сфера, поліграфічна промисловість)», а також визначення поняття «фахівець», яке у науковій літературі трактується як «спеціаліст, професіонал, майстер – людина, яка досконало володіє якимось фахом, має високу кваліфікацію, глибокі знання з певної галузі науки» [11, с. 481], можна зазначити, що *фахівці поліграфічної сфери* – це спеціалісти або група спеціалістів, які відповідають за виробничу, адміністративну, комунікаційну діяльність поліграфічного підприємства.

Висновки та перспективи подальших розвідок напреду. Відтак, дане дослідження підтвердило важливість розвитку цифрової компетентності фахівців поліграфічної сфери в умовах неформальної освіти. Аналіз наукових підходів до визначення понять «компетентність», «професійна компетентність» та «цифрова компетентність» засвідчив, що цифрові навички стають невід'ємною складовою професійної підготовки та безперервного навчання працівників галузі. Було визначено, що сучасний ринок праці вимагає від фахівців поліграфії не лише технічних знань та вмінь, а й здатності до адаптації в цифровому середовищі, критичного аналізу інформації, використання автоматизованих систем управління виробництвом та цифрових інструментів для роботи з графічним контентом.

Неформальна освіта відіграє важливу роль у підвищення цифрової компетентності фахівців поліграфічної сфери, оскільки вона надає можливість їм оперативно реагувати на зміни в галузі, опановуючи новітні технології через онлайн-курси, тренінги та самостійне навчання. Водночас варто наголосити і на викликах, зокрема на відсутності уніфікованих стандартів для формування цифрової компетентності через неформальні освітні платформи.

Перспективи подальших досліджень будуть спрямовані на розробку моделей і стратегій підвищення цифрової компетентності фахівців поліграфічної сфери.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Ferrari, A., Digital Competence in practice: An analysis of frameworks, EUR 25351 EN, Luxembourg (Luxembourg), Publications Office of the European Union, 2012, JRC68116. URL: <https://publications.jrc.ec.europa.eu/repository/handle/JRC68116> (дата звернення: 28.01.2025).
2. Ilomäki L., Kankaanranta M. The Information and Communication Technology (ICT) Competence of the

Young. L. Tan Wee Hin, & R. Subramaniam (Eds.), Handbook of Research on New Media Literacy at the K-12. Level: Issues and Challenges. Hershey, PA: IGI Global. 2009. P. 101–118. URL: https://www.researchgate.net/publication/289300127_The_information_and_communication_technology_ict_competence_of_the_young (дата звернення: 28.01.2025).

3. Lennon M., Kirsch I., Von Davier M., Wagner M., Yamamoto K. Feasibility Study for the PISA ICT Literacy Assessment: Report to Network A. ETS and NIER, ACER. 2003. URL: <https://eric.ed.gov/?id=ED504154> (дата звернення: 28.01.2025).

4. Scott C. The Futures of Learning 3: What kind of pedagogies for the 21st century?. UNESCO Education Research and Foresight, Paris. ERF Working Papers Series. 2015, № 15. 21 p. URL: <http://unesdoc.unesco.org/images/0024/002431/243126e.pdf> (дата звернення: 28.01.2025).

5. Балановська Т. І., Гавриш О. М., Виржиковська Б. Формування та розвиток цифрової компетентності працівників як складова антикризового управління організацією. *Економіка. Менеджмент. Бізнес*. 2020. №1 (31). С. 97-106. URL: <https://journals.dut.edu.ua/index.php/emb/article/view/2391> (дата звернення: 27.01.2025).

6. Ведерніков М. Д., Чернушкіна О. О., Мантур-Чубата О. С. Сучасні технології управління персоналом: компетенційний підхід. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2018. Вип. 19(1). С. 39-43. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuumevcs_2018_19%281%29_11 (дата звернення: 27.01.2025).

7. Видавничо-поліграфічна справа. Основні терміни та визначення. URL: https://vuzlit.com/698056/osnovni_termini_viznachennya_sistema_vimriv_poligrafiji_formati_paperu_vidan (дата звернення: 29.01.2025).

8. Гаврілова Л. Г., Топольник Я. В. Цифрова культура, цифрова грамотність, цифрова компетентність як сучасні освітні феномени. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2017. Т. 61. № 5. С. 1–14. URL: <https://www.researchgate.net/publication/331467353> (дата звернення: 28.01.2025).

9. Глосарій основних термінів професійної освіти / упоряд. Т. М. Десятов / за заг. ред. Н. Г. Нічкало. Київ : Вид-во «Артек», 2009.

10. Гнатишин І. Л. Професійна компетентність сучасного фахівця: ключові фактори становлення професійної майстерності. URL: <http://academy.ks.ua/wp-content/uploads/2014/05/53.pdf> (дата звернення: 27.01.2025).

11. Гончаренко С. У. Український педагогічний енциклопедичний словник. Видання друге, доповнене. Рівне : Волинські обереги, 2011. 552 с.

12. Інформаційно-комунікаційні технології в освіті : словник. К.: ЦП Компринт, 2019. 134 с. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/718706> (дата звернення: 27.01.2025).

13. Краснякова А. О. Цифрова компетентність користувачів Інтернету: соціально- та політико-психологічні аспекти дослідження. *Проблеми політичної психології*. 2019. Т. 22. Випуск 8. С. 198-210. URL: <https://doi.org/10.33120/porp-Vol22-Year2019-40> (дата звернення: 28.01.2025).

14. Матросова І. Г. Професійна компетентність майбутнього фахівця видавничо-поліграфічного виробництва. *Педагогічний альманах*. 2012. Вип. 16. С. 152-160. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pedalm_2012_16_28 (дата звернення: 27.01.2025).

15. Національний освітній глосарій : вища освіта / авт.-уклад. : І. І. Бабин, Я. Я. Болюбаш, А. А. Гармаш [та ін.]; за ред. Д. В. Табачника, В. Г. Кременя. Київ : ТОВ «Вид. дім «Плєяди», 2011.

16. Овчарук О. В. До питання розвитку цифрової компетентності вчителя у європейському баченні.

Збірник тез доповідей всеукраїнського науково-практичного семінару «Цифрова компетентність вчителя нової української школи 2019», 12 березня 2019 р., Інститут інформаційних технологій і засобів навчання НАПН України, м. Київ, Україна. Київ, ІТЗН НАПН України, 2019. С. 64-67. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/715579> (дата звернення: 28.01.2025).

17. Опис рамки цифрової компетентності для громадян України (DigComp 2.1). Київ, 2021. 56 с. URL: https://thedigital.gov.ua/storage/uploads/files/news_post/2021/3/mintsifra-oprilyudnyue-ramku-tsifrovoi-kompetentnosti-dlya-gromadyan/%D0%9E%D0%A0%D0%A6%D0%9A.pdf (дата звернення: 28.01.2025).

18. Поліграфія та типографія – в чому різниця? Фастпринт : вебсайт. URL: <https://www.fastprint.ua/uk/poligrafia-i-tipografia-v-chomu-riznytsya> (дата звернення: 29.01.2025).

19. Про затвердження Національної рамки кваліфікацій : Постанова Кабінету Міністрів України від 23.11.2011 р. № 1341. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1341-2011-%D0%BF> (дата звернення: 27.01.2025).

20. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 29.01.2025).

21. Романовський О. Г., Гриньова В. М., Жерновникова О. А., Штефан Л. А., Фазан В. В. Формування цифрової компетентності майбутніх учителів математики : констатувальний етап. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2018. Т. 65. № 3. С. 184-200. URL: <http://dspace.hnpu.edu.ua/handle/123456789/2024> (дата звернення: 28.01.2025).

22. Саюк В. І. Професійна компетентність як основа розвитку сучасного викладача в системі післядипломної педагогічної освіти. *Нова педагогічна думка*. 2012. №3 (71). С. 57-61.

23. Сисоєва С. О. Компетентісно зорієнтована освіта: якісні виміри : монографія. Київ : УН-Т ім. Б. Грінченка, 2015. URL: <https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/11033/> (дата звернення: 27.01.2025).

24. Сігасєва Л. Є. Характеристика структури освіти дорослих в сучасній Україні. *Вісник Житомирського державного університету*. 2011. №59. С. 38-42. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/7311/> (дата звернення: 29.01.2025).

25. Словник сучасних поліграфічних термінів: книга редактора / укладач В. І. Шпак. К. : ДП «Експрес-об'ява», 2019. 136 с. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/29248/1/V_SHPAK_SSPTKR_19_IZH.pdf (дата звернення: 29.01.2025).

26. Ягулов В. В., Свистун В. І. Компетентнісний підхід до підготовки фахівців у системі вищої освіти. *Наукові записки НаУКМА*. 2007. Т. 71. С. 3-8. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/6871> (дата звернення: 27.01.2025).

REFERENCES

1. Ferrari, A. (2012). Digital competence in practice: An analysis of frameworks (EUR 25351 EN). Publications Office of the European Union. URL: <https://publications.jrc.ec.europa.eu/repository/handle/JRC68116> [in English]

2. Pomäki, L., & Kankaanranta, M. (2009). The information and communication technology (ICT) competence of the young. In L. Tan Wee Hin & R. Subramaniam (Eds.), *Handbook of Research on New Media Literacy at the K-12 Level: Issues and Challenges* (pp. 101–118). IGI Global. URL: https://www.researchgate.net/publication/289300127_The_information_and_communication_technology_ICT_competence_of_the_young [in English]

3. Lennon, M., Kirsch, I., Von Davier, M., Wagner, M., & Yamamoto, K. (2003). Feasibility study for the PISA ICT literacy assessment: Report to Network A. ETS and

NIER, ACER. URL: <https://eric.ed.gov/?id=ED504154> [in English]

4. Scott, C. (2015). The futures of learning 3: What kind of pedagogies for the 21st century? UNESCO Education Research and Foresight, ERF Working Papers Series, 15. URL: <http://unesdoc.unesco.org/images/0024/002431/243126e.pdf> [in English]

5. Balanovska, T. I., Havrysh, O. M., & Vyrzhkovska, B. (2020). Formuvannya ta rozvytok tsyfrovoy kompetentnosti pratsivnykiv yak skladova antykrizovoho upravlinnia orhanizatsiiei [Formation and development of employees' digital competence as a component of crisis management in an organization]. *Ekonomika. Menedzhment. Biznes*, 1(31), 97–106. URL: <https://journals.dut.edu.ua/index.php/emb/article/view/2391> [in Ukrainian]

6. Vedernikov, M. D., Chernushkina, O. O., & Mantur-Chubata, O. S. (2018). Suchasni tekhnolohii upravlinnia personalom: kompetentsiinyi pidkhid [Modern personnel management technologies: A competency-based approach]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriya: Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny ta svitove hospodarstvo*, 19(1), 39–43. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuumevcg_2018_19%281%29_11 [in Ukrainian]

7. Vydavnycho-polihrafichna sprava. (n.d.). Osnovni termini ta vyznachennia [Basic terms and definitions]. URL: https://vuzlit.com/698056/osnovni_termini_vyznachennya_sis_tema_vimriv_poligrafiiy_formatsi_papery_vidan [in Ukrainian]

8. Havrilova, L. H., & Topolnyk, Ya. V. (2017). Tsyfrova kultura, tsyfrova hramotnist, tsyfrova kompetentnist yak suchasni osvritni fenomeny [Digital culture, digital literacy, and digital competence as modern educational phenomena]. *Informatsiini tekhnolohii i zasoby navchannia*, 61(5), 1–14. URL: <https://www.researchgate.net/publication/331467353> [in Ukrainian]

9. Desiatov, T. M. (Uporiad.). (2009). Hlosarii osnovnykh terminiv profesiinoy osvity [Glossary of key terms in vocational education] (N. H. Nychkalo, Red.). Vyd-vo «Artek» [in Ukrainian]

10. Hnatyshyn, I. L. (n.d.). Profesiina kompetentnist suchasnoho fakhivtsia: kliuchovi faktory stanovlennia profesiinoy maisternosti [Professional competence of a modern specialist: Key factors in the development of professional skills]. URL: <http://academy.ks.ua/wp-content/uploads/2014/05/53.pdf> [in Ukrainian]

11. Honcharenko, S. U. (2011). *Ukrainskyi pedahohichnyi entsyklopedychnyi slovnyk* [Ukrainian Pedagogical Encyclopedic Dictionary] (2-he vyd., dopovn.). Volynski oberehy [in Ukrainian]

12. Informatsiino-komunikatsiini tekhnolohii v osviti [Information and Communication Technologies in Education: Dictionary] : Slovnyk. (2019). TsP Komprynt. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/718706> [in Ukrainian]

13. Krasniakova, A. O. (2019). Tsyfrova kompetentnist korystuvachiv Internetu: sotsialno- ta polityko-psykholohichni aspekty doslidzhennia [Digital competence of internet users: Socio-political and psychological aspects of the study]. *Problemy politychnoi psykholohii*, 22(8), 198–210. URL: <https://doi.org/10.33120/popp-Vol22-Year2019-40> [in Ukrainian]

14. Matrosova, I. H. (2012). Profesiina kompetentnist maibutnoho fakhivtsia vydavnycho-polihrafichnoho vyrobnytstva [Professional competence of future specialists in publishing and printing production]. *Pedahohichnyi almanakh*, 16, 152–160. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pedalm_2012_16_28 [in Ukrainian]

15. Babyn, I. I., Boliubash, Ya. Ya., Harmash, A. A., & Tabachnyk, D. V. (Red.). (2011). *Natsionalnyi osvritnii hlosarii: Vyscha osvita* [National Educational Glossary: Higher Education]. Vyd-vo «Pleiady» [in Ukrainian]

16. Ovcharuk, O. V. (2019). Do pytannia rozvytku tsyfrovoy kompetentnosti vchytelia u yevropeiskomu

bachenni [On the issue of developing teachers' digital competence in the European context]. Zbirnyk tez dopovidei vseukrainskoho naukovo-praktychnoho seminaru «Tsyfrova kompetentnist vchytelia novoi ukrainskoi shkoly 2019», 64–67. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/715579> [in Ukrainian]

17. Ministerstvo tsyfrovoi transformatsii Ukrainy. (2021). Opys ramky tsyfrovoi kompetentnosti dlia hromadian Ukrainy (DigComp 2.1) [Description of the digital competence framework for Ukrainian citizens (DigComp 2.1)]. URL: https://thedigital.gov.ua/storage/uploads/files/news_post/2021/3/mintsifra-oprylyudnyue-ramku-tsifrovoi-kompetentnosti-dlya-gromadyan/%D0%9E%D0%A0%20%D0%A6%D0%9A.pdf [in Ukrainian].

18. Fastprint. (n.d.). Polihrafiia ta typohrafiia – v chomu riznytsia? [Printing and typography – What is the difference?] URL: <https://www.fastprint.ua/uk/poligrafia-i-typografia-v-chomu-riznytsia> [in Ukrainian]

19. Kabinet Ministriv Ukrainy. (2011). Pro zatverdzhennia Natsionalnoi ramky kvalifikatsii: Postanova [On the approval of the National Qualifications Framework: Resolution] № 1341. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1341-2011-%D0%BF> [in Ukrainian]

20. Verkhovna Rada Ukrainy. (2017). Pro osvitu: Zakon Ukrainy [On education: Law of Ukraine]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> [in Ukrainian]

21. Romanovskyi, O. H., Hrynova, V. M., Zhernovnykova, O. A., Shtefan, L. A., & Fazan, V. V. (2018). Formuvannia tsyfrovoi kompetentnosti maibutnikh uchyteliv matematyky: Konstatavalnyi etap [Formation of digital competence of future mathematics teachers: Stating stage]. Informatsiini tekhnologii i zasoby navchannia, 65(3), 184–200. URL: <http://dspace.hnpu.edu.ua/handle/123456789/2024> [in Ukrainian]

22. Saiuk, V. I. (2012). Profesiina kompetentnist yak osnova rozvytku suchasnoho vykladacha v systemi pisladyplomnoi pedahohichnoi osvity [Professional competence as the basis for the development of a modern teacher in the system of postgraduate pedagogical education]. Nova pedahohichna dumka, 3(71), 57–61 [in Ukrainian]

23. Sysoieva, S. O. (2015). Kompetentnisno zorientovana osvita: Yakisni vymiry [Competence-oriented education: Quality dimensions] (Monohrafiia). Un-t im. B. Hrinchenka. URL: <https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/11033/> [in Ukrainian]

24. Sihaieva, L. Ye. (2011). Kharakterystyka struktury osvity doroslykh v suchasni Ukraini [Characteristics of the structure of adult education in modern Ukraine]. Visnyk Zhytomirskoho derzhavnoho universytetu, 59, 38–42. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/7311/> [in Ukrainian]

25. Shpak, V. I. (2019). Slovyk suchasnykh polihrafichnykh terminiv: Knyha redaktora [Modern printing terminology: Editor's book]. DP «Ekspres-obiava». URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/29248/1/V_SHPAK_SS_PTKR_19_IZH.pdf [in Ukrainian]

26. Iahupov, V. V., & Svystun, V. I. (2007). Kompetentnisnyi pidkhid do pidhotovky fakhivtsiv u systemi vyshchoi osvity [Competence-based approach to the training of specialists in the higher education system]. Naukovi zapysky NaUKMA, 71, 3–8. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/6871> [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

БРУЯКА Ярослав – аспірант Інституту цифровізації освіти НАПН України.

Наукові інтереси: розвиток цифрової компетентності фахівців поліграфічної галузі в умовах неформальної освіти: аналіз ключових понять і термінів.

КОВАЛЕНКО Валентина – кандидат педагогічних наук, старший дослідник, провідний науковий співробітник відділу хмаро орієнтованих систем і штучного інтелекту в освіті Інституту цифровізації освіти НАПН України, старший науковий співробітник відділу цифрових технологій і комп'ютерного забезпечення Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського.

Наукові інтереси: розвиток цифрової компетентності фахівців поліграфічної галузі в умовах неформальної освіти: аналіз ключових понять і термінів.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

BRUIAKA Yaroslav – Postgraduate Student at the Institute for Digitalisation of Education of the NAES of Ukraine.

Scientific interest: Development of digital competence of printing industry specialists in non-formal education: analysis of key concepts and terms.

KOVALENKO Valentyna – PhD (in Pedagogics), Senior Researcher, Leading Researcher of the Department of Cloud-Oriented Systems and Artificial Intelligence in Education of Institute for Digitalisation of Education of the NAES of Ukraine, Senior Researcher of the Department of Digital Technologies and Computer Support at the V. Sukhomlynskyi State Scientific and Educational Library of Ukraine.

Scientific interest: Development of digital competence of printing industry specialists in non-formal education: analysis of key concepts and terms.

Стаття надійшла до редакції 16.02.2025 р.

Стаття прийнята до друку 01.03.2025 р.

УДК:78.087.68.159.9

DOI: 10.36550/2415-7988-2025-1-218-89-95

ВАРГАНІЧ Галина –

старший викладач кафедри вокально-хорової підготовки вчителя Харківської гуманітарно-педагогічної академії
ORCID: <https://orcid.org/0009-0001-0913-3999>
e-mail: galinavarganich@gmail.com

БАШЕВСЬКА Марина –

викладач кафедри вокально-хорової підготовки вчителя Харківської гуманітарно-педагогічної академії
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3204-1950>
e-mail: bashev1771@gmail.com

ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ ЕВОЛЮЦІЇ ХОРОВОГО МИСТЕЦТВА УКРАЇНИ

Сучасні вчителі музичного мистецтва, викладачі, керівники хорів та студенти мусять володіти знаннями з історії української хорової культури, яка є надбанням багатьох поколінь. Ці знання надихатимуть їх до відродження хорової справи і нададуть переконаності в тому, що усвідомлення своєї етнологічної відмінності сприятиме укріпленню національної гордості й патріотизму.

Для тих, хто відчуває потребу більш глибокого розуміння національних особливостей витоків хорового професійного виконавства в Україні, корисно буде ознайомитися не тільки з витоками хорової культури в Україні, а пізнати також її сутність і тисячолітнє минуле.

У статті висвітлюються історичні аспекти становлення й розвитку хорової культури України від давнього знаменного розспіву до сучасних форм хорового виконавства.

Знання історичних аспектів розвитку хорової культури України допомагає нам зрозуміти глибину та унікальність цього мистецтва. В роботі простежується еволюція хорового мистецтва від знаменного розспіву Київської Русі до сучасності.

Проаналізовані українські види багатоголосного знаменного співу, а саме строчний спів та київський розспів, які готували ґрунт для нового мистецтва – партесного співу. Відомо, що в Україні знаменний розспів пройшов шлях від крюків до західно-європейської п'ятилінійної нотації. Саме українські півчі сприяли появі нотного співу на Московії.

У другій половині XVI століття на Україні утверджується новий стиль хорового співу – партесне багатоголосся.

Партесний спів як частина культового православного богослужіння, допомагав українцям у боротьбі з окатоличенням і ополченням. Велична музика партесного співу без супроводу протиставлялася пишному католицькому богослужінню.

Партесний спів сприяв як збереженню українцями своєї віри, так і національних особливостей, адже тексти партесних співів записувалися і виконувалися давньоруською мовою.

В статті детально розглядається діяльність теоретика, педагога й композитора Миколи Дилецького. Він обґрунтував теоретичні основи партесного співу у фундаментальному музично-теоретичному трактаті «Грамматика мусікійська». Доведено, що саме М. Дилецький поширював київську нотацію, що наближається до сучасності, і цим йому зобов'язана музична культура.

Значного поширення набули братські школи, які мали на меті виховання дітей у душі православної віри і народності. Таким способом прогресивне міщанство та духовенство намагалося боротися із засиллям католицизму, що почало загрожувати релігійним та національним засадам українства. В роботі доведено, що братства зробили історичний внесок у справу розвитку української хорової культури кінця XVI–XVIII ст.

Ключові слова: хорова культура України, знаменний розспів, партесне багатоголосся, діяльність М. Дилецького, братські школи.

VARGANICH Galina –

Senior speaker of the department of vocal and choral teacher training Municipal Establishment «Kharkiv Humanitarian-Pedagogical

Academy» of Kharkiv Regional Council

ORCID: <https://orcid.org/0009-0001-0913-3999>

e-mail: galinavarganich@gmail.com

BASHEVSKA Maryna –

lecturer of the department of vocal and choral teacher training Municipal Establishment «Kharkiv Humanitarian-Pedagogical Academy» of Kharkiv Regional Council

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3204-1950>

e-mail: bashev1771@gmail.com

HISTORICAL ASPECT OF THE EVOLUTION OF UKRAINIAN CHORAL ART

Modern music teachers, lecturers, choir directors and students must have knowledge of the history of Ukrainian choral culture, which is the heritage of many generations. This knowledge will inspire them to revive the choral business and will give them the conviction that awareness of their ethnological difference will contribute to strengthening national pride and patriotism.

For those who feel the need for a deeper understanding of the national characteristics of the origins of professional choral performance in Ukraine, it will be useful to familiarize yourself not only with the origins of choral culture in Ukraine, but also to learn its essence and millennial past.

The article highlights the historical aspects of the formation and development of Ukrainian choral culture from ancient significant singing to modern forms of choral performance.

Knowledge of the historical aspects of the development of Ukrainian choral culture helps us understand the depth and uniqueness of this art. The work traces the evolution of choral art from the znamenny singing of Kyivan Rus to the present day.

Ukrainian types of polyphonic znamenny singing are analyzed, namely, strochny singing and Kyiv singing, which prepared the ground for a new art - partesny singing. It is known that in Ukraine znamenny singing went from hooks to Western European five-line notation. It was Ukrainian singers who contributed to the emergence of musical singing in Muscovy.

In the second half of the 16th century, a new style of choral singing was established in Ukraine - partesny polyphony.

Partesny singing, as part of the cult Orthodox worship, helped Ukrainians in the fight against Catholicization and Polonization. The majestic music of partesny singing without accompaniment contrasted with the magnificent Catholic worship.

Partesny singing contributed to the preservation of both Ukrainians' faith and national characteristics, as the texts of partesny singing were recorded and performed in the Old Russian language.

The article examines in detail the activities of the theorist, teacher and composer Mykola Dyletsky. He substantiated the theoretical foundations of partesny singing in the fundamental music-theoretical treatise "Grammar of Music". It is proven that it was M. Dyletsky who spread the Kyiv notation, which is approaching modernity, and musical culture owes this to him.

Fraternal schools, which aimed to educate children in the spirit of the Orthodox faith and nationality, became widespread. In this way, the progressive bourgeoisie and clergy tried to fight the dominance of Catholicism, which began to threaten the religious and national foundations of Ukrainianness. The work proves that the brotherhoods made a historical contribution to the development of Ukrainian choral culture of the late 16th–18th centuries.

Key words: choral culture of Ukraine, znamenny singing, partesny polyphony, activities of M. Dyletsky, fraternal schools.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Сучасні вчителі музичного мистецтва, викладачі, керівники хорів та студенти мусять володіти знаннями з історії української хорової культури, яка є надбанням багатьох поколінь. Ці знання надихатимуть їх до відродження хорової справи і наддадуть переконаності в тому, що усвідомлення своєї етнологічної відмінності сприятиме укріпленню національної гордості й патріотизму.

Мета статті: розглянути історичний аспект еволюції хорового мистецтва України, та довести, що знання історичних аспектів розвитку хорової культури України допомагають нам зрозуміти глибину й унікальність цього мистецтва.

Для тих, хто відчуває потребу більш глибокого розуміння національних особливостей витоків хорового професійного виконавства в Україні, корисно буде ознайомитися не тільки з витоками хорової культури в Україні, а й пізнати її сутність і тисячолітнє минуле.

Вивченням історії хорового мистецтва України займалися науковці-дослідники: І. Огієнко, Вл. Протопопов, Н. Герасимова-Персидська, А. Лащенко, Л. Хлебникова, О. Ростовський, О. Коломоєць.

Хорова культура України має глибоке коріння і міцні історичні традиції професійного хорового мистецтва та тісно пов'язана з історією християнства і розвивалась вона по двом напрямкам – народного співу та православного співу. Ці напрямки, розвиваючись паралельно, в той же час взаємозбагачували одне одного.

З X століття головним центром церковного співу Київської Русі стає Києво-Печерський монастир, де існувала відома школа церковного співу. Викладали в цій школі *доместики* (співаки) та *уставники* (керівники). Як у побуті, так і в церкві, існував у той час одноголосний спів.

Нам відомі такі види церковного співу того часу – *кондакарний* і *стихирарний*. Вони мали відповідну нотацію.

Кондакарний наспів (кондак – вірш на честь святого) викладався двома рядками знаків, що розміщувались над текстом.

Стихирарний спів (стихира – хвалебна релігійна пісня строфічної побудови з приспівом) – найдавніша форма церковного співу, проіснував майже сімсот років (X–XVII ст.) [5, с. 7–9].

В Україні найбільш поширеним був його різновид – *київський знаменний розспів* (XII – XVII ст.). Він був одноголосним і не мав супроводу. Одержав таку назву через спосіб запису; записували його крюками, або знаменами. Ці знаки мали умовне значення, вони відновлювали в пам'яті людини мелодії, які були вивчені на слух.

Співацькі знаки мали різне походження. Частина з них зберегла грецьку назву (*паракліт, кулізма*), а інші, відповідно зовнішньому вигляду тих знамен, названі рідною мовою: *крюк, палка, стріла, голубчик, паук* та ін.

У XVII столітті знаменні розспіви використовувались у церковному співі, їх нотація зберігалася в рукописах. Поява нотного п'яти

лінійного запису допомогла наблизити знаменний розспів до зручного, використати його в професійній хоровій музиці.

Знамена і крюки вказували напрямок руху голосу, відображали певні ритмічні співвідношення знамен та звукові акценти. Знаки крюкового письма мали *мнемонічне (умовне)* значення, тобто лише нагадували співакам знайому мелодію і допомагали їм запам'ятовувати її, але вивчити по знаменам нову мелодію не було можливим. Незнайомі мелодії виучували з голосу, а справжню висоту початкового і найвищого звуку визначав головний розспівник.

Київський знаменний спів під впливом народного хорового багатоголосся поступово перетворився на багатоголосний **строчний спів**.

Появу багатоголосся в хоровій музиці можна віднести до XVI і навіть до XV ст. Багатоголосся міцно увійшло у виконавчу практику монастирів, соборів та церков.

Новий хоровий стиль був пов'язаний із соціальною боротьбою українського народу. З історії відомо, що протягом XVI ст. Україна була пригнічена Польщею. По українських містах та селах з'являлося все більше костьолів, де відправлялися пишні служби у супроводі органу. Безперечно, багатоголосний спів а cappella мав протистояти співу в костьолі.

Відомо, що в Україні знаменний розспів пройшов шлях від крюків до західно-європейської п'ятилінійної нотації фактично за період першої половини XVII ст.

Строчний спів записувався за допомогою крюків у вигляді своєрідної партитури кількома (відповідно до числа голосів) крюками – знаменнями, путівними або демественними рядками, що надписувались над текстом [4, с. 19–32].

Для кращої орієнтації співаків, колір суміжних крюкових рядків був різним. Чорним кольором записувались крайні голоси, червоним – середні. Діапазон кожної хорової партії був невеликим. Часто голоси сходилися в унісон, перехрещувались, рухались паралельно. Найчастіше багатоголосся було триголосного складу.

Свою назву строчний спів одержав від форми його фіксації. Над рядками тексту було два, три або й чотири рядки («строки») крюкових нот; в залежності від цього й рукописи таких партитур називалися двох, трьох і чотирьохрядковими.

Для кращого орієнтування півчих колір крюкових рядків у записях партитур різнився.

Нижній рядок писався тушшю, другий кіноварю (червоні чорнила), третій знову тушшю і останній – кіноварю.

Стрижем строчного співу, своєрідним **cantus firmus** – (*незмінна мелодія*), була знаменна мелодія, яка містилася тільки в середньому голосі і ніколи не була верхнім. Цей голос, що вів основну мелодію звався «**путь**». Інші голоси складали до нього гармонійний супровід і, в залежності від місця розташування в партитурі, мали назву «**низ**» і «**верх**».

До цих трьох голосів зверху інколи додавали четвертий – «**демество**», мелодична лінія якого відрізнялася особливою розвиненістю.

Півчі відповідно розподілялися на «путників», «вершників» та «нижників». Співаків не розподіляли на хорові партії за регістровими чи тембровими ознаками.

Діапазон кожної з хорових партій обмежувався об'ємом квінти, сексти, а інколи сягав октави, внаслідок чого більшість співаків мали можливість виконувати будь-яку «строку» в партитурі.

Давньоруські церковні хори склалися виключно з чоловіків, які володіли низькими голосами, і тому в партитурах перевага віддавалася нижньому і середньому регістрам басового голосу. Баси, які володіли звуками всієї великої октави і частково контроктави, співали „низ” октавою нижче, подібно до того, як октавісти співають в хорах і тепер.

Високий регістр тенорових голосів не використовувався зовсім. Діапазон партитури строчного співу дорівнював дванадцятиступеневому обіходному діатонічному звукоряду Соль великої октави (G в) – ре першої октави (d1).

У другій половині XVI століття на Україні утверджується новий стиль хорового співу – **партесне багатоголосся**.

Відбувається заміна безлінійної крюкової нотації іншою системою запису музики, яка давно вже панувала в Європі – квадратною нотою на п'ятилінійному стані.

Новий спосіб виконання дістав назву **партесного співу** (від лат. -pars- частина, в переносному значенні – хорова партія, partes – голоси).

Ще до Унії 1596 р. православні українські братства в Польщі перейняли європейський хоральний спів, аби протистояти переходу своїх мирян до уніатської церкви. Замість одноголосних піснеспівів братства ввели новий ефектний незвичний багатоголосовий спів. [4, с. 47].

Партесний спів як частина культового православного богослужіння, допомагав українцям у боротьбі з окатоличенням і опольщенням. Суворі і велична музика партесного співу без супроводу протиставлялася пишному католицькому богослужінню.

Новий партесний спів сприяв як збереженню українцями своєї віри, так і національних особливостей, адже тексти партесних співів записувалися і виконувалися давньоруською мовою. На відміну від українського партесного співу, католицьке церковне богослужіння використовувало виключно латинську мову. Ця традиція зберігається й у сучасній католицькій церкві.

В партесних концертах є чітке визначення чотирьох хорових голосів у хорових партіях: бас, тенор, альт і дискант. Партію альтів виконували хлопчики. Керівник хору – головщик змінюється на регента.

Дослідниця Н. Герасимова-Персидська пише: «Партесний стиль утверджує новий тип мислення, нові принципи, які керують становленням розгорнутих музичних творів, набагато більших за масштабами, ніж знаменні розспіви».

Теоретичні основи партесного співу вперше були викладені **Миколою Дилецьким**. Діяльність М. Дилецького як теоретика, педагога й композитора була тісно пов'язана з музичним життям України, Росії, Литви, Польщі. Московський диякон Кореньов називав його «жителем града Києва».[4, с. 56].

Видатний теоретик партесного співу і автор багатьох партесних творів Микола Дилецький народився в Києві близько 1630 року і помер близько 1680 року в Москві. Вчився співу й музики в Києві, Вільні й Варшаві.

Теоретичні основи партесного співу Микола Дилецький обґрунтував у фундаментальному музично-теоретичному трактаті «Граматика мусікійська», опублікованому у Вільно на польській мові як навчальний посібник з вокальної музики. У 1677 р. «Граматика» була надрукована на білоруській мові у Смоленську під назвою «Граматика мусикийского пения, или Известные правила в слове мусикийском». Існує чотири її видання і понад 20 редакцій.

У трактаті «Мусікійська граматика» він дає вказівки відносно теорії музики, диригування хором, приділяє велику увагу практичним порадам композиторам, які пишуть багатоголосні концерти.

З ім'ям Миколи Павловича Дилецького пов'язаний розвиток зрілого періоду партесного співу. Якщо у творах 60–70 років XVII століття панує чотириголосний склад, то М. Дилецький вживає восьмиголосся і надає йому перевагу. Дослідники творчості композитора довели походження такого складу з чотириголосся: ясно виступає принцип подвоєння основного складу.

У творчості М. Дилецького дослідники помічають тенденцію до максимальної професіоналізації партесного концерту як нового виду мистецтва. Також у трактаті він розглядає питання щодо походження назви музики («мусікій»). Назва походить від музикального звучання органів, кімвалів та інших «бездушних» музичних інструментів, від численності голосів і різноманітності гармонії. Від її назви й виконувана голосом музика також називається музикою, оскільки твориться вона за тими ж правилами.

Музику він сприймає як науку, що організує звук, і порівнює її з філософією і словесною граматикою. На філософське питання «Что есть мусикия?», І. Кореньов дає таку відповідь: «Музика є наукою, що допомагає пізнавати узгодженість у всьому і є другим розумом людського естества вихідного не від самого естества, а од Бога. Музика – це друга філософія і граматика, яка вимірює голоси ступенями подібно до того, як у словесній філософії чи граматичі існує правильне використання слів і їх властивостей, складів, фраз і міркувань, а також знання й найменування стихіям та їх властивостям. Музика прикрашає церкву, звеселяє серце святими піснеспівами». [4, с. 53–64].

Значне місце займають методичні поради щодо навчання дітей музичній грамоті («Образ учения детей»). М. Дилецький ілюструє свої положення розробленими ним самим допоміжними

схемами, таблицями, що свідчить про значний педагогічний досвід.

Протягом великого історичного періоду складалась система музичної освіти в Україні. Навчання церковному співу, музичній грамоті, регентській справі здійснювалось при церквах, монастирях і навчальних закладах різного рівня. До навчання музичній професії залучались малолітні хлопчики. Спочатку вони прислужували в церкві, навчалися грамоті і співу в церковному хорі, засвоювали послідовність церковних відправ. Засвоївши співацьку науку, кращі з них ставали регентами, навчали молодших за віком учнів. Навчання співу стосується давніх часів. Ще грецькі півчі, які приходили на Київську Русь разом із християнськими священиками в XI–XII століттях, передавали своє мистецтво місцевим юнакам та дітям.

Науковець Людмила Хлебникова відзначає, що XI столітті в Києві, при Андріївському монастирі донька князя Всеволода Ярославича Анна заснувала школу, де дівчаток навчали грамоті, різним корисним ремеслам та співу. [6, с. 4–24].

Появу багатоголосного (хорового, партесного) співу в Україні відносять до XV–XVI ст. Його поширенню сприяв інтенсивний **розвиток шкільної освіти**. Початкову освіту в той час можна було здобути в церковно-парафіяльних школах, де дяки навчали читання, церковно-слов'янському письму та богослужбовому співу. Одночасно на українських землях почали з'являтися школи нового зразка, що поєднували початкову освіту з освітою вищого ступеня.

Першою з них була **Острозька слов'яно-греко-латинська колегія** (академія), заснована у 1576 р. В цьому навчальному закладі, створеному за зразком західноєвропейських, викладали освічені гуманісти свого часу. Першим її ректором став Герасим Смотрицький. За кілька десятиліть існування з Острозької колегії вийшло багато відомих політичних, культурних й освітніх діячів, як-от: Мелетій Смотрицький, майбутній гетьман Петро Сагайдачний та ін. Острог виховав педагогічні кадри, які відіграли важливу роль у процесі подальшого розвитку освіти і педагогічної думки в Україні. Тут діяла друкарня, в якій побачили світ видатні пам'ятки вітчизняного письменства. Острог уславився і як центр Традиційної музичної культури, звідки поширився на терени України та Білорусі відомий «острозький наспів». Музика культивувалася саме при колегії і входила до шкільної програми.

Значного поширення набули також **братські школи**, які мали на меті виховання дітей у дусі православної віри і народності.

У другій половині XVI ст. братства та їхні школи швидко поширилися у містах Львівської, Перемишльської, Холмської єпархій, а на початку XVII ст. почали з'являтися в інших місцевостях України. Новостворені навчальні заклади засновувалися переважно випускниками Львівської братської школи, тому були організовані за її зразком, отримували від неї підручники.

Документально підтверджено, що в братських школах поруч з основними науками велику увагу приділяли музичному вихованню учнів. На початку існування братських шкіл в ужитку був переважно знаменний спів, відтак поступово почав запроваджуватися і партесний.

Поширенню партесного співу в Україні сприяло й те, що з XVI ст. сини заможних шляхтичів й міщан почали виїжджати на навчання за кордон. Повертаючись в Україну, вони активно пропагували тут кращі надбання західної культури, у тому числі і багатоголосний спів.

Поступово партесний спів залунав у православних церквах Львова, Луцька, Києва, де хори під керівництвом освічених диригентів виконували 4-5-6-ти-і навіть 8-миголосні композиції. Коли у січні 1591 року Львівське братство відвідав київський митрополит Михайло Рогоза, то місцеві школярі вітали його «потрійним», тобто дванадцятиголосним хором. А Луцька школа поставила свій братський церковний спів так високо, що він став предметом заздрості місцевої єзуїтської колегії.

Викладання співу зазвичай доручалося вчителю, який одночасно керував хором. Крім співу, у братських школах викладалась нотна грамота.

Упровадження партесного співу проходило одночасно з освоєнням нового п'ятилінійного письма, відомого під назвою «київського знамені».

Існували також студентські хори при парафіяльних церквах Києва.

Керівництво хором доручалося кращим студентам-регентам. У свою працю керівники академічної капели вносили запал молодості, фанатичну старанність та гарячу любов до справи. Керування хором – то було горіння їхніх молодих душ у творчому пориві.

Протягом кількох століть, готуючи хлопчиків для прислужування у православній церкві, їх навчали грамоті й співу. Обов'язковою вимогою було, щоб учитель – дяк був письменний і вмів співати.

У XVI ст. при православних церквах відкриваються **приходські школи**. Хоровий спів у цих школах був на високому рівні. Перші такі школи відкриваються у містах України: Львові (1546), Турові (1572), Володимир-Волинському (1577). Пізніше приходські школи з'являються в Києві, Краснославі, Тисьмениці та інших містах і селах України.

У другій половині XVI ст. у ряді міст нашої держави організовуються **братські школи** – навчальні заклади, які створювалися культурно-релігійними організаціями – братствами. Братські школи були засновані на тих територіях України і Білорусі, які у XV–XVII століттях входили до Польсько-Литовської держави. Існували початкові, середні і підвищені братські школи, у яких навчали слов'янській, грецькій та латинській мовам, граматиці, математиці, риториці, музиці. Інколи при школах створювали інтернати для бідних і сиріт, де ті навчалися безкоштовно.

Братські школи були засновані на демократичних засадах, тобто хто бажав, ті і

сплачували за утримання шкіл. На своїх загальних сходах братчики вибирали ректора братської школи і викладачів. Братства взяли на себе вирішення проблеми збереження і розвитку національної культури, щоб «не був їх рід християнський аки безсловесен ненаучения ради». Братства надавали великого значення культивуванню партесного співу, щоб його можна було протиставити пишному католицькому богослужінню.

Склад хору братств був невеликим, але не менше дванадцяти осіб, оскільки виконувалися й дванадцятиголосні партесні концерти. Дискантові й альтіві партії виконували хлопчики, а тенорові й басові – дорослі хористи.

Учні, що навчалися у братствах та інших школах, переважно були з середовища простих міщан, інколи селян. Діти жили в бурсах або приходських школах. Співакам давали одяг, їх годували, але все це було в такій обмеженій кількості, що більшість змушена була заробляти на себе додатково. Вони співали канти і псалми на Різдваїні свята під вікнами, проказували вірші. Такий вид заробітку був узаконений, бо перед тим, як учні чи студенти відпускалися додому на зимові чи літні канікули, їм видавали спеціальний документ – «пашпорт». У ньому засвідчувався дозвіл «для испрошения милостини». Після повернення в бурсу «пашпорт» потрібно було здати [3, с. 4–52].

При багатьох братствах існували церковні хори, які славилися своїм мистецьким співом. Хори співали не лише церковні служби й партесні концерти, а й народні пісні, колядки, розспівували вірші, канти тощо.

З кінця XVI століття у братських школах стало обов'язковим вивчення партесного співу з нот, на що мали спеціальний дозвіл. Великі і малі хори вільно володіли старим гласовим співом і новим партесним. Про увагу до співу в братських школах свідчить те, що нагляд за навчанням доручався освіченим братчикам, які були причетні до музики.

Перше братство виникло у **Львові** 1585 року і стало провідним загально-українським культурним осередком. За проханням львівських міщан при братстві була заснована братська школа, де братчики навчали дітей нотного партесного співу. Факт співу в 1591 р. перед Київським митрополитом Михаїлом «потрійним дванадцятиголосим хором», тобто «трема ліками» (лік – хор) свідчить, що у львівській школі справа навчання співу вже тоді була поставлена на достатньо високому рівні.

Деякі з братських шкіл мали високий навчальний статус. Так братська школа, що була в **Острозі** (1480 р.) називалась гімназією, а інколи – академією.

Її першим ректором став Герасим Смотрицький. У цій школі навчалися письменник Мелетій Смотрицький і майбутній гетьман Петро Сагайдачний. Острозька школа утримувалася за кошти її засновника князя Острозького, але після його смерті (у 1608 році) перестала існувати.

Близько 1615 року виникла братська школа в **Києві на Подолі**, а 1617 року була заснована братська школа в **Лаврі**. Історія виникнення Київської братської школи пов'язана з іменем української меценатки Гальшки (Єлизавети) Василівни Гулевичівни (Гулевич), яка належала до шляхетського роду. Її батько був підстаростою, а пізніше – воєводою Волинської землі. Вона подарувала свій маєток у Києві на Подолі на школу для дітей міщан та шляхти, а також на православний монастир. Київська братська школа відкрилася цього ж року.

Одним з найвидатніших хорів середини 17 століття були хори Київського братського колегіуму і хори Києво-Печерської Лаври. Сучасники й більш пізні історики церковного співу відзначали, що «саме тут, в цих школах і братствах розвинувся наш церковний спів на противагу католицькому органу... тут же проявилася дивовижна здібність племені до співу хором без інструментального супроводу».

Хоча Київ тоді залежав від «польської корони», але в місцеве братство вступило козацьке військо на чолі з гетьманом Петром Конашевич-Сагайдачним, і школа, яка відкрилася, була під його захистом. Він робить великий грошовий внесок на будівництво школи й церкви на Подолі, які й були споруджені на земельній ділянці, подарованій братській школі київською міщанкою Гальшкою Гулевич.

Значну підтримку мали **братства від запорізького козацтва**, що декілька разів вступало в «братчики» повним складом полків кошов. У Київській школі вчилися такі діячі, як Богдан Хмельницький, гетьман П. Тетеря, Я. Сомко і відомий вчений та поет Феофан Прокопович [4, с. 79].

У 1632 році об'єдналися братські школи Київська та Лаврська у Києво-Могилянську колегію й поклали початок знаменитій Києво-Могилянській академії – першого вищого навчального закладу східнослов'янських народів.

Протягом другої половини 17-го та 18 ст. братства утворюються також у багатьох селах Галичини, Холмщини, Волині, Поділля, в окремих містах Лівобережжя, де кожне велике місто мало братську школу.

Деякі братства мали друкарні, в яких видавалися головні посібники для вивчення основи нотної грамоти – ірмологіони (ірмологі, «ярмологі») – книги, що містили ірмоли канонів усіх восьми гласів. Перший нотний ірмологіон опубліковано 1700 року Йосипом Городецьким у друкарні при Юрському монастирі у Львові. За цим ірмологом у братських школах діти навчалися співу з нот. **Львівське** братство видавало ірмологі починаючи з 1708 року. То були перші наборні нотні видання у східнослов'янських народів. (Перші ж наборні нотні видання Московської синодальної друкарні побачили світ тільки у 1772 році).

Опубліковавши нотні ірмологі, Львівське братство сприяло розвитку української музичної культури й хорового співу.

Висновки та перспективи подальших розвідок наперед. Отже, ми розглянули еволюцію

хорової культури України від давнього знаменного розспіву до сучасних форм хорового виконавства. Були проаналізовані українські види багатоголосного знаменного співу, а саме строчний спів та київський розспів, які готували ґрунт для нового мистецтва – партесного співу. Проаналізували значення діяльності українських братств, які надавали великої ваги музичній освіті. Впроваджуючи музику до програми шкільного навчання, братства сприяли розвитку партесного співу й хорової культури в цілому. Розповсюджуючи рукописні та друковані ноти, братства зробили істотний внесок до справи розвитку української музичної культури кінця XVII–XVIII ст.

Довели, що знання історичних аспектів розвитку хорової культури України допомагає нам зрозуміти глибину й унікальність цього мистецтва. Здобувачі вищої освіти, керівники хорів мусять володіти знаннями з історії української хорової культури, яка є надбанням багатьох поколінь. Ці знання будуть надихатимуть їх до відродження хорової справи і нададуть переконаності в тому, що усвідомлення своєї етнологічної відмінності сприятиме укріпленню національної гордості й патріотизму.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Варганич Г. О. Теорія та методика роботи з хором: навч.-метод. Посібник. Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради. 2-е вид., розшир., допов. Харків, 2024. 165 с.
2. Герасимова-Персидська Н. Хоровий концерт на Україні в XVII–XVIII ст. Київ.: Музична Україна, 1978. 180 с.
3. Кречківський А. Ф. Нариси з історії хорового мистецтва України: навч. посіб. Суми, 1996. 96 с.
4. Коломоєць О. М. Історія та теорія українського хорового мистецтва: навч. посіб. Дніпро: Ліра, 2023. 288 с.
5. Смирнова Т. А. Хорознавство (історія, теорія, методика): Навчальний посібник. Видання третє, доповнене, Харків: ХНПУ, «Федорко», 2018. С. 7–19.
6. Хлебникова Л. О. Методика хорового співу у початковій школі: Методичний посібник. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2006. С. 4–24.

REFERENCES

1. Varhanych, H. O. (2024). Teoriia ta metodyka roboty z khorom: navch-metod. posibnyk. [Theory and methodology of working with the choir: teaching method]. Manual.

Komunalnyi zaklad «Kharkivska humanitarno-pedahohichna akademiia» Kharkivskoi oblasnoi rady. 2-e vyd., rozshyr., dopov. Kharkiv. 165 s. [in Ukrainian]

2. Herasymova-Persydska, N. (1978). Khorovyi kontsert na Ukraini v XVII–XVIII st. [Choral concert in Ukraine in the 17th–18th centuries]. Kyiv.: Muzychna Ukraina, 180 s. [in Ukrainian]

3. Krechkiivskiy, A. F. (1996). Narysy z istorii khorovoho mystetstva Ukrainy: navch. posib. [Essays on the history of choral art in Ukraine: teaching aids]. Sumy, 96 s. [in Ukrainian]

4. Kolomoiets, O. M. (2023). Istoriia ta teoriia ukrainskoho khorovoho mystetstva: navch. posib. [History and theory of Ukrainian choral art: teaching aids]. Dnipro: Lira, 288 s. [in Ukrainian]

5. Smyrnova, T. A. (2018). Khoroznavstvo (istoriia, teoriia, metodyka): Navchalnyi posibnyk. [Chorology (history, theory, methodology): Textbook]. Vydannia tretie, dopovnene, Kharkiv: KhNPU, «Fedorko», s. 7–19. [in Ukrainian]

6. Khliebnykova, L. O. (2006). Metodyka khorovoho spivu u pochatkovii shkoli: Metodichnyi posibnyk. [Methodology of choral singing in primary school: Methodological manual]. Ternopol: Navchalna knyha – Bohdan, s. 4–24. [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

ВАРГАНІЧ Галина – старший викладач кафедри вокально-хорової підготовки вчителя Харківської гуманітарно-педагогічної академії.

Наукові інтереси: історичний аспект еволюції хорового мистецтва України.

БАШЕВСЬКА Марина – викладач кафедри вокально-хорової підготовки вчителя Харківської гуманітарно-педагогічної академії.

Наукові інтереси: історичний аспект еволюції хорового мистецтва України.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

VARGANICH Galina – Senior speaker of the department of vocal and choral teacher training Municipal Establishment «Kharkiv Humanitarian-Pedagogical Academy» of Kharkiv Regional Council.

Scientific interest: historical aspect of the evolution of Ukrainian choral art.

BASHEVSKA Maryna – lecturer of the department of vocal and choral teacher training Municipal Establishment «Kharkiv Humanitarian-Pedagogical Academy» of Kharkiv Regional Council.

Scientific interest: historical aspect of the evolution of Ukrainian choral art.

Стаття надійшла до редакції 11.02.2025 р.

Стаття прийнята до друку 26.02.2025 р.

УДК 347.6:34(35)

DOI: 10.36550/2415-7988-2025-1-218-95-100

ВОЛІКОВА Марина –

кандидат педагогічних наук, доцент,

доцент кафедри соціально-гуманітарних наук

Державного університету економіки і технологій

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3182-7639>

e-mail: a.volikov@ukr.net

ШЛЮБНО-СІМЕЙНЕ ПРАВО В «ЗАКОНАХ ХАММУРАПІ»

Стаття присвячена ретроспективному дослідженню шлюбно-сімейного права Стародавнього Вавилону. Автором здійснено аналіз статей Закону Хаммурапі та детально охарактеризовано окремі його положення. З'ясовано, що шлюб за Законами

Хаммурапі був покликаний підтримувати громадський порядок, регламентувати відносини між чоловіком та жінкою, батьками і дітьми, охороняти дітей, захищати подружжя від втручання третіх осіб і забезпечувати гармонійну спадкоємність поколінь.

Встановлено, що це найбільш ранній правовий документ в історії людства, у якому нормативно значення набули такі категорії як «чоловік», «дружина», «шлюб», «сім'я», «розлучення», «зрада», «діти», «чоловік» і «жінка». Досліджуючи Закони Хаммурапі, з'ясовано сутність поняття «шлюб», яке згадується 13 разів, «чоловік» – 44 рази, «дружина» – 67 разів, «зрада» – 3 рази, «сім'я» – 1 раз і «розлучення» – 3 рази. Шлюбна угода теж мала місце й укладалась між чоловіком і жінкою, чоловік при цьому називався «чоловіком», а жінка – «дружиною», відтак встановлено, що для вавилонського суспільства шлюб мав неабияку соціальну вагу та правову відповідальність.

Аналізу змісту Законів Хаммурапі дозволив дійти висновку, що такі правові категорії як «шлюб» та «сім'я» в давній пам'ятці вживаються як синоніми.

Дослідження показало, що вивчення витоків утворення сім'ї, формування готовності до шлюбу й подружніх стосунків, укладання самого шлюбу має глибоке практичне значення, воно є важливою передумовою розуміння багатьох процесів, які відбуваються в українському суспільстві. Численні виклики, які сьогодні стоять перед Україною, а саме повномасштабна війна та демографічна криза, втрата ідеалів та цінностей вимагають на державному рівні ґрунтовного вивчення проблем шлюбу і сім'ї, сприяння їх зміцненню, ефективної реалізації сімейної політики. Важливу роль у цьому може відіграти оновлений Сімейний кодекс України, враховуючи суворі реалії сьогодення.

Перспективи подальших розвідок вбачаємо у спробі дослідити підготовку молоді до сімейного життя у історико-хронологічному вимірі.

Ключові слова: шлюб, сім'я, чоловік, дружина, шлюб, право, закон.

VOLIKOVA Marina –

Candidate of Pedagogical Sciences, associate professor at the Department of Social-Humanitarian Science

The Kryvyi Rih State University of Economics and Technology

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3182-7639>

e-mail: a.volikov@ukr.net

MARRIAGE AND FAMILY LAW IN THE «HAMMURABI LAWS»

The article is devoted to a retrospective study of the marriage and family law of Ancient Babylon. The author analyzes the articles of the Hammurabi Law and describes in detail some of its provisions. It was found that the marriage under the laws of Hammurabi was designed to maintain public order, regulate the relationship between a man and a woman, parents and children, protect children, protect spouses from third parties and ensure harmonious succession of generations.

It is established that this is the earliest legal document in the history of mankind, in which such categories as "husband", "wife", "marriage", "family", "divorce" have acquired normative significance, "betrayal", "children", "man" and "woman". Exploring the laws of Hammurabi, the essence of the concept of "marriage", which is mentioned 13 times, "husband" – 44 times, "wife" – 67 times, "betrayal" – 3 times, "family" – 1 times and "divorce" – 3 times. The marriage agreement also took place between a man and a woman, a man called a "man" and a woman – a "wife", and it was established that for the Babylonian society marriage had a great social weight and legal responsibility.

Analysis of the content of Hammurabi's laws led to the conclusion that such legal categories as "marriage" and "family" in the ancient monument are used as synonyms.

The study showed that the study of the origins of family formation, the formation of readiness for marriage and marital relations, the conclusion of marriage itself is of deep practical importance, it is an important prerequisite for understanding many processes that occur in Ukrainian society. Numerous challenges facing Ukraine today, namely a full-scale war and demographic crisis, the loss of ideals and values require at the state level a thorough study of the problems of marriage and family, promoting their strengthening, effective implementation of family policy. An important role in this can be played by the updated Family Code of Ukraine, taking into account the harsh realities of today.

We see the prospects for further research in an attempt to investigate the preparation of young people for family life in a historical and chronological dimension.

Key words: Marriage, family, husband, wife, marriage, right, law.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. У XXI столітті «шлюб» та «сім'я» як правові категорії відіграють важливу роль у сучасному суспільстві. Вони є первинним елементом у формуванні громадських об'єднань, класів, груп, які утворюють соціальну структуру будь-якої країни. Життя більшості українців так чи інакше пов'язане з сім'єю – своєрідним мікросвітом, де переплітаються складні економічні, політичні, психологічні, ідеологічні та соціальні процеси. В період російсько-української війни, а саме з 2014 року поняття «шлюб» та «сім'я» набули ще більш глибокого змісту та особливої значимості.

Історично для українців сім'я та шлюб були завжди тими сакральними інституціями, які тісно пов'язані з материнством та батьківством, продовженням роду, звичаями та традиціями. За час повномасштабного вторгнення сім'я, як соціальний інститут, теж зазнала суттєвих змін: не всі сім'ї витримали випробування відстанню та

часом. Російська військова агресія, на превеликий нажаль, ще більше загострила наявні і спровокувала нові проблеми і ризики, тим самим посилила деструктивні процеси. У сьогоднішніх реаліях нашої країни чоловіки/жінки часто виявляються неготовими до соціально-правової відповідальності та зобов'язань у стосунках, а відтак набирає обертів відмова від народження дітей, поширення позашлюбних відносин, конфліктів та криз і як наслідок руйнування безпосередньо самого інституту сім'ї.

Слід визнати, що в Україні, як і в цілому світі, спостерігаються негативні тенденції в розвитку шлюбно-сімейних взаємин. Особливо яскраво це відбивається на молодіжному середовищі, про що свідчать багато фактів: знижується шлюбний вік, скорочується дітонародження, зростає нуклеаризація сімей, набувають поширення різні форми сімейної девіації (зловживання алкоголем і наркотиками, сімейне насильство), зростає дитяча злочинність.

Значна кількість подружніх пар відмовляється від можливості вирішення подібних проблем, вважаючи розлучення найкращим виходом з будь-якого конфлікту. Тому, ретроспективне дослідження шлюбно-сімейного права та відносин Стародавнього Вавилону має і практичне значення, адже воно є важливою передумовою розуміння багатьох процесів, які відбуваються в сучасному українському суспільстві, тим самим пропонуючи варіанти громадянського врегулювання та попередження різних проявів девіації в подружньому житті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Велика кількість учених намагалася осмислити існування інституту сім'ї ще в середині XIX ст.. Про це свідчать дослідження істориків, соціологів, археологів та антропологів, зокрема, М. Ковалевського, Б. Малиновського, Л. Моргана, П. Сорокіна та ін.

Сходознавчою проблематикою в Україні займалися О. Баранников, В. Дубровський, І. Крачковський, А. Кримський, А. Ковалівський, Ю. Кочубей, О. Прицак та ін. Правові системи Стародавнього Сходу вивчали І. Волков, І. Дьяконов. Серед сучасних науковців дослідженню розвитку шлюбно-сімейних взаємин присвятили свої праці П. Габдрахманов, Ю. Гончаров, В. Долгов, Ю. Лотман, М. Любарт, К. Марєєва, Б. Миронов, В. Носевич, Н. Пушкарьова, М. Цатурова та інші.

Мета статті – здійснити ретроспективний аналіз шлюбно-сімейного права за часів царя Хаммурапі задля виявлення першооснов сучасного розуміння шлюбу та сім'ї.

Виклад основного матеріалу дослідження. Історія людства бере свій початок від появи лічби, писемності та формування перших державних утворень. Із цього моменту починається фіксація всіх подій та явищ, виникають свідчення про життя людей, формування стосунків й взаємовідносин. Перші в історії людства держави утворилися в регіоні, який в історіографії традиційно називається Стародавнім Сходом, включаючи в себе держави Давнього Єгипту, Шумеру, Месопотамії, Сирії, Палестини, Фінікії, Малої Азії та Закавказзя, Ірану, Середньої Азії, Індії, Китаю. Саме в цьому регіоні було здійснено перехід від первіснообщинного ладу до цивілізації, тобто відбулося зародження політико-правової думки. Втім, для всього Стародавнього Сходу характерним є видання не тільки окремих законів, а й розробка та впровадження цілих збірників права, до яких можна віднести такі пам'ятки правової думки: кодекс Сеті I (у Єгипті XIV ст. до н.е.), кодекс Бокхоріса (VIII ст. до н.е.), Закони Ур-Наму (у Месопотамії XXI ст. до н.е.), Книга законів-Фацін, розроблена китайським чиновником Лі Куйєм у IV ст. до н.е. та інші нормативно-правові документи.

Найвидатнішою пам'яткою права Стародавнього Сходу вважається Звід Законів вавилонського царя Хаммурапі (1792-1750 рр. до н.е.), які регулювали цілий спектр цивільно-правових відносин у галузі спадкового, зобов'язального, кримінально-процесуального й зокрема сімейно-шлюбного права. Закони з'явилися не на

порожньому місці, їх поява була лише одним із виявів фіксації місцевих правових норм, доповнених законодавчою практикою правителя. Метою видання Законів, на думку самого царя, було встановлення в державі такого порядку, «щоб сильний не гнобив слабшого, щоб виявити справедливість до сироти та вдови, щоб чинити суд у країні, щоб до пригнобленого виявити справедливість» [2]. Усього законник містить 282 статті й складається з трьох частин: прологу, правових норм та епілогу. Як влучно зазначає у своїх дослідженнях сходознавець І. М. Дьяконов, «...Закони Хаммурапі являють продуману й своєрідну систему права, що виходить не з механічного з'єднання першоджерел, а з реальних потреб Вавилонської держави того часу» [3].

У юридичній літературі Закони Хаммурапі, одні дослідники розглядають як збірник чинного на той час права, інші вчені – як юридичний трактат, який відображає картину ідеальної справедливості, деякі науковці – як звід царя Хаммурапі перед богом про свою діяльність [4]. Наведені вище визначення не повною мірою репрезентують усю багатогранність підходів до розуміння сутності змісту Законів Хаммурапі, проте переважна більшість науковців погоджується з тим, що Закони, як за своїм змістом, так і за рівнем розвитку тогочасної юридичної думки були великим кроком уперед порівняно з найдавнішими шумерськими та аркадськими правовими пам'ятками.

Значна частина норм Закону (69 статей) присвячено шлюбно-сімейним відносинам, у цих статтях розглянуто питання різного характеру, а саме: про форми та умови укладання шлюбу, розлучення, майнові та особистісні взаємовідносини подружжя, стосунки батьків і дітей. Це найбільш ранній правовий документ в історії людства, у якому нормативно-правового значення набули такі категорії, як «чоловік», «дружина», «шлюб», «сім'я», «розлучення», «зрада», «діти». Досліджуючи Закони Хаммурапі, з'ясовано, що таке поняття як «шлюб» згадується 13 разів, «чоловік» – 44 рази, «дружина» – 67 разів, «зрада» – 3 рази, «сім'я» – 1 раз і «розлучення» – 3 рази. Шлюбна угода теж мала місце й укладалась між чоловіком і жінкою, чоловік при цьому називався «чоловіком», а жінка – «дружиною», це переконує нас у тому, що для вавилонського суспільства шлюб мав неабияку вагу.

Значна кількість шлюбно-сімейних постанов (статей) у тексті Законів чітко показує зацікавленість держави у правовому оформленні міжособистісних, зокрема й статевих зв'язків між чоловіком та жінкою, юнаком та юнкою, тому на них варто нам зупинитися докладніше.

Головним інститутом сімейного права в будь-який історичний період виступає шлюб. У Вавилоні вважалося, що ідеальний шлюбний вік для дівчинки – дев'ять років, для хлопчика – тринадцять [1, с. 75]. Вавилонська сім'я була патріархальною й знаходилася під владою батька/чоловіка, який мав беззаперечне право вирішувати подальшу долю своїх нащадків. Укладанню шлюбу передував етап «заручення»

або «шлюбної змови», закон чітко фіксує ці правові категорії, оскільки вони обумовлювали майбутнє сімейне життя, наділяючи чоловіка і жінку новим правовим статусом, а саме – «нареченого» і «нареченої», тому заручини ставали підставою для укладання шлюбу. У Законах «шлюбна змова» або «заручення» представлені в декількох статтях, насамперед у (ст. 155, 156), які починаються такими словами: «Якщо людина вибрала своєму сину наречену...», як бачимо з тексту, ініціатива «змови» належить батькам, причому з обох сторін. Якщо наречену синові вибирає батько, то логічно припустити, що дочка не бере участі в цьому процесі. Вік нареченого та нареченої у Законах не згадується, це значить, що перед нами загальна норма, яка описує типову для того часу ситуацію, коли заручення укладалось до повноліття хлопчика чи дівчинки. Більш докладний опис заручення висвітлено в ст. 159, 160: «Якщо чоловік, який приніс шлюбний дарунок у дім свого тестя, віддав викуп, зверне свій погляд на іншу жінку і скаже своєму тестеві: «Я не візьму твоєї дочки», – то батько дівчини може забрати все, що йому було принесено» [2, с. 37]. «Якщо чоловік принесе в дім тестя шлюбний дарунок і віддасть викуп, а потім батько дівчини скаже: «Я не віддам тобі своєї дочки», – то він повинен повернути у подвійному розмірі все, що було принесено йому» [2, с. 37]. Зміст правового документа чітко засвідчує, що мова йде саме про змову батьків, а саме: 1) присутній намір домовитися про майбутній шлюб; 2) заручення забезпечується своєрідним завдатком; 3) суб'єктом заручення виступає батько та наречений. Отже, з документів бачимо, що ініціатива укладання шлюбу належала батькові нареченої, який у правовому відношенні намагався забезпечити матеріальний добробут як своєї доньки, так і родини нареченого.

Сімейне право в давнину було суворим та юридично унормованим. Шлюб являв собою процедуру укладення нормативно-правового договору й містив у собі ряд істотних елементів, які надавали йому юридичну силу й можливість чоловікові/жінці набути статусу суб'єктів подружніх правовідносин, а саме чоловіка/дружини. При будь-якій купівлі нареченої у присутності свідків укладався відповідний шлюбний договір, про що свідчить така згадка: (ст. 128) «Якщо чоловік узяв дружину й не уклав з нею договорів, то ця жінка – не дружина» [2, с. 34]. Тексти угод писар фіксував на глиняних табличках, які потім обпалювали й зберігали на випадок майбутніх конфліктів, адже свідки могли померти. Після підписання весільного договору молоді люди вважалися зарученими, відповідно незабаром гралось їй саме «весілля». При одруженні батько давав своїй дочці придане – «шеріхту», його ж видавали дочці при посвяті дівчини в жриці. Одержавши придане, дочка вже не могла успадковувати батьківське майно після його смерті. Це зафіксовано у ст. 183: «Якщо батько дав придане своїй дочці, що побувала наложницею-шугетум, видав її заміж і написав їй документ із пресою, то після того, як

батько помре, вона не повинна взяти участь у поділі майна, що в будинку її батька» [2, с. 41]. Отже, дівчата які одержали придане, позбавлялись батьківського спадку, він розділявся порівну між братами. Навіть смерть дружини, тієї, що мала дітей, але якій батько після смерті не залишив «шеріхту», означало передачу її частини спадку у володіння її братів. Тобто у Вавилоні земля передавалась по чоловічій лінії, щоб уникнути відчуження землі родини, закони регулювали все так, щоб земля залишалась у володінні чоловіків.

У той же час правове становище жінки дозволяло їй самотійно брати участь у сімейному та суспільному житті держави. Насамперед, будучи суб'єктом шлюбного договору, вона мала певні права та обов'язки: 1) подати на розлучення в разі зради чоловіка; 2) тимчасово покинути будинок чоловіка, якщо він опинився в полоні, а в будинку немає «прожитку»; 3) назавжди розлучитися з чоловіком, якщо він кинув її та втік з поселення. Однак обов'язків дружини було набагато більше ніж прав, законодавець чітко визначив її соціальну роль та призначення, яка зводилась до народження і виховання дітей, про що свідчить ст. 138: «Якщо чоловік кидає свою першу дружину, яка не народила йому дітей, то він повинен віддати їй срібло в обсязі її викупу, а також відшкодувати їй посаг, який вона принесла з дому її батька, і може кинути її» [2, с. 35].

Наступним обов'язком дружини було дотримання подружньої вірності. Як зазначає текст Закону, безпосередньо ст. 129: «Якщо дружина буде заскочена такою, що лежить з іншим чоловіком, то треба їх зв'язати й кинути у воду» [2, с. 34]. Щоправда, подружня невірність поширювались лише на жінок, чоловіки ж, навпаки, могли співмешкати з рабнями й народжувати спільних дітей (ст. 170): «Якщо чоловікові його дружина народить дітей і його рабня також народить йому дітей, і батько за свого життя скаже дітям, яких народила йому рабня: «Мої діти», – зарахує їх до дітей дружини, то після того, як батько піде до долі, діти дружини й діти рабині повинні ділити між собою надбання батьківського дому порівну; спадкоємець, син дружини, при розподілі має вибрати й узяти свою частку першим» [2, с. 38]. Закони допускали прощення чоловіком провини своєї дружини (ст. 131), у цьому можна углядати турботу законодавця про збереження великої патріархальної родини.

Дружина зобов'язана була поважати й цінувати свого чоловіка протягом усього життя. Ряд статей кодексу говорять про неприпустимість приниження гідності чоловіка, тим самим вимагаючи від дружини шанобливого ставлення до нього (ст. 141): «Якщо дружина, яка живе в будинку чоловіка, захоче піти й стане розтринькувати, розоряти свій дім, ганьбити свого чоловіка, то її треба викрити, і якщо чоловік вирішить кинути її, – він може кинути її; він може їй у дорогу не давати ніякої плати. Якщо її чоловік вирішить не кидати її, то він може взяти шлюб з іншою жінкою, а та жінка повинна жити в домі свого чоловіка як рабня» [2, с. 35]. Слова «стане розоряти свій дім» є свідченням того, що заміжні

жінки у стародавньому Вавилоні могли лише з дозволу чоловіка займатися торговими справами й розпоряджатися сімейним майном. Закони Хаммурапі докладно висвітлювали цивільно-майнові стосунки між подружжям, які можна охарактеризувати як *рівнозначні та рівноправні*. На це вказує багато статей документа, а саме: про посаг та шлюбний викуп (ст. 159, 164), про майно дружини (ст. 150), що сам своїм змістом є дуже оригінальним: «Якщо чоловік подарує свій дружині поле, сад, будинок або рухоме майно й дасть їй документ із печаткою, то після смерті її чоловіка її діти не можуть вимагати від неї нічого через суд; мати може віддати те, що буде після неї, своєму синові, якого любить; братові вона не повинна віддавати» [2, с. 36]. Дошлюбні борги, як жінки, так і чоловіка, не повинні були поширюватися на іншого члена подружжя, про що свідчить ст. 151: «Якщо жінка, що живе в будинку чоловіка, зобов'язала свого чоловіка й змусила його видати документ про те, що кредитор її чоловіка не схопить її, то, якщо цей чоловік мав на собі процентний борг до того, як він узяв у дружини цю жінку, його кредитор не може схопити його дружини, а якщо ця жінка мала на собі процентний борг до того, як вона вступила в будинок людини, її кредитор не може схопити її чоловіка» [2, с. 36]. Відповідно, набутий у шлюбі борг став для подружжя спільним боргом (ст. 152): «Якщо після того, як ця жінка вступила в будинок людини, на них з'явився відсотковий борг, то обидва вони повинні відповідати тамкару» [2, с. 37]. Отже, ми можемо спостерігати прагнення законодавця не допустити розподілу приватної власності на менші частини, які б сприяли ослабленню вавилонської сім'ї, тому спільна правова відповідальність простежується і в інших положеннях Закону, переважно в статтях, які присвячено нормам спадкового права.

У Законах Хаммурапі *дитина* була не тільки об'єктом, а й повноцінним суб'єктом правовідносин. Хлопчики/дівчатка могли бути предметом закладу й повністю залежали від своєї родини (ст. 117): «Якщо людина має на собі борг і віддасть за срібло або віддасть у боргову кабалу свою дружину, свого сина або свою дочку, то вони повинні служити в будинку позичальника або лихваря три роки; на четвертий рік треба відпустити їх на свободу» [2, с. 32]. Широко практикувалось вавилонським суспільством усиновлення й удочеріння дітей, як різного віку, так і різної статі. Процедура усиновлення здійснювалися з різних причин, як правило, у разі відсутності спільних у подружжя дітей (ст. 191): «Якщо людина, що взяла в усиновлення малолітнього й виростила його, а той працював у його будинку, потім завів рідних дітей і побажав вигнати вихованця, то цей прийомний син не повинен піти голіруч, прийомний батько, що виховав його, повинен йому дати зі свого рухомого майна 1/3 його спадкової частки, і потім той повинен буде піти, із поля, саду й удома» [2, с. 41]. Найчастіше усиновлення та удочеріння позашлюбних дітей здійснювалось, щоб надати хлопчикам/дівчаткам законного правового статусу

в суспільстві, зокрема, це стосувалося дітей, народжених від рабів. Процедуру всиновлення/удочеріння здійснювали за згодою обох батьків, чоловіка/дружини або опікунів, у разі, якщо діти були малолітніми та недієздатними. Усиновлення/удочеріння всупереч бажанню дітей чи їх батьків (опікунів), тобто насильно законом не визнавалось (ст. 186). Усиновлювач не міг відмовитися від дітей за таких обставин: 1) якщо, виростивши малолітню дитину, він давав їй своє ім'я (ст. 185, 190); 2) якщо, усиновлювач – євнух чи жриця, тобто люди, які за фізичним станом чи за своїм становищем не могли мати власних дітей (ст. 187); 3) якщо, усиновлювач – ремісник, який навчив дитину своєму ремеслу (ст. 188) [2, с. 41]. Зазначені правові норми діяли й у зворотному порядку – від перелічених у тексті соціальних категорій ніхто не міг забрати всиновлених дітей навіть через суд. Однак усиновлений міг відмовитися від названих батьків, якщо усиновлювач-ремісник не навчив його свого ремеслу або не визнавався в прийомній сім'ї як рідна дитина (ст. 189) [2, с. 41].

На завершення аналізу Законів слід зупинитися на такому правовому елементі шлюбно-сімейних правовідносин, як *розлучення*. Законодавець досить докладно й виважено врегульовує цей цивільно-правовий процес. Ініціати-ва припинення подружніх взаємин могла належати як чоловікові, так і дружині. Слід зауважити, що Закони надавали чоловікові більше для цього підстав, про що свідчать ст. 137, 138: чоловік мав право залишити свою дружину в будь-який момент без пояснення причин. Якщо в подружжя були неповнолітні діти, то дружині за Законами повинна бути передана «половина поля, саду та майна» (чоловіка) для того, щоб вона могла ростити дітей [2, с. 35]. При відсутності дітей у дружини поверталось лише її придане й сума викупу (ст. 138).

Закони містять статті, які передбачають односторонній розрив шлюбу, як чоловіком (ст. 141), так і дружиною, відповідна норма міститься й у наступній ст. 142: «Якщо жінка зненавиділа свого чоловіка й сказала: «Не бери мене», то справа її повинна бути розглянута в її кварталі, і, якщо вона гріху не вчинила, а її чоловік гуляв і дуже її принижував, то ця жінка не має провини: вона може забрати своє придане й піти в будинок свого батька» [2, с. 142-143].

Отже, як і в багатьох стародавніх суспільствах, так і у Вавилоні за часів царя Хаммурапі чоловікова зрада кваліфікувалась як менш тяжкий злочин, ніж зрада дружини. Закони не містять жодної інформації щодо необхідності дотримання будь-якої належної юридичної процедури стосовно розлучення жінки/чоловіка, відповідно, втручання публічної влади в особі судових органів уважалось не непотрібним та зайвим. Утім, підставою для розлучення чоловіка/дружини могло слугувати так зване «зловмисне залишення», яке зустрічається тільки в одній статті (136), у якій говориться: «..якщо чоловік покинув поселення й кинув свою дружину, а вона після цього вступила в шлюб з іншою

людиною, то після повернення втікача колишній шлюб не може бути відновлений» [2, с. 35].

Закони Хаммурапі чітко не встановлюють терміну, протягом якого чоловік може перебувати у відсутності, тому поняття «зловмисне залишення» законодавчо пов'язується з відмовою чоловіка виконувати подружні обов'язки.

Висновки та перспективи подальших розвідок напреду. Ретроспективний аналіз шлюбно-сімейного права за часів царя Хаммурапі дає підстави стверджувати, що шлюб був основою вавилонської сім'ї. Становище жінки в суспільстві не було безправним та соціально невизначеним. У сімейних відносинах жінка мала досить широкі права, а саме: право на володіння приватним майном, отримання назад свого приданого, виховання власних дітей. Дослідженням доведено, що шлюб укладався з метою підтримувати громадський порядок, регламентувати суспільні відносини між чоловіком/дружиною, батьками і дітьми, охороняти дітей, захищати подружжя від втручання третіх осіб і забезпечувати гармонійну спадкоємність поколінь.

Вивчення вавилонської сім'ї як соціального інституту переконливо засвідчило про тісний взаємозв'язок трансформації потреб суспільства із розвитком шлюбно-сімейного права, дозволило виявити, що дезорганізувало суспільство, визначити типи сімейної поведінки, виокремити правові механізми формування сімейних норм та цінностей у певних історичних умовах, а також простежити співвідношення норм, зразків поведінки з реальним виконанням ролей у шлюбно-сімейних відносинах, а відтак отримати вичерпні відповіді на правові запити сучасності. Аналіз шлюбно-сімейного права переконливо засвідчив, що історичне підґрунтя сучасного шлюбу як санкціонованої та регульованої форми стосунків між жінкою і чоловіком їх прав та батьківських обов'язків було закладено ще в Давньому Вавилоні, а саме за правління царя Хаммурапі.

Перспективи подальших розвідок вбачаємо у спробі дослідити підготовку молоді до сімейного життя у історико-хронологічному вимірі.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Закони вавилонського царя Хаммурапі. URL: <https://litlife.club/books/52713/read>
2. Driver G., Miles J. C. The Babylonian laws. Oxford, 1955-1956. Vol. 1-2. URL: <https://bt.mk.court.gov.ua/sud1405/information/jhuydfx/46846/>
3. Klengel H. Hammurapi von Babylon und seine Zeit. B., 1978. URL: <https://bt.mk.court.gov.ua/sud1405/information/jhuydfx/46846/>
4. Шама О. І. Хрестоматія з історії Стародавнього Сходу : посібник для студ. істор. ф-ту. Тернопіль : ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2015. 488 с.

REFERENCES

1. Zakony vavylons'koho tsarya Khamurapi [Laws of the Babylonian king Hammurabi]. URL: <https://litlife.club/books/52713/read> [in Ukrainian]
2. Driver, G., Miles, J. C. (1955-1956). The Babylonian laws. 1-2. Oxford, Vol. 1-2. URL: <https://bt.mk.court.gov.ua/sud1405/information/jhuydfx/46846/> [in German]
3. Klengel, H. (1978). Hammurapi von Babylon und seine Zeit. 1978. URL: <https://bt.mk.court.gov.ua/sud1405/information/jhuydfx/46846/> [in English]
4. Shama, O. I. (2015). Khrestomatiya z istoriyi Starodavn'oho Skhodu [A textbook on the history of the Ancient East] : posibnyk for students of history. Ternopil: V. Hnatyuk National University of Science and Technology. 488 s. [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ВОЛІКОВА Марина – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри соціально-гуманітарних наук Державного університету економіки і технологій.

Наукові інтереси: педагогіка, історія, теорія і методика виховання.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

VOLIKOVA Marina – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor at the Department of Social-Humanitarian Science the Kryvyi Rih State University of Economics and Technology.

Scientific interests: pedagogy, history, theory and methods of education.

Стаття надійшла до редакції 19.02.2025 р.

Стаття прийнята до друку 06.03.2025 р.

УДК 159.9

DOI: 10.36550/2415-7988-2025-1-218-100-105

ГАЛІМСЬКА Інна –

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри спеціальної фізичної та домедичної підготовки факультету №3 Донецького державного університету внутрішніх справ
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0877-3991>
e-mail: innasln337@gmail.com

ГАЛІМСЬКИЙ Володимир –

кандидат наук з фізичного виховання і спорту, доцент, доцент кафедри спеціальної фізичної та домедичної підготовки факультету №3 Донецького державного університету внутрішніх справ
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5532-9036>
e-mail: volodymyrgalimskyi@gmail.com

ГОЛОВКОВ Олександр –

кандидат юридичних наук, доцент кафедри тактико-спеціальної підготовки факультету №2
Донецького державного університету внутрішніх справ
ORCID: <https://orcid.org/0009-0005-4649-539X>
e-mail: a.golovkov@ukr.net

МЕРДОВ Станіслав –

старший викладач кафедри спеціальної фізичної та домедичної підготовки факультету №3
Донецького державного університету внутрішніх справ
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8816-5384>
e-mail: stas_merdov@ukr.net

ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА ПОЛІЦЕЙСЬКИХ У КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОГО ВИКОНАННЯ СЛУЖБОВИХ ОБОВ'ЯЗКІВ

У статті здійснено теоретичний і практичний аналіз професійної підготовки поліцейських, а саме ефективного виконання службових обов'язків у контексті впливу силової підготовки на результативність тактичних дій поліцейських під час затримання злочинців. Зазначається, що правоохоронці щодня стикаються з ситуаціями, які вимагають застосування фізичної сили для підтримання правопорядку, нейтралізації загроз і захисту громадян. Підкреслюється, що високий рівень фізичної підготовки є ключовим фактором, що визначає ефективність затримання злочинців, особливо в ситуаціях активного опору, обмеженого простору або незвичайних обставин.

Розглянуто основні фізичні якості, що мають визначальний вплив на тактичні дії поліцейських: сила хвата, силова витривалість, вибухова та функціональна сила. Визначено, що недостатній рівень розвитку цих характеристик може призводити до підвищеного ризику травм, зниження координації рухів і неефективного виконання професійних завдань. Здійснено аналіз сучасних методів підвищення рівня силової підготовки, серед яких функціональні тренування, вправи з обтяженнями, ізометричні навантаження та психофізична підготовка.

Особливу увагу приділено практичним дослідженням, які підтверджують, що правоохоронці з високим рівнем фізичної сили виконують затримання правопорушників на 30–40% швидше, демонструють вищу стійкість до фізичних навантажень і краще контролюють ситуацію під час силового контакту. Наведено результати експериментів, які доводять ефективність системних тренувань у підготовці працівників поліції.

Обґрунтовано необхідність удосконалення програм фізичної підготовки правоохоронців з урахуванням сучасних викликів, зокрема умов воєнного стану та збільшення рівня загроз у суспільстві. Запропоновано впровадження комплексного підходу до тренувань, що включає поєднання фізичних, тактичних та психологічних аспектів для забезпечення максимальної ефективності правоохоронної діяльності.

Ключові слова: професійна підготовка поліцейського, силова підготовка, фізична витривалість, тактичні дії, поліція, затримання правопорушника.

GALIMSKA Inna –

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Special Physical and
Premedical Training of the Faculty №3 of
Donetsk State University of Internal Affairs
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0877-3991>
e-mail: innasln337@gmail.com

GALIMSKY Volodymyr –

PhD in Physical Education and Sports, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Special Physical and
Premedical Training, Faculty №3 of
Donetsk State University of Internal Affairs
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5532-9036>
e-mail: volodymyrgalimskyi@gmail.com

GOLOVKOV Oleksandr –

Candidate of Law, Associate Professor of the Department of
Tactical and Special Training, Faculty №2 of
Donetsk State University of Internal Affairs
ORCID: <https://orcid.org/0009-0005-4649-539X>
e-mail: a.golovkov@ukr.net

MERDOV Stanislav –

senior lecturer of the Department of Special Physical and Pre-
Medical Training of Faculty №3 of the
Donetsk State University of Internal Affairs
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8816-5384>
e-mail: stas_merdov@ukr.net

PROFESSIONAL TRAINING OF POLICE OFFICERS IN THE CONTEXT OF ENSURING EFFECTIVE PERFORMANCE OF THEIR DUTIES

This article provides a theoretical and practical analysis of professional police training, namely the effective performance of official duties in the context of the impact of force training on the effectiveness of police tactical actions during the detention of criminals. It is noted that law enforcement officers face situations every day that require the use of physical force to maintain law and order, neutralise threats and protect citizens. It is emphasised that a high level of physical fitness is a key factor determining the effectiveness of detention of criminals, especially in situations of active resistance, limited space or unusual circumstances.

The main physical qualities that have a decisive influence on the tactical actions of police officers are considered: grip strength, strength endurance, explosive and functional strength. It is determined that an insufficient level of development of these characteristics can lead to an increased risk of injury, reduced coordination of movements and ineffective performance of professional tasks. An analysis of modern methods of improving the level of strength training, including functional training, exercises with weights, isometric loads and psychophysical training, is carried out.

Particular attention is paid to practical studies that confirm that law enforcement officers with a high level of physical strength detain offenders 30-40% faster, demonstrate higher resistance to physical exertion and better control the situation during forceful contact. The results of experiments proving the effectiveness of systematic training in the training of police officers are presented.

The necessity of improving physical training programmes for law enforcement officers is substantiated, taking into account modern challenges, in particular, martial law and the increasing level of threats in society. The author proposes to introduce an integrated approach to training, which includes a combination of physical, tactical and psychological aspects to ensure maximum efficiency of law enforcement activities.

Key words: professional training of a police officer, strength training, physical endurance, tactical actions, police, detention of an offender.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. У сучасному суспільстві правоохоронні органи відіграють ключову роль у забезпеченні громадської безпеки, підтримці порядку та ефективній боротьбі зі злочинністю. Одним з основних завдань поліцейських є затримання правопорушників, яке часто пов'язане з фізичним протистоянням, ризиком нападу, активним опором або спробою втечі. В умовах безпосереднього контакту з правопорушником, коли необхідно швидко нейтралізувати загрозу та уникнути можливих наслідків, силові вміння є одними з визначальних факторів якісної професійної підготовки поліцейського [2].

Питання ефективності силової підготовки в тактичних ситуаціях є особливо важливим, коли поліцейському необхідно діяти швидко і рішуче, застосовуючи фізичну силу як частину тактичної дії. У реальних умовах затримання зловмисників зазвичай відбувається в нестандартних ситуаціях в обмеженому просторі (коридорах, під'їздах, транспортних засобах), в натовпі або в громадському місці, а також при активному опорі (удари, спроби вирватися, застосування холодної та вогнепальної зброї).

Саме в таких ситуаціях поліцейський повинен вміти швидко застосовувати набуті навички насильства та ефективно використовувати їх у поєднанні з тактичними прийомами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Фізична підготовка є невід'ємною частиною професійної діяльності працівників Національної поліції України. Українські науковці активно досліджують цю тему та наголошують на важливості розвитку фізичних та психічних якостей для ефективного виконання службових обов'язків [1, 2, 5].

Дослідники В. Бондаренко, К. Пронтенко, В. Данильченко у своїх наукових працях підкреслюють, що регулярні фізичні навантаження сприяють підвищенню витривалості, сили та координації поліцейських, знижують рівень стресу та покращують психоемоційний стан працівників [1].

В умовах надзвичайного стану І. Скрипниченко, С. Олексієнко досліджували специфіку фізичної підготовки поліцейських. Вони наголошують на необхідності системного підходу до підготовки, що враховує специфічні потреби та умови воєнного часу [3, 5].

Науковці О. Мердова, О. Цуркан вивчали значення фізичної підготовки у виконанні службових обов'язків із забезпечення публічної безпеки та порядку [2].

Аналіз наукових публікацій свідчить про визнання важливості фізичної підготовки для підвищення професійної ефективності та стресостійкості поліцейських. Однак, залишається потреба в подальших дослідженнях щодо адаптації тренувальних програм до сучасних викликів та умов служби.

Мета статті. Дослідження особливостей професійної підготовки поліцейських, зокрема тактичного та силового компонентів, задля підвищення ефективності виконання службових завдань.

Виклад основного матеріалу дослідження. Силова підготовка є одним із ключових компонентів професійної підготовки поліцейського, безпосередньо впливаючи на ефективність виконання професійних завдань. Поліцейські часто працюють у стресових та фізично напружених умовах, які вимагають швидких реакцій, сили, витривалості та координації рухів.

У процесі виконання службових обов'язків співробітники правоохоронних органів стикаються з низкою фізичних викликів, серед яких:

- протидія агресивно налаштованим правопорушникам – силове протистояння вимагає здатності ефективно нейтралізувати опір, не завдаючи надмірної шкоди;

- затримання і транспортування осіб, що чинять опір – зокрема, застосування больових прийомів, контроль над рухами правопорушника та його подальше супроводження;

- носіння важкого екіпірування – бронежилети, зброя, спеціальні засоби можуть суттєво збільшувати загальне навантаження на організм поліцейського;

– тривала фізична активність у складних умовах – довготривале патрулювання, переслідування правопорушників, евакуація потерпілих.

Без належного рівня силової підготовки поліцейський може швидко втратити контроль над ситуацією під час затримання правопорушника або неефективно застосовувати спеціальні прийоми. Окрім того, недостатній рівень фізичної підготовки підвищує ризик отримання травм як у самого поліцейського, так і у затриманого, що є серйозною проблемою в контексті дотримання прав людини та службової безпеки.

Силовa підготовка відіграє важливу роль не лише у тактичних діях, а й у загальному фізичному та психологічному стані поліцейських. Регулярні силові тренування:

- підвищують фізичну витривалість і працездатність;
- сприяють зниженню рівня стресу під час екстремальних ситуацій;
- покращують здатність до швидкої адаптації до непередбачуваних фізичних навантажень;
- зміцнюють опорно-руховий апарат, зменшуючи ризик професійних травм.

Дослідження, проведені в системі підготовки правоохоронців, свідчать, що поліцейські, які мають вищий рівень силової підготовки, демонструють кращі результати під час затримання правопорушників та ефективніше застосовують техніку больових контролюючих прийомів [1, 5].

Таким чином, силовa підготовка є важливим елементом професійного тренування поліцейських, оскільки безпосередньо впливає на їхню безпеку, ефективність виконання оперативних завдань і загальну готовність до фізичних викликів у службовій діяльності.

Тактичні дії поліцейського під час затримання правопорушника є складним комплексом рухових дій, що вимагають як належної технічної підготовки, так і достатнього рівня фізичної сили. В умовах силового протистояння співробітник правоохоронних органів має діяти швидко, ефективно та без зайвих витрат енергії, що неможливо без розвинених силових характеристик.

Наукові дослідження у сфері фізичної підготовки правоохоронців підтверджують, що рівень максимальної сили, вибухової сили та силової витривалості безпосередньо впливає на ефективність тактичних дій під час затримання. Зокрема, відповідно до досліджень В. Бондаренко, високий рівень загальної сили позитивно корелює з якістю виконання спеціальних прийомів затримання, особливо в умовах активного опору правопорушника. Він зазначає, що недостатня сила хвату та слабкий розвиток м'язів верхнього плечового поясу можуть ускладнювати контроль над затриманим, знижуючи ефективність застосування больових прийомів та утримань [1].

На нашу думку, значну роль у силових діях відіграє вибухова сила, яка забезпечує можливість швидкого й потужного виконання прийомів нейтралізації супротивника. Поліцейські з недостатньо розвиненими силовими харак-

теристиками можуть бути повільнішими в реакції, що створює ризик контратаки з боку правопорушника. В експериментальному дослідженні, проведеному нами серед курсантів Донецького державного університету внутрішніх справ, було встановлено, що здобувачі вищої освіти з розвинутими силовими характеристиками на 40% швидше та ефективніше виконували прийоми заломлення рук і супроводження затриманого, ніж їхні менш підготовлені колеги.

Окрім фізичних характеристик, важливим аспектом є силовa витривалість, яка впливає на здатність поліцейського контролювати правопорушника протягом тривалого часу. У випадках, коли затримання супроводжується фізичним опором, силовa витривалість дозволяє правоохоронцю утримувати контроль над ситуацією без значної втрати працездатності та координації рухів. Його дослідження показали, що правоохоронці, які регулярно тренуються з власною вагою та працюють над розвитком статичної сили, значно краще витримують динамічні навантаження під час затримання порушника.

Практичний досвід українських силових структур також свідчить, що недостатній рівень силової підготовки підвищує ризик травмування як поліцейських, так і правопорушників. Аналіз ситуацій застосування фізичної сили серед патрульних поліцейських у 2021 році, проведений на базі Національної академії внутрішніх справ, показав, що у 60% випадків, коли правоохоронці не змогли ефективно виконати затримання, основною причиною було швидке фізичне виснаження або недостатній рівень сили. Це ще раз підтверджує важливість силової підготовки для ефективного виконання тактичних дій під час затримання [1].

Таким чином, вплив силових характеристик на ефективність затримання є беззаперечним. Розвиток максимальної сили, вибухової сили та силової витривалості дозволяє правоохоронцям не лише ефективніше виконувати службові обов'язки, але й знижує ризики травматизму та підвищує рівень особистої безпеки під час виконання тактичних завдань.

Розвиток силових характеристик, необхідних для ефективного виконання тактичних дій поліцейськими, вимагає застосування комплексного підходу до тренувального процесу. У сучасній системі спеціальної фізичної підготовки правоохоронців застосовуються як традиційні силові тренування, так і спеціалізовані методики, адаптовані до особливостей оперативно-службової діяльності.

Одним із найефективніших методів розвитку загальної та максимальної сили є тренування з обтяженнями, що включає вправи з вільними вагами (штанги, гантелі, гири) та роботу на тренажерах. Дослідження В. Данильченко показало, що поліцейські, які регулярно виконували базові силові вправи (присідання, жим лежачи, станова тяга), демонстрували на 30% кращі результати в тестах на контроль і утримання

правопорушника, ніж їхні колеги, які не практикували силові тренування [1].

Функціональні тренування із використанням власної ваги також є ефективним засобом розвитку необхідних фізичних якостей. Вправи на турніках, віджимання, підтягування, берпі та планки формують силу і витривалість без зайвого збільшення м'язової маси, що є важливим для збереження мобільності та швидкості рухів. У контексті нашого дослідження ми розуміємо, що поліцейські з високим рівнем функціональної сили краще виконують затримання завдяки розвитку координації та стабілізації корпусу під час фізичного контакту з правопорушником.

Окрему увагу необхідно приділяти розвитку вибухової сили, яка є критичною при швидкому застосуванні силових прийомів затримання. Для цього ефективними є пліометричні вправи (стрибки на тумбу, метання медболу, спринтерські забіги), які сприяють покращенню швидкості реакції та підвищують динамічну силу м'язів.

Важливу роль у системі підготовки правоохоронців відіграють спеціалізовані тренування з моделюванням реальних тактичних ситуацій. Вони включають відпрацювання прийомів затримання, звільнення від захватів, контроль над супротивником та транспортування затриманого. Поєднання силових вправ із тактичними сценаріями значно покращує практичні навички правоохоронців та їхню готовність до фізичного протистояння у реальних умовах [2].

Не менш важливим компонентом фізичної підготовки є розвиток силової витривалості, яка забезпечує здатність поліцейського працювати у високому фізичному темпі протягом тривалого часу. Для цього використовуються методи кругового тренування, інтервальні бігові навантаження та комплекси вправ за методикою CrossFit. Відповідно до досліджень О. Кошелевої, поліцейські, які включали у свою програму тренувань високорепетитивні комплекси вправ із короткими перервами, мали вищу витривалість під час затримання та на 20% рідше скаржилися на швидке виснаження у процесі фізичного контакту з правопорушником [5].

Таким чином, розвиток необхідних фізичних якостей поліцейських базується на комплексному поєднанні силових, функціональних, вибухових та витривалих тренувань. Використання сучасних методів підготовки дозволяє не лише підвищити рівень фізичної готовності, але й покращити ефективність виконання тактичних дій у реальних умовах оперативної діяльності.

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Силова підготовка є важливим елементом фізичної підготовки поліцейських, що має безпосередній вплив на ефективність їхніх тактичних дій та рівень безпеки при виконанні службових обов'язків. Дослідження підтверджують, що розвинені силові характеристики (максимальна сила, вибухова сила та витривалість) сприяють кращому контролю над правопорушниками, знижують ризик отримання травм та покращують загальну фізичну працездатність поліцейських. Важливим аспектом

є застосування комплексного підходу до фізичної підготовки, що включає силову підготовку, функціональні вправи, пліометричні методики та моделювання реальних тактичних ситуацій.

Перспективи подальших досліджень у цьому напрямі можуть бути спрямовані на вдосконалення програм фізичної підготовки з урахуванням специфіки оперативно-службової діяльності різних підрозділів поліції. Зокрема, доцільно проаналізувати ефективність різних методик тренувань та розробити індивідуальні програми підготовки з урахуванням антропометричних характеристик та рівня фізичної підготовленості поліцейських. Іншим перспективним напрямом є дослідження впливу силових тренувань на рівень психологічної та емоційної стійкості поліцейських у складних ситуаціях.

Окремо варто приділити увагу розробці системи моніторингу фізичної підготовленості правоохоронців на основі сучасних технологій, таких як трекери фізичної активності, біомеханічний аналіз рухів та функціональне тестування. Використання таких методів дозволить більш ефективно оцінювати динаміку розвитку фізичних якостей та коригувати тренувальний процес відповідно до службових потреб. Результати подальших досліджень у цьому напрямі можуть суттєво підвищити якість професійної підготовки правоохоронців та сприяти зменшенню рівня професійних ризиків.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Бондаренко В. В., Пронтенко К. В., Данильченко В. А. Специфіка фізичної підготовки працівників слідчих підрозділів Національної поліції України. *Вісник Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка*. 2019. Вип. 3(159). С. 17–22.
2. Мердова О. М., Цуркан О. П. Адміністративно-правові засади професійного навчання поліцейських: монографія. Київ: ВД «Дакор», 2020. 186 с.
3. Олексієнко С. В., Головков О. М., Скрипка О. М. Актуальні питання удосконалення різновидів службової підготовки поліцейських. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право 2.83. 2024. С. 185–192.
4. Правові аспекти застосування прийомів рукопашного бою при силовому затриманні та проблемні питання надання домедичної допомоги: зб. матеріалів кругл. столу (м. Дніпро, 5 лютого 2021 р.). Дніпро: ДДУВС, 2021. 140 с.
5. Скрипченко І. Т., Грибан В. Г., Кошелева О. О. та ін. Фізична підготовка правоохоронця: навч. посібник. Дніпро: ДДУВС, 2024. 280 с.

REFERENCES

1. Bondarenko, V. V., Prontenko, K. V., & Danilchenko, V. A. (2019). Specifics of physical training of investigative unit officers of the National Police of Ukraine. *Bulletin of the National University "Chernihiv Collegium" named after T. G. Shevchenko*, 3(159), 17–22. [in Ukrainian]
2. Merdova, O. M., & Tsurkan, O. P. (2020). Administrative and legal principles of professional training of police officers: Monograph. Kyiv: Dakor Publishing House. [in Ukrainian]
3. Oleksienko, S. V., Holovkov, O. M., & Skrypka, O. M. (2024). Current issues of improving the types of police service training. *Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Series: Law*, 2(83), 185–192. [in Ukrainian]

4. Legal aspects of the use of hand-to-hand combat techniques in forceful detention and problematic issues of providing pre-medical assistance: Collection of materials from a round table (Dnipro, February 5, 2021). (2021). Dnipro: DDUVS. [in Ukrainian]

5. Skrypchenko, I. T., Hryban, V. G., Kosheleva, O. O., et al. (2024). Physical training of a law enforcement officer: Textbook. Dnipro: DDUVS. [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

ГАЛІМСЬКА Інна – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри спеціальної фізичної та домедичної підготовки факультету №3 Донецького державного університету внутрішніх справ.

Наукові інтереси: правові та організаційні аспекти підготовки поліцейських, зокрема фізичної та тактичної підготовки.

ГАЛІМСЬКИЙ Володимир – кандидат наук з фізичного виховання і спорту, доцент, доцент кафедри спеціальної фізичної та домедичної підготовки факультету №3 Донецького державного університету внутрішніх справ.

Наукові інтереси: педагогічні та правові аспекти підготовки поліцейських, зокрема фізичної та тактичної підготовки.

ГОЛОВКОВ Олександр – кандидат юридичних наук, доцент кафедри тактико-спеціальної підготовки факультету №2 Донецького державного університету внутрішніх справ.

Наукові інтереси: педагогічні та правові аспекти підготовки поліцейських, зокрема фізичної та тактичної підготовки.

МЕРДОВ Станіслав – старший викладач кафедри спеціальної фізичної та домедичної підготовки

факультету №3 Донецького державного університету внутрішніх справ.

Наукові інтереси: педагогічні та правові аспекти підготовки поліцейських, зокрема фізичної та тактичної підготовки.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

HALYMSKA Inna – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Special Physical and Premedical Training of the Faculty №3 of Donetsk State University of Internal Affairs.

Scientific interest: pedagogical and legal aspects of police training, including physical and tactical training.

HALIMSKYI Volodymyr – PhD in Physical Education and Sports, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Special Physical and Premedical Training of the Faculty №3 of Donetsk State University of Internal Affairs.

Scientific interest: pedagogical and legal aspects of police training, including physical and tactical training.

GOLOVKOV Oleksandr – PhD in Law, Associate Professor of the Department of Tactical and Special Training of the Faculty № 2 of Donetsk State University of Internal Affairs.

Scientific interest: pedagogical and legal aspects of police training, including physical and tactical training.

MERDOV Stanislav – Senior Lecturer at the Department of Special Physical and Premedical Training, Faculty № 3 of Donetsk State University of Internal Affairs.

Scientific interest: pedagogical and legal aspects of police training, including physical and tactical training.

Стаття надійшла до редакції 18.02.2025 р.

Стаття прийнята до друку 02.03.2025 р.

УДК 378.02:372.8

DOI: 10.36550/2415-7988-2025-1-218-105-111

ГЕНКАЛ Світлана –

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри біології та методики навчання біології
Сумського державного педагогічного
університету імені А. С. Макаренка
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7812-6103>
e-mail: filadelfus205@gmail.com

ФОРМУВАННЯ НАУКОВО-ДОСЛІДНИЦЬКОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ БІОЛОГІЇ В УМОВАХ ІНТЕГРАЦІЇ НАУКИ ТА ОСВІТИ

У статті розглядається проблема формування науково-дослідницької культури майбутніх учителів біології як ключового елементу їхньої професійної підготовки в умовах інтеграції науки та освіти. Визначено сутність науково-дослідницької культури, роль у розвитку професійної компетентності педагогів, а також основні підходи до її формування. Акцентовано увагу на необхідності використання сучасних наукових методів, інтерактивних технологій та міждисциплінарного підходу для підвищення ефективності підготовки майбутніх учителів. У статті наголошується на тому, що науково-дослідницька культура є багатоаспектною категорією, тому вона розглядається як: складова загальної культури особистості, система професійних знань та умінь, міждисциплінарна компетентність, методологічна складова професійної компетентності, мотивуючий чинник фахової діяльності.

Формування науково-дослідницької культури майбутніх учителів біології є компонентом їхньої професійної підготовки, що базується на інтеграції науки та освіти. Опанування сучасними технологіями та методами навчання відіграє ключову роль у цьому процесі, сприяючи підвищенню рівня дослідницької компетентності та адаптації до сучасних освітніх викликів. Важливим є впровадження наукових досягнень у навчальний процес шляхом оновлення освітньо-професійних програм, використання новітніх знань у галузі біології та методики викладання, залучення провідних науковців до проведення лекцій, майстер-класів та семінарів, аналіз сучасних наукових публікацій та досліджень, написання статей, участь у проєктах, дослідженнях, конференціях, конкурсах, що сприятиме формуванню критичного мислення, аналітичних умінь і здатності самостійно розв'язувати складні наукові й педагогічні завдання. У статті наголошується на тому, що розвиток дослідницького мислення розширює професійний кругозір, стимулює інтерес до науки, сприяє творчому підходу до викладання біології та формує готовність майбутніх педагогів до впровадження інновацій у освітній процес.

Ключові слова: науково-дослідницька культура, інтеграція, наука, освіта, вчитель біології, урок біології.

GENKAL Svitlana –

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Department of biology and methods of teaching biology of the Sumy State Pedagogical University named after A. S. Makarenko
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7812-6103>
e-mail: filadelfus205@gmail.com

FORMATION OF A RESEARCH CULTURE OF FUTURE BIOLOGY TEACHERS IN THE CONTEXT OF INTEGRATION OF SCIENCE AND EDUCATION

The article deals with the problem of forming a research culture of future biology teachers as a key element of their professional training in the context of integration of science and education.

We have defined the essence of research culture, its role in the development of teachers' professional competence, as well as the main approaches to its formation.

Attention is focused on the need to use modern scientific methods, interactive technologies and an interdisciplinary approach to improve the effectiveness of future teachers' training.

The article emphasises that research culture is a multidimensional category, therefore it is considered as: a component of the general culture of the individual, a system of professional knowledge and skills, interdisciplinary competence, methodological component of professional competence, and a motivating factor of professional activity.

Forming a research culture of future biology teachers is an integral part of their professional training based on the integration of science and education.

Mastery of modern technologies and teaching methods plays a key role in this process, contributing to the improvement of research competence and adaptation to modern educational challenges.

It is important to introduce scientific achievements into the educational process by updating educational and professional programmes, using the latest knowledge in the field of biology and teaching methods, involving leading scientists in lectures, workshops and seminars, analysing modern scientific publications and research, writing articles, participating in projects, research, conferences, and competitions, which will help to develop critical thinking, analytical skills, and the ability to solve complex scientific and pedagogical problems independently.

The article emphasises that the development of research thinking broadens professional horizons, stimulates interest in science, promotes a creative approach to teaching biology and forms the readiness of future teachers to introduce innovations into the educational process.

Key words: research culture, integration, science, education, biology teacher, biology lesson.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. В умовах модернізації освіти виникає необхідність розвитку науково-дослідницької культури у майбутніх вчителів біології як основи для підвищення якості їхньої педагогічної діяльності. Увага має бути зосереджена на викликах, пов'язаних з інтеграцією науки та освіти, що вимагає від майбутніх педагогів не тільки глибоких теоретичних знань, а й здатності до самостійного наукового пошуку, критичного осмислення наукових результатів та їх практичного застосування під час навчання учнів. У сучасному світі, який характеризується швидким розвитком науки та технологій, вища освіта повинна забезпечувати студентів глибокими знаннями з обраної спеціальності, готувати їх до виконання важливої місії – не тільки у передачі учням фундаментальних знань про живі організми, біологічні системи та процеси, але й у формувати у них критичне мислення, уміння наукового пошуку та екологічну свідомість.

Дослідження цієї проблеми є особливо актуальним в умовах сучасних освітніх реформ, які вимагають від вчителів знань, здатності адаптуватися до нових вимог навчального процесу, інтегрувати міждисциплінарні підходи та використовувати інноваційні методи викладання. У даному контексті науково-дослідницька культура майбутніх вчителів біології стає основою для їх професійної діяльності та здатності забезпечити якісну біологічну освіту. Отже, ця проблема вимагає пошуку ефективних підходів до формування науково-дослідницької культури, що поєднують науку та освіту з практичною діяльністю вчителя.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблемі формування науково-дослідницької культури майбутніх учителів присвячено дослідження багатьох науковців (Д. Белітченко, Т. Бриль, С. Вітвицька, О. Дем'янченко, О. Дмитришин, М. Галатюк, Ю. Галатюк, О. Кобильська, О. Лаврентьєва, В. Ляшенко, Т. Набок, Т. Осипова, І. Радюк, В. Тушева, В. Ягоднікова та ін.). Науковцями розроблено структуру науково-дослідницької культури майбутніх учителів, а саме, мотиваційний, когнітивний, діяльнісний та рефлексивний компоненти [1; 9]. Д. Белітченко запропоновано модель формування науково-дослідницької культури, яка ґрунтується на діяльнісному, компетентнісному, міждисциплінарному, особистісному, аксіологічному, культурологічному, дослідницькому, інноваційному підходах; розроблено компоненти, етапи впровадження моделі, педагогічні умови, засоби реалізації та рівні науково-дослідницької культури [2]. С. Вітвицька зазначає, що основою науково-дослідницької культури здобувачів освіти є методологічні знання, які забезпечують розв'язання конкретно-пошукових завдань. Поняття дослідницька культура вчена визначає як інтегральну, динамічну властивість особистості, «що включає інтелектуальні і творчі можливості (креативність мислення, інтелектуальна ініціатива, творче мислення, уява, фантазія тощо), систему компетентностей, що визначають рівень професійних і загальнонаукових знань, умінь і навичок (здатність їх аналізувати, синтезувати, класифікувати з метою успішного наукового пошуку) та оволодіння науковою мовою і технологією викладу результатів дослідження» [3, с. 19]. М. Галатюк та

Ю. Галатюк розглядають методологічну культуру як системоутворюючий чинник готовності до розв'язання науково-дослідницьких завдань та критерій розвитку науково-педагогічного мислення педагога [4, с. 781]. На думку О. Дмитришин, науково-дослідницька культура є «одночасно різновидом професійної культури педагога та способом оформлення буття конкретної людини як суб'єкта суспільних відносин, що склалися у сфері науки» [5, с. 47]. Дослідниками О. Кобильською, Т. Набок, О. Дем'янченко, В. Ляшенком, Т. Бриль обгрунтовано важливість поєднання практичної та науково-дослідницької підготовки у процесі формування професійної компетентності фахівця [6]. О. Лаврентьєва актуалізує проблему науково-дослідницької діяльності майбутніх учителів та розвитку їх методологічної культури, авторка пропонує підходи, напрями, етапи діяльності студентів у процесі професійної підготовки [7; 8]. Про важливість організації науково-дослідницької роботи студентів зазначає І. Радюк, авторка наголошує на тому, що такий вид діяльності спрямований на розвиток творчих здібностей, опанування методологією і методикою наукового пошуку та досвідом наукових досліджень [10]. В. Тушевою визначено сутність та теоретичні аспекти формування науково-дослідницької культури майбутнього вчителя: аксіологічний, діяльнісний, синергетичний, особистісний та системний [11, 12; 13]. В. Ягодніковою розкрито сутність науково-дослідницької діяльності, яка забезпечує розвиток світогляду, професійні уміння, навички та особистісні якості та готовність ефективно виконувати професійну діяльність; встановлено взаємозв'язок зазначеної категорії та її значення у процесі формування науково-дослідницької культури майбутніх учителів [14].

Метою статті є обгрунтування сутності та шляхів формування науково-дослідницької культури майбутніх учителів біології як ключового елемента професійної підготовки в контексті інтеграції науки та освіти.

Методи дослідження. Методологічну основу дослідження становлять діяльнісний, особистісно орієнтований та компетентнісний підходи. Для розкриття сутності основних підходів і досліджуваних явищ застосовано теоретичні методи, зокрема аналіз, синтез, узагальнення та систематизацію наукових категорій, моделей, представлених у психолого-педагогічній та методичній літературі. Крім того, використано емпіричні методи, зокрема педагогічне спостереження за навчальною діяльністю студентів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Професійна підготовка майбутнього вчителя біології складається з науково-дослідницького та освітнього компонентів. В умовах глобалізації та інтеграції наукових знань важливість розвитку дослідницьких умінь стає все більш актуальною. Освітні стандарти багатьох країн орієнтуються на формування не тільки теоретичних знань, але й практичних умінь, зокрема вміння проводити наукові дослідження. Оскільки біологія є однією з наук, що досліджує природні процеси, формування

науково-дослідницької культури стає важливим елементом професійної підготовки фахівців.

У згаданих наукових працях представлено різні визначення науково-дослідницької культури та підходи до її розуміння. Водночас спільною є думка, що дана категорія відображає здатність особистості до наукового пізнання, її компетентність та готовність до здійснення професійної діяльності. Науково-дослідницька культура включає як теоретичні знання, так і практичні уміння, необхідні для виконання досліджень, від формулювання гіпотези до аналізу результатів експерименту.

На наш погляд науково-дослідницька культура майбутнього вчителя біології – це інтегративна характеристика особистості, що відображає її загальну культуру, систему професійних знань та умінь, міждисциплінарну компетентність, методологічну підготовку та мотивацію до педагогічної та науково-дослідницької діяльності. Вона визначає здатність вчителя до критичного мислення, творчого підходу, наукового пошуку та впровадження інновацій у професійній діяльності, сприяючи ефективному навчанню та розвитку учнів у контексті сучасних освітніх тенденцій.

Отже, науково-дослідницька культура є багатоаспектною категорією, тому її доцільно розглядати як:

- складову загальної культури особистості;
- систему професійних знань та умінь;
- міждисциплінарну компетентність;
- методологічну складову професійної компетентності;
- мотивуючий чинник фахової діяльності.

Один із підходів до визначення сутності науково-дослідницької культури полягає в тому, що вона є частиною загальної культури особистості, рівня освіченості та наукового світогляду. Це означає, що розвиток науково-дослідницької культури залежить не лише від безпосереднього навчання науковим методам, але й від загальних освітніх, культурних та моральних орієнтирів, які формують особистість. Вона включає в себе такі елементи, як науковий світогляд, інтерес до пізнання, здатність до аналізу та критичного мислення.

Інший підхід ґрунтується на тому, що науково-дослідницька культура ґрунтується на конкретних практичних умінях, необхідних для здійснення дослідницької діяльності, які дозволяють фахівцю ефективно працювати в науковому середовищі. Зокрема, уміння формулювати наукові проблеми, планувати та проводити дослідження, використовувати відповідні інструменти для збору і аналізу даних, презентувати результати. Важливим також є здатність до самоосвіти, готовність до адаптації в умовах, що швидко змінюються.

Науково-дослідницька культура має міждисциплінарний характер і включає в себе загальну ерудицію, знання та уміння, які виходять за межі окремої дисципліни, що сприяє інтеграції знань із різних галузей науки. Зокрема, біологічні дослідження часто перетинаються з іншими

природничими науками, такими як хімія, фізика, екологія, що вимагає вміння використовувати міждисциплінарний підхід до вирішення складних проблем. Тому науково-дослідницька культура в біологічній освіті повинна включати в себе як знання біології, так і основи суміжних наук.

З педагогічної точки зору науково-дослідницька культура містить методологічну складову професійної компетентності, володіння сучасними методами наукового пізнання і проведення педагогічного дослідження, та формується через конкретні форми та підходи, які застосовуються в освітньому процесі. Під час вивчення біологічних наук це можуть бути практичні та лабораторні роботи, проекти, польові дослідження, дискусії, конференції; під час вивчення методики навчання – використання проблемного, евристичного, інтерактивного навчання тощо. Важливо, щоб наукове пізнання стало не лише теоретичним етапом, але й практичною діяльністю, де майбутній фахівець виступає як дослідник та набуває професійної компетентності.

Учитель біології має надихати учнів на самостійне дослідження, навчати їх використовувати наукові методи для розв'язання проблем, аналізувати наукові факти та формувати здатність критично ставитись до інформації. Ураховуючи глобальні екологічні виклики, вчитель біології повинен сприяти формуванню в учнів відповідальності за навколишнє середовище, розвивати у них розуміння важливості збереження природи та сталого розвитку. Також сучасні виклики вимагають, щоб майбутній вчитель був гнучким у використанні новітніх методик та технологій, інтерактивних форм навчання, зокрема цифрових ресурсів, для покращення навчального процесу та інтеграції наукових відкриттів у освітній процес. Необхідно забезпечити розуміння учнями зв'язків між біологією та іншими науками – хімією, фізикою, екологією, медициною, що дозволяє сформувати уявлення щодо природничо-наукової картини світу. Вчитель біології має озброїти учнів глибокими знаннями, умінями та компетентностями, допомогти учням осмислити важливі питання сучасності, такі як зміни клімату, охорона біорізноманіття, боротьба з пандеміями, розвиток біотехнологій, та підготувати їх до участі у розвитку суспільства, вирішенні сучасних екологічних та технологічних проблем.

Крім зазначених аспектів, науково-дослідницька культура включає і мотиваційний компонент фахової діяльності, що спонукає майбутніх учителів до саморозвитку, творчого пошуку та інноваційної діяльності, актуалізує зацікавленість у пізнанні нових фактів та явищ, потребу в опануванні нових знань в галузі педагогіки і біології, удосконаленні умінь. Підвищення мотивації до наукової діяльності є важливим аспектом у процесі розвитку дослідницької культури. Проте розвиток науково-дослідницької культури неможливий без набуття здатності до самооцінки, рефлексії та уміння аналізувати власний дослідницький процес.

Формування науково-дослідницької культури майбутніх учителів біології ґрунтується на інтеграції науки та освіти та полягає у впровадженні сучасних наукових досягнень в освітній процес. Це може бути здійснено шляхом включення новітніх наукових знань в освітньо-професійні програми, використання сучасних досліджень в різних галузях біології (мікробіологія, генетика, біотехнології, екологія тощо), що сприятиме оновленню змісту викладання та забезпечить відповідність сучасним вимогам до підготовки фахівців. Основними напрямками такого оновлення є: регулярний перегляд освітніх програм, проведення аналізу сучасних наукових досягнень у різних галузях біології, інтеграція нових тем і модулів, присвячених актуальним напрямкам досліджень в галузі педагогіки і біології в освітні програми; розробка і впровадження вибіркового курсів; співпраця з науковими установами та інститутами, налагодження партнерських зв'язків для обміну досвідом, спільних дослідницьких проектів та практичних занять. Також доцільно запрошувати провідних фахівців та дослідників для проведення лекцій, майстер-класів та семінарів; включати у робочі програми наукові публікації, результати досліджень з провідних наукових журналів; проводити аналіз та обговорення кейсів щодо сучасних розвідок у різних галузях біологічної науки та педагогіки. Це забезпечує підготовку висококваліфікованих фахівців, здатних впроваджувати інноваційні підходи у викладанні та стимулювати розвиток пізнавального інтересу серед учнів.

Важливим аспектом науково-дослідницької культури майбутніх вчителів біології є опанування сучасними технологіями та методами навчання. Сучасні технології дозволяють проводити інтерактивні заняття, використовувати віртуальні лабораторії і симуляції, що забезпечує глибоке розуміння учнями складних біологічних процесів. Завдяки цим засобам учні отримують можливість засвоювати теоретичний матеріал, практично його застосовувати, аналізувати наукові дані та моделювати експерименти. Актуальні наукові відкриття знаходять своє застосування у шкільній практиці через розробку інноваційних методичних матеріалів, що інтегрують сучасні досягнення науки в освітній процес. Майбутні вчителі біології мають можливість розробляти уроки з використанням 3D-моделювання та інтерактивних завдань, демонструвати учням складні процеси в доступній формі. Такі засоби сприяють кращому засвоєнню матеріалу та підвищенню зацікавленості учнів у вивченні біології.

Роль вчителя у створенні інноваційного освітнього середовища є визначальними для успішної інтеграції науки у навчальний процес. Учитель має не тільки передавати сучасні знання, але й надихати учнів на самостійні дослідницькі пошуки, формувати креативне мислення та пояснювати практичну значущість наукових досягнень. Оснащені сучасним лабораторним обладнанням, цифровими технологіями та доступом до актуальних навчальних ресурсів

заклади освіти створюють сприятливі умови для розвитку учнів.

Таким чином, інтеграція сучасного методичного інструментарію та цифрових технологій у навчання створює умови для постійного професійного зростання, розвитку дослідницьких умінь та інноваційного підходу до викладання біології, що є основою для формування висококваліфікованих майбутніх педагогів-науківців.

Формування дослідницького мислення є важливим елементом підготовки майбутніх педагогів. Аналіз сучасних наукових публікацій, написання статей, обговорення актуальних проблем, участь у наукових проєктах, конференціях, лабораторних дослідженнях, експериментах, форумах та конкурсах сприяють розвитку критичного мислення, аналітичних навичок, здатності самостійно вирішувати складні завдання, що стимулює їхній інтерес до науки і сприяє професійному зростанню.

Виконання курсових та кваліфікаційних робіт на основі актуальних наукових досліджень є потужним інструментом у формуванні науково-дослідницької культури майбутніх учителів біології. Під час підготовки дослідницьких робіт студенти визначають методологічний апарат, аналізують інформаційні джерела, що надає можливість студентам глибше зануритися у сучасні наукові тенденції, навчитися критично мислити та інтерпретувати отримані дані.

Акцент на актуальних наукових дослідженнях забезпечує оновлення теоретичних знань майбутніх учителів біології шляхом ознайомлення з новітніми технологіями та методиками, які вони зможуть ефективно впровадити у свою педагогічну діяльність. Практичне застосування сучасних наукових досягнень у роботах стимулює розвиток інноваційного мислення та допомагає студентам формувати розуміння важливості постійного самовдосконалення у науковій сфері. Процес виконання курсових і кваліфікаційних робіт на базі аналізу актуальних досліджень не тільки підвищує професійний рівень студентів, але й підтримує процес їхнього становлення як майбутніх учителів, здатних ефективно інтегрувати науку та освіту, впроваджувати інноваційні підходи та надихати учнів на науковий пошук.

Співпраця з науково-дослідними лабораторіями, участь у міжнародних наукових проєктах та освітніх програмах відіграють важливу роль у формуванні науково-дослідницької культури майбутніх вчителів біології. Такі види діяльності дозволяють студентам ознайомитися з передовими технологіями та сучасними методами досліджень, сприяють розвитку критичного мислення, аналітичних здібностей та професійної компетентності. Робота у науково-дослідних лабораторіях створює умови для безпосередньої участі студентів у наукових дослідженнях, працювати з сучасним обладнанням та удосконалювати практичні уміння, необхідні для проведення експериментів. Цей досвід поглиблює теоретичні знання, формує здатність до генерації нових ідей, критичної оцінки отриманих результатів і розробки власних наукових гіпотез.

Участь у міжнародних наукових проєктах розширює світогляд студентів, дозволяючи їм спілкуватися з фахівцями з різних країн та культур, обмінюватися досвідом і кращими практиками. Крім того, спільні проєкти формують уміння роботи в команді, стимулюють адаптацію до глобальних тенденцій у науці, допомагаючи студентам усвідомити роль сучасних досліджень у вирішенні актуальних проблем суспільства. Міжнародні освітні програми відкривають додаткові можливості для академічної мобільності, студенти можуть брати участь у семінарах, стажуваннях і конференціях за кордоном. Це важливий чинник підвищення рівня професійної підготовки, розвитку комунікативних умінь, необхідних для роботи в мультикультурному середовищі. Такі програми також спрямовані на адаптацію сучасних наукових досягнень до місцевих освітніх потреб та інтеграцію інноваційних методів викладання у закладах освіти.

Таким чином, активна участь у науково-дослідних лабораторіях, міжнародних проєктах та освітніх програмах створює сприятливі умови для формування науково-дослідницької культури майбутніх вчителів біології.

Використання відкритих онлайн-курсів і лекцій від провідних університетів також є потужним інструментом для формування науково-дослідницької культури майбутніх вчителів біології. Завдяки доступу до актуальних матеріалів та сучасних підходів, студенти отримують можливість ознайомитися з останніми науковими досягненнями та інноваційними методиками, що застосовуються у світових наукових центрах. Такі онлайн-курси сприяють збагаченню пізнавального досвіду, розвитку критичного мислення, аналітичних умінь, що є надзвичайно важливими компонентами дослідницької діяльності. Лекції авторитетних викладачів допомагають студентам поглибити свої знання, застосовувати їх на практиці через аналіз сучасних досліджень і вирішення реальних наукових завдань. Інтеграція цих ресурсів у навчальний процес створює умови для безперервного професійного зростання, стимулює інтерес до науки та формує основу для впровадження сучасних підходів до викладання біології.

Висновки та перспективи подальших розвідок наперед. Формування науково-дослідницької культури майбутніх учителів біології є важливим аспектом їхньої професійної підготовки, оскільки сприяє розвитку аналітичного мислення, вміння проводити наукові дослідження та застосовувати отримані знання в освітньому процесі. В умовах інтеграції науки та освіти науково-дослідницька культура стає ключовим елементом педагогічної діяльності, забезпечуючи здатність майбутніх педагогів використовувати сучасні методи дослідження та формувати науковий світогляд учнів. Таким чином, розвиток науково-дослідницької культури сприяє підвищенню якості педагогічної діяльності та формуванню компетентного, інноваційно орієнтованого фахівця в галузі біологічної освіти, забезпечує професійну конкурентоспроможність,

створює умови для підготовки висококваліфікованих педагогів, здатних ефективно навчати та надихати нове покоління учнів.

Перспектива подальших досліджень полягає у визначенні факторів, що впливають на рівень дослідницької активності майбутніх вчителів біології, та в удосконаленні технологій навчання для розвитку критичного мислення, творчого підходу та самостійності у науковій діяльності.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Белітченко Д. М. Компонентна структура науково-дослідницької культури майбутніх учителів. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. Педагогічні науки: реалії та перспективи. 2023. Вип. 95. Серія 5. С. 16-20. URL: <https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series5.2023.95.03>
2. Белітченко Д. М. Модель формування науково-дослідницької культури майбутніх учителів фізико-математичних дисциплін. *Актуальні питання гуманітарних наук*. Педагогіка. 2024. Вип. 77. Том 1. С. 246-251. URL: <https://doi.org/10.24919/2308-4863/77-1-34>
3. Вітвицька С. С. Формування дослідницької культури майбутніх магістрів освіти як наукова і практична проблема. *Креативна педагогіка: [наук.-метод. журнал]. Академія міжнародного співробітництва з креативної педагогіки «Полісся»*. Житомир, 2021. Вип. 15. С. 17 - 21. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/34282/1/Вітвицька%20С.С..pdf>
4. Галатюк М. Ю., Галатюк Ю. М. Науково-дослідницька діяльність як засіб розвитку методологічної культури майбутнього вчителя. *Актуальні питання у сучасній науці*. 2024. № 6. (24). С. 777-786. URL: [https://doi.org/10.52058/2786-6300-2024-6\(24\)-777-786](https://doi.org/10.52058/2786-6300-2024-6(24)-777-786)
5. Дмитришин О. Б. Формування культури науково-дослідницької діяльності у майбутнього педагога. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія «Педагогіка, соціальна робота», 2013. Вип. 27. С. 46 - 48. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/1827/1/ФОРМУВАННЯ%20КУЛЬТУРИ%20НАУКОВО-ДОСЛІДНИЦЬКОЇ%20ДІЯЛЬНОСТІ%20У.pdf>
6. Кобильська О., Набок Т., Дем'яненко О., Ляшенко В., Бриль Т. Науково-дослідницька робота у практичній підготовці майбутнього вчителя інформатики. *Фізико-математична освіта*. 2022. Вип. 37(5). С. 31-36. URL: <https://doi.org/10.31110/2413-1571-2022-037-5-004>
7. Лаврентьєва О. О. Розвиток методологічної культури майбутніх учителів природничих дисциплін у процесі професійної підготовки: теоретико-методичний аспект: [монографія] за ред. проф. Л.О. Хомич. Київ: КНТ, 2014. С. 456. URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/704519/1/монографія_ЛЕА.pdf
8. Лаврентьєва О. Науково-дослідницька діяльність майбутніх учителів у системі вдосконалення методологічної культури. *Фізико-математична освіта*. Суми : СумДПУ ім. А.С.Макаренка, 2015. № 1 (4). С. 7 - 13. URL: <file:///D:/downloads/naukovo-doslidnitska-diyalnist-maybutnih-uchiteliv-u-sistemi-vdoskonalennya-metodologichnoyi-kulturi.pdf>
9. Осипова Т. Ю., Белітченко Д. М. Методологічні засади формування науково-дослідницької культури майбутніх учителів фізико-математичних дисциплін. *Інноваційна педагогіка*. 2023. Вип. 61. Том 2. С. 90-94. URL: <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2023/61.2.17>
10. Радюк І. Науково-дослідницька робота як складова професійної підготовки майбутнього вчителя початкових класів. *Молодь і ринок*. 2022. №1 (199),

С. 123-127. URL: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2022.252361>

11. Тушева В. В. Науково-дослідницька культура майбутнього вчителя: сутність поняття та теоретичні аспекти її формування. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка*. Серія: Педагогіка, 2010. № 2. С. 18-23. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/NZTNPU_ped_2010_2_6

12. Тушева В. В. Формування науково-дослідницької культури майбутнього вчителя музики в процесі професійної підготовки: теорія і практика: монографія, УМО НАПН України. Харків: Майдан, 2015. 450 с. URL: <https://dspace.hnpu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/c670e9ca-4f96-4ce2-8e97-f1a103c44f36/content>

13. Тушева В. В. Обґрунтування моделі формування науково-дослідницької культури майбутніх вчителів в умовах вищої педагогічної школи. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. Педагогічні науки, 2017. Випуск 5 (91). С. 142-147. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/26195/1/26.pdf>

14. Ягоднікова В. Організація науково-дослідницької діяльності як чинник формування науково-дослідницької культури майбутніх учителів. *Проблеми підготовки сучасного вчителя*. 2024. Вип. 1(29), С. 126 - 131. URL: https://library.udpu.edu.ua/library_files/probl_sych_vchutela/2024/1/17.pdf

REFERENCES

1. Bielitchenko, D. M. (2023). Komponentna struktura naukovo-doslidnytskoi kultury maibutnih uchyteliv. [Component structure of future teachers' research culture]. *Naukovyi chasopys NPU imeni M. P. Drahomanova. Pedahohichni nauky: realii ta perspektyvy*, 95, 5, 16-20. [in Ukrainian]
2. Bielitchenko, D. M. (2024). Model formuvannia naukovo-doslidnytskoi kultury maibutnih uchyteliv fizyko-matematychnykh dystsyplin. [Model of formation of research culture of future teachers of physical and mathematical disciplines]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk. Pedahohika*, 77, 1, 246-251. [in Ukrainian]
3. Vitvytska, S. S. (2021). Formuvannia doslidnytskoyi kultury maybutnih mahistriv osvity yak naukova i praktychna problema. [Formation of research culture of future masters of education as a scientific and practical problem]. *Kreatyvna pedahohika: [nauk.-metod. zhurnal]. Akademiya mizhnarodnoho spivrobitnytstva z kreatyvnoyi pedahohiky «Polissya»*. Zhytomyr, 15, 17-21. [in Ukrainian]
4. Halatyuk, M. Yu., Halatyuk, Yu. M. (2024). Naukovo-doslidnytska diyalnist yak zasib rozvytku metodolohichnoyi kultury maybutnoho vchytelya. [Research activity as a means of developing the methodological culture of the future teacher]. *Aktualni pytannia u suchasniy nausti*, 6, (24), 777-786. [in Ukrainian]
5. Dmytryshyn, O. B. (2013). Formuvannia kultury naukovo-doslidnytskoyi diyalnosti u maybutnoho pedahoha. [Formation of a culture of research activity in the future teacher]. *Naukovyy visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriya «Pedahohika, sotsialna robota»*, 27, 46-48. [in Ukrainian]
6. Kobylska O., Nabok T., Demyanchenko O., Lyashenko V., Bryl T. (2022). Naukovo-doslidnytska robota u praktychniy pidhotovtsi maybutnoho vchytelya informatyky. [Research work in the practical training of future computer science teachers]. *Fizyko-matematychna osvita*, 37(5), 31-36. [in Ukrainian]
7. Lavrentyeva, O. O. (2014). Rozvytok metodolohichnoyi kultury maybutnih uchyteliv pryrodnychkh dystsyplin u protsesi profesynoyi pidhotovky: teoretiko-metodychnyy aspekt [Development of methodological culture of future science teachers in the process of

professional training: theoretical and methodological aspect]. Kyiv: KNT, 456. [in Ukrainian]

8. Lavrentyeva, O. (2015). Naukovo-doslidnytska diyalnist maybutnikh uchyteliv u systemi vdoshkonalennya metodolohichnoyi kultury. [Research activity of future teachers in the system of improving methodological culture]. Fizyko-matematychna osvita. Naukovyy zhurnal. Sumy: SumDPU im. A.S.Makarenka, 1 (4), 7-13. [in Ukrainian]

9. Osypova, T. Yu., Byelitchenko, D. M. (2023). Metodolohichni zasady formuvannya naukovo-doslidnytskoyi kultury maybutnikh uchyteliv fizyko-matematychnykh dysyplin. [Methodological bases of formation of future teachers' research culture in physical and mathematical disciplines]. Innovatsiyna pedahohika, 61, 2, 90-94. [in Ukrainian]

10. Radyuk, I. (2022). Naukovo-doslidnytska robota yak skladova profesiynoyi pidhotovky maybutnoho vchytelya pochatkovykh klasiv. [Research work as a component of professional training of future primary school teachers]. Molod i ryнок, 1 (199), 123-127. [in Ukrainian]

11. Tusheva, V. V. (2010). Naukovo-doslidnytska kultura maybutnoho vchytelya: sutnist ponyattya ta teoretychni aspekty yiyi formuvannya. [Research culture of the future teacher: the essence of the concept and theoretical aspects of its formation]. Naukovi zapysky Ternopilskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni Volodymyra Hnatyuka. Seriya: Pedahohika, 2, 18-23. [in Ukrainian]

12. Tusheva, V. V. (2015). Formuvannya naukovo-doslidnytskoyi kultury maybutnoho vchytelya muzyky v protsesi profesiynoyi pidhotovky: teoriya i praktyka. [Formation of future music teacher's research culture in the process of professional training: theory and practice]. UMO NAPN Ukrayiny. Kharkiv: Maydan, 450 s. [in Ukrainian]

13. Tusheva, V.V. (2017). Obgruntuvannya modeli formuvannya naukovo-doslidnytskoyi kultury maybutnikh vchyteliv v umovakh vyshchoyi pedahohichnoyi shkoly. [Substantiation of the model of formation of future teachers' research culture in higher pedagogical schools]. Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnoho universytetu imeni Ivana Franka. Pedahohichni nauky, 5 (91), 142-147. [in Ukrainian]

14. Yahodnikova, V. (2024). Orhanizatsiya naukovo-doslidnytskoyi diyalnosti yak chynnyk formuvannya naukovo-doslidnytskoyi kultury maybutnikh uchyteliv. [Organisation of research activity as a factor in the formation of future teachers' research culture]. Problemy pidhotovky suchasnoho vchytelya Zbirnyk naukovykh prats, 1(29), 126-131. [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ГЕНКАЛ Світлана – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри біології та методики навчання біології Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка.

Наукові інтереси: теорія та методика навчання (біологія), педагогічні технології.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

GENKAL Svitlana – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Department of biology and methods of teaching biology of the Sumy State Pedagogical University named after A.S. Makarenko.

Scientific interests: theory and methodology of teaching (biology), pedagogical technologies.

Стаття надійшла до редакції 28.02.2025 р.

Стаття прийнята до друку 13.03.2025 р.

УДК 378.147:811.111:37.015.3

DOI: 10.36550/2415-7988-2025-1-218-111-115

ГНАТЮК Наталія –

кандидат педагогічних наук, доцент,

доцент кафедри іноземних мов

Луцького біотехнічного інституту ЗВО

«Міжнародний науково-технічний університет імені академіка Юрія Бугая»

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4718-9229>

e-mail: nataliahn@ukr.net

РОЗВИТОК SOFT SKILLS У ПРОЦЕСІ ВИКЛАДАННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ У ВИЩІЙ ШКОЛІ

У статті розглядається розвиток soft skills у процесі викладання англійської мови у вищій школі. Підкреслюється важливість інтеграції м'яких навичок у навчальний процес для формування комунікативних, критичних, креативних та адаптивних здібностей студентів. Проаналізовано сучасні методи, інструменти та технології, які сприяють ефективному формуванню soft skills. Висвітлено роль англійської мови як засобу підготовки студентів до полікультурного середовища та їхнього професійного й особистісного зростання.

Розвиток soft skills у процесі викладання англійської мови у вищій школі є важливим напрямом підготовки сучасних фахівців. Поєднання мовних компетенцій із навичками комунікації, критичного мислення, емоційного інтелекту та адаптивності відповідає потребам ринку праці та глобалізованого суспільства. Викладання англійської мови створює умови для інтерактивного навчання, роботи в командах і розвитку творчих підходів, що сприяє формуванню конкурентоспроможних особистостей. Інтеграція м'яких навичок у навчальний процес дозволяє підвищити ефективність засвоєння знань і підготувати студентів до успішної професійної реалізації.

Штучний інтелект ефективно інтегрується у сферу онлайн-навчання, пропонуючи індивідуалізацію, адаптивне навчання та інтерактивність. Використання інструментів, таких як Duolingo, Thinkster, Querium та Aita by Knewton, демонструє потенціал ШІ у створенні персоналізованих навчальних середовищ, усуненні прогалин у знаннях і підвищенні ефективності освітнього процесу. Комбінація технологій забезпечує багатий досвід навчання, що відповідає потребам сучасної освіти, полегшуючи роботу викладачів та підвищуючи успішність студентів. ШІ стає невід'ємною частиною навчального процесу, сприяючи його інноваційності та доступності. Цифрові ресурси є важливою складовою змішаного навчання, забезпечуючи мультимедійність, інтерактивність, різноманітність і гнучкість, залишаючи незмінними традиційні дидактичні принципи.

Ключові слова: soft skills, англійська мова, вища школа, комунікативні компетенції, критичне мислення, інтерактивне навчання, адаптивність.

HNATIUK Nataliia –

PhD in Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Lutsk Biotechnical Institute of Higher Educational Institution
«Academician Yuriy Bugay International
Scientific and Technical University»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4718-9229>
e-mail: nataliahn@ukr.net

DEVELOPMENT OF SOFT SKILLS IN THE PROCESS OF TEACHING ENGLISH IN HIGHER EDUCATION

The article examines the development of soft skills in the process of teaching English in higher education. The importance of integrating soft skills into the educational process for the formation of students' communicative, critical, creative and adaptive abilities is emphasized. Modern methods, tools and technologies that contribute to the effective formation of soft skills are analyzed. The role of English as a means of preparing students for a multicultural environment and their professional and personal growth is highlighted.

The development of soft skills in the process of teaching English in higher education is an important direction in the training of modern specialists. The combination of language competencies with communication skills, critical thinking, emotional intelligence and adaptability meets the needs of the labor market and a globalized society. Teaching English creates conditions for interactive learning, teamwork and the development of creative approaches, which contributes to the formation of competitive personalities. The integration of soft skills into the educational process allows you to increase the efficiency of knowledge acquisition and prepare students for successful professional implementation.

Artificial intelligence is effectively integrated into the field of online learning, offering individualization, adaptive learning and interactivity. The use of tools such as Duolingo, Thinkster, Querium and Aita by Knewton demonstrates the potential of AI in creating personalized learning environments, eliminating knowledge gaps and increasing the efficiency of the educational process. The combination of technologies provides a rich learning experience that meets the needs of modern education, facilitating the work of teachers and increasing student success. AI becomes an integral part of the educational process, contributing to its innovation and accessibility. Digital resources are an important component of blended learning, ensuring multimedia, interactivity, diversity and flexibility, while leaving traditional didactic principles unchanged.

Key words: soft skills, English, higher education, communicative competences, critical thinking, interactive learning, adaptability.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Актуальність теми розвитку soft skills у процесі викладання англійської мови у вищій школі визначається потребами сучасного суспільства та ринку праці, які вимагають від молодих спеціалістів не лише знання іноземної мови, але й високий рівень комунікативних, адаптивних, творчих і соціальних навичок. Викладання англійської мови може стати потужним інструментом для формування soft skills, оскільки цей процес включає активну взаємодію, розвиток критичного мислення, роботу в командах, вирішення комплексних завдань і рефлексію, що особливо важливо в контексті глобалізації, де англійська мова є ключовим засобом міжнародного спілкування та професійного зростання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розвиток soft skills привертає увагу як зарубіжних (L. Lippman, R. Ryberg, R. Carney, K. Moore, A. Lazarus, L. Bailey), так і українських дослідників (Н. Васюнова, Н. Длугунович, К. Коваль, А. Щеглова). А. Щеглова наголошує, що системи інформаційного управління навчанням, використані студентами та викладачами, сприяють формуванню soft skills. Дистанційні платформи забезпечують автентичне спілкування й обмін інформацією. Ефективність залежить від чітких інструкцій, матеріалу, співпраці викладача як фасилітатора та активності студентів. Проблема недостатньо досліджена в Україні, а зарубіжні роботи не враховують місцеві особливості [1–3].

Інтеграція soft skills у навчальний процес сприяє вихованню особистостей, які готові до викликів сучасного світу, ефективної взаємодії з іншими людьми, адаптації до швидких змін та творчої реалізації в професійній діяльності, що забезпечує студентам конкурентні переваги на

міжнародному ринку праці, де м'які навички дедалі більше цінуються нарівні з технічними знаннями. Окрім того, фокус на soft skills стимулює осмислене використання мовних і соціальних навичок у реальних життєвих ситуаціях, що формує практичний і компетентний підхід до навчання, роблячи його більш значущим та продуктивним.

Метою статті є дослідження особливостей розвитку soft skills в процесі викладання англійської мови у вищій школі, визначення впливу інтеграції м'яких навичок на формування комунікативних, креативних та адаптивних здібностей студентів, а також обґрунтування ефективності використання сучасних методів і технологій у цьому процесі.

Рівень кваліфікації завжди був важливим для роботодавців. Раніше акцент робили на hard skills, які легко оцінити. Сьогодні ж, через розвиток технологій та зміну робочих умов, зростає попит на soft skills. Мультикультурне та різномовне студентське середовище сприяє розвитку міжособистісних навичок, необхідних для взаємодії в командах. Зміна поколінь підсилює потребу в майбутніх працівниках з гнучкими навичками [1; 2].

Терміни hard skills і soft skills виникли у військовій сфері в 1959 році під час розробки програми підготовки військовослужбовців армії США. У доктрині 1968 року визначили, що hard skills стосуються роботи з технікою, тоді як soft skills охоплюють навички взаємодії з людьми, документообіг і командну роботу. Згодом ці терміни перейшли у бізнес та стали широко використовуваними для опису професійних і особистісних компетенцій [1; 3].

Hard skills – це технічні, спеціалізовані навички, які дозволяють ефективно виконувати професійні завдання. Вони здебільшого піддаються вимірюванню та оцінці, наприклад, знання програмування, володіння іноземною мовою або вміння працювати з технічними пристроями [1; 2].

Soft skills – це гнучкі, міжособистісні навички, які стосуються комунікації, емоційного інтелекту, адаптивності, лідерства та командної роботи. Вони є більш абстрактними та складними для оцінки, але критично важливі для ефективної взаємодії у суспільстві та професійному середовищі [2; 3].

Вимоги до *hard skills* залишаються стабільними, тоді як *soft skills* змінюються залежно від ситуації. *Hard skills* – це об'єктивно оцінювані навички, як-от знання мов, програмування чи математичні обчислення. *Soft skills* – універсальні компетенції, що залежать від характеру і темпераменту, наприклад, комунікабельність, робота в стресових умовах чи командна взаємодія. Розвиток *soft skills* тісно пов'язаний із емоційним інтелектом, що включає самосвідомість, самоконтроль, соціальну обізнаність і управління стосунками. Емоції впливають на спілкування, а ефективне управління ними підвищує продуктивність студентів і успіх у майбутній роботі (табл. 1).

Таблиця 1

Диференційні відмінності *Hard skills* і *soft skills*

<i>Hard skills</i>	<i>Soft skills</i>
1	2
Схожості:	
Hard skills і soft skills доповнюють одна одну, створюючи гармонійний профіль спеціаліста	
Їх можна розвивати та вдосконалювати через навчання, тренування й практику	
Обидві групи навичок є важливими для професійної та особистісної успішності	
Відмінності:	
Характер	
Hard skills – технічні та спеціалізовані	Soft skills – міжособистісні та універсальні
Оцінка	
Hard skills легко виміряти об'єктивно (наприклад, тести)	Soft skills складно оцінити кількісно
Навчання	
Hard skills здобуваються через формальну освіту	Soft skills розвиваються у соціальних ситуаціях і професійному середовищі
Призначення	
Hard skills забезпечують технічне виконання завдань	Soft skills – успішну взаємодію в колективі та адаптивність

Така комбінація навичок забезпечує всебічний розвиток і конкурентоспроможність на ринку праці.

Wisker і Poulis визначають емоційний інтелект як важливий компонент *soft skills*, що впливає на навчання, роботу та продуктивність. Задоволеність, мотивація й міжособистісне спілкування впливають на емоції людини. *Soft skills*, такі як спілкування, командна робота, вирішення проблем і довіра, є ключовими на робочому місці. Неправильна оцінка навичок кандидата може негативно вплинути на результати співпраці, включаючи продуктивність і залученість працівників. Уміння спілкуватися є важливою

навичкою, а його відсутність призводить до конфліктів. Мова допомагає розуміти емоції й формувати соціальні навички. Важливими є міжособистісне, вербальне, письмове спілкування та вміння слухати. Різні покоління мають відмінні стилі комунікації: мілленіали, вирощені в умовах технологій, часто мають менше навичок спілкування, а покоління зумерів (англ. Zoomers) віддає перевагу електронним методам взаємодії, що зменшує їхню здатність до комунікації віч-на-віч. На сучасному ринку праці здатність навчатися стає ціннішою за попередній досвід.

Сучасні міжнародні компанії переважно надають перевагу працівникам із мотивацією та здатністю до самостійної роботи. Глобальна конкуренція підвищила значення *soft skills* як одного з найцінніших активів. Іноземна мова, особливо англійська, стала ключовим елементом для успіху в бізнесі, роботі в міжнародних командах та обміні професійною інформацією. Англійська мова виступає основою для формування *soft skills* через універсальні компетенції, передбачені навчальними програмами [1; 3].

Для успішної реалізації вивчення іноземної мови використовуються такі цифрові ресурси: *інструменти для планування* (GoogleCalendar), *співпраці* (GoogleDocs), *комунікації* (ZOOM, Skype, Meet), *створення контенту* (Quizlet, Prezi). Навчання може бути *синхронним* (віртуальні зустрічі) або *асинхронним* (гнучкі індивідуальні графіки). Популярною є ротаційна модель, яка включає роботу *онлайн* і *офлайн*, індивідуальні графіки та перевернутий клас. Гнучка модель орієнтована на цифрове середовище, а самостійне змішування додає онлайн-курси до очної програми. Змішане навчання фокусується на індивідуалізації, підтримці з боку викладача та свідомому підході студентів.

В процесі навчання студенти розвивають *soft skills*, зокрема комунікативні навички (публічні виступи, переговори, письмове спілкування), критичне мислення (вирішення конфліктів, досягнення угод) і лідерські риси (аналіз тенденцій). Глобальні виклики посилюють потребу в формах навчання, що сприяють підготовці кваліфікованих спеціалістів. Дистанційне навчання має недоліки, але розвиток *soft skills* залишається важливим для особистісного росту молоді та її кар'єрного успіху. Практичні заняття з іноземної мови мають містити вправи, спрямовані саме на ці цілі [2; 3].

Комунікативні завдання (табл. 1) в контексті формування досвіду спілкування англійською мовою, спрямовані на вирішення емоційної ситуації, напр., із запізненням на поїзд або консультація з лінією підтримки щодо несправності ноутбука. Для розвитку *soft skills* у дистанційному навчанні ефективним заходом є, напр., дискусійний клуб English Speaking Club. Студенти мають можливість переглядати тут короткометражний фільм англійською, знайомляться зі словами та фразами, обговорюють нюанси мови й емоцій, що сприяє практикуванню англійської в дружній атмосфері та закріпленню

знань. Структура зустрічі обумовлена знайомством із фільмом, роботою зі словником, переглядом фільму в оригіналі, подальшим обговоренням та підведенням підсумків. Для розвитку письма студенти пишуть статті до газети «Alma Mater» на різні теми, проявляючи ініціативу, наприклад, через інтерв'ю з ректором чи викладачами. Комунікативні вправи, участь у клубі та створення газетних статей допомагають знімати мовний бар'єр, підвищуючи впевненість та формування моральних якостей [1; 3].

Презентації є актуальним компонентом професійної діяльності, але під час дистанційного навчання часто виникає проблема недостатньої уваги аудиторії. Завдання, на кшталт, голосування за кращий проєкт, сприяють розвитку критичного та аналітичного мислення, а також креативності. *Тайм-менеджмент* допомагає студентам підвищувати особисту ефективність через жорсткі часові рамки для завдань, іноді з призначенням відповідального за час. *Командна робота*, хоча й обмежена у дистанційному форматі, є необхідною для розвитку *soft skills*. Розвиток таких навичок, як комунікація, тайм-менеджмент, презентації та командна робота, є критично важливим для підготовки випускників щодо успішної кар'єри в полікультурному світі [1; 3].

Таким чином, розробка стратегій навчання за допомогою *soft skills* сприяє соціальним змінам, підвищує конкурентоспроможність працівників у кар'єрному зростанні. Вивчення англійської мови як мови глобального спілкування тісно пов'язане з формуванням *soft skills*, що є важливим у сучасних реаліях. Описаний досвід має перспективу для вдосконалення та розширення, особливо в аудиторній і дистанційній роботі, що дозволить ефективно реагувати на виклики сьогодення.

Впровадження нових педагогічних технологій стимулює розвиток пізнавальної діяльності, творчої активності, мотивації та відповідального ставлення до навчання, що сприяє самостійному навчанню, формуванню обізнаності, компетентності, критичного мислення та самоаналізу у студентів. В змішаному навчанні акцент зміщено на індивідуалізацію та «студентоцентризм». Студенти отримують контроль над часом і темпом навчання, а викладач виконує роль координатора. Цифрові ресурси є важливою складовою змішаного навчання, забезпечуючи мультимедійність, інтерактивність, різноманітність і гнучкість, залишаючи незмінними традиційні дидактичні принципи [2; 3].

Використання штучного інтелекту (ШІ-технологій) значно змінює онлайн-навчання, забезпечуючи аналіз даних і адаптацію навчального процесу до індивідуальних потреб. Основні напрями використання ШІ: контроль знань, автоматизована перевірка завдань, запобігання списуванню, розпізнавання тексту й голосу, а також створення індивідуальних навчальних профілів. Чат-боти й голосові помічники виконують роль репетиторів, допомагаючи студентам у навчанні. ШІ поліпшує переклади завдяки технології GNMT і створює гіперперсоналізований процес навчання, що дозволяє педагогам краще

оцінювати здібності студентів і підвищувати їхню успішність [1; 2].

Голосові помічники, такі як Amazon Alexa та Microsoft Cortana, сприяють взаємодії студентів із матеріалами курсу, знижуючи навантаження на викладачів і підвищуючи якість освіти. ШІ допомагає педагогам у розв'язанні завдань, включаючи управління персоналом, документами й оцінкою успішності. Технологія GNMT від Google покращує якість перекладу, а мобільні додатки слугують інструментами для закріплення знань і аналізу помилок. Чат-боти виступають у ролі сервісів зворотного зв'язку, забезпечуючи інтерактивність і зручність використання у навчальному процесі [2; 3].

Чат-боти є багатообіцяючими інструментами, які можуть індивідуально супроводжувати студентів відповідно до їх рівня знань і темпу навчання. Вони гнучкі, адаптивні, не потребують значних ресурсів і допомагають розширити словниковий запас, закріпити лексику й граматику. Чат-боти працюють за принципом «daily challenge», надсилаючи щоденні завдання, які ефективно розвивають лексичну компетенцію. Головна перевага полягає в зручності використання та доступності. Вони підтримують онлайн-навчання через діалог, зберігають історію спілкування, допомагають залучати студентів і підтримують їх мотивацію. Чат-боти ніколи не втомлюються та можуть працювати щодня, полегшуючи роботу викладачів і спрощуючи доступ до навчальних матеріалів (рис. 1).

Основні напрями використання ШІ в освіті орієнтовані на мовне різноманіття, персоналізацію навчання, адаптивне навчання та інтерактивність. Комбінація цих технологій створює багате освітнє середовище, роблячи ШІ доступним та ефективним інструментом для викладачів і здобувачів освіти.

Висновки та перспективи подальших розвідок наперед. Розвиток *soft skills* у процесі викладання англійської мови у вищій школі є важливим аспектом сучасної освіти. Інтеграція м'яких навичок у навчальний процес сприяє формуванню комунікативних, критичних, креативних та адаптивних здібностей студентів. Використання сучасних методів, зокрема інтерактивних технологій, дистанційних платформ та інноваційних підходів, дозволяє забезпечити ефективний процес формування *soft skills*. Таким чином, навчання англійської мови стає ключовим засобом для підготовки студентів до викликів полікультурного та висококонкурентного середовища, сприяючи їхньому професійному та особистісному зростанню.

Штучний інтелект ефективно інтегрується у сферу онлайн-навчання, пропонуючи індивідуалізацію, адаптивне навчання та інтерактивність. Використання інструментів, таких як Duolingo, Thinkster, Querium та Aita by Knewton, демонструє потенціал ШІ у створенні персоналізованих навчальних середовищ, усуненні прогалин у знаннях і підвищенні ефективності освітнього процесу. Комбінація технологій забезпечує багатий досвід навчання, що відповідає потребам сучасної освіти, полегшуючи роботу

викладачів та підвищуючи успішність студентів. ШІ стає невід'ємною частиною навчального

процесу, сприяючи його інноваційності та доступності.

Рис. 1. Основні напрями використання ШІ в освіті.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Lazarus A. Soften up: The importance of soft skills for job success. *Physician Executive*. 2013. №39. Р.40–45.
2. Візнюк І., Буглай Н., Куцак Л., Поліщук А., Киливник В. Використання штучного інтелекту в освіті. *Modern Information Technologies and Innovation Methodologies of Education in Professional Training Methodology Theory Experience Problems*. 2021. С. 14–22.
3. Кадемія М., Візнюк І., Поліщук А., Долинний С. Використання штучного інтелекту у вивченні іноземної мови здобувачами освіти. *Modern Information Technologies and Innovation Methodologies of Education in Professional Training Methodology Theory Experience Problems*. 2022. С. 153–163.

REFERENCES

1. Lazarus, A. (2013). Soften up: The importance of soft skills for job success. *Physician Executive*. №39. P. 40–45. [in English]
2. Vizniuk, I., Buhlai, N., Kutsak, L., Polishchuk, A., Kylyvnyk, V. (2021). Vykorystannia shtuchnoho intelektu v osviti [Using artificial intelligence in education]. *Modern Information Technologies and Innovation Methodologies of Education in Professional Training Methodology Theory Experience Problems*. 14–22. [in Ukrainian]
3. Kademiia, M., Vizniuk, I., Polishchuk, A., Dolynnyi, S. (2022). Vykorystannia shtuchnoho intelektu u

vyvchenni inozemnoi movy zdobuvachamy osvity [Using artificial intelligence in foreign language learning by education seekers]. *Modern Information Technologies and Innovation Methodologies of Education in Professional Training Methodology Theory Experience Problems*. 153–163. [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ГНАТІЮК Наталія – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри іноземних мов Луцького біотехнічного інституту ЗВО «Міжнародний науково-технічний університет імені академіка Юрія Бугая».

Наукові інтереси: викладання англійської мови у вищій школі.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

HNATIUK Nataliia – PhD in Pedagogical Sciences, Associate Professor, Lutsk Biotechnical Institute of Higher Educational Institution "Academician Yuriy Bugay International Scientific and Technical University.

Scientific interests: teaching English in higher education.

Стаття надійшла до редакції 23.02.2025 р.

Стаття прийнята до друку 14.03.2025 р.

УДК 37.013.42«196»(045)

DOI: 10.36550/2415-7988-2025-1-218-115-121

ДУБІНКА Микола –

доктор педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри педагогіки та спеціальної освіти
Центральноукраїнського державного університету
імені Володимира Винниченка
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7129-3750>
e-mail: m.m.dubinka@cuspu.edu.ua

ПРОБЛЕМА СОЦІАЛІЗАЦІЇ МОЛОДІ ЯК СКЛАДОВА ПЕДАГОГІЧНОГО ПІЗНАННЯ ТА ПРАКТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ З ПОЗИЦІЙ ВІТЧИЗНЯНИХ УЧЕНИХ 2-Ї ПОЛ. ХХ – ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ

У статті зацентовано увагу на питаннях соціалізації молоді, що розглядалися провідними вітчизняними науковцями у 2-й пол. ХХ – початку ХХІ століття. Її зміст розкриває позиції вчених щодо окреслення сутнісних характеристик соціалізації у зазначених історичних межах, враховуючи вплив соціокультурних та історичних факторів на процес формування молоді. У загальному розумінні цей процес представлено як засвоєння індивідом певної системи, знань, норм і цінностей, що допомагають йому функціонувати як повноправному члену суспільства; це становлення особистості, поступове засвоєння нею вимог суспільства, набуття соціально значимих характеристик свідомості і поведінки, які регулюють її взаємини із суспільством.

У статті досліджуються основні напрями соціалізації особистості (соціально-філософський, соціально-психологічний, соціально-педагогічний) та погляди вчених того часу на механізми взаємодії особистості з суспільством, поєднання індивідуального та соціального. Автор зазначає, що сутнісно-змістовна сторона соціалізації спрямована на представлення специфіки соціального розвитку індивіда співвідносно до його ролі в соціумі, рівня активності (широти взаємодії) та в залежності від умов суспільного життя. Розглядаються питання становлення особистого «Я» під впливом виховання, освіти та соціального середовища.

На основі аналізу доробку науковців в досліджуваній період, автор робить узагальнення, що становлення особистості у процесі соціалізації – складний процес, що охоплює такі взаємозалежні рівні: світоглядний, біологічний, психологічний, педагогічний, соціальний. Їх трактування з позицій домінантності слугує основою для обґрунтування різних соціальних теорій, підходів, напрямів. Між тим, у реальних умовах життя постійно відбувається розвиток як самої соціальної ситуації, так і шляхів виходження в неї особистості, що завжди розширює уявлення про можливе.

Автором зазначено, що вирішення цієї проблеми потребує вивчення і використання історико-педагогічного досвіду соціалізації молоді як у вітчизняній науці та практиці, так і її представлення у закордонних дослідженнях.

Ключові слова: молодь, соціалізація, самовизначення, свідомість, соціальна роль, соціальне становлення, діяльність, суспільне життя, соціально зріла особистість.

DUBINKA Mykola –

Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor Department of Pedagogy and Special of Education Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7129-3750>
e-mail: m.m.dubinka@cuspu.edu.ua

THE PROBLEM OF YOUTH SOCIALIZATION AS A COMPONENT OF PEDAGOGICAL KNOWLEDGE AND PRACTICAL ACTIVITY FROM THE POSITION OF DOMESTIC SCIENTISTS OF THE 2ND HALF OF THE 20TH – BEGINNING OF THE 21ST CENTURY

The article focuses on the issues of youth socialization, which were considered by leading domestic scientists in the 2nd half of the 20th – early 21st centuries. Its content reveals the positions of scientists on the delineation of the essential characteristics of socialization within the specified historical framework, taking into account the influence of socio-cultural and historical factors on the process of youth formation. In a general sense, this process is presented as the assimilation by an individual of a certain system, knowledge, norms and values that help him function as a full member of society; this is the formation of a personality, its gradual assimilation of the requirements of society, the acquisition of socially significant characteristics of consciousness and behavior that regulate its relations with society.

The article examines the main directions of personality socialization (socio-philosophical, socio-psychological, socio-pedagogical) and the views of scientists of that time on the mechanisms of interaction of the individual with society, the combination of the individual and the social. The author notes that the essential and substantive side of socialization is aimed at presenting the specifics of the social development of an individual in relation to his role in society, the level of activity (breadth of interaction) and depending on the conditions of social life. The issues of the formation of the personal «I» under the influence of upbringing, education and the social environment are considered.

Based on the analysis of the work of scientists in the period under study, the author generalizes that the formation of a personality in the process of socialization is a complex process that encompasses the following interdependent levels: ideological, biological, psychological, pedagogical, social. Their interpretation from the position of dominance serves as the basis for substantiating various social theories, approaches, and directions. Meanwhile, in real life conditions, both the social situation itself and the ways in which the personality enters it are constantly developing, which always expands the idea of what is possible.

The author emphasizes that solving this problem requires studying and using the historical and pedagogical experience of youth socialization both in domestic science and practice, and its presentation in foreign studies.

Key words: youth, socialization, self-determination, consciousness, social role, social formation, activity, social life, socially mature personality.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Прагнення до побудови відкритого суспільства, гуманізації та демократизації всіх сфер суспільного життя та діяльності, з усією гостротою виявили «нагальність та необхідність надолуження відставання у вивченні та розв'язанні соціальних проблем вітчизняної науки та практики» [3, с. 13]. Варто зазначити, що за сучасних умов в освіті «центр тяжіння» зміщується на процеси «само» особистості, розвиток її здатності самостійно вибудовувати діяльність та сукупність відносини, спроможність до адаптації в соціумі, формуючи здатність до самовизначення та

подальшої самореалізації. При цьому, «суспільні інституції, серед яких сьогодні освітня посідає одне з чільних місць, прагнуть наблизити становлення соціально зрілої особистості до ідеалу через формування її соціального характеру» – наголошує Н. Лавриченко [3, с. 109].

Не випадково, як у зарубіжній, так і вітчизняній педагогічній практиці дедалі актуальнішою стає проблематика соціалізації як важливої мети і складової педагогічного процесу: пізнання та практичної діяльності. Унаслідок швидкої соціальної еволюції та прискорення динаміки суспільного життя, питання соціалізації

молоді виокремлюються у самостійний науково-педагогічний напрям як на теренах вітчизняної науки, так і за кордоном. Тому дослідження ціннісно-значеннєвих аспектів соціалізації вимагає насамперед чіткого розуміння суспільної сутності цього явища як логічного підґрунтя визначення його змістовної сторони. форм прояву з позицій провідних вітчизняних учених на рубежі XX – XXI століття.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Теоретична концепція технології соціального будувється на досягненнях педагогічних концепцій організації суб'єктної активності особистості в процесі виховання, навчання і соціалізації: В. Абраменкова, Т. Алексєєнко, Н. Голованова, А. Капська, О. Карпенко, М. Мельникова, Л. Міщик, В. Москаленко, А. Мудрик, Н. Савченко, Г. Селевко, Л. Сорокіна, А. Маслоу, Е. Фромм.

Дослідженням соціалізації як складного процесу адаптації особистості до соціального життя, дієвим результатом чого є окреслення та можлива зміна власного соціального статусу та соціальної ролі, що сприяє формуванню духовного світу молоді людини та є важливим чинником розвитку її індивідуальності, займалися В. Бочарова, Т. Василькова, Ю. Василькова, М. Галагузова, М. Євтух, В. Іванов, В. Кавецький, О. Караман, І. Кон, С. Литвиненко, В. Москаленко, Л. Пінчук, А. Рижанова, С. Харченко, Л. Штефан, Я. Щепанський та ін.

Різні аспекти оновлення змісту освіти, створення необхідних умов для соціалізації особистості в соціокультурних умовах суспільства у своїх наукових дослідженнях розглядали О. Барішева, В. Болгаріна, І. Зверєва, О. Капустіна, Л. Коваль, Н. Лавриченко, В. Оржеховська, Т. Осипова, Д. Паригін, А. Півнів, Р. Пріма, М. Рожков, О. Савченко, В. Скрипка, І. Фельдштейн, О. Якуба.

Метою статті є розкриття сутнісних характеристик проблеми соціалізації молоді в доробках вітчизняних та зарубіжних учених 2-ї пол. XX – початку XXI століття.

Виклад основного матеріалу дослідження. Молодь характеризується з позицій індивідуальних, неповторних рис, яка прагне самостійно реалізувати свою заданість, **соціалізуватись**. Категорія соціалізації, як стверджує Н. Лавриченко, дозволяє в повній мірі виокремлювати, фіксувати, описувати та аналізувати коло питань, які знаходяться на перетині всієї системи соціальних і суто педагогічних відносин суспільства [3, с. 15].

Соціалізація трактується як «процес засвоєння індивідом певної системи, знань, норм і цінностей, що допомагають йому функціонувати як повноправному члену суспільства» [8, с. 350]. Вона спрямована на подальший розвиток індивідом соціально-культурного досвіду та розглядається як процес включення у систему суспільних відношень і формування у нього соціальних якостей, що здійснюється через виховання і вплив зовнішнього середовища. Соціалізація не обмежується тільки засвоєнням соціального досвіду, більш цінним є його

інтеріоризація через особистісні установки та формування на основі цього ціннісних орієнтацій.

Технологічна сторона процесу **соціалізації** має враховувати такі особливості дій особистості, що проходить етап становлення: адаптацію до соціуму (приспособлення себе до навколишніх впливів, умов, обставин, що базується на механізмі саморегуляції людини) і самовизначення в соціумі (активну позицію, що припускає оцінку того, що відбувається навколо) [1, с. 67]. Цей процес активізується в умовах розвитку соціального самовизначення, яке трактується як «усвідомлення людиною своєї соціальної сутності, свого місця в суспільстві» [7, с. 492].

Соціальне самовизначення і пошук власного «Я» нерозривно пов'язані з формуванням світогляду, який включає в себе соціальну орієнтацію особистості: усвідомлення себе частиною соціальної спільноти, вибір майбутнього соціального стану і шляхів його досягнення [2]. При цьому наголошуємо на таких характеристиках соціального самовизначення: 1) самостійний, усвідомлений вибір дитиною себе як суб'єкта діяльності і спілкування, де результатом є досягнення достатнього рівня соціалізованості; 2) припускає визначення себе по відношенню до етичних цінностей суспільства; 3) можливо здійснити тільки на основі знання своєї «самості» (втільнення цілісності, гармонії, єдності власного «Я»), коли учні усвідомлювали б, як їх бачать оточуючі (однокурсники, батьки, вчителі); 4) воно є відкриттям власного «Я» на соціальному, особистісному і екзистенціальному рівні, «відчуття себе автором, творцем власної біографії»; 5) його педагогічна організація будувється на механізмі виявлення і реалізації потреб самоздійснення особистості: в безпеці, в соціальних зв'язках, в самоповазі, в самоактуалізації, а крім того, пізнавальній потребі, потребі в самовираженні та самоствердженні; 6) будувється як процес «соціальної автономізації» в рамках соціальної спільноти [1, с. 74–75].

При цьому «соціальне», зазвичай, визначають як сукупність тих чи інших властивостей та особливостей суспільних відносин відповідного суспільства, інтегрована у спільний діяльності (взаємодії) ... у конкретних умовах місця і часу, що виявляється в їхніх стосунках один з одним, до свого становища в суспільстві, до явищ і процесів у суспільному житті [8, с. 354]. Дефініція соціального характеризується як загальна властивість, що притаманна різним групам індивідів, є результатом інтеграції тих чи інших властивостей суспільних відносин. Характер і зміст стосунків між індивідами залежать від місця, котре вони займають, і ролі, яку виконують у різних суспільних структурах. Не випадково результатом спільної діяльності різних індивідів і є соціальне [2, с. 15].

Не випадково, соціалізація є універсальним процесом, що тісно пов'язаний зі становленням як власне особистості, так і суспільства в цілому. Адже, як «кожна особистість, щоб усвідомити себе, має шукати своє відображення в іншому «Я», так і кожна культура, кожне суспільство набуває здатності усвідомлювати себе, у співвідносності до

притаманних йому явищ та процесів; зважати на недоліки та переваги, міру свого розвитку або недосконалості лише в порівнянні з іншою культурою, іншим суспільством» – зазначає Н. Лавриченко [3, с. 17].

Сучасна наука володіє значною кількістю концепцій соціалізації особистості, які були запропоновані різними галузями знань – і це не дивно, адже саме поняття настільки містке, що його сутність і зміст виходять за рамки однієї науки. У гуманітарні науки термін «соціалізація» прийшов із політекономії, де його першочерговим значенням було «осуспільнення» стосовно землі і засобів виробництва. Автором терміну «соціалізація» відносно людини вважають американського соціолога Ф. Гіддінгса, який у 1887 році у книзі «Теорія соціалізації» використав його у значенні, близькому до сучасного, і тлумачив «як розвиток соціальної природи чи характеру індивіда, як підготовку до соціального життя» [5].

Варто зазначити, що соціалізація як самостійна галузь дослідження виокремилась у кінці 60-х років XX століття. Саме з цього періоду у наукову літературу тих часів почали проникати елементи західних концепцій соціалізації, які слугували поштовхом до об'єктивного аналізу проблеми соціалізації особистості у філософії, соціології, соціальній психології, педагогіці. До цього долучалися відомі вчені Б. Ананьєв, Г. Андреева, П. Лебедев, Б. Паригін та ін. Особливий внесок вони зробили у міждисциплінарне дослідження людського «Я» і встановлення залежності змісту соціалізації від мінливих умов життєдіяльності.

Наприкінці 80-х – початку 90-х років XX століття поняття «соціалізація» і пов'язана з ним проблематика набули особливої актуальності й висвітлені в роботах І. Кона, А. Мудрика, А. Міщенко, Е. Шиянова, В. Смирнова та ін.

Новий розвиток ідеї соціалізації молоді отримали на початку XXI століття в працях дослідників Н. Голованової, М. Гуліної, І. Зверєвої, А. Капської, В. Крисько, І. Липського, М. Лукашевича, Г. Лактіонової, С. Пальчевського, М. Плоткіна та ін. В основі їх наукових розробок – об'єктивне вивчення різновекторних впливів соціуму на особистість, що піддаються врахуванню, і дослідження активності індивідів різного віку та різної статі у процесі соціалізації.

Сутність соціалізації дозволяє виокремити в ній філософський, соціологічний, психологічний і педагогічний аспекти. Однак, найповнішу його характеристику забезпечує тільки міждисциплінарний підхід на основі дотримання методологічної цілісності, яка визначається методологічними принципами та інтегрованою природою її проходження і детермінації [4].

Педагогічна концепція соціалізації як «логічне розгортання внутрішнього педагогічного змісту цієї категорії має відображати об'єктивні закономірності структури, буття та розвитку цього явища у конкретній системі його соціально-педагогічних відносин» [3, с. 17]. Через це така дефініція стає методологічним підґрунтям визначення соціалізації як предметного поля

порівняльно-педагогічних досліджень, забезпечуючи передусім системне усвідомлення відповідних пізнавальних потреб та смислову орієнтацію в їх сукупності. Саме тому є нагальна потреба у вивченні цінних напрацювань вітчизняних учених 2-ї пол. XX – початку XXI століття проблеми соціалізації молоді. Адже її теоретичне осмислення як складової педагогічного процесу, вивчення форм, методів, засобів практичної реалізації як педагогічної мети поступово стали привертати увагу науковців. В Україні, зокрема, ця проблематика представлена в галузі наукових досліджень *соціально-філософського, соціально-психологічного та соціально-педагогічного напрямів*.

Так, серед представників *соціально-філософського напрямку* (С. Батенін, О. Іванов, В. Москаленко, Б. Паригін, С. Пеньков, А. Харчев та ін.) зацентровано увагу на позиції Б. Паригіна, що визначає процес соціалізації як досить багатогранний, як процес «олюднення людини, що включає як біологічні передумови, так і безпосередньо власне входження індивіда в соціальне середовище і передбачає: соціальне пізнання, соціальне спілкування, оволодіння навичками практичної діяльності, включаючи як світ речей, так і всю сукупність соціальних функцій, ролей, норм, прав та обов'язків, активну перебудову оточуючого (як природного, так і соціального) світу, зміну та якісне перетворення самої людини, її всебічний та гармонійний розвиток» [6, с. 62].

Інший дослідник А. Харчев, характеризуючи особистість з позицій соціуму, як носія найбільш суттєвих рис епохи, класу, нації, групи, вказує на соціальному (з позиції суспільства) та індивідуальному (своєрідність, неповторність) аспектах. Науковець наголошує, що для здійснення соціалізації необхідно «виявити у хаосі стихійних впливів такі, які найбільш сприятливі для формування необхідного даному суспільству типу особистості, посилити, за допомогою системи засобів виховання, педагогічну ефективність цих впливів, нейтралізувати, наскільки це можливо, фактори, що заважають досягненню поставлених вихователями цілей» [6, с. 62].

На думку В. Москаленка, поняття «формування особистості» відображає процес становлення й розвитку особистості з позицій створення, набуття завершеності та зрілості її особистісних рис, у той час як поняття «соціалізація» фіксує не тільки процес становлення, але й розвиток зрілих форм соціальності індивіда, їхню модифікацію у ході включення особистості до системи нових зв'язків та залежностей [4, с. 17].

Соціально-психологічний напрям представлений рядом таких науковців як: Г. Андреева, Н. Андреевкова, Л. Буєва, Я. Коломінський, І. Кон, О. Леонтьєв, Б. Ломов, В. Олышанський, Л. Смелков та ін.

Так, І. Кон досліджуючи соціалізацію з соціально-психологічних позицій, зазначає, що соціальність індивіда полягає у самій його природі; що люди володіють особливою ієрархією

вроджених людських потреб, а тому соціальна поведінка повністю детермінована і кожна особистість сама себе творить, сама є архітектором власного життєвого досвіду, а не твориться оточенням; що дії людини першочергово мотивовані цінністю власного «Я». Цінним у цьому контексті є виокремлення автором механізмів соціалізації, до яких науковець відносить родину, спеціальні заклади суспільного виховання – ясла, дитячі садки, школи, формальні і неформальні вікові групи та організації.

Ми акцентуємо увагу на позиції Л. Бусевої, яка категорію «соціалізації» окреслює як процес соціального становлення людського індивіду, формування його соціальної сутності.

Цю ідею розвиває Н. Андрєєнкова, характеризуючи соціалізацію індивіда як активний процес набуття ним повноцінної життєвої компетенції, готовності виконувати різноманітні соціальні ролі, утверджуючи й зберігаючи самоцінність і самототожність індивідуального «Я». Дослідниця стверджує що цей процес продовжується не все життя, а лише окреслений період (становлення індивіда як особистості), за який молода людина інтерналізує необхідний для життєдіяльності комплекс норм, ролей, що є основою формування стійкої системи соціальних орієнтацій, установок тощо [1].

Не менш значущою є позиція В. Ольшанського, згідно якої соціалізація – «процес, у ході якого людське єство (людська природа) з певними біологічними задатками набуває якостей, необхідних йому для життєдіяльності» [9, с. 66]. При цьому варто зазначити, що у порівнянні з категоріями «розвиток» і «виховання», соціалізація охоплює процес і результати взаємодії індивіда з усією сукупністю соціальних явищ та процесів.

У контексті виявлення зв'язку соціалізації з вихованням важливе значення мали висунуті А. Леонтьєвим положення про єдність діяльності, суспільних відносин та свідомості. Він показав, що діяльність людини органічно включена в систему суспільних відносин: «У яких би ... умовах і формах не здійснювалась діяльність людини, якої б структури вона не набувала, її не можна розглядати як вилучену із суспільних відносин, з життя суспільства. При всій своїй своєрідності діяльність людського індивіда є сукупністю, що включена до системи суспільних відносин. Поза цими відносинами людська діяльність взагалі не існує». Цю думку підтримує і розвиває Л. Смелков, характеризуючи соціалізацію як «процес становлення, формування та розвитку особистості у результаті послідовного включення її в систему суспільних відносин, заміщення позицій та виконання ролей, засвоєння соціальних цінностей та соціального досвіду в напрямку пізнавальної, творчої й комунікативної діяльності з метою задоволення індивідуальних, колективних та суспільних потреб» [6, с. 62].

Ми також урахуємо результати дослідження Б. Ломова, який визначав соціалізацію як взаємообумовленість таких процесів: 1) коли особистість усе більше включається в систему

суспільних відносин, її зв'язки з людьми й різними галузями життя суспільства розширюються й поглиблюються, і тільки завдяки цьому вона набуває життєвого досвіду, інтеріоризуючи його, робить своїм надбанням; 2) коли особистість, залучаючись до різноманітних галузей життя суспільства, набуває все більшої самостійності, відносної автономності, тобто розвиток у суспільстві містить процес індивідуалізації [9, с. 13].

Як певне узагальнення окреслених позицій щодо процесу соціалізації є твердження В. Войтка, який окреслений процес визначає «як оптимальне входження індивіда в соціальне оточення, знаходження свого місця у цьому оточенні на різних вікових етапах, максимальне поєднання потреб та інтересів суспільства й кожного його члена» [6, с. 62–63]. Як зазначає Н. Савченко, використовуючи філософську концепцію В. Войтка, соціалізація має дві основні лінії: перша – соціалізація свідомості – процес засвоєння індивідом соціальних норм, цінностей (культури), символів та перетворення соціального досвіду в установки, потреби та ціннісні орієнтації; друга лінія – соціалізація діяльності – процес засвоєння індивідом існуючих у суспільстві форм та зразків діяльності (трудової та суспільної), активна участь його у різних сферах діяльності суспільства згідно з особистісними потенціями, нахилами та здібностями, активна творчість індивідом нових форм діяльності суспільства. При цьому зазначаючи, що організовуючи діяльність варто зважати на рівень активності включення індивіда в реальний трудовий процес, в практику професійного та позапрофесійного спілкування з іншими людьми. Саме у практичній діяльності найкраще перевіряється сумісність чи несумісність людей, їхня ідентифікація та інші психологічні механізми соціалізації.

Соціально-педагогічний напрям представлений роботами Б. Бім-Бада, Б. Вульфова, О. Газмана, В. Єрмакова, Н. Лавриченко, А. Мудрика, М. Плоткіна, І. Сохань та інших.

Багатогранність соціалізації як предмета педагогічного пізнання зумовлена глибиною її «об'єктивного змісту і багатством її причинно-наслідкових зв'язків як у суспільному житті загалом, так і в його педагогічній підсистемі», – стверджує Н. Лавриченко [3, с. 18]. Науковиця категорію соціалізації тлумачить як «процес оволодіння набором програм діяльності та поведінки», що є визначальними для системи суспільних відносин, а також як «процес інтеріоризації індивідом знань, цінностей та норм», що є відображенням культурно-педагогічних надбань народу [3, с. 108]. З метою окреслення структурної побудови, визначення змістовної сторони соціалізації, визначення етапів та напрямків, важливим є чіткість формулювання цільової спрямованості, розв'язання педагогічних завдань та підбір способів їх розв'язання. Саме завдяки цьому поняття соціалізації «утворює категоріальні рамки наукового аналізу педагогічних явищ як з позиції їх співвіднесення з цілісністю соціальної системи, так і в

безпосередній їх даності «тут» і «тепер» у конкретній системі педагогічних відносин» [3, с. 18].

А. Мудрик, як мету соціалізації учнівської молоді вбачає у формуванні готовності юної особистості бути учасником відповідної сфери суспільного життя: це реальне входження в процес, демонстрування активної позиції, інкорпорація до певної сфери суспільних відносин, високий рівень прояву свідомості у поєднанні з діяльністю. Важливою передумовою такої готовності до діяльності та власне реальних дій (участі) у мінливих відносинах життєдіяльності є формування відповідної системи психофізичних та соціальних якостей конкретної особистості, оволодіння необхідним теоретичним базисом, а також знання соціальних алгоритмів, процедур, правил відповідної соціальної діяльності та поведінки. Результатом чого є досягнення необхідного рівня компетентності та відповідальності, формування потребо-мотиваційної сфери, розвиток інтересів у певній галузі суспільного життя.

В. Єрмаков, говорячи про об'єктивність соціального становлення з педагогічних позицій, вказує на таку специфічну рису: процес соціалізації відбувається як суб'єктивна діяльність і співдіяльність суб'єктів та інституцій суспільного життя. Рушійною силою такої інтеграції є відповідна соціальна потреба, що має системний характер і реалізується як сукупність індивідуальних та інституційних запитів та вимог. Це, у свою чергу, є передумовою формування мотивів, інтересів, цільової спрямованості, ціннісних орієнтирів, ідеалів та інших чинників соціально-педагогічної діяльності, внаслідок якої й відбувається соціалізація молоді.

Суспільні інституції, серед яких, як зазначає Н. Лавриченко, «освітня посідає одне з чільних місць», прагнуть наблизити становлення соціально зрілої особистості до ідеалу через формування її соціального характеру [3, с. 109]. Саме він інтегрує загальні риси (показники) особистості, властиві більшості членів певної соціальної групи та складають цілісну модель соціального суб'єкта. Інтегрована множина цих моделей є «функціональним ідеалом сучасної соціально зрілої особистості, що виконує функції педагогічної мети у процесі соціалізації молоді.

Вітчизняні науковці (В. Доній, І. Єрмаков, Н. Лавриченко, Г. Несен, Л. Сохань) запропонували системний перелік показників, сукупність яких визначає соціально-педагогічну характеристику індивідуальності. Соціалізація особистості припускає, що об'єктом дослідження є не одна чи декілька, а весь комплекс суспільно значимих якостей людини в їхній єдності і взаємодії. Вони охоплюють усю сукупність рис свідомості і поведінки. Таким показниками було визначено: 1) рівень практичного мислення; 2) цілеспрямованість – вміння ставити собі цілі й досягати їх; 3) вміння, навички приймати самостійні рішення; 4) рівень розвитку навичок соціального спілкування, взаємодії, співробітництва; 5) оптимальність поведінки і

регулювання дій (в праці, в пізнанні, у спілкуванні); 6) вміння аналізувати типові соціальні ситуації і виробляти оптимальні програми поведінки в них; 7) провідні різновиди діяльності їх якості, доцільність; 8) провідний тип діяльності (репродуктивний, творчий); 9) досвід поведінки в конфліктних ситуаціях; 10) рівень і диференційованість особистих ціннісних орієнтацій; 11) рівень особистого самовизначення і самореалізації, самостійності та довіри до себе; 12) здатність до соціальної творчості – зацікавленість у зміні умов праці, готовність до зміни самого себе; 13) обсяг і рівень розвитку міжособистісних стосунків вихованців; 14) життєвий план – самопрогноз змісту та напрямку соціально-професійної адаптації та інтеграції; 15) конкурентоспроможність; 16) рівень розвитку конструктивної технології соціальної поведінки; 17) практичні, трудові якості; 18) сумлінність; 19) відповідальність у ставленні до навчання та інших різновидів праці; 20) прагнення до постійного підвищення освітньої та професійної кваліфікації; 21) позитивне сприйняття всього нового; 22) бажання та вміння вносити свою ініціативу і підприємливість у спільну трудову діяльність; 23) прагнення до самостійного самовизначення та самореалізації в праці; 24) своєчасність виконання трудових завдань, продуктивність праці; 25) точність, ретельність, акуратність трудової діяльності; 26) рівень оволодіння різновидами домашньої та обслуговуючої праці; 27) адекватна самооцінка результатів навчальної та трудової діяльності; 28) адекватність професійних намірів об'єктивним здібностям і можливостям [3, с. 97–98; 5].

Висновки та перспективи подальших розвідок напряму. Отже, соціалізація в загальному розумінні характеризується: як процес засвоєння індивідом певної системи, знань, норм і цінностей, що допомагають йому функціонувати як повноправному члену суспільства; як процес становлення особистості, поступове засвоєння нею вимог суспільства, набуття соціально значимих характеристик свідомості і поведінки, які регулюють її взаємини з суспільством.

Акцентуючи увагу на характеристиці основних напрямів соціалізації особистості: соціально-філософському, соціально-психологічному та соціально-педагогічному, зазначаємо, що їх сутнісно-змістовна сторона спрямована на представлення специфіки соціального розвитку індивіда співвідносно до його ролі в соціумі, рівня активності (широти взаємодії) та в залежності від умов суспільного життя. Власне становлення особистості у процесі соціалізації – складний процес, який включає в себе ряд взаємозалежних рівнів: світоглядного, біологічного, психологічного, педагогічного, соціального. Їх трактування з позиції домінантності слугує основою для обґрунтування різних соціальних теорій, підходів, напрямів. Між тим, у реальних умовах життя постійно відбувається розвиток як самої соціальної ситуації, так і шляхів входження в неї особистості, що завжди розширює уявлення про можливе. Перспективами подальших розвідок напряму є

дослідження теорій соціалізації особистості з позицій зарубіжних вчених у межах окресленого періоду.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Алексєєнко Т.Ф. Соціалізація особистості: можливості й ризики (соціально-педагогічний аспект): наук.-метод. посібник. К.: Педагогічна думка, 2007. 152 с.
2. Дубінка Микола. Соціальне самовизначення старшокласників: пошук підходів до розуміння. *Рідна школа*. 2017. № 3-4 (березень-квітень). С. 15-19.
3. Лавриченко Н. М. Педагогіка соціалізації: європейські абрисы. К.: ВіРА ІНСАЙТ, 2000. 444 с.
4. Москаленко В. В. Соціалізація особистості: монографія. К.: Фенікс, 2013. 540 с.
5. Психологія і педагогіка життєтворчості / В. Д. Доній, Г. М. Несен, Л. В. Сохань, І. Г. Єрмаков. К.: ВІПОЛ, 1996. 791 с.
6. Савченко Н. С. Соціалізація особистості як наукова проблема у 60-70-ті рр. ХХ століття *Наукові записки*. Серія: Педагогічні науки. Кропивницький: Центральноукраїнський державний університет імені Володимира Винниченка, 2025. Випуск 217. С. 60-65. DOI: <https://doi.org/10.36550/2415-7988-2025-1-217-60-65>
7. Соціологія: короткий енциклопедичний словник. Під заг. ред. В. І. Воловича. К.: Укр. центр духовної культури, 1998. 736 с.
8. Соціолого-педагогічний словник / За ред. В. В. Радула, вид. 2-е. Харків: Мачулін, 2015. 444 с.
9. Харченко С. Я. Соціалізація дітей та молоді в процесі соціально-педагогічної діяльності: теорія і практика: [монографія]. Луганськ: Альма-матер, 2006. 320 с.

REFERENCES

1. Alyeksyeenko, T. F. (2007). Sotsializatsiya osobystosti: mozhlyvosti y ryzyky (sotsial'no-pedahohichnyy aspekt). [Socialization of the individual: possibilities and risks (social and pedagogical aspect)]: nauk.-metod. posibnyk. K.: Pedahohichna dumka. 152 s. [in Ukrainian]
2. Dubinka Mykola. (2017). Sotsial'ne samovyznachennya starshoklasnykiv: poshuk pidkhdov do rozuminnya. [Social self-determination of high school students: searching for approaches to understanding]. *Ridna shkola*. № 3-4(berezen'-kviten'). S. 15-19. [in Ukrainian]
3. Lavrychenko, N. M. (2000). Pedahohika sotsializatsiyi: yevropeys'ki abrysy. [Pedagogy of socialization: European outlines]. K.: ViRA INSAIT. 444 s. [in Ukrainian]

4. Moskalenko, V. V. (2013). Sotsyalizatsiya lychnosty. [Socialization of personality]. K.: Feniks. 540 s. [in Ukrainian]
5. Psykholohiya i pedahohika zhyttyetvorchosti (1996). [Psychology and pedagogy of life creation]. / V. D. Doniy, H. M. Nesen, L. V. Sokhan', I. H. Yermakov. K.: VIPOL. 791 s. [in Ukrainian]
6. Savchenko, N. S. (2025). Sotsializatsiya osobystosti yak naukova problema u 60-70-ti rr. [Socialization of the personality as a scientific problem in the 60s-70s of the 20th century]. *KHKH stolittya Naukovi zapysky. Seriya: Pedahohichni nauky. Kropyvnyts'kyu: Tsentral'noukrayins'ky derzhavnyy universytet imeni Volodymyra Vynnychenka*, 2025. Vypusk 217. S. 60-65. [in Ukrainian]
7. Sotsiolohiya: korotkyy entsyklopedychnyy slovnyk. (1998). [Sociology: a short encyclopedic dictionary]. Pid zah. red. V. I. Volovycha. K.: Ukr. tsentr dukhovnoyi kul'tury. 736 s. [in Ukrainian]
8. Sotsioloho-pedahohichnyy slovnyk. (2015). [Sociological and pedagogical dictionary] / Za red. V. V. Radula. Kharkiv: Machulin. 444 s. [in Ukrainian]
9. Kharchenko, S. Ya. (2006). Sotsializatsiya ditei ta molodi v protsesi sotsialno-pedahohichnoi diialnosti: teoriia i praktyka: [monohrafiia]. [Socialization of children and youth in the process of socio-pedagogical activity: theory and practice: [monograph]]. Luhansk: Alma-mater. 320 s. [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ДУБІНКА Микола – доктор педагогічних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки та спеціальної освіти Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: проблема професійного самовизначення особистості в історичному вимірі; вивчення педагогічної спадщини В. О. Сухомлинського, теорія і практика позашкільної освіти.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

DUBINKA Mykola – Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor Department of Pedagogy and Special of Education Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University.

Scientific interests: the problem of professional self-determination of personality in the historical dimension; study of the pedagogical heritage of V. O. Sukhomlynskyi, theory and practice of extracurricular education.

Стаття надійшла до редакції 19.02.2025 р.
Стаття прийнята до друку 03.03.2025 р.

УДК 37.091:327.51

DOI: 10.36550/2415-7988-2025-1-218-121-127

ЗВЄКОВА Вікторія –

кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри загальної педагогіки і спеціальної освіти
Ізмаїльського державного гуманітарного університету
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6044-8814>
e-mail: vikazvekova19@gmail.com

РОЛЬ МУЗИКИ У ФОРМУВАННІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ КИТАЮ В КОНТЕКСТІ ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ

У сучасному світі музика є важливим засобом формування національної ідентичності та патріотичного виховання, особливо серед дітей молодшого шкільного віку. Вона не лише розвиває естетичний смак і музичні здібності, а й сприяє усвідомленню культурної спадщини, традицій та цінностей свого народу. У Китаї, де питання національної свідомості та патріотизму займають чільне місце в системі освіти, музика відіграє ключову роль у вихованні молодого покоління. У статті досліджується роль музики у формуванні національної ідентичності молодших школярів Китаю в контексті патріотичного виховання. Автором

розглядаються особливості використання музичного мистецтва як ефективного засобу виховання патріотичних почуттів, розвитку емоційної сфери, соціалізації та формування культурної свідомості дітей. Аналізується вплив традиційної та сучасної китайської музики на процес національного самоусвідомлення школярів, а також освітні методи й підходи, що сприяють зміцненню зв'язку між музичною культурою та патріотичним вихованням. Визначено значення музичної освіти у розвитку гармонійної особистості, яка усвідомлює свою приналежність до національної спільноти.

У статті розглядається роль музичного мистецтва у патріотичному вихованні молодших школярів Китаю, зокрема його вплив на естетичне, інтелектуальне, емоційне та соціальне становлення дитини. Проаналізовано особливості впровадження музичних практик у систему початкової освіти Китаю з метою зміцнення патріотичних почуттів. Аналізуються основні функції музичного виховання, такі як розвиток слухових здібностей, емоційна та соціальна адаптація, інтелектуальне зростання, формування культурної свідомості та національної ідентичності. Окрема увага приділяється значенню музики як засобу патріотичного виховання, що сприяє передачі історичних і культурних цінностей, формуванню гордості за національну спадщину та зміцненню громадянської позиції.

Ключові слова: музика, національна ідентичність, патріотичне виховання, молодші школярі, музична освіта, культурна спадщина, національна ідентичність.

ZVIEKOVA Victoriia –

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Department of General Pedagogy and Special Education

Izmail State University of Humanities

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6044-8814>

e-mail: vikazvekoval9@gmail.com

THE ROLE OF MUSIC IN SHAPING THE NATIONAL IDENTITY OF YOUNG SCHOOLCHILDREN IN CHINA IN THE CONTEXT OF PATRIOTIC EDUCATION

In the modern world, music is an important tool for shaping national identity and fostering patriotism, especially among young schoolchildren. It not only develops aesthetic taste and musical abilities but also contributes to the awareness of cultural heritage, traditions, and values of one's nation. In China, where national consciousness and patriotism hold a prominent place in the education system, music plays a key role in shaping the younger generation.

This article explores the role of music in shaping the national identity of young schoolchildren in China within the framework of patriotic education. The author examines the use of musical arts as an effective means of fostering patriotic feelings, emotional development, socialization, and the formation of children's cultural consciousness. The impact of traditional and contemporary Chinese music on the process of national self-awareness among schoolchildren is analyzed, along with educational methods and approaches that strengthen the connection between musical culture and patriotic education. The significance of music education in developing a well-rounded personality that recognizes its belonging to the national community is also highlighted.

The article discusses the role of musical arts in the patriotic education of young schoolchildren in China, particularly its influence on their aesthetic, intellectual, emotional, and social development. The features of implementing musical practices in China's primary education system to enhance patriotic feelings are analyzed. The key functions of music education, such as the development of auditory skills, emotional and social adaptation, intellectual growth, cultural awareness, and national identity formation, are examined. Special attention is given to the importance of music as a means of patriotic education that facilitates the transmission of historical and cultural values, fosters pride in national heritage, and strengthens civic engagement.

Key words: music, national identity, patriotic education, young schoolchildren, music education, cultural heritage, national identity.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Патріотичне виховання є важливою складовою сучасної освітньої системи, оскільки сприяє формуванню громадянської свідомості, національної ідентичності та духовно-моральних цінностей підростаючого покоління. У Китаї патріотичне виховання молодших школярів набуває особливого значення у зв'язку з посиленням державної політики щодо збереження національних традицій, історичної пам'яті та культурної спадщини.

Музичне мистецтво займає ключове місце в системі патріотичного виховання, оскільки має потужний емоційний та виховний вплив на дітей. Завдяки синтезу мелодії, ритму та тексту музика сприяє формуванню уявлень про рідну культуру, національні символи та історичні події. Особливу роль у цьому процесі відіграють традиційні китайські музичні твори, які відображають етнічну самобутність, героїчне минуле народу та його моральні ідеали.

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю розробки ефективних методик використання музичного мистецтва як засобу патріотичного виховання в початковій школі. Важливо визначити оптимальні педагогічні підходи до інтеграції патріотичних мотивів у навчальні

програми з музичного мистецтва, враховуючи вікові особливості дітей молодшого шкільного віку, їхні пізнавальні інтереси та емоційні потреби.

З огляду на це, дослідження ролі музичного мистецтва у патріотичному вихованні молодших школярів Китаю сприятиме не лише розвитку національної ідентичності дітей, а й зміцненню загальнокультурних і моральних цінностей суспільства загалом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Численні дослідження демонструють, що музика має унікальні можливості для патріотичного виховання. Мяо Конг'юань підкреслює, що навчання пісням може ефективно впливати на розвиток патріотичного самоусвідомлення та сприяти формуванню у учнів почуття національної гордості та усвідомлення історичної місії [10]. Цюй Цзяньзазначає, що китайські народні пісні, завдяки своїм патріотичним елементам, здатні активізувати патріотичні почуття учнів [11]. Дослідження Чень Чуньфана також вказує на те, що хорові пісні допомагають покращити музично-естетичні навички учнів початкових класів та тонко впливають на їхні патріотичні почуття [12].

Проблема патріотичного виховання дітей молодшого шкільного віку на сучасному етапі активно досліджується науковцями у сфері

педагогіки, психології та мистецької освіти. Вагомий внесок у вивчення цього питання зробили як китайські, так і зарубіжні дослідники, які аналізують роль мистецтва у формуванні національної ідентичності та громадянської свідомості дітей.

Значна частина досліджень присвячена питанням патріотичного виховання в освітньому процесі. Так, китайські науковці (Wang, Zhang, Li та ін.) наголошують на необхідності інтеграції патріотичних тем у шкільну програму, зокрема через мистецькі дисципліни. Вони відзначають, що використання національної музичної спадщини сприяє формуванню позитивного ставлення до історії, культури та традицій країни.

Українські та європейські вчені (Кононенко, Савченко, Smith, Johnson та ін.) досліджують вплив музичного мистецтва на розвиток емоційної сфери дітей, їхнє соціальне становлення та здатність до естетичного сприйняття світу. Вони підкреслюють, що патріотичні пісні, музичні вистави та інтерактивні форми навчання дозволяють ефективно передавати дітям культурні цінності та національні традиції.

Окремий напрям досліджень стосується застосування музичних творів у виховному процесі. Наукові роботи (Фань Лу [8], Чень Чуньфан [9] та ін.) висвітлюють особливості використання традиційної китайської музики у навчальних закладах та її роль у формуванні патріотичних почуттів. Дослідники зазначають, що музика як емоційно забарвлений засіб впливу допомагає дитині глибше усвідомити зміст понять «Батьківщина», «історія», «національна спадщина».

Попри значний інтерес до цієї проблематики, дослідження інтеграції музичного мистецтва у процес патріотичного виховання молодших школярів Китаю потребують подальшого розвитку. Необхідно детальніше вивчити сучасні підходи до використання музичних творів у шкільному навчанні, проаналізувати ефективність різних методик та визначити оптимальні педагогічні умови для формування національної свідомості учнів початкової школи.

Мета дослідження: визначення ролі музичного мистецтва як засобу патріотичного виховання молодших школярів Китаю, а також вивчення впливу традиційної та сучасної музики на формування національної ідентичності, розвиток патріотичних почуттів, естетичних, інтелектуальних, емоційних і соціальних аспектів особистості учнів початкових класів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Музичне мистецтво займає важливе місце у всебічному розвитку молодших школярів, оскільки воно не лише стимулює естетичний розвиток, але й позитивно впливає на інтелектуальний, емоційний і соціальний розвиток дитини. У процесі музичної діяльності учні покращують свої слухові здібності, що сприяє більш точному сприйняттю звуків і розвитку аудіальних навичок. Вони вчаться концентрувати свою увагу, що має позитивний ефект на здатність до навчання в інших сферах. Окрім того, музика активно розвиває пам'ять дітей,

адже запам'ятовування мелодій, ритмів і текстів пісень тренує мізкові функції, сприяючи кращому засвоєнню інформації [7].

Музика також є потужним стимулом для розвитку уяви та креативності. Вона дозволяє дітям виражати свої емоції, формувати власні художні образи та виявляти індивідуальність. Через спів, гру на інструментах і слухання музичних творів молодші школярі вчаться відчувати різноманітність звуків і виразів, що формує їхній творчий потенціал.

Значну роль у розвитку патріотичного виховання відіграли видатні філософи та політичні діячі, такі як Конфуцій, Мо Ді, Сунь Ятсен і Чан Кайші, чия діяльність сприяла формуванню національної свідомості та соціальної єдності в Китаї. Під їх впливом було закладено основи патріотизму, що стали важливою складовою частиною освітнього процесу. В процесі еволюції китайської освіти музичне виховання адаптувалося до змін, пов'язаних з модернізацією та глобалізацією. Однак, попри зміни в методах і підходах, музика залишалася потужним засобом для формування національної свідомості і підтримки патріотизму в молоді.

У сучасних умовах, з огляду на глобалізацію та культурний вплив інших країн, патріотичне виховання в Китаї все ще займає ключову роль у формуванні національної ідентичності та зміцненні соціальної стабільності. Важливим аспектом є інтеграція національних цінностей у освітній процес, зокрема через мистецтво, включаючи музику, що активно використовується для розвитку патріотичних почуттів серед молоді.

Окрім цього, музика є надзвичайно важливим інструментом у процесі формування національної ідентичності. Народні пісні, класичні твори та сучасні композиції не лише знайомлять дітей із багатством культурної спадщини свого народу, а й допомагають сформувати почуття гордості за свою історію, традиції та культурні цінності. Через музичні твори діти вчаться любити свою Батьківщину, поважати її культуру та історію, а також розуміти значення національної єдності. Музичне мистецтво не тільки розвиває естетичні смаки, але й активно сприяє становленню патріотичної свідомості та громадянськості.

Основні функції музичного мистецтва у навчанні молодших школярів включають:

1. Одна з основних функцій музичного мистецтва в навчанні молодших школярів – це розвиток слухових здібностей. Музика допомагає дітям розвивати вміння слухати та розрізняти різні елементи звукової тканини – ритм, темп, висоту звуків, гучність, динаміку та інтонацію. Це створює умови для розвитку музичного слуху, який є важливою складовою музичної грамотності. В процесі слухання музичних творів учні вчаться визначати відмінності між швидкими й повільними ритмами, розпізнавати різні мелодії та акорди, що розвиває їхню здатність до концентрації уваги та слухової пам'яті. Музика також сприяє розвитку емоційної чутливості дітей, адже мелодія та гармонія можуть викликати певні емоційні реакції – від радості до суму, що дає можливість дітям

навчитися не лише слухати, а й відчувати музику на глибшому рівні. Це дає змогу формувати у дітей відчуття музичної виразності та творчої інтерпретації, що сприяє розвитку креативності та вміння виражати свої почуття через музику.

2. Музика є одним з найбільш потужних засобів емоційного вираження, що має безпосередній вплив на емоційний розвиток дітей. Вона допомагає молодшим школярам не тільки переживати різноманітні емоції, але й усвідомлювати їх, виражати через музичні твори те, що інколи складно передати словами. У процесі музичної діяльності діти розвивають здатність розпізнавати і контролювати свої емоційні реакції, що є важливим для їхнього загального емоційного благополуччя та розвитку емоційного інтелекту. Музика здатна викликати у дітей широкий спектр емоцій: від радості до суму, від захоплення до спокою. Наприклад, швидкий ритм та веселі мелодії можуть пробуджувати почуття радості, бадьорості, а меланхолійні композиції або повільні темпи можуть сприяти роздумам або співпереживанню. Через музику діти можуть переживати певні моменти з власного життя, уявляючи себе героями музичних творів або відображаючи в музиці свої внутрішні переживання. Це дає можливість не тільки виразити те, що вони відчувають, але й побачити свої емоції з іншого боку, що допомагає краще їх розуміти.

3. Музика має потужний вплив на соціальний розвиток дітей, оскільки вона вчить співпраці, взаємодії та взаємній підтримці. Спільне виконання музичних творів у колективі дозволяє дітям налагоджувати комунікацію, розвивати навички командної роботи, а також навчатися взаємопідтримки. Під час колективного співу чи гри на музичних інструментах діти повинні працювати разом, слухати один одного, злагоджено виконувати частини композиції, дотримуючись загального темпу і ритму. Це створює атмосферу взаєморозуміння та єдності, вчить дітей бути частиною колективу, висловлювати свої ідеї та слухати інших. Вони також розвивають навички вирішення конфліктів, які можуть виникати під час спільної діяльності, та вчать шанувати думки й почуття інших. Колективна музична діяльність сприяє формуванню довіри, а також формує відчуття причетності до загального результату, що є важливим аспектом соціальної інтеграції.

4. Музичні заняття мають значний вплив на інтелектуальний розвиток дітей. Вони сприяють розвитку пам'яті, уваги, логічного мислення та творчих здібностей. Заняття музикою вимагають від учнів уважності до деталей: вони повинні слухати мелодію, відтворювати правильні ноти, слідувати за ритмом і темпом виконання. Цей процес розвиває здатність концентрувати увагу на декількох аспектах одночасно, покращує здатність до зосередженості та точності. Крім того, музика сприяє розвитку пам'яті, оскільки діти повинні запам'ятовувати тексти пісень, музичні фрагменти або структуру композиції. Вивчення музичних творів також розвиває логічне мислення, оскільки діти мають зрозуміти структуру композиції,

взаємозв'язки між різними елементами музики, та організувати свої дії під час виконання. Важливою частиною музичної діяльності є також розвиток уяви і креативності, адже діти можуть створювати власні мелодії, імпровізувати та експериментувати з музичними елементами. Музичні заняття допомагають дітям розвивати інтелектуальні здібності через інтеграцію слухових і когнітивних навичок, що є основою для їхнього загального розвитку.

5. Музика є важливою складовою культурної освіти, оскільки вона допомагає дітям ознайомитися з багатством культурних традицій, народними мелодіями та класичними творами композиторів. Через музику діти не лише навчаються техніці виконання, а й пізнають різноманітні естетичні цінності, що формують їхні естетичні смаки. Знайомство з музикою різних культур дозволяє дітям краще розуміти культурну спадщину свого народу та інших народів, відчувати глибину історичних подій та традицій, закладених у музиці. Це також сприяє розвитку національної самосвідомості: через музику діти пізнають власну історію, фольклор, звичаї, а також гордяться досягненнями своєї культури. Культурне виховання через музику допомагає формувати в дітей почуття поваги до традицій та культурної спадщини, що є важливим аспектом для розвитку гармонійної особистості. Вивчення музичних творів класичних композиторів, народних пісень, а також знайомство з різними жанрами музики сприяє формуванню естетичних смаків, розвитку культурної грамотності та підвищує інтерес до історії та мистецтва.

Музичне мистецтво відіграє ключову роль у формуванні національної самосвідомості, оскільки воно є потужним засобом вираження колективних цінностей, історії, культури та традицій народу. Музика здатна передавати емоції, які не потребують перекладу, оскільки її мова є універсальною і доступною для кожного. Завдяки своїй здатності виражати почуття, музика глибоко впливає на свідомість людей, формуючи у них відчуття приналежності до певної культури та історії [1].

Одним із основних аспектів музики є її здатність зберігати історичну пам'ять народу. Через пісні, музику та народні мелодії передаються важливі моменти історії, що формують колективну ідентичність. Народні пісні часто містять історичні розповіді, легенди, епопеї, які дозволяють слухачам глибше зрозуміти традиції, боротьбу та перемоги свого народу. Музика, таким чином, не лише фіксує важливі історичні події, а й зберігає в собі дух часу, відображаючи соціально-політичні зміни, що відбуваються в країні.

Національна самосвідомість формується також через знайомство з культурними особливостями музики. Кожен народ має свої унікальні музичні стилі, інструменти, ритми і жанри, які є важливими елементами культурної спадщини. Музичні твори дозволяють дітям усвідомити свою приналежність до певної нації, сприяють глибшому розумінню своєї культури та історії. Вивчення традиційної та сучасної музики

допомагає формувати почуття гордості за свою націю, оскільки діти починають усвідомлювати, що вони є частиною великої культурної традиції.

Особливо важливою є роль музичного мистецтва у вихованні патріотизму. З його допомогою формується не лише глибоке почуття приналежності до своєї нації, але й готовність захищати свою країну, брати участь у її розвитку та збереженні культурних цінностей. Музика, що звертається до національних тем, надає сили для боротьби за незалежність та свободу, підтримує моральний дух нації під час важких історичних періодів. Наприклад, патріотичні пісні, що співаються в умовах війни чи революції, надають людям впевненості і є важливими символами єдності нації.

Крім того, музичне мистецтво сприяє розвитку національної самосвідомості через інтерпретацію культурних цінностей, таких як родина, релігія, природа та традиційний уклад життя. Через музику діти знайомляться з основними моральними орієнтирами та цінностями, які характеризують їхній народ, такими як гостинність, повага до старших, патріотизм та любов до рідної землі. Ці елементи культурної ідентичності стають важливими для розвитку внутрішньої єдності суспільства та для формування у дітей почуття належності до рідної культури.

Завдяки своїй здатності об'єднувати людей, музика відіграє важливу роль не лише в індивідуальному розвитку особистості, а й у соціальному об'єднанні нації. Вона може стати важливим чинником для зміцнення національної єдності, підвищення рівня патріотизму та національної гордості серед молодого покоління. Музичне мистецтво формує в дітей не лише інтелектуальні, емоційні та естетичні якості, але й глибоке розуміння своїх коренів, культури та національної ідентичності, що робить їх свідомими громадянами своєї країни.

Музика є важливим елементом культурної спадщини, що дозволяє передавати історію та традиції з покоління в покоління. Наприклад, в Китаї, як і в інших країнах, музика, народні пісні, танці та інструментальні композиції несуть у собі величезну культурну цінність, що допомагає зберігати національну пам'ять та підвищує патріотичні почуття. Народні пісні, які розповідають про важливі історичні події, героїв і битви, стають не тільки музичними творами, а й засобами формування національної свідомості [2].

У процесі музичного виховання діти та молодь освоюють твори, що передають основні принципи національної культури, повагу до традицій та історії. За допомогою музики відбувається формування почуття гордості за свою країну, патріотизму, єдності. Важливу роль у цьому процесі відіграють твори класичної музики, які відображають національні особливості та духовність народу, а також сучасні музичні композиції, що підкреслюють важливість національної ідентичності в умовах глобалізації.

Музика є потужним інструментом соціалізації. Вона об'єднує людей, надає можливість

для взаємодії та колективної діяльності. Хори, оркестри, народні ансамблі – усі ці форми музичної діяльності сприяють розвитку відчуття спільності, що є важливим для формування національної самосвідомості. Залучення до таких колективів дозволяє молоді відчувати свою приналежність до певної культурної спільноти, осмислити власне місце в історії та культурі країни.

В умовах політичних або соціальних криз музичне мистецтво здатне виконувати роль засобу мобілізації суспільства та зміцнення національної єдності. Наприклад, в історії Китаю музика часто використовувалася для підтримки патріотичних настроїв під час військових конфліктів або в періоди національних катастроф. Пісні та марші, що пропагують єдність, відданість батьківщині та підтримку національних ідеалів, виконують важливу роль у зміцненні морального духу нації [3].

Музичне виховання в школах і університетах продовжує залишатися важливим елементом у формуванні національної самосвідомості. Враховуючи значну роль музики у вихованні молоді, сучасні освітні програми активно включають елементи національної музичної культури в процес навчання. Це не тільки сприяє розвитку естетичних і музичних здібностей, але й допомагає формувати почуття гордості за національну спадщину.

Таким чином, музичне мистецтво є важливим чинником у формуванні національної самосвідомості. Воно не тільки сприяє збереженню та передачі національної культури, але й активно впливає на формування патріотичних почуттів, почуття єдності та відповідальності перед своєю країною. Музика, як один з найбільш емоційно виразних видів мистецтва, має унікальну здатність об'єднувати людей навколо спільних ідеалів і цінностей, що робить її незамінним інструментом у формуванні національної самосвідомості.

Висновки та перспективи подальших розвідок напряму. Музичне мистецтво відіграє ключову роль у патріотичному вихованні молодших школярів Китаю, сприяючи формуванню національної ідентичності, розвитку емоційної та інтелектуальної сфери дитини. Воно має унікальну здатність впливати на дітей через емоційні образи, що передаються через музику, зокрема через народні пісні, класичні твори та сучасні композиції. Музика дозволяє дітям не лише відчувати гордість за свою національну спадщину, а й сформувати патріотичні почуття, що є важливими для розвитку здорової громадянської свідомості та взаємоповаги до культурних цінностей своєї країни. Важливою є роль музичного мистецтва в культурному вихованні, адже через нього діти знайомляться з основами національної культури, історією та традиціями свого народу, що сприяє формуванню естетичних смаків і національної самосвідомості. Музика, як засіб передачі цінностей, має потенціал зміцнення патріотичних почуттів, особливо в умовах глобалізації, коли необхідно зберігати та підтримувати національну ідентичність.

Подальші дослідження можуть зосередитися на кількох важливих напрямках. По-перше, варто здійснити детальніший аналіз ефективності

використання різних музичних практик для патріотичного виховання в початкових школах Китаю. Це включає порівняльний аналіз традиційних народних пісень та сучасної музики, а також їх вплив на формування національної свідомості молодших школярів. По-друге, доцільно дослідити інтеграцію музичних програм з іншими аспектами освітнього процесу, такими як історія, література та мистецтво, для більш ефективного розвитку комплексної національної свідомості у дітей. Розробка методичних рекомендацій та програм для педагогів також є важливою частиною подальших досліджень, що дозволить створити ефективні стратегії для впровадження музичного виховання в навчальний процес.

Визначення впливу музичного мистецтва на формування соціальної відповідальності та громадянської позиції дітей, а також на їх здатність до міжкультурної комунікації може стати важливою темою для подальших досліджень у контексті сучасних освітніх реалій.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Бухнієва О.А. Педагогічний потенціал вокального мистецтва у патріотичному вихованні молодших учнів у КНР. Наукові записки. Серія «Психолого-педагогічні науки» (Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя) / за заг. ред. В. В. Бурназової. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2024. № 2. URL: <https://lkr.ndu.edu.ua/index.php/nz/>
2. Коваленко С.І., Белкіна Н.І. Історія зарубіжної педагогіки. Хрестоматія: Навчальний посібник. Київ: Центр навчальної літератури, 2006. 664 с.
3. Малашевська І. А. Феномен музикотерапії та досвід її застосування у сфері музичної педагогіки. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, 2020. Серія 14. Теорія і методика мистецької освіти. Випуск 18(23). С. 22–28.
4. Масол Л. М. Методика навчання мистецтва у початковій школі: Посібник для вчителів/Л.М.Масол,О.В.Гайдамака, Е.В.Белкіна,О.В.Калініченко, І.В.Руденко. Харків: Веста: Видавництво “Ранок”, 2006. 256 с.
5. Орлов В. Д. Мистецтво і педагогічні технології. Мистецтво та освіта. 2001. №1. С. 8–12.
6. Пей Сіцзя. Аналіз та дослідження змісту патріотичного виховання в підручниках з музики молодших класів[D]. Хунанський педагогічний університет, 2020 DOI : 10.27137/d.cnki.ghusu.2020.00800.
7. Умрихіна О. Естетична підготовка майбутнього учителя музики. Проблеми підготовки сучасного вчителя. 2015. № 12. С. 213–220.
8. Фань Лу. Дослідження патріотичного виховання в класі музики молодших класів середньої школи[D]. Педагогічний університет Хуайбей, 2023. DOI: 10.27699/d.cnki.ghbmt.2023.000480.
9. Чень Чуньфан. Університет науки і технологій Гуансі, 2023. DOI :10.27759/d.cnki.ggxg.2023.000411.
10. 韩念念. 体验式教学模式在初中民歌教学中的应用[D]. 扬州大学, 2023. DOI :10.27441/d.cnki.gyzdu.2023.000205.
11. 范璐. 初中音乐课堂教学中的爱国主义教育研究 [D]. 淮北师范大学, 2023. DOI:10.27699/d.cnki.ghbmt.2023.000480.

12. 刘颖. 浅析新课改背景下初中音乐课堂教学中存在的问题及解决对策 [J]. 当代家庭教育, 2024, (02):111-113.

REFERENCES

1. Bukhniieva, O.A. (2024). Pedagogichnyi potentsial vokalnogo mystetstva u patriotichnomu vykhovanni molodshykh uchniv u KNR. [The Pedagogical Potential of Vocal Art in Patriotic Education of Junior Students in the People's Republic of China] Naukovi zapysky. Seria «Psykhologo-pedahohichni nauky» (Nizhynskiy derzhavnyi universytet imeni Mykoly Hoholia) / za zah. red. V. V. Burnazovoi. Nizhyn: NDU im. M. Hoholia. № 2. URL: <https://lkr.ndu.edu.ua/index.php/nz/> [in Ukrainian]
2. Kovalenko, Ye.I., Bielkina, N.I. (2006). Istoriia zarubizhnoi pedahohiky. [History of Foreign Pedagogy] Khrestomatiia: Navchalnyi posibnyk. Kyiv: Tsentr navchalnoi literatury. 664 s. [in Ukrainian]
3. Malashevskia, I. A. (2020) Fenomen muzykoterapii ta dosvid yii zastosuvannia u sferi muzychnoi pedahohiky. [The Phenomenon of Music Therapy and Its Application in the Field of Music Pedagogy] Naukovyi chasopys Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M. P. Drahomanova. Seria 14. Teoriia i metodyka mystetskoi osvity. Vypusk 18(23). S. 22–28. [in Ukrainian]
4. Masol, L. M. (2006). Metodyka navchannia mystetstva u pochatkovii shkoli: Posibnyk dlia vchyteliv [The Methodology of Teaching Art in Primary School: A Guide for Teachers] / L.M.Masol,O.V.Haidamaka, E.V.Bielkina,O.V.Kalinichenko, I.V.Rudenko. Kharkiv: Vesta: Vydavnytstvo “Ranok”. 256 s. [in Ukrainian]
5. Orlov, V. D. (2001). Mystetstvo i pedahohichni tekhnolohii. [Art and Pedagogical Technologies]. Mystetstvo ta osvita. №1. S. 8–12. [in Ukrainian]
6. Pei, Sitszia (2020). Analiz ta doslidzhennia zmistu patriotichnoho vykhovannia v pidruchnykakh z muzyky molodshykh klasiv[D]. [Analysis and Research of the Content of Patriotic Education in Music Textbooks for Junior Classes]. Khunanskyi pedahohichnyi universytet, DOI : 10.27137/d.cnki.ghusu.2020.000800. [in Ukrainian]
7. Umrykhyna, O. (2015). Estetychna pidhotovka maibutnoho uchytelia muzyky. [Aesthetic Preparation of Future Music Teachers]. Problemy pidhotovky suchasnoho vchytelia. № 12. S. 213–220. [in Ukrainian]
8. Fan, Lu. (2023). Doslidzhennia patriotichnoho vykhovannia v klasi muzyky molodshykh klasiv serednoi shkoly[D]. [Research on Patriotic Education in Junior Middle School Music Classes]. Pedahohichni universytet Khuabei. DOI :10.27699/d.cnki.ghbmt.2023.000480. [in Ukrainian]
9. Chen, Chunfan (2023). Universytet nauky i tekhnolohii Huansi. DOI : 10.27759/d.cnki.ggxg.2023.000411.
10. 韩念念. 体验式教学模式在初中民歌教学中的应用[D]. 扬州大学, (2023). DOI: 10.27441/d.cnki.gyzdu.2023.000205.
11. 范璐. 初中音乐课堂教学中的爱国主义教育研究 [D]. 淮北师范大学, (2023). DOI:10.27699/d.cnki.ghbmt.2023.000480.
12. 刘颖. 浅析新课改背景下初中音乐课堂教学中存在的问题及解决对策 [J]. 当代家庭教育, (2024), (02):111-113.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ЗВЄКОВА Вікторія – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри загальної педагогіки і спеціальної освіти Ізмайльського державного гуманітарного університету.

Наукові інтереси: методика гурткової роботи, педагогіка позашкільної освіти, теорія та практика гурткової та клубної роботи, технологія ігрової діяльності з дітьми з тяжкими порушеннями мовлення, педагогіка, школознавство, спеціальна педагогіка, дозвілєзнавство.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

ZVIEKOVA Victoriia – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Department of General Pedagogy and Special Education Izmail State University of Humanities.

Scientific interest: group work methodology, pedagogy of extracurricular education, theory and practice of group and

club work, technology of play activities with children with severe speech disorders, pedagogy, school studies, special pedagogy, leisure studies.

Стаття надійшла до редакції 18.02.2025 р.

Стаття прийнята до друку 03.03.2025 р.

УДК 378:373.3.091.12.011.3-051

DOI: 10.36550/2415-7988-2025-1-218-127-133

КИСЛА Оксана –

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри дошкільної та початкової освіти
Національного університету
«Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6267-6693>
e-mail: oshagro@gmail.com

КОВАЛЬ Вікторія –

кандидат біологічних наук, доцент,
доцент кафедри дошкільної та початкової освіти
Національного університету
«Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3673-2583>
e-mail: kovalchernigov@gmail.com

ГРИГОРЕНКО Вікторія –

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри початкової освіти та інноваційної педагогіки
Українського державного університету
імені Михайла Драгоманова
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9864-8838>
e-mail: v.ye.hryhorenko@npu.edu.ua

ШЛЯХИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ДО ВПРОВАДЖЕННЯ STEM-ОСВІТИ У ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

У статті проаналізовано сучасні шляхи підготовки майбутніх учителів початкової школи до впровадження STEM-освіти, що висвітлюють один з аспектів нинішнього стану української системи освіти.

Мета статті – обґрунтувати шляхи підготовки майбутніх учителів до реалізації STEM-освіти у початковій школі.

Методологічна основа дослідження ґрунтується на сучасних концепціях педагогічної науки, інтегруючи наукові підходи для аналізу теоретичних засад професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів у закладах вищої освіти. Для досягнення цілей дослідження застосовано комплекс наукових методів: аналіз нормативних документів, освітніх програм підготовки бакалаврів, магістрів спеціальності «Початкова освіта», психолого-педагогічної, методичної літератури, систематизація та узагальнення поглядів науковців щодо реалізації STEM-освіти.

В статті узагальнено досвід провідних університетів України – Український державний університет імені Михайла Драгоманова, Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка – щодо підготовки майбутніх учителів початкових класів до впровадження STEM-освіти.

Розглянуто погляди вітчизняних науковців щодо реалізації STEM-освіти в Україні і підготовку сучасних кадрів. Окремлено складність підготовки вчителів початкової школи, які повинні в майбутньому враховувати особливості інтеграції навчальних предметів (мультипредметність), обирати проблемні ситуації для створення STEM-проектів та вміти організовувати самостійну дослідницьку роботу учнів.

Особливий акцент зроблено на змістовій складовій освітніх програм підготовки, а саме наповнення освітніх програм обов'язковими освітніми компонентами та дисциплінами за вибором, що розширює методичну компетентність майбутніх педагогів. Виокремлено шляхи підготовки майбутніх учителів початкових класів до впровадження STEM-освіти:

- Оволодіння науковою базою знань з галузей STEM-освіти- математика, інформатика, природничі науки, технологія, дизайн, мистецтво.
- Оволодіння методичною складовою - вивчення методик початкової школи
- Вибіркові компоненти, спрямовані на STEM-підготовку
- Удосконалення практичних навичок під час занурення в реальне освітнє середовище НУШ під час педагогічної практики.
- Участь здобувачів освіти у STEM-проектах у позанавчальний час.

Ключові слова: підготовка майбутніх учителів початкових класів, STEM освіта, початкова школа, освітній компонент, дисципліни вільного вибору.

KYSLA Oksana –

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Preschool and Primary Education T.H. Shevchenko National University «Chernihiv Colehium»

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6267-6693>

e-mail: oshagro@gmail.com

KOVAL Viktoriia –

Candidate of Biological Sciences, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Preschool and Primary Education T.H. Shevchenko National University «Chernihiv Colehium»

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3673-2583>

e-mail: kovalchernigov@gmail.com

HRYHORENKO Viktoriia –

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Primary Education and Innovative Pedagogy Dragomanov Ukrainian State University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9864-8838>

e-mail: v.ye.hryhorenko@npu.edu.ua

WAYS FOR FUTURE TEACHERS TRAINING TO THE IMPLEMENTATION OF STEM EDUCATION IN PRIMARY SCHOOL

The article analyzes the modern ways of future primary school teachers training for the implementation of STEM education, which highlight one of the aspects of the current state of the Ukrainian education system.

The goal of the article is to substantiate the ways of future teachers training to the implementation of STEM education in primary school.

The methodological basis of the study is based on modern concepts of pedagogical science, integrating scientific approaches to analyze the theoretical foundations of professional training of future primary school teachers in higher education institutions. To achieve the objectives of the study, a set of scientific methods was used: analysis of regulatory documents, educational programs for bachelors and masters in the specialty "Primary Education", psychological and pedagogical literature, systematization and generalization of the views of scientists on the implementation of STEM education.

The article summarizes the experience of the leading universities of Ukraine like Mykhailo Dragomanov Ukrainian State University, T.H. Shevchenko National University "Chernihiv Colehium" in training future primary school teachers to implement STEM education.

The views of domestic scientists on the implementation of STEM education in Ukraine and the training of modern personnel are considered. The complexity of training primary school teachers who must in the future take into account the features of integration of educational subjects (multisubjects), choose problem situations for creating STEM projects and be able to organize independent research work of students is outlined.

Particular emphasis is placed on the content component of educational training programs, namely the filling of educational programs with compulsory educational components and elective courses, which expands the methodological competence of future teachers. The ways of future primary school teachers training for the implementation of STEM education are highlighted:

- *Mastering the scientific knowledge base in the fields of STEM education: mathematics, computer science, natural sciences, technology, design, and art.*

- *Selective components are aimed at STEM training.*

- *Improving practical skills while immersed in the real educational environment of the NUS during pedagogical practice.*

- *Participation of students in STEM projects in extracurricular time.*

Key words: *training of future primary school teachers, STEM education, primary school, educational component, disciplines of free choice.*

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Сучасні моніторингові дослідження, зокрема PISA, в яких беруть участь українські школярі, продемонстрували низький рівень грамотності з математики, читання та природничо-наукових дисциплін. За останніми даними (2022 р.) 44% учнів не досягли початкового рівня [1]. Результати українських учнів у всіх трьох галузях є нижчими за середні показники по країнах Організації економічного співробітництва і розвитку: різниця порівняно із середніми значеннями для країн ОЕСР з природничо-наукових дисциплін становить 35 балів [1]. Інтерес учнів до вивчення природничо-математичних дисциплін знижується вже в середніх класах. За статистикою фізику, хімію, біологію, географію як додатковий предмет з НМТ обирають лише 2,05%, 1,13%, 19,20%, 22,05% учнів відповідно [7]. Математика, хоч і є обов'язковою складовою НМТ, теж викликає значні труднощі у випускників.

Саме на вчителів початкових класів покладаються великі сподівання зацікавити дітей природничо-математичною освітою. STEM-освіта, що стрімко розвивається в усьому світі, дає

можливість викликати у молодшого школяра інтерес до науки, дослідження, змотивувати дітей до вивчення природничо-математичних і технічних дисциплін. В Україні STEM-освіта активно впроваджується, у 2020 році прийнято Концепцію розвитку природничо-математичної освіти (STEM-освіта). Щороку проводяться конференції, семінари різних рівнів. Так, у 2023р. проведено Всеукраїнський фестиваль «STEM-Весна – 2023», І Міжнародна науково-практична інтернет-конференція «Актуальні аспекти розвитку STEAM-освіти в умовах євроінтеграції», у 2024 р. – семінар-практикум «Від STEM до STEAM: інтеграція мистецтва в освітньому просторі», Міжнародна науково-практична конференція «STEM-освіта: від теорії до практики» [4]. Шість років поспіль Державною науковою установою «Інститут модернізації змісту освіти» проводиться захід всеукраїнського рівня «Краща STEM-публікація». У 2025 р. заплановано проведення Всеукраїнської науково-практичної конференції «Інновації в початковій і спеціальній освіті: досягнення і перспективи» (м.Черкаси) у якій планується робота секції «STEM, STEAM та

інноваційні методи навчання у початковій і спеціальній освіті».

В Інституті модернізації змісту освіти успішно працює відділ STEM- освіти. В закладах освіти різних рівнів і форм власності відкриваються STEM-лабораторії, STEM-центри, STEM-аудиторії переважно за підтримки зарубіжних партнерів. Так, у 2024 р. в Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка на факультеті дошкільної, початкової освіти та мистецтв відкрито навчально-наукову STEM-лабораторію.

У 15 містах України за підтримки Unicef, GoGlobal відкрито простори Ko_Laba – це перші молодіжні простори з фокусом на ESTEAM, це середовище, де молодь може вільно виражати свої ідеї, заглиблюватись у ESTEAM, працювати над власними проектами, спілкуватися, взаємодіяти в командному середовищі, розвивати креативність та лідерські якості, якісно проводити дозвілля.

Тому на сьогодні важливо зацентрувати увагу на підготовці вчителів до впровадження STEM-освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний доробок українських вчених присвячено підготовці майбутніх вчителів початкової школи: Бабакіна О., Бібік Н., Васютіна Т., Гавриш І., Комар О., Савченко О., Семенов О. В науковому просторі вже є розробки українських дослідників щодо впровадження STEM-освіти: Барна О., Валько Н., Гончарова Н., Завалевський Ю., Морзе Н., Рахманіна А. Застосування STEM-технологій у професійній підготовці вчителя розкриваються в працях: Гавриш І., Ігнатуша А., Мехед О. та інші.

Важоме значення для висвітлення досліджуваної проблеми є концептуальна модель STEM-компетентностей професійної підготовки педагогічних кадрів та безперервного навчання, яку запропонували українські дослідники Балик Н., Барна О., Шмигир Г. та Олексюк В. Ця модель має чотири наступні компоненти: вирішення проблем, робота з людьми, робота з технологіями, робота з організаційною системою. Кожен з цих компонентів, в свою чергу, диференціюється на три складові: когнітивні навички, фактологічні знання та практична діяльність [2]. Вітчизняні дослідники, такі як Маринченко Є., Ситніков О., Галісевич В. [6], наголошують, що впровадження STEM-технологій сприяє розвитку критичного мислення, аналітичних здібностей та навичок вирішення проблем, що є надзвичайно важливим для молодих спеціалістів, які постійно стикаються з професійними викликами та невизначеністю.

Незважаючи на значний інтерес науковців до проблеми професійної підготовки майбутніх педагогів у закладах вищої освіти України, залишається недостатньо вивченим питання підготовки вчителя початкових класів до реалізації STEM-освіти у школі, що потребує подальшого вивчення та визначає мету статті.

Мета статті полягає у розкритті шляхів підготовки майбутніх учителів початкових класів до впровадження STEM-освіти.

Для проведення дослідження було застосовано комплекс методів: аналіз нормативних

документів, освітніх програм (далі ОП) підготовки бакалаврів, магістрів спеціальності «Початкова освіта» Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка (далі НУЧК), Українського державного університету імені Михайла Драгоманова (далі УДУ), психолого-педагогічної, методичної літератури, систематизація та узагальнення поглядів науковців щодо реалізації STEM-освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. Впровадження STEM-підходів в загальний освітній процес школи, на думку Третяк О. [11], розглядається як вихід із проблемної ситуації, що виникла через протиріччя між необхідністю забезпечити якість освіти та неможливістю розв'язати цю проблеми традиційним шляхом. Завданням STEM-освіти в початковій школі, як наголошує науковиця [11] є створювати попередні умови для розвитку інтересу учнів до природничих і технічних дисциплін.

STEM-освіта з'явилась 50 роках ХХ століття у зарубіжних освітніх системах як «потреба різкого підвищення рівня інженерної та природно-наукової освіти» [9].

Дослідження Рахманіної А. [8] показало, що STEM-освіта спрямована на розвиток особистості шляхом формування компетентностей, наукового розуміння світу, світоглядних позицій і життєвих цінностей через трансдисциплінарний підхід до навчання. Даний підхід, як зазначає дослідниця, ґрунтується на практичному застосуванні наукових, математичних, технічних та інженерних знань і навичок для розв'язання проблем з подальшим їх використанням у професійній сфері. Це співзвучно з думкою більшості науковців, що STEM-освіта поєднує інтегрований і проєктний підхід та фокусує увагу на практичних знаннях.

Особливу увагу заслуговує досліджуване питання в контексті реалізації концепції Нової української школи, оскільки компетентності НУШ перетинаються із цілями STEM [11, с.37], а саме: розвиток логічного та математичного мислення; розуміння природи та технологій із позиції точних наук; освіченість в інформаційно-комунікаційних технологіях, уміння їх використовувати; здатність креативно мислити та виражати творчі здібності.

Враховуючи тему нашого дослідження, нами визначено такі шляхи підготовки майбутніх учителів до впровадження STEM-освіти.

Для успішної реалізації STEM освіти у початковій школі майбутні вчителі повинні опанувати основи наук, які є складовими STEM – математика, фізика, хімія, біологія, інформатика, технології, мистецтво. Так як підготовка вчителя початкових класів є комплексною, в ОП бакалавра наявні такі обов'язкові освітні компоненти. Так, в НУЧК здобувачі освіти вивчають на I-II курсі математику (5 кредитів), сучасні інформаційні технології (3 кредити), основи інформатики з методикою навчання інформатичної освітньої галузі (5 кредитів), основи природознавства і суспільствознавства (3 кредити), основи мистецької грамотності з методикою навчання мистецької освітньої галузі (5 кредитів), основи технологічної освіти з методикою навчання технологічної

освітньої галузі (4 кредити). В УДУ студенти-бакалаври опановують цифрові технології (3 кредити), математику (6 кредитів), основи природознавства (6 кредитів).

Знання основ наук є досить важливим у підготовці бакалаврів, адже фахова діяльність вчителя початкових класів є комплексною, багатокомпонентною. Освітніми програмами початкової школи передбачено повна або часткова інтеграція різних галузей, що дає можливість реалізувати STEM підхід у навчанні молодших школярів. Водночас, «типова навчальна програма дає змогу вчителю самостійно обирати й формувати інтегрований та автономний спосіб подання змісту із освітніх галузей стандарту, добирати дидактичний інструментарій, орієнтуючись на індивідуальні пізнавальні запити і можливості учнів [10, с. 213].

Майбутній вчитель початкової школи повинен оволодіти методикою проведення інтегрованих уроків. Адже STEM-урок за своєю суттю є інтегрованим. З поняттями «інтеграція», «інтегрований урок», з теоретичними основами інтеграції здобувачі освіти знайомляться вперше в обов'язковому ОК «Педагогіка», а саме в змістовому модулі «Дидактика» (в НУЧК) і «Теорія навчання та педагогічна творчість» (в УДУ), майбутні вчителі отримують первинні уявлення про інтегровані уроки в НУШ.

Також ОП підготовки бакалаврів передбачено обов'язковий ОК «Педагогічні технології у початковій школі» (НУЧК, 2 кредити), «Педагогічні технології в НУШ» (УДУ, 3 кредити), де здобувачі освіти опановують сучасні технології навчання, в тому числі й технології проєктного навчання в НУШ, технології інтеграції в освіті.

Мета інтегрованого навчання – формування цілісного бачення світу, а також повноцінної мотивації до навчання молодших школярів [3, с. 13]. Початкова школа має значний потенціал для застосування елементів STEM освіти в освітньому процесі, бо в навчальних програмах та підручниках, і особливо підручниках «Я досліджую світ» авторських колективів за керівництвом Воронцової Т., Грушинської І., Гільберт Т. та ін., реалізується інтеграція освітніх галузей.

На заняттях з курсу «Методика викладання курсу «Я досліджую світ» (в УДУ 3 кредити) здобувачі освіти навчаються практично конструювати інтегровані уроки і використовувати міжпредметні зв'язки, працювати з підручником.

Освітньою програмою «Початкова освіта» в НУЧК передбачено вивчення обов'язкового ОК «Основи інтеграції освітніх галузей у початковій школі» (4 кредити), метою якого є формування професійної компетентності майбутнього вчителя початкової школи для викладання інтегрованого курсу «Я досліджую світ». По завершенню вивчення курсу здобувачі освіти повинні вміти визначати систему уявлень і понять відповідних розділів і тем програми; виділяти їх навчальні, розвивальні та виховні цілі; визначати типологію та структуру, методи навчання; складати різні тематичні, поурочні плани уроків, екскурсій; впроваджувати наскрізні лінії в початковій школі;

застосовувати різні методи і технології для формування ключових компетентностей і розвитку критичного мислення молодших школярів; формувати у молодших школярів поняття цілісності сприйняття світу. Базою для вивчення дисципліни є оволодіння такими ОК, як: «Педагогіка», «Психологія», «Основи природознавства і суспільствознавства», «Методика навчання природничої освітньої галузі», «Основи інформатики з методикою навчання інформатичної освітньої галузі», «Основи мистецької грамотності з методикою навчання мистецької освітньої галузі», «Основи технологічної освіти з методикою навчання технологічної освітньої галузі», «Методика навчання громадянської та історичної освітньої галузі», «Методика навчання соціальної та здоров'язбережувальної освітньої галузі».

Коханко О. наголошує, що курс «Основи інтеграції змісту початкової освіти» є необхідною складовою частиною для поглиблення професійних компетентностей майбутніх учителів під час педагогічних практик і пропонується здобувачам освіти в УДУ як курс за вибором на 3-4 році навчання. Майбутні вчителі опановують професійну компетентність планування, організації та реалізації освітнього процесу в початковій школі на основі інтегрованого підходу [5].

Цінним є те, що здобувачі вищої освіти для забезпечення загальних і спеціальних компетенцій та реалізації їх освітніх інтересів можуть обирати дисципліни вільного вибору, що сприяє побудові їх освітньої траєкторії і професійному самовизначенню. Так, в НУЧК пропонуються як на бакалаврському, так і на магістерському рівні такі курси за вибором: «Астрономія для дітей дошкільного і молодшого шкільного віку», «Арттерапія», «Візуальна арттерапія», «Основи образотворчої грамотності», «Технологія управління і планування stat-up проєктами», «Організація освітнього середовища», «Організація проєктно-дослідницької діяльності учнів еколого-природничого спрямування», які розширюють застосування STEM-освіти у подальшій професійній діяльності. Це додаткові можливості для формування методичної компетентності майбутнього вчителя початкової школи.

Але найбільш важливим для нашого дослідження є ОК «Досліджуємо природу», що дає можливість ознайомити майбутніх учителів із особливостями організації дослідницької роботи, вимогами до організації і проведення досліджень з учнями початкової школи, організацією і видами експериментів. Майбутні вчителі набувають умінь проводити дослідження з учнями початкової школи; сприяти розвитку пізнавальної активності школярів; формувати в учнів громадянську відповідальність, сприяти здатності приймати рішення та діяти в інтересах збереження довкілля; організовувати освітній простір безпечно та з урахуванням особливостей і потреб учнів; проєктувати дослідницькі осередки у класі спільно з учнями з урахуванням їх вікових особливостей, інтересів і потреб; розробляти власні навчально-методичні матеріали, які доступні для використання іншими вчителями; здійснювати

активний пошук нових ідей та навчальних матеріалів задля удосконалення процесу навчання учнів.

Вагомим для підготовки вчителів в даному напрямку є ОК «Основи STEM освіти у початковій школі», який пропонується здобувачам освіти на вибір і в УДУ, і в НУЧК. Метою даного курсу є формування у студентів системи загальних та професійних компетентностей, необхідних для ефективної організації освітнього процесу в умовах реалізації концептуальних засад Нової української школи, STEM-освіти. Даний курс сприяє особистісному та професійному розвитку здобувачів з питань STEM-освіти як інновації НУШ на основі актуалізації їхнього досвіду з методик навчання освітніх галузей початкової школи. Здобувачі освіти знайомляться з основними поняттями та термінами в галузі STEM-освіти, з методичними підходами та стратегіями навчання для інтеграції STEM-контенту до змісту предметів початкової школи; отримують знання про науково-теоретичні аспекти впровадження напрямів STEM-освіти. Важливим є сформувати розуміння особливості та ролі навчання на основі дослідницького підходу, практичних експериментів та вирішення реальних проблем у STEM-освіті, розуміння про важливість різноманітності, рівності та інклюзії в STEM-класах. У здобувачів освіти формуються вміння здійснювати аналіз сучасних тенденцій, досліджень та інновацій в STEM-освіті, аналіз та оцінювання ефективності методів навчання STEM та їх адаптації до різних потреб учнів, проєктувати та впроваджувати віковідповідні STEM-активності та проєкти, розробляти STEM-урок на основі дослідницького, наукового, інженерного та ін. методів та моделі 5E, використовувати інструменти та методи оцінювання STEM-проєктів.

В УДУ здобувачі освіти як бакалаврського, так і магістерського рівнів можуть обрати дисципліни «Основи проєктно-дослідницької діяльності здобувачів початкової освіти», «Використання конструкторів на уроках в початковій школі НУШ», «Освітні інновації в НУШ», «Медіаресурси у роботі вчителя НУШ».

Важливою складовою професійної підготовки майбутніх учителів в університеті є педагогічна практика. Під час практики майбутні учителі занурюються в реальне середовище і вдосконалюють вміння проводити уроки різних типів, в тому числі й інтегровані. Студенти 4 курсу під час педагогічної практики у березні-квітні беруть участь в організації Інженерного тижня у школі.

Перший Інженерний тиждень в Україні було проведено у 2020 р. У 2021 р. Інженерний тиждень був інклюзивний, завдання були адаптовані для дітей з ООП. У 2024 р. Інженерний тиждень відбувся у дистанційному форматі і було задіяно 161 055 учнів. Наскрізною темою Тижня-2025 стане «Адаптація та протистояння» як реакція на зміни в Україні та світі. Вперше Інженерні тижні було проведено в США у 2007 р. Аналогічні Інженерні тижні проводяться у Великобританії та Ірландії. STEM-освіта (в різних модифікаціях –

STEAM, STREAM) є потужною складовою освітніх програм багатьох країн світу.

Під час позакласної та позашкільної практики (2 курс), метою якої є ознайомлення з особливостями навчання, виховання та розвитку молодших школярів у позашкільних закладах освіти, набуття навичок роботи у позашкільних закладах освіти, майбутні вчителі відвідують різні гуртки, в тому числі й технічного спрямування – робототехніка, літакобудування, початкове технічне моделювання, тістопластика, оригамі тощо, знайомляться з діяльністю Центру науково-технічної творчості. Дана практика здійснюється на основі спостереження за освітньо-виховною роботою педагогів, керівників гуртків з метою підготовки до цілісного виконання функцій не тільки навчання, а і виховання та розвитку творчих здібностей молодших школярів, розвитку їх обдарувань.

У позанавчальний час майбутні вчителі залучаються до участі у STEM-проєктах. Так, команда студентів НУЧК у 2025 р. брала участь у Всеукраїнському конкурсі ESTEAM-проєктів у рамках інкубаційної програми Demo Day, яка була організована "GO GLOBAL" та "UNICEF" в Україні. Здобувачі освіти представили проєкти «Чернігівський Семаргл» та «Промінь надії». Участь у конкурсі стала можливою завдяки співпраці НУЧК з молодіжним ESTEAM-простором "Ko_Laba".

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Отже, важливою є комплексна робота з підготовки майбутніх учителів до впровадження STEM-освіти у початковій школі. Необхідним компонентом такої підготовки є змістове наповнення ОП:

- Оволодіння науковою базою знань з галузей STEM-освіти – математика, інформатика, природничі науки, технологія, дизайн, мистецтво.
- Оволодіння методичною складовою – вивчення методик початкової школи.
- Вибіркові компоненти, спрямовані на STEM підготовку.
- Удосконалення практичних навичок під час педагогічної практики.
- Участь у STEM-проєктах у позанавчальний час.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. PISA-2022 Основні результати і висновки . Міні звіт. 2023. URL: https://pisa.testportal.gov.ua/wp-content/uploads/2023/12/PISA-2022_Nacjonalnyj-zvit_korotkyj.pdf (дата звернення: 13.03.25).
2. Balyk N., Barna O., Shmyger G., Oleksiuk V. Model of professional retraining of teachers based on the development of STEM competencies. ICT in Education, Research and Industrial Applications : Integration, Harmonization and Knowledge Transfer. Proc. 14th Int. Conf. ICTERI 2018. P. 440–450.
3. Гільберг Т., Тарнавська С., Павич Н. Нова українська школа: методика навчання інтегрованого курсу «Я досліджую світ» у 1-2 класах закладів загальної середньої освіти на засадах компетентнісного підходу: навч.-метод. посіб. Київ: Генеза, 2019. 256 с.
4. Інформація про заходи (дані звернення : Інститут модернізації змісту освіти. – URL:

<https://imzo.gov.ua/stem-osvita/zahodi/> (дата звернення: 13.03.25).

5. Коханко О. Формування готовності майбутніх учителів початкової школи до впровадження інтегрованого навчання. Актуальні питання гуманітарних наук. 2020. С. 152–156.

6. Маринченко Є., Ситніков О., Галісевич В. Використання STEM-технологій та навчальних засобів у професійній освіті. *Наукові інновації та передові технології: Журнал*. Серії: «Управління та адміністрування», «Право», «Економіка», «Психологія», «Педагогіка». 2024. № 11(39). С. 1435–1441. URL: [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-11\(39\)-1435-1441](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-11(39)-1435-1441).

7. НМТ-2024: офіційний звіт за результатами проведення (дані звернення : Український центр оцінювання якості освіти. 2024. URL: <https://testportal.gov.ua/nmt-2024-ofitsijnyj-zvit-za-rezultatamy-provedennya/> (дата звернення: 13.03.25).

8. Рахманіна А. С. Підготовка майбутніх педагогів у закладах вищої освіти України за допомогою STEM-технологій: дис. на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 015 «Професійна освіта (за спеціалізаціями)» (01 «Освіта/Педагогіка») / Національний університет біоресурсів і природокористування України. Київ, 2024.

9. Танська В., Майданюк І., Овчаренко О., Денисенко А., Стрілецька Н. STEM як інноваційна стратегія інтегрованої освіти: світовий досвід та перспективи. *Перспективи та інновації науки: Журнал*. Серії: «Педагогіка», «Психологія», «Медицина». 2024. № 10(44). С. 596–609. URL: [https://doi.org/10.52058/2786-4952-2024-10\(44\)-596-60](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2024-10(44)-596-60)

10. Типові освітні програми для закл. загальної середньої освіти: 1-2 класи. Київ: ТД «Освіта-Центр+», 2018. 240 с.

11. Третяк О. STEM-підхід до навчання в початковій школі. *Освіта та розвиток обдарованої особистості*. 2023. № 2 (89). С. 36–42. URL: [https://doi.org/10.32405/2309-3935-2023-2\(89\)-36-42](https://doi.org/10.32405/2309-3935-2023-2(89)-36-42)

REFERENCES

1. Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy. (2023). PISA-2022: Osnovni rezultaty i vysnovky. Mini-svit. [PISA-2022: Main results and conclusions.] Otrymano 13 bereznia. URL: https://pisa.testportal.gov.ua/wp-content/uploads/2023/12/PISA-2022_Nacjonalnyj-zvit_korotkyj.pdf [in Ukrainian]

2. Balyk, N., Barna, O., Shmyger, G., Oleksiuk, V. (2018). Model of professional retraining of teachers based on the development of STEM competencies. ICT in Education, Research and Industrial Applications: Integration, Harmonization and Knowledge Transfer. Proc. 14th Int. Conf. ICTERI. 440–450. [in Ukrainian]

3. Hilberh, T., Tarnavska, S., Pavych, N. (2019). Nova ukrainska shkola: metodyka navchannia intehrovanoho kursu «Ya doslidzhuu svit» u 1-2 klasakh zakladiv zahalnoi serednoi osvity na zasadakh kompetentnisnogo pidkhodu: navch.-metod. posib.[New Ukrainian School: Teaching Methodology of the Integrated Course “I Explore the World” in Grades 1-2 of Secondary Education Institutions Based on the Competency Approach: Teaching and Methodological Manual] Kyiv : Heneza .Kyiv: Heneza. [in Ukrainian]

4. Instytut modernizatsii zmistu osvity. (2024). Informatsiia pro zakhody. [Information about the zakhods] Otrymano 13 bereznia 2025. URL: <https://imzo.gov.ua/stem-osvita/zahodi/> [in Ukrainian]

5. Kokhanko, O. (2020). Formuvannia hotovnosti maibutnikh uchyteliv pochatkovoi shkoly do vprovadzhennia intehrovanoho navchannia. [Forming readiness of future primary school teachers to implement integrated learning] Aktualni pytannia humanitarnykh nauk, 152–156. [in Ukrainian]

6. Marynchenko, Ye., Sytnikov, O., Halisevych, V. (2024). Vykorystannia STEM-tekhnologii ta navchalnykh zasobiv u profesiinii osviti. [Using stem technologies and learning resources in professional education] Naukovi innovatsii ta peredovi tekhnologii: Zhurnal. Serii: «Upravlinnia ta administruvannia», «Pravo», «Ekonomika», «Psykhologhiia», «Pedahohika», 11 (39), 1435–1441. URL: [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-11\(39\)-1435-1441](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-11(39)-1435-1441) [in Ukrainian]

7. NMT-2024: Ofitsiyni zvit za rezultatamy provedennia. [Officials will be notified of the results of the implementation] (2024). Ukrainskyi tsentr otsiniuvannia yakosti osvity. Otrymano 13 bereznia 2025. URL: <https://testportal.gov.ua/nmt-2024-ofitsijnyj-zvit-za-rezultatamy-provedennya/> [in Ukrainian]

8. Rakhmanina, A. S. (2024). Pidhotovka maibutnikh pedahohiv u zaklakh vyshchoi osvity Ukrainy za dopomohoiu STEM-tekhnologii: [Future Educators Training in Higher Education Institutions of Ukraine Using STEM Technologies] Dys. ... d-ra filosofii, spetsialnist 015 «Profesiina osvita (za spetsializatsiiami)». Natsionalnyi universytet bioresursiv i pryrodokorystuvannia Ukrainy, Kyiv. [in Ukrainian]

9. Tanska, V., Maidaniuk, I., Ovcharenko, O., Denysenko, A., Striletska, N. (2024). STEM yak innovatsiina stratehiia intehrovanoi osvity: svitovy dosvid ta perspektyvy. [STEM as an innovative strategy of integrated education: global experience and perspectives] Perspektyvy ta innovatsii nauky: Zhurnal. Serii: «Pedahohika», «Psykhologhiia», «Medytsyna», 10 (44), 596–609. URL: [https://doi.org/10.52058/2786-4952-2024-10\(44\)-596-60](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2024-10(44)-596-60) [in Ukrainian]

10. Typovi osviti prohamy dla zakl. zahalnoi serednoi osvity: 1-2 klasy (2018). [Typical lighting program]. Kyiv: TD «Osvita-Tsentr+», 240 s. [in Ukrainian]

11. Tretiak, O. (2023). STEM-pidkhid do navchannia v pochatkovii shkoli. [STEM approach to education in primary school] Osvita ta rozvytok obdarovanoi osobystosti, 2 (89), 36–42. URL: [https://doi.org/10.32405/2309-3935-2023-2\(89\)-36-42](https://doi.org/10.32405/2309-3935-2023-2(89)-36-42) [in English]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

КИСЛА Оксана – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри дошкільної та початкової освіти Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т.Г.Шевченка.

Наукові інтереси: практична підготовка майбутніх учителів початкових класів, підготовка майбутніх педагогів до використання STEM-освіти.

КОВАЛЬ Вікторія – кандидат біологічних наук, доцент, доцент кафедри дошкільної та початкової освіти Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка.

Наукові інтереси: реалізація компетентнісного підходу у НУШ, формування екологічної компетентності майбутніх учителів, впровадження STEM-підходу в НУШ.

ГРИГОРЕНКО Вікторія – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри початкової освіти та інноваційної педагогіки Українського державного університету імені Михайла Драгоманова.

Наукові інтереси: впровадження педагогічних технологій у початковій школі, підготовка майбутніх учителів початкових класів до навчання технологічної освітньої галузі, реалізація STEM-освіти у початковій школі.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

KYSLA Oksana – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Preschool and Primary Education T.H. Shevchenko National University «Chernihiv Colehium».

Scientific interest: practical training of future primary school teachers, training of future educators to use STEM education.

KOVAL Viktoriia – Candidate of Biological Sciences, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Preschool and Primary Education T. H. Shevchenko National University «Chernihiv Colehium».

Scientific interest: implementation of a competency-based approach in NUS, formation of environmental competence of future teachers, implementation of the STEM approach in NUS.

HRyhORENKO Viktoriia – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Primary Education and Innovative Pedagogy Dragomanov Ukrainian State University.

Scientific interest: introduction of pedagogical technologies in primary school, preparation of future primary school teachers for teaching in the technological educational field, implementation of STEM education in primary school.

Стаття надійшла до редакції 25.02.2025 р.
Стаття прийнята до друку 10.03.2025 р.

УДК 37.018.4:004.42:78.02

DOI: 10.36550/2415-7988-2025-1-218-133-139

КОВАЛЕНКО Олександр –

молодший науковий співробітник відділу технологій захисту довкілля та радіаційної безпеки

Центру інформаційно-аналітичного та технічного

забезпечення моніторингу об'єктів атомної енергетики

Національної академії наук України

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4798-7722>

e-mail: whitewavex@gmail.com

ЯЦИШИН Анна –

доктор педагогічних наук, старший науковий співробітник, провідний науковий співробітник відділу хмаро орієнтованих систем і штучного інтелекту в освіті

Інституту цифровізації освіти НАПН України,

провідний науковий співробітник відділу наукового

інформаційно-аналітичного супроводу освіти

Державної науково-педагогічної бібліотеки України

імені В. О. Сухомлинського

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8011-5956>,

e-mail: anna13.00.10@gmail.com

МОДЕЛЬ ТА МЕТОДИКА ВИКОРИСТАННЯ ЦИФРОВИХ АУДІО РОБОЧИХ СТАНЦІЙ У МУЗИЧНІЙ САМООСВІТІ ДОРОСЛИХ

У статті розглядається особливості використання цифрових аудіо робочих станцій (DAW) у процесі музичної самоосвіти дорослих. Автори досліджують основні методологічні підходи до навчання дорослих, зокрема андрагогічну модель освіти, яка базується на самостійності, мотивації та орієнтації на практичне застосування знань. Аналізуючи сучасний стан використання DAW у неформальній освіті, автори виявили ряд проблем, серед яких недостатня інтеграція цифрових технологій у процес навчання дорослих, відсутність адаптованих інформаційних матеріалів та брак структурованих навчальних програм.

У статті описано авторську модель та методику використання DAW у музичній самоосвіті дорослих, що включає такі компоненти: змістовний, організаційно-діяльнісний та оцінювально-результативний блоки. Змістовний блок охоплює програму навчального курсу та методики освоєння DAW через індивідуальні та групові форми роботи. Організаційно-діяльнісний блок визначає комплекс методів навчання, серед яких репродуктивні, пошукові, діалогічні методи, навчання дією, метод експериментального навчання за Колбом, кейс-стаді та проблемне навчання. Запропонована модель спрямована на формування технічних навичок роботи з DAW, розвиток креативного мислення та самостійного пошуку рішень.

Визначено та описано основні складники і відповідні показники компетентності щодо використання цифрових аудіо робочих станцій для створення електронної музики. Оцінювання рівні розвитку компетентності здійснюється за когнітивним, технічно-діяльнісним, мотиваційно-творчим та оціночно-рефлексивним складниками. Такий підхід дозволяє об'єктивно визначити рівень підготовки дорослих слухачів та їх здатність до створення музичних творів. У статті також розглянуто основні технічні засоби, що використовуються у процесі навчання дорослих: відеоуроки, онлайн-платформи, інтерактивні вправи та авторський веб-сайт для підтримки навчання.

Результати дослідження свідчать, що впровадження даної моделі та методики використання DAW у музичній самоосвіті дорослих сприятиме підвищенню рівня компетентності дорослих з використання DAW для створення електронної музики.

Ключові слова: цифрові аудіо робочі станції, музична самоосвіта, освіта дорослих, андрагогіка, методи навчання, цифрові технології.

KOVALENKO Oлександр –

Junior Researcher at the Department of Environmental Protection Technologies and Radiation Safety of the Center for Information-

Analytical and Technical Support for Monitoring Nuclear Energy

Facilities of the National Academy of Sciences of Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4798-7722>

e-mail: whitewavex@gmail.com

IATSYSHYN Anna –

Doctor of Pedagogical Sciences, Senior Researcher, Leading Researcher at the Department of Cloud-Oriented Systems and Artificial Intelligence in Education of Institute for Digitalisation of Education of the NAES of Ukraine

Leading Researcher at the Department of Scientific Information and Analytical Support for Education of the V. O. Sukhomlynskyi State Scientific and Pedagogical Library of Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8011-5956>

e-mail: anna13.00.10@gmail.com

MODEL AND METHODOLOGY OF USING DIGITAL AUDIO WORKSTATIONS IN ADULT MUSIC SELF-EDUCATION

The article examines the features of using digital audio workstations (DAWs) in the process of adult music self-education. The authors explore the main methodological approaches to adult learning, particularly the andragogical model of education, which is based on autonomy, motivation, and a focus on practical application of knowledge. Analyzing the current state of DAW usage in non-formal education, the authors identify several issues, including insufficient integration of digital technologies into adult learning, a lack of adapted informational materials, and a shortage of structured educational programs.

The article describes an original model and methodology for using DAWs in adult music self-education, which includes the following components: content-related, organizational-activity, and evaluation-result blocks. The content block encompasses the curriculum and methodologies for mastering DAWs through individual and group learning formats. The organizational activity block defines a set of teaching methods, including reproductive, inquiry-based, dialogical methods, learning by doing, Kolb's experiential learning method, case studies, and problem-based learning. The proposed model aims to develop technical skills for working with DAWs, enhance creative thinking, and foster independent problem-solving.

The key components and corresponding indicators of competence in using digital audio workstations for electronic music production are identified and described. The evaluation of competence development levels is carried out based on cognitive, technical-activity, motivational-creative, and assessment-reflective components. This approach allows for an objective assessment of adult learners' level of preparedness and their ability to create musical works. The article also examines the main technical tools used in adult education, including video tutorials, online platforms, interactive exercises, and an original website designed to support learning.

The research findings indicate that implementing this model and methodology for using DAWs in adult music self-education will increase adults' competence in using DAWs for electronic music production.

Key words: digital audio workstations, music self-education, adult education, andragogy, teaching methods, digital technologies.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Останні тенденції в освіті дорослих свідчать про зростаючий інтерес до цифрових технологій у навчанні, особливо у сфері музичної самоосвіти. Цифрові аудіо робочі станції (DAW) стали потужним інструментом для самостійного освоєння музичного продакшену, що відкриває нові можливості для навчання незалежно від віку та рівня підготовки дорослих. Проте відсутність структурованих методик та моделей використання DAW у самоосвіті дорослих створює певні труднощі у процесі створення електронної музики. Це зумовлює потребу у розробці ефективної методології, що поєднувала б інноваційні освітні підходи, андрагогічні принципи та сучасні цифрові технології.

Однією з основних проблем є недостатня інтеграція DAW у систему неформальної освіти дорослих, що спричинено як браком україномовних структурованих інформаційних матеріалів, так і відсутністю спеціально адаптованих програм навчання. Сучасні дослідження у сфері цифрової освіти акцентують увагу на необхідності застосування практикоорієнтованих підходів, які дозволяють дорослим не лише опановувати теоретичні аспекти музичної композиції, а й отримувати безпосередній досвід створення музичних творів. Важливим аспектом є також розробка інструментарію для оцінки рівня засвоєння матеріалу та можливості його застосування на практиці.

Ще одним викликом є необхідність розробки моделі використання, яка б враховувала особливості дорослих, зокрема, їх автономність,

здатність до самоорганізації та мотивацію до практичного застосування отриманих знань. У зв'язку з цим методика використання має базуватися на гнучкій структурі, що включає індивідуальні та групові форми роботи, поєднання теоретичних занять із практичними завданнями та застосування сучасних онлайн-ресурсів, таких як відеоуроки, інтерактивні вправи та персоналізовані навчальні траєкторії.

Таким чином, актуальність дослідження зумовлена необхідністю створення ефективної моделі і методики використання DAW у музичній самоосвіті дорослих, яка б дозволила інтегрувати сучасні цифрові технології у процес навчання, враховуючи індивідуальні особливості та потреби дорослих.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Американський педагог М. Ноулз зробив вагомий внесок у розвиток теорії освіти дорослих, запропонувавши андрагогічну модель навчання, що враховує особливості дорослих як здобувачів освіти. Він визначив шість ключових принципів андрагогіки, серед яких: усвідомлення практичної цінності навчання, здатність до самостійного освоєння знань, використання життєвого досвіду як навчального ресурсу, мотивація через соціальні виклики, орієнтація на практичне застосування знань та вплив внутрішніх чинників, таких як самореалізація і професійний розвиток. Ці принципи стали основою сучасної освіти дорослих, сприяючи підвищенню її ефективності та відповідності реальним потребам дорослих [6].

У дисертації А. Бондаренка [9] здійснено комплексне дослідження електронної музики, її

виникнення та розвиток в Україні, а також вивчення її впливу на музичну культуру. Українські дослідники В. Камінський [10] та І. Пяковський [17] зосереджувалися на питаннях музичного програмного забезпечення; опис електроакустичних інструментів знаходимо у публікації І. Стецюк [18]; методи аналізу музики розглядалися Т. Тучинською [19, 20] та ін.

У світовій музикознавчій літературі увага приділяється технологічним аспектам електронної музики, її історії та класифікації. Дослідження французької (Е. Варез, П. Булез), німецької (К. Штокгаузен) та американської (Дж. Кейдж) електронної музики представлені у працях таких авторів, як М. Флашар та Л. Долганова [2]. Водночас аналіз стилів неакадемічної електронної музики (хауз, техно, ембієнт) здійснювався західними дослідниками, серед яких М. Бутлер [1] та С. Рейнолдс [7].

У попередніх роботах авторів [11, 12, 13] розкриваються різні аспекти використання

цифрових аудіо робочих станцій у музичній самоосвіті дорослих, проте розробка моделі і методики використання цифрових аудіо робочих станцій у музичній самоосвіті дорослих не прослідковується у дослідженнях українських авторів та є малодослідженою закордонними авторами, що створює потребу у ґрунтовному дослідженні даного питання.

Мета статті. Представити модель та методику використання цифрових аудіо робочих станцій у музичній самоосвіті дорослих.

Виклад основного матеріалу дослідження. На основі використаних джерел [6, 14, 15] де описані принципи, методи та форми навчання дорослих, а також враховуючи власний досвід було розроблено авторську модель використання цифрових аудіо робочих станцій у музичній самоосвіті дорослих, структура якої зображена на рис. 1. Опишемо її детальніше.

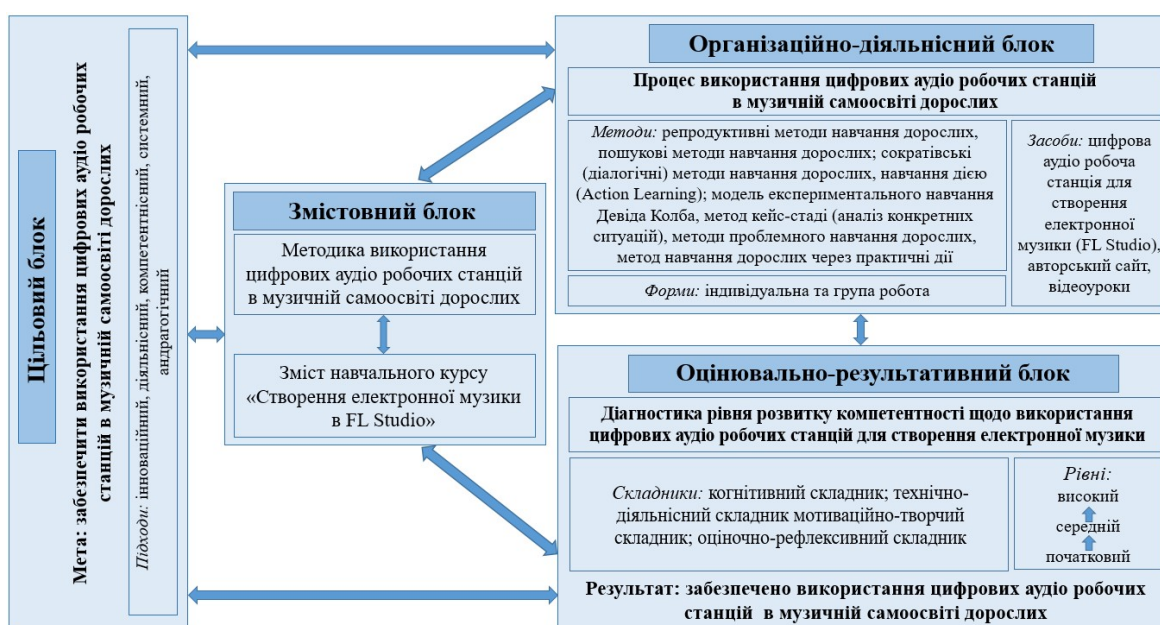

Рис. 1 Модель використання цифрових аудіо робочих станцій у музичній самоосвіті дорослих (авторська розробка)

Цільовий блок – мета: забезпечити використання цифрових аудіо робочих станцій в музичній самоосвіті дорослих. Мета досягається з урахуванням інноваційного, діяльнісного, компетентнісного, системного та андрагогічного підходів.

Змістовний блок включає: зміст навчального курсу «Створення електронної музики в FL Studio» та майстер-класів щодо використання цифрових аудіо робочих станцій в музичній самоосвіті дорослих; методику використання цифрових аудіо робочих станцій в музичній самоосвіті дорослих.

Організаційно-діяльнісний блок включає процес використання цифрових аудіо робочих станцій в музичній самоосвіті дорослих, що реалізується через комплекс методів, форм та засобів. **Методи:** репродуктивні методи навчання дорослих, пошукові методи навчання дорослих; сократівські (діалогічні) методи навчання дорос-

лих, навчання дією (Action Learning); модель експериментального навчання Девіда Колба, метод кейс-стаді (аналіз конкретних ситуацій), методи проблемного навчання дорослих, метод навчання дорослих через практичні дії. **Форми:** індивідуальна та групова робота. **Засоби:** цифрова аудіо робоча станція для створення електронної музики (FL Studio), авторський сайт, відеоуроки.

Оцінювально-результативний блок включає процес оцінювання рівнів (початковий, середній, високий) розвитку компетентності щодо використання цифрових аудіо робочих станцій для створення електронної музики, яке здійснювалося за уточненими складниками і відповідними показниками: когнітивний складник (показники: знання інтерфейсу програми, основних інструментів та меню; знання плагінів; розуміння основ теорії музики та гармонії; основи міксування та мастерингу; розуміння структури треку (інтро,

куплет, приспів, брідж, аутро); розуміння основ саунд-дизайну для створення власних звуків; знання жанрових особливостей (house, techno, ambient, hip-hop тощо); технічно-діяльнісний складник (показники: вміння встановлювати та налаштовувати DAW; вміння працювати з аудіо- та MIDI-доріжками; використання плагінів: синтезаторів, еквалайзерів, компресорів, ревербераторів та ін.; вміння балансувати гучність та панораму; вміння експортувати готові музичні твори; створення партій інструментів; використання семплів та лупів відповідно до стилю; створення структури треку; використання саунд-дизайну для створення власних звуків); мотиваційно-творчий складник (показники: інтерес до створення електронної музики; мотивація до комерційного створення музики; створення електронної музики для творчої самореалізації); оціночно-рефлексивний складник (показники: саморефлексія та порівняння з референсними треками; співпраця з іншими музикантами, продюсерами; розвиток власного стилю та впізнаваності; публікація робіт на стрімінгових платформах для отримання зворотного зв'язку).

Результат: забезпечено використання цифрових аудіо робочих станцій в музичній самоосвіті дорослих, що виявляється у сформованій компетентності щодо використання цифрових аудіо робочих станцій для створення електронної музики на середньому і високому рівнях.

Наступним етапом нашого дослідження є розробка авторської методики використання цифрових аудіо робочих станцій у музичній самоосвіті дорослих.

Для реалізації методики та для допомоги дорослим ефективно використовувати цифрові аудіо робочі станції під час музичної самоосвіти було розроблено авторський онлайн курс «Створення електронної музики в FL Studio», що включає чотири модулі:

- модуль 1 «Основні функції FL Studio», який складається з семи відеоуроків: 1) «Налаштування FL Studio» (відеоурок про налаштування програми FL Studio після її встановлення, в якому розкриваються питання налаштування аудіодрайвера, директорій, налаштування автозбереження проекту та ін.); 2) «Як писати музику в FL Studio» (базова інструкція написання музичного твору в FL Studio, в якій пояснюється послідовність дій, які необхідно виконувати, для створення музичного твору); 3) «Channel Rack» (відеоурок про основні функції вікна Channel Rack програми FL Studio, в якому представлено як додавати інструменти для генерації звуку, як направити звук інструменту в мікшер та ін.); 4) Piano Roll (відеоурок про основні функції вікна Piano Roll програми FL Studio, в якому представлено як за допомогою Piano Roll створювати партії для різних інструментів); 5) Mixer (відеоурок про основні функції вікна Mixer програми FL Studio, в якому представлено як направляти звук з одного каналу мікшера на інший, як використовувати плагіни для опрацювання звуку та ін.); 6) Playlist (відеоурок про основні функції вікна Playlist програми FL Studio, в якому

представлено як використовувати Playlist для аранжування); 7) Browser (відеоурок про основні функції вікна Browser програми FL Studio: використання браузера для пошуку семплів, лупів, MIDI для подальшого використання в проекті).

- модуль 2 «Основи теорії музики» який складається з шести відеоуроків: 1) *ноти* (відеоурок про ноти: назви нот, що таке октава, тон, півтон); 2) *інтервали* (відеоурок про інтервали: назви інтервалів, якісна та кількісна складова інтервалу, мелодичний та гармонічний інтервали); 3) *акорди* (відеоурок про акорди: мажорний і мінорний акорди, побудова акордів, обернення акордів); 4) *лад, тональність* (відеоурок про лад, гаму, тональність); 5) *гармонія, послідовність акордів* (відеоурок про гармонію, побудову послідовності акордів, розповсюджені послідовності акордів в мажорних і мінорних тональностях); 6) *ритм* (відеоурок про ритм, аналіз різних ритмічних малюнків).

- модуль 3 «Основи створення і опрацювання звуку» який складається з двох відеоуроків: 1) *синтез звуку в синтезаторі Sylenth1* (відеоурок про синтез і опрацювання звуку різних інструментів (Lead, Pluck, Bass, Sequence, Pad); 2) *Layering* (відеоурок про використання багатошаровості для створення одного інструменту, використання двох і більше генераторів звуку для створення цільного звучання інструменту, розглянуті приклади).

- модуль 4 «Практика створення музики в FL Studio» який складається з дев'ятнадцяти відеоуроків: 1) *налаштування проекту* (відеоурок про підготовку проекту, завантаження плагінів для аналізу, створення шаблону); 2) *аналіз референсного трека* (відеоурок про аналіз еталонного треку, інструментальний, частотний аналіз та аналіз рівня гучності); 3) *структура трека* (відеоурок про створення базової структури трека); 4) *створення основної ідеї* (відеоурок про написання послідовності акордів і мелодій для основних інструментів, орієнтуючись на стилістику твору); 5) *створення Kick* (відеоурок про створення бас бочки); 6) *створення Drums* (відеоурок про створення партій ударних інструментів музичного твору); 7) *створення Bases* (відеоурок про створення основних басових партій музичного твору); 8) *створення Lead* (відеоурок про створення Lead); 9) *створення Pads* (відеоурок про створення Pads); 10) *Intro* (відеоурок про аранжування структурної частини Intro, поєднання різних інструментів між собою, створення автоматизацій, шумових та інших ефектів); 11) *створення Snare Roll* (відеоурок про написання партії Snare Roll, опрацювання, використання в міксі); 12) *Створення Acid* (відеоурок про створення інструменту Acid, характерного для даної стилістики музичного твору); 13) *Main* (відеоурок про аранжування структурної частини Main: поєднання різних інструментів між собою, створення автоматизацій, ефектів, мікшування); 14) *Breakdown* (відеоурок про аранжування структурної частини Breakdown: поєднання різних інструментів між собою, створення автоматизацій, ефектів, мікшування); 15) *Rise* (відеоурок про

аранжування структурної частини Rise: поєднання різних інструментів між собою, створення автоматизацій, ефектів, мікшування); 16) *Drop* (відеоурок про аранжування структурної частини Drop: поєднання різних інструментів між собою, створення автоматизацій, ефектів, мікшування); 17) *Outro* (відеоурок про аранжування структурної частини Outro: поєднання різних інструментів між собою, створення автоматизацій, ефектів, мікшування); 18) *доопрацювання проекту* (відеоурок про доопрацювання треку: корекція, мікшування та створення додаткових партії інструментів); 19) *мастеринг* (відеоурок про опрацювання мастер каналу, рендеринг, максимізацію гучності).

В основу онлайн курсу «Створення електронної музики в FL Studio» було покладено розробки вітчизняних та закордонних вчених [4, 5, 8, 16], а також авторські напрацювання [3, 11, 12, 13]. Цей онлайн курс спрямований на розвиток компетентності дорослих щодо використання цифрових аудіо робочих станцій для створення електронної музики.

Методика реалізується шляхом застосування різних принципів, методів і форм навчання дорослих описаних у [6, 14, 15] та власному досвіді.

Ефективне навчання дорослих у сфері музичної самоосвіти, зокрема в освоєнні цифрових аудіо робочих станцій, вимагає використання різних методів, що відповідають їх потребам у практичному застосуванні знань, самостійності та орієнтації на результат. *Репродуктивні методи* (лекції, читання, запам'ятовування) є корисними на початкових етапах навчання, коли необхідно ознайомитися з базовими інструментами та функціоналом програм, таких як Ableton Live, Logic Pro, FL Studio. Однак для розвитку практичних навичок ці методи є недостатніми, тому важливим є застосування активних і практикоорієнтованих підходів.

Пошукові методи сприяють розвитку навичок самостійного вирішення технічних питань, аналізу різних підходів до зведення, мастерингу та створення музичних композицій. Наприклад, слухачам можна пропонувати дослідження можливостей конкретних плагінів або створення власних налаштувань. Діалогічні методи, зокрема *сократівський підхід*, сприяють глибшому розумінню концепцій звукозапису та мікшування через обговорення різних технік, аналіз робіт відомих продюсерів і порівняння альтернативних підходів до звукового дизайну.

Практикоорієнтовані методи, такі як *навчання дією*, забезпечують засвоєння матеріалу через виконання реальних завдань, наприклад, мікшування власного треку або відтворення певного звуку. *Метод експериментального навчання за Колбом* сприяє глибшому опануванню DAW завдяки циклічному процесу: отримання досвіду, рефлексія, аналіз і експериментування. *Метод кейс-стаді* допомагає аналізувати конкретні музичні твори, відтворювати мікшувальні та аранжувальні рішення, а також вчитися на прикладах реальних музичних проєктів.

Проблемне навчання дозволяє слухачам розвивати адаптивність до нових технологій,

самостійно вирішуючи складні завдання, такі як налаштування еквалайзера або усунення шумів. *Методи навчання через практичні дії* (тренінги, симуляції, рольові ігри) ефективні для оволодіння DAW у контексті реальних музичних завдань, наприклад, створення музики для відео чи подкастів. Таким чином, поєднання теоретичних і практичних методів навчання сприяє не лише розвитку технічних навичок, а й формуванню креативного мислення та самостійності в ухваленні рішень, що є ключовими аспектами у сфері музичного продакшену.

Для реалізації методики важливим є також добір засобів у процесі використання цифрових аудіо робочих станцій у музичній самоосвіті дорослих. *Засоби*: цифрова аудіо робоча станція для створення електронної музики (FL Studio), авторський сайт, відеоуроки. Одним із головних засобів вважаємо авторський веб-сайт (<https://fierymusic.net/>) [3].

Відтак, описаний вище спектр інструментарію реалізації методики використання цифрових аудіо робочих станцій у музичній самоосвіті дорослих, а також її подальша експериментальна перевірка дає підстави стверджувати про педагогічну доцільність її застосування для у музичній самоосвіті дорослих.

Висновки та перспективи подальших розвідок наперед. На основі аналізу літературних джерел та власного досвіду було розроблено авторську модель використання цифрових аудіо робочих станцій у музичній самоосвіті дорослих. Її мета – забезпечити використання цифрових аудіо робочих станцій в музичній самоосвіті дорослих з урахуванням інноваційного, діяльнісного, компетентнісного, системного та андрагогічного підходів. Модель включає такі взаємопов'язані блоки: змістовний, організаційно-діяльнісний та оцінювально-результативний. Змістовний блок охоплює програму навчального курсу «Створення електронної музики в FL Studio», методику використання та проведення майстер-класів. Організаційно-діяльнісний блок визначає комплекс методів (репродуктивні, пошукові, діалогічні, навчання дією, експериментальне навчання за Колбом, кейс-стаді, проблемне навчання), форм (індивідуальна та групова робота) та засобів (DAW, відеоуроки, авторський сайт), що сприяють ефективному засвоєнню матеріалу.

Оцінювально-результативний блок передбачає визначення рівня сформованості компетентності щодо використання DAW за когнітивним, технічно-діяльнісним, мотиваційно-творчим та оціночно-рефлексивним складниками. Критерії оцінювання включають знання програмного інтерфейсу, музичної теорії, технічних аспектів мікшування, саунд-дизайну, а також розвиток творчої мотивації, саморефлексію та взаємодію з іншими музикантами. У результаті реалізації даної моделі сприятиме використанню цифрових аудіо робочих станцій у музичній самоосвіті дорослих, що виявляється у сформованій компетентності щодо використання DAW для створення електронної музики на середньому і високому рівнях.

Представлена методика використання цифрових аудіо робочих станцій у музичній самоосвіті дорослих базується на андрагогічних принципах та поєднує індивідуальні й групові форми навчання дорослих, забезпечуючи слухачам можливість ефективно засвоювати знання через відеоуроки, практичні вправи та інтерактивні завдання.

Методика реалізується за допомогою поєднання теоретичних і практичних підходів, таких як репродуктивне, пошукове та проблемне навчання, навчання дією, кейс-стаді та експериментальне навчання за Колбом. Важливим аспектом є оцінювання рівня розвитку компетентності дорослих за когнітивним, технічно-діяльнісним, мотиваційно-творчим та оціночно-рефлексивним складниками. Використання інформаційних ресурсів, таких як: авторський онлайн курс «Створення електронної музики в FL Studio», авторський веб-сайт (<https://fierymusic.net/>) та навчальні платформи, сприятимуть підвищенню ефективності та продуктивності під час створення електронної музики із застосуванням DAW.

Подальші дослідження спрямуємо на розробку рекомендацій щодо використання цифрових аудіо робочих станцій у музичній самоосвіті дорослих.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Butler M. J. *Unlocking the Groove: Rhythm, Meter, and Musical Design in Electronic Dance Music*. Indiana University Press, 2006. 443 p.
2. Dohnalová L. *Estetické modely evropské elektroakustické hudby a elektroakustická hudba v ČR*. Praha, 2001. 234 s.
3. Fiery Music. *Офіційний сайт*. URL: <https://fierymusic.net/> (дата звернення: 22.02.2025).
4. FL Studio. *Image-Line. Офіційний сайт компанії*. URL: <https://www.image-line.com/> (дата звернення: 20.02.2025).
5. Gibson D. *The Art of Mix* / D. Gibson. Boston : Course Technology, 2007. 320 p.
6. Knowles M. *Andragogy in Action. Applying Modern Principles of Adult Learning*. San Francisco : Jossey-Bass, 1985. 144 p.
7. Reynolds S. *Energy Flash: A Journey Through Rave Music and Dance Culture*. London : Pan Macmillan, 1998. 512 p.
8. Stavrou M. P. *Mixing With Your Mind* / M. P. Stavrou. Sydney : Pitich Enterprises, 2003. 242 p.
9. Бондаренко А. Електронна музика в Україні останньої третини XX – початку XXI століття: дис. ... канд. мистецтвознав. : 26.00.01 – теорія та історія культури / А. І. Бондаренко ; Київський національний університет культури і мистецтв. Київ, 2021. 293 с.
10. Камінський В. *Електронна та комп'ютерна музика*. Навч. посіб. Львів : Сполом, 2001. 212 с.
11. Коваленко О. Особливості використання цифрових аудіо робочих станцій призначених для створення електронної музики в умовах неформальної освіти дорослих. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2016. №3 (53). С.178-196. URL: <http://journal.iitta.gov.ua>. (дата звернення: 19.02.2025)
12. Коваленко О., Яцишин А. Музична самоосвіта дорослих із застосуванням штучного інтелекту. *Освіта та розвиток обдарованої особистості*, № 3(94). Київ, 2024. С. 15-22.
13. Коваленко О., Яцишин А. Музична самоосвіта дорослих у сучасному інформаційному суспільстві.

Освіта та розвиток обдарованої особистості, № 10(53). Київ, 2016. С. 28-33.

14. Лук'янова Л. *Освіта дорослих : сучасні стратегії і практики в Україні та зарубіжжі : монографія*. Київ : ТОВ «Юрка Любченка», 2020. 340 с.

15. Мельниченко О. Андрагогічні принципи освіти дорослих та забезпечення якості неперервної педагогічної освіти. *Педагогічна освіта: теорія і практика. Психологія. Педагогіка*. 2020. № 33 (1). С. 24-30. DOI: 10.28925/2311-2409.2020.33.3

16. Пілхофер М., Дей Х. *Теорія музики для чайників / М. Пілхофер, Х. Дей ; пер. з англ. Київ : Наш формат, 2016. 336 с.*

17. Пяковський І. Перспективи розвитку комп'ютерної музики. *Дослідження. Досвід. Спогади : зб. наук. праць проф.-виклад. колективу КССМШ ім. М. В. Лисенка та НМАУ ім. П. І. Чайковського : Ювілейний випуск*. Київ : Генеза, 2004. Вип. 5. С. 31–41.

18. Стецюк І. Історія електронних синтезаторів. *Музика*. 2006, № 4. С. 22–25.

19. Тучинська Т. І. Розуміння музичного тексту: теоретико-інформаційний аспект : автореф дис ... канд. мистецтвознав. : 17.00.03. / НМАУ ім. П.І. Чайковського. Київ, 2009. 19 с.

20. Тучинська Т. І. Сучасне музичне аматорство та комп'ютерні технології. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія : Мистецтвознавство*. 2014. № 3. С. 26–32.

REFERENCES

1. Butler, M. J. (2006). *Unlocking the groove: Rhythm, meter, and musical design in electronic dance music*. Indiana University Press. [in English]
2. Dohnalová, L. (2001). *Estetické modely evropské elektroakustické hudby a elektroakustická hudba v ČR*. Praha. [in Czech]
3. Fiery, Music. (n.d.). Official website. Retrieved February 22, 2025. URL: <https://fierymusic.net/> [in English]
4. Image-Line. (n.d.). FL Studio. Retrieved February 20, 2025. URL: <https://www.image-line.com/> [in English]
5. Gibson, D. (2007). *The art of mix*. Boston: Course Technology. [in English]
6. Knowles, M. (1985). *Andragogy in action: Applying modern principles of adult learning*. San Francisco: Jossey-Bass. [in English]
7. Reynolds, S. (1998). *Energy flash: A journey through rave music and dance culture*. Pan Macmillan. [in English]
8. Stavrou, M. P. (2003). *Mixing with your mind*. Sydney: Pitich Enterprises. [in English]
9. Bondarenko, A. I. (2021). *Elektronna muzyka v Ukraini ostannoï tretyny XX – pochatku XXI stolittia [Electronic Music in Ukraine in the Last Third of the 20th – Early 21st Century]* (Dys. kand. mystetstvoznav., 26.00.01 – teoriia ta istoriia kultury). Kyivskiy natsionalnyi universytet kultury i mystetstv, Kyiv. [in Ukrainian]
10. Kaminskyi, V. (2001). *Elektronna ta kompiuterna muzyka: Navchalnyi posibnyk [Electronic and Computer Music: A Textbook]*. Lviv: Spolom. [in Ukrainian]
11. Kovalenko, O. M. (2016). *Osoblyvosti vykorystannia tsyfrovyykh audio robochykh stantsii pryznachenykh dlia stvorennia elektronnoi muzyky v umovakh neformalnoi osvity doroslykh [Features of using digital audio workstations designed for creating electronic music in the context of adult informal education]*. Informatsiini tekhnolohii i zasoby navchannia, (3)53, 178-196. Retrieved February 19, 2025. URL: <http://journal.iitta.gov.ua> [in Ukrainian]
12. Kovalenko, O. M., & Yatsyshyn, A. V. (2024). *Muzychna samoosvita doroslykh iz zastosuvanniam shtuchnoho intelektu [Adult music self-education using*

artificial intelligence]. *Osvita ta rozvytok obdarovanoi osobystosti*, (3)94, 15-22. [in Ukrainian]

13. Kovalenko, O. M., & Yatsyshyn, A. V. (2016). *Muzychna samoosvita doroslykh u suchasnomu informatsiinomu suspilstvi* [Adult music self-education in the modern information society]. *Osvita ta rozvytok obdarovanoi osobystosti*, (10)53, 28-33. [in Ukrainian]

14. Lukianova, L. B. (2020). *Osvita doroslykh: suchasni stratehii i praktyky v Ukraini ta zarubizhzi* [Adult education: Modern strategies and practices in Ukraine and abroad: Monograph]. Kyiv: TOV «Iurka Liubchenka». [in Ukrainian]

15. Melnychenko, O. V. (2020). *Andrahohichni pryntsyipy osvity doroslykh ta zabezpechennia yakosti neperervnoi pedahohichnoi osvity* [Andragogical principles of adult education and ensuring the quality of continuous pedagogical education]. *Pedahohichna osvita: teoriia i praktyka. Psykholohiia. Pedahohika*, (33)1, 24-30. URL: <https://doi.org/10.28925/2311-2409.2020.33.3> [in Ukrainian]

16. Pilkofer, M., & Dei, Kh. (2016). *Teoriia muzyky dlia chainykyv (per. z anh.)* [Music Theory for Dummies (Trans. from English)]. Kyiv: Nash format. [in Ukrainian]

17. Piaskovskyi, I. (2004). *Perspektyvy rozvytku kompiuternoї muzyky* [Perspectives on the development of computer music]. *U Doslidzhennia. Dosvid. Spohady: Zbirnyk naukovykh prats profesorsko-vykladatskoho kolektyvu KSSMSH im. M. V. Lysenka ta NMAU im. P. I. Chaikovskoho: Yuvileinyi vypusk (Vyp. 5, s. 31–41)*. Kyiv: Heneza. [in Ukrainian]

18. Stetsiuk, I. (2006). *Istoriia elektronnykh syntezytoriv* [History of electronic synthesizers]. *Muzyka*, (4), 22–25. [in Ukrainian]

19. Tuchynska, T. I. (2009). *Rozuminnia muzychnoho tekstu: teoretyko-informatsiinyi aspekt* [Understanding of Musical Text: Theoretical and Informational Aspect] (Avtoref. dys. kand. mystetstvovnav. 17.00.03). NMAU im. P. I. Chaikovskoho, Kyiv. [in Ukrainian]

20. Tuchynska, T. I. (2014). *Suchasne muzychne amatorstvo ta kompiuterni tekhnolohii* [Contemporary musical amateurism and computer technologies]. *Naukovi zapysky Ternopilskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni Volodymyra Hnatiuka. Seriya: Mystetstvovnavstvo*, (3), 26–32. [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

КОВАЛЕНКО Олександр – молодший науковий співробітник відділу технологій захисту довкілля та радіаційної безпеки Центру інформаційно-аналітичного та технічного забезпечення моніторингу об'єктів атомної енергетики Національної академії наук України.

Наукові інтереси: використання цифрових аудіо робочих станцій у музичній самоосвіті дорослих.

ЯЦИШИН Анна – доктор педагогічних наук, старший науковий співробітник, провідний науковий співробітник відділу хмаро орієнтованих систем і штучного інтелекту в освіті Інституту цифровізації освіти НАПН України, провідний науковий співробітник відділу наукового інформаційно-аналітичного супроводу освіти Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського.

Наукові інтереси: використання цифрових аудіо робочих станцій у музичній самоосвіті дорослих.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

KOVALENKO Oleksandr – Junior Researcher at the Department of Environmental Protection Technologies and Radiation Safety of the Center for Information-Analytical and Technical Support for Monitoring Nuclear Energy Facilities of the National Academy of Sciences of Ukraine.

Scientific interest: Use of digital audio workstations in adult music self-education.

IATSYSHYN Anna – Doctor of Pedagogical Sciences, Senior Researcher, Leading Researcher at the Department of Cloud-Oriented Systems and Artificial Intelligence in Education of Institute for Digitalisation of Education of the NAES of Ukraine, Leading Researcher at the Department of Scientific Information and Analytical Support for Education of the V. O. Sukhomlynskyi State Scientific and Pedagogical Library of Ukraine.

Scientific interest: Use of digital audio workstations in adult music self-education.

Стаття надійшла до редакції 11.02.2025 р.

Стаття прийнята до друку 23.02.2025 р.

УДК 37.018.43:004.8:37.091.3:37.014.5

DOI: 10.36550/2415-7988-2025-1-218-139-143

КРАМАР Сергій –

аспірант Інституту цифровізації освіти НАПН України

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2583-3987>

e-mail: kramar@iitlt.gov.ua

ШИШКІНА Марія –

доктор педагогічних наук, старший науковий співробітник,

завідувач відділу хмаро орієнтованих систем

і штучного інтелекту в освіті

Інституту цифровізації освіти НАПН України,

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5569-2700>

e-mail: shyshkina@iitlt.gov.ua

МОДЕЛЬ ВИКОРИСТАННЯ ARDUINO ДЛЯ РОЗВИТКУ КОМПЕТЕНТНОСТІ З РОБОТОТЕХНІКИ ВЧИТЕЛІВ ІНФОРМАТИКИ В УМОВАХ НЕФОРМАЛЬНОЇ ОСВІТИ

У статті розглянуто проблему розвитку компетентності з робототехніки вчителів інформатики шляхом використання платформи Arduino в умовах неформальної освіти. Визначено основні виклики впровадження робототехнічних технологій, зокрема недостатню кількість методичних розробок, брак педагогічної підготовки та необхідність інтеграції новітніх цифрових інструментів у навчальний процес. Запропонована модель спрямована на системний розвиток цифрової компетентності педагогів, що включає не лише засвоєння технічних навичок роботи з Arduino, а й формування здатності до інтеграції робототехніки в навчальні програми різного рівня. Обґрунтовано модель використання Arduino для розвитку компетентності вчителів інформатики, яка складається з шести складників: цільового, методологічного, змістового, організаційно-методичного,

оцінювально-діагностичного та результативного. Цільовий визначає основну мету – підвищення рівня цифрової компетентності вчителів у сфері робототехніки, що охоплює володіння апаратними та програмними засобами, методику їх використання в освітньому процесі та рефлексивний підхід до професійного розвитку. Змістовий складник містить тематичні модулі, що доцільно виокремити у процесі опанування Arduino вчителями інформатики. Методологічний складник, охоплює науково-теоретичні засади, принципи та підходи, на яких ґрунтується використання Arduino в неформальній освіті вчителя. Організаційно-методичний складник визначає найбільш доцільні форми, методи і засоби навчання, які можуть бути застосовані як в аудиторному, так і в дистанційному або змішаному форматах. Зокрема, виокремлено такі засоби навчання, як середовище моделювання електричних схем і програмування мікро-контролерів (TinkerCad); платформи для візуального та текстового програмування; веб-ресурси та освітні платформи з матеріалами з робототехніки; віртуальні лабораторії та емулятори для тестування Arduino-проектів. Оцінювально-діагностичний компонент розроблений на основі багаторівневої системи оцінювання цифрової компетентності педагогів, яка враховує когнітивний рівень (теоретичне розуміння та знання основ робототехніки), діяльнісний рівень (здатність до практичного застосування знань та навичок), мотиваційний рівень (готовність педагогів до впровадження робототехнічних технологій у навчальний процес) та рефлексивний рівень (здатність аналізувати власні результати, шукати шляхи вдосконалення методик навчання). Результативний складник передбачає підвищення рівня цифрової компетентності вчителя інформатики з використання Arduino. Впровадження цієї моделі сприятиме системному розвитку цифрової компетентності вчителів інформатики, що дозволить їм ефективно використовувати робототехніку в освітньому середовищі, адаптуватися до сучасних викликів цифровізації освіти та підвищувати якість навчального процесу.

Ключові слова: Модель, робототехніка, Arduino, цифрова компетентність, неформальна освіта, вчителі інформатики.

KRAMAR Serhii –

PhD student of Institute for Digitalisation
of Education of the NAES of Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2583-3987>

e-mail: kramar@iitlt.gov.ua

MARIYA Shyshkina –

Doctor of Pedagogical Sciences, Senior Researcher, Head of the
Department of Cloud-Oriented Systems and

Artificial Intelligence in Education of Institute for
Digitalisation of Education of the NAES of Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5569-2700>

e-mail: shyshkina@iitlt.gov.ua

MODEL OF USING ARDUINO FOR THE DEVELOPMENT OF ROBOTICS COMPETENCE OF COMPUTER SCIENCE TEACHERS IN NON-FORMAL EDUCATION

The article examines the problem of developing robotics competence among computer science teachers through the use of the Arduino platform in non-formal education. The main challenges of implementing robotics technologies are identified, including the lack of methodological developments, insufficient pedagogical training, and the need to integrate modern digital tools into the educational process. The proposed model is aimed at the systematic development of teachers' digital competence, which includes not only mastering technical skills related to Arduino but also developing the ability to integrate robotics into educational programs at various levels. A model for using Arduino to develop computer science teachers' competencies is substantiated, consisting of six components: target, methodological, content, organizational-methodological, assessment-diagnostic, and result-oriented. The target component defines the main goal – enhancing teachers' digital competence in robotics, which encompasses proficiency in hardware and software tools, methodologies for their application in the educational process, and a reflective approach to professional development. The content component includes educational thematic modules that should be specifically highlighted in the process of mastering Arduino by computer science teachers. The methodological component covers the theoretical foundations, principles, and approaches that underpin the use of Arduino in teachers' non-formal education. The organizational-methodological component identifies the most appropriate forms, methods, and teaching tools that can be effectively applied in face-to-face, distance, or blended learning formats. In particular, the model highlights essential teaching tools such as electrical circuit modeling and microcontroller programming environments (TinkerCad); platforms for both visual and text-based programming; web resources and educational platforms with robotics-related materials; virtual laboratories and simulators for testing Arduino projects. The assessment-diagnostic component is developed based on a multi-level system for evaluating teachers' digital competence, which considers the cognitive level (theoretical understanding and knowledge of robotics fundamentals), the activity-based level (ability to apply acquired knowledge and skills in practice), the motivational level (teachers' readiness to implement robotics technologies in the educational process), and the reflective level (ability to analyze one's own results and seek ways to improve teaching methodologies). The result-oriented component focuses on improving the level of digital competence among computer science teachers through the use of Arduino. The implementation of this model will contribute to the systematic development of teachers' digital competence, enabling them to effectively use robotics in the educational environment, adapt to the modern challenges of education digitalization, and enhance the overall quality of the learning process.

Key words: model, open educational environment, AI, professional development, teaching staff.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Сучасні тенденції цифровізації освіти зумовлюють нові вимоги до професійної підготовки педагогічних кадрів. Використання платформ Arduino та TinkerCad відкриває широкі можливості для удосконалення змісту і методів розвитку цифрової компетентності вчителів інформатики, поєднуючи програмування, електроніку та інженерну діяльність. В умовах неформальної освіти, де педагоги мають змогу експериментувати та впроваджувати інноваційні методики, особливого значення набуває роз-

роблення та впровадження науково-методичних підходів до навчання робототехніки.

Разом із зростаючим попитом на навчальні програми з робототехніки, існує суперечність між необхідністю інтеграції Arduino в освітній процес і недостатньою кількістю методичних розробок для підготовки вчителів. Саме тому обґрунтування моделі використання Arduino для розвитку компетентності з робототехніки є актуальним завданням сучасної педагогічної науки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання розвитку цифрової компетентності

педагогів розглядалося у працях українських та закордонних науковців. Зокрема, В. Биков [1], Н. Морзе [4, 5, 6], О. Мосінок, Я. Сікора [7], О. Спірін [9], О. Усата [7] та інші досліджували теоретичні та практичні аспекти підготовки вчителів до використання цифрових технологій в освіті. Закордонні дослідники, такі як S. Eryilmaz [2], G. Deniz [2], M. Tupac-Yupanqui [11], C. Vidal-Silva [11], L. Pavesi-Farriol [11], A. S. Ortiz [11], J. Cardenas-Cobo [11], F. Pereira [11], E. Krelja-Kurelovic [3], P. Pandey [8] наголошують на важливості практичного навчання вчителів у сфері робототехніки, особливо в умовах неформальної освіти.

Однак, попри значний потенціал використання Arduino у педагогічній діяльності, залишається недостатньо розроблених ефективних моделей професійного розвитку вчителів у цій сфері. Це підтверджує необхідність подальших досліджень, спрямованих на розробку та впровадження таких моделей.

Мета статті. Обґрунтувати модель використання Arduino для розвитку компетентності з робототехніки вчителів інформатики в умовах неформальної освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. У контексті дослідження було здійснено аналіз підходів до інтеграції Arduino в освітній процес та виокремлено ключові складники, що визначають ефективність формування відповідних компетентностей. В результаті розроблено концептуальну модель використання Arduino для підвищення рівня цифрової компетентності вчителів інформатики, яка охоплює п'ять основних складників.

Цільовий складник, характеризує мету, яка полягає у підвищенні рівня цифрової компетентності вчителів з робототехніки шляхом інтеграції Arduino у навчальний процес.

Методологічний складник, охоплює науково-теоретичні засади, принципи та підходи, на яких ґрунтується використання Arduino в освіті, згідно запропонованої моделі. Методологічні підходи охоплюють: компетентнісний, що фокусує увагу на формуванні цифрової компетентності педагогів; конструктивістський, що спрямовує на навчання через активне створення проєктів із використанням Arduino; проєктно-орієнтований, згідно якого навчання орієнтоване на реалізацію практичних завдань. Принципи, на яких ґрунтується запровадження, охоплюють принцип практико-орієнтованості навчання, що означає, що воно має бути максимально наближеним до реальних умов, «навчання через діяльність» (Learning by Doing) – активне застосування Arduino в реальних освітніх ситуаціях; принцип науковості, що обумовлює використання Arduino для розвитку цифрової компетентності вчителів інформатики у відповідності до сучасних наукових досягнень у сфері педагогіки, цифрової освіти та робототехніки; принцип гнучкості та доступності, який підкреслює можливість реалізації навчального процесу в змішаному або дистанційному форматі, що дозволяє залучати ширшу аудиторію педагогів,

забезпечуючи доступ до навчальних матеріалів у будь-який зручний час, та уможливаючи впровадження робототехніки в освітній процес навіть у віддалених регіонах.

Змістовий складник – охоплює розроблення навчальних модулів:

- основи робототехніки та Arduino;
- програмування мікроконтролерів;
- використання TinkerCad для моделювання схем;
- проєктна діяльність на базі Arduino;
- інтерактивні арт-проєкти та STEAM-інтеграція.

Організаційно-методичний складник – передбачає методи, форми навчання, такі як тренінги, вебінари, майстер-класи, практичні заняття, а також засоби навчання, якими є середовище моделювання електричних схем і програмування мікро-контролерів (TinkerCad); платформи для візуального та текстового програмування (Arduino IDE, MakeCode, mBlock тощо); веб-ресурси та освітні платформи з матеріалами з робототехніки (Arduino Project Hub, Coursera, W3Schools та ін.); віртуальні лабораторії та емулятори для тестування Arduino-проєктів.

Оцінювально-діагностичний складник – визначає критерії, показники і рівні вимірювання рівня цифрової компетентності педагогів через тестування, аналіз проєктних робіт і самооцінку. Когнітивний критерій характеризує рівень знань про Arduino, розуміння принципів роботи мікроконтролерів і електронних схем. Мотиваційний критерій – бажання використовувати Arduino у навчальному процесі, готовність до самостійного навчання. Діяльнісний критерій – здатність застосовувати набуті знання на практиці, створювати та реалізовувати проєкти. Рефлексивний критерій – здатність аналізувати власні досягнення, оцінювати ефективність використання Arduino у навчанні. Кожен критерій оцінюється за чотирма рівнями: початковий, середній, високий та творчий.

Результативний складник – передбачає підвищення рівня цифрової компетентності вчителя інформатики з використання Arduino.

Висновки та перспективи подальших розвідок напреду. Розроблена модель використання Arduino для розвитку компетентності з робототехніки вчителів інформатики сприяє підвищенню їхньої цифрової грамотності, розвитку практичних навичок у сфері програмування та електроніки, а також інтеграції інноваційних підходів у навчальний процес. Впровадження цієї методики дозволить забезпечити ефективне використання робототехніки в освітньому середовищі, стимулюючи зацікавленість учнів у технічних дисциплінах.

Подальші дослідження можуть бути спрямовані на розширення можливостей використання Arduino в STEM-освіті та аналіз впливу таких технологій на мотивацію педагогів до професійного розвитку.

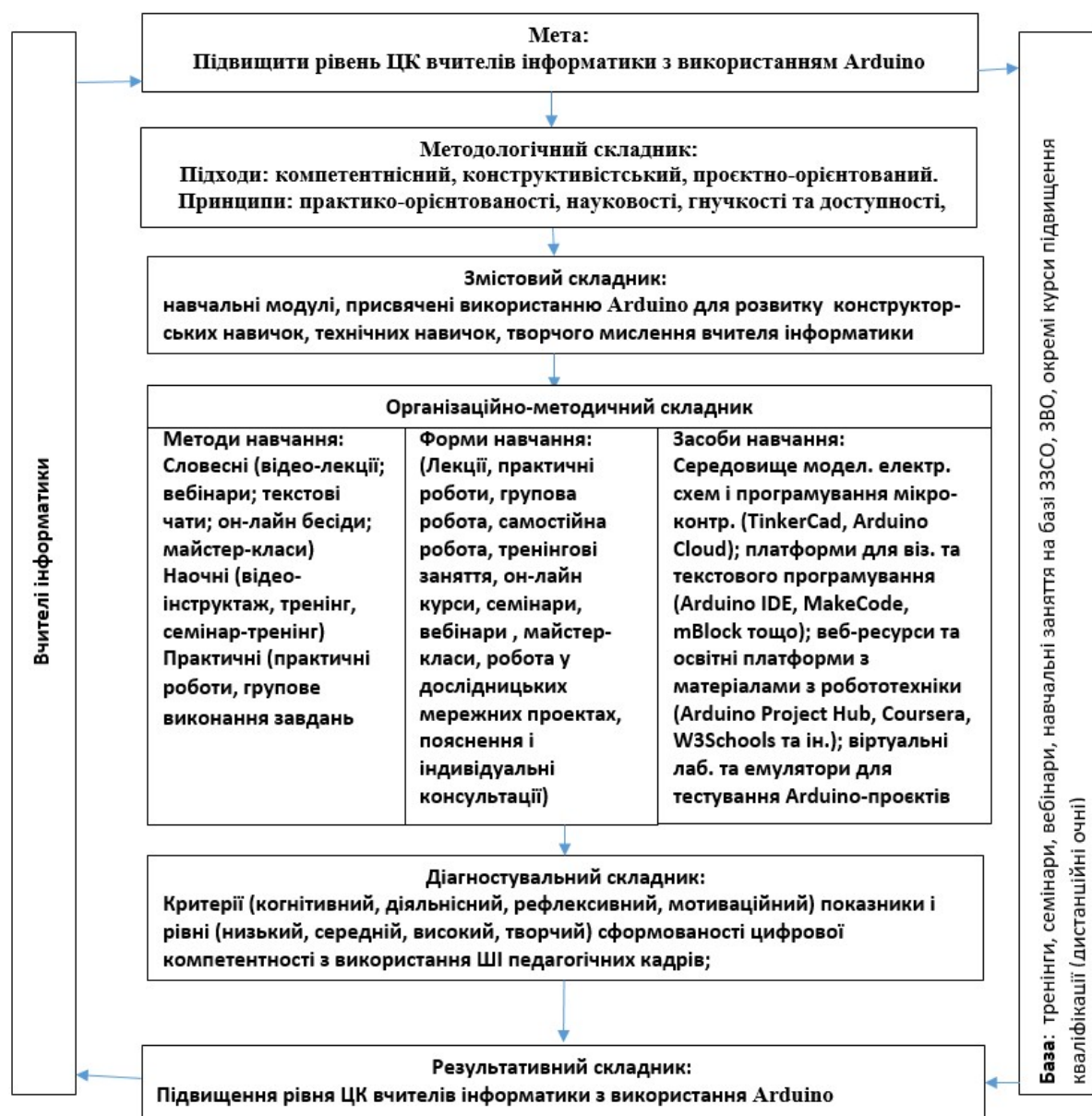

Рис. 1. Модель використання Arduino для розвитку компетентності з робототехніки вчителів інформатики в умовах неформальної освіти

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Bykov V., Mikulowski D., Moravcik O., Svetsky S., Shyshkina M. The use of the cloud-based open learning and research platform for collaboration in virtual teams // Information Technologies and Learning Tools. 2020. № 76(2). С. 304–320.
2. Eryilmaz S., Deniz G. Information Technology Teachers' Views on the Use of Tinkercad // Turkish Online Journal of Educational Technology. 2021. № 47.
3. Krelja-Kurelovic E. Challenges of blended versus online learning with Arduino for teachers and students // The Eurasia Proceedings of Educational and Social Sciences. 2023. № 33. С. 70–75.
4. Morze N. V., Buinytska O. P., Smirnova V. A. Designing a rating system based on competencies for the analysis of the university teachers' research activities // CTE Workshop Proceedings. 2022. № 9. С. 139–153.
5. Morze N., Strutynska O. STEAM competence for teachers: features of model development // E-learning in Covid-19 Pandemic Time "E-Learning". 2021. № 13. С. 249–265.

6. Morze N., Glazunova O. Development of professional competencies of information technology university teachers: Motivation and content // ICT in Education, Research and Industrial Applications: Integration, Harmonization and Knowledge Transfer. 2019. № 2387. С. 334–347.
7. Mosiiuk O. O., Sikora Ya. B., Usata O. Yu. Usability of program interfaces for teaching 3D graphics in a school course of informatics // Information Technologies and Learning Tools. 2023. № 93(1). С. 14–28.
8. Pandey P. Role of Digital Technology for Advancing STEAM Learning // Transformative Approaches to STEAM Integration in Modern Education. IGI Global Scientific Publishing, 2025. С. 159–182.
9. Spirin O. The present-day tendencies of teaching informatics in Ukraine // International Conference on Informatics in Secondary Schools-Evolution and Perspectives. Berlin, Heidelberg: Springer Berlin Heidelberg, 2005. С. 75–83.
10. Tong Y., Liu H., Zhang Z. Advancements in humanoid robots: A comprehensive review and future

prospects // IEEE/CAA Journal of Automatica Sinica. 2024. № 11(2). С. 301–328.

11. Tupac-Yupanqui M., Vidal-Silva C., Pavesi-Farriol L., Ortiz A. S., Cardenas-Cobo J., Pereira F. Exploiting Arduino features to develop programming competencies // IEEE Access. 2022. № 10. С. 20602–20615.

REFERENCES

1. Bykov, V., Mikulowski, D., Moravcik, O., Svetsky, S., & Shyshkina, M. (2020). The use of the cloud-based open learning and research platform for collaboration in virtual teams. *Information Technologies and Learning Tools*, 76(2), 304-320. [in English]

2. Eryilmaz, S., & Deniz, G. (2021). Information Technology Teachers' Views on the Use of Tinkercad. *Turkish Online Journal of Educational Technology*, 47. [in English]

3. Krelja-Kurelovic, E. (2023). Challenges of blended versus online learning with Arduino for teachers and students. *The Eurasia Proceedings of Educational and Social Sciences*, 33, 70-75. [in English]

4. Morze, N. V., Buinytska, O. P., & Smirnova, V. A. (2022, March). Designing a rating system based on competencies for the analysis of the university teachers' research activities. In *CTE Workshop Proceedings* (Vol. 9, pp. 139-153). [in English]

5. Morze, N., & Strutyńska, O. (2021). STEAM competence for teachers: features of model development. *E-learning in Covid-19 Pandemic Time "E-Learning"*, 13, 249-265. [in English]

6. Morze, N., & Glazunova, O. (2019). Development of professional competencies of information technology university teachers: Motivation and content. *ICT in Education, Research and Industrial Applications: Integration, Harmonization and Knowledge Transfer*, 2387, 334-347. [in English]

7. Mosiiuk, O. O., Sikora, Ya. B., & Usata, O. Yu. (2023). Usability of program interfaces for teaching 3D graphics in a school course of informatics. *Information Technologies and Learning Tools*, 93(1), 14-28. [in English]

8. Pandey, P. (2025). Role of Digital Technology for Advancing STEAM Learning. In *Transformative Approaches to STEAM Integration in Modern Education* (pp. 159-182). IGI Global Scientific Publishing. [in English]

9. Spirin, O. (2005, March). The present-day tendencies of teaching informatics in Ukraine. In *International Conference on Informatics in Secondary Schools-Evolution and Perspectives* (pp. 75-83). Berlin, Heidelberg: Springer Berlin Heidelberg. [in English]

10. Tupac-Yupanqui, M., Vidal-Silva, C., Pavesi-Farriol, L., Ortiz, A. S., Cardenas-Cobo, J., & Pereira, F. (2022). Exploiting Arduino features to develop programming competencies. *IEEE Access*, 10, 20602-20615. [in English]

11. Tong, Y., Liu, H., & Zhang, Z. (2024). Advancements in humanoid robots: A comprehensive review and future prospects. *IEEE/CAA Journal of Automatica Sinica*, 11(2), 301-328. [in English]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

КРАМАР Сергій – аспірант Інституту цифровізації освіти НАПН України.

Наукові інтереси: використання робототехніки в освіті, професійний розвиток педагогічних працівників.

ШИШКІНА Марія – доктор педагогічних наук, старший науковий співробітник, завідувач відділу хмаро орієнтованих систем і штучного інтелекту в освіті Інституту цифровізації освіти НАПН України.

Наукові інтереси: відкрита наука, хмарні технології, використання ШІ в освіті, професійний розвиток педагогічних працівників.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

KRAMAR Serhii – PhD student of Institute for Digitalisation of Education of the NAES of Ukraine.

Scientific interest: application of robotics use in education, professional development of pedagogical staff.

SHYSHKINA Mariya – Doctor of Pedagogical Sciences, Senior Researcher, Head of the Department of Cloud-Oriented Systems and Artificial Intelligence in Education of Institute for Digitalisation of Education of the NAES of Ukraine

Scientific interest: Open science, cloud technologies, the use of AI in education, professional development of pedagogical staff.

Стаття надійшла до редакції 02.03.2025 р.

Стаття прийнята до друку 17.03.2025 р.

УДК 351. 85

DOI: 10.36550/2415-7988-2025-1-218-143-148

КУЛІКОВА Світлана –

кандидат педагогічних наук, доцент,

доцент кафедри мистецької освіти

Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0397-6853>

e-mail: s.v.kulikova@cuspu.edu.ua

КРИЗОВІ ЯВИЩА 2019-2024 РР. У СОЦІОКУЛЬТУРНІЙ СФЕРІ УКРАЇНИ ТА СТРАТЕГІЇ ЇХ МІНІМІЗАЦІЇ

У статті автор розглядає кризові явища у соціокультурній галузі України періоду 2019–2024 рр.

Період 2019-2024 років став для України часом глибоких трансформацій, інтенсивних випробувань та незворотних змін, які відобразилися на соціокультурній сфері.

Безсумнівно, пандемія COVID-19 стала одним з найпотужніших каталізаторів кризових явищ у соціокультурній галузі, адже закриття театрів, музеїв, концертних залів, бібліотек та інших культурних інституцій призвело до фактичного паралічу культурного життя. Перехід в онлайн-формат став необхідністю, але він виявив значну цифрову нерівність в суспільстві, адже не всі верстви населення мають доступ до необхідного обладнання та швидкісного інтернету, що обмежує їхню можливість брати участь у культурному житті.

Тривала російсько-українська війна, яка значно загострилася після повномасштабного вторгнення 24 лютого 2022 року, стала визначальним фактором кризових явищ у соціокультурній сфері, адже призвела до руйнування та пошкодження численних об'єктів культурної спадщини: музеїв, бібліотек, архітектурних пам'яток, історичних будівель. Це завдало непоправної шкоди

українській культурі та ідентичності. Мільйони українців були змушені покинути свої домівки, що призвело до значних змін у демографічній структурі країни, а збереження культурної ідентичності для вимушених переселенців стало серйозним викликом.

Автор зазначає, що кризові явища у соціокультурній галузі України періоду 2019-2024 рр. стали серйозним випробуванням для українського суспільства. Пандемія COVID-19, російсько-українська війна, недостатнє фінансування та інформаційна війна створили складний комплекс проблем, які потребують комплексного та системного вирішення. Водночас, ці кризові явища стали потужним каталізатором для трансформації української культури та суспільства. Вони сприяли активізації патріотичних настроїв, консолідації української нації, переосмисленню історичної спадщини та пошуку нової культурної ідентичності.

Подолання кризових явищ у соціокультурній сфері потребує консолідованих зусиль держави, громадянського суспільства, культурних інституцій та освітніх закладів. Необхідним є розробка та впровадження ефективних стратегій для збереження та відновлення культурної спадщини, забезпечення доступу до культури для всіх верств населення, підтримки культурного різноманіття та розвитку креативних індустрій тощо.

Ключові слова: кризові явища, соціокультурна галузь, соціокультурна діяльність, культурні інституції, державна політика.

KULIKOVA Svitlana –

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Art Education of Volodymyr Vinnichenko Central Ukrainian State University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0397-6853>
e-mail: s.v.kulikova@cuspu.edu.ua

CRISIS PHENOMENA 2019-2024 IN THE SOCIO-CULTURAL SPHERE OF UKRAINE AND STRATEGIES FOR THEIR MINIMIZATION

In the article, the author examines crisis phenomena in the socio-cultural sector of Ukraine in the period 2019–2024.

The period 2019-2024 became for Ukraine a time of deep transformations, intense trials and irreversible changes that were reflected in the socio-cultural sphere.

Undoubtedly, the COVID-19 pandemic has become one of the most powerful catalysts of crisis phenomena in the socio-cultural sector, because the closure of theaters, museums, concert halls, libraries and other cultural institutions led to the actual paralysis of cultural life. The transition to an online format has become a necessity, but it has revealed significant digital inequality in society, as not all segments of the population have access to the necessary equipment and high-speed Internet, which limits their ability to participate in cultural life.

The long-running Russian-Ukrainian war, which significantly escalated after the full-scale invasion on February 24, 2022, has become a determining factor in the crisis phenomena in the socio-cultural sphere, as it has led to the destruction and damage of numerous cultural heritage sites: museums, libraries, architectural monuments, historical buildings. This has caused irreparable damage to Ukrainian culture and identity. Millions of Ukrainians have been forced to leave their homes, which has led to significant changes in the country's demographic structure, and preserving cultural identity for internally displaced persons has become a serious challenge.

The author notes that the crisis phenomena in the socio-cultural sphere of Ukraine in the period 2019-2024 have become a serious test for Ukrainian society. The COVID-19 pandemic, the Russian-Ukrainian war, insufficient funding and information warfare have created a complex set of problems that require a comprehensive and systemic solution. At the same time, these crisis phenomena have become a powerful catalyst for the transformation of Ukrainian culture and society. They have contributed to the activation of patriotic sentiments, the consolidation of the Ukrainian nation, the rethinking of historical heritage and the search for a new cultural identity.

Overcoming crisis phenomena in the socio-cultural sphere requires consolidated efforts of the state, civil society, cultural institutions and educational institutions. It is necessary to develop and implement effective strategies for the preservation and restoration of cultural heritage, ensuring access to culture for all segments of the population, supporting cultural diversity and the development of creative industries, etc.

Key words: crisis phenomena, socio-cultural sector, socio-cultural activity, cultural institutions, state policy.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. У контексті драматичних трансформацій в Україні, осмислення сучасної соціокультурної кризи набуває першочергового значення. Зрозуміло, що культурний розвиток відбувається циклічно, через періоди дестабілізації та реорганізації, що є об'єктивною закономірністю. Проте, прискорення соціокультурної динаміки та диференціація суспільних сфер провокують загострення кризових явищ, проявляючись у втраті цілісності культурного простору та відчуженні індивіда.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика соціокультурних трансформацій та кризових явищ здавна привертає увагу науковців. Значний внесок у дослідження цих питань зробили зарубіжні вчені, такі як З. Бауман, Е. Гіденс, У. Бек, Ж. Дерріда, М. Фазерстоун та інші.

В Україні також існує велика кількість авторів, які безпосередньо або опосередковано займаються дослідженнями соціокультурних криз та трансформацій, серед яких можна виділити В. Андрущенка, Е. Афоніна, Г. Гараніну, Є. Борінштейна, М. Зайцева, І. Макух-Федоркову, С. Кримського, Н. Лазарович, І. Лар'яновського,

В. Нанівську, Ю. Поліщука, В. Співака, М. Шевченка та інших.

Мета статті – розглянути кризові явища 2019-2024 рр. у соціокультурній сфері України та стратегії їх мінімізації.

Виклад основного матеріалу дослідження. У сучасному академічному дискурсі теорія кризових явищ та трансформацій є фокальним пунктом досліджень у таких галузях, як філософія, культурологія та соціологія. Ще на початку ХХ століття виникла кризова парадигма світогляду, що характеризується відчуттям імпендингу глобальних катастроф та акцентуацією негативних аспектів реальності. Ця парадигма стимулювала розвиток філософії кризи як окремого напрямку досліджень.

В. Кухта розглядає кризу з одного боку як процес деструкції та реконструкції, що супроводжується емерджентністю нових форм існування, а з іншого – як екстремальну ескалацію суперечностей у соціально-економічних системах, що ставить під загрозу віабільність існуючих систем [6].

Кризи у соціокультурній сфері викликані мультифакторними причинами, що включають як

зовнішні, так і внутрішні чинники. Сучасна соціокультурна реальність характеризується високою динамікою змін, зумовленою глобалізаційними процесами, технологічними революціями, екологічними проблемами та іншими викликами. Пандемія COVID-19 та геополітичні конфлікти останніх років додатково посилюють ці тенденції, призводячи до соціальних трансформацій та культурних зрушень.

На думку Л. Танської, кризові явища у сучасній соціокультурній сфері є наслідком трансформаційних процесів глобалізації, що призводять до інтеграції та уніфікації різних сфер суспільного життя. Ці процеси створюють нові соціокультурні реалії як на глобальному рівні, так і в межах окремих країн [9, с. 43].

Як вказують Є. Бистрицький, С. Пролеєв та Р. Зимовець, у контексті соціокультурної сфери глобалізацію можна розглядати як процес еволюційної уніфікації культур, що призводить до поступового стирання національних культурних особливостей та формування глобальної культури. Глобалізація охоплює всі сфери життя сучасної людини і тісно пов'язана з феноменом глобальної комунікації, який передбачає вільний доступ будь-якої людини до інформації та засобів масової інформації, забезпечуючи залученість до світових подій [2, с. 134].

Ж. Денисюк підкреслює, що українська соціокультурна сфера зазнає значних трансформацій під впливом процесів глобалізації. Спостерігається інтеграція української культури у глобальний культурний контекст, що, однак, не виключає прагнення до збереження культурної самобутності [3, с. 156].

На думку Ж. Денисюк, у контексті соціокультурної глобалізації, мультикультуралізм, як інтеграція культур до єдиної спільноти, є ключовим феноменом. Сучасні тенденції свідчать про зростаючу відкритість багатьох країн до культурного розмаїття, що зумовлено міжнародними економічними процесами, торгівлею, трудовою міграцією, глобальною комунікацією та туризмом. Проте, в контексті дослідження кризових явищ соціокультурної сфери, вітчизняні науковці вказують на те, що мультикультуралізм ставить під сумнів уявлення про мирне глобальне співіснування як кінцеву мету глобалізаційних процесів [3, с. 79].

У сучасній соціокультурній сфері спостерігається симбіоз між автономним етнокультурним розвитком й тенденціями до глобалізації та міжкультурної інтеграції. У зв'язку з цим, актуальним завданням є пошук принципів мирного співіснування різних культур, налагодження діалогу та ефективної комунікації між ними, враховуючи при цьому потенційні деструктивні наслідки глобалізації, такі як уніфікація етнокультурного розмаїття.

Однією з динамічних характеристик сучасного суспільства, що викликає значні дискусії, є посилення конsumerських трендів, детально досліджених Ж. Бодрієм. У сфері культури ця тенденція проявляється у вигляді комерціалізації культурного продукту, що передбачає впро-

вадження ринкових принципів у сферу культури. Цей процес супроводжується значними структурними перетвореннями і є доволі амбівалентним, оскільки ефективність маркетингових стратегій у культурній сфері залежить від попиту споживачів, який, у свою чергу, формується під впливом соціокультурних чинників [5, с. 37].

Щоб успішно функціонувати в сучасних умовах, культурні інституції мають бути здатними адаптуватися до ринкових реалій і надавати послуги, які користуються попитом. В Україні заклади соціокультурної галузі все більше стикаються з проблемою недостатнього державного фінансування, що змушує їх шукати додаткові джерела доходів. Серед таких джерел можна назвати платні освітні програми, реалізацію сувенірної продукції, участь у міжнародних культурних проєктах, залучення коштів від приватних спонсорів та використання інструментів колективного фінансування тощо. Хоча процес комерціалізації культури супроводжується низкою викликів, він також сприяє трансформації культурного поля. Зокрема, культура перестала розглядатися виключно як сфера, що фінансується за рахунок державного бюджету. Сьогодні вона є інтегральною частиною інноваційної економіки та ринку культурних продуктів і послуг.

Процеси дигіталізації та глобалізації суттєво змінили характер суспільства та засоби масової комунікації. Інтернет став потужним інструментом для поширення інформації, однак його використання також супроводжується низкою проблем. Однією з найактуальніших є медіаманіпуляція, яка полягає у свідомому спотворенні інформації з метою впливу на громадську думку. Застосування таких методів як фейкові новини та інформаційна війна створює загрозу для демократичних процесів та соціальної злагоди. Таким чином, засоби масової інформації відіграють домінуючу роль у формуванні інформаційного поля суспільства та впливають на свідомість індивіда.

Значна частина науковців констатує перехід сучасного суспільства від постіндустріальної до інформаційної ери, де інформація стає ключовим ресурсом. У зв'язку з цим виникає необхідність у розвитку інформаційної грамотності серед населення, що передбачає здатність самостійно збирати, аналізувати та використовувати інформацію [7, с. 36].

Інформаційна революція суттєво впливає на всі сфери суспільного життя, зокрема на культуру. Поява нових технологій та цифрових платформ стимулює виникнення інноваційних моделей культурної діяльності. Ці інновації мають потенціал для модернізації культурної сфери та підвищення її конкурентоспроможності. Стратегічні документи в галузі культури, зокрема Довгострокова стратегія розвитку української культури – стратегія реформ, схвалена розпорядженням Кабінету міністрів у лютому 2016 року підкреслюють важливість інноваційного розвитку та адаптації до нових викликів [8].

Запропонована Стратегія мала на меті вирішити нагальні проблеми культурної сфери та забезпечити сталий розвиток української культури

на основі інновацій. Вона визначає стратегічні напрями реформ, ключові принципи та цілі, а також необхідні ресурси. Стратегія також проводить аналіз проблем у культурній сфері, які є наслідком кризових явищ у сучасному суспільстві.

Стратегія зазначає, що протягом тривалого часу культурна сфера не була пріоритетом державної політики. Відсутність належного фінансування та підтримки з боку держави призвела до низки негативних наслідків, зокрема до соціальних конфліктів та збройного протистояння, що спричинило значні людські втрати та руйнування [8].

Стратегія підкреслює, що культура є потужним інструментом для самореалізації індивіда, збереження культурної спадщини та розвитку креативної економіки, сприяє поширенню інноваційних ідей та забезпечує активну участь громадян у будівництві сучасної європейської держави. Культура визнається одним з пріоритетних напрямів державної політики та фактором національної безпеки [8].

Стратегія визнає доступність культури як один з найважливіших факторів соціальної когезії та розвитку людського потенціалу. Вона передбачає створення умов для рівного доступу до культурних благ для всіх верств населення, незалежно від їхнього соціально-економічного статусу та інших характеристик [8].

Документ наголошує на необхідності інтеграції української культури в глобальний культурний контекст, що передбачає активний обмін досвідом та ідеями з іноземними партнерами, а також впровадження інноваційних підходів в організації культурних процесів [8].

Реалізація зазначених заходів сприятиме популяризації української культури у світі, посиленню її міжнародного престижу та розширенню кола міжнародних партнерів.

Автори стратегії наголошують на необхідності модернізації системи мистецької освіти та культурних закладів. Для цього необхідно впроваджувати інноваційні підходи та сучасні технології, що дозволить забезпечити доступність культури для всіх верств населення та активізувати участь громадян у культурному житті [8].

Навіть найкраще розроблені стратегії можуть зазнавати суттєвих коректив через непередбачувані зовнішні фактори. Пандемія COVID-19 стала яскравим прикладом такої глобальної кризи, яка спричинила значні зміни у всіх сферах життя, у тому числі в культурній. Особливо постраждали ті галузі культури, які передбачають безпосередню взаємодію людей.

ЮНЕСКО ініціювала масштабні зусилля з метою подолання кризи у сфері науки та культури, спричиненої пандемією COVID-19. Організація провела низку міжнародних форумів, присвячених обговоренню актуальних проблем наукової спільноти. Серед запропонованих рішень були посилення міжнародного наукового співробітництва, мобілізація глобальних наукових ресурсів та активне впровадження принципів відкритої науки у дослідницькі програми [12].

Пандемія COVID-19, а згодом й повномасштабне вторгнення Росії на територію України завдали значних збитків креативній економіці нашої країни. За оцінками експертів, втрати робочих місць та скорочення доходів у сфері культури, туризму та креативних індустрій призвели до зменшення їхнього внеску у ВВП та гальмування економічного зростання. Відновлення цих секторів буде тривалим процесом, оскільки багато працівників перейшли до інших, більш стабільних галузей [1].

Для пом'якшення негативних наслідків пандемії COVID-19 для культурного сектору, український уряд здійснив ряд законодавчих ініціатив. Так, 16 червня 2020 року був виданий Закон України про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо державної підтримки сфери культури, креативних індустрій, туризму, малого та середнього бізнесу у зв'язку з дією обмежувальних заходів, пов'язаних із поширенням коронавірусної хвороби. Закон передбачав введення податкових пільг для культурних інституцій, зменшення орендної плати та спрощення процедури отримання державної допомоги для суб'єктів господарювання, що постраждали від пандемії. Таким чином, законодавство було спрямоване на фінансову підтримку культурного сектору [4].

Задля розвитку вітчизняного культурного потенціалу, збереження та популяризації, а також ефективного використання національного культурного надбання, задля покращення туристичної привабливості об'єктів культурної спадщини, розвитку креативних індустрій у квітні 2021 року був виданий указ Президента України щодо підтримки сфери культури, охорони культурної спадщини, розвитку креативних індустрій та туризму [10].

Реагуючи на кризу, Український культурний фонд запровадив спеціальну конкурсну програму, яка має на меті надати підтримку культурним інституціям. Програма передбачає фінансову допомогу для підвищення стійкості організацій, стимулювання розвитку культурного сектору, забезпечення збереження робочих місць та стабілізації туристичної галузі, також особлива увага приділяється підтримці кіноіндустрії [11].

Музична індустрія, що має диверсифіковані джерела доходу, включаючи живі виступи та продаж записів, зазнала значного впливу від пандемії та воєнних подій. Сегмент живої музики, який є одним з ключових драйверів індустрії, зазнав найбільших втрат, що призвело до серйозних наслідків для музичної спільноти, яка продемонструвала високий рівень солідарності у відповідь на кризу, адже окрім державної підтримки, були розроблені численні ініціативи з метою забезпечення фінансової стабільності для музикантів та пов'язаних з ними професіоналів. Ці ініціативи включають пряме фінансування, благодійні кампанії та спеціальні програми для тих, хто втратив основне джерело доходу.

Театральна спільнота продемонструвала високий рівень адаптивності в умовах кризи. Інноваційні рішення, такі як переміщення вистав

на відкриті майданчики та використання нестандартних локацій, дозволили театрам продовжувати свою діяльність, дотримуючись санітарних норм. Приватні театри активно залучали глядачів до підтримки через програми лояльності та крауд-фандинг, демонструючи творчий підхід до вирішення фінансових проблем.

Однією з ключових характеристик культурного сектору є проведення масштабних заходів, таких як концерти, фестивалі та театральні вистави. Пандемія, а згодом воєнні дії спричинили значні трансформації у цій сфері. Багато культурних інституцій були змушені призупинити свою діяльність, а заплановані події були відкладені або скасовані. Частина організацій перейшла на онлайн-формат, проте це не могло повністю замінити живе спілкування з аудиторією.

Одним із найважливіших трендів у соціокультурній сфері, зумовлених кризовими явищами стала цифрова трансформація культурних заходів. Масові заходи, такі як концерти та фестивалі, все частіше проводяться в онлайн-форматі, забезпечуючи доступність культури для широкої аудиторії в умовах обмежень. Цей новий формат швидко вкорінився і став альтернативою традиційним формам культурного дозвілля.

Сучасні соціокультурні заклади активно впроваджують інноваційні формати роботи, такі як онлайн-презентації, віртуальні екскурсії та стрімінгові платформи. Зокрема, в музейній сфері спостерігається тренд на цифровізацію: 3D-моделювання експонатів, активне використання соціальних мереж для залучення аудиторії та проведення онлайн-флешмобів. Ці заходи свідчать про прагнення музеїв адаптуватися до нових реалій та забезпечити доступ до культурних цінностей для широкого кола користувачів.

Музична індустрія активно впроваджує інноваційні формати взаємодії з аудиторією. Прямі трансляції концертів та стрімінгові платформи забезпечують артистам нові можливості для монетизації своєї творчості завдяки віртуальним донатам та платним підпискам. Спеціалізовані віртуальні платформи дозволяють музикантам не лише виступати онлайн, а й активно взаємодіяти з фанатами через чати, подкасти та інші інтерактивні формати.

Книжкова індустрія активно здійснює цифрову трансформацію у відповідь на виклики сучасності. Видавництва, окрім збільшення виробництва електронних книг, активно розвивають аудіокнижки та подкасти, популяризуючи їх у соціальних мережах для підтримки зв'язку з читачами.

Обмеження спричинили значні зміни у сфері культурних заходів, особливо в сегменті фестивалів. Перехід до онлайн-форматів став необхідним кроком для багатьох організаторів, але незважаючи на виклики, цифрова трансформація фестивалів відкрила нові можливості для залучення ширшої аудиторії та оптимізації ресурсів. Онлайн-трансляції дозволили подолати географічні обмеження та знизити витрати на проведення заходів [13].

Подолання кризових явищ у соціокультурній

сфері можна розглядати на трьох рівнях: суспільства, взаємодії людини та суспільства, і особистості. Варіанти вирішення проблеми слід шукати з урахуванням цих рівнів. На рівні суспільства першочерговим завданням є зміцнення, відновлення та відтворення соціокультурної системи. Ключову роль тут відіграє держава, яка контролює та регулює ці процеси, впорядковуючи суспільство правовими та дисциплінуючими засобами. Ефективність цих зусиль значною мірою залежить від інституційної структури та професіоналізму працівників. Здатність суспільства та його інституцій оперативного реагувати на зміни є основою для подолання кризових явищ. Щодо другого шляху подолання соціокультурної кризи, ключовим є радикальне реформування застарілих інституцій, які не відповідають сучасним потребам, та надання можливостей для розвитку особистості, здатної адаптуватися до нових умов. Необхідні як зміни зовнішніх обставин, так і внутрішнє переосмислення особистості. Третій підхід передбачає фокус на самовдосконаленні, самоконтролі та розвитку особистості, що в результаті сприяє формуванню нового соціокультурного порядку.

Однак, найстрашнішим іспитом для українського суспільства стала повномасштабна російсько-українська війна, що розпочалася у 2022 році. Ця агресія, що триває досі, нещадно руйнує життя мирних громадян і завдає важких ударів по всіх сферах українського життя, в тому числі по її соціокультурній інфраструктурі, знищуючи пам'ятки, музеї, бібліотеки та інші осередки культури. Незважаючи на це, український народ демонструє незламну волю до боротьби та збереження своєї культури. Остаточні наслідки війни, включаючи обсяги руйнувань та можливості відновлення, будуть визначені після її завершення, проте вже зараз очевидна необхідність у розробці стратегій збереження та розвитку соціокультурної спадщини в умовах війни та післявоєнної відбудови.

Висновки та перспективи подальших розвідок наперед. Таким чином, кризові явища у соціокультурній сфері, як руйнування механізмів підтримки та розвитку культури, в глобальному та українському контекстах, тісно пов'язані з викликами глобалізації. В Україні ці виклики ускладнюються незбалансованим співвідношенням глобального і локального, а також впливом глобалізаційних процесів на формування національної ідентичності та регіональний соціокультурний розвиток.

У той час як у західному світі спостерігається тенденція до мультикультуралізму, в Україні відбувається складний процес адаптації традиційних національних форм культури до глобального культурного та інформаційного простору. Особливу тривогу викликає поширення споживацької культури, комерціалізація мистецтва та всепроникний вплив медіа, які не лише відображають реальність, а й активно її конструюють, вдаючись до маніпуляцій та дезінформації, відомих як «нечесні медійні практики». Це створює загрозу для збереження

української культурної ідентичності та потребує активних заходів для її захисту та підтримки.

Одним із шляхів подолання кризових явищ в українській соціокультурній сфері є реалізація Довгострокової стратегії розвитку української культури до 2025 року, яка спрямована на впровадження інновацій та проведення конструктивних реформ у сфері культури й покликана стимулювати позитивні зміни.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Аналітична довідка. Вплив карантинних обмежень на культуру, туризм та креативні індустрії в Україні в 2020 році. URL: <https://drive.google.com/file/d/1hsuHw141AR1->
2. Бистрицький Є., Пролєєв С., Зимовець Р. Комунікація і культура в глобальному світі. Київ: Дух і літера, 2020. 256 с.
3. Денисюк Ж. З. Масова культура і національно-культурна ідентичність в добу глобалізації: монографія. Міністерство культури України, Національна академія керівних кадрів культури і мистецтва. Вид. 2-е. Київ: НАКККиМ; Видавець Олег Філюк, 2017. 224 с.
4. Закон України про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо державної підтримки сфери культури, креативних індустрій, туризму, малого та середнього бізнесу у зв'язку з дією обмежувальних заходів, пов'язаних із поширенням коронавірусної хвороби COVID-19. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/692-20>
5. Кісель О. Феномен суспільства споживання: ціннісно-культурні виміри. *Вісник Дніпровської академії неперервної освіти. Серія «Філософія. Педагогіка»*. № 1 (2), 2022. С. 34–39.
6. Кухта П. В. Кризи, їх причини та наслідки. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua3>
7. Мерзлякова О. Л. Інформаційна грамотність. Профілактика деструктивного впливу мас-медіа: методичний посібник. Київ: Видавнича група «Шкільний світ», 2017. 80 с.
8. Про схвалення довгострокової стратегії розвитку української культури – стратегії реформ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show>
9. Танська Л. В. Глобалізація культури в контексті динаміки соціокультурних систем. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтва*. 2023. № 2. С. 42–47.
10. Указ Президента України Про заходи щодо підтримки сфери культури, охорони культурної спадщини, розвитку креативних індустрій та туризму. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show>
11. УКФ здійснюватиме антикризову підтримку культурних інституцій. URL: <https://ucf.in.ua/news>
12. ЮНЕСКО мобілізує зусилля з метою просування відкритої науки і зміцнення співпраці в контексті протидії COVID-19. URL: <https://bit.ly>
13. Як карантин вплинув на культурні індустрії. URL: <https://creativeeurope.in.ua/posts>

REFERENCES

1. Analytical note. The impact of quarantine restrictions on culture, tourism and creative industries in Ukraine in 2020. Kyiv. URL: <https://drive.google.com/file/d/1hsuHw141AR1-> [in Ukrainian]
2. Bystrytskyi, Y. E., Prolyev, S., Zymovets, R. (2020). *Komunikatsiya i kul'tura v hlobal'nomu sviti*. [Communication and Culture in a Global World]. Kyiv. [in Ukrainian]
3. Denysyuk, Z. H. Z. (2017). *Masova kultura i natsionalno-kulturna identychnist v dobu hlobalizatsiyi*:

monohrafiya. [Mass culture and national-cultural identity in the age of globalization: monograph]. Kyiv. [in Ukrainian]

4. Zakon Ukrayiny pro vnesennya zmin do deyakykh zakonodavchykh aktiv Ukrayiny shchodo derzhavnoyi pidtrymky sfery kultury, kreatyvnykh industriy, turyzmu, maloho ta seredn'oho biznesu u zvyazku z diyeyu obmezhuvalnykh zakhodiv, pov'yazanykh iz poshyrennyam koronavirusnoyi khvoroby COVID-19. [Law of Ukraine on Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine on State Support for the Sphere of Culture, Creative Industries, Tourism, and Small and Medium-Sized Businesses in Connection with the Effect of Restrictive Measures Related to the Spread of COVID-19 Coronavirus Disease]. Kyiv. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/692-20> [in Ukrainian]

5. Kysel, O. (2022). *Fenomen suspil'stva spozhyvannya: tsinnisno-kulturni vymiry*. [The phenomenon of consumer society: value and cultural dimensions]. Dnipro. [in Ukrainian]

6. Kukhta, P. V. Kryzy, yikh prychyny ta naslidky. [Crises, their causes and consequences]. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua3> [in Ukrainian]

7. Merzlyakova, O. L. (2017). *Informatsiyna hramotnist. Profilaktyka destruktivnoho vplyvu mas-media: metodychny posibnyk*. [Information literacy. Prevention of the destructive influence of mass media: a methodological manual]. Kyiv.

8. Pro skhvalennya dovhostrokovoyi stratehiyi rozvytku ukrayinskoyi kultury – stratehiyi reform. (2016). [On the approval of a long-term strategy for the development of Ukrainian culture – a strategy of reforms]. Kyiv. [in Ukrainian]

9. Tanska, L. V. (2023). *Hlobalizatsiya kultury v konteksti dynamiky sotsiokulturnykh system*. [Globalization of culture in the context of the dynamics of socio-cultural systems]. Kyiv. [in Ukrainian]

10. Ukaz Prezidenta Ukrayiny Pro zakhody shchodo pidtrymky sfery kul'tury, okhorony kul'turnoyi spadshchyny, rozvytku kreatyvnykh industriy ta turyzmu. [Decree of the President of Ukraine On measures to support the sphere of culture, protection of cultural heritage, development of creative industries and tourism]. Kyiv. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show> [in Ukrainian]

11. UKF zdiysnyuvatyme antykrizovu pidtrymku kulturnykh instytutsiy. [The UKF will provide anti-crisis support to cultural institutions.]. Kyiv. URL: <https://ucf.in.ua/news> [in Ukrainian]

12. YUNESKO mobilizuye zusylyla z metoyu prosuvannya vidkrytoyi nauky i zmitsnennya spivpratsi v konteksti protydyi COVID-19. [UNESCO mobilizes efforts to promote open science and strengthen cooperation in the context of the COVID-19 response]. Kyiv. URL: <https://bit.ly> [in Ukrainian]

13. Yak karantyn vplynuv na kul'turni industriyi. [How quarantine affected cultural industries]. Kyiv. URL: <https://creativeeurope.in.ua/posts> [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

КУЛІКОВА Світлана – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри мистецької освіти Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: становлення та розвиток соціокультурної діяльності в Україні.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

KULIKOVA Svitlana – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Art Education of Volodymyr Vinnichenko Central Ukrainian State University.

Scientific interests: the formation and development of socio-cultural activity in Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 27.02.2025 р.

Стаття прийнята до друку 04.03.2025 р.

УДК 373.21.055.52

DOI: 10.36550/2415-7988-2025-1-218-149-154

КУРЧАТОВА Анжеліка –

кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри дошкільної освіти
Національного університету кораблебудування
імені адмірала Макарова
ORCID: <https://orcid.org/0009-0006-7369-0200>
e-mail: kurchat67@gmail.com

ШАПОЧКА Катерина –

кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри спеціальної освіти
Національного університету кораблебудування
імені адмірала Макарова
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4827-599X>
e-mail: shapochka1111@gmail.com

ВДОВИЧЕНКО Раїса –

кандидат педагогічних наук, доцент,
Директор відокремленого структурного підрозділу
«Фаховий коледж Національного університету
кораблебудування імені адмірала Макарова»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3100-6697>
e-mail: vrp1208@ukr.net

ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ БАТЬКАМ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНІМИ ПОТРЕБАМИ

У статті охарактеризовано дефініції понять «соціально-психологічна допомога», «діти з особливими освітніми потребами», «інклюзивна освіта». Визначено особливості соціально-психологічної допомоги батькам, які мають дітей з особливими освітніми потребами. Проаналізовано Закон України «Про освіту»; дослідження вітчизняних та закордонних вчених щодо проблеми інклюзивної освіти. Виявлено, що провідними завданнями і напрямками психологічної роботи з батьками дітей з особливими освітніми потребами є: діагностика, консультування, корекція, психологічна профілактика і гігієна, психологічна просвіта. Окреме місце займає психолого-педагогічний супровід батьків дітей з особливими освітніми проблемами. Окреслено напрямки організації психологічного супроводу батьків при здійсненні інклюзивної освіти. Надано рекомендації батькам щодо роботи з дітьми під час переживання негативної ситуації.

Серед важливих завдань психологічної роботи з батьками дітей з особливими освітніми потребами є: корекція і гармонізація батьківсько-дитячих, подружніх і внутрішньосімейних взаємин; корекція неадекватних поведінкових і емоційних реакцій батьків на своїх дітей з особливими освітніми потребами; сприяння особистісного зростання кожного з членів родини дитини з особливими освітніми потребами; підвищення рівня психічного здоров'я батьків дітей з особливими освітніми потребами; їх інформування про потенційні можливості дитини, її перспективи у різних аспектах життя тощо.

Щодо соціальної підтримки батьків дітей з особливими потребами, то у дослідженні послуговуємося загальноприйнятими терміном «дитина з особливими потребами», оскільки він охоплює усі групи дітей, у яких затримано чи порушено хід природного розвитку з раннього дитинства.

Своєчасна й кваліфікована соціально-психологічна підтримка є запорукою покращання життя сімей, що виховують дітей з особливими освітніми потребами.

Ключові слова: допомога, соціально-психологічна допомога, діти з особливими освітніми потребами, інклюзивна освіта, особливі потреби.

KURCHATOVA Anzhelika –

Candidate of Pedagogical Sciences,
Associate Professor Department of Preschool Education
Admiral Makarov National University of Shipbuilding
ORCID: <https://orcid.org/0009-0006-7369-0200>
e-mail: kurchat67@gmail.com

SHAPOCHKA Kateryna –

Candidate of Pedagogical Sciences,
Associate Professor Department of Special and Inclusive Education
Admiral Makarov National University of Shipbuilding
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4827-599X>
e-mail: shapochka1111@gmail.com

VDOVYCHENKO Raisa –

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor
Director of Separate Structural Unit
«Professional College of Admiral Makarov
National University of Shipbuilding»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3100-6697>
e-mail: vrp1208@ukr.net

FEATURES OF SOCIAL AND PSYCHOLOGICAL HELP TO PARENTS THAT HAVE CHILDREN WITH THE SPECIAL EDUCATIONAL NECESSITIES

The article describes the definitions of the concepts of «social and psychological assistance», «children with special educational needs», «inclusive education». The features of socio-psychological assistance to parents who have children with special educational needs are determined. The Law of Ukraine «On Education» is analyzed; research by domestic and foreign scientists on the problem of inclusive education is analyzed. It was found that the leading tasks and areas of psychological work with parents of children with special educational needs are: diagnostics, counseling, correction, psychological prevention and hygiene, and psychological education. A separate place is occupied by psychological and pedagogical support for parents of children with special educational problems. The directions of organizing psychological support for parents in the implementation of inclusive education are outlined. Recommendations are given to parents on working with children during the experience of a negative situation.

Among the important tasks of psychological work with parents of children with special educational needs are: correction and harmonization of parent-child, marital and intra-family relationships; correction of inadequate behavioral and emotional reactions of parents to their children with special educational needs; promotion of personal growth of each member of the family of a child with special educational needs; improving the mental health of parents of children with special educational needs; informing them about the child's potential, their prospects in various aspects of life, etc.

Regarding social support for parents of children with special needs, in the study we use the generally accepted term «child with special needs», since it covers all groups of children whose natural development is delayed or disrupted from early childhood.

Timely and qualified socio-psychological support is the key to improving the lives of families raising children with special educational needs.

Key words: assistance, socio-psychological assistance, children with special educational needs, inclusive education, special needs.

Слова Будди: «Стався до усіх доброзичливо, хай кожне ваше слово буде спокійне, привітне, лагідне; хай кожна ваша дія сприятиме виправленню помилки, розвитку добра».

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Батьки – це мати і батько своїх дітей. Батьки приводять дитину у світ та виховують її від народження, піклуються про її матеріальний та духовний добробут. У дітей з особливими освітніми потребами можуть бути як їхні біологічні батьки (які є для них кровно спорідненими), так і прийомні батьки (які можуть не мати кровної спорідненості з виховуваними дітьми). Це є сім'я. Сім'я, як і людина, є основною цінністю нашої держави. Зниження соціальної цінності, через ті чи інші причини окремих категорій сімей, що перебувають у життєво важкій ситуації, потребують невідкладної допомоги спеціалістів, а це саме сім'ї, де є діти з особливими освітніми потребами. Саме у сім'ї відбувається формування особистості будь-якої дитини, у тому числі і з особливими освітніми потребами. Саме тому від характеру взаємовідносин батьків з дитиною залежить наскільки адекватними будуть її контакти з соціальним середовищем.

Тому необхідно вивчити середовище, у якому зростає дитина з особливими освітніми потребами комплексно і багатобічно.

Належна робота з такими батьками сприятиме оптимізації навчання, розвитку і соціальної інтеграції дітей з особливими освітніми потребами.

Розвиток інклюзивної освіти ставить високі вимоги до психологічної і педагогічної компетентності батьків. Разом із тим практичний досвід і наукові дослідження показують, що традиційні рекомендації, які надаються їм щодо корекційної роботи з дитиною, не мають достатньої ефективності [5, с. 131]. Причиною є те, що не враховуються специфічні психологічні особливості сім'ї, які виникають в умовах тривалого стресу у зв'язку з народженням дитини з порушеннями психофізичного розвитку.

Головне завдання психолога у роботі з сім'єю, де є дитина з особливими потребами, – допомогти батькам побачити реальну перспективу розвитку своєї дитини, з'ясувати можливі труднощі соціального розвитку, які виникають у певні вікові

періоди, організовувати належний корекційний вплив, який дозволить оптимізувати подальший розвиток дитини [8, с. 125].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. До науковців, які досліджують проблеми інклюзивної освіти в Україні, зокрема, проблеми дітей з особливими потребами, допомогу батькам, які мають дітей з ООП, належать такі вчені, як: К. Борисенко, Е. Борщ, О. Деркачук, С. Євтух, Ю. Литвиненко, Л. Чеховська та інші.

Проблеми сімей, що виховують дітей з особливими освітніми потребами, висвітлювались у працях таких дослідників, як А. Душка (надання психологічної допомоги родинам дітей із порушеннями психофізичного розвитку, розроблення технологій психологічного впливу на психоемоційний стан батьків), Г. Цикото (навчання батьків ефективним засобам взаємодії з дитиною в побутових й навчальних ситуаціях).

За останні роки проблеми підтримки сімей, які виховують дитину з порушеннями в розвитку, були розглянуті низкою зарубіжних (Т. Алексєєнко, О. Арсенєва, А. Душка) та вітчизняних вчених (З. Удич, Н. Майструк, І. Макаренко, О. Пюра, Т. Соловйова, Г. Сорока, В. Тимська, І. Сухіна, Т. Чечко, Л. Штефан та ін.). Тим часом питання соціально-психологічної підтримки батьків, які мають дітей з особливими освітніми потребами, потребує подальшого вивчення.

Мета статті – проаналізувати особливості соціально-психологічної допомоги батькам, які мають дітей з особливими освітніми потребами.

Виклад основного матеріалу дослідження. У Концепції сімейного і родинного виховання наголошується на тому, що «сучасна сім'я має стати головною ланкою у вихованні дитини, забезпечити їй належні матеріальні та педагогічні умови для фізичного, морального і духовного розвитку». І це закономірно, адже побудувати повноцінну національну школу без активної участі й підтримки сім'ї неможливо. В останні роки в різних наукових дослідженнях з'явилися роботи про необхідність активного вивчення сім'ї, яка

виховує дитину з особливими потребами. Науковців і практиків цікавлять питання не лише формування у дітей нових умінь та навичок, вони розглядають сім'ю як основний стабілізуючий фактор адаптації дитини до життєвих умов. Тому психологічна зрілість батьків, їхні ідеали, досвід соціального спілкування найчастіше мають вирішальне значення в розвитку дитини.

Аналізуючи особливості соціально-психологічної допомоги батькам, які мають дітей з особливими освітніми потребами, варто дати визначення дефініції поняття «діти з особливими освітніми потребами» (далі – діти з ООП). Це новий, недостатньо усталений термін, пов'язаний з утвердженням принципів інклюзивної (інтегрованої) освіти.

У Законі України «Про освіту» «особа з особливими освітніми потребами» – особа, яка потребує додаткової постійної чи тимчасової підтримки в освітньому процесі з метою забезпечення її права на освіту» [4].

Діти з особливими освітніми потребами мають відхилення від нормального фізичного чи психічного розвитку, зумовлені вродженими чи набутими порушеннями. Це визначає їхні психологічні особливості і проблеми: підвищена потреба у захисті; спрямованість переживань у минуле; невпевненість у собі; відповідальність за прийняття рішення найчастіше перекладається на оточуючих; низька осмисленість життя; у міжособових стосунках спостерігаються підлеглі стосунки; низький рівень емпатії; конфліктність поведінки [8, с. 125]. Усе це впливає на загальну сімейну ситуацію.

Загалом сім'ї, де є діти з особливими освітніми потребами, мають низку особливостей. Більшості батьків властиве специфічне ставлення до дитини. Воно пов'язане з побоюваннями за її здоров'я. Батьки пред'являють поступливі, а насправді інфантильні вимоги до дитини. При цьому всі їхні зусилля концентруються на збереженні здоров'я дитини, як наслідок, – особистісний розвиток дітей з ООП є недостатнім [3, с. 71].

У контексті соціальної підтримки батьків Т. Алексеєнко акцентує увагу на ролі підвищення участі сім'ї в задоволенні потреб дітей із особливостями розвитку і створенні умов для їх повноцінної самореалізації, знятті обмежувальних бар'єрів, а також спеціальної підготовки батьків до виховання цієї категорії дітей, створенні оптимальних умов для соціальної адаптації таких сімей у суспільстві [1, с. 65].

Разом з тим Л. Кобилянська наголошує, що соціально-психологічна підтримка сімей, які виховують дитину з особливими освітніми потребами – це широкий спектр довгострокових заходів комплексного (медичного, правового, економічного, психолого-педагогічного) характеру, спрямованих на розширення контактів сім'ї, подолання соціального виключення, залучення до суспільного життя; надання адекватної інформації про перспективи розвитку дитини та її специфічні потреби; сприяння в організації комплексної діагностики і якомога ранішому початку освітнього

процесу; надання повноцінної інформації про державну та громадську підтримку, можливі пільги; сприяння спеціалістам різного фаху в складанні індивідуального реабілітаційного «маршруту» розвитку дитини; налагодження сімейного мікроклімату; організація психологічної підтримки батьків та інших членів сім'ї; організація правової підтримки сім'ї, захист її законних прав та інтересів [6, с. 57].

Підтримуємо думку О. Деркачук, Е. Борщ, що «...допомога батькам дітей з ООП є надзвичайно актуальною проблемою нашого суспільства... Батьки повинні намагатися тримати себе у рівновазі, контролювати свої реакції та дії, намагатися не демонструвати дитині з ООП власних емоційних переживань та страхів. У будь-яких ситуаціях батькам необхідно привести себе у максимально стабільний психологічний стан, що неодмінно допоможе зберегти психологічне здоров'я дитини з особливими освітніми потребами» [7, с. 73].

Батьки дітей з особливими освітніми потребами можуть стикатися зі стресом та втомою від постійної роботи зі своїми дітьми, особливо якщо їхні діти мають важкі форми ООП, які вимагають більшої уваги, обслуговування та підтримки. Тому вони можуть відчувати такі емоції, як втома, розчарування та стрес. Отож, важливо, щоб батьки отримували підтримку та допомогу від інших членів родини, друзів та професіоналів, щоб зберегти здоровий баланс у своєму житті.

До провідних завдань психологічної роботи з батьками дітей з ООП належать: діагностика психологічних характеристик сім'ї, що виховує дітей з ООП, провідних труднощів в її повсякденному житті та психологічних причин цих труднощів; консультування: надання необхідних відомостей щодо подолання виявлених труднощів; корекція (стосунків у сім'ї, ставлення до дитини з ООП, емоційних станів батьків, неадекватних патернів поведінки й установок, способів реагування тощо); психологічна профілактика і гігієна (оздоровлення взаємин у сім'ї, оволодіння навичками саморегуляції тощо); психологічна просвіта – підвищення психологічної культури батьків дітей з ООП [9, с. 532].

Організація психологічного супроводу батьків при здійсненні інклюзивної освіти повинна спиратись на досвід спеціальної психології, яка пропонує роботу з батьками об'єднувати у два напрямки:

- освітньо-просвітницька робота з батьками усіх дітей;
- психологічний супровід сімей, які виховують дітей з особливими освітніми потребами [11, с. 39].

Передусім треба встановити контакт, зрозуміти їхню мову і навчити своєму. Інша важлива задача роботи з батьками – поступове формування у них розуміння того, що рано чи пізно дитина буде жити самостійно, тому наша мета зробити його максимально адаптованим. Головне завдання психолога, соціального педагога у роботі з сім'єю полягає в тому, щоб батьки з його допомогою

змогли побачити реальну перспективу розвитку своєї дитини, визначили можливі труднощі соціального розвитку, які виникають в певні вікові періоди, а також визначити свою роль в процесі психолого-педагогічного супроводу дитини.

Основні форми роботи під час надання соціально-психологічної допомоги батькам дітей з ООП: індивідуальні консультації, індивідуальна психотерапія, групи спілкування батьків, групова психотерапія, ігрові батьківські групи, батьківсько-дитячі групи, спільна підготовка і проведення дитячих свят і театральних-ігрових вистав, письмові форми викладання проблеми. Всі з перерахованих форм роботи мають на меті налагодження контакту між батьками і дитиною. Результатами груп спілкування є соціалізація батьків дітей з особливими освітніми потребами [7, с. 73].

Проведення психологом і соціальним педагогом індивідуальних консультацій з батьками допоможе їм реалістично сприйняти себе і свою дитину, усвідомити її проблеми та особливості, зрозуміти завдання соціально-психологічної і корекційної роботи. Консультативний вид роботи повинен враховувати методичний (освоєння спеціальних програм, технологій, педагогічних інновацій тощо) і психологічний (особливості дитини, її можливості, адаптація у суспільстві) аспекти. Залучення батьків до спеціальних навчальних-просвітницьких програм позитивно впливатиме на налагодження стосунків між батьками і дітьми, сприятиме відновленню функціональних зв'язків сім'ї. Активна участь батьків в освітньому процесі закладу освіти, зокрема, навчанні дитини, а також залучення до шкільних засідань або волонтерська діяльність у школі – це перший крок до усвідомлення батьками своєї ролі в команді закладу освіти, інклюзивного класу, групи [10, с. 418].

Для дитини будь-яка негативно пережита подія може спричинити зупинення особистісного розвитку. Батькам необхідно в даній ситуації пам'ятати про наступні рекомендації: дайте дитині зрозуміти: ви серйозно ставитеся до її переживань і ви знали інших дітей, які теж через це пройшли («Я знаю одного сміливого хлопчика, з яким таке сталося»); створіть атмосферу безпеки (обіймайте дитину якнайчастіше, розмовляйте з нею, беріть участь у її іграх); подивіться разом із дитиною «хороші» фотографії – це дозволить звернутися до приємних образів з минулого, послабить неприємні спогади; зводьте розмови про подію з опису деталей на почуття; допоможіть дитині збудувати життєву перспективу (конкретні цілі на конкретні терміни); повторюйте, що відчувати безпорадність, страх, гнів абсолютно нормально; підвищуйте самооцінку дитини (частіше хваліть її, підтримуйте); заохочуйте ігри дитини з піском, водою, глиною (допоможіть йому винести свої переживання у вигляді образів) [2].

Упродовж багатьох років кафедра спеціальної освіти Навчально-наукового педагогічного інституту імені В. О. Сухомлинського співпрацює з різними установами міста Миколаєва, де проводиться корекційно-реабілітаційна робота з людьми з інвалідністю. Тісна співпраця налагоджена з КУ

«Міський центр комплексної реабілітації для дітей та осіб з інвалідністю» Миколаївської міської ради, який пропонує різноманітну допомогу дорослим, у тому числі і батькам дітей з особливими потребами. Центр створений заради досягнення душевної рівноваги, розвитку вміння піднятися над проблемами і швидко знайти рішення, регенерації сили у стосунках на фоні життєвих негараздів. Фахівці центру є сертифікованими експертами з біосугестивної терапії, позитивної психотерапії, арт-терапії, сімейної медіації та експертами в галузі здоров'я. Центр пропонує різноманітні курси та тренінги для дітей та дорослих з покращення їхнього особистісного розвитку та забезпечення їхньої соціальної інтеграції. В центрі батьки можуть сформувати поняття особистого простору, сформувати правила покращення відносин, розвинути здатність до самоцінності, самовираження і самопізнання. Фахівці Центру допоможуть зрозуміти, як ви сприймаєте цей світ, краще зрозуміти себе та інших, наповнити стосунки смислами та збагатити духовне життя. А це сприятиме вибудовуванню особистого шляху до особистої гармонії. Фахівці проводять індивідуальні консультації з батьками щодо допомоги дітям з ООП, підтримки їхнього розвитку та виховання; здійснюють фізичну реабілітацію батькам дітей з особливими освітніми потребами, тому що батьки повинні пам'ятати, що важливо не забувати про своє фізичне та психічне здоров'я, щоб бути здатними допомагати своїм дітям.

У рамках консультативно-корекційної допомоги батькам у розв'язанні проблем психологи Центру використовують різні форми роботи: тренінгові вправи, спрямовані на формування та розвиток почуття батьківської любові «Сім кроків на зустріч один одному», «Гармонізація стосунків», «Світ сімейних захоплень», «Внутрішньосімейні взаємини», «У мене є проблема», «Мій життєвий шлях», «Я і моя дитини», «Як створити безпечний простір для дитини вдома», «Як діяти у випадках гострої емоційної реакції дитини», «Психологічне здоров'я батьків – запорука успішного розвитку дитини», «Впевнена, невпевнена та агресивна поведінка», «Крила підтримки». Адаптовані методи психологічної допомоги сприяють стабілізації емоційного стану родин, допомагають дітям із ООП адаптуватися до змін і забезпечують підтримку батькам у подоланні викликів.

Сучасними підходами, до яких залучаються студенти та викладачі кафедри, входять нові сучасні напрямки, такі як:

- Ток-шоу – діалог, що дає змогу: різнобічно осмислити наявні знання і життєвий досвід батьків; освоювати нові знання; формувати переконання, світогляд, активну життєву позицію; розвивати вміння вести діалог: будувати доказовий ряд, критикувати і слухати критику, переконувати; формулювати думки, публічно висловлюватися.

- Смартмоби – це форма соціальної організації людей за допомогою засобів мережі інтернет та бездротових пристроїв – смартфонів. Обирається найактивніша людина серед батьків та

«запалюється» ідеєю смартмобу. Відтак вона передає цю ідею, як естафету, іншим батькам за допомогою соціальних мереж, мобільних додатків та інших засобів. Основна мета смартмобу – залучити батьків до спільної діяльності.

У межах соціальної підтримки заслуговує уваги така форма соціально-педагогічної підтримки батьків як «Батьківські посиденьки» – групова форма взаємодії фахівців і батьків, за якої батьки виступають активними учасниками процесу, мають можливість ініціювати тему для обговорення, що є актуальною для них. Таке об'єднання членів сімей у батьківську громаду сприяє неформальному та відкритому спілкуванню між ними, а зміст роботи фахівця полягає у формуванні навичок самостійного подолання труднощів. Темі зустрічей визначаються відповідно до потреб батьківських груп, як от: «Законодавче забезпечення соціального захисту дітей з особливостями психофізичного розвитку», «Мережа реабілітаційних установ», «Форми роботи з батьками; діючі програми підтримки батьків», «Проект соціальної підтримки», «Школа соціальних знань».

Центр проводить культурно-дозвілєву діяльність для дорослих. Робота організатора культурно-дозвілєвої діяльності заключається у проведенні майстер-класів, концертів, виховних годин, ігор, творчих годин для відновлення та укріплення сімейних зв'язків між батьками та дітьми за таким спільним напрямком «Крокуємо разом», «Суботній вечір», «Фестиваль майстрів» для популяризації культурних і моральних цінностей сімей дітей з ООП, зберігання та розвитку родинних традицій, уподобань, хобі. Також спонукаємо батьків обмінюватися досвідом сімейного виховання, розкривати свої творчі здібності, батькам пропонується проявити свої вміння, майстерність у різних галузях – мистецтво, спорт, сімейні традиції хобі тощо.

Практично у всіх заходах бере участь професорсько-викладацький склад кафедри та студенти, які навчаються на спеціальності.

Проходячи реабілітацію в Центрі, жодна особа з інвалідністю не залишається на самоті, а батьки отримують підтримку і допомогу. Комунікація, освітня підтримка, індивідуалізація та створення позитивного середовища у Центрі формують той фундамент, на якому будується успіх кожної дитини. Спільні зусилля батьків та персоналу Центру направлені на те, щоб забезпечити кожній дитині можливість розкрити свій потенціал та відчути себе повноцінною частиною суспільства.

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Узагальнюючи вище викладену інформацію, варто зазначити, що соціально-психологічна робота з батьками дітей з особливими освітніми потребами – це система узгоджених, цілеспрямованих заходів, які здійснюються психологом з використанням досягнень психологічної науки і практики в інтересах клієнта, де клієнтом виступають батьки дітей з особливими освітніми потребами. Допомога батькам, які мають дітей з ООП, є дуже важливою, оскільки це

допоможе зменшити навантаження на батьків та забезпечити дітям з ООП кращі умови для життя та розвитку.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Алексєєнко Т., Жданович Ю., Малиношевський Р. Соціально-педагогічна підтримка дітей та учнівської молоді : монографія. Київ: Задруга, 2017. 168 с.
2. Групові форми роботи в системі психосоціальної допомоги дітям і сім'ям, що опинились у складних життєвих обставинах внаслідок військових дій (досвід упровадження) / авт. кол., заг. ред. В. Панка, І. Ткачук. Київ : Ніка-Центр, 2020. 122 с.
3. Заболотна Н., Зінченко А., Комарова Н., Романова Н. Організація діяльності громадських організацій, які надають допомогу хворим дітям : метод. посіб. Київ, 2007. 92 с.
4. Закон України «Про освіту» (2017). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#n8> (дата звернення: 17.03.2025).
5. Ілляшенко Т., Жук Т. Проблема психолого-педагогічної допомоги батькам, які виховують дітей з особливими освітніми потребами. *Харківський осінній марафон психотехнологій – 2019*. Частина 2. Тези доповідей. 2019. С. 131-135.
6. Кобилянська Л. Взаємодія соціального гувернера з сім'єю, що виховує дитину інваліда. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*. Київ. 2002. Кн. 2. С. 57-62.
7. Матохнюк Л., Максименко Ю. Допомога батькам, які мають дітей з особливими освітніми потребами. *Науковий вісник Вінницької академії безперервної освіти. Серія «Педагогіка. Психологія»*. 2023. Вип. 3. С. 73-78.
8. Подкоритова Л. Зміст психологічної роботи з батьками дітей з особливими освітніми потребами. *Теорія і практика сучасної психології*. 2020. №1. Т. 2. С. 125-129.
9. Пюра О. Прикладні аспекти соціально-педагогічної роботи з батьками дитини з особливими освітніми потребами. *Молодий вчений*. 2017. № 2. (42). С. 532-536.
10. Соловйова Т. Соціально-педагогічна робота з сім'ями, які виховують дитину з інвалідністю в закладах дошкільної освіти. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2018. № 5. С. 418-429.
11. Файермен О. Соціальна підтримка батьків дітей з особливими потребами. *Вісник університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Педагогіка і психологія»*. Педагогічні науки. 2022. № 1 (23). С. 39-48.

REFERENCES

1. Aliksieienko, T., Zhdanovych, Yu., Maly-noshevskyi, R. (2017). *Sotsialno-pedahohichna pidtrymka ditei ta uchnivskoi molodi : monohrafiia*. [Socio-pedagogical support of children and students: monograph] Kyiv: Zadruha. 168 s. [in Ukrainian]
2. Hrupovi formy roboty v systemi psykhosotsialnoi dopomohy ditiam i simiam, shcho opynylys u skladnykh zhyttievnykh obstavynakh vnaslidok viiskovykh dii (dosvid uprovadzhennia) (2020). [Group forms of work in the system of psychosocial assistance to children and families who found themselves in difficult life circumstances as a result of military actions (implementation experience)] / avt. kol., zah. red. V. Panka, I. Tkachuk. Kyiv : Nika-Tsentr. 122 s. [in Ukrainian]
3. Zabolotna, N., Zinchenko, A., Komarova, N., Romanova, N. (2007). *Orhanizatsiia diialnosti hromadskykh orhanizatsii, yaki nadaiut dopomohu khvorym ditiam : metod. posib*. [Organization of activities of public organizations that provide assistance to sick children: methodical manual] Kyiv. 92 s. [in Ukrainian]

4. Zakon Ukrainy «Pro osvitu» (2017). [Law of Ukraine "On Education"] URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#n8> (data zvernennia: 17.03.2025). [in Ukrainian]

5. Illiashenko, T., Zhuk, T. (2019). Problema psykholoho-pedahohichnoi dopomohy batkam, yakii vykhovuut ditei z osoblyvymy osvitimy potrebamy. [The problem of psychological and pedagogical assistance to parents raising children with special educational needs] Kharkivskiy osinnii marafon psykhotekhnolohii – 2019. Chastyna 2. Tezy dopovidei. S. 131-135. [in Ukrainian]

6. Kobylanska, L. (2002). Vzaємодіia sotsialnoho hуvernєra z simieiu, shcho vykhovuє dytnu invalida. [Interaction of a social tutor with a family raising a disabled child] Teoretyko-metodychni problemy vykhovannia ditei ta uchnivskoi molodi. Kyiv. Kn. 2. S. 57-62. [in Ukrainian]

7. Matokhniuk, L., Maksymenko, Yu. (2023). Dopomoha batkam, yakii maiut ditei z osoblyvymy osvitimy potrebamy. [Help for parents who have children with special educational needs] Naukovyi visnyk Vinnytskoi akademii bezpererвної osvity. Serii «Pedahohika. Psykholohiia». Vyp. 3. S. 73-78. [in Ukrainian]

8. Podkorytova, L. (2020). Zmist psykholohichnoi roboty z batkamy ditei z osoblyvymy osvitimy potrebamy. [The content of psychological work with parents of children with special educational needs] Teoriia i praktyka suchasnoi psykholohii. №1. T. 2. S. 125-129. [in Ukrainian]

9. Piura, O. (2017). Prykladni aspekty sotsialno-pedahohichnoi roboty z batkamy dytny z osoblyvymy osvitimy potrebamy. [Applied aspects of socio-pedagogical work with parents of a child with special educational needs] Molodyi vchenyi. № 2. (42). C. 532-536. [in Ukrainian]

10. Soloviova, T. (2018). Sotsialno-pedahohichna robota z simiamy, yakii vykhovuut dytnu z invalidnistiu v zakladyakh doshilnoi osvity. [Socio-pedagogical work with families raising a child with a disability in preschool institutions] Pedahohichni nauky: teoriia, istoriia, innovatsiini tekhnolohii. № 5. S. 418-429. [in Ukrainian]

11. Faiermen, O. (2022). Sotsialna pidtrymka batkiv ditei z osoblyvymy potrebamy. [Social support for parents of children with special needs] Visnyk universytetu imeni Alfreda Nobelia. Serii «Pedahohika i psykholohiia». Pedahohichni nauky. № 1 (23). S. 39-48. [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

КУРЧАТОВА Анжеліка – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри дошкільної освіти Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова.

Наукові інтереси: особливості соціально-психологічної допомоги батькам дітей з особливими освітніми потребами.

ШАПОЧКА Катерина – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри спеціальної освіти Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова.

Наукові інтереси: особливості соціально-психологічної допомоги батькам дітей з особливими освітніми потребами.

ВДОВИЧЕНКО Раїса – кандидат педагогічних наук, доцент, Директор відокремленого структурного підрозділу «Фахового коледжу Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова».

Наукові інтереси: особливості соціально-психологічної допомоги батькам дітей з особливими освітніми потребами.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

KURCHATOVA Anzhelika – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor Department of Preschool Education Admiral Makarov National University of Shipbuilding.

Scientific interest: features of social and psychological help to parents that have children with the special educational necessities.

SHAPOCHKA Kateryna – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor Department of Special and Inclusive Education Admiral Makarov National University of Shipbuilding.

Scientific interest: features of social and psychological help to parents that have children with the special educational necessities.

VDOVYCHENKO Raisa –Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor

Director of Separate Structural Unit «Professional College of Admiral Makarov National University of Shipbuilding».

Scientific interest: features of social and psychological help to parents that have children with the special educational necessities.

Стаття надійшла до редакції 26.02.2025 р.

Стаття прийнята до друку 15.03.2025 р.

УДК 378.147:355.233]:004.77

DOI: 10.36550/2415-7988-2025-1-218-154-159

ЛИТВИН Андрій –

старший викладач кафедри радіоелектронних систем пунктів управління Повітряних Сил

Харківського національного університету

Повітряних Сил імені Івана Кожедуба

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1962-6356>

e-mail: ravshan73@ukr.net

КОЦЮБА Василь –

кандидат технічних наук, доцент

доцент кафедри тактики та загальновійськових дисциплін

Харківського національного університету

Повітряних Сил імені Івана Кожедуба

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6336-8193>

e-mail: vasyl.kotsyuba@gmail.com

МАТЮХ Юрій –

викладач кафедри радіоелектронних систем пунктів

управління Повітряних Сил

Харківського національного університету
Повітряних Сил імені Івана Кожедуба
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2774-7476>
e-mail: matuhura82@gmail.com

ВИКОРИСТАННЯ ОСВІТНЬОЇ ПЛАТФОРМИ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ MOODLE ДЛЯ КУРСАНТІВ ВИЩИХ ВІЙСЬКОВИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

У статті розглядаються питання, пов'язані з особливостями використання інформаційної освітньої платформи Moodle для дистанційного навчання курсантів у вищих військових навчальних закладах, зокрема у Харківському національному університеті Повітряних Сил імені Івана Кожедуба.

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю вдосконалення форм та методів навчання курсантів в умовах розосередженого розташування факультетів університету на основі використання інтерактивних навчальних засобів та цифрових технологій, що дозволяє забезпечувати високий рівень організації освітнього процесу, сприяє безперервному розвитку професійних компетентностей військових фахівців. Основна проблема, яка розглядається в роботі, полягає в необхідності забезпечення якісного навчання курсантів при традиційній й дистанційній формах організації освітнього процесу в умовах воєнного стану та необхідності постійного оновлення навчального матеріалу дисциплін військово-спеціальної, професійної та практичної підготовки на основі аналізу бойового досвіду застосування частин (підрозділів) Сил оборони України. Автори наголошують на важливості впровадження адаптивних систем управління освітнім процесом, що дозволяє оптимізувати підготовку в вищих військових навчальних закладах, покращити контроль за рівнем знань курсантів та забезпечити ефективність теоретичного та практичного навчання.

Мета дослідження – визначити основні особливості та переваги використання інформаційної системи Moodle для підготовки курсантів, дослідити її комунікаційні можливості взаємодії з іншими освітніми платформами та військовими системами, а також надати оцінку перспективи застосування й подальшого розвитку дистанційного навчання у військовій освіті.

У ході дослідження розглянуто такі аспекти: адаптація освітньої платформи Moodle до специфіки проведення занять в вищих військових навчальних закладах; структура та база даних електронних навчальних курсів й методи оцінювання знань курсантів; можливості інтеграції Moodle із симуляційними тренажерами та віртуальними середовищами; особливості використання тестового контролю успішності, тих хто навчається, та моніторингу самостійної підготовки; потенційні ризики й обмеження використання електронної дистанційної системи Moodle у військовій освіті.

Основними результатами дослідження є обґрунтування ефективності застосування платформи Moodle у військових навчальних закладах, що дозволить підвищити рівень навчання військових фахівців, забезпечити персоналізований підхід до навчання та створити єдину цифрову систему управління та контролю навчальними заняттями. Визначені ключові виклики, зокрема питання кібербезпеки, необхідність технічного супроводу та методичної підтримки викладачів, а також шляхи подальшого вдосконалення інтерактивного навчання.

Таким чином, використання навчальної платформи Moodle у військовій освіті є перспективним напрямом, що сприяє ефективному засвоєнню навчального матеріалу, розвитку сучасних освітніх технологій та адаптації освітнього процесу до вимог нинішнього часу. У подальших дослідженнях пропонується розглядати можливості інтеграції дистанційної інформаційної платформи з бойовою системою моделювання тактичної ланки “Кропива”, автоматизованим комплексом збору, обробки, відображення та аналізу інформації про повітряну обстановку “Віраж-планиет”, електронною системою ситуаційної обізнаності “Delta” та ін.

Ключові слова: військова освіта, підготовка військових фахівців, дистанційне навчання, тестування, результат навчання, інформаційна платформа MOODLE.

LYTVYN Andrii –
senior Instructor of the Department of Radioelectronic
Systems of Control Points of the Ivan Kozhedub
Kharkiv National Air Force University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1962-6356>
e-mail: ravshan73@ukr.net

KOTSIUBA Vasyi –
PhD in Engineering, associate professor
associate professor of the Department of Radioelectronic
Systems of Control Pointsof Ivan Kozhedub
Kharkiv National Air Force University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6336-8193>
e-mail: vasyi.kotsyuba@gmail.com

MATIUKH Yurii –
Instructor of the Department of Radioelectronic
Systems of Control Points of the Ivan Kozhedub
Kharkiv National Air Force University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2774-7476>
e-mail: matuhura82@gmail.com

USE OF THE MOODLE DISTANCE LEARNING EDUCATIONAL PLATFORM FOR CADETSO F HIGHER MILITARY EDUCATIONAL INSTITUTIONS

The article considers issues related to the features of using the Moodle information educational platform for distance learning of cadets in higher military educational institutions, in particular in the Ivan Kozhedub Kharkiv National Air Force University.

The relevance of the study is due to the need to improve the forms and methods of teaching cadets in conditions of dispersed location of the university faculties based on the use of interactive educational tools and digital technologies, which allows to ensure a high level of organization of the educational process, contributes to the continuous development of professional competencies of military specialists. The

main problem considered in the work is the need to ensure high-quality training of cadets in traditional and distance forms of organizing the educational process under martial law and the need to constantly update the educational material of military-special, professional and practical training disciplines based on the analysis of combat experience of the use of units (subunits) of the Defense Forces of Ukraine. The authors emphasize the importance of implementing adaptive educational process management systems, which allows optimizing training in higher military educational institutions, improving control over the level of knowledge of cadets and ensuring the effectiveness of theoretical and practical training.

The purpose of the study is to determine the main features and advantages of using the Moodle information system for training cadets, to explore its communication capabilities for interaction with other educational platforms and military systems, and to provide an assessment of the prospects for the application and further development of distance learning in military education.

The study considered the following aspects: adaptation of the Moodle educational platform to the specifics of conducting classes in higher military educational institutions; structure and database of electronic training courses and methods of assessing cadets' knowledge; possibilities of integrating Moodle with simulation simulators and virtual environments; features of using test control of student success and monitoring of independent training; potential risks and limitations of using the Moodle electronic distance learning system in military education.

The main results of the study are substantiation of the effectiveness of using the Moodle platform in military educational institutions, which will allow to increase the level of training of military specialists, provide a personalized approach to training and create a single digital system for managing and controlling training sessions. Key challenges have been identified, in particular, cybersecurity issues, the need for technical support and methodological support for teachers, as well as ways to further improve interactive learning.

Thus, the use of the Moodle educational platform in military education is a promising direction that contributes to the effective assimilation of educational material, the development of modern educational technologies and the adaptation of the educational process to the requirements of the present time. In further research, it is proposed to consider the possibilities of integrating the remote information platform with the combat simulation system of the tactical link "Kropyva", the automated complex for collecting, processing, displaying and analyzing information about the air situation "Virazh-tablet", the electronic situational awareness system "Delta", etc.

Key words: military education, training of military specialists, distance learning, testing, learning outcomes, MOODLE information platform.

Постановка проблеми та обґрунтування актуальності. Сучасні виклики у військовій освіті вимагають впровадження новітніх інформаційних технологій для підвищення ефективності освітнього процесу, адаптації до сучасного інформаційного середовища та вдосконалення методів підготовки військових фахівців. В умовах повномасштабної війни росії проти України, особливої нагальності набувають питання забезпечення безперервності військової освіти та підготовки висококваліфікованих офіцерських кадрів. Дистанційне навчання стає важливим інструментом, що дозволяє продовжувати підготовку військових фахівців навіть в умовах воєнного стану в Україні.

Одним із ключових аспектів є організація інтерактивної системи управління процесами навчальної діяльності на базі інформаційної платформи Moodle, що дозволяє створювати цифрове освітнє середовище, адаптивне до вимог військової підготовки. Традиційні методи навчання не завжди забезпечують необхідний рівень оперативності, персоналізації та контролю навчальних занять та самостійної підготовки, тих хто навчається. Використання платформи Moodle дозволяє автоматизувати процес тестування, створювати інтерактивні навчальні матеріали, забезпечувати постійний моніторинг результатів навчання курсантів, а також інтегрувати сучасні технології навчання (симуляції, віртуальні середовища, системи бойового моделювання, адаптивне навчання та ін.).

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю підвищення якості військової освіти за рахунок інтерактивних засобів навчання, що сприяють формуванню компетенцій, необхідних для ефективного виконання бойових завдань. Використання електронної мережі Moodle у вищих військових навчальних закладах (ВВНЗ) дозволяє створювати централізовану систему управління знаннями, що підвищує ефективність підготовки особового складу. Дане дослідження має вагомe

практичне значення. Інтерактивна система управління навчанням на базі Moodle дозволяє:

- автоматизувати процес оцінювання знань, організувати персоналізоване навчання та оперативно налаштовувати освітні курси відповідно до потреб військової підготовки;
- забезпечувати можливість детального (за курс, групу, індивідуального) аналізу успішності курсантів, формування звітності щодо рівня засвоєння матеріалу та персональних досягнень;
- надавати доступ до бази даних навчальних матеріалів (підручників, посібників, конспектів лекцій, методичних матеріалів тощо) у будь-який час та з будь-якої локації;
- підтримує роботу різного програмного забезпечення, сумісну роботу з симуляційними тренажерами та іншими цифровими додатками, що забезпечує сталу практичну підготовку військовослужбовців з використанням технологій віртуального середовища.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питання впровадження дистанційних технологій у військовій освіті розглядалися у працях Ягупова В. В., Приходько Ю. О., Стасюка В. В. та ін. Однак потребує додаткового дослідження специфіка використання інформаційної платформи Moodle саме для підготовки військових фахівців. Останні дослідження та публікації щодо організації інтерактивної системи дистанційного управління навчальною діяльністю у військовій освіті на базі платформи Moodle підкреслюють її значущість та ефективність. Автори: Кашина Г. С., Громоздова Л. В., Косяк І. В. розглядаються особливості впровадження електронного навчання в закладах вищої освіти. Вони описують використання Moodle для організації освітнього процесу в різних формах навчання (очна, заочна, дистанційна) та зазначають, що ця платформа сприяє підвищенню ефективності навчання через інтерактивність та гнучкість [1].

Стужук П. І., Бодрик Ю. Г., Сушинський Д. О. розглянули впровадження автоматизованих систем управління військами в освітній процес ВВНЗ, що

підкреслює важливість інтеграції автоматизованих систем, таких як Moodle, для підготовки фахівців органів військового управління. Автори зазначають, що такі системи забезпечують оперативність та ефективність управління, що є критичним у сучасних умовах [4].

Кириленко В. А., Гурковський В. І., Семененко Л. М., розглянули можливості адаптації міжнародного досвіду, включаючи впровадження платформ на кшталт Moodle, для підвищення якості військової освіти в Україні [2]. В базовому документі “Стратегія менеджменту системи військової освіти” від Міністерства оборони України акцентується увага на необхідності інтеграції сучасних інформаційних технологій в освітній процес. Використання інформаційної платформи Moodle, розглядається як ключовий елемент для забезпечення якості та ефективності навчання у ВВНЗ [5].

Метою статті є обґрунтувати необхідність та розробити підходи до організації інтерактивної системи управління процесами навчальної діяльності у військовій освіті на базі платформи Moodle, визначити її переваги, можливості інтеграції сучасних освітніх технологій, а також оцінити інформаційних технологій на підвищення ефективності підготовки військових фахівців.

Виклад основного матеріалу дослідження. У результаті вивчення наукових досліджень фахівців у галузі військової освіти було виявлено суттєвий зв'язок між якістю військової освіти та досягненнями у військовій сфері. Тому для Сил оборони України, щоб протистояти російській агресії, реформування військової освіти, на даний час є одним з ключових завдань.

Освітні перспективи в рамках трансформації військової освіти України представляють собою потенційні шляхи та напрямки розвитку освітнього процесу, що виникають внаслідок запровадження сучасних підходів, методологій та критеріїв, що ґрунтуються на міжнародній практиці. Дані перспективи включають модифікацію освітньо-професійних програм підготовки військових фахівців відповідно до потреб воєнного стану, застосування інформаційних технологій, удосконалення фахових компетенцій викладацького складу та розширення міжнародного співробітництва з ВВНЗ країн членів НАТО, спрямованого на підготовку військових спеціалістів для Збройних Сил (ЗС) України в умовах воєнного стану та зміцнення системи національної безпеки й оборони країни.

Особливості використання платформи Moodle розглянуто на прикладі провідного ВВНЗ ЗС України, а саме, Харківського національного університету Повітряних Сил імені Івана Кожедуба (ХНУПС). В даному закладі вищої освіти здійснюється підготовка офіцерських кадрів для Повітряних Сил ЗС України за першим – бакалаврським та другим – магістерським рівнями вищої освіти, за різними спеціальностями та спеціалізаціями. Освітній процес ВВНЗ має враховувати необхідність формування як професійних, так і військово-спеціальних компетентностей, поєднання теоретичної підготовки з

практичним навчанням на спеціальній техніці та обладнанні, враховувати режимні обмеження й вимоги до використання інформації з обмеженим доступом.

Moodle – це відкрита система управління навчанням (LMS платформа), що дозволяє налаштувати її відповідно до потреб навчального закладу. Університет може створювати власні курси, тести, лекції, форуми, інтегрувати мультимедійні матеріали та, при необхідності, вносити зміни. Платформа дозволяє використовувати як традиційне тестування, так й інтерактивні курси, відеолекції, 3D-моделі, навчальні симуляції та інші електронні методи навчання.

Сайт Moodle ХНУПС є платформою, що охоплює усі електронні навчальні курси кафедр університету, й призначений для створення та управління віртуальним навчальним середовищем з метою редагування, збереження, обміну й ознайомлення з навчальними матеріалами, проведення занять у режимі онлайн та оцінювання знань курсантів [6].

Інформаційна платформа Moodle має декілька важливих переваг над іншими освітніми платформами, особливо у контексті її використання в університеті з різнопрофільними напрямками підготовки. Однією з основних її переваг є універсальність, гнучкість та зручна налаштованість.

Електронний курс на сайті Moodle – це комплекс електронних навчально-методичних матеріалів, створених для організації індивідуального та групового навчання курсантів з використанням дистанційних технологій, що базуються на інтернет-технологіях, відповідно до графіку навчального процесу й розкладу занять. Вивчення освітніх компонент передбачає набуття теоретичних знань та опанування практичними навичками, пов'язаними з відповідними компетенціями які визначені в освітньо-професійних програмах підготовки військових фахівців тактичної ланки управління.

Університетська навчальна платформа, Moodle дозволяє надійно захищати персональні дані курсантів, що є критично важливим для військових навчальних закладів. Доступ до навчальних матеріалів розділений, тому, ті хто навчаються, отримують доступ тільки до визначених даних й навчальних матеріалів. Інформаційний сайт Moodle дозволяє завантажувати матеріали для офлайн навчання, що зручно в умовах обмеженого доступу до мережі Інтернет, на полігонах, військових аеродромах, під час тактико-спеціальних навчань тощо.

На відміну від комерційних рішень, таких як Blackboard чи Canvas, Moodle є безкоштовною платформою з відкритим вихідним кодом, що дає можливість навчальним закладам ефективніше витратити бюджетні кошти. Система дозволяє відстежувати активність курсантів під час занять та роботу в години самостійної підготовки, контролювати успішність при проходження курсів та підсумковому контролі, що допомагає викладачам коригувати навчальні плани та програми.

Одним із основних інструментів оцінювання знань курсантів на платформі Moodle ХНУПС є тестування. Основна перевага використання тестів в електронних курсах – автоматична перевірка відповідей курсантів системою, без втручання викладача (за умови використання питань закритої або напіввідкритої форми). Відповідної дисципліни система (модульного, підсумкового) тестування складається з двох частин [7]:

- банк питань курсу – середовище створення, редагування та перегляду тестових завдань;
- елемент “Тест” – оболонка для тестових завдань, яка є безпосередньо частиною сторінки освітньої компоненти. Елемент “Тест” заповнюється тестовими завданнями, попередньо створеними в банку питань.

За ступенем розумової активності курсантів в процесі проведення тесту виділяються переваги застосування методу відкритого питання з почерговим поданням питань й декількома варіантами відповідей. Вибірково-сконструйований метод не знайшов широкого застосування, оскільки існує висока ймовірність введення тим, хто проходить тестування, технічних помилок.

Автоматизоване тестування має ряд переваг: надійність, висока диференційна здатність, економічність й оперативність при його проведенні, що особливо важливо при дистанційному навчанні. Також при цьому економиться час проведення навчальних занять.

Навчальна платформа також підтримує комунікацію між курсантами та викладачами у форматі групових й індивідуальних форумів та чатів.

При використанні освітньої платформи Moodle необхідно враховувати ряд функціональних обмежень та специфіки проведення практичних та польових занять (вправ). По-перше, це дотримання визначених обмежень з точки зору безпеки та захисту службової інформації й можливості несанкціонованого доступу до конфіденційних навчальних матеріалів. Тому існує необхідність додаткового захисту інформації в електронній базі даних, що містять інформацію з технічних та тактичних дисциплін. По-друге, дана освітня платформа має певні технічні вимоги, зокрема постійне підключення до Інтернету, що складно забезпечити в польових умовах, особливо при розосередженому розташуванні. Необхідно враховувати певні функціональні обмеження при використанні додатків на мобільних пристроях, також виникають деякі технічні труднощі інтеграції (впровадження) тактичних симуляцій та інших специфічних військових навчальних інструментів, в тому числі під час проведення тренажерної підготовки.

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. За результатами проведеного дослідження можна зробити наступні висновки та надати пропозиції подальших досліджень.

Використання освітньої платформи Moodle у військових навчальних закладах II-IV рівнів акредитації є перспективним напрямом розвитку військової освіти, що дозволяє підвищувати ефективність підготовки кваліфікованих фахівців,

забезпечувати інноваційність та відповідність сучасним стандартам підготовки в вищих навчальних закладах України.

Навчальна платформа Moodle ХНУПС – це віртуальне середовище, яке складається з навчальних, наукових, інформаційних матеріалів та засобів, розроблених в електронній формі. ПНС виступає як інформаційна основа для навчання за окремими навчальними дисциплінами та курсами підготовки за допомогою опосередкованої взаємодії віддалених один від одного учасників освітнього процесу й налаштована на ефективну організацію та управління самостійною роботою здобувачів вищої освіти.

В перспективі подальших досліджень планується дослідити можливості інтеграції Moodle з системами моделювання бойових дій та створення спеціалізованих тренажерних комплексів (модулів) для освітніх компонент військово-спеціальної підготовки, а саме, з бойовою системою моделювання тактичної ланки “Кропива”, автоматизованим комплексом збору, обробки, відображення та аналізу інформації про повітряну обстановку “Віраж-планшет”, електронною системою ситуаційної обізнаності “Delta” та ін.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Кашина Г. С., Громоздова Л. В., Косяк І. В. Організація інтерактивної системи управління процесами навчальної діяльності у вищій освіті на базі платформи MOODLE. Наукові записки. Серія: Педагогічні науки. 2024. № 213. С. 17–21. DOI: 10.36550/2415-7988-2024-1-213-17-21.
2. Кириленко В., Гурковський В., Семененко Л., Верболенко О. Педагогічні перспективи трансформації військової освіти в Україні на основі міжнародного досвіду. Міжнародний науковий журнал «Military Science». 2024. Т. 2, № 3. С. 206–217. DOI: 10.62524/msj.2024.2.3.17.
3. Литвин А. В., Чечуй О. В., Матюх Ю. В. Формування технічних компетентностей у курсантів вищих військових навчальних закладів. Наукові записки. Серія: Педагогічні науки. 2024. № 214. С. 226–230. DOI: 10.36550/2415-7988-2024-1-214-226-230.
4. Стужук П. І., Грицай П. М., Вознюк Ю. С. Світові тенденції, проблеми та перспективи створення автоматизованих систем управління військами для ЗС України. Збірник наукових праць Центру воєнно-стратегічних досліджень Національного університету оборони України. 2012. № 1 (45). С. 68–76. DOI: 10.33099/2618-1614-2019-7-2-51-61.
5. Міністерство оборони України. Стратегія менеджменту системи військової освіти. Офіційний вебсайт. URL: <https://www.mil.gov.ua/diyalnist/vijskova-osvita-na-tauka>.
6. Романенко І.О. Розробка тестів з використанням засобів обчислювальної техніки. Збірник наукових праць. Харків: ХНУПС. 2017. Вип. ЗНП-2(14). С. 119 – 125.
7. Столбов В.Ф. Підходи по автоматизації і впровадженню інтерактивних засобів навчання. Системи обробки інформації. № 1(68), 2008. С. 156 – 161. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/soi_2008_1_42.
8. Сайт персональних навчальних систем [Електронний ресурс]. URL: <https://pns.hneu.edu.ua/course/view.php?id=7414>.

REFERENCES

1. Kashyna, H. S., Hromozdova, L. V., Kosiak, I. V. (2024). Orhanizatsiia interaktyvnoi systemy upravlinnia protsesamy navchalnoi dialnosti u vyshchii osviti na bazi platformy MOODLE [Organization of an interactive learning management system in higher education based on the MOODLE platform]. *Naukovi zapysky. Seria: Pedahohichni nauky*, (213), 17–21. DOI: [10.36550/2415-7988-2024-1-213-17-21] URL: <https://doi.org/10.36550/2415-7988-2024-1-213-17-21>. [in Ukrainian]
2. Kyrylenko, V., Hurkovskyi, V., Semenenko, L., Verbovenko, O. (2024). Pedahohichni perspektyvy transformatsii viiskovoi osvity v Ukraini na osnovi mizhnarodnoho dosvidu [Pedagogical perspectives of transforming military education in Ukraine based on international experience]. *Mizhnarodnyi naukovi zhurnal «Military Science»*, 2(3), 206–217. DOI: [10.62524/msj.2024.2.3.17] URL: <https://doi.org/10.62524/msj.2024.2.3.17>. [in Ukrainian]
3. Lytvyn, A. V., Chechui, O. V., Matiukh, Yu. V. (2024). Formuvannia tekhnichnykh kompetentnostei u kursantiv vyshchyykh viiskovykh navchalnykh zakladiv [Formation of technical competencies in cadets of higher military educational institutions]. *Naukovi zapysky. Seria: Pedahohichni nauky*, (214), 226–230. DOI: [10.36550/2415-7988-2024-1-214-226-230] URL: <https://doi.org/10.36550/2415-7988-2024-1-214-226-230>. [in Ukrainian]
4. Stuzhuk, P. I., Hrytsai, P. M., Vozniuk, Yu. S. (2012). Svitovi tendentsii, problemy ta perspektyvy stvorennia avtomatyzovanykh system upravlinnia viiskamy dlia ZS Ukrainy [Global trends, problems, and prospects for creating automated military command systems for the Armed Forces of Ukraine]. *Zbirnyk naukovykh prats Tsentru voienno-stratehichnykh doslidzhen Natsionalnoho universytetu oborony Ukrainy*, (1)45, 68–76. DOI: [10.33099/2618-1614-2019-7-2-51-61] URL: <https://doi.org/10.33099/2618-1614-2019-7-2-51-61>. [in Ukrainian]
5. Ministerstvo oborony Ukrainy. (2025). Stratehiia menedzhmentu systemy viiskovoi osvity [Strategy for the management of the military education system]. Ofitsiinyi veb-sait. URL: [<https://www.mil.gov.ua/diyalnist/viiskova-osvita-na-tauka/>] <https://www.mil.gov.ua/diyalnist/viiskova-osvita-na-tauka/> [in Ukrainian]
6. Romanenko, I.O. (2017). Development of tests using computer technology. Collection of scientific papers. Kharkiv: KhNUPS. Issue ZNP-2(14). P. 119 – 125.
7. Stolbov, V.F. 2008. Approaches to automation and implementation of interactive learning tools. Information processing systems. No. 1(68), 2008. P. 156 – 161. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/soi_2008_1_42.
8. Personal learning systems website [Electronic resource]. URL: <https://pns.hneu.edu.ua/course/view.php?id=7414>.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

ЛИТВИН Андрій – старший викладач кафедри радіоелектронних систем пунктів управління Повітряних Сил Харківського національного університету Повітряних Сил імені Івана Кожедуба.

Наукові інтереси: педагогічна майстерність викладачів ВНЗ, дисципліни технічного спрямування, професійно-педагогічна діяльність у підготовці військових фахівців.

КОЦЮБА Василь – кандидат технічних наук, доцент, доцент кафедри тактики та загальновійськових дисциплін Харківського національного університету Повітряних Сил імені Івана Кожедуба.

Наукові інтереси: інтелектуальні системи підтримки та прийняття рішень, інформаційно-комунікаційні технології, технології та засоби обробки й передачі даних.

МАТЮХ Юрій – викладач кафедри радіоелектронних систем пунктів управління Повітряних Сил Харківського національного університету Повітряних Сил імені Івана Кожедуба.

Наукові інтереси: педагогічна майстерність викладачів ВНЗ, дисципліни технічного спрямування, професійно-педагогічна діяльність у підготовці військових фахівців.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

LYTVYN Andrii - Senior Lecturer, Department of Radioelectronic Command and Control Systems, Ivan Kozhedub Kharkiv National Air Force University.

Scientific interests: Pedagogical skills of university lecturers, technical disciplines, professional and pedagogical activities in the training of military specialists.

KOTSIUBA Vasyi – Candidate of Technical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Radioelectronic Systems of Control Centers at the Ivan Kozhedub Kharkiv National Air Force University.

Scientific interests: intellectual systems of support and decision-making, information and communication technologies, technologies and means of data processing and transmission.

MATIUKH Yurii – Lecturer, Department of Radioelectronic Command and Control Systems, Ivan Kozhedub Kharkiv National Air Force University.

Scientific interests: Pedagogical skills of university lecturers, technical disciplines, professional and pedagogical activities in the training of military specialists.

Стаття надійшла до редакції 27.01.2025 р.

Стаття прийнята до друку 13.03.2025 р.

УДК 378.018.8

DOI: 10.36550/2415-7988-2025-1-218-159-164

ЛЮЛЬЧЕНКО Людмила –

викладач-стажист кафедри хімії та екології

Уманського державного педагогічного

університету імені Павла Тичини

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9621-9805>

e-mail: slulchenko@ukr.net

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ХІМІЇ ДО ВПРОВАДЖЕННЯ STEM В ОСВІТНІЙ ПРОЦЕС ЗАКЛАДІВ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

На сучасному етапі розвитку українського суспільства основний обов'язок вчителя полягає не лише в тому, щоб зацікавити здобувачів загальної середньої освіти теоретичним чи практичним основам, але й допомогти їм набутти критичних навичок, які дозволять їм пристосовуватися до мінливих обставин, взаємодіяти та творчо реалізуватися. Інакшими словами, сучасний вчитель

повинен навчити здобувачів освіти співпрацювати з іншими, критично мислити, оцінювати, аналізувати, прогнозувати та робити обґрунтовані висновки.

Традиційна освіта, яка сьогодні займає вагоме місце, змушена змінюватись під тиском викликів сучасної епохи. Здобувачі закладів загальної середньої освіти, що навчаються із використанням програм STEM, вміють розв'язувати проблеми на практиці, методом спроб і помилок, а не за допомогою теоретичних підходів. Хоча впровадження STEM вимагає багато часу і зусиль, а також творчого підходу з боку вчителя, але дане передбачає нові можливості в роботі педагогів, піднявши рівень викладання і створити умови для реалізації критичного мислення і набуття здатності працювати в команді серед здобувачів освіти.

Слід врахувати, що сучасний технологічний простір потребує фахівців в галузі хімії для створення нових хімічних продуктів із встановленням їх впливу як на живий організм так і на екологію в цілому. Тому, хімічна освіта є одним з ключових елементів загальної підготовки здобувачів в середовищі загальної середньої освіти. Одним із ефективних, методів розвивати хімічну освіту є використання STEM-проектів. STEM-проект встановлює міжпредметні зв'язки під час реалізації проєктної діяльності для формування цілісного та системного світогляду. Враховуючи різні дослідження, можна зробити висновок, що STEM-проект, що впроваджений в усі освітні етапи створить умови розвитку майбутнього хіміка, стане його запорукою легкої адаптації до майбутніх викликів суспільства.

Перспективи наукових досліджень полягають в дослідженні використання віртуальних лабораторій у процесі реалізації STEM-проектів на уроках хімії, що створить можливість ефективно, цікаво і продуктивно використати освітній час.

Ключові слова: вчитель хімії, STEM-проект, освітній процес, заклад загальної середньої освіти, проєктна діяльність.

LIULCHENKO Lyudmyla –

Trainee Lecturer at the Department of Chemistry and Ecology

Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9621-9805>

e-mail: slulchenko@ukr.net

THEORETICAL ASPECTS OF PREPARING A FUTURE CHEMISTRY TEACHER FOR THE IMPLEMENTATION OF STEM IN THE EDUCATIONAL PROCESS OF GENERAL SECONDARY EDUCATION INSTITUTIONS

At the current stage of development of Ukrainian society, the main duty of a teacher is not only to interest students in theoretical or practical foundations, but also to help them acquire critical skills that will allow them to adapt to changing circumstances, interact with others, and be creative. In other words, a modern teacher must teach students to collaborate with others, think critically, evaluate, analyze, predict, and draw reasonable conclusions.

Traditional education, which occupies a significant place today, is forced to change under the pressure of the challenges of the modern era. Students of general secondary education institutions who study using STEM programs are able to solve problems in practice, through trial and error, rather than using theoretical approaches. Although the implementation of STEM requires a lot of time and effort, as well as creativity on the part of the teacher, it provides new opportunities for teachers, raising the level of teaching and creating conditions for the realization of critical thinking and the ability to work in a team among students.

It should be noted that the modern technological space requires specialists in the field of chemistry to create new chemical products and determine their impact on both living organisms and the environment as a whole. Therefore, chemical education is one of the key elements of the general training of applicants in the environment of general secondary education. One of the most effective ways to develop chemical education is to use STEM projects. A STEM project establishes interdisciplinary connections during the implementation of project activities to form a holistic and systematic worldview. Taking into account various studies, we can conclude that a STEM project implemented at all educational stages will create conditions for the development of a future chemist and will become his/her key to easy adaptation to future challenges of society.

Prospects for scientific research are to study the use of virtual laboratories in the process of implementing STEAM projects in chemistry lessons, which will create an opportunity to use educational time effectively, interestingly and productively.

Key words: chemistry teacher, STEM project, educational process, general secondary education institution, project activity.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Значення хімічної науки зростає в умовах реалізації Нової української школи. Особливо це стосується формування ключових компетентностей в учнів закладів загальної середньої освіти. Тому існує потреба в підготовці майбутніх вчителів хімії в закладах вищої освіти до реалізації завдань Нової української школи.

Аналіз наукової літератури дозволив зробити висновок, що донедавна освітній процес підготовки майбутнього вчителя хімії передбачав вивчення та запам'ятовування теоретичного матеріалу із вивченням хімічних фактів. Такий підхід скоріше відволікав здобувачів від хімічної освіти, ніж сприяв опануванню понять і законів хімії. На думку науковців Т. Денисенка та Н. Стець «Популяризація хімії серед молоді є одним із сучасних освітніх напрямів. Для того, щоб хімічна освіта стала захоплюючою, цікавою та доступною для здобувачів, потрібно встановити реальний зв'язок між набуттям теоретичних знань та

практичним застосуванням їх в професійній діяльності і в різних побутових аспектах» [3, с. 44].

Основна увага закладів вищої педагогічної освіти повинна бути направлена на формування мотивації здобувачів вищої освіти до опанування майбутньої професії. Адже мотивація виступає тим головним каталізатором для успішного оволодіння всіх аспектів майбутньої професії. Дана проблема висвітлена у багатьох українських та зарубіжних дослідженнях. Ряд дослідників сходяться в думці, що високий рівень мотивації здобувача вищої освіти сприяє успішному засвоєнню всіх аспектів майбутньої педагогічної діяльності. Тому заклад вищої педагогічної освіти повинен працювати не лише на забезпеченні теоретичного багажу, матеріально-технічної бази, засобів навчання, створенню оптимальних умов, тощо, а також повинен створити сприятливу атмосферу, щодо формування професійної мотивації. Професійна мотивація це саме та внутрішня рушійна сила, яка спонукає здобувача освіти до майбутньої професійної діяльності [4, с. 171].

Але, сучасний освітній процес підготовки майбутнього вчителя хімії в закладах вищої освіти будується лише на багатокomпонентній системі та на взаємозв'язку різноманітних видів діяльності здобувачів, поєднуючи опанування теоретичних знань та впровадження їх у практичну діяльність. Тому, слушною є думка дослідника О. Янкавець, що в розробці освітньої системи підготовки майбутніх вчителів хімії потрібно врахувати не лише накопиченням знань, але й передбачити розвиток творчого мислення та практичної готовності до застосовування набутих знань. Викладач закладу вищої освіти повинен забезпечити не лише передачу теоретичного матеріалу, а повинен також працювати над розвитком умінь здобувачів освіти креативно мислити, моделювати причинно-наслідкові зв'язки, прогнозувати та творчо виконувати майбутні обов'язки вчителя хімії, а також бути вмотивованим до самореалізації та саморозвитку.

Підготовка майбутнього вчителя хімії також передбачає і готовності до формування ключових компонентів в учнів закладів загальної середньої освіти. Така готовність дозволить майбутньому вчителю хімії здійснювати інтелектуальний розвиток учнів, формувати науково хімічний світогляд, інформаційних і соціальних хімічних компетентностей, хімічного стилю мислення. Отже, вище викладене окреслює основні проблеми, які необхідно вирішити у процесі підготовки вчителя хімії. Тут буде доречним позиція дослідника Р. Ямборак, що сьогодні все більше набуває актуальності зміна освітньої парадигми від «навчання для життя» до «навчання протягом усього життя» [7, с. 71]. Тому відбувається активний пошук нових шляхів реалізації освітніх завдань. Головним пріоритетом повинен стати відхід від стереотипу, що освітній процес закладу вищої освіти побудований на отриманні здобувачем готових знань від викладача.

На наш погляд влучним підходом до реалізації освітнього процесу в закладах вищої освіти, можливе через переорієнтацію на пошук та впровадження новітніх методів навчання. Слід врахувати думку Р. Ямборак, що «Триває пошук нових підходів до організації освітнього процесу, спрямованого на розвиток здібностей здобувачів вищої освіти, формування у них навичок самостійного наукового пізнання та самореалізації особистості. Вирішення цього завдання можливе завдяки впровадженню STEM-підходів до вивчення хімічних дисциплін [7, с. 72].

На наш погляд потрібно теоретично перевірити гіпотезу щодо підготовки майбутніх здобувачів освітньо-професійної програми «Середня освіта (Хімія)» до впровадження STEM-проєкту на уроках хімії в закладах загальної середньої освіти.

Аналіз актуальних досліджень і публікацій.

На актуальність проблеми щодо удосконалення освітнього процесу в закладах вищої освіти вказують праці науковців В. Кременя, В. Майбороди. Дослідження основних аспектів підготовки майбутнього вчителя хімії в закладах вищої освіти проводять В. Арестенко, Л. Бурчак. Над пробле-

мою по впровадженню інтерактивних технологій в освітній процес працюють Г. Кoberник, Л. Пироженко, Н. Побірченко, О. Пометун, В. Шарко. Науковий доробок у розробку питань використання новітніх освітніх технологій у процесі викладання хімічних дисциплін зробили О. Міщенко, Н. Горбатюк, О. Кривошея, Ю. Момот, Т. Ненастіна, Г. Пінчук та ін. Над вирішенням проблеми по використанню STEM під час освітнього процесу працюють Н. Морзе, Г. Онопченко, Н. Поліхун, К. Постова, О. Сало, І. Сліпухіна. Над розвитком STEM-освіти в закладах загальної середньої України, як процес створення нової системи освіти, що відповідно до вимог Нової Української школи, а зокрема використанню нових технологій освіти на уроках хімії обґрунтовано в працях О. Бородіної, Ю. Мороз Е. Раткевич, О. Тасенко, О. Харченко. Отже здійснивши короткий екскурс наукових досліджень чітко виокремлюється актуальна проблема підготовки майбутнього вчителя хімії до впровадження STEM в освітній процес закладів загальної середньої освіти.

Мета статті – полягає в теоретичному обґрунтуванні необхідності підготовки майбутнього вчителя хімії до впровадження STEM на уроках хімії в закладах загальної середньої освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Соціально-екологічні трансформації та прагнення як найшвидшого подолання кризи в Україні неможливі без висококваліфікованих фахівців у будь-якій сфері діяльності, особливо в освітній галузі. Українська освіта має перед собою нові виклики та потребує нових науковців, які зможуть поєднати знання з різних галузей задля розвитку майбутніх інновацій та відкриттів. Освітня галузь повинна працювати ефективно та без помилок, адже кожна помилка та непрофесіоналізм педагога коштують особливо дорого. Тому якість підготовки майбутніх педагогів є гострою найактуальнішою проблемою для закладів вищої освіти.

Особливо це стосується підготовки майбутнього вчителя хімії, адже хімія та багато інших природничих дисциплін покликані допомогти учням закладів загальної середньої освіти, побудувати наукову перспективу та одночасно вирішуючи питання, що пов'язані з їхнім особистим розвитком, життєвими навичками та формуванням соціальних компетенцій. Тому, хімічна освіта, є ключовим фактором із розвитку суспільства в різних сферах діяльності.

До такого висновку можна дійти врахувавши, що фахівець з хімічною освітою потрібний в різних галузях, як медицина, енергетика, сільське господарство, військова справа тощо. Отже, майбутній фахівець в галузі хімії затребуваний для сучасної діяльності та майбутнього розвитку держави. Перші ґрунтовні хімічні знання людина отримує в закладі загальної середньої освіти на уроках хімії. Тому, потрібно виокремити ефективні методи підготовки майбутнього вчителя хімії в системі закладів вищої освіти.

Останні роки ряд науковців та дослідників, як О. Кoberник, О. Москаленко, Г. Пухальська, П. Шеремет, С. Яшук дотримуються позиції, що

використовуючи проєктні технології під час освітнього процесу передбачає підвищення рівня надання освітніх послуг. Такий підхід стимулює до природної допитливості та творчого потенціалу здобувачів освіти, формує в них специфічні навички за рахунок реалізації проблемно-орієнтованого пошуку. Науковці О. Глоба, Т. Деркач, Н. Загнібіда, Н. Ковальчук, П. Самойленко відстоюють позицію, що використання методу проєктів сприяє формуванню креативного, конкурентоспроможного та відповідального фахівця, який здатний приймати самостійні оптимальні рішення в професійній діяльності.

Дослідники О. Гаркович, С. Стрижак вказують на навчальний проєкт, як метод, що прогнозує «розвиток навичок співробітництва і ділового спілкування в колективі та передбачає поєднання індивідуальної самостійної роботи з груповими заняттями, обговорення дискусійних питань, характеризується наявністю дослідницької методики та створенням учнями кінцевого продукту (результату) їх власної творчої діяльності» [5, с. 185].

На практиці навчання хімії з використанням методу проєктів учень аналізує [2, с. 76], виконує певні дії, одночасно засвоює прийоми і методи проєктування, оцінює власний досвід з точки зору готовності до життя. Розвиток проєктного мислення, основою якого є творчий підхід, забезпечує особистості можливість сталого розвитку за обраною ним траєкторією діяльності [1, с. 8]. При виконанні проєктів, їх оформленні і презентації учнем необхідні знання не лише з хімії, а й з інших предметів: мов рідної й іноземної, математики, історії, природничих наук тощо. Отже можна говорити про зв'язок між предметами [1, с. 9].

Науковець Т. Вороненко враховує діяльності учнів у процесі опанування хімії, розділяє навчальні проєкти за окремими видами, як творчі, рольові (ігрові), інформаційні, дослідницькі та практико-орієнтовані проєкти [1, с. 9]. Але враховуючи концепцію розвитку природничо-математичної освіти (STEM-освіти) упровадження STEM націлене на підвищення якості освіти завдяки формуванню і розвитку STEM-компетентностей у моделі на всіх складниках та рівнях освіти з мотивацією до проєктної діяльності. Зростаючий попит на фахівців у галузі STEM робить навчання ефективним засобом підготовки здобувачів освіти до майбутнього життя.

Виклики сьогодення та можливості інформаційно-технічного забезпечення освітнього процесу, потрібно звернути увагу на дослідження впровадження STEM-підходів, що стане позитивним впливом на процес навчання хімії. STEM-підхід передбачає створення умов для реалізації хімічних знань в реальних ситуаціях, що допомагає здобувачеві освіти зрозуміти актуальність хімії в майбутній професійній діяльності.

Створення для здобувача вищої освіти спеціальності (Середня освіта. Хімія) STEM-середовища через інтеграцію STEM-підходів, інтердисциплінарний підходів, переходу до активного навчання, розвиток критичного мислення з орієнтацією на сучасні педагогічні технології.

А також враховуючи позицію Р. Ямборак, що для досягнення якісного засвоєння хімічних дисциплін потрібно застосувати STEM-підхід через концепцію хімічної експлорації [7, с. 71].

Отже, аналізуючи вище викладене дозволяє зрозуміти, що впровадження STEM-освіти в освітній процес закладів вищої освіти під час підготовки майбутнього фахівця за освітньою програмою «Середня освіта. Хімія» є актуальним та потребує детального обґрунтування етапів підготовки з врахуванням вимог Нової української школи, оскільки потрібно бути готовим до виконання STEM-проєктів з хімії в закладах загальної середньої освіти.

Опанування майбутнім вчителем хімії методики проведення STEM-проєктів, в результаті створить можливість виконувати учнями на уроках хімії загальноосвітніх закладів освіти практичний експеримент. Метод проєктів передбачає використання вчителем сукупності дослідницьких, пошукових, проблемних тощо методів, творчих за своєю суттю. Він потребує створення умов, за яких учні самостійно й охоче отримують знання з різних джерел, орієнтуються в інформаційному просторі, набувають навичок інформаційного пошуку і розвивають дослідницькі вміння. Працюючи над проєктом, учні спілкуються, співпрацюють і допомагають один одному в процесі навчання, розвивають соціальні, розумові та комунікативні навички, навчаються працювати в команді.

Проєктна робота дає змогу швидко і скоординовано застосувати багато різносторонніх навичок, вмінь, об'єднати досвід кожного з учасників групи [6]. Впровадження STEM-проєктів на уроках хімії допоможе учням: розвинути критичне мислення та творчі здібності. Навчитися застосовувати знання на практиці. Розвинути навички співпраці та комунікації. Підвищити інтерес до хімії та інших STEM-дисциплін.

Для прикладу розглянемо реалізацію STEM-проєкту «Екологічно чисті миючі засоби», який можна реалізувати в залежності рівня складності від п'ятих до дев'ятих класів. **Мета даного проєкту передчас:** використання міжпредметних та міждисциплінарних зв'язків (**біології, екології, математики, технології, хімії**); підвищення рівня готовності до пошуково-дослідницької роботи, вміння діяти, нестандартно та креативно; розвинути просторове уявлення, активізувати пізнавальну діяльність; розвинути навички взаємодопомоги та командної роботи; екологічної культури, любові до рідної землі. Завдання STEM-проєкту прогнозує розроблення рецептур екологічно чистих мийних засобів, у процесі визначення хімічних властивостей різних речовин, що можна буде використати для розробки рецепту екологічно чистих миючих засобів та будуть безпечними для людини та довкілля. Виконання завдання проєкту буде відбуватися через реалізації міжпредметних та міждисциплінарних зв'язків, а саме з **математики** – проведення розрахунків концентрацій речовин, **технології** – виготовлення миючих засобів, **екології** – проблеми забруднення довкілля, **біології** – як впливають хімічні речовини на живі організми та **хімії** – саме під час яких учні

опрацьовують інформацію про хімічний склад та властивості речовин: поверхнево-активні речовини, природні кислоти та луги, ферменти тощо.

Етапи проекту передбачають визначення проблеми, а саме обговорення з учнями існуючої проблеми щодо забруднення навколишнього середовища синтетичними засобами миючими та пошук альтернативних засобів. Етапи включають хімічний аналіз екологічно чистих миючих засобів складу звичайних миючих засобів та їхній вплив на навколишнє середовище, а саме розділяються на: *дослідження* – вивчення хімічних властивостей природних речовин, які мають миючі властивості (наприклад, сода, оцет, лимонна кислота, мильні горіхи); *планування* – розробка плану експериментів. Визначення необхідних матеріалів та обладнання. Розподіл обов'язків між членами команди; *реалізація* – приготування миючих засобів за розробленими рецептами. Проведення експериментів для оцінки ефективності миючих засобів (наприклад, видалення різних видів забруднень). Фіксація результатів експериментів; *аналіз та оцінювання* – аналіз отриманих результатів. Порівняння ефективності різних рецептів. Оцінка безпеки використання створених миючих засобів. Формулювання висновків; *презентація* – підготовка презентації проекту. Представлення результатів проекту перед класом.

Використання можливих рецептів: Універсальний миючий засіб: сода харчова, мило господарське, вода, ефірні олії (для аромату). Засіб для миття посуду: гірчичний порошок, сода кальцинована, лимонна кислота. Засіб для чищення ванни: сода харчова, оцет, ефірна олія чайного дерева (для дезінфекції). Оцінювання проекту: Активність учнів під час виконання проекту. Якість проведених досліджень. Ефективність створених миючих засобів. Якість презентації проекту. Екологічність створеного продукту.

Отже, впровадження STEM-проектів на уроках хімії є важливим інструментом для підготовки здобувачів освіти до успішної діяльності та особистого зростання в сучасному світі. STEM-проект є практичною діяльністю, що дає учням змогу не просто запам'ятати теорію, а й отримати цінний практичний досвід, який допоможе їм у реальному житті. Застосування різноманітних навчальних методів активно залучило учнів до навчання та розвинуло їхні комунікативні навички. Тому саме здобувачам вищої освіти освітньо-професійної програми «Середня освіта (Хімія)» відводиться відповідальна місія з впровадження STEM-освіти, а зокрема STEM-проектів в освітній процес закладів загальної середньої освіти.

Висновки та перспективи подальших розвідок наперед. Освітній процес вимагає впровадження інноваційних методів навчання. Здійснений аналіз показує, що для розвитку проектної діяльності на уроках хімії ефективним інструментом буде STEM-освіта. STEM-освіта використовує міждисциплінарний та міжтема-тичний підхід, практичну спрямованість та розвиток дослідницької діяльності, що відповідає концепції Нової української школи. Виконання

STEM-проектів на уроках хімії передбачає розвиток в здобувачів загальної середньої освіти критичного мислення, творчих здібностей, практичних і комунікативних навичок та вміння працювати в команді над проектами.

Перспективи наукових досліджень полягають в дослідженні використання віртуальних лабораторій у процесі реалізації STEAM-проектів на уроках хімії, що створить можливість ефективно, цікаво і продуктивно використати освітній час. Даний підхід створить можливість виконувати дослідницькі завдання здобувачами загальної середньої освіти, а саме використати теоретичні знання на практиці, що активізує пізнавальний інтерес, а відповідно – підвищують якість освітнього процесу.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Вороненко Т. І. STEM-освіта – її реалії у сьогоденні України : *Інноваційна діяльність педагога в умовах реформування освітньої галузі: з досвіду впровадження ідей Нової української школи*, матер. Всеукр. наук.-практ. конф., м. Херсон, 10 черв. 2020 р., м. Херсон, 2020, С. 6–12. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/722375>
2. Горбатюк Н. М. Метод проектів та його роль у процесі навчання хімії. *XII Менделєєвські читання* : зб. наук. пр. міжнар. наук.-практ. конф., м. Полтава, 27–28 лют. 2019 р. Полтава, 2019. С. 75–77.
3. Денисенко Т. О., Стець Н. В. Перспективи використання інноваційних методів у хімічній освіті. *Зелені рішення як пріоритет корпоративної соціальної відповідальності*: Матеріали круглого столу, м. Дніпро, 16 трав. 2023 р. Дніпро, 2023. С. 43–45.
4. Сергієнко Н. П. Особливості мотивації до навчальної діяльності курсантів та студентів. *Габітус*. 2021. № 30. С. 169–173. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/habit_2021_30_31 (дата звернення: 15.02.2025).
5. Стрижак С., Гаркович О. Підходи до організації навчально-виховного процесу з хімії у старшій школі. *XII Менделєєвські читання* : зб. наук. пр. міжнар. наук.-практ. конф., м. Полтава, 27–28 лют. 2019 р. Полтава, 2019. С. 183–186.
6. Упровадження STEM-освіти в умовах інтеграції формальної і неформальної освіти обдарованих учнів: методичні рекомендації / Н. І. Поліхун, К. Г. Постова, І. А. Сліпихіна, Г. В. Онопченко, О. В. Онопченко. Київ : Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2019. 80 с.
7. Ямборак Р. Хімічна експлорація: оптимізація навчання хімії через інтеграцію STEM-підходів. *Педагогічні науки*. 2024. № 105. С. 69–74.

REFERENCES

1. Voronenko, T. I. (2020). STEM-osvita – yii realii u sohodenni Ukrainy. *Innovatsiina diialnist pedahoha v umovakh reformuvannia osvitnoi haluzi: z dosvidu vprovadzhennia idei Novoi ukrainskoi shkoly*: proceedings of the Scientific and Practical Conference. Kherson: 6–12. [in Ukrainian]
2. Horbatiuk, N. M. (2019). Metod proektiv ta yoho rol u protsesi navchannia khimii. *KhII Mendelievski chytannia* : proceedings of the Scientific and Practical Conference. Poltava: 75–77 [in Ukrainian]
3. Denysenko, T. O., Stets, N. V. (2023). Perspektyvy vykorystannia innovatsiinykh metodiv u khimichnii osviti. *Zeleni rishennia yak priorytet korporativnoi sotsialnoi vidpovidalnosti*: proceedings of the Scientific and Practical Conference. Dnipro: 43–45 [in Ukrainian]
4. Serhiienko, N. P. (2021). Osoblyvosti motyvatsii do navchalnoi diialnosti kursantiv ta studentiv. *Habitus*. 30,

169–173. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/habit_2021_30_31 [in Ukrainian]

5. Stryzhak, S., Harkovych, O. (2019). Pidkhoty do orhanizatsii navchalno-vykhovnoho protsesu z khimii u starshii shkoli. KhII Mendelievski chytannia : proceedings of the Scientific and Practical Conference. Poltava: 183–186 [in Ukrainian]

6. Uprovadzhennia STEM-osvity v umovakh intehtatsii formalnoi i neformalnoi osvity obdaro vanykh uchniv: metodychni rekomendatsii (2019). Polikhun, N. I., Postova, K. H., Slipukhina, I. A., Onopchenko, H. V., Onopchenko, O. V. Kyiv : Instytut obdarovanoi dytyny NAPN Ukrainy. 80 [in Ukrainian]

7. Yamborak, R. (2024). Khimichna eksploratsiia: optymizatsiia navchannia khimii cherez intehtatsiiu STEM-pidkhotiv. Pedahohichni nauky, 105, 69-74 [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ЛЮЛЬЧЕНКО Людмила – викладач-стажист кафедри хімії та екології Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини.

Наукові інтереси: теоретичні аспекти підготовки майбутнього вчителя хімії до впровадження stem в освітній процес закладів загальної середньої освіти.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

LIULCHENKO Lyudmyla – Trainee Lecturer at the Department of Chemistry and Ecology Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University.

Scientific interest: theoretical aspects of preparing a future chemistry teacher for the implementation of stem in the educational process of general secondary education institutions.

Стаття надійшла до редакції 21.02.2025 р.

Стаття прийнята до друку 11.03.2025 р.

УДК 373.091.313.016:51:004.8

DOI: 10.36550/2415-7988-2025-1-218-164-168

МАКСИМИК Катерина –

кандидат фізико-математичних наук,
доцент кафедри алгебри, топології та основ математики
Львівського національного університету імені Івана Франка
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6811-6016>
e-mail: kateryna.maksymyk@lnu.edu.ua

ЛАВРИШИН Ірина –

студентка II курсу магістратури
механіко-математичного факультету
Львівського національного університету імені Івана Франка
ORCID: <https://orcid.org/0009-0006-2565-5881>
e-mail: iryna.lavryshyn@lnu.edu.ua

ВИКОРИСТАННЯ ІНТЕРАКТИВНИХ НАВЧАЛЬНИХ ПЛАТФОРМ НА УРОКАХ МАТЕМАТИКИ В ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

У статті розглядається потенціал використання інтерактивних навчальних платформ, заснованих на технологіях штучного інтелекту, для покращення процесу викладання математики в закладах загальної середньої освіти. Проаналізовано актуальність впровадження таких інструментів у сучасних умовах, обумовлену змінами в стилі навчання учнів, необхідністю візуалізації складних понять та розвитком критичного мислення. Висвітлено переваги використання штучного інтелекту для персоналізації навчання, автоматизації рутинних завдань та забезпечення миттєвого зворотного зв'язку.

Наведено приклади успішного застосування адаптивних платформ та інтерактивних інструментів у світовій практиці. Особливу увагу приділено викликам та обмеженням, пов'язаним з впровадженням штучного інтелекту в освіту, а також шляхам їх подолання, включаючи технічні, економічні та етичні аспекти. Розглянуто роль вчителів у процесі інтеграції ШІ та необхідність їх підготовки до роботи з новими технологіями. Підкреслено важливість системного підходу до впровадження ШІ, що враховує культурні, соціальні та економічні особливості різних освітніх систем.

Подальші дослідження можуть бути зосереджені на створенні навчальних інструментів, які враховують культурні, соціальні та економічні особливості різних освітніх систем, а також на вивченні впливу використання штучного інтелекту на мотивацію та успішність учнів закладів загальної середньої освіти.

Ключові слова: штучний інтелект, інтерактивні платформи, математика, навчання, освіта, персоналізація, візуалізація.

MAKSYMUK Kateryna –

PhD in Physics and Mathematics, Associate Professor of the
Department of Algebra, Topology
and Fundamentals of Mathematics
Ivan Franko National University of Lviv
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6811-6016>
e-mail: kateryna.maksymyk@lnu.edu.ua

LAVRYSHYN Iryna –

second year master's student
of the Faculty of Mechanics and Mathematics
Ivan Franko National University of Lviv
ORCID: <https://orcid.org/0009-0006-2565-5881>
e-mail: iryna.lavryshyn@lnu.edu.ua

THE USE OF INTERACTIVE LEARNING PLATFORMS IN MATHEMATICS LESSONS IN GENERAL SECONDARY EDUCATION

The article discusses the potential of using interactive learning platforms based on artificial intelligence technologies to improve the process of teaching mathematics in general secondary education. The article analyses the relevance of introducing such tools in modern conditions due to changes in the learning style of students, the need to visualize complex concepts, and the development of critical thinking. The advantages of using artificial intelligence to personalize learning, automate routine tasks, and provide instant feedback are highlighted.

Examples of successfully applying adaptive platforms and interactive tools in world practice are presented. Special attention is paid to the challenges and limitations associated with implementing artificial intelligence in education, as well as ways to overcome them, including technical, economic, and ethical aspects. The role of teachers in the process of integrating AI and the need to prepare them to work with new technologies are considered. The importance of a systemic approach to the implementation of AI, which takes into account the cultural, social, and economic characteristics of different educational systems, is emphasized.

Further research could focus on creating educational tools that take into account the cultural, social, and economic characteristics of different educational systems, as well as studying the impact of the use of artificial intelligence on the motivation and success of students in general secondary education institutions.

Key words: artificial intelligence, interactive platforms, mathematics, learning, education, personalization, visualization.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Сучасний світ характеризується стрімким розвитком інноваційних технологій, зокрема штучного інтелекту (ШІ), який все більше інтегрується в різні сфери життя, включаючи освіту. Використання ШІ відкриває значні можливості для покращення якості навчання, оптимізації роботи вчителів та забезпечення учнів необхідними знаннями та навичками, що відповідають викликам сучасності. Застосування таких технологій у навчанні є надзвичайно важливим, адже воно дозволяє не лише засвоювати теоретичний матеріал, але й ефективно використовувати його на практиці.

Актуальність дослідження обумовлена кількома важливими причинами. Насамперед, сучасні учні виростають у цифровому середовищі, що впливає на їхній стиль навчання, здатність концентрувати увагу та обробляти інформацію. У таких умовах інтерактивні методи навчання, що базуються на використанні ШІ, стають надзвичайно актуальними. Вони дозволяють створювати динамічні навчальні матеріали, візуалізувати складні математичні поняття та розробляти інтерактивні завдання.

Ще однією важливою проблемою є недостатня практичність традиційних методів викладання, які здебільшого орієнтовані на відтворення інформації та розв'язування стандартних задач. У сучасному світі, орієнтованому на розвиток творчого мислення та вирішення нестандартних завдань, це створює розрив між вимогами суспільства і підходами до навчання. Інструменти ШІ, як-от симуляції, моделювання та використання інтерактивних платформ, допомагають вчителям розробляти багатовекторні завдання, які орієнтовані на реальні життєві ситуації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Провідні українські та закордонні науковці активно досліджують питання використання інноваційних інструментів для навчання, що базуються на штучному інтелекті, у процесі підготовки майбутніх вчителів.

G. Lampropoulos (2023) проводить дослідження конвергенції штучного інтелекту і доповненої реальності та її можливий вплив на освітню сферу.

Н. Сороко, І. Пилипчук (2024) аналізують практику використання штучного інтелекту для формування творчих здібностей учнів закладу загальної освіти.

В роботі К. Ковальової, Н. Лисенко та О. Федоренко (2022) висвітлено основні можливості застосування хмарних технологій у процесі навчання математики.

Напрями використання хмарних технологій у процесі навчання математики окреслені у роботах Т. Вакалюк, Г. Присяжнюк, С. Литвинової (2016), а праця М. Попеля (2019) присвячена тенденції розвитку і використання хмаро-орієнтованих систем у підготовці вчителів країн Європи.

В. Величко, О. Федоренко, Н. Кайдан, В. Соловйова, О. Бондаренко (2022) досліджували процес підготовки майбутніх учителів математики, застосовуючи хмарні сервіси.

О. Матяш, В. Риндюк (2023) проводили аналіз закордонного досвіду використання цифрових навчальних платформ в шкільній освіті.

Биков В. Ю., Спірін О. М., Пінчук О. П. (2017) розглядали проблеми та завдання інформатизації української освіти з урахуванням об'єктивних умов та сучасних тенденцій розвитку інформаційного суспільства.

В праці В. Глазової, Н. Кайдан (2019) висвітлено проблему підготовки майбутніх учителів математики в умовах упровадження цифрових технологій, а в статті В. Глазової (2022) розглянуто елементи методики підготовки майбутніх учителів математики до роботи в Новій українській школі.

В дослідженні В. Хом'юк (2022) проаналізовано інформаційно-комунікативні технології навчання, які вимагають активного застосування в освітньому процесі та постійного вдосконалення.

Використанню цифрових освітніх платформ присвячено ряд праць закордонних вчених: G. Albano, U. Dello (2019), A. Artuso, S. Graf (2020), M. Gómez-Zermeño, H. Franco-Gutiérrez (2018), A.-J. Moreno-Guerrero, I. Aznar-Díaz, P. Cáceres-Reche, S. Alonso-García (2020), A. Rüdolf, L. Daniela (2021), M. Sofi-Karim, A. Bali, K. Rached (2023), A. Tamborg (2019).

Мета статті. Розгляд потенціалу використання інтерактивних навчальних платформ, заснованих на технологіях штучного інтелекту, для покращення процесу викладання математики в закладах загальної середньої освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. Штучний інтелект є однією з визначальних технологій сучасності, яка стрімко змінює спосіб взаємодії людини з інформацією. В освіті ШІ пропонує потужні інструменти для автоматизації

рутинних завдань, персоналізації навчання та покращення результатів учнів. Одним із ключових напрямків є машинне навчання (ML), що дозволяє створювати адаптивні платформи. Такі системи аналізують поведінку учнів, їхні потреби та прогалини у знаннях, формуючи індивідуальні освітні траєкторії. Наприклад, платформи на основі ML не лише надають матеріали, але й підлаштовуються до рівня складності завдань, які підходять кожному учню.

Крім того, однією з основних технологій ШІ, яка широко використовується в освітніх процесах, є обробка природної мови (NLP). Ця технологія дозволяє створювати віртуальних асистентів, які здатні відповідати на запитання учнів, пояснювати складні поняття та проводити інтерактивні заняття. Віртуальні асистенти не тільки зменшують навантаження на вчителів, але й роблять навчальний процес більш доступним і зручним.

Комп'ютерний зір, як ще один компонент ШІ, дозволяє впроваджувати у навчальний процес візуальні симуляції, які надають учням можливість працювати з інтерактивними моделями. Це особливо актуально у вивченні математики, де візуалізація процесів суттєво покращує сприйняття матеріалу. Наприклад, моделювання геометричних фігур або графіків функцій сприяють кращому засвоєнню знань та підвищенню зацікавленості учнів.

Штучний інтелект стає важливим інструментом у реформуванні освіти, сприяючи підвищенню її якості та доступності. У США однією з найвідоміших платформ, що використовують штучний інтелект, є DreamBox Learning. Вона аналізує поведінку учнів, визначає прогалини в знаннях і пропонує персоналізовані навчальні плани. Такий підхід дозволяє учням не тільки швидше долати труднощі, але й сприяє довгостроковому закріпленню знань завдяки індивідуальній адаптації матеріалів.

Європейський підхід до інтеграції штучного інтелекту зосереджений на індивідуалізації навчання через адаптацію сценаріїв. Наприклад, платформа Smart Sparrow допомагає вчителям створювати унікальні освітні програми для кожного учня або групи. Ця система дозволяє інтегрувати в навчальний процес інструменти, що враховують потреби учнів із різним рівнем підготовки. Використання таких платформ також допомагає заощадити час вчителів, оптимізуючи рутинні завдання.

Штучний інтелект відіграє особливо важливу роль у країнах, що розвиваються, забезпечуючи доступ до освіти у віддалених регіонах. Мобільні навчальні платформи та автоматизовані системи допомагають долати бар'єри, пов'язані з географічною ізоляцією або нестачею кваліфікованих вчителів. Віддалені школи, обладнані такими платформами, отримують змогу навчати учнів за допомогою сучасних методик, інтегруючи інтерактивні матеріали, відеоуроки та автоматичну перевірку завдань.

Потужні інструменти штучного інтелекту також застосовуються для підтримки вчителів. Наприклад, системи автоматичного оцінювання

робіт зменшують навантаження на педагогів, дозволяючи їм зосередитися на індивідуальній роботі з учнями. У Великій Британії та Канаді такі інструменти активно використовуються для оцінювання письмових робіт, тестів і проєктів, що дає можливість зменшити суб'єктивність оцінок і підвищити їх об'єктивність.

Одним із цікавих напрямків інтеграції штучного інтелекту є використання чат-ботів та віртуальних асистентів. Ці інструменти стають незамінними в дистанційному навчанні, забезпечуючи оперативну підтримку учнів і відповідаючи на їхні запитання. У Франції такі технології активно впроваджуються в університетах, де учні можуть отримати консультації в будь-який час доби, що суттєво підвищує їхню автономність та ефективність навчання.

Іншим прикладом є використання платформ Learning Analytics, які забезпечують вчителів детальним аналізом навчальних даних учнів. Це дозволяє не лише виявляти слабкі місця в програмах, але й створювати ефективні стратегії для їх усунення. У Нідерландах ці інструменти активно використовуються в середніх школах, що сприяє покращенню результатів на рівні державних іспитів.

Таким чином можна констатувати, що технологія застосування штучного інтелекту в освітньому процесі демонструє значний потенціал для трансформації та модернізації освітньої галузі. Машинне навчання, як ключовий компонент штучного інтелекту, забезпечує створення адаптивних навчальних платформ, які здатні аналізувати індивідуальні потреби учнів та формувати персоналізовані освітні траєкторії. Технології обробки природної мови суттєво розширюють можливості освітнього процесу через впровадження віртуальних асистентів та інтелектуальних систем підтримки навчання.

Імплементация комп'ютерного зору в освітній процес створює передумови для розробки та впровадження візуальних симуляцій та інтерактивних моделей, що особливо актуально для математики.

Водночас процес впровадження технологій ШІ в освіту супроводжується певними викликами. Однією з основних проблем є нерівний доступ до таких інструментів, що зумовлено недостатньою кількістю технічних ресурсів у деяких школах або регіонах. Високі витрати на інтеграцію ШІ також стають бар'єром для багатьох навчальних закладів, особливо у країнах із низьким рівнем фінансування освіти. Крім того, етичні питання, пов'язані з використанням даних учнів, залишаються важливим аспектом, який потребує уваги.

Окрім технічних викликів, інтеграція ШІ в освіту потребує підготовки вчителів до роботи з новими інструментами. Вчителі повинні мати навички роботи з аналітичними платформами, інструментами для створення інтерактивних матеріалів і адаптивних систем. Це вимагає додаткових ресурсів для організації навчання вчителів, що часто стає ще одним фінансовим навантаженням для освітніх систем.

Попри всі виклики, переваги використання ІІІ в освіті очевидні. Ця технологія допомагає зробити навчання більш ефективним, гнучким та доступним. Інтерактивні завдання, персоналізовані підходи та можливість аналізу прогресу учнів дозволяють значно підвищити якість освітнього процесу. Вчителі отримують змогу зосередитися на творчій частині своєї роботи, залишивши рутинні завдання автоматизованим системам.

Штучний інтелект є потужним допоміжним інструментом для педагогів у створенні навчальних матеріалів. Він може значно полегшити різні етапи підготовки уроків – від планування до оцінювання успішності учнів. Для ефективного використання ІІІ в освітньому процесі важливо вміти формулювати чіткі та конкретні запити (промти). Наприклад, вказуючи ІІІ діяти як консультант з педагогічним досвідом, можна отримати корисні ідеї для створення інтерактивних уроків, що відповідають сучасним освітнім стандартам.

Формування промту включає кілька важливих аспектів. По-перше, необхідно визначити роль ІІІ. По-друге, завдання мають бути чітко сформульованими. По-третє, необхідно додати контекст, описуючи рівень знань учнів і специфіку класу. Це дозволяє адаптувати контент до конкретної аудиторії.

Ще одним важливим аспектом є визначення формату навчальних матеріалів. ІІІ може створювати текстові документи, презентації або інтерактивні вправи. Наприклад, для уроку математики можна запросити детальний план із зазначенням етапів уроку, таких як мотивація, пояснення матеріалу та закріплення знань через практичні завдання. Це значно полегшує підготовку уроків, особливо для вчителів, які працюють у щільному графіку.

Правила формулювання промтів також включають вказівку стилю та тону матеріалів. Для молодших учнів матеріали можуть бути написані у доброзичливому стилі з використанням простих прикладів і метафор, тоді як для старшокласників можна використовувати науковий підхід із акцентом на деталізацію.

Важливим елементом підготовки уроків є використання прикладів очікуваних результатів. ІІІ може створити завдання, які відповідають певним цілям уроку. Це дозволяє нейромережі чіткіше зрозуміти завдання та створити контент, який максимально відповідає потребам класу.

Платформи на основі штучного інтелекту, такі як Quillionz, пропонують додаткові можливості для автоматизації. Цей інструмент дозволяє генерувати завдання на основі введеного тексту. Наприклад, учитель може надати текст із підручника, а система автоматично створить тести, які відповідають ключовим поняттям теми. Це заощаджує час і забезпечує відповідність завдань навчальному плану.

Для створення візуального контенту активно використовуються інструменти, такі як GeoGebra і Desmos. Вони дозволяють створювати інтерактивні моделі, графіки та симуляції, які спрощують пояснення складних математичних понять.

Наприклад, під час вивчення графіків функцій учні можуть експериментувати зі зміною параметрів, що допомагає їм краще зрозуміти взаємозв'язки між числами та формулами.

ІІІ також може допомагати вчителям аналізувати прогрес учнів. Наприклад, системи Learning Analytics дозволяють автоматично збирати дані про результати тестів, час виконання

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Дослідження використання штучного інтелекту у підготовці уроків математики продемонструвало значний потенціал цієї технології для вдосконалення освітнього процесу. Штучний інтелект дозволяє автоматизувати рутинні завдання, створювати адаптивні навчальні матеріали, які враховують індивідуальні потреби учнів, їхній стиль навчання та рівень підготовки. Впровадження ІІІ сприяє персоналізації процесу, підвищенню ефективності викладання та залученості учнів, роблячи уроки більш інтерактивними та сучасними.

Застосування ІІІ дає змогу вирішити низку проблем, з якими стикаються вчителі математики, зокрема скоротити час підготовки уроків, забезпечити автоматизацію створення завдань та оцінювання, а також виявити прогалини у знаннях учнів. Інтерактивні візуалізації та адаптивні траєкторії навчання, створені за допомогою інтерактивних платформ, сприяють глибшому розумінню матеріалу та формуванню ключових компетенцій ХХІ століття.

Разом з перевагами, існують певні виклики, пов'язані з впровадженням ІІІ, такі як недостатнє технічне забезпечення, вартість інструментів та необхідність дотримання етичних норм щодо використання даних учнів.

Успішна інтеграція ІІІ в освітній процес потребує системного підходу, врахування технічних, економічних та етичних аспектів, а також належної підготовки педагогічних кадрів. За умови грамотного впровадження, ІІІ здатний значно підвищити якість навчального процесу та підготувати учнів до викликів цифрової епохи.

Подальші дослідження мають бути спрямовані на розробку навчальних інструментів, які враховують культурні, соціальні та економічні особливості різних освітніх систем, а також на аналіз впливу ІІІ на мотивацію та успішність учнів. Це відкриє нові горизонти для створення сучасного освітнього середовища, яке відповідатиме викликам цифрової епохи.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Бугайчук К. Л. Використання сучасних технологій штучного інтелекту в освіті. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. Серія 5: Педагогічні науки. 2021. № 23(123). С. 34–39.
2. Василенко, О. М. Інноваційні методики викладання математики з використанням цифрових технологій. *Інформаційні технології в освіті*. 2020. № 45. С. 18–24.
3. Зелінський, В. С. Технології штучного інтелекту в сучасній українській школі: проблеми і перспективи. *Освіта і суспільство*. 2022. № 4(56). С. 28–33.

4. Ковальчук, І. О. Персоналізоване навчання як результат впровадження технологій штучного інтелекту. *Теорія і практика сучасної освіти*. 2021. № 2. С. 45–51.

5. Лісова, Т. В. Використання інтерактивних платформ для викладання математики в середній школі. *Новітні технології в освіті*. 2020. № 3. С. 12–18.

6. Попова, Ю. А. Штучний інтелект в освіті: аналіз світового досвіду та можливості для України. *Український педагогічний журнал*. 2021. № 5. С. 56–63.

7. Сидоренко, Н. В. Інтеграція штучного інтелекту у процес підготовки уроків: виклики та перспективи. *Освіта і технології*. 2022. № 2. С. 34–42.

REFERENCES

1. Buhajchuk, K. L. (2021). Vykorystannia suchasnykh tekhnolohij shchuchnoho intelektu v osviti. [The use of modern artificial intelligence technologies in education]. *Naukovyj chasopys NPU imeni M. P. Drahomanova. Seriya 5: Pedagogichni nauky*. 23(123). 34–39. [in Ukrainian]

2. Vasylenko, O. M. (2020). Innovatsijni metodyky vykladannia matematyky z vykorystanniam tsyfrovych tekhnolohij. [Innovative methods of teaching mathematics using digital technologies]. *Informatsijni tekhnolohii v osviti*. 45. 18–24. [in Ukrainian]

3. Zelins'kyj, V. S. (2022). Tekhnolohii shchuchnoho intelektu v suchasnyj ukrains'kij shkoli problemy i perspektvyvy. [Artificial intelligence technologies in modern Ukrainian schools: problems and prospects]. *Osvita i suspil'stvo*. 4(56). 28–33. [in Ukrainian]

4. Koval'chuk, I. O. (2021). Personalizovane navchannia yak rezul'tat vprovadzhennia tekhnolohij shchuchnoho intelektu. [Personalized learning as a result of the implementation of artificial intelligence technologies]. *Teoriia i praktyka suchasnoi osvity*. 2. 45–51. [in Ukrainian]

5. Lisova, T. V. (2020). Vykorystannia interaktyvnykh platform dlia vykladannia matematyky v serednij shkoli. [Using interactive platforms for teaching mathematics in secondary school]. *Novitni tekhnolohii v osviti*. 3. 12–18. [in Ukrainian]

6. Popova, Yu. A. (2021). Shchuchnyj intelekt v osviti: analiz svitovoho dosvidu ta mozhlyvosti dlia Ukrainy. [Artificial intelligence in education: analysis of world experience and opportunities for Ukraine]. *Ukrains'kyj pedahohichnyj zhurnal*. 5. 56–63. [in Ukrainian]

7. Sydorenko, N. V. (2022). Intehratsiia shchuchnoho intelektu u protses pidhotovky urokiv: vykyky ta perspektvyvy. [Integration of artificial intelligence into the lesson preparation process: challenges and prospects]. *Osvita i tekhnolohii*. 2. 34–42. [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

МАКСИМИК Катерина – кандидат фізико-математичних наук, доцент кафедри алгебри, топології та основ математики Львівського національного університету імені Івана Франка.

Наукові інтереси: використання штучного інтелекту в освіті, методика викладання математики.

ЛАВРИШИН Ірина – студентка II курсу магістратури механіко-математичного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка.

Наукові інтереси: інформаційні технології, штучний інтелект.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

MAKSYMUK Kateryna – PhD in Physics and Mathematics, Associate Professor of the Department of Algebra, Topology and Fundamentals of Mathematics Ivan Franko National University of Lviv.

Scientific interests: use of artificial intelligence in education, mathematics teaching methodology.

LAVRYSHYN Iryna – second year master's student of the Faculty of Mechanics and Mathematics Ivan Franko National University of Lviv.

Scientific interests: information technology, artificial intelligence.

Стаття надійшла до редакції 11.02.2025 р.

Стаття прийнята до друку 03.03.2025 р.

УДК 004.933:371.111:681.3.06

DOI: 10.36550/2415-7988-2025-1-218-168-173

МАР'ЄНКО Майя –

доктор педагогічних наук, старший дослідник, провідний науковий співробітник відділу хмаро орієнтованих систем і штучного інтелекту в освіті

Інституту цифровізації освіти Національної академії педагогічних наук України

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8087-962X>

e-mail: popel@iitlt.gov.ua

МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ВИКОРИСТАННЯ СЕРВІСІВ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ ДЛЯ ГЕНЕРАЦІЇ ПРЕЗЕНТАЦІЙ ДЛЯ ПРОФЕСІЙНОГО РОЗВИТКУ ВЧИТЕЛІВ

Методичні засади використання сервісів штучного інтелекту для генерації презентацій для професійного розвитку вчителів базуються, в проведеному дослідженні, на трьох шляхах використання сервісів штучного інтелекту (ШІ) даного типу: для професійних потреб вчителя, для освітнього процесу (власне згенеровані презентації та сервіси ШІ як засоби навчання). Було встановлено, що презентації є одним із найрозповсюдженіших засобів навчання в умовах воєнного стану в Україні. При цьому вони будуть доречними під час синхронного та асинхронного режимів навчання. Тому проблема заощадження часу для створення презентацій є досить актуальною враховуючи значну кількість тем для яких вчителі їх розробляють. Аналіз останніх досліджень і публікацій показав, що існує брак методик для використання вчителями даного типу сервісів ШІ, незважаючи на широкий огляд окремих сервісів та їх загальний огляд в електронному навчальному курсі «Штучний інтелект у діяльності педагога професійної освіти». Використання згенерованих презентацій з використанням сервісів ШІ передбачає наступні методи навчання: наочний, пояснювально-ілюстративний, репродуктивний та фронтальний. При цьому форми навчання будуть доречні: очна, дистанційна, змішана, групова та фронтальна. Якщо ж розглянути інший шлях – в якості засобу навчання, то ознайомлення учнів з основними принципами роботи сервісів ШІ даного типу краще організувати в рамках уроків/факультативів/консультацій з інформатики. Тоді доречними будуть наступні методи навчання: словесні (пояснення, лекції), наочні (демонстрація, ілюстрування) та практичні (лабораторні роботи). Використання сервісів ШІ для генерації презентацій в межах професійних потреб вчителя реалізовується

для: підготовки до батьківських зборів, виступу на методологічному районному семінарі, виступу на науковому заході, підготовки до педагогічної наради, виконання завдань та підготовки під час проходження курсів підвищення кваліфікації. Дослідження окреслює переваги сервісів ШІ для генерації презентацій та алгоритм (послідовність кроків) їх використання. В статті виконано добір та запропоновано перелік безкоштовних сервісів ШІ для генерації презентацій з посиланнями на головні сторінки. Основним критерієм добору було обрано безкоштовність (при цьому умовно безкоштовні сервіси не розглядалися).

Ключові слова: штучний інтелект, ШІ, генерація презентацій, професійний розвиток вчителів, сервіси штучного інтелекту, методичні засади.

MARIENKO Maiia –

Doctor of Pedagogical Sciences, Senior Researcher,
Leading Researcher of the Department of Cloud-Based Systems
and Artificial Intelligence in Education
of Institute for Digitalisation of Education of
National Academy of Educational Sciences of Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8087-962X>
e-mail: popel@iitlt.gov.ua

METHODOLOGICAL PRINCIPLES OF USING ARTIFICIAL INTELLIGENCE SERVICES TO GENERATE PRESENTATIONS FOR TEACHER PROFESSIONAL DEVELOPMENT

The methodological principles of using artificial intelligence services to generate presentations for the professional development of teachers are based, in the conducted study, on three ways of using artificial intelligence (AI) services of this type: for the professional needs of the teacher, for the educational process (self-generated presentations and AI services as teaching aids). It was found that presentations are one of the most common teaching aids in martial law conditions in Ukraine. At the same time, they will be relevant during synchronous and asynchronous learning modes. Therefore, the problem of saving time for creating presentations is entirely appropriate, given the significant number of topics for which the teacher develops them. An analysis of recent studies and publications showed a lack of methods for teachers to use this type of AI services, despite a broad overview of individual services and their general overview in the electronic training course "Artificial Intelligence in the Activities of a Vocational Education Teacher". Using generated presentations using AI services involves the following teaching methods: visual, explanatory-illustrative, reproductive, and frontal. In this case, the following forms of learning will be appropriate: face-to-face, distance, blended, group, and frontal. Let's consider another way - as a means of education. It is better to familiarize students with the basic principles of the operation of AI services within the framework of lessons/electives/consultations on computer science. Then, the following teaching methods will be appropriate: verbal (explanation, lecture), visual (demonstration, illustration), and practical (laboratory work). The use of AI services to generate presentations within the professional needs of a teacher is implemented for preparation for parent meetings, speech at a methodological district seminar, speech at a scientific event, preparation for a pedagogical meeting, completion of tasks, and preparation during advanced training courses. The study outlines the advantages of AI services for generating presentations and the algorithm (sequence of steps) for their use. The article selects and offers a list of free AI services for generating presentations with links to the main pages. The main selection criterion was free (conditionally free services were not considered).

Key words: artificial intelligence, AI, presentation generation, teacher professional development, artificial intelligence services, methodological principles.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Через повномасштабне вторгнення росії в 2022 році, в школах України переважає змішане навчання або дистанційне. І хоча, в 2025 році школи, що знаходяться подалі від лінії фронту намагаються організувати хоча б частково офлайн заняття, однак, через постійні тривоги вчителі навчальний матеріал дублюють на онлайн платформах. Такий матеріал може бути поданий текстово, у вигляді презентації, відео чи з використанням авторських дидактичних матеріалів. Вчителі які готують власні презентації зауважують, що дуже багато часу витрачається на підготовку презентацій, оскільки ті, що наявні в мережі Інтернет все одно вимагають доопрацювань, не завжди враховують специфіку теми чи рівня знань учнів. Сервіси ШІ, що генерують презентації, їх використання, призведе до заощадження часу вчителя, спрощення рутинної роботи до підготовки теми уроку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В попередньому дослідженні було визначено переваги використання ШІ в освіті та, зокрема, зроблено акцент на зображеннях згенерованих ШІ [4]. Л. О. Тітова [5] дослідила інструментарій сервісів ШІ для генерації презентацій (на прикладі Wepik, Gamma та Sendsteps).

С. В. Толочко та А. В. Годунова аналізують використання сервісів ШІ [6] в рамках дослідницької та наукової діяльності. Серед набору сервісів, що вони пропонують, наявні й для генерації презентацій: Wonderslide, Gamma, Tome, Piggy, SlidesAI та SlidesGPT.

До електронного навчального курсу «Штучний інтелект у діяльності педагога професійної освіти» за авторством Д. Ю. Головка [2] включено короткий огляд створення презентацій з використанням сервісів ШІ.

Проблема професійного розвитку вчителів з використанням ШІ досліджена І. П. Вороніковою [1], однак в якості цільової групи постають не всі вчителі, а лише математичної та природничої галузей. С. Г. Литвинова в своєму дослідженні [3] визначає хмаро орієнтовані засоби і сервіси для професійного розвитку вчителів ліцеїв. Професійний розвиток педагогічних кадрів з використанням технологій ШІ розглянуто М. П. Шишкіною та Ю. Г. Носенко [7].

Аналіз досліджень та публікацій підтверджує необхідність розробки методичних засад використання сервісів ШІ для генерації презентацій для професійного розвитку вчителів, оскільки наявні дослідження лише частково описують інструментарій окремих сервісів ШІ для генерації

презентацій. Сервіси даної категорії розглянуті стисло та в контексті використання ІІІ загалом.

Мета статті. Розробити методичні засади використання сервісів штучного інтелекту для генерації презентацій для професійного розвитку вчителів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Презентації є одним із засобів навчання під час синхронного чи асинхронного режиму навчання. Вони дуже вдало доповнюють навчальний матеріал, що поданий в підручнику; можуть виступати в ролі своєрідного конспекту уроку для учнів зосереджуючи увагу на основних моментах та підкреслюючи найголовніше на що слід звернути увагу в першу чергу вивчаючи дану тему. Якщо вчителю готувати презентацію самостійно, то на це потрібно досить багато часу, адже це потребує пошук додаткових прикладів, завдань, що доповнили б матеріал підручника. Скористатись вже готовими презентаціями, що наявні в мережі Інтернет не завжди є гарною ідеєю, адже слід звертати увагу на те, яким чином подаються означення основних термінів, законів, теорем, формул та яким чином навчальний матеріал подається. Готові презентації часто вимагають додаткового часу для їх якісного доопрацювання, врахування рівня знань та індивідуального темпу роботи учнів окремого класу відповідно. Слід зазначити, що вчитель готує для кожного класу в якому викладає окрему презентацію (дуже рідко рівні знань класів на одній паралелі співпадають), кожна окрема тема теж вимагає підготовки нової презентації. Створення презентацій під кожну окрему тему буде корисним і в тому випадку, якщо урок було раптово перервано сигналом повітряної тривоги, а учні займались дистанційно та синхронно. В такому випадку частину матеріалу яку вчитель не встиг опрацювати з учнями буде доступний для самостійного опрацювання в асинхронному режимі навчання. Подібна ситуація стосується шкіл у яких відсутнє сховище і які не можуть організувати очне навчання в сховищі під час повітряної тривоги. У професійній діяльності вчителя презентації займають також ключову роль, оскільки вони доповнюють будь-яку доповідь, супроводжують усний виклад матеріалів та акцентують на основних моментах підкреслюючи основні тези. Перегляд презентації спікера після проведених заходів та зібрань допомагає учаснику систематизувати почуте, згадати суть обговорюваної проблематики. Тому, одним з варіантів економії часу, який буде витрачений на підготовку презентації до уроку це використання сервісів ІІІ для генерації презентацій.

Використання сервісів ІІІ для генерації презентацій можливе декількома шляхами (рис. 1):

- для професійних потреб вчителя (поза межами освітнього процесу);
- для освітнього процесу (згенеровані презентації);
- для освітнього процесу (як засоби навчання).

Хоча методичні засади полягають саме у використанні сервісів ІІІ для генерації презентацій, однак будуть сформульовані методи,

форми і засоби навчання, оскільки в освітньому процесі використовуватимуться безпосередньо не сервіси, а їх продукт роботи – презентації (один з можливих шляхів використання).

Методи навчання. Згідно різних класифікацій запропоновані найбільш близькі для застосування згенерованих презентацій сервісом ІІІ на уроці.

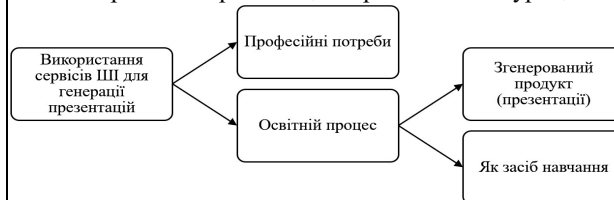

Рис. 1. Шляхи використання сервісів ІІІ для генерації презентацій

За джерелом сприймання й передання навчального матеріалу: наочні (оскільки презентації в першу чергу візуалізують та уточнюють навчальний матеріал акцентуючи увагу на ключових моментах уроку).

За характером пізнавальної діяльності: пояснювально-ілюстративний (в презентації наведено покрокове пояснення навчального матеріалу) та репродуктивний (вчитель попередньо формулює завдання на слайді та послідовно демонструє його вирішення коментуючи кожен етап).

За організацією навчальної діяльності: фронтальні методи (як правило при створенні презентації вчитель розраховує, що до уроку будуть активно залучені всі учні класу).

Форми навчання:

- очна (презентація навіть під час проведення уроку в школі покращить засвоєння навчального матеріалу);
- дистанційна (проведення дистанційних уроків можливо урізноманітнити та спростити з використанням презентацій);
- змішана (завантаживши презентацію до навчальної платформи в мережі Інтернет вчитель нагадає учням основні моменти з проведеного уроку, а для учнів які не відвідають школи це буде чудовою можливістю для самостійного опрацювання теми);
- групова (можна основну презентацію розподілити на слайди які призначаються різним групам учнів, або створити декілька презентацій);
- фронтальна (дозволить в одному темпі з усіма учнями класу пропрацювати навчальний матеріал спираючись на слайди презентації).

Засоби навчання.

Наочні (власне згенерована презентація); технічні (інтерактивна дошка, індивідуальні пристрої з доступом до мережі Інтернет чи Wi-Fi для відтворення презентації).

Ще один шлях використання сервісів ІІІ для генерації презентацій – як засіб навчання. Ознайомлення з сервісами даного типу можна розпочати на уроках інформатики або під час факультативу (чи під час консультацій з інформатики). Якщо сервіс ІІІ який обирає вчитель не локалізований (не має українського перекладу), то можна говорити про наявність

міжпредметних зв'язків (наприклад з уроками вивчення англійської мови).

Вивчення інструментарію сервісів ІІІ для генерації презентацій буде корисним у підготовці до захисту наукових робіт МАН, в рамках проєктної роботи, представлення доповіді чи повідомлення за поданою тематикою. Використання сервісів ІІІ вказаного типу зекономить час для підготовки виступу, учні зосередяться більш детально на проведенні дослідження, пошуку додаткової інформації.

Для ознайомлення учнів з основними принципами роботи сервісу ІІІ для генерації презентацій вчителів краще обрати такі методи навчання:

1. Словесні: пояснення (покрокове пояснення включає одночасну демонстрацію в реальному часі чи попередньо записане відео); лекція (детальний опис інструментарію сервісу/сервісів ІІІ та їх використання).

2. Наочні методи: демонстрація (найкраще підходить для дистанційного чи змішаного навчання та включає демонстрацію в режимі реального часу, або записане відео з покроковою інструкцією до самостійного опрацювання); ілюстрування (покрокова інструкція та деталізований огляд інструментарію сервісу ІІІ з підписами та коментарями оформленими у вигляді скріншотів).

3. Практичні методи: лабораторні роботи (вивчення основних етапів роботи з сервісом для генерації презентацій учнями можна організувати як окремий вид самостійної роботи з можливістю отримати додаткові бали).

Дидактичні матеріали з опанування основних принципів роботи з сервісом ІІІ для генерації презентацій вчитель інформатики може завантажити на навчальну онлайн платформу для подальшого ознайомлення учнів в асинхронному режимі. Вивчення сервісів ІІІ не є обов'язковою темою в курсі інформатики, однак може стати додатковим матеріалом для тих учнів, хто цікавиться даною тематикою. З приводу того чи потрібно задавати практичне завдання з теми генерації презентацій сервісами ІІІ, – це краще вирішити вчителю самостійно. Подібне завдання задане на самостійне опрацювання може бути оцінене додатковими балами для тих учнів, хто хоче покращити собі оцінку, наприклад за семестр.

Ще один шлях використання сервісів ІІІ для генерації презентацій – для професійних потреб вчителя. Це можуть бути наступні ситуації:

- для підготовки до батьківських зборів;
- для виступу на методологічному районному семінарі;
- для виступу на науковому заході;
- для підготовки до педагогічної наради;
- для виконання завдань та підготовки під час проходження курсів підвищення кваліфікації.

Але цей шлях не суттєво за своїм принципом відрізняється від розглянутих попередньо. Головне що змінюється: тематика згенерованої презентації, яка містить більше потреби вчителя, а не зосереджена на викладенні навчального чи виховного матеріалу.

Перевагами сервісів ІІІ для генерації презентацій є:

– економія часу для створення слайдів (редагування готових слайдів значно спрощує підготовку виступу);

– використання шаблону запропонованого сервісом (не треба шукати унікальний шаблон за обраною тематикою);

– наявність структури слайдів яку можна редагувати під власні потреби;

– одночасна генерація невеликих тез та зображень (якщо наявна така можливість).

Добірка безкоштовних сервісів ІІІ для генерації презентацій:

- Gamma App (<https://gamma.app/uk>);
- PowerMode AI (<https://powermodeai.com/>);
- GPTforSlides (<https://www.gptforslides.app/>);
- SlidesAI (<https://www.slidesai.io>);
- Tome AI (<https://tome.app/lp/ai-presentations>);
- Decktopus (<https://www.decktopus.com/>);
- Plus AI (https://workspace.google.com/marketplace/app/plus_ai_for_google_slides_and_docs/214277172452);
- DiveDeck.ai (<https://divekick.ai/>);
- Spellar AI (<https://spellar.ai/>);
- ClassPoint AI (<https://www.classpoint.io/ai-quiz-generator>).

Послідовність кроків для генерації презентації з використанням сервісу ІІІ:

1. Визначити тематику для створення презентації (якомога точніше треба сформулювати мету чи назву, оскільки від цього залежатиме зміст презентації).

2. Встановити власні критерії добору сервісу ІІІ (інструментарій, локалізація, захист даних, наявність готових прикладів, наявність покрокових інструкцій і т.д.).

3. Обрати необхідний сервіс із добірки запропонованих безкоштовних сервісів (можна обрати і умовно безкоштовні сервіси, оскільки вони теж мають певні безоплатні функції і добірка таких сервісів значно ширша, однак дане дослідження обмежене лише безкоштовними сервісами).

4. Вивчити наявний інструментарій сервісу ІІІ (можливо знадобиться встановити вбудований перекладач/плагін для ознайомлення з інструментарієм).

5. Згенерувати декілька пробних презентацій, щоб зрозуміти принцип дії сервісу ІІІ.

6. Точно сформулювати запит згідно потрібної тематики (чим вдалішим буде запит тим менше змін потрібно буде в подальшому вносити).

7. Відредагувати слайди згенерованої презентації (на цьому етапі можливо знадобиться змінити ілюстрації, текст, або переробити структуру під власні потреби).

8. Завантажити/зберегти презентацію (якщо сервіс ІІІ має інструментарій для збереження презентації на власному пристрої, то краще це зробити).

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Методичні засади використання сервісів штучного інтелекту для генерації

презентацій для професійного розвитку вчителів є універсальними для вчителів усіх предметів (специфіка предметів не враховувалась). В дослідженні акцент було зроблено саме на безкоштовних сервісах ІІІ для генерації зображень, оскільки під час військового стану в Україні більшість вчителів не має можливості використовувати платні сервіси ІІІ. Методичні засади використання сервісів ІІІ для генерації презентацій є загальними та не зосереджені на описі конкретного сервісу, його інструментарію чи принципів роботи. Однак, для формулювання певних моментів в дослідженні треба розуміння основних принципів роботи з сервісами ІІІ (необхідність формулювання правильного запиту, який формат матиме згенерований кінцевий продукт). Було визначено, що основними шляхами використання сервісів ІІІ для генерації презентацій є: для професійних потреб вчителя та в освітньому процесі. При цьому в освітньому процесі можна використовувати власне кінцевий продукт (згенеровану презентацію) чи розглядати сервіс ІІІ як засіб навчання (наприклад на уроках інформатики). Для кожного зі шляхів можливого використання сервісів ІІІ визначено методи навчання серед яких переважають наочні та ілюстративні методи. Використання сервісів ІІІ для генерації презентацій для професійних потреб вчителя подано описово та без зайвої деталізації, оскільки в даному випадку діють ті ж самі принципи що і для освітнього процесу. Який би шлях використання сервісів ІІІ не було використано важливо не забувати посилаєть під час виступу на офіційне джерело, щоб не порушувати принципи доброчесності.

Перспективами подальших досліджень постає укладання методичних рекомендацій з використання конкретних сервісів ІІІ для освітнього процесу.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Воронькова І. П. Професійний розвиток вчителів природничої та математичної галузей з використання штучного інтелекту. *Електронне наукове фахове видання «Відкрите освітнє е-середовище сучасного університету»*. 2023. № 15. С. 18-34. DOI :10.28925/2414-0325.2023.152
2. Головка Д. Ю. Штучний інтелект у діяльності педагога професійної освіти: електронний навчальний курс. Біла Церква. 2023. 48 с. URL : <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/737246> (дата звернення : 20.01.2025).
3. Литвинова С. Г. Засоби і сервіси хмаро орієнтованих систем відкритої науки для професійного розвитку вчителів ліцеїв. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія : «Педагогіка. Соціальна робота»*. 2021. № 1 (48). С. 225-230. DOI : 10.24144/2524-0609.2021.48.225-230
4. Мар'єнко М. В., Коваленко В. В. Штучний інтелект та відкрита наука в освіті. *Фізико-математична освіта*. 2023. Том 38. № 1. С. 48-53. DOI : 10.31110/2413-1571-2023-038-1-007
5. Тітова Л. О. Добір сервісів на основі штучного інтелекту для створення візуального навчального контенту. *International Science Journal of Education & Linguistics*. 2024. Том 3. № 2. С. 114-125. DOI : 10.46299/j.isjel.20240302.13.

6. Толочко С. В., Годунова А. В. Теоретико-методичний аналіз оптимізації дослідницької та наукової діяльності в умовах використання сервісів зі штучним інтелектом. *Інноваційна педагогіка*. 2023. Том 2. Випуск 61. С. 18-24. DOI : 10.32782/2663-6085/2023/61.2.3

7. Шишкіна М. П., Носенко Ю. Г. Перспективні технології з елементами штучного інтелекту для професійного розвитку педагогічних кадрів. *Фізико-математична освіта*. 2023. Том 38. № 1. С. 66-71. DOI : 10.31110/2413-1571-2023-038-1-010

REFERENCES

1. Vorotnykova, I. P. (2023). Profesiynny rozvytok vchyteliv pryrodnychoyi ta matematychnoyi haluzey z vykorystannya shtuchnoho intelektu [Professional development of science and mathematics teachers using artificial intelligence]. *Elektronne naukovе fakhove vydannya "Vidkryte osvityne e-seredovyshche suchasnoho universytetu"* [Electronic Scientific Professional Journal "Open educational e-environment of modern university"], (15), 18-34. <https://doi.org/10.28925/2414-0325.2023.152> [in Ukrainian]
2. Holovko, D. Yu. (2023). Shtuchnyy intelekt u diyal'nosti pedahoha profesiynoyi osvity: elektronnyy navchal'nyy kurs [Artificial intelligence in the activities of a vocational education teacher : electronic training course]. *Bila Tserkva*. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/737246> [in Ukrainian]
3. Lytvynova, S. G. (2021). Zasoby i servisy khmaro oriyentovanykh system vidkrytoyi nauky dlya profesiynoho rozvytku vchyteliv litseyiv [Tools and services of cloud-oriented open science systems for lyceum teachers professional development]. *Naukovyy visnyk Uzhhorods'koho universytetu. Seriya : "Pedahohika. Sotsial'na robota"* [Scientific Bulletin of Uzhhorod University. Series: "Pedagogy. Social Work"], 1(48), 225-230. <https://doi.org/10.24144/2524-0609.2021.48.225-230> [in Ukrainian]
4. Marienko, M. V., & Kovalenko, V. V. (2023). Shtuchnyi intelekt ta vidkryta nauka v osviti [Artificial intelligence and open science in education]. *Fizyko-matematychna osvita* [Physical and Mathematical Education], 38(1), 48-53. <https://doi.org/10.31110/2413-1571-2023-038-1-00> [in Ukrainian]
5. Titova, L. O. (2024). Dobir servisiv na osnovi shtuchnoho intelektu dlya stvorenniya vizual'noho navchal'noho kontentu [Selection of AI-based services for creating visual learning content]. *International Science Journal of Education & Linguistics*, 3 (2), 114-125. <https://doi.org/10.46299/j.isjel.20240302.13> [in Ukrainian]
6. Tolochko, S. V., & Hodunova, A. V. (2023). Teoretyko-metodychnyy analiz optymizatsiyi doslidnyts'koyi ta naukovoyi diyal'nosti v umovakh vykorystannya servisiv zi shtuchnym intelektom [Theoretical and methodological analysis of optimization of research and scientific activities in the conditions of using services with artificial intelligence]. *Innovatsiyna pedahohika* [Innovative pedagogy], 2(61), 18-24. <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2023/61.2.3> [in Ukrainian]
7. Shyshkina, M. P., & Nosenko, Yu. G. (2023). Perspektyvni tekhnolohii z elementamy shtuchnoho intelektu dlia profesiynoho rozvytku pedahohichnykh kadriv [Promising technologies with elements of AI for professional development of teaching]. *Fizyko-matematychna osvita* [Physical and Mathematical Education], 38(1), 66-71. <https://doi.org/10.31110/2413-1571-2023-038-1-010> [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

МАР'ЄНКО Майя – доктор педагогічних наук, старший дослідник, провідний науковий співробітник відділу хмаро орієнтованих систем і штучного інтелекту в освіті Інституту цифровізації освіти Національної академії педагогічних наук України.

Наукові інтереси: проблема використання сервісів штучного інтелекту в підвищенні кваліфікації вчителів.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

MARIENKO Maïia – Doctor of Pedagogical Sciences, Senior Researcher, Leading Researcher of the Department of Cloud-Based Systems and Artificial Intelligence in Education of Institute for Digitalisation of Education of National Academy of Educational Sciences of Ukraine.

Scientific interests: the problem of using artificial intelligence services in improving the qualifications of teachers.

Стаття надійшла до редакції 18.02.2025 р.

Стаття прийнята до друку 04.03.2025 р.

УДК 742(072)

DOI: 10.36550/2415-7988-2025-1-218-173-180

МЕДВЕДЄВ Олег –

кандидат педагогічних наук,
старший викладач кафедри мистецької освіти
Центральноукраїнського державного університету
імені Володимира Винниченка
ORCID: <https://orcid.org/0009-0002-3378-4537>
e-mail: olanatmedvedev@gmail.com

БАБЕНКО Леонід –

кандидат педагогічних наук, професор,
професор кафедри мистецької освіти
Центральноукраїнського державного університету
імені Володимира Винниченка
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0738-0144>
e-mail: leobabenko@i.ua

СТРІТЬСВИЧ Тетяна –

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри мистецької освіти
Центральноукраїнського державного університету
імені Володимира Винниченка
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6655-678X>
e-mail: tanya_strit@ukr.net

ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ МЕТОДИКИ ВИКЛАДАННЯ ЦИФРОВОГО РИСУНКУ, ЖИВОПИСУ ТА ПЕРСПЕКТИВИ У МИСТЕЦЬКІЙ ОСВІТІ

У статті надано аналіз сучасних педагогічних підходів до викладання цифрового рисунку, живопису та перспективи в системі мистецької освіти. Підкреслено важливість інтеграції цифрових технологій як ефективного засобу стимулювання креативного мислення, індивідуального творчого розвитку студентів, а також як чинника, що підвищує їхню зацікавленість у процесі навчання. Визначено педагогічні аспекти, які доцільно впроваджувати в освітній процес: інтеграція цифрових технологій, практико-орієнтовані завдання, розвиток творчості, колаборативні форми навчання, застосування мультимедіа та візуальних засобів. Всі ці елементи можуть бути адаптовані відповідно до навчальних цілей, інтересів і потреб конкретної аудиторії.

Особливу увагу приділено використанню інтерактивних методів навчання, таких як віртуальні манекени, цифрові інструменти моделювання, графічні планшети та спеціалізоване програмне забезпечення, що імітує традиційні художні техніки. Це сприяє активній участі студентів у навчальному процесі та забезпечує ефективне засвоєння знань з рисунку, живопису та перспективи. Застосування цифрових засобів дає змогу експериментувати з різними стилями та художніми прийомами, що розвиває уяву, естетичне сприйняття та авторське бачення.

Використання мультимедіа дозволяє краще візуалізувати складні поняття, пов'язані з просторовими побудовами, композицією, кольорознавством, а також демонструвати їхнє практичне застосування в мистецьких творах. Гнучкість цифрового середовища забезпечує адаптацію навчального матеріалу до рівня підготовки студентів, дозволяє індивідуалізувати освітній процес і створювати сприятливі умови для виявлення та розвитку художнього потенціалу.

Загалом, поєднання вищезазначених педагогічних аспектів у методиці викладання цифрового мистецтва та перспективи сприяє формуванню інноваційного, гнучкого та продуктивного освітнього середовища, в якому студенти мають змогу розвивати свої творчі здібності, вдосконалювати професійні навички та ефективно застосовувати знання у практичній художній діяльності.

Ключові слова: педагогічні аспекти, цифрове мистецтво, інтеграція технологій, колаборативне навчання, мультимедіа.

MEDVEDEV Oleg –

PhD in Pedagogical Sciences,
Senior Lecturer at the Department of Art Education
Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University
ORCID: <https://orcid.org/0009-0002-3378-4537>
e-mail: olanatmedvedev@gmail.com

BABENKO Leonid –

PhD in Pedagogical Sciences, Professor,
Professor at the Department of Art Education
Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0738-0144>
e-mail: leobabenko@i.ua

STRITIEVYCH Tetyana –

PhD in Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Art Education
Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6655-678X>
e-mail: tanya_strit@ukr.net

PEDAGOGICAL ASPECTS OF TEACHING DIGITAL DRAWING, PAINTING AND PERSPECTIVES IN ART EDUCATION

The article analyzes the study of different pedagogical approaches to teaching digital drawing, painting and perspectives in art education. The importance of using digital technologies to stimulate students' creativity and individual creative development is emphasized.

Pedagogical aspects of digital drawing and painting teaching methods and perspectives to be used in art education: integration of technology, practical exercises, stimulation of creativity, collaborative learning, and the use of multimedia can be combined or adapted depending on the needs of students and the goals of the course.

The use of interactive teaching methods, such as virtual mannequins and modeling tools, promotes active participation of students in the learning process and allows them to effectively learn aspects of drawing, painting, and perspective.

The use of digital technologies allows students to experiment with different techniques and styles, which helps to develop their creativity and imagination.

The use of programs and multimedia allows students to visualize complex concepts and demonstrate their representation in artwork, which facilitates student learning.

The ability to adapt curriculums and materials to the individual needs of students makes learning more effective and focused on a specific level of knowledge and skills.

The use of digital tools and technologies in art teaching contributes to the overall motivation of students as they open up new possibilities and stimulate the creative process.

In general, the combination of these pedagogical aspects in digital art teaching methods and perspectives allows for a stimulating and productive learning environment where students can develop their talents and skills in the creative process.

This article provides a comprehensive analysis of various pedagogical approaches to teaching digital drawing, painting, and perspective within the context of modern art education. Emphasis is placed on the significance of integrating digital technologies as effective tools for stimulating students' creativity, enhancing their motivation, and supporting individual artistic development. The research highlights key pedagogical components essential for contemporary instruction in digital art disciplines: technological integration, hands-on practice, creative stimulation, collaborative learning strategies, and multimedia application. These elements can be flexibly combined or adapted to meet the diverse needs of learners and align with specific educational goals and course objectives.

Special attention is given to the implementation of interactive learning tools, such as virtual mannequins, 3D modeling applications, and digital painting software that emulates traditional techniques. These resources engage students in active participation, promote self-expression, and facilitate the acquisition of complex knowledge and skills in drawing, painting, and spatial representation. Through experimentation with digital media, learners can explore a broad range of styles and techniques, which fosters their imaginative capacities and supports the development of a unique artistic voice.

Furthermore, digital platforms enable the visualization of abstract and multifaceted concepts such as composition, depth, proportion, and color theory. This approach makes learning more accessible and effective. Multimedia content enhances comprehension and retention by connecting theoretical knowledge with its practical application in artworks. The flexible nature of digital content allows educators to personalize learning materials according to students' individual learning paces, abilities, and interests.

In conclusion, the integration of these pedagogical aspects into the methodology of teaching digital art and perspective creates an engaging, innovative, and student-centered educational environment. It enables learners to cultivate their artistic abilities, improve professional competencies, and confidently apply creative solutions in their future practice.

Key words: pedagogical aspects, digital art, technology integration, collaborative learning, multimedia.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. З розвитком цифрових технологій традиційні методи навчання мистецтва втрачають свою ефективність і виникає потреба у вдосконаленні методики викладання мистецтва з урахуванням сучасних технологій.

Цифрові технології стають все більш важливими в мистецькій галузі, відкриваючи нові можливості для творчості та вираження художніх ідей. Такий розвиток вимагає нових підходів у навчанні цифрового мистецтва. Цифрові інструменти дозволяють студентам більш інтерактивно працювати з мистецькими матеріалами, експериментувати та швидко вдосконалювати свої навички. Це робить мистецьку освіту більш доступною та привабливою для широкого кола молоді.

Використання цифрових технологій у мис-

тецькій освіті сприяє розвитку інноваційних методів навчання, таких як віртуальна реальність, анімація, інтерактивність тощо. Це стимулює креативність та активну участь студентів у навчальному процесі [1, с. 286].

Знання цифрового мистецтва та володіння цифровими інструментами стають важливими для майбутніх художників у контексті сучасного ринку праці. Підготовка студентів вимагає адаптації навчальних програм та методів викладання.

Цифрове мистецтво співпрацює з іншими галузями, такими як дизайн, комп'ютерні науки, інженерія тощо. Це вимагає інтеграції мистецької освіти з іншими дисциплінами, що збагачує та розширює знання студентів.

Отже, в контексті цифрової трансформації мистецької освіти, актуальність теми полягає у необхідності розвитку нових підходів до

викладання мистецтва, щоб готувати студентів до вимог сучасного мистецького світу та ринку праці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний внесок у розвиток педагогічних методів та підходів до навчання мистецтва, спрямованих на стимулювання креативності, індивідуального розвитку та використання сучасних технологій у навчанні внесли наступні вчені та педагоги:

- Джон Дьюї: Американський філософ та педагог, автор концепції "навчання через дію" (learning by doing), яка відіграла важливу роль у розвитку методів навчання мистецтва. Він вважав, що навчання мистецтва має бути активним і практичним процесом, де студенти вчаться шляхом самостійного дослідження, експериментування та творчості. Дьюї також підкреслював важливість зв'язку між мистецтвом та реальним життям, а також використання сучасних технологій у навчанні, щоб стимулювати творчий потенціал учнів та сприяти їх особистісному розвитку [2, с. 43].

- Говард Гарднер: Американський психолог та педагог, автор теорії "множинних інтелектів", яка впливає на розуміння індивідуальних підходів до навчання мистецтва [3].

- Рудольф Арнгайм: Австрійський художник та педагог, який розвинув метод навчання рисунку і живопису, відомий як "метод Арнгайма", активно досліджував педагогічні аспекти методики викладання мистецтва, зокрема цифрового рисунку, живопису та перспективи. Основна ідея методу Арнгайма полягає в тому, щоб навчати студентів не лише мистецтву, але й сприяти їхньому особистісному розвитку через мистецьке творчість [4].

- Лоуренс Лессіг: Американський юрист та педагог, який активно працював над розвитком методів навчання мистецтва в контексті цифрової трансформації [5].

- Говорун А. В.: доцент кафедри педагогіки та іноземної філології, ХДАДМ акцентує увагу на необхідності ознайомлення студентів мистецьких вишів з основами технології дизайн мислення, його основними етапами, прийомами та принципами, а також перспективами його розвитку у процесі розробки інновацій [6].

- Кузнецова В. М.: кандидат пед. наук, викладач Харківської державної академії дизайну і мистецтв визначає, що впровадження у навчальний процес мистецької вищої школи інноваційної технології дизайн-мислення сприятиме різнобічному розвитку студентів, переходу від репродукування до розуміння, глибокому осмисленню при вирішенні проблемних задач. Ця технологія має соціокультурну відповідність та виховні функції і спрямована на гуманізацію, розвиває емпатію, має людино-зорієнтоване значення, допомагає розвитку студентської взаємодії, співробітництву [7].

- Андрій Блудов: доцент кафедри живопису та композиції Національної академії образотворчого мистецтва і архітектури займається аналізом проблеми формування методики викладання цифрового живопису в сучасних художніх ЗВО, а також досліджує такі актуальні теми, як цифровий живопис та цифрове мистецтво,

можливості комп'ютерних технологій в образотворчому [8].

Методи дослідження. Під час дослідження розглядалось використання програмних засоби Adobe Photoshop, Corel Painter, Dynamic Auto-Painter, які використовувалися для навчання цифрового рисунку та живопису, а також для викладання перспективи.

Використовувались методи:

- Інтерактивні: використання віртуальних манекенів, 3D моделей та симуляцій.

- Колаборативні: опис стратегій групового навчання та проєктів, які сприяють взаємодії студентів.

- Іммерсивні методи: використання VR/AR для створення інтерактивних навчальних середовищ, де студенти можуть вивчати мистецтво в тривимірному просторі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Цифрове мистецтво у вигляді цифрового живопису, рисунку та перспективи являє собою один із видів комп'ютерного мистецтва, що ґрунтується на створенні у віртуальному просторі електронних зображень за допомогою інструментів, які як імітують техніки традиційного мистецтва, так і самобутні, створені в ході еволюції програмного забезпечення. Цей напрям має низку специфічних переваг, з одного боку, та недоліків, з іншого, по відношенню до традиційного образотворчого мистецтва [9].

Серед переваг цифрового мистецтва найбільш помітне спрощення у використанні матеріалів та ресурсів. Комп'ютерна графіка не потребує постійного поповнення запасів фарб і інструментів, адже всі необхідні засоби доступні безпосередньо на екрані. Художнику не треба готувати полотна або чекати, поки висохнуть шари, і він не обмежений обсягом пензлів та пігментів. Електронні пристрої займають мало місця, а їх висока мобільність дозволяє мати їх під рукою у будь-який момент. Цифрові редактори наділені широким спектром кольорів, доступних ефектів і можливостей редагування. Вони також дозволяють маніпулювати готовими зображеннями та змінювати їх розмір у будь-який час. Функції збереження та автозбереження, а також можливість скасування останніх дій, роблять процес створення мистецтва більш ефективним і зручним. Плагіни та стабілізатори допомагають оптимізувати роботу, а можливість поєднувати різні види мистецтва у цифровому середовищі відкриває широкі можливості для творчості. Крім того, цифрові зображення можна безліч разів копіювати та надсилати з мінімальними втратами якості.

Комп'ютерні програми для побудови перспективи можуть автоматизувати багато процесів, що забезпечує швидше та ефективніше створення складних перспективних малюнків. Завдяки цифровим інструментам можна легко змінювати розмір, форму та положення об'єктів у перспективі, що дозволяє швидко експериментувати та коригувати зображення. Зображення, побудовані за допомогою комп'ютерних програм, можуть бути легко масштабовані без втрати якості, що робить їх більш гнучкими у використанні на

різних платформах та форматах.

З недоліків слід зазначити те що цифрове мистецтво характеризується так званою віддаленістю від традиційних матеріалів: Деякі художники вважають, що робота з цифровими інструментами віддаляє їх від традиційних мистецьких матеріалів, таких як олія, акварель або олівець. Це впливає на розвиток технічних навичок та сприйняття мистецтва. Використання цифрових інструментів може вимагати від художників додаткового часу та навчання, щоб оволодіти програмами та технологіями. Це може бути складним для деяких студентів. Залежність від цифрових технологій може стати проблемою, особливо коли виникають технічні проблеми або обмежені доступ до необхідного обладнання та програмного забезпечення. Використання цифрових інструментів може ставити питання щодо конфіденційності та безпеки особистих даних, особливо при використанні хмарних сервісів або онлайн-платформ для збереження та обміну мистецьких робіт. Відсутність тактильного відчуття при роботі з цифровими інструментами не надає такого самого тепла та взаємодії, як при роботі з традиційними матеріалами, такими як папір, полотно чи пензель. Враховуючи ці недоліки, важливо розглядати цифрове мистецтво як один із багатьох інструментів у мистецькій освіті, з урахуванням як його переваг, так і обмежень.

Педагогічні аспекти методики викладання цифрового рисунку, живопису та перспективи у мистецькій освіті включають в себе різноманітні складові, які спрямовані на ефективне навчання та розвиток студентів у даній сфері. Для викладання викладання цифрового рисунку, живопису та перспективи актуальні сьогодні: інтеграція технологій, практичні вправи, стимулювання творчості, колаборативне навчання, застосування мультимедіа.

Рисунок 1. Педагогічні аспекти методики викладання цифрового рисунку, живопису та перспективи.

Інтеграція технологій: Використання цифрових інструментів та програмного забезпечення для створення і обробки мистецьких робіт. Цей підхід включає в себе використання графічних планшетів, програм для цифрового малювання та редакторів зображень для навчання та творчості.

Використання графічних планшетів та цифрових пензлів дозволяє студентам малювати та

розробляти мистецькі роботи безпосередньо на екрані комп'ютера. Це дає можливість більш точного та деталізованого керування лініями та кольорами.

Застосування програм для цифрового малювання та редагування зображень таких як Adobe Photoshop, Corel Painter, Procreate, Dynamic Auto-Painter та інші, дозволяє студентам ефективно працювати з цифровими мистецькими матеріалами, використовувати шари, фільтри, інструменти пензлів та інші функції для створення унікальних творів.

Наприклад: Dynamic Auto-Painter (DAP) - це програма, яка автоматично перетворює цифрові фотографії в мистецькі картини, імітуючи стилі різних відомих художників [10].

Хоча DAP не є програмою для навчання, вона може бути корисною в контексті методики викладання цифрового рисунку та живопису в наступних аспектах:

- **Вивчення стилів:** DAP може показати студентам різні художні стилі, що допомагає їм розуміти та аналізувати техніки та особливості робіт відомих майстрів.
- **Експерименти з технікою:** Студенти можуть експериментувати з різними налаштуваннями програми, щоб створювати свої власні варіації мистецьких стилів та ефектів.
- **Створення інтерактивних уроків:** Викладачі можуть використовувати DAP для створення інтерактивних уроків, де студентам потрібно аналізувати та імітувати стилі різних художників, щоб розвивати свої навички та креативність.

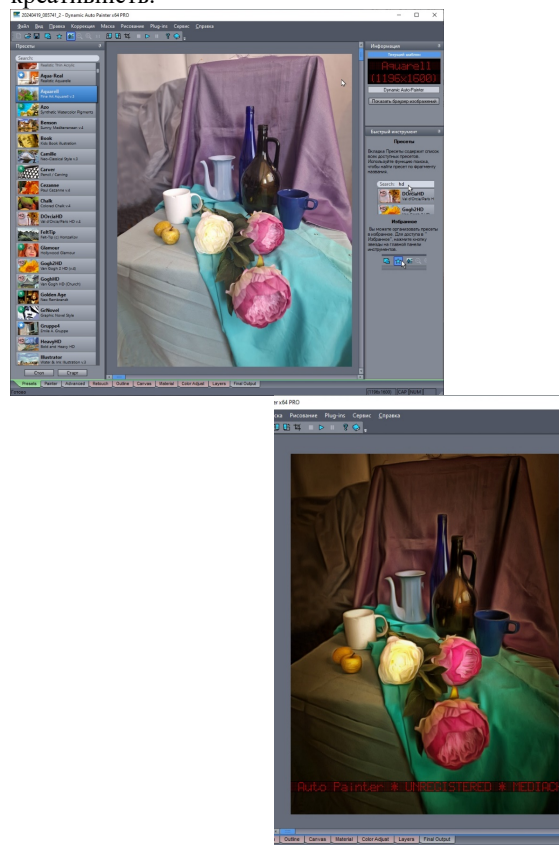

Рисунок 2. Інтерфейс програми Dynamic Auto-Painter (DAP) та результат роботи.

- Демонстрація технік: DAP може бути використана для демонстрації різних технік роботи з кольорами, світлом, тіннями та текстурами, що допомагає студентам зрозуміти принципи створення мистецьких ефектів.

- Вдосконалення вмінь: Використання DAP дозволяє студентам швидко створювати мистецькі роботи, що може підвищити їхню мотивацію та практичні навички у використанні цифрових інструментів.

Використання 3D-моделювання у програмах: Blender, Autodesk 3ds Max, Maya, ZBrush тощо, дозволяє створювати тривимірні моделі та анімаційні ефекти. Це розширює можливості творчого виразу та дозволяє експериментувати з різноманітними формами та об'ємами. Програми 3D графіки дозволяють створювати реалістичні тривимірні моделі простору, що допомагає студентам краще уявляти та розуміти принципи перспективи, такі як глибина, пропорції та розташування об'єктів у просторі, ефективно вивчати різні точки зору та їх вплив на відображення об'єктів у просторі. Студенти можуть експериментувати з різними кутами огляду та вивчати, як це впливає на зображення, створювати складні просторові композиції, що допомагає розвивати навички композиції та розміщення об'єктів у просторі для досягнення гармонійного зображення.

Деякі програми: ZBrush, Blender, Poser, Daz Studio, MakeHuman тощо мають вбудовані віртуальні манекени та об'єкти, які можна використовувати для навчання анатомії та розташування об'єктів у просторі з різних ракурсів. Є можливість взаємодіяти з тривимірними моделями, змінювати їх розмір, положення, додавати та видаляти об'єкти, що дозволяє їм експериментувати та вдосконалювати свої навички.

Використання онлайн-платформ, таких як ArtStation, Behance, DeviantArt тощо, дозволяє студентам публікувати свої роботи, отримувати фідбек від спільноти, знаходити натхнення та співпрацювати з іншими художниками та викладачами.

Практичні вправи – один з найголовніших мистецької освіти. Вправи на освоєння цифрових інструментів спрямовані на вивчення основних інструментів цифрового малювання, таких як різні типи пензлів, штампки, маски, режими зміни розміру та повороту, робота з шарами, завдання на створення градієнтів, тіней, малювання текстур або роботу з кольорами.

Цифрові технології потрібно використовувати і при підвищенні навичок композиції: вправи, які допоможуть студентам вдосконалити свої навички композиції, такі як створення збалансованих композицій, використання золотого перетину, робота з пропорціями та розташуванням об'єктів у просторі будуть мати більш продуктивну дію якщо виконувати їх на комп'ютері.

Вправи на вивчення стилів та технік: відтворення і адаптація різноманітних мистецьких стилів та технік, таких як реалістичний малюнок, імпресіонізм, абстракція, комікси, цифрова графіка тощо. Це допомагає розширити мистецький діапазон та зрозуміти різні підходи до мистецтва.

Вправи на розвиток творчості та експериментів: завдання, які стимулюватимуть творчу уяву студентів та сприятимуть їхньому експериментуванню з різними матеріалами та техніками. Наприклад: створення цифрового колажу з різних елементів, застосування нестандартних кольорів або ефектів, композиції з відбитків об'єктів тощо.

Вправи на вивчення перспективи та об'єму: розробка завдань, які допоможуть студентам розуміти та використовувати елементи перспективи та об'єму у своїх роботах. Це може включати створення тривимірних об'єктів, використання ліній перспективи, створення глибини та простору на зображенні.

Ці практичні вправи допомагають студентам розвивати свої мистецькі навички, експериментувати з різноманітними підходами та техніками, а також поглиблювати своє розуміння цифрового мистецтва та перспективи у мистецькій освіті.

Суть **стимулювання творчості** полягає в тому, щоб надихнути людину на виявлення її творчого потенціалу, сприяти розвитку новаторського мислення та здатності до самовираження через різні сфери життя. Для цього важливо надати свободу для експериментів, створити сприятливе середовище, постійно розвиватися та надихатися новими ідеями, сприяти самовираженню та виявленню власної унікальності, а також поєднувати різноманітні джерела натхнення.

Складовими аспекту стимулювання творчості студентів можуть бути;

- Надання свободи та можливостей для експериментів: студент повинен мати можливість спробувати щось нове, відчути власну творчість і дослідити нестандартні підходи до вирішення завдань.

- Надання відкритого середовища та підтримки: важлива наявність атмосфери, де студент відчуває підтримку, розуміння та заохочення для розвитку своєї творчості.

- Постійна саморефлексія і розвиток: стимулювання творчості включає в себе постійний процес самовдосконалення, пошуку нових ідей та розвитку власного стилю та підходів.

- Надання натхнення та відкриття нових перспектив: Важливо допомагати відкривати нові ідеї, натхнення та способи виразу, що розширює горизонти креативності та стимулює творчий процес.

- Сприяння самовираженню та виявленню власної унікальності: потрібно дати можливість виразити себе через мистецтво, слово чи дії, показати свою унікальність та особистість.

Колаборативне навчання (або як його ще називають «навчання у співробітництві») – це педагогічна стратегія, яка акцентується на спільній роботі групи студентів над вирішенням завдань, розв'язанням проблем або створенням продуктів. Основним принципом цього підходу є те, що студенти навчаються одне від одного, співпрацюючи та обмінюючись знаннями та досвідом [11].

Основні характеристики колаборативного навчання:

- Групова робота: Студенти об'єднуються у групи для спільного вирішення завдань або проєктів. Це дозволяє їм взаємодіяти, обмінюватись ідеями та навчатися від одне одного.

- Взаємна підтримка та взаємодопомога: Студенти стимулюють одне одного до досягнення цілей, допомагають у вирішенні складних завдань та надають підтримку у вивченні матеріалу.

- Розвиток соціальних навичок: Колаборативне навчання сприяє розвитку комунікаційних навичок, співпраці, лідерських якостей, вміння слухати та розуміти погляди інших.

- Створення інтерактивних середовищ: За допомогою колаборативного навчання створюється інтерактивне середовище, де студенти активно взаємодіють, обговорюють теми та спільно розв'язують завдання.

- Стимулювання критичного мислення: Колаборативне навчання сприяє розвитку критичного мислення, аналізу та оцінці інформації, оскільки студенти спільно обговорюють та аргументують свої думки.

- Підвищення мотивації: Участь у групових проєктах та спільній роботі збільшує мотивацію студентів, оскільки вони беруть активну участь у навчальному процесі та відчують значимість своєї ролі в групі.

Колаборативне навчання є ефективним підходом у мистецькій освіті, оскільки сприяє розвитку творчості, співпраці та взаєморозуміння між студентами, що важливо для успішного вивчення та розвитку мистецьких навичок [12].

Застосування мультимедіа – аспект, який використовує різноманітні мультимедійні ресурси для покращення процесу навчання та розуміння цифрового мистецтва та перспективи. Застосування мультимедіа в мистецькій освіті є важливим інструментом для збагачення навчального процесу та підвищення ефективності навчання. За допомогою мультимедійних засобів можна візуалізувати складні концепції, процеси та техніки, що допомагає краще їх зрозуміти та запам'ятати. Відео та аудіо матеріали дозволяють демонструвати різноманітні техніки малювання, живопису, скульптури, перспективної побудови тощо, а також показувати приклади робіт відомих митців. Ці технології дозволяють студентам іммерсивно взаємодіяти з мистецтвом, досліджувати віртуальні музеї та галереї, створювати власні мистецькі проєкти тощо. Іммерсивна взаємодія з мистецтвом означає занурення у мистецький досвід за допомогою технологій, що дозволяють відчувати себе частиною твору, розуміти його у глибині та відчувати емоції, які викликає мистецьке творіння.

Шляхом використання технологій віртуальної та доповненої реальності, будь-яка людина сьогодні може віртуально відвідати світові музеї та найпотужніші виставки, не виходячи з дому. При використанні "повного занурення" через віртуальні медіа, такі як VR, AR, net-art, глядач стає частиною запрограмованого бачення художника, завдяки використанню технічних засобів, таких як шолом, рукавички, система датчиків тощо. Це активізує підсвідомість, оскільки віртуальний простір

"відокремлює" глядача від його фізичного тіла, працюючи в дискретному та історичному контексті. Перший сприйняття твору відбувається на емоційному рівні, а потім, після виходу з віртуального простору, аналізується на онтологічному рівні [13].

Висновки та перспективи подальших розвідок на пряму. Отже, було досліджено та проаналізовано п'ять педагогічних аспектів методики викладання цифрового рисунку, живопису та перспективи, які можуть використовуватися в мистецькій освіті: інтеграція технологій, практичні вправи, стимулювання творчості, колаборативне навчання та застосування мультимедіа. Ці підходи можуть бути комбіновані або адаптовані в залежності від потреб студентів та цілей навчального курсу.

Використання інтерактивних методів навчання, таких як віртуальні манекени та інструменти моделювання, сприяє активній участі студентів у процесі навчання та дозволяє їм ефективно вивчати аспекти рисунку, живопису та перспективи.

Застосування цифрових технологій дозволяє студентам експериментувати з різними техніками та стилями, що сприяє розвитку їхньої креативності та уяви.

Використання програм та мультимедійних засобів дозволяє візуалізувати складні концепції та демонструвати їхні відображення у мистецьких творах, що полегшує засвоєння матеріалу студентами.

Можливість адаптувати навчальні програми та матеріали до індивідуальних потреб студентів дозволяє навчанню бути більш ефективним та зорієнтованим на конкретний рівень знань та навичок.

Використання цифрових інструментів та технологій у навчанні мистецтва сприяє загальній мотивації студентів, оскільки вони відкривають нові можливості та стимулюють креативний процес.

Загалом, комбінація цих педагогічних аспектів у методиці викладання цифрового мистецтва дозволяє створити стимулююче та продуктивне навчальне середовище, де студенти можуть розвивати свої таланти та навички у творчому процесі.

Подальше вдосконалення програм для цифрового мистецтва зі введенням вивчення графічних редакторів та програми для 3D моделювання, сприятиме розширенню можливостей студентів у створенні мистецьких робіт.

Використання штучного інтелекту (AI) у мистецтві сприятиме автоматизації деяких процесів, а також наданню нових інструментів та ідей для творчості та експериментів.

Розвиток мережевих платформ та спільнот для мистецьких освітніх закладів дозволить обмінюватися кращими практиками, навчальними ресурсами та стимулювати колективне навчання.

Ці напрямки вказують на постійне зростання інновацій у цифровій методиці в мистецькій освіті, що відкриває широкі можливості для покращення навчання та розвитку талантів студентів.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Омельченко А. Використання цифрових технологій у мистецькій освіті. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету*. Серія : Педагогічні науки. 2022. №2. С. 285–294.
2. Дьюї Джон. Демократія і освіта. Львів: Літопис, 2003. 294 с.
3. Gardner, H. *Frames of Mind: The Theory of Multiple Intelligences*. New York: Basic Books, 2011. 440 p.
4. Arnheim R. *The Power of the Center: A Study of Composition in the Visual Arts, 20th Anniversary Edition / Rudolf Arnheim.*, 2009. 250 p.
5. Lessig L. *Remix: Making Art and Commerce Thrive in the Hybrid Economy / Lawrence Lessig.*, 2008. 352 p.
6. Говорун А.В. The Problems of the Students' Design Thinking Development in Higher Art Educational Establishments in Terms of Globalization. // Традиції та новачі у вищій архітектурно-художній освіті: Збірник наукових праць. Харків: ХДАДМ, №2/2017, 160с. (С. 14–17) URL: <https://www.culturepartnership.eu/ua/article/three-reasons-to-support-designers>.
7. Кузнецова В.М. Формування та розвиток дизайн-мислення студентів вищих навчальних закладів мистецького профілю. Актуальні питання освіти і науки // матеріали IV міжнародної науково-практичної конференції, 10–11 листопада 2016 року. Харків Х., 2016. С. 226–230.
8. Блудов А. Особливості формування процесу викладання цифрового живопису. *Українська академія мистецтва*. 2023. №33. С. 106–114.
9. Воложанина Е.А. Проблематика цифрової живописи // *Архитектура и дизайн*. 2019. № 1. С. 9–13.
10. Dynamic Auto-Painter [Електронний ресурс] // Mediachance.. 2021. URL: <https://www.mediachance.com/dap/>.
11. Кожушко С. Стратегії колаборативного навчання у вищому навчальному закладі. *Молодь і ринок*. 2014. № 5(112). С. 65–70.
12. Лещенко М. П. Колаборативний підхід до розвитку ІКТ-компетентностей учителів і учнів загальноосвітніх навчальних закладів. Інформаційні технології і засоби навчання. 2012. №5 (31). URL: <http://www.journal.iitta.gov.ua>.
13. Міронова Т. В. Віртуальна і доповнена реальності в творчості українських митців. *Art and design*. 2021. №2(14). С. 141–151.

REFERENCES

1. Omelchenko, A., & Kyselova, O. (2022). *Vykorystannia tsyfrovyykh tekhnolohii u mystetskii osviti* [Use of digital technologies in art education]. *Naukovi zapysky Berdianskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu*. Serii: Pedahohichni nauky, (2), 285–294. [in Ukrainian]
2. Diui, Dzh. (2003). *Demokratiia i osvita* [Democracy and education]. Lviv: Litypos. [in English]
3. Gardner, H. (2011). *Frames of Mind: The Theory of Multiple Intelligences*. New York: Basic Books. [in English]
4. Arnheim, R. (2009). *The Power of the Center: A Study of Composition in the Visual Arts (20th Anniversary Edition)*. [in English]
5. Lessig, L. (2008). *Remix: Making Art and Commerce Thrive in the Hybrid Economy*. [in English]
6. Hovorun, A.V. (2017). The Problems of the Students' Design Thinking Development in Higher Art Educational Establishments in Terms of Globalization. In *Tradysii ta novatsii u vyshchii arkhitekturno-khudozhnii*

osviti: Zbirnyk naukovykh prats [Traditions and Innovations in Higher Architectural and Art Education: Collection of Scientific Works], (2), 14–17. Kharkiv: KhDADM. URL: <https://www.culturepartnership.eu/ua/article/three-reasons-to-support-designers> [in Ukrainian]

7. Kuznetsova, V.M., & Shevernitska, N.M. (2016). *Formuvannia ta rozvytok dyzain-myslennia studentiv vyshchykh navchalnykh zakladiv mystetskoho profilu* [Formation and development of design thinking of students in higher art institutions]. In *Aktualni pytannia osvity i nauky* [Topical Issues of Education and Science]. Proceedings of the IV International Scientific and Practical Conference, Kharkiv, 226–230. [in Ukrainian]

8. Bludov, A. (2023). *Osoblyvosti formuvannia protsesu vykladannia tsyfrovoho zhyvopysu* [Features of the formation of the teaching process of digital painting]. *Ukrainska akademiia mystetstva* [Ukrainian Academy of Art], (33), 106–114. [in Ukrainian]

9. Volozhanina, E.A. (2019). *Problematika tsyfrovoy zhyvopisi* [Problems of digital painting]. *Arkhitektura i dizain* [Architecture and Design], (1), 9–13. [in Ukrainian]

10. Mediachance. (2021). *Dynamic Auto-Painter* [Electronic resource]. URL: <https://www.mediachance.com/dap/> [in Ukrainian]

11. Kozhushko, S. (2014). *Stratarii kolaboratyvnoho navchannia u vyshchomu navchalnomu zakladi* [Collaborative learning strategies in higher education institutions]. *Molod i rynek* [Youth and Market], (5(112)), 65–70. [in Ukrainian]

12. Leshchenko, M.P. (2012). *Kolaboratyvnyi pidkhid do rozvytku IKT-kompetentnosti vchyteliv i uchniv zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladiv* [Collaborative approach to ICT competency development of teachers and students in general education institutions]. *Informatsiini tekhnolohii i zasoby navchannia* [Information Technologies and Learning Tools], (5(31)). URL: <http://www.journal.iitta.gov.ua> [in Ukrainian]

13. Mironova, T.V. (2021). *Virtualna i dopovnena realnosti v tvorchosti ukrainskykh mytsiv* [Virtual and augmented realities in the creativity of Ukrainian artists]. *Art and Design*, (2(14)), 141–151. [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

МЕДВЕДЄВ Олег – кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри мистецької освіти Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: педагогічні аспекти методики викладання цифрового рисунку, живопису та перспективи у мистецькій освіті.

БАБЕНКО Леонід – кандидат педагогічних наук, професор, професор кафедри мистецької освіти Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: педагогічні аспекти методики викладання цифрового рисунку, живопису та перспективи у мистецькій освіті.

СТРІТЬЄВИЧ Тетяна – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри мистецької освіти Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: педагогічні аспекти методики викладання цифрового рисунку, живопису та перспективи у мистецькій освіті.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

MEDVEDEV Oleg – PhD in Pedagogical Sciences, Senior Lecturer at the Department of Art Education

Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University.

Scientific interests: pedagogical aspects of teaching digital drawing, painting and perspectives in art education.

BABENKO Leonid – PhD in Pedagogical Sciences, Professor, Professor at the Department of Art Education Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University.

Scientific interests: pedagogical aspects of teaching digital drawing, painting and perspectives in art education.

STRITIEVYCH Tetyana – PhD in Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Art Education Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University.

Scientific interests: pedagogical aspects of teaching digital drawing, painting and perspectives in art education.

Стаття надійшла до редакції 15.02.2025 р.

Стаття прийнята до друку 27.02.2025 р.

УДК 37.017:331]:159.923-025.18-053.6:930
DOI: 10.36550/2415-7988-2025-1-218-180-185

МЕЛЕНТЬСВ Олег –

кандидат педагогічних наук, доцент

кафедри технологічної освіти

Уманського державного педагогічного університету

імені Павла Тичини

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3249-2973>

e-mail: melo2009@meta.ua

РОЗВИТОК STEM-ОСВІТИ В ЗАРУБІЖНІЙ ШКОЛІ

Стаття присвячена аналізу розвитку STEM-освіти в зарубіжних країнах та її впливу на трансформацію освітнього процесу. Розглянуто історичні передумови виникнення STEM-підходу та особливості його впровадження у різних країнах світу. Проаналізовано відмінності між різними модифікаціями STEM-освіти, зокрема STEM, STEAM та STREAM, та визначено лідерів у світовій практиці впровадження цього освітнього напрямку. Досліджено основні здобутки STEM-освіти та компетентності, які вона формує у здобувачів освіти. Окреслено перспективи впровадження STEM-підходу в закладах освіти та його потенційний вплив на підготовку майбутніх фахівців у контексті викликів XXI століття.

Потребою формування майбутнього фахівця інженерно-технічного напрямку, здатного до інноваційної діяльності та критичного мислення обумовлена актуальність та зумовлена тема дослідження STEM-освіти. Володіння фундаментальними знаннями майбутніми фахівцями в сучасних ринкових умовах потребує спеціалістів, які, володіють практичними навичками застосування у міждисциплінарному контексті. STEM-освіта яка інтегрує ряд наукових напрямів на основі наукового підходу стає відповіддю на ці виклики, забезпечуючи формування цілісного світогляду та розвиток творчого потенціалу особистості.

Останні дослідження, які були нами проаналізовані, нашу особливу увагу привернули роботи дослідників, які розглядали STEM-освіту в зарубіжних країнах.

Перспективи впровадження STEM в закладах освіти пов'язані з інтеграцією цього підходу в навчальні програми, створенням сучасного освітнього середовища, підготовкою педагогічних кадрів, розширенням партнерства, персоналізацією навчання, використанням інноваційних технологій та розвитком інклюзивної STEM-освіти [3]. Цифровізація стає невід'ємною частиною системи освіти, змінюючи підходи до викладання й освітнє середовище.

Таким чином, STEM-освіта є не лише освітньою інновацією, але й стратегічним напрямом розвитку освітніх систем, спрямованим на підготовку конкурентоспроможних фахівців для економіки майбутнього та формування інноваційного потенціалу суспільства.

Ключові слова: STEM-освіта, зарубіжні країни, STEAM, STREAM, практичні компетентності, наукові методи, міждисциплінарний підхід.

MELENTIEV Oleh –

is a PhD in Pedagogy, Associate Professor of the

Department of Technological Education

Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3249-2973>

e-mail: melo2009@meta.ua

DEVELOPMENT OF STEM EDUCATION IN FOREIGN SCHOOLS

The article is devoted to the analysis of the development of STEM education in foreign countries and its impact on the transformation of the educational process. The historical prerequisites for the emergence of the STEM approach and the peculiarities of its implementation in different countries worldwide are considered. The differences between various modifications of STEM education, particularly STEM, STEAM, and STREAM, are analyzed, and the global leaders in implementing this educational approach are identified. The key achievements of STEM education and the competencies it fosters in learners are examined. The prospects for implementing the STEM approach in educational institutions and its potential impact on the training of future professionals in the context of the challenges of the 21st century are outlined.

The relevance of the study on STEM education is determined by the need to train future engineering and technical professionals capable of innovative activity and critical thinking. In modern market conditions, future specialists must possess fundamental knowledge along with practical skills for application in an interdisciplinary context. STEM education, which integrates various scientific fields based on a scientific approach, addresses these challenges by fostering a holistic worldview and enhancing the creative potential of individuals.

Our analysis of recent research has particularly focused on studies examining STEM education in foreign countries. The prospects for implementing STEM in educational institutions are associated with integrating this approach into curricula, creating a modern educational environment, training teaching staff, expanding partnerships, personalizing learning, utilizing innovative technologies, and developing

inclusive STEM education. Digitalization has become an integral part of the education system, transforming teaching approaches and the learning environment.

Thus, STEM education is not only an educational innovation but also a strategic direction for the development of educational systems. It aims to prepare competitive specialists for the future economy and to foster the innovative potential of society.

Key words: STEM education, foreign countries, STEAM, STREAM, practical competencies, scientific methods, interdisciplinary approach.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. У контексті глобалізації та стрімкого розвитку технологій освітні системи світу переживають трансформаційні процеси, спрямовані на підготовку молоді до викликів майбутнього. Одним із найперспективніших напрямів модернізації освіти стала STEM-освіта, яка об'єднує природничі науки (Science), технології (Technology), інженерію (Engineering) та математику (Mathematics) в єдиний міждисциплінарний підхід. Цей інноваційний напрям спрямований на формування у здобувачів освіти компетентностей, необхідних для успішної самореалізації в умовах технологічно розвиненого суспільства [4].

STEM-освіта є невід'ємною частиною концепції сучасної школи у багатьох країнах світу, адже націлена не лише на здобуття знань, а й на одержання практичних компетенцій [1]. Базою для STEM-освіти виступають наукові методи, математичне моделювання, інженерний дизайн та інноваційне мислення. Цей підхід поєднує точні науки з креативним підходом і сприяє розвитку обох аспектів в особистості учнів.

Актуальність дослідження STEM-освіти зумовлена зростаючою потребою у фахівцях інженерно-технічного напрямку, здатних до інноваційної діяльності та критичного мислення. Сучасний ринок праці потребує спеціалістів, які володіють не лише фундаментальними знаннями, але й навичками їх практичного застосування у міждисциплінарному контексті. STEM-освіта як інтегративний підхід стає відповіддю на ці виклики, забезпечуючи формування цілісного світогляду та розвиток творчого потенціалу особистості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналізуючи останні дослідження, нашу особливу увагу привернули роботи дослідників, які вивчали формування творчих компетентностей в процесі STEM-освіти в зарубіжних країнах.

Проблемами STEM-освіти в зарубіжних країнах глибоко займалися такі вітчизняні вчені, як Базелюк О. В., Власюк А. П., Гриньова М. В., Довгий С. О., Коваленко О. Є. Лозовецька В. Т., Мельник Ю. В., Павлова Н. С., Сеньків І. М., Шевчук Л. Д. та ін.

Мета статті. Метою дослідження є комплексний аналіз розвитку STEM-освіти в зарубіжних країнах, визначення її історичних передумов, особливостей впровадження, досягнень та перспектив, а також виявлення компетентностей, які формуються в процесі STEM-навчання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Концепція STEM-освіти почала формуватися у другій половині XX століття, коли науково-технічна революція створила передумови для переосмислення підходів до підготовки фахівців

технічного профілю. Особливого імпульсу розвитку STEM надала «космічна гонка» між США та СРСР, яка розпочалася після запуску першого штучного супутника Землі в 1957 році. Цей технологічний прорив спонукав американське суспільство переглянути систему освіти, зробивши акцент на природничих науках та математиці [4].

Термін «STEM» як аббревіатура, що об'єднує науку, технології, інженерію та математику, з'явився наприкінці 1990-х років у США. Національний науковий фонд США (National Science Foundation) офіційно запровадив цю аббревіатуру для позначення освітнього підходу, спрямованого на підготовку конкурентоспроможних фахівців для високотехнологічних галузей економіки [6].

На початку XXI століття STEM-освіта почала активно впроваджуватися в освітні системи різних країн світу. Розвинені країни, такі як Сінгапур, США, Ізраїль та Австралія, почали системно розвивати цей напрям, включаючи його в національні стратегії розвитку освіти. Варто зазначити, що в Україні STEM-освіта почала офіційно запроваджуватися з 2015 року [1].

Країни-піонери STEM-освіти

Сполучені Штати Америки по праву вважаються піонером у впровадженні STEM-освіти. Саме в цій країні були розроблені перші програми, спрямовані на інтеграцію природничих наук, технологій, інженерії та математики. Національна ініціатива «Educate to Innovate», запущена в 2009 році, стала значним кроком у розвитку STEM-освіти, спрямованим на підвищення конкурентоспроможності американських учнів у глобальному масштабі [8].

Сінгапур є одним із світових лідерів у галузі STEM-освіти, що підтверджується високими показниками учнів цієї країни в міжнародних дослідженнях якості освіти, таких як PISA та TIMSS. Сінгапурська модель STEM-освіти характеризується системним підходом, що охоплює всі рівні освіти – від дошкільної до вищої [1].

Ізраїль, відомий як «стартап-нація», також приділяє значну увагу розвитку STEM-освіти. Інноваційний підхід до навчання природничих наук та математики, акцент на дослідницькій діяльності учнів та тісна співпраця з високотехнологічними компаніями сприяли формуванню ефективної системи підготовки майбутніх науковців та інженерів [1].

Австралія розробила Національний STEM-план, спрямований на підвищення інтересу учнів до природничих наук та математики, вдосконалення підготовки вчителів STEM-дисциплін та розширення участі дівчат та жінок у STEM-напрямах [1].

Європейські країни, такі як Фінляндія, Німеччина, Великобританія та Нідерланди, також

активно впроваджують STEM-підходи в освітній процес, адаптуючи їх до національних особливостей освітніх систем та ринків праці. Цифровізація стає невід'ємною частиною системи освіти багатьох країн, змінюючи підходи до викладання й освітнє середовище [3].

Чим відрізняється STEM від STEAM

З розвитком STEM-освіти виникли її модифікації, найбільш поширеною з яких є STEAM, що додає до базової концепції компонент мистецтва (Art). Якщо STEM фокусується переважно на технічних аспектах освіти, то STEAM розширює цей підхід, інтегруючи творчі дисципліни – дизайн, живопис, музику, літературу тощо [2].

STEAM-освіта є значно ширшою за STEM, адже поєднує точні науки з креативним підходом і сприяє розвитку обох аспектів особистості. Якщо спершу може скластися враження, що STEAM – це просто технічне навчання, то насправді воно охоплює ширшу ідею поєднання креативності та технічних знань [2]. STEAM-підхід сприяє розвитку не лише логічного мислення, але й творчого потенціалу учнів, формуючи цілісну особистість, здатну до нестандартного мислення.

Варто зазначити, що існує також STREAM-підхід, який додає до STEAM компоненти читання та письма (Reading+WRiting). Він підкреслює важливість мовних компетентностей та комунікативних навичок у технологічній освіті, інтегруючи також соціальні науки, комунікацію та гуманітарні дисципліни. STREAM – це найширший підхід, що охоплює природничі науки, творчі напрямки, а також компонент читання та письма, маючи на меті розвивати грамотність [2].

Ключова відмінність між цими підходами полягає в ступені інтеграції гуманітарних та творчих дисциплін. Якщо STEM зосереджується на точних науках та інженерії, то STEAM та STREAM пропонують більш цілісний підхід до освіти, визнаючи важливість творчого мислення та комунікативних навичок у технологічному світі [5].

Аналізуючи світовий досвід впровадження STEM-освіти, можна виділити кілька країн, які демонструють найбільш значні досягнення у цій сфері.

Сполучені Штати Америки продовжують бути одним із світових лідерів у розвитку STEM-освіти. Федеральний уряд США інвестує значні кошти у STEM-програми, створення інноваційних освітніх просторів та підготовку висококваліфікованих педагогів. Важливу роль відіграють також приватні компанії та фонди, такі як Microsoft, Google, Intel, які фінансують освітні ініціативи та стипендіальні програми для талановитих учнів та студентів [9].

Сінгапур демонструє вражаючі результати в міжнародних дослідженнях якості освіти, зокрема в галузі математики та природничих наук. Сінгапурська модель STEM-освіти характеризується системним підходом, високими вимогами до підготовки вчителів та активним залученням учнів до дослідницької діяльності [1].

Китай здійснює масштабні інвестиції в розвиток STEM-освіти, розглядаючи її як стратегічний напрям для забезпечення техно-

логічного лідерства. Китайська модель поєднує традиційні підходи з інноваційними методами навчання, акцентуючи увагу на практичному застосуванні знань та формуванні дослідницьких навичок.

Південна Корея також досягла значних успіхів у впровадженні STEM-освіти, інтегруючи її з національною стратегією розвитку інноваційної економіки. Корейська система освіти характеризується інтенсивним навчанням математики та природничих наук, активним використанням інформаційних технологій та тісною співпрацею з промисловістю.

Фінляндія, відома своєю прогресивною освітньою системою, успішно впроваджує STEM-підходи, адаптуючи їх до національної філософії освіти, що базується на рівності можливостей, індивідуалізації навчання та створенні комфортного освітнього середовища.

Розвиток STEM-освіти не можливий без планомірної організації освітнього STEM-середовища у закладах освіти. Зростає кількість закладів освіти, що використовують в освітньому процесі STEM-підходи, в тому числі через участь у хакатонах, фестивалях, вебінарах, педагогічних майстернях, конкурсах і змаганнях [1].

Які здобутки має STEM-освіта

Впровадження STEM-освіти у різних країнах світу призвело до низки позитивних результатів, які можна розглядати як здобутки цього освітнього напрямку.

По-перше, STEM-освіта сприяла підвищенню інтересу учнів до природничих наук, технологій, інженерії та математики. Інтерактивні методи навчання, проєктна діяльність, експерименти та дослідження зробили процес опанування цих дисциплін більш захопливим та практично орієнтованим. Під час STEAM-уроків в центрі уваги перебуває не вчитель, а практичне завдання, яке потрібно вирішити. Учні вирішують це завдання шляхом спроб і помилок, експериментують та досліджують, а не просто зазубрюють «суху» теорію. [1].

По-друге, STEM-підхід забезпечив більш ефективне засвоєння навчального матеріалу через міждисциплінарну інтеграцію та практичне застосування знань [1]. Учні отримали можливість бачити зв'язки між різними предметами та розуміти їхню роль у розв'язанні реальних проблем. На відміну від «класичної» освіти, де спочатку теорія, а потім практика, – STEM передбачає відразу навчання на практиці, спілкування між учнями під час вирішення завдань, які поступово стають все складнішими [2].

По-третє, STEM-освіта сприяла розвитку критичного та системного мислення, креативності, навичок співпраці та комунікації. Ці навички, відомі як «м'які навички» (soft skills), є надзвичайно важливими для успішної професійної діяльності в сучасному світі. Однією з засадничих задач STEM-освіти є навчити здобувачів освіти системного мислення [1].

По-четверте, впровадження STEM-підходу позитивно вплинуло на підготовку вчителів, стимулюючи їх до освоєння інноваційних методик,

використання цифрових технологій та міждисциплінарної взаємодії. Педагогам STEM-освіта дозволяє використовувати неординарні підходи в навчанні, наочно передавати знання й навички, сприяти самостійності учнів, навчати більш мотивованих та зацікавлених дітей [1].

По-п'яте, STEM-освіта сприяла зменшенню гендерного розриву в технічних та інженерних спеціальностях, заохочуючи дівчат до вивчення природничих наук та математики.

Нарешті, STEM-підхід забезпечив тіснішу співпрацю між освітніми закладами, бізнесом та науковими установами, створюючи умови для трансферу знань та інновацій. Це дозволяє учням отримати широкі можливості здобути престижну вищу технічну освіту в найкращих вишах країни та за кордоном та знайти високооплачувану роботу в будь-якій країні світу [1].

STEM-освіта спрямована на формування широкого спектру компетентностей, необхідних для успішної самореалізації в сучасному технологічному суспільстві.

Насамперед, це предметні компетентності у галузі природничих наук, технологій, інженерії та математики. Вони включають фундаментальні знання з відповідних дисциплін, розуміння їхніх методологічних основ та здатність застосовувати ці знання для розв'язання практичних завдань. STEM-освіта забезпечує комплексне розуміння предметів та процесів, що сприяє більш ефективному засвоєнню навчального матеріалу [1].

Не менш важливими є навички критичного мислення, які дозволяють аналізувати інформацію, оцінювати її достовірність, виявляти причинно-наслідкові зв'язки та формувати обґрунтовані висновки. STEM-освіта розвиває також системне мислення – здатність бачити проблему в цілому, враховувати взаємозв'язки між різними її аспектами та передбачати наслідки тих чи інших рішень [1].

Креативність та інноваційність є ключовими компетентностями, які формуються в процесі STEM-навчання. Вони передбачають здатність генерувати оригінальні ідеї, знаходити нестандартні рішення та створювати нові продукти чи технології. STEM-освіта розвиває оригінальність, мислення поза шаблоном, вміння формувати дослідницьке питання та комплексно шукати рішення [1].

STEM-освіта розвиває також дослідницькі навички, включаючи вміння формувати гіпотези, планувати та проводити експерименти, збирати та аналізувати дані, інтерпретувати результати. Головна ціль STEM-освіти – виховати молодь, здатну самостійно опановувати великі масиви інформації, вміти користуватися новими технологіями та творчо підходити до пошуку рішень [1].

Цифрова компетентність, яка включає вміння використовувати інформаційно-комунікаційні технології для пошуку, обробки та представлення інформації, є невід'ємною складовою STEM-підготовки. Серед компетенцій, що перетинаються із цілями STEM, виділяють освіченість в

інформаційно-комунікаційних технологіях та уміння їх використовувати [1].

Комунікативні навички, здатність до співпраці та роботи в команді також формуються в процесі STEM-навчання, особливо під час виконання групових проєктів та дослідницьких завдань. Ці компетентності особливо актуальні в STEAM та STREAM підходах, які інтегрують аспекти мистецтва, читання та письма [2].

Підприємницькі компетентності, включаючи ініціативність, здатність брати на себе відповідальність, оцінювати ризики та приймати обґрунтовані рішення, також розвиваються в процесі STEM-освіти, підготовлюючи учнів до викликів сучасного ринку праці.

Які перспективи впровадження STEM в закладах освіти

Аналізуючи світові тенденції розвитку STEM-освіти, можна окреслити кілька перспективних напрямів її впровадження в закладах освіти.

Одним із ключових напрямів є інтеграція STEM-підходу в навчальні програми на всіх рівнях освіти – від дошкільної до вищої. Це передбачає оновлення змісту освіти, посилення міждисциплінарних зв'язків та практичної орієнтації навчання. Впровадити методи STEM-освіти в загальний освітній процес не важко, потрібна лише мотивація педагога, творчий підхід до пояснення навчального матеріалу та вміння пояснювати здобувачам освіти зв'язки між предметами та дисциплінами у вивченні конкретних процесів [1].

Важливою перспективою є створення сучасного освітнього середовища, яке включає інноваційні STEM-лабораторії, мейкерспейси, центри робототехніки та інші простори для експериментальної та проєктної діяльності. Розвиток STEM-освіти неможливий без плано-мірної організації освітнього STEM-середовища у закладах освіти [3].

Підготовка та професійний розвиток педагогічних кадрів для STEM-освіти залишається одним із пріоритетних завдань. Це включає як базову підготовку майбутніх вчителів, так і систему підвищення кваліфікації для працюючих педагогів. Викладач може використовувати перевірені формати роботи, а може – покреативити та придумати власні методи, слідкуючи за реакцією дітей та тримаючи зворотний зв'язок [1].

Розширення партнерства між закладами освіти, бізнесом, науковими установами та громадськими організаціями є необхідною умовою для успішного впровадження STEM-підходу. Таке партнерство забезпечує доступ до ресурсів, експертної підтримки та можливостей для практичного застосування знань у реальному контексті [7].

Персоналізація STEM-навчання з урахуванням індивідуальних особливостей, інтересів та потреб кожного учня є перспективним напрямом розвитку цього освітнього підходу. Цьому сприяє використання адаптивних технологій, диференційованих завдань та різноманітних методів навчання.

Інтеграція елементів штучного інтелекту, віртуальної та доповненої реальності, інтернету речей

та інших перспективних технологій у STEM-освіту відкриває нові можливості для моделювання складних процесів, проведення віртуальних експериментів та створення інноваційних освітніх продуктів. Цифровізація стає невід'ємною частиною системи освіти, змінюючи підходи до викладання й освітнє середовище [3].

Зростає кількість закладів освіти, що використовують в освітньому процесі STEM-підходи, в тому числі через участь у хакатонах, фестивалях, вебінарах, педагогічних майстернях, конкурсах і змаганнях [3]. Ця тенденція свідчить про розширення STEM-руху та його інтеграцію в загальну освітню практику.

Нарешті, важливою перспективою є розвиток інклюзивної STEM-освіти, спрямованої на забезпечення рівного доступу до якісного навчання для всіх категорій здобувачів освіти, незалежно від їхніх фізичних можливостей, соціального статусу чи місця проживання.

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Проведене дослідження дозволяє зробити висновок, що STEM-освіта є інноваційним напрямом, який трансформує традиційні освітні системи та готує молодь до викликів технологічного майбутнього. Зародившись у США в другій половині XX століття як відповідь на потребу в підготовці висококваліфікованих фахівців для наукоємних галузей економіки, STEM-підхід поширився по всьому світу, адаптуючись до національних контекстів та освітніх традицій.

Порівняльний аналіз STEM, STEAM та STREAM підходів показав, що з розвитком цього освітнього напрямку відбувається його збагачення гуманітарними та творчими компонентами, що сприяє формуванню гармонійно розвиненої особистості, здатної не лише до технічної творчості, але й до культурного самовираження [2]. Якщо STEM зосереджується на точних науках та інженерії, то STEAM та STREAM пропонують більш цілісний підхід до освіти, визнаючи важливість творчого мислення та комунікативних навичок у технологічному світі.

Світовими лідерами у впровадженні STEM-освіти є США, Сінгапур, Китай, Південна Корея та Фінляндія, які демонструють високі показники у міжнародних порівняльних дослідженнях та інвестують значні ресурси у розвиток цього напрямку [1]. Розвинені країни, як от Сінгапур, США, Ізраїль та Австралія, готують школярів за напрямками STEM-освіти вже десятки років.

STEM-освіта має низку здобутків, серед яких підвищення інтересу учнів до природничих наук та математики, більш ефективне засвоєння навчального матеріалу, розвиток критичного мислення та креативності, покращення підготовки вчителів, зменшення гендерного розриву в технічних спеціальностях та активізація співпраці між освітою, наукою та бізнесом [1]. Поєднуючи різні науки та погляди на реальність, STEM-освіта вчить дітей жити у світі, що стрімко розвивається; легко і швидко адаптуватись до новітніх технологій і трендів.

Компетентності, які формуються в процесі STEM-навчання, включають предметні знання та вміння, критичне та системне мислення, креативність та інноваційність, дослідницькі навички, цифрову компетентність, комунікативні та соціальні навички, а також підприємницькі якості [1]. Ці компетентності є ключовими для успішної самореалізації в сучасному технологічному суспільстві.

Перспективи впровадження STEM в закладах освіти пов'язані з інтеграцією цього підходу в навчальні програми, створенням сучасного освітнього середовища, підготовкою педагогічних кадрів, розширенням партнерства, персоналізацією навчання, використанням інноваційних технологій та розвитком інклюзивної STEM-освіти [3]. Цифровізація стає невід'ємною частиною системи освіти, змінюючи вимоги до освітнього середовища й підходів до викладання.

Таким чином, STEM-освіта є не лише освітньою інновацією, але й стратегічним напрямом розвитку освітніх систем, спрямованим на підготовку конкурентоспроможних фахівців для економіки майбутнього та формування інноваційного потенціалу суспільства.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Впровадження STEM-освіти в навчальний процес. НУБіП України. 2023. URL: <https://nubip.edu.ua/node/128170>
2. Що таке STEAM, STREAM та STEM-освіта? - Leoland. 2025. URL: <https://leoland.ua/blog/shho-take-stream--stream-ta-stem-osvita>
3. Оголошено лідерів STEM-освіти. 2023. URL: <https://imzo.gov.ua/2023/10/18/oholosheno-lideriv-stem-osvity/>
4. Базелюк, О. В. STEM-освіта: історія та сучасність. Наукові записки ТНПУ. 2018. №19 (2). С. 15-20.
5. Лозовецька, В. Т. STEM чи STEAM: вибір сучасної школи. Педагогіка і психологія. 2022. №30(1). С. 10-17.
6. Мельник, Ю. В. Впровадження STEM у США: уроки для України. Освітні інновації. 2016. №12. С. 8-15.
7. Павлова, Н. С. Проектне навчання в STEM-освіті. Сучасні технології в освіті. 2023. №18. С. 18-24.
8. Сеньків, І. М. Азійський досвід STEM-освіти: Китай і Корея. Науковий вісник УжНУ, 2020. №25(2). С. 32-41.
9. Шевчук, Л. Д. Перспективи STEM-освіти в зарубіжних школах. Педагогічні науки. 2024. №33. С. 12-18.

REFERENCES

1. Vprovadzhennia STEM-osvity v navchalnyi protses. NUBiP Ukrainy. (2023). [Implementation of STEM education in the educational process. NUBiP of Ukraine]. URL: <https://nubip.edu.ua/node/128170> [in Ukrainian]
2. Shcho take STEAM, STREAM ta STEM-osvita? - Leoland. (2025). [What is STEAM, STREAM and STEM education?]. URL: <https://leoland.ua/blog/shho-take-stream--stream-ta-stem-osvita> [in Ukrainian]
3. Oholosheno lideriv STEM-osvity (2023). [Leaders of STEM education are announced]. URL: <https://imzo.gov.ua/2023/10/18/oholosheno-lideriv-stem-osvity/> [in Ukrainian]
4. Bazeliuk, O. V. (2018). STEM-osvita: istoriia ta suchasnist. Naukovi zapysky TNPU [STEM education: history and modernity. Scientific notes of TNPU]. 19(2), 15-20 [in Ukrainian]

5. Lozovetska, V. T. (2022). STEM chy STEAM: vybir suchasnoi shkoly. Pedahohika i psykholohiia [STEM or STEAM: the choice of a modern school. Pedagogy and psychology]. 30(1), 10-17. [in Ukrainian]

6. Melnyk, Yu. V. (2016). Vprovadzhennia STEM u SSHa: uroky dlia Ukrainy. Osvitni innovatsii [Implementation of STEM in the United States: lessons for Ukraine. Educational innovations]. 12, 8-15 [in Ukrainian]

7. Pavlova, N. S. (2023). Proiektne navchannia v STEM-osviti. Suchasni tekhnolohii v osviti [Project-based learning in STEM education. Modern technologies in education]. 18, 18-24 [in Ukrainian]

8. Senkiv, I. M. (2020). Aziiskyi dosvid STEM-osvity: Kytai i Koreia. Naukovyi visnyk UzhNU [Asian experience of STEM education: China and Korea. Scientific Bulletin of UzhNU]. 25(2), 32-41 [in Ukrainian]

9. Shevchuk, L. D. (2024). Perspektyvy STEM-osvity v zarubiznykh shkolakh. Pedahohichni nauky [Prospects for STEM education in foreign schools. Pedagogical sciences]. 33, 12-18 [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

МЕЛЕНТЬЄВ Олег – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри технологічної освіти, Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини.

Наукові інтереси: дослідження історико-педагогічних процесів в Україні та організація STEM-освіти в ЗЗСО.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

MELENTIEV Oleh – is a PhD in Pedagogy, Associate Professor of the Department of Technological Education, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University.

Scientific interest: studies on the history of pedagogical processes in Ukraine and organizing STEM education in general secondary schools.

Стаття надійшла до редакції 24.02.2025 р.

Стаття прийнята до друку 16.03.2025 р.

УДК 378: 373.3.011.3-051] 004.67

DOI: 10.36550/2415-7988-2025-1-218-185-190

МОЛНАР-ЧАТЛОШ Андрея –

здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти,

спеціальність 011 Освітні, педагогічні науки

Мукачівського державного університету

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7782-898X>

e-mail: zsandrea996@gmail.com

ПРОГРАМНІ РЕЗУЛЬТАТИ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ

У статті проведено аналіз програмних результатів навчання професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів на прикладі освітньо-професійних програм «Початкова освіта» Мукачівського державного університету та ДВНЗ «Ужгородський національний університет». Визначено, що програмні результати навчання мають бути чітко сформульованими, зрозумілими для здобувачів і викладачів та мати можливість бути ідентифікованими, оціненими та вимірними через відповідні критерії. Програмні результати навчання за освітньо-професійною програмою «Початкова освіта» першого (бакалаврського) рівня вищої освіти Мукачівського державного університету містять організацію різних форм комунікації, управління професійною діяльністю, критичне оцінювання інформації, використання цифрових технологій, інтеграцію предметних знань, індивідуалізацію навчального процесу, застосування інновацій, а також розвиток соціальних і професійних навичок для ефективної роботи з учнями початкової школи. Програмні результати ОПП «Початкова освіта» спеціалізації ДВНЗ «Ужгородський національний університет» охоплюють комунікацію з учасниками освітнього процесу, управління професійною діяльністю, використання цифрових технологій, інтеграцію академічних знань, планування освітнього процесу, оцінювання досягнень учнів, забезпечення індивідуального підходу до учнів з особливими освітніми потребами, профілактику здоров'я та боротьбу з булінгом, а також комунікацію з батьками та колегами для створення безпечного та ефективного освітнього середовища. Аналізовані програми Мукачівського державного університету та ДВНЗ «Ужгородський національний університет» мають спільні основи у розвитку педагогічних компетентностей, зокрема в організації ефективного спілкування, інтеграції цифрових технологій та оцінюванні навчальних досягнень, відмінності полягають у акцентах на створенні інклюзивного освітнього середовища.

Ключові слова: програмні результати, початкова освіта, професійна підготовка, професійна підготовка майбутніх учителів початкових класів, критерії, спільні риси, відмінності.

MOLNAR-CHATLOSH Andreia –

graduate student, third (educational and scientific)

level of higher education,

011 Educational, Pedagogical Sciences Program

Mukachevo State University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7782-898X>

e-mail: zsandrea996@gmail.com

PROGRAM LEARNING OUTCOMES FOR PRE-SERVICE PRIMARY SCHOOL TEACHERS PROFESSIONAL TRAINING

The article analyzes the learning outcomes of professional training for preservice primary school teachers based on the example of the «Primary Education» educational and professional programs at Mukachevo State University and the State Higher Educational Institution «Uzhhorod National University». It is determined that program outcomes should be clearly formulated, understandable for applicants and faculty, and have the ability to be identified, assessed and measured through appropriate criteria. The program learning outcomes of the educational and professional program «Primary Education» for the first (bachelor's) level of higher education at Mukachevo State

University include the organization of various forms of communication, management of professional activities, critical evaluation of information, use of digital technologies, integration of subject knowledge, individualization of the educational process, application of innovations, as well as the development of social and professional skills for effective work with primary school students. The program learning outcome in the «Primary Education» program at the State Higher Educational Institution «Uzhgorod National University» include communication with participants in the educational process, management of professional activities, use of digital technologies, integration of academic knowledge, planning of the educational process, assessment of student achievements, ensuring an individual approach to students with special educational needs, health prevention and combating bullying, as well as communication with parents and colleagues to create a safe and effective educational environment. The analyzed programs of Mukachevo State University and State Higher Educational Institution «Uzhgorod National University» have common foundations in the development of pedagogical competencies, in particular in organizing effective communication, integration of digital technologies and assessment of educational achievements, the differences lie in the emphasis on inclusive education creating safe, inclusive environment for all children.

Key words: program learning outcomes, primary education, professional training, pre-service primary school teachers training, criteria, similarities, differences.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. У сучасних умовах розвитку початкової освіти першочерговим завданням є забезпечення якісної та ефективної підготовки майбутніх учителів початкових класів. Освітньо-професійні програми підготовки майбутніх учителів початкових класів закладів вищої освіти покликані сприяти розвитку ключових компетентностей, необхідних для роботи з дітьми молодшого шкільного віку. Водночас, заклади вищої освіти акцентують увагу на різних аспектах педагогічної діяльності: одні надають перевагу формуванню загальних педагогічних і управлінських навичок, інші – спрямовують підготовку в руслі інклюзивної освіти і створенні доступного освітнього середовища для всіх учнів. Освітньо-професійні програми закладів вищої освіти мають на меті не лише сформувати у здобувачів необхідні знання та практичні навички, а й розвинути ключові компетентності, що відповідають вимогам сучасного освітнього простору.

З огляду на постійний розвиток освітнього середовища та зміну суспільних запитів, виникає необхідність системного аналізу програмних результатів навчання. Це дозволяє оцінити їхню відповідність актуальним вимогам та визначити ступінь їхньої ефективності у підготовці конкурентоспроможних фахівців, які володіють сучасними підходами до навчання, педагогічними інноваціями та вміють працювати в динамічному середовищі нової української школи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченню різних аспектів професійної підготовки майбутніх учителів початкової освіти присвячено публікації вітчизняних науковців: О. Біди, О. Коберник, О. Комар, З. Курлянд, О. Матвієнко, О. Новак, О. Хоми, О. Цюняк, Г. Черненко. Водночас проблема формулювання результатів навчання професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів, досліджена недостатньо. Зокрема, Т. Засєкіна, Д. Засєкін окреслюють результати навчання як системативні елементи освітнього процесу [4], В. Захарченко, В. Луговий, Ю. Рашкевич, Ж. Таланова вивчають розроблення освітніх програм [5]. О. Савченко зосереджує увагу на діяльнісно-результативному підході як чинникові системної модернізації початкової освіти [6].

Мета статті – на прикладі освітньо-професійних програм «Початкова освіта» для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти Мукачівського державного університету, Державного вищого навчального закладу «Ужгородський

національний університет» здійснити порівняльний аналіз програмних результатів професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів та виокремити їх особливості (в період із 2016 по 2024 рр.).

Виклад основного матеріалу дослідження. Одним із ключових термінів нової парадигми вищої освіти є «результати навчання». Відповідно до Закону України «Про вищу освіту», результати навчання – знання, уміння, навички, способи мислення, погляди, цінності, інші особисті якості, які можна ідентифікувати, спланувати, оцінити і виміряти та які особа здатна продемонструвати після завершення освітньої програми (програмні результати навчання) або окремих освітніх компонентів [1]. Ю. Рашкевич виокремлює ще один термін «очікувані результати навчання» – це ті результати навчання, що сформульовані викладачами, важливою характеристикою яких є можливість їх ідентифікувати та оцінити кількісно. Як вважає науковець, якісна підготовка потребує розроблення відповідних критеріїв оцінювання, які дозволяють зробити висновок про те, чи досяг здобувач очікуваних результатів навчання [2]. До думки науковця долучаються дослідники В. Захарченко, В. Луговий, Ж. Таланова доповнюючи, що результати навчання формулюються викладачами на рівні освітньої програми, а також на рівні окремої дисципліни [5, с. 8]. Д. Бауме суголосний з попередніми визначеннями але робить акцент на тому, що результати навчання повинні бути привабливими для здобувачів, тобто результати навчання повинні відповідати поточним цілям (завданням) здобувачів та їх кар'єрним планам що мотивує здобувачів до роботи над досягненням цих результатів; здобувачі освіти повинні усвідомлювати сутність окреслених результатів; більшість здобувачів повинні досягти результати навчання з належним зусиллям; результати навчання повинні бути такими, щоб їх можливо було оцінити [3]. Як стверджують автори Т. Засєкіна, Д. Засєкін здобувачі освіти після закінчення процесу навчання чи його частини повинні бути в змозі продемонструвати ці результати [4]. Феномен нових результатів освіти є найбільшою інновацією реформування сучасної школи вважає О. Савченко [6].

Таким чином, програмні результати навчання можна визначити як сукупність знань, умінь, навичок, способів мислення та особистих якостей, які здобувач освіти набуває в процесі навчання за певною освітньою програмою. Ці результати мають бути чітко сформульованими, зрозумілими

для здобувачів і викладачів, та мати можливість бути ідентифікованими, оціненими та вимірними через відповідні критерії. Вони повинні бути орієнтовані на досягнення конкретних цілей освітнього процесу, відповідати кар'єрним планам здобувачів, а також бути досяжними для більшості студентів при належному зусиллі. Результати навчання повинні також забезпечувати можливість продемонструвати набуті знання та вміння після завершення навчальної програми або окремих її компонентів.

Аналіз програмних результатів професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів здійснено на прикладі освітньо-професійних програм «Початкова освіта» Мукачівського державного університету з 2016 – 2024 рр. та Державного вищого навчального закладу «Ужгородський національний університет» з 2021 – 2024 рр.

В освітньо-професійній програмі «Початкова освіта» першого (бакалаврського) рівня вищої освіти Мукачівського державного університету, яку було розроблено в 2016 р. зазначені 10 блоків програмних результатів навчання, які містили по декілька програмних результатів у кожному блоці (загальна сума становила 36). У наступному році замість блочного представлення результатів кожен із них був поданий окремо (передбачено 36 програмних результатів). Такий формат залишався незмінним у 2018 році, 2019 та 2020 роках. Із 2021 року відбувалися зміни, які відзначалися оптимізацією результатів, кількість яких була зменшена до 20 результатів навчання у 2024 році.

Таким чином, протягом 2016 – 2024 рр. незмінними або частково удосконаленими програмними результатами освітньо-професійної програми «Початкова освіта» першого (бакалаврського) рівня вищої освіти Мукачівського державного університету виокремлено такі:

- організовувати монологічну, діалогічну та полілогічну форми спілкування з молодшими школярами, іншими учасниками освітнього процесу, представниками громади, поважаючи права людини та суспільні цінності; формувати судження, що враховують соціальні, наукові та етичні аспекти;
- управляти складною професійною діяльністю та проектами в умовах початкової школи, виробляти та ухвалювати рішення в непередбачуваних робочих та навчальних контекстах;
- організовувати освітній процес із використанням цифрових технологій молодших школярів, розвивати в учнів навички безпечного використання цифрових технологій та сервісів;
- уміти оцінювати власну діяльність як суб'єкта педагогічної праці, усвідомлювати потребу в самоосвіті, прогнозувати траєкторію професійного зростання;
- спілкуватися із професійних питань засобами державної та іноземної мов в усній та письмовій формах, застосовувати в освітньому процесі прийоми збагачення усного й писемного мовлення молодших школярів;
- уміти ефективно взаємодіяти з працівниками закладу освіти, органами управління освіти і громадськості;

– використовувати в освітній практиці різні прийоми формування, поточного і підсумкового оцінювання навчальних досягнень здобувачів початкової освіти, прийоми диференційованого оцінювання дітей з особливими освітніми потребами;

– врахувати процеси соціального розвитку суспільства, правові засади та етичні норми у педагогічній і громадській діяльності вчителя початкової школи [7].

Змінені та уточнені такі програмні результати:

– уміння та навички абстрактного та креативного мислення, здатність до творчої і результативної праці в освітніх закладах;

– уміння та навички реалізації інноваційних освітніх технологій у майбутній соціально-педагогічній професійній діяльності.

Повністю або частково вилучені такі програмні результати:

– уміння виділяти типові недоліки в професійній діяльності, переборювати їх;

– уміння вчителя початкової школи визначити напрям своєї діяльності, її конкретні цілі та завдання на кожному етапі навчальної і виховної роботи, передбачати кінцевий результат;

– розуміння причинно-наслідкових зв'язків ступеневості освіти та взаємозв'язку освітніх систем і соціального середовища;

– уміння адекватно визначати за зовнішніми ознаками психологічний стан дитини, психологічну атмосферу в колективі (вести психолого-педагогічні спостереження);

– здатність аналізувати результати власної педагогічної діяльності з метою оптимізації корекційно-виховного процесу [7].

Уведено нові програмні результати, а саме:

– інтегрувати та використовувати академічні предметні знання як основу змісту освітніх галузей Державного стандарту початкової освіти (мовно-літературної, математичної, природничої, технологічної, інформатичної, соціальної і здоров'язбережувальної, громадянської та історичної, мистецької, фізкультурної) та трансформувати їх у різні форми;

– збирати, інтерпретувати та застосовувати дані у сфері початкової освіти із використанням методів наукової діяльності;

– організовувати освітній простір з дотриманням принципів універсального дизайну, безпечно, проєктувати навчальні осередки у класі спільно з молодшими школярами;

– планувати та реалізовувати заходи щодо попередження і протидії булінгу та різних проявів насильства чи будь-якої з форм дискримінації серед учнів початкової школи й інших учасників освітнього процесу;

– організовувати конструктивну та партнерську взаємодію з учасниками освітнього процесу початкової школи, використовувати практики самозбереження психічного здоров'я, усвідомленого емоційного реагування [7].

Протягом 2021 – 2024 рр. в освітньо-професійній програмі «Початкова освіта» першого (бакалаврського) рівня вищої освіти Державного вищого навчального закладу «Ужгородський

національний університет» відбувалися подібні зміни – оптимізація і переформулювання результатів навчання.

Незмінні програмні результати такі:

- організовувати монологічну, діалогічну та полілогічну форми спілкування з молодшими школярами, батьками, іншими учасниками освітнього процесу, представниками громади, поважаючи права людини та суспільні цінності; формувати судження, що враховують соціальні, наукові та етичні аспекти;

- управляти складною професійною діяльністю та проектами в умовах початкової школи, виробляти та ухвалювати рішення в непередбачуваних робочих та навчальних контекстах;

- критично оцінювати достовірність та надійність інформаційних джерел, дотримуватися юридичних і етичних вимог щодо використання інформаційно-комунікаційних та цифрових технологій у перебігу педагогічної діяльності в початковій школі;

- спілкуватися із професійних питань засобами державної та іноземної мов в усній та письмовій формах, застосовувати в освітньому процесі прийом збагачення усного й писемного мовлення молодших школярів;

- організовувати освітній процес із використанням цифрових технологій та технологій дистанційного навчання молодших школярів, розвивати в учнів навички безпечного використання цифрових технологій та сервісів;

- інтегрувати та використовувати академічні предметні знання як основу змісту освітніх галузей Державного стандарту початкової освіти (мовно-літературної, математичної, природничої, технологічної, інформатичної, соціальної і здоров'язбережувальної, громадянської та історичної, мистецької, фізкультурної) та трансформувати їх у різні форми;

- планувати й здійснювати освітній процес з урахуванням вікових та індивідуальних особливостей молодших школярів, забезпечувати розвиток пізнавальної діяльності учнів, формувати в них мотивацію до навчання;

- організовувати конструктивну та партнерську взаємодію з учасниками освітнього процесу початкової школи, використовувати практики самозбереження психічного здоров'я, усвідомленого емоційного реагування;

- планувати та організовувати освітній процес у початковій школі, позаурочні й позашкільні заняття та заходи, використовуючи різні організаційні форми навчання та типи занять, із дотриманням принципу науковості та вимог нормативних документів початкової школи;

- використовувати в освітній практиці різні прийоми формування, поточного і підсумкового оцінювання навчальних досягнень здобувачів початкової освіти, прийоми диференційованого оцінювання дітей з особливими освітніми потребами;

- збирати, інтерпретувати та застосовувати дані у сфері початкової освіти із використанням методів наукової діяльності;

- застосовувати методи та прийоми навчання, інновації, міжпредметні зв'язки та інтегрувати зміст різних освітніх галузей в стандартних і нестандартних ситуаціях професійної діяльності в початковій школі, оцінювати результативність їх застосування;

- організовувати освітній простір з дотриманням принципів універсального дизайну, безпечно, проектувати навчальні осередки у класі спільно з молодшими школярами з урахуванням їхніх вікових особливостей, інтересів і потреб, забезпечувати дотримання вимог безпеки життєдіяльності, санітарії та гігієни, створювати психологічно комфортні умови освітнього процесу;

- забезпечувати індивідуальний і диференційований розвиток здобувачів початкової освіти з особливими освітніми потребами відповідно до їхніх можливостей;

- здійснювати профілактичні заходи щодо збереження життя та фізичного й психічного здоров'я здобувачів початкової освіти, надавати їм домедичну допомогу (за потреби), планувати та реалізовувати заходи щодо попередження і протидії булінгу та різних проявів насильства чи будь-якої з форм девіантної поведінки, дискримінації серед учнів початкової школи й інших учасників освітнього процесу;

- використовувати основні техніки спілкування з дорослими людьми, різні форми та засоби комунікації з батьками, колегами, іншими фахівцями з метою підтримки здобувачів у освітньому процесі початкової школи та в закладу фахової передвищої освіти, керувати педагогічним і професійним розвитком осіб та груп.

Змін зазнали такі програмні результати навчання:

- знати основи запобігання корупції, суспільної та академічної доброчесності нарівні, необхідному для формування нетерпимості до корупції та проявів недоброчесної поведінки серед здобувачів освіти та вмінні застосовувати їх в професійній діяльності;

- проводити педагогічні дослідження в галузі початкової школи та закладу фахової передвищої освіти, використовувати їх результати у професійній діяльності вчителя початкових класів і викладача закладів фахової передвищої освіти в полікультурному освітньому середовищі [8].

Виокремлюємо спільні риси в освітньо-професійних програмах підготовки Мукачівського державного університету та Державного вищого навчального закладу «Ужгородський національний університет»: в університетах передбачено важливість організації монологічної, діалогічної та полілогічної форм спілкування з молодшими школярами та іншими учасниками освітнього процесу. Це включає повагу до прав людини, суспільних цінностей та формування суджень, що враховують соціальні, наукові та етичні аспекти. Підкреслюється важливість умінь управління складною професійною діяльністю та проектами в умовах початкової школи, ухвалення рішень у непередбачуваних контекстах. У програмах включено інтеграцію цифрових технологій в

освітній процес, розвиток навичок безпечного використання цифрових технологій у школі, а також вміння застосовувати технології дистанційного навчання. Спільним є використання практик самозбереження психічного здоров'я, усвідомленого емоційного реагування та організація конструктивної взаємодії з учасниками освітнього процесу. Також, прослідковується використання різних прийомів формувального, поточного і підсумкового оцінювання навчальних досягнень, зокрема щодо дітей з особливими освітніми потребами. Обидва заклади акцентують увагу на створенні умов для навчання дітей з особливими освітніми потребами та врахуванні їхніх індивідуальних особливостей. Здобувачів готують до використання методик диференційованого підходу, адаптації навчального матеріалу та підтримки дітей з особливими освітніми потребами. Майбутніх учителів навчають організовувати партнерську взаємодію з колегами, батьками та фахівцями (логопедами, психологами, асистентами вчителя) для забезпечення ефективної роботи в умовах інклюзії. Також передбачено розвиток навичок комунікації та психолого-педагогічної підтримки учнів з особливими потребами.

Відмінності між освітньо-професійними програмами Мукачівського державного університету та Державного вищого навчального закладу «Ужгородський національний університет» знаходимо в декількох площинах. В освітньо-професійній програмі Мукачівського державного університету посилено акцент на управління складною професійною діяльністю та проєктами в умовах початкової школи, що включає ухвалення рішень у непередбачуваних робочих та навчальних контекстах. У програмі ДВНЗ «Ужгородський національний університет» також передбачено управлінські компетентності, проте вони більше орієнтовані на організацію освітнього процесу та взаємодію з усіма учасниками освітнього середовища.

Мукачівський державний університет чітко зазначає важливість педагогічної рефлексії, здатності оцінювати власну діяльність, усвідомлювати потребу в самоосвіті та прогнозувати траєкторію професійного розвитку. Водночас у ДВНЗ «Ужгородський національний університет» ця компетентність виражена опосередковано через формування професійної мобільності та адаптації до змін у системі освіти.

Програма ДВНЗ «Ужгородський національний університет» акцентує увагу на врахуванні соціальних процесів, правових засад та етичних норм у педагогічній та громадській діяльності вчителя початкової школи. Натомість у Мукачівському державному університеті соціальна складова виражена через розвиток партнерської взаємодії вчителя з учнями, батьками, колегами та громадськістю.

В освітньо-професійній програмі Мукачівського державного університету деякі результати навчання були оптимізовані або конкретизовані, що дозволяє краще зрозуміти їхній практичний зміст, зокрема щодо організації

освітнього простору відповідно до принципів універсального дизайну та безпеки життєдіяльності. У програмі ДВНЗ «Ужгородський національний університет» акцент зроблено на використанні сучасних цифрових технологій в освітньому процесі, що відображає актуальні потреби освіти в умовах цифровізації.

Одним із ключових аспектів підготовки майбутніх учителів початкової школи є створення інклюзивного освітнього середовища. Аналіз програмних результатів навчання дозволяє визначити, наскільки цей аспект виражений у програмах Мукачівського державного університету та ДВНЗ «Ужгородський національний університет», і чи є суттєві відмінності в підходах до підготовки педагогів у цій сфері.

В освітньо-професійній програмі ДВНЗ «Ужгородський національний університет» виразно сформульовані результати навчання, які стосуються організації інклюзивного освітнього простору. Окремо зазначено необхідність дотримання принципів універсального дизайну та створення навчальних осередків у класі разом із дітьми, з урахуванням їхніх вікових особливостей, інтересів і потреб. Програма включає елементи психологічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами, що підкреслює значущість емоційного комфорту учнів в освітньому процесі. Значна увага приділяється дотриманню вимог безпеки життєдіяльності, санітарії та гігієни в освітньому середовищі. Передбачено підготовку вчителів до реалізації заходів щодо запобігання дискримінації та булінгу серед учнів, що є важливою складовою інклюзивного підходу.

У Мукачівському державному університеті програма також передбачає розвиток компетентностей для роботи з дітьми з особливими освітніми потребами. Визначено важливість диференційованого оцінювання учнів, включно з тими, хто має особливі освітні потреби, однак детально не розглядаються питання організації фізичного простору для їхнього навчання. У програмі згадується необхідність розвитку партнерської взаємодії та психологічної підтримки, але відсутній чіткий фокус на створення комфортного психологічного середовища для дітей з особливими потребами.

Висновки та перспективи подальших розвідок напреду. Отже, у статті здійснено аналіз програмних результатів навчання освітньо-професійних програм «Початкова освіта» для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти Мукачівського державного університету та ДВНЗ «Ужгородський національний університет». Зроблено висновок, що обидві освітньо-професійні програми мають спільну базу ключових компетентностей, необхідних для професійної діяльності вчителя початкової школи. Водночас програма Мукачівського державного університету більше орієнтована на педагогічну рефлексію, управління освітнім процесом і створення комфортного освітнього середовища, тоді як програма ДВНЗ «Ужгородський національний університет» акцентує увагу на цифровізації освітнього процесу, правових та етичних аспектах

педагогічної діяльності. Освітньо-професійна програма ДВНЗ «Ужгородський національний університет» приділяє суттєво більшу увагу інклюзивному навчанню. Вона містить чіткі формулювання щодо організації освітнього простору відповідно до принципів універсального дизайну, а також акцентує увагу на психологічному комфорті дітей з особливими освітніми потребами. Програма Мукачівського державного університету більше орієнтована на диференційоване оцінювання учнів та партнерську взаємодію, тоді як програма ДВНЗ «Ужгородський національний університет» прогнозує комплексний підхід до створення доступного, безпечного й комфортного середовища для всіх дітей. Це свідчить про різні підходи до підготовки майбутніх учителів, що відповідають актуальним викликам у сфері початкової освіти.

Перспективні напрями дослідження пов'язані з аналізом змісту освітніх програм підготовки майбутніх учителів початкових класів в сучасних умовах, з огляду на забезпечення особливих освітніх потреб усіх дітей.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Закон України «Про вищу освіту». URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>
2. Рашкевич Ю. М. *Болонський процес та нова парадигма вищої освіти: монографія*. Львів, Видавництво політехніки, 2014. 168 с.
3. David Baume. Writing and using good learning outcomes. URL: http://www.leedsbeckett.ac.uk/partners/files/Learning_Outcomes.pdf.
4. Засєкіна Т., Засєкін Д. Компетентності та результати навчання як системотвірні елементи освітнього процесу. *Український педагогічний журнал*. 2020. № 3. 49-57.
5. В.М. Захарченко, В.І. Луговий, Ю.М. Рашкевич та Ж.В. Таланова, *Розроблення освітніх програм. Методичні рекомендації*, В.Г. Кремінь, Ред. Київ, Україна: ДП «НВЦ «Пріоритети», 2014.
6. Савченко О. Я. Діяльнісно-результатний підхід як чинник системної модернізації початкової освіти. *Модернізація освітнього середовища: проблеми та перспективи: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції* (11–12 жовтня 2019 р., м. Умань). Умань, 2019. С. 216–219. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/717504/>
7. Освітні програми Мукачівського державного університету. URL: <https://msu.edu.ua/osvitni-programi/>
8. Освітні програми ДВНЗ «Ужгородський національний університет». URL: <https://www.uzhnu.edu.ua/uk/infocentre/15566>

REFERENCES

1. Zakon Ukrainy «Pro vyshchu osvitu» [Law of Ukraine "On Higher Education"]. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> [in Ukrainian]
2. Rashkevych, Yu. M. (2014). Bolonskyi protses ta nova paradyhma vyshchoi osvity: monohrafiia [The Bologna

process and the new paradigm of higher education: monograph]. Lviv: Vydavnytstvo politekhniki. [in Ukrainian]

3. Baume, D. (n.d.). Writing and using good learning outcomes [Writing and using good learning outcomes]. URL: http://www.leedsbeckett.ac.uk/partners/files/Learning_Outcomes.pdf [in Ukrainian]

4. Zasiakina, T., & Zasiakin, D. (2020). Kompetentnosti ta rezultaty navchannia yak systemotvorni elementy osvitnoho protsesu [Competencies and learning outcomes as system-forming elements of the educational process]. *Ukrainskyi pedahohichnyi zhurnal*, 3, 49–57. [in Ukrainian]

5. Zakharchenko, V. M., Luhovyi, V. I., Rashkevych, Yu. M., & Talanova, Zh. V. (2014). Rozroblennia osvithnikh prohram. Metodychni rekomendatsii [Development of educational programs. Methodological recommendations], V. H. Kremin (Red.). Kyiv, Ukraina: DP «NVTs «Priorytety». [in Ukrainian]

6. Savchenko, O. Ya. (2019). Diialnisno-rezultatnyi pidkhid yak chynnyk systemnoi modernizatsii pochatkovoї osvity. *Modernizatsiia osvitnoho seredovyshcha: problemy ta perspektyvy: materialy Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii*. [Activity-result approach as a factor of systemic modernization of primary education] at Modernization of the educational environment: problems and prospects: materials of the International scientific and practical conference] (11–12 zhovtnia 2019 r., m. Uman). Uman, 216–219. [Elektronnyi resurs]. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/717504/> [in Ukrainian]

7. Osvitni prohramy Mukachivskoho derzhavnoho universytetu [Educational programs of Mukachevo State University]. URL: <https://msu.edu.ua/osvitni-programi/> [in Ukrainian]

8. Osvitni prohramy Derzhavnyj vyshhyj navchalnyj zaklad «Uzhgorodskij nacionalnyj universytet» [Educational programs of State Higher Educational Institution «Uzhgorod National University»]. URL: <https://www.uzhnu.edu.ua/uk/infocentre/15566> [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

МОЛНАР-ЧАТЛОШІ Андрея – здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти, спеціальність 011 Освітні, педагогічні науки, Мукачівського державного університету.

Наукові інтереси: програмні результати професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

MOLNAR-CHATLOSH Andreia – graduate student, third (educational and scientific) level of higher education, 011 Educational, Pedagogical Sciences Program, Mukachevo State University.

Scientific interest: program learning outcomes for pre-service primary school teachers professional training.

Стаття надійшла до редакції 27.02.2025 р.

Стаття прийнята до друку 18.03.2025 р.

УДК 378.096:347.823.4-047.22

DOI: 10.36550/2415-7988-2025-1-218-191-195

ПІВЕНЬ Микола –

кандидат педагогічних наук, доцент,
завідувач кафедри фізичної підготовки,
реабілітації та дрон-рейсингу
Української державної льотної академії
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8777-0475>
e-mail: costaluka011@gmail.com

ЗАХАРОВА Оксана –

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри фізичної підготовки,
реабілітації та дрон-рейсингу
Української державної льотної академії
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8301-2060>
e-mail: sanusiazakharova@gmail.com

ЛОПАТЮК Олена –

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри фізичної підготовки,
реабілітації та дрон-рейсингу
Української державної льотної академії
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2086-6250>
e-mail: lopatukelenka@gmail.com

МЕТОДИКА ФОРМУВАННЯ У КУРСАНТІВ - ПІЛОТІВ МОТИВАЦІЙНО-ЦІННІСНОГО СТАВЛЕННЯ ДО ФІЗКУЛЬТУРНО ОЗДОРОВЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті обґрунтовується значущість сформованості у курсантів-пілотів мотивації до фізкультурно оздоровчої діяльності. Для цього необхідно враховувати, що мотиваційно-ціннісне ставлення до фізкультурно оздоровчої діяльності розвивається не спонтанно, а в результаті специфічних, цілеспрямованих, формуючих дій, підкріплюється мотивами, свідомістю, здійснюється вольовими зусиллями і тому спрямована на найближчі чи віддалені навчальні цілі. Серед форм і методів процесу формування окресленої мотивації пріоритетна роль належить активним методам, що ґрунтуються на внутрішніх ресурсах та забезпечують прояв суб'єктних якостей в навчальній діяльності, позитивне спрямування зусиль на конструювання дій на основі власних рішень, можливостей, компетенцій і цінностей для досягнення результату. За цією схемою провідними мотивами курсантів-пілотів у фізкультурній діяльності стають внутрішні мотиви, мотиви досягнень та мотиви самовизначення, самоствердження та самовдосконалення.

Нині апробовано кілька шляхів формування у курсантів-пілотів окреслених мотивів. Їх психологічна і педагогічна цінність полягає в прояві самостійності курсантів-пілотів у фізкультурній діяльності, що забезпечує: високий рівень вмотивованості до фізкультурної діяльності, безперервне вдосконалення власного потенціалу; формування здатності добровільно і самостійно ставити цілі фізичного самовдосконалення, розробку плану щодо їх реалізації, нести відповідальність за прийняті рішення; ефективну співпрацю на суб'єктному рівні в фізкультурній діяльності, будувати конструктивні стосунки з оточуючими; змістовну регуляцію своїм станом, власними ресурсами.

Ключові слова: мотивація до фізкультурно оздоровчої діяльності, мотиви досягнень, самовизначення, самоствердження та самовдосконалення, фізкультурно-оздоровчі компетентності, активні методи.

PIVEN Mykola –

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Head of Physical Training, Rehabilitation
and Drone-Racing Department of
Ukrainian State Flight Academy
ORCID: 0000-0002-8777-0475
e-mail: costaluka011@gmail.com

ZAKHAROVA Oksana Vitaliivna –

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of Physical Training,
Rehabilitation and Drone-Racing Department of
Ukrainian State Flight Academy
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8301-2060>
e-mail: sanusiazakharova@gmail.com

LOPATIUK Olena –

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate
Professor of Physical Training, Rehabilitation and Drone-Racing
Department of Ukrainian State Flight Academy
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2086-6250>
e-mail: lopatukelenka@gmail.com

METHODOLOGY FOR FORMING PILOT CADETS' MOTIVATIONAL AND VALUE-BASED ATTITUDES TOWARD HEALTH-ENHANCING PHYSICAL ACTIVITIES

The article substantiates the importance of developing motivation for health-enhancing physical activities among pilot cadets. It emphasizes that a motivational and value-based attitude toward health-enhancing physical activities does not develop spontaneously but as a result of specific, purposeful, formative actions supported by motives, awareness, and willpower. This attitude is directed toward both short-term and long-term educational goals. Among the methods used to foster such motivation, active methods take priority, as they rely on internal resources, ensure the expression of subject qualities in educational activities. Active methods positively direct efforts toward constructing actions based on personal decisions, capabilities, competencies, and values to achieve results. According to this framework, the leading motives for pilot cadets in health-enhancing physical activities are intrinsic motivation, achievement motives, and motives for self-determination, self-affirmation, and self-improvement.

Several approaches have been tested to cultivate these motives among pilot cadets. Their psychological and pedagogical value lies in fostering cadets' independence in health-enhancing physical activities, ensuring a high level of motivation for physical activity, continuous self-improvement, the ability to set personal health-oriented goals independently, develop plans for their implementation, and take responsibility for their decisions. Additionally, these approaches promote effective cooperation in physical activities, constructive relationships with peers, and self-regulation of one's physical and psychological state.

Key words: motivation for health-enhancing physical activities, achievement motives, self-determination, self-affirmation, self-improvement, health-enhancing physical activities competencies, active methods.

Problem Statement and Relevance. Interest in the problem of forming a motivational and value-based attitude toward health-enhancing physical activities as a didactic construct of personality-oriented professional education for future aviation specialists is driven by the active search for didactic tools to enhance individuals' explicit and potential capabilities for performing professional tasks effectively in various flight conditions [1]. A broad range of scientific studies [3; 4; 5] and years of systematic physical training in aviation higher education institutions indicate that one of the possible solutions to this highly relevant problem in flight practice is competency-based physical and psychophysiological training [7].

This approach is based on personal and professional motives that reinforce the significance of physical training tools for the formation of general and specialized health-enhances physical competencies and professional reliability. Under such conditions, physical training for pilot cadets can achieve its objectives to the extent that it creates a demand for personal engagement and creative effort in physical activities. Since competency-based physical and psychophysiological training, according to this interpretation, is a form of creative development in forming health-enhanced physical competencies, it is justifiably considered a technology that translates educational activities into a mode of personal development. Such way cadets become active participants in their educational journey, integrating knowledge, skills, and competencies to address defined tasks. For this reason, the issue of forming a motivational and value-based attitude toward forming health-enhanced physical activities among future aviation specialists, within the context of a personal approach, has become a priority in the aviation sector and higher education institutions. The formation of personal physical culture in the process of professional training in higher education institutions has been analyzed in the works of N.L. Korzh [4], O.V. Zakharova, T.Ye. Motuzenko, and V.V. Makhno [3]. The authors emphasize that the attitude toward the values of physical culture acquires positive motivation under the condition of transforming external stimulating influences on the student's personality into internal driving forces as a way of "appropriating" and internalizing the spiritual values developed by humanity in the field of physical culture. Recent

studies have focused on the essence of personal physical culture among higher education students. The content characteristics significantly influence its role in transforming the system of values, their essential renewal, which is a prerequisite for constructive self-activation in health-enhanced physical activities. At the same time, a review of the literature reveals that the issue of forming a motivational and value-based attitude toward physical activities among future aviation specialists in the context of personal and professional self-improvement has not been the subject of specialized research. Its relevance and insufficient development determined the objective of our study.

Objective of the Article. The article aims to examine ways to consolidate the significance of physical exercise in educational activities for future aviation specialists, considering the realities of their readiness for professional and personal self-improvement.

Main Research Material. Research on the formation of health-enhanced physical activities and professional competencies among cadets has revealed the complexity of forming a motivational and value-based attitude toward physical activities, interpreting it in the context of professional and personal self-improvement. It is evident that the list of health-enhanced physical competencies should include not only the constructs of psychological, pedagogical, and physical education knowledge presented by researchers but also relatively new physical competencies formed through interdisciplinary synthesis. At the moment, it is worth talking about a new interdisciplinary construct of health-enhanced physical competencies, which are not only subject-oriented but also subjectively indicative. Thus, a cadet's motivational and value-based attitude toward physical training, conscious self-determination toward a healthy lifestyle, physical self-development, and self-surpassing in achieving physical improvement goals during exercise is a complex didactic construct integrating personal engagement in physical activities. This ensures necessary self-activation.

To revitalize the process of physical and psychophysiological training and make it genuinely meaningful for each individual, educational activities in this discipline should focus on updating the subjective conditions for improving the health-enhanced physical competencies of pilot cadets. A

cadet's focus on personal professional and personal growth within the competency-based educational process of physical and psychophysiological training represents the ideal moment for motivating them toward professional and personal self-improvement. This process is associated with the realization of the transcendent essence of creative thinking and the modeling of a synergistic organization of regular physical exercise. The criterion for the effectiveness of health-enhanced physical competence of pilot cadets can be factors that are formed in the individual in the unity of both operational and motivational components. Only under such conditions, a person on his own initiative, on the basis of internal need, will show certain qualities in physical education, regardless of external motives, control and coercion. The value of a pilot cadet's personal qualities in physical activities is assessed considering the motivational basis of their engagement.

The operational component is manifested in self-learning skills, which predominantly appear as external expressions of activity, whereas the motivational component is purely an internal characteristic of the cadet's core personality. If these components are considered together, it can be argued that internal motivation in health-enhanced physical activities is primarily driven by personal motives, needs, and interests, while external motivation is influenced by various stimuli and situational factors. Justifying the importance of the formation in pilot cadets of motivation for physical education, it is necessary to take into account that it does not develop spontaneously, but as a result of specific, purposeful, formative actions. These actions are supported by motives, consciousness, and volitional efforts and therefore aimed at immediate or distant learning goals. Among the forms and methods of the process of forming an outlined motivation, the priority role belongs to active methods based on various sources. Research on motivational sources by J. Barbuto and R. Scholl [9] identifies five primary sources: intrinsic processes, instrumental motivation, external self-concept, internal self-concept, and goal internalization. In particular, the motive is the urge of the individual to self-activity, which is associated with an attempt to satisfy certain needs in regular physical exercises. As a result of awareness and experience of these needs in the individual there are certain motives for actions, as a result of which these needs are satisfied.

As for motivation, it encompasses the internal and external driving forces that encourage cadets to engage in physical exercise, defining the boundaries, forms and focus of physical activity, while orienting it toward achieving specific goals. The motivational sphere of personality is a structural integrity that combines intentions, beliefs, motives, needs, stimuli, and interests. Each individual possesses these sources of motivation in varying proportions with dominance shifting based on individual. It is only about the prevalence of a particular source of motivation in human activity. For self-movement in physical activities, the priority motivational sources for pilot cadets are the internal self-concept and goal internalization. They direct internal resources toward the expression of subject qualities in educational

activities. This ensures a positive orientation of efforts toward constructing actions based on personal decisions, capabilities, competencies, and values for achieving results. In this framework, the leading motives in cadets' physical activities include intrinsic motivation, achievement motives, and motives for self-determination, self-affirmation, and self-improvement. The formation of these motives requires a comprehensive approach. The prerequisite for internal motivation development is the process of personal self-awareness and the formation of self-organization potential [1]. Researchers emphasize that this can be achieved through systematic self-reflection, active engagement, and structuring of personal actions [2; 5]. Psychological and pedagogical value of the declared ways for forming outlined motives among pilot cadets is the manifestation of independence in the decisions made, which ensures:

- a high level of motivation for physical education;
- continuous improvement of own potential;
- the formation of the ability to set the goals of physical self-improvement voluntarily and independently, the development of a plan for their implementation, to be responsible for the decisions made;
- effective cooperation at the subject level in physical education, build constructive relationships with others;
- meaningful regulation of their state, their own resources.

In addition to the efforts that the cadet-pilot should make independently to form internal motivation, we consider effective the influence on future aviation specialists on the part of the instructors during the educational process. Pedagogical instructors, forming internal motivation, should provide cadets with a feeling of complete mental and physical presence in the process of training, concentration of attention, thoughts and feelings on the business, a clear awareness of the goals of the work, a sense of confidence in their actions, knowledge of what to do at any time, lack of fear for the occurrence of possible mistakes or failures. In the process of training, instructors should organize their educational activities in such a way, choose forms and methods of teaching material, assessing success, etc. So, this way cadets have a positive emotional state, they receive joy from activity in the classroom, feel a state of inspiration and get pleasure. To improve internal motivation, it is important to form a sense of their own capabilities for the pilot cadets, their effectiveness, the ability to influence the educational situation and change it. A powerful tool for the formation of internal motivation is a sense of one's own competence in organizing physical education activities, confidence in one's actions.

- Studies of scientists allow us to consider the method of creating a situation of free choice by a cadet as a powerful source of positive motivation for regular physical exercises and the development of independence and initiative [7]. Therefore, during classes it is necessary for the instructor to create such cooperation with the cadets, as a result of which various pedagogical situations arise that encourage

them to make their own choices, increase the sense of responsibility and experience for their solution. In situations where the cadets have to make an independent free choice, the goal is perceived differently. There is an opportunity to evaluate their own resources and increase interest in the problem significantly. In general, the situation of the cadets' free choice during physical and psychophysiological training is an important source of the development of individuality, when they, on the basis of analyzing own knowledge, skills, experience, make an independent decision, for which they then feel responsible. Now several ways to create a situation of free choice have been tested. In particular, cadets are invited to choose various physical exercises for the development of certain physical qualities independently. They can choose forms and methods to improve overall health-enhanced physical activities, develop a plan for their own physical improvement independently and present it in a group. Educators play a critical role in shaping internal motivation by fostering an educational environment where cadets experience full cognitive and physical presence, attention concentration, goal clarity, confidence in actions, and freedom from fear of failing. Teaching methods should be designed to evoke positive emotions, enhance engagement, and foster intrinsic motivation by encouraging cadets to take ownership of their training. A significant theoretical and practical interest was the study of ways to form a positive attitude among cadets toward physical and psychophysiological training, which can be implemented by the department during extracurricular time. These include:

- *Lectures.* The goal of lectures is to disseminate knowledge on specific issues related to competency-based physical and psychophysiological training. The main advantages of lectures include their structured and systematic information delivery, as well as minimal organizational costs and technical equipment requirements. However, a downside of this method is that information may not always be heard, understood, or retained, and there are limited opportunities for emotional engagement and the formation of emotional attitudes.

- *Discussions.* This method is one of the most engaging for cadets, enhancing their involvement in activities and allowing them to share personal experiences. However, discussions are primarily an informational method aimed at informing a group on specific issues and forming convictions when working with groups that have differing viewpoints on a given problem.

- *Debates and Discussions.* These methods generate interest, stimulate active information-seeking regarding self-organization in physical activities, and contribute to deep learning of autodidactic material. During debates, cadets are usually divided into active and passive participants, defending their viewpoints without necessarily forming a unified positive model. The primary goal of this method is to increase engagement and develop participants' convictions.

- *Workshops.* According to K. Fopel, a workshop is an intensive educational event in which

participants, through their own activities, discover that they know and can do more than they initially thought and learn from people they did not expect to learn from [8, p. 13]. This method shapes cadets' views, skills, and corresponding behavior in educational activities, constructing a specific experience of a creative approach to problem-solving that can later be shared with others. The workshop serves as an organizational form that enables cadets to transform their own competence into a functional management tool for professional and personal self-improvement in physical activities. The content of the workshop, structured according to the "do it yourself" principle and directed by the cadet toward self-improvement, represents an expansion and enhancement of their initial ability for self-learning [6].

- When planning such activities, it is essential to consider scientific observations emphasizing that, for personal competence to be effectively realized in physical fitness activities, an individual must possess initiative. Initiative is expressed in the ability to set goals independently, plan their achievement, and organize activities accordingly. To fulfill these objectives, cadets should develop the ability to restrain impulses consciously that hinder progress in educational activities and activate those that contribute to achieving their goals and completing independent tasks. By demonstrating initiative in training sessions, cadets foster readiness for the active search of effective methods to accomplish established objectives.

- This requires significant time and effort to be completed; demands the mobilization and distribution of physical and mental energy throughout intense physical work until the individual's action plan is fully executed. Such prolonged exertion of willpower is impossible without initiative and positive motivation for independent physical exercise. Cadets consciously endure difficulties to accomplish their immediate and long-term objectives. It is within independent physical activities that the ability to perceive, evaluate, and analyze situations is vividly manifested. Every instance necessitates independent decision-making and the demonstration of initiative to solve specific tasks, particularly in specialized areas directly influencing the self-development of future aviation professionals in their educational activities.

Conclusions and Future Research Directions.

The issue of forming a motivational and value-based attitude toward health-enhanced physical activities among pilot cadets is complex and multifaceted. Given the influence of the educational environment, cadets should be able to transform these influences into a personal conceptual understanding of self-directed learning in physical activities. This will enable them to develop an individual algorithm for professional and personal self-improvement. Addressing this urgent pedagogical issue requires further empirical research and the development of a structured strategy for gradual motivational formation during initial flight training.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Боришевський М. Дорога до себе: від основ суб'єктності до вершин духовності: монографія. Київ: Академвидав, 2010. 416 с.
2. Вознюк О. В., Дубасенюк О. А. Інноваційний підхід до аналізу професійної компетентності сучасного фахівця. *Інновації у вищій освіті: проблеми, досвід, перспективи*: монографія / за ред. П. Ю. Сауха. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. Івана Франка, 2011. С. 328–346.
3. Захарова О.В., Мотузенко Т.С., Махно В.В. Формування особистісної фізичної культури у процесі професійної підготовки у закладах вищої освіти. *Наукові записки КДП ім. В. Винниченка. Педагогічні науки*. Кропивницький, 2023. Вип. 211. С. 138–211.
4. Корж Н. Л. Мотиваційно-ціннісне ставлення студентів технічних спеціальностей до самостійних занять фізичною культурою. *Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту*. Харків: ХОВНОКУ–ХДАДМ, 2012. № 6. С. 84–88.
5. Курінський В.О. Постпсихологічна філософія здоров'я. *Лекції*. Київ: САМІТ-КНИГА, 2017. 496 с.
6. Півень М.І., Півень В.В. Особистість курсанта як ядро інтеграції психолого – педагогічних компетенцій в освітньому просторі льотної ВНЗ. *Вісник Глухівського Національного педагогічного університету імені Олександра Довженка. Педагогічні науки*. Глухів, 2018. Вип. 1. С. 96–102.
7. Теоретико-методичні засади формування у майбутніх авіаційних фахівців фізкультурно-оздоровчої компетентності: монографія / авт. кол.: Півень М.І., Захарова О.В.; Лопатюк О.В., Редозубов О.А.; за заг. ред. М.І. Півня. Кропивницький: УДІА, 2025. 366 с.
8. Фопель К. Ефективний воркшоп. Динамічне навчання. Генезис, 2003. 368 с.
9. Barbuto, J. E., Schol, R.W. (1998). Motivation sources inventory: development and validation of new scales to measure an integrative taxonomy of motivation. *Psychological Reports*, 82 (3), C.1011–1022.

REFERENCES

1. Boryshevskiy, M. (2010). *Doroha do sebe: vid osnov subiektnosti do vershyn dukhovnosti* [The Road to Oneself: From the Foundations of Subjectivity to the Heights of Spirituality]: monohrafiia. Kyiv: Akademvydav. 416 s. [in Ukrainian]
2. Vozniuk, O. V., Dubaseniuk, O. A. (2011). *Innovatsiyni pidkhid do analizu profesiinoy kompetentnosti suchasnoho fakhivtsia* [Innovative Approach to the Analysis of Professional Competence of a Modern Specialist]: monohrafiia. Zhytomyr: Vyd-vo ZhDU im. Ivana Franka. S. 328–346 [in Ukrainian]
3. Zakharova, O.V., Motuzenko, T.S., Makhno, V.V. (2023). *Formuvannya osobystisnoi fizychnoi kultury u protsesi profesiinoy pidhotovky u zakladakh vyshchoi osvity* [Formation of Personal Physical Culture in the Process of Professional Training in Institutions of Higher Education]. *Kropyvnytskyi. V.211. S.138–211* [in Ukrainian]
4. Korzh, N. L. (2012). *Motyvatyino-tsinnisne stavlennia studentiv tekhnichnykh spetsialnostei do samostiinykh zaniat fizychnoiu kulturoiu* [Motivational and Value Attitude of Students of Technical Specialties to Independent Physical Education]. *Kharkiv: KhOVNOKU–KhDADM. № 6. S. 84–88.* [in Ukrainian]
5. Kurinskyi, V.O. (2017). *Postpsykholohichna filosofiiia zdorovia* [Postpsychological Philosophy of Health]. Kyiv: SAMIT-KNYHA. 496 s. [in Ukrainian]
6. Piven, M.I., Piven, V.V. (2018). *Osobystist kursanta yak yadro intehtatsii psykholoho – pedahohichnykh kompetentsii v osvithomu prostori lotnoho VNZ* [The Personality of a Cadet as the Core of the Integration for Psychological

and Pedagogical Competencies in the Educational Space of a Flight University]. *Visnyk Hlukhivskoho Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni Oleksandra Dovzhenka. Pedahohichni Nauky. V. 1. S. 96–102* [in Ukrainian]

7. *Teoretyko-metodychni zasady formuvannya u maibutnikh aviatsiinykh fakhivtsiv fizkulturno-ozdorovchoi kompetentnosti* [Theoretical and Methodical Principles of Physical and Health Competence Formation in Future Aviation Specialists of]: monohrafiia / avt. kol.: Piven M.I., Zakharova O.V.; Lopatiuk O.V., Redozubov O.A.; za zah. red. M.I. Piven. *Kropyvnytskyi: UDLA, 2025. 366 s.* [in Ukrainian]

8. Fopel, K. (2003). *Efektivnyi vorkshop. Dynamichne navchannia* [Effective Workshop. Dynamic Teaching]. *Vyd. Henezys. 368 s.* [in Ukrainian]

9. Barbuto, J. E., Schol, R.W. (1998). *Motivation Sources Inventory: Development and Validation of New Scales to Measure an Integrative Taxonomy of Motivation*. *Psychological Reports*, V. 82 (3). P. 1011–1022 [in English]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ПІВЕНЬ Микола – кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри фізичної підготовки, реабілітації та дрон-рейсингу Української державної льотної академії.

Наукові інтереси: проблема розвитку особистості в фізкультурно-оздоровчій діяльності, психофізіологічна та психологічна готовність до професійної діяльності.

ЗАХАРОВА Оксана – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри фізичної підготовки, реабілітації та дрон-рейсингу Української державної льотної академії.

Наукові інтереси: формування компетенцій майбутнього авіаційного фахівця засобами фізичної і психофізіологічної підготовки та краєзнавчого туризму.

ЛОПАТЮК Олена – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри фізичної підготовки, реабілітації та дрон-рейсингу Української державної льотної академії.

Наукові інтереси: формування професійно важливих якостей майбутніх авіаційних фахівців, інноваційні технології розвитку фізкультурно-оздоровчих компетентностей.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

PIVEN Mykola – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, The Head of Physical Training, Rehabilitation and Drone-Racing Department of Ukrainian State Flight Academy.

Scientific interests: problems of individual development in health-enhanced physical activities; psychophysiological and psychological reliability for professional activity.

ZAKHAROVA Oksana – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of Physical Training, Rehabilitation and Drone-Racing Department of Ukrainian State Flight Academy.

Scientific interests: forming competencies of a future aviation specialist through physical and psychophysiological training and local history tourism

LOPATYUK Olena – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of Physical Training, Rehabilitation and Drone-Racing Department of Ukrainian State Flight Academy.

Scientific interests: forming professionally important qualities of future aviation specialists, innovative technologies for the development of physical education and health-improving competencies.

Стаття надійшла до редакції 26.02.2025 р.

Стаття прийнята до друку 12.03.2025 р.

УДК 378:37.011.3-057.87:378.147:811.161.2:001.4(045)
DOI: 10.36550/2415-7988-2025-1-218-196-200

ПОПОВИЧ Надія –

кандидат філологічних наук, доцент кафедри
філологічних дисциплін та соціальних комунікацій
Мукачівського державного університету
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9259-5069>
e-mail: n.f.popovych@gmail.com

РОЗВИТОК ТЕРМІНОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ ПІД ЧАС ВИКЛАДАННЯ ДИСЦИПЛІНИ «УКРАЇНСЬКА МОВА ЗА ПРОФЕСІЙНИМ СПРЯМУВАННЯМ»

У статті досліджено специфіку розвитку термінологічної компетентності у здобувачів вищої освіти під час викладання дисципліни «Українська мова за професійним спрямуванням». З'ясовано, що майбутні фахівці у процесі вивчення дисципліни «Українська мова за професійним спрямуванням» повинні засвоїти термінологію обраного фаху, зокрема знати терміни, які властиві їхній майбутній професії, значення цих термінів, правильне їх наголошування, написання та доречне використання у процесі фахової комунікації. Актуальність проблеми викликана важливістю розвитку термінологічної компетентності майбутніх фахівців під час викладання дисципліни «Українська мова за професійним спрямуванням». Адже знання термінів обраного фаху є необхідною умовою усного та писемного професійного спілкування усіх фахівців. Висвітлено теоретичні основи вивчення здобувачами вищої освіти термінології. Майбутні фахівці повинні знати історію виникнення термінів, їхню сферу вживання, специфіку вживання, повинні вміти визначати терміни у тексті, пояснювати їхнє значення, доцільно використовувати їх в усній та писемній фаховій комунікації, добирати синоніми, при потребі користуватися термінологічними словниками тощо. Визначено, що для засвоєння нових теоретичних знань про терміни, значень термінів обраного фаху, їхніх властивостей необхідно застосовувати доречну систему вправ, які сприятимуть виробленню у здобувачів вищої освіти необхідних для їхньої майбутньої професійної діяльності комунікативних умінь і навичок. Розроблено систему вправ для закріплення теоретичних знань майбутніх фахівців про терміни. Доведено, що для розвитку термінологічної компетентності у здобувачів вищої освіти треба ознайомлювати їх з ґрунтовними теоретичними знаннями про термінологію, застосовувати такі вправи, які сприяли б закріпленню знань майбутніх фахівців про терміни. Обґрунтовано, що вдало розроблені вправи мають важливе значення для вироблення й удосконалення у здобувачів вищої освіти вмінь і навичок правильного вживання термінів обраного фаху під час професійного спілкування.

Ключові слова: термінологічна компетентність, термінологія, терміни, термінологічна лексика, фахова комунікація, вправи, фаховий текст.

POPOVYCH Nadiia –

Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor of the Department
of Philological Disciplines and Social Communications of
the Mukachevo State University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9259-5069>
e-mail: n.f.popovych@gmail.com

DEVELOPMENT OF TERMINOLOGICAL COMPETENCE IN HIGHER EDUCATION STUDENTS DURING TEACHING THE DISCIPLINE «UKRAINIAN LANGUAGE FOR PROFESSIONAL PURPOSES»

The article examines the specifics of the development of terminological competence in higher education students during the teaching of the discipline «Ukrainian language for professional purposes». It was found that future specialists in the process of studying the discipline «Ukrainian language for professional purposes» must master the terminology of their chosen specialty, in particular, know the terms that are inherent in their future profession, the meaning of these terms, their correct stressing, writing, and appropriate use in the process of professional communication. The relevance of the problem is caused by the importance of developing the terminological competence of future specialists during the teaching of the discipline «Ukrainian language for professional purposes». After all, knowledge of the terms of the chosen specialty is a necessary condition for oral and written professional communication of all specialists. The theoretical foundations of the study of terminology by higher education students are highlighted. Future specialists must know the history of the emergence of terms, their scope of use, the specifics of their use, must be able to define terms in the text, explain their meaning, appropriately use them in oral and written professional communication, select synonyms, use terminological dictionaries if necessary, etc. It has been determined that in order to master new theoretical knowledge about terms, the meanings of terms in the chosen specialty, and their properties, it is necessary to apply an appropriate system of exercises that will help students develop the communicative skills and abilities necessary for their future professional activities. A system of exercises has been developed to consolidate the theoretical knowledge of future specialists about terms. It has been proven that in order to develop terminological competence in higher education students, it is necessary to familiarize them with thorough theoretical knowledge about terminology, to use exercises that would contribute to consolidating future specialists' knowledge about terms. It is substantiated that successfully developed exercises are important for developing and improving the skills and abilities of higher education students to correctly use the terms of their chosen profession during professional communication.

Key words: terminological competence, terminology, terms, terminological vocabulary, professional communication, exercises, professional text.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Вивчаючи дисципліну «Українська мова за професійним спрямуванням», здобувачі вищої освіти повинні засвоїти термінологію обраного фаху, зокрема знати терміни, які властиві

їхній майбутній професії, значення цих термінів, правильне їх наголошування, написання та доречне використання у процесі фахової комунікації. Актуальність проблеми викликана важливістю розвитку термінологічної компетентності майбутніх

фахівців під час викладання дисципліни «Українська мова за професійним спрямуванням». Адаптація знання термінів обраного фаху є необхідною умовою усного та писемного професійного спілкування усіх фахівців.

Важливими завданнями у вирішенні цієї проблеми є висвітлення теоретичних основ розвитку термінологічної компетентності здобувачів вищої освіти, розробка системи вправ для закріплення знань майбутніх фахівців про терміни, визначенні ролі вправ у виробленні та вдосконаленні в здобувачів вищої освіти умінь і навичок правильного вживання термінів обраного фаху під час професійного спілкування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження важливих проблем формування необхідних компетентностей майбутніх фахівців різних спеціальностей висвітлювали у своїх працях такі вчені, як Н. Березовська-Савчук, Л. Цоуфал, В. Вітюк, І. Гарбар, А. Гарбар, І. Данильченко, Н. Діденко, К. Климова, І. Кучеренко, О. Плужник, З. Шевчук та ін. Термінологічну компетенцію здобувачів вищої освіти досліджували І. Гуменюк [3], О. Кабиш [5], Р. Черновол-Ткаченко [7], формування термінологічної компетентності майбутніх фахівців вивчали В. Авраменко [1; 2], Г. Ракшанова, І. Назаренко [6] та ін.

Стаття І. Гуменюк присвячена аналізу функціональних можливостей змістового наповнення дисципліни «Українська мова (за професійним спрямуванням)» щодо формування основ термінологічної компетенції майбутніх учителів початкових класів. У її дослідженні окреслено шляхи вдосконалення рівня термінологічної культури [3].

Статтю О. Кабиш присвячено формуванню термінологічної компетенції як обов'язкового складника мовленнєвої культури фахівців [5]. Зокрема, вчена зазначає, що «продуктивність засвоєння термінів та їх активне використання в усному й писемному українському фаховому мовленні залежить від цілеспрямованої роботи викладача і студентів на лекційних і практичних заняттях, а також під час індивідуальної і самостійної роботи. Виконання різних завдань і вправ сприяє формуванню стійкого інтересу до вивчення дисципліни, активної пізнавальної діяльності, самостійності й творчості студентів, розвиває вміння критичного аналізу сприйнятої інформації, а також свідомому засвоєнню термінів, що в подальшому забезпечить ефективне формування професійно-мовленнєвої компетенції» [5, с. 78].

Р. Черновол-Ткаченко у своїй науковій статті розглядає проблему вироблення термінологічної компетенції здобувачів вищої освіти спеціальності «Менеджмент» як невід'ємного складника культури їхнього професійного мовлення на заняттях з української мови за професійним спрямуванням і доходить висновку, що «формування термінологічної компетенції високого рівня забезпечить раціональна система методів навчання, скерованих на поетапне опанування фахової термінології, яке уможливить оволодіння термінологічним словником і його постійне якісне

поповнення й сприятиме виробленню умінь працювати з термінологічною лексикою й навичок правильного терміновживання в спеціальних текстах» [7, с. 315].

Попри наявні здобутки, питання розвитку термінологічної компетентності у здобувачів вищої освіти під час викладання дисципліни «Українська мова за професійним спрямуванням» досліджено недостатньо. Зокрема, більш ґрунтовного вивчення потребує специфіка розвитку термінологічної компетентності здобувачів вищої освіти. Особливу увагу необхідно приділити розробці вправ для розвитку термінологічної компетентності майбутніх фахівців.

Мета статті – розкрити особливості розвитку термінологічної компетентності здобувачів вищої освіти під час викладання дисципліни «Українська мова за професійним спрямуванням».

Виклад основного матеріалу дослідження. У процесі вивчення дисципліни «Українська мова за професійним спрямуванням» важливою метою є засвоєння здобувачами вищої освіти термінології обраного фаху. Майбутні фахівці повинні знати історію виникнення термінів, їхню сферу вживання, специфіку вживання, повинні вміти визначати терміни у тексті, пояснювати їхнє значення, доцільно використовувати їх в усній та писемній фаховій комунікації, добирати синоніми, при потребі користуватися термінологічними словниками тощо.

Опрацювання наукової літератури свідчить про те, що вченими вивчаються питання формування термінологічної компетентності майбутніх фахівців. Зокрема, у статті В. Авраменко увагу зосереджено на формуванні термінологічної компетентності як обов'язкового складника мовно-професійної культури фахівців економічного профілю. З'ясовано зміст базових понять, визначено структуру мовленнєвої компетентності фахівців економічного профілю та зміст її компонентів, проаналізовано теоретичні й практичні питання, опрацювання і засвоєння яких підвищить рівень термінологічної компетентності майбутніх фахівців економічного профілю. Авторка зазначає: «Визначення ролі термінології у формуванні мовно-професійної компетентності фахівців будь-якої галузі знань є головною проблемою у сучасній професійній освіті» [1, с. 11-12].

В. Авраменко також розкрила особливості формування термінологічної компетентності майбутніх фахівців економічного профілю [2]. Для цього проаналізувала низку наукових досліджень із вказаної проблематики та на їхній основі обґрунтувала поняття «термінологічна компетентність майбутніх фахівців економічного профілю». У її публікації простежено сучасний стан сформованості досліджуваної компетентності в здобувачів економічної освіти, подано навчальні вправи, які застосовують здобувачі економічної освіти з метою формування вищевказаної компетентності. Учена зауважує, що «однією з необхідних умов професійної підготовки здобувачів економічної освіти є формування термінологічної компетентності, що виявляється у

прагненні до опанування лексичних особливостей сучасної української літературної мови, понятійно-термінологічного апарату предметної галузі знань, до вивчення дисциплін, орієнтованих на їхню майбутню професійну діяльність» [2, с. 22].

Г. Ракшанова, І. Назаренко акцентують на тому, що «формування професійно-термінологічної компетентності майбутніх спеціалістів зумовлено когнітивними процесами в сучасному науковому пізнанні» [6, с. 249]. У їхній статті досліджено компоненти, що стосуються професійної реалізації та розвитку майбутнього фахівця, його здатності засвоювати нові знання з подальшим їх практичним застосуванням [6].

Розвиток термінологічної компетентності майбутніх фахівців є одним із важливих завдань сучасної вищої освіти. Знання термінології є необхідною умовою фахової комунікації. Термін – це «слово або словосполучення, яке позначає поняття певної галузі знань чи діяльності людини» [8, с. 513]. Виділяють такі основні групи термінологічної лексики: математичну, фізичну, мовознавчу, літературознавчу, філософську, фінансову, хімічну, біологічну, музичну, спортивну тощо.

Для засвоєння нових теоретичних знань про терміни, значень термінів обраного фаху, їхніх властивостей необхідно застосовувати доречну систему вправ, які сприятимуть виробленню у здобувачів вищої освіти необхідних для їхньої майбутньої професійної діяльності комунікативних умінь і навичок. Зокрема, для закріплення знань майбутніх фахівців спеціальностей «Середня освіта (Природничі науки)», «Прикладна механіка», «Дошкільна освіта», «Початкова освіта», «Спеціальна освіта» (спеціалізація «Логопедія»), «Психологія», «Середня освіта (Англійська мова та зарубіжна література)», «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа» про групи термінологічної лексики можуть слугувати такі вправи:

1. Визначте, до яких груп термінологічної лексики належать подані слова.

I. Алюміній, амальгама, арил, асиметрія, алкіни, алмаз, асоціація, ацетилен, азида, білок, біосфера, дитинство, думка, емоційність, емпірія, емфаза, ентузіазм, збірник, гра, ілюстрація, інтонація, канікули, книга, кругозір учнів, орфоепія.

II. Амплітуда, ангстрем, базитність, байт, азоли, алгоритм, алкаліди, емоція, емпатія, ендопсихіка, епілепсія, здібність, зрілість, ідеалізація, ілюзія, каліграфія, коледж, культурно-освітня робота, лекція, методист, мотивація, педагогічна практика, письмо, навчальний процес, педагогічна дія.

III. Бекерель, бензини, акреція, анізотропія, анод, відчуття, вірогідність, геніальність, гуманізм, депресія, деструкція, дефектологія, дисоціація, підручник, школа, ініціативність, інтерес, конспект, навчальні посібники, орфографія, педагогічна майстерність, педагог, підлітковий вік, інтелект, кваліфікація.

2. Випишіть терміни вашої спеціальності.

I. Детермінант, дистильатор, біполімер, бориди металів, дихотомія, променезалам, галохромія, гальванічний елемент, евапоратор, ежектор, гемін,

гемоглобін, геном, генотип, електрон, епіцикл, деаерація, дезінфекція.

II. Абсорбція, автокаталіз, далекомір, двигун, автопротолиз, авторадіоліз, девіатор, діаліз, аглютинація, агрегат, еквівалент, електрод, адгезія, адитивність, рефрактор, когезія, диктант, дикція.

III. Автосугестія, автофілія, аберація, абразив, аглютинація, агнозія, аглікон, агломерат, акцентування, алексія, адвекція, адгезиви, аналогія, антиципація, апраксія, архетип, ізометрія, імерсія.

IV. Навчання, виховання, абстрагування, абулія, викладання, розвиток, адаптація, актуалізація, відтворення, знання, амнезія, аналізатор, вправа, гімназія, астенія, аутизм, аергель, аерозоль.

V. Буфер, віск, академія, буквар, вітаміни, волюконний кристал, вольт, вуглеводи, гаптен, геліон, вміння, навички, гідразиди, гідрат, грамотність, дидактика, журнал, завдання.

Як зауважує В. Авраменко, терміни та наукові поняття поділяються на цілу низку груп: 1) термінолексми, взяті з базових наук: загального та прикладного мовознавства, лінгвофілософії; 2) термінолексми, що функціонують як основні категорії лінгвостилістики; 3) назви номенклатурних одиниць, що використовуються в лінгвостилістиці як фахові терміни та поняття; 4) найменування функціональних стилів, підстилів, типів, жанрів тексту [1, с. 23].

Здобувачам вищої освіти необхідно засвоїти значення термінів обраного фаху. Для цього майбутнім фахівцям спеціальності «Середня освіта (Природничі науки)» можна рекомендувати такі вправи:

1. Поясніть значення поданих термінів.

Карбонат, лужність, мінімізація, місткість, нановиготовлення, медіатор, карбіди, молярність, карбокатіон, мезометрія, моніторинг, ліофільність, метааналіз, монотропія, люмінесценція, монотропія, механізм, металоїди, карбоксилювання, ліпопротеїн.

2. Визначте значення термінів. З сьомо складіть речення, якими зможете скористатися у своїй професійній діяльності.

Молекула, міжвузля, карбонілювання, наноінженерія, кавітон, міцела, карбеноїд, молізони, модифікатор, карбоніліміди, люмен, мікрогель, кавітація, карбоксаміди, карбаніон, механохімія, карбіни, макроцикл, молярний, нановиробництво.

3. З'ясуйте значення термінів й утворіть з ними речення фахового спрямування.

Катаболізм, мікроносій, лептон, мембрана, надпровідність, наносфера, метатезис, макролід, карбени, надпровідники, намагнічуваність, макромономер, карбонізат, карбогідрати, мітозиз, карбамати, модулятор, макропори, мезофаза, катафорез.

Майбутнім фахівцям треба вміти користуватися термінологічними словниками обраного фаху. Термінологічний словник – це «словник, що містить терміни певної наукової, технічної сфери або іншої галузі людських знань» [4, с. 722]. Термінографія – це «розділ лексикографії, що опрацьовує принципи побудови спеціальних термінологічних словників і який займається

практичним укладанням таких словників» [4, с. 808].

С. Шевчук, І. Клименко зазначають: «Системність термінології зумовлена двома типами зв'язків, які надають сукупності термінів системного характеру:

- логічними (якщо між поняттями певної галузі науки існують системні логічні зв'язки – а вони є в кожній науці, – то терміни, які називають ці поняття, мають теж бути системно пов'язаними);

- мовними (хоча терміни позначають наукові поняття, вони залишаються одиницями природної людської мови, а відповідно їм властиві всі ті зв'язки, які характерні для загальноживаних слів – синонімічні, антонімічні, словотвірні, полісемічні, граматичні, родо-видові тощо)» [8, с. 513-514]. Відтак, термінам, як і загальноживаним словам, властиві синонімічні зв'язки. Здобувачам вищої освіти необхідно вміти добирати до термінів відповідні синоніми. Зокрема, для вироблення таких умінь у майбутніх фахівців спеціальності «Середня освіта (Природничі науки)» можна застосовувати такі вправи:

1. До поданих термінів доберіть синоніми.

І. Гідрологія, гідрометр, капіляр, гідроенергія, капсула, балансир, бугель, кодола, гіпербола, гіперон, вентилятор, вентиль, коліматор, акумуляція, компактність, геодезія, годограф, гоніометр.

ІІ. Компаратор, аглютинація, компонент, гравітація, гідроакустика, гідрид, гідромеханіка, гідрофон, адіабатичність, градація, конденсор, гіпотетичність, акустика, комутатор, амперметр, амплітуда, гіроскоп, конденсатор.

2. Доберіть до поданих термінів синоніми та складіть з ними речення фахового спрямування.

Бісектриса, концентратор, конфігурація, біосинтез, абразія, абсолютність, адаптер, адитивність, вакуум, корба, корелятор, гіроскопічність, вертикаль, критерій, альтернація, аморфність, гетер, геодинаміка.

Здобувачам вищої освіти треба виробити вміння правильного написання термінів їхньої майбутньої спеціальності. Для вироблення таких умінь у майбутніх фахівців спеціальності «Середня освіта (Природничі науки)» можна використовувати такі вправи:

1. Запишіть правильно подані терміни.

Віртуал...на молекула, вологіст..., валентний зв...язок, виключений об...єм, дел...тагедрон, арсенул...фіди, вимір...яне значення, відносна в...язкість, буферна ємніст..., відносна селективніст..., вільно з...єднаний ланцюг, вод...яний газ, гексагонал...на система, гетерокіл...це, ас...м...трія, атропоізом...рія, глікокон...югат, ахіральний об...єкт, вугл...фікація, гел...ва точка, ац...тил...ни, ац...тиліди, біоперетворен...я.

2. Визначте правильне написання термінів вашого фаху. З п'ятьма термінами складіть речення.

Гетероцикліл...на група, вектор розсіян...я, ац...дозіз, виморожуван...я, баз...тність, вимушене коливан...я, арсонуван...я, випромінюван...я, асиметричн...е перетворен...я, віброн...ий перехід,

геом...тр...чний д...скр...птор, відбит...я, ац...толіз, відгалужен...я, ац...дим...трія, відновлен...я, ацетилен...ова група, відношен...я, ацильн...е розщеплен...я, відтворюван...ість, ац...дозіз, відщеплен...я, баз...тність, замішен...я, ацилюван...я, власне обертан...я.

Відтак, здобувачам вищої освіти необхідно засвоїти, що терміни – це «слова або словосполучення, використовувані для точного, максимально однозначного визначення понять, які утворюють специфіку різних галузей науки й техніки; основна форма мислення в науковій галузі, яка представлена однозначними словами, визначальною функцією яких виступає номінативна, а зміст яких представляють поняття» [4, с. 806-807]. Майбутнім фахівцям треба розуміти суть понять «термінологізація» та «детермінологізація». Термінологізація – це «перехід загальноживаних слів у терміни» [4, с. 808]. Детермінологізація – це «втрата терміном своїх дефінітивних і системних характеристик і перехід терміна до складу загальноживаних слів, що супроводжується втратою зв'язку зі спеціальним (науковим) поняттям і набуттям нового значення, здебільшого метафоричного» [4, с. 133].

Знання термінів є запорукою ефективного професійного спілкування фахівців усіх спеціальностей. Розуміння значень термінів сприяє точному формулюванню думок. Такі висловлювання правильно сприймаються слухачами і є для них зрозумілими й чіткими. І навпаки, нерозуміння значень термінів чи неправильне їх розуміння призводить до непорозумінь між співрозмовниками під час фахової комунікації. Тому здобувачам вищої освіти дуже важливо засвоїти значення термінів їхньої майбутньої професії.

Під час усного професійного мовлення необхідно правильно наголошувати всі терміни. Адже правильне наголошування є необхідною умовою досконалого фахового мовлення. Відтак, вивчаючи нові терміни, значну увагу необхідно приділяти правильному їх наголошенню. Для вироблення навичок правильного наголошення термінів обраного фаху необхідно застосовувати такі вправи, які зосереджували б увагу майбутніх фахівців на визначенні наголосу у професійній термінологічній лексиці.

У процесі писемного професійного спілкування треба вміти правильно писати усі терміни та терміносполучення. Знання правильного написання термінологічної лексики сприяє безпомилковому написанню фахових текстів. Орфографічні вміння є необхідними під час оформлення документів, які характерні для майбутньої професії здобувачів вищої освіти.

Як показує практика, застосування вправ відіграє важливу роль у розвитку умінь майбутніх фахівців правильно вживати терміни у процесі фахової комунікації.

Висновки та перспективи подальших розвідок напряму. Отже, для розвитку термінологічної компетентності у здобувачів вищої освіти треба ознайомлювати їх з ґрунтовними теоретичними знаннями про термінологію, застосову-

вати такі вправи, які сприяли б закріпленню знань майбутніх фахівців про терміни. Вдало розроблені вправи мають важливе значення для вироблення й удосконалення у здобувачів вищої освіти вмінь і навичок правильного вживання термінів обраного фаху під час професійного спілкування.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у ґрунтовному аналізі розвитку лексикографічної компетентності здобувачів вищої освіти.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Авраменко В. Термінологічна компетентність як компонент мовно-професійної культури фахівців економічного профілю. *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини*. Умань, 2017. Вип. 2. С. 7–14.

2. Авраменко В. Формування термінологічної компетентності майбутніх фахівців економічного профілю. *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини*. Умань, 2021. Вип. 4. С. 21–26.

3. Гуменюк І. Формування термінологічної компетенції студентів у контексті викладання дисципліни «Українська мова (за професійним спрямуванням)». *Освітній простір України*. Івано-Франківськ, 2014. Вип. 2. С. 38–42.

4. Загнітко А. Сучасний лінгвістичний словник. Вінниця: ТВОРИ, 2020. 920 с.

5. Кабиш О. О. Формування термінологічної компетенції студентів на заняттях з української мови (за професійним спрямуванням). *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 8. Філологічні науки (мовознавство і літературознавство)*. Київ, 2017. Вип. 7. С. 70–79.

6. Ракшанова Г. Ф., Назаренко І. Л. Формування фахової термінологічної компетентності у студентів. *Філологічні студії: Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету*. Кривий Ріг, 2018. Вип. 17. С. 249–260.

7. Черновол-Ткаченко Р. І. Формування термінологічної компетенції здобувачів вищої освіти спеціальності «Менеджмент». *Лінгвістичні дослідження: збірник наукових праць*. Харків, 2019. Вип. 50. С. 315–321.

8. Шевчук С. В., Клименко І. В. Українська мова за професійним спрямуванням. Київ: Алерта, 2011. 696 с.

REFERENCES

1. Avramenko, V. (2017). Terminologichna kompetentnist' yak komponent movno-profesiynoyi kul'tury fakhivtsiv ekonomichnoho profilu [Terminological competence as a component of the linguistic and professional culture of economic specialists]. *Zbirnyk naukovykh prats' Umans'koho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Pavla Tychny. Uman. Vyp. 2. S. 7-14.* [in Ukrainian]

2. Avramenko, V. (2021). Formuvannya terminologichnoyi kompetentnosti maybutnikh fakhivtsiv ekonomichnoho profilu [Formation of terminological competence of future specialists in the economic field]. *Zbirnyk naukovykh*

prats' Umans'koho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Pavla Tychny. Uman. Vyp. 4. S. 21–26. [in Ukrainian]

3. Humenyuk, I. (2014). Formuvannya terminologichnoyi kompetentsiyi studentiv u konteksti vykladannya dystsypliny «Ukrayins'ka mova (za profesiynym spryamuvannyam)» [Formation of terminological competence of students in the context of teaching the discipline «Ukrainian language (for professional purposes)»]. *Osvitniy prostir Ukrainy. Ivano-Frankivsk. Vyp. 2. S. 38–42.* [in Ukrainian]

4. Zahnitko, A. (2020). Suchasnyy lnhvistychnyy slovnyk [Modern Linguistic Dictionary]. Vinnytsia: TVORY. 920 s. [in Ukrainian]

5. Kabysh, O. O. (2017). Formuvannya terminologichnoyi kompetentsiyi studentiv na zanyattiyakh z ukrayins'koyi movy (za profesiynym spryamuvannyam) [Formation of terminological competence of students in Ukrainian language classes (for professional purposes)]. *Naukovyy chasopys NPU imeni M. P. Drahomanova. Seriya 8. Filolohichni nauky (movoznavstvo i literaturoznavstvo)*. Kyiv. Vyp. 7. S. 70–79. [in Ukrainian]

6. Rakshanova, H. F., Nazarenko, I. L. (2018). Formuvannya fakhovoyi terminologichnoyi kompetentnosti u studentiv [Formation of professional terminological competence in students]. *Filolohichni studiyi : Naukovyy visnyk Kryvoriz'koho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu. Kryvyi Rih. Vyp. 17. S. 249–260.* [in Ukrainian]

7. Chernovol-Tkachenko, R. I. (2019). Formuvannya terminologichnoyi kompetentsiyi zdobuvachiv vyshchoyi osvity spetsial'nosti «Menedzhment» [Formation of terminological competence of higher education applicants in the specialty «Management»]. *Linhvistychni doslidzhennya : zbirnyk naukovykh prats'.* Kharkiv. Vyp. 50. S. 315–321. [in Ukrainian]

8. Shevchuk, S. V., Klymenko, I. V. (2011). Ukrayins'ka mova za profesiynym spryamuvannyam [Ukrainian language for professional purposes]. Kyiv: Alerta. 696 s. [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ПОПОВИЧ Надія – кандидат філологічних наук, доцент кафедри філологічних дисциплін та соціальних комунікацій Мукачівського державного університету.

Наукові інтереси: педагогічні аспекти викладання української мови за професійним спрямуванням.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

POPOVYCH Nadiia – Candidate of Philological Sciences, Associate Professor of the Department of Philological Disciplines and Social Communications of the Mukachevo State University.

Scientific interests: pedagogical aspects of teaching the Ukrainian language in a professional direction.

Стаття надійшла до редакції 25.02.2025 р.

Стаття прийнята до друку 11.03.2025 р.

УДК 378.018.43:373.3.091.12.011.3-051

DOI: 10.36550/2415-7988-2025-1-218-200-205

ПОПОВА Тетяна –

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент

кафедри харчових технологій, легкої промисловості і дизайну Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна

ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-5952-0682>

e-mail: tpopova@karazin.ua

МИРОНЕНКО Аліна –

студентка I курсу

Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна

ORCID: <http://orcid.org/0009-0001-8251-4894>

e-mail: alina.myronenko@student.karazin.ua

ОСНОВНІ АСПЕКТИ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ВИХОВНОЇ РОБОТИ КУРАТОРА АКАДЕМІЧНОЇ ГРУПИ УНІВЕРСИТЕТУ

В статті розглянуто основні завдання інституту кураторства в сучасних умовах (допомогти розібратись і впорядкувати освітньо-виховну діяльність студентів, поєднати роботи кураторів зі студентським самоврядуванням, підтримати студентів у взаємодії із численними університетськими структурами і службами).

Встановлено основні принципи (гуманізм і толерантність; урахування індивідуальних нахилів і здібностей студентів; партнерство як форма стосунків між викладачами й студентами; єдність навчання, виховання та науково-дослідної роботи; пріоритет загальнолюдських та національних цінностей) та шляхи виховної роботи куратора у вищому навчальному закладі (формування наукового світогляду; громадянське та патріотичне виховання; правове виховання; моральне виховання; художньо-естетичне, трудове, фізичне виховання; екологічне виховання; професійно - педагогічне виховання).

Визначено пріоритетні напрями діяльності куратора: духовне та моральне виховання студента; національне виховання; патріотичне виховання; правове виховання; естетичне виховання; виховання культури навчальної та науково-дослідної діяльності; фізичне виховання.

З'ясовано складові діяльності кураторів є адаптація студентів до умов навчання; підтримка психологічного здоров'я студентів; допомога у формуванні в студентській групі атмосфери дружби, доброзичливості.

Для впровадження організаційно-виховна діяльність кураторів висвітлено основні форми: проведення зі здобувачами вищої освіти спеціальних тренінгів і семінарів; проведення заходів для консультування кураторів і викладачів; регулярне проведення кураторських міжвузівських нарад за участі адміністрації ВНЗ; організація на базі університету міжвузівських конференцій.

Акцентовано увагу на тому, що для ефективної організаційно-виховної роботи куратор повинен мати певні особистісні функції (аналітичну, організаційну, комунікативну та соціальну) та компоненти його діяльності (конструктивна організаційна, комунікативна рефлексивна).

В ході дослідження для здійснення ефективної роботи розроблено модель організаційно-виховної роботи куратора академічної групи університету, яка представлена наступними етапами діяльності: знайомство куратора з групою; планування організаційно-виховної роботи, здійснення організаційно-виховної роботи; діагностика результатів виховної роботи).

Ключові слова: організаційно-виховна робота, куратор, здобувач освіти, студент, університет.

POPOVA Tetiana –

Candidate of Pedagogical Sciences, docent at the

Department of Food Technology, light industry and design

V.N. Karazina Kharkiv National University

ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-5952-0682>

e-mail: tpopova@karazin.ua

MYRONENKO Alina –

I course student

V.N. Karazina Kharkiv National University

ORCID: <http://orcid.org/0009-0001-8251-4894>

e-mail: alina.myronenko@student.karazin.ua

MAIN ASPECTS OF THE ORGANIZATIONAL AND EDUCATIONAL WORK OF THE CURATOR OF THE ACADEMIC GROUP OF THE UNIVERSITY

The article deals with the main tasks of the Curatorial Institute in modern conditions (to help understand and streamline students' educational and educational activities, to combine the work of curators with student self-government, to support students in cooperation with numerous university structures and services).

Basic principles (humanism and tolerance; taking into account individual inclinations and abilities of students; partnership as a form of relationships between teachers and students; unity of education, upbringing and research work; priority of human and national values) and ways of educational work of the curator in higher education formation of scientific outlook; artistic, aesthetic, work, physical education;

The priority directions of activity of the curator are determined: spiritual and moral education of the student; national education; patriotic education; legal education; aesthetic education; education of culture of educational and research activities; Physical education.

The components of the curators' activity are to adapt to the conditions of study; support for students' psychological health; Assistance in the formation in the student group of atmosphere of friendship, kindness. For the introduction of organizational and educational activity of curators the main forms are covered: conducting with higher education applicants for special trainings and seminars; conducting measures for counseling curators and teachers; regular holding of curatorial inter-university meetings with the participation of the Higher Education Administration; Organization at the University of Inter-University Conferences.

It is emphasized that for effective organizational and educational work, the curator must have certain personal functions (analytical, organizational, communicative and social) and components of its activity (structural organizational, communicative reflexive).

In the course of the study for effective work, a model of organizational and educational work of the curator of the academic group of the university, which is represented by the following stages of activity: acquaintance of the curator with the group; planning of organizational and educational work, implementation of organizational and educational work; Diagnosis of educational results).

Key words: organizational and educational work, curator, education applicant, student, university.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Сьогодні, в складні часи для України, коли на території держави відбувається російсько-

українська війна, у людей спостерігається великий рівень психологічного перенавантаження, то в цих умовах велике значення для підтримки студентів

має діяльність інституту кураторів у вищих навчальних закладах. Саме від організаторських та особистісних – професійних якостей куратора групи залежить індивідуальне зростання студентів, збагачення їх життєвого досвіду духовними цінностями, формування найкращих людських якостей: совісті, порядності, інтелігентності, працелюбності.

Крім того, від куратора значною мірою залежить морально-психологічний клімат в групі в цілому, успішність соціальної адаптації до навчально-виховної системи, орієнтація в правах і обов'язках студентів, ставлення до наукової діяльності, формування інтересу до майбутньої професійної діяльності тощо.

Отже, у ході виховної діяльності куратор надає педагогічну і психологічну підтримку здобувачам освіти, формує їх інформаційний простір тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз наукових джерел та світового досвіду свідчить про певні теоретичні напрацювання вчених з питань діяльності та значущості куратора академічних груп у вищих навчальних закладах.

Так, дослідниця Авдєєва І. в своїй праці висвітлює зміст кураторських функцій, методологічне та методичне забезпечення процесу впровадження гуманістичних особистісно-орієнтованих технологій освіти в діяльність вищих навчальних закладів [1].

Науковці Матвіїшин Л., Гарань Н. в своїх роботах розкривають важливу роль куратора групи в організації навчально-виховного процесу [3, 5].

Психолого-педагогічні особливості виховної діяльності кураторів академічних груп у вишах розкривають у своїх працях Белова Л., Лучанінова О. (схарактеризували сутність виховної системи ВНЗ) [2, 4], Шевчук І. (підійшла до розгляду студентської академічної групи як об'єкта виховання у вищих навчальних закладах) [6], Троцько Г.В., Денисенко А.О. (дослідили процес організації виховної роботи кураторів у вищому навчальному закладі) [7].

Однак, проведений нами аналіз наукових джерел засвідчив недостатню розробленість специфіки організаційно-виховної діяльності куратора академічної групи університету й довів необхідність проведення подальших розвідок.

Мета статті: висвітлення основних аспектів діяльності куратора академічної групи та визначення моделі організаційно-виховної роботи куратора групи університету.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вивчення науково-педагогічної літератури [3] показує, що куратор – це науково-педагогічний працівник кафедри вищого навчального закладу, який відповідає за формування і контроль за реалізацією індивідуального навчального плану здобувачів вищої освіти. Куратор спрямовує свої зусилля на формування у студентів здорового способу життя, розкриття їхніх здібностей, любові до своєї професії, діловитості, уміння вести дискусію тощо.

Завдання інституту кураторства в сучасних умовах – допомогти розібратись і впорядити

освітньо-виховну діяльність студентів, але не нав'язувати власні погляди, не підміняти студента в його діяльності. Важливим є також те, щоб робота кураторів не йшла в розріз зі студентським самоврядуванням, а доповнювала б його, утворюючи єдину демократичну виховну систему. Крім того, особливо потрібною є допомога куратора у взаємодії студентів із численними університетськими структурами і службами, які здійснюють навчальну й позанавчальну діяльність, в організації спеціальних заходів, особливо загальноуніверситетського характеру.

Зазначимо, що основними шляхів виховної роботи куратора у вищому навчальному закладі є: формування наукового світогляду; громадянське та патріотичне виховання; правове виховання; моральне виховання; художньо-естетичне, трудове, фізичне виховання; екологічне виховання; професійно – педагогічне виховання. Основними засобами і формами реалізації цих напрямів роботи можуть бути диспути, конференції, бесіди, лекції, зустрічі тощо.

Встановлено, що до основних принципів, на яких базуються цілі та завдання виховної роботи куратора, належать: гуманізм і толерантність, повага до студентів, їхніх ціннісних орієнтацій і переконань, політичних симпатій тощо; урахування індивідуальних нахилів і здібностей студентів, рівня їхнього інтелектуального та загальнокультурного розвитку, специфіки майбутньої спеціальності; партнерство як форма стосунків між викладачами й студентами, співпраця у розв'язанні питань навчання, відпочинку, широке використання можливостей студентського самоврядування, підтримка і стимулювання студентських ініціатив; єдність навчання, виховання та науково-дослідної роботи, що передбачає добросовісне виконання кожним студентом своїх функціональних обов'язків і громадських доручень, участь у науково-дослідній роботі та громадському житті групи, університету; пріоритет загальнолюдських цінностей, їх органічне поєднання з цінностями національними.

Виходячи з цього, до основних завдань організаційно-виховного процесу віднесено: забезпечення умов для самореалізації особистості відповідно до її здібностей, власних і суспільних потреб та інтересів; розвиток світоглядної культури молодого людини, створення умов для вільного світоглядного вибору; формування патріотизму і національної свідомості, поваги та любові до України, шанування її історії; утвердження поваги до звичаїв та традицій; професійне виховання, яке передбачає формування мотивації студентів до досконалого володіння професійними знаннями, готових до роботи в умовах ринкових відносин; уведення студентів у світ господарського, соціального, політичного, культурного досвіду цивілізації і свого народу; виховання правової культури; формування моральної й естетичної культури, вироблення вміння правильно оцінювати і творити добро та красу; забезпечення розвитку повноцінного фізичного, психічного та духовного здоров'я студентів; розвиток екологічної культури,

розуміння необхідності гармонії між людиною і природою, у тому числі в майбутній професійній діяльності студентів; формування навиків соціальної активності, творчої ініціативи, підприємництва та особистої відповідальності за прийняті рішення та вчинки; виховання потреби в активній протидії виявам антигромадської поведінки, правопорушень, бездуховності, аморальності; формування потреби у постійному інтелектуальному, духовному і моральному збагаченні та самовдосконаленні [3, 7].

Для реалізації основних завдань і принципів виховної роботи є визначення певних пріоритетних напрямів діяльності куратора [1, 2, 4]: духовне та моральне виховання студента (формування особистісних якостей, які характеризують ступінь розвитку моральних цінностей, почуттів); національне виховання (історично обумовлена система ідей, поглядів, переконань, ідеалів, традицій, звичаїв та інших форм соціальної практики); патріотичне виховання (формування поваги та любові до Батьківщини, готовності захищати, збагачувати особистою працею); правове виховання (формування поваги до прав і свобод людей на основі знань норм і принципів чинного законодавства України); естетичне виховання (розвиток відчуття, розуміння і потреби у красі, з позицій естетичних правил оцінювати явища і процеси навколишньої дійсності); виховання культури навчальної та науково-дослідної діяльності (ціннісно-орієнтована система заснована на інтеграції логічних, інтуїтивних, евристичних, рефлексивних компонентів); фізичне виховання (орієнтація на здоровий спосіб життя).

Результатом діяльності куратора є набуття здобувачами вищої освіти соціального досвіду поведінки, формування національної самосвідомості, ціннісних орієнтацій і розвиток індивідуальних якостей особистості.

Виходячи з цього, що найважливішими складовими діяльності кураторів є адаптація студентів до умов навчання; підтримка психологічного здоров'я студентів, щоб протистояти викликам війни; допомога студентам у розв'язанні їхніх соціальних проблем і стимулювання раціонального проведення позанавчального часу; допомога у формуванні в студентській групі атмосфери дружби, доброзичливості, згуртованості та взаємної підтримки, в усвідомленні причетності її до університетського співтовариства викладачів і співробітників, об'єднаних однією організаційною культурою, системою поглядів і цінностей.

Організаційно-виховна діяльність кураторів досить багатогранна, яка передбачає застосування різних форм, серед яких:

- проведення зі здобувачами вищої освіти спеціальних тренінгів і семінарів, на яких вони одержують інформацію про результати діагностики їхніх індивідуальних якостей та інтересів, про специфіку взаємодії з іншими студентами, про нові методи та підходи у сфері консультування та їх підтримки;
- проведення заходів для консультування кураторів і викладачів з метою постійної

підтримки і розв'язання складних професійних ситуацій;

- регулярне проведення кураторських міжвузівських нарад за участі адміністрації ВНЗ для окреслення та розв'язання загальних проблем;
- організація на базі університету міжвузівських конференцій з питань удосконалення роботи кураторів та обміну досвідом роботи в даній сфері [1, 3].

Куратори академічних груп повинні вивчати інтереси студентів, рівень активності до різних форм позааудиторної роботи, розуміння її значущості, спрямованості до соціально-педагогічної взаємодії, сформованість емоційної культури тощо.

Для ефективної організаційно-виховної роботи куратор повинен мати певні особистісні функції, до яких віднесено: аналітична (передбачає планування та організацію виховної роботи з студентською групою на підставі урахування куратором: міжособистісних стосунків у колективі, мотивів навчальної та пізнавальної діяльності студентів, рівня їх інтелектуального розвитку, індивідуальних особливостей, стану здоров'я, результатів навчання тощо), організаторська (уміння взаємодіяти з студентами, пояснювати та аргументувати свою точку зору, захопити ідеєю), комунікативна (забезпечує надання необхідної допомоги студентському самоврядуванню, творчим групам, радам тощо) та соціальна (реалізується у гуманістично-орієнтованій взаємодії "педагог – студент"; куратор академічної групи допомагає студенту в особистісному розвитку, засвоєнні та прийнятті суспільних норм, цінностей, дотриманні засад духовно повноцінного буття) [2, 5].

Враховуючи принципи виховної роботи в університеті та завдання організаційно-виховного процесу, а також складові діяльності куратора можна диференціювати основні компоненти його діяльності:

1. Конструктивна діяльність – пов'язана з відбором, умінням вибудовувати навчально-виховний матеріал та проектувати розвиток індивідуальності студента.
2. Організаційна діяльність – передбачає організацію власної поведінки (педагогічні дії в реальних умовах діяльності) на заняттях і поза ними; зворотний зв'язок зі студентами (думка, знання, інтерес).
3. Комунікативна діяльність – спільна діяльність куратора та студента, побудова міжособистісної взаємодії (сприйняття і розуміння людьми один одного) і стосунків у процесі педагогічної діяльності, процес педагогічного спілкування.
4. Рефлексивна діяльність – уміння куратора аналізувати й адекватно оцінювати власну педагогічну діяльність, розвивати самосвідомість, яка виявляється в самопізнанні, самооцінці та саморегулюванні поведінки; прагнення до особистісного зростання, самореалізації та самоконтролю [1, 5].

Загальна структура організаційно-виховної роботи куратора представлена на рис. 1.

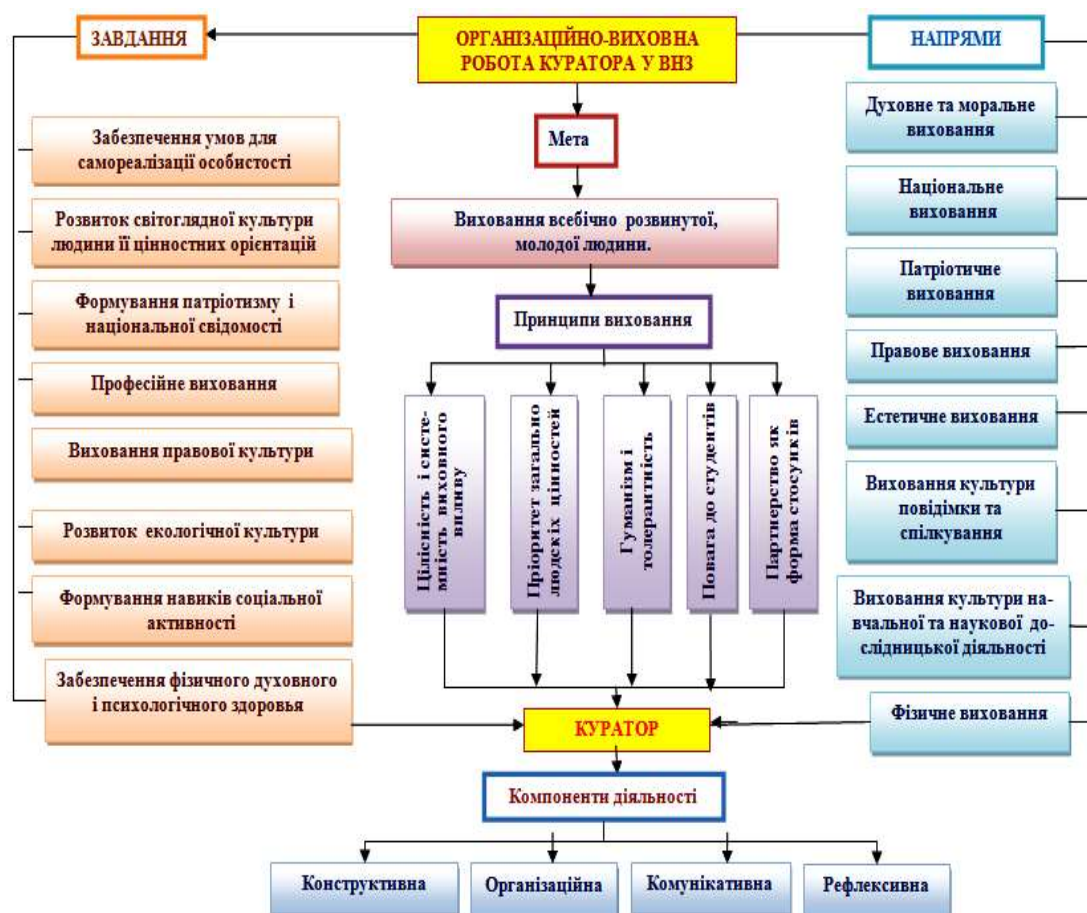

Рис. 1. Структура організаційно-виховної роботи куратора у вищому навчальному закладі

Отже, педагогічним засобом соціалізації є множинність стосунків, які виникають не тільки у навчальному процесі, а й в організації виховної позааудиторної роботи.

В ході дослідження для здійснення ефективної роботи розроблено модель організаційно-виховної роботи куратора академічної групи університету, яка представлена певними етапами діяльності (рис. 2), а саме:

1 етап – Знайомство куратора з групою. Це етап невербальної комунікації (міміка, жести, зовнішність). Загальновідомо, що сприйняття невербальних сигналів істотно впливає на ефективність контакту. На цьому етапі проводиться аналіз і діагностика вивчення особистості студентів та групи в цілому.

2 етап – Планування організаційно-виховної роботи. Куратор розробляє сценарії виховних заходів, планує виховну роботу з групою, починає вести відповідну документацію.

3 етап – Здійснення організаційно-виховної роботи. Викладач проводить виховну роботу зі студентами згідно розробленим сценарієм виховних заходів і плану виховної роботи.

4 етап – Діагностика результатів виховної роботи. Куратор аналізує досягнення та недоліки проведеної виховної роботи. За допомогою анкетування студентів здійснюється моніторинг проведеної роботи.

Рис 2. Модель організаційно-виховної роботи куратора академічної групи університету

Отже, проведений аналіз доводить, що діяльності куратора це взаємозв'язок певних форм виховання, які базуються на основних принципах виховної роботи куратора і реалізуються через основні функції, компоненти та складові його особистості, що сприяє досягнення поставлених цілей через розв'язання організаційних, виховних та педагогічних задач.

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Таким чином, робота куратора академічної групи в університеті базується на принципах виховної роботи (гуманізм і толерантність; урахування індивідуальних здібностей студентів; розвиток партнерства як форма стосунків; єдність навчання, виховання та науково-дослідної роботи університету) та завданнях організаційно-виховного процесу і реалізується через певні компоненти (конструктивна, організаційна, комунікативна, рефлексивна діяльність) та реалізується через певні форми його діяльності (проведення спеціальних тренінгів і семінарів; організація консультування кураторів; регулярне проведення кураторських міжвузівських нарад за участі адміністрації ВНЗ). При цьому якісну організацію виховного процесу можливо забезпечити через реалізацію ефективної моделі організаційно-виховної роботи куратора (знайомство куратора з групою, планування організаційно-виховної роботи, проведення організаційно-виховної роботи, діагностика результатів виховної роботи).

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Авдєєва І. М. Інноваційні комунікативні технології в роботі куратора академ групи. Київ: «Професіонал», 2007. 304 с.
2. Белова Л. О. Виховна система ВНЗ: питання теорії та практики. Харків: НУА, 2004. 264 с.
3. Гарань Н. С. Організаційно-виховна робота куратора академічної групи вищого навчального закладу. *Педагогіка вищої та середньої школи*. 2015. №45. С. 19-21.
4. Лучанінова О. П. Виховна система вищого навчального закладу: теоретичний аспект. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2013. №31 (84). С. 300-309.
5. Матвійшин Л. П. Роль куратора групи в організації навчально-виховного процесу. *Клінічна та експериментальна патологія*. 2011. №3 (37). т.10. С. 34-37.
6. Шевчук І. В. Студентська академічна група як об'єкт виховання на початковому етапі навчання у вищих економічних навчальних закладах: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.07 „Теорія і методика виховання”. Київ, 2010. 24 с.
7. Троцько Г. В., Денисенко А. О. Організація виховної роботи кураторів у вищому навчальному закладі: методичні рекомендації. Харків: УІПА, 2007. 130 с.

REFERENCES

1. Avdieieva, I. M. (2007). Innovatsiini komunikativni tekhnologii v roboti kuratora akadem hrupy [Innovative communicative technologies in the work of the Curator of the Academic Group]. Kyiv: «Profesional». 304 s. [in Ukrainian]
2. Belova, L. O. (2004). Vychovna systema VNZ: pytannia teorii ta praktyky [Educational system of universities: questions of theory and practice]. Kharkiv: NUA. 264 s. [in Ukrainian]
3. Haran, N. S. (2015). Orhanizatsiino-vychovna robota kuratora akademichnoi hrupy vyshchoho navchalnoho zakladu [Organizational and educational work of the curator of the academic group of higher education]. *Pedahohika vyshchoi ta serednoi shkoly*. №45. S. 19-21. [in Ukrainian]
4. Luchaninova, O. P. (2013). Vychovna systema vyshchoho navchalnoho zakladu: teoretychnyi aspekt [Educational system of higher education: Theoretical aspect]. *Pedahohika formuvannia tvorchoi osobystosti u vyshchii i zahalnoosvitnii shkolakh*. №31 (84). S. 300-309. [in Ukrainian]
5. Matviishyn, L. P. (2011). Rol kuratora hrupy v orhanizatsii navchalno-vychovnoho protsesu [The role of a group curator in the organization of educational process]. *Klinichna ta eksperymentalna patolohiia*. №3 (37). т.10. S. 34-37 [in Ukrainian]
6. Shevchuk, I. V. (2010). Studentska akademichna hrupa yak ob'iekt vykhovannia na pochatkovomu etapi navchannia u vyshchikh ekonomichnykh navchalnykh zakladakh [Student Academic Group as an object of education at the initial stage of education in higher economic institutions]: avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. ped. nauk: spets. 13.00.07 „Teoriia i metodyka vykhovannia”. Kyiv. 24 s. [in Ukrainian]
7. Trotsko, H. V., Denysenko, A. O. (2007). Orhanizatsiia vykhovnoi roboty kuratoriv u vyshchomu navchalnomu zakladi: metodychni rekomendatsii [Organization of educational work of curators in higher education]. Kharkiv: UIPA. 130 s. [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

ПОПОВА Тетяна – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри харчових технологій, легкої промисловості і дизайну Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна.

Наукові інтереси: педагогіка та методика професійного навчання спеціальностей швейного профілю.

МИРОНЕНКО Аліна – студентка I курсу Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна.

Наукові інтереси: педагогіка та методика професійного навчання.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

POPOVA Tetiana – Candidate of Pedagogical Sciences, docent at the Department of Food Technology, light industry and design V.N. Karazina Kharkiv National University.

Scientific interests: Pedagogy and methodology of vocational training of specialties of sewing profile.

MYRONENKO Alina – I course student V.N. Karazina Kharkiv National University.

Scientific interests: Pedagogy and methodology of vocational training.

Стаття надійшла до редакції 01.03.2025 р.
Стаття прийнята до друку 17.03.2025 р.

УДК 373. 5. 016: 821 .161. 2: 37.015.32 (045)
DOI: 10.36550/2415-7988-2025-1-218-206-210

ПРОКОПОВИЧ Лідія –

кандидат філологічних наук, доцент, доцент
кафедри філологічних дисциплін та соціальних комунікацій
Мукачівського державного університету
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4882-5322>
e-mail: tubek25@gmail.com

МЕТОДИ ПІДВИЩЕННЯ ЧИТАЦЬКОЇ МОТИВАЦІЇ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ В БАЗОВІЙ ШКОЛІ (НА ПРИКЛАДІ ВИВЧЕННЯ ТВОРЧОСТІ І.ФРАНКА)

У статті розглядаються ефективні методи підвищення читачької мотивації учнів базової школи на уроках української літератури, зосереджена увага на формуванні читача, читачької компетентності. Автором зазначено на актуальності педагогічної проблемою, оскільки в умовах розвитку інформаційних технологій помітним є згасання інтересу учнів до художнього слова, що негативно позначається на їхньому подальшому житті. Закцентовано увагу на тому, що основна мета сучасної літературної освіти – сформувати уважного читача з добре розвиненими творчими, розумовими, пізнавальними здібностями, який у процесі роботи над твором, максимально наближаючись до авторського задуму, готовий до критичної, виваженої оцінки. Автором зазначено, що великої значущості при формуванні читачької мотивації є вивчення творчості І. Франка.

Проаналізовано сучасні підходи до викладання, зокрема інтерактивні методи навчання, гейміфікацію, використання цифрових технологій, проєкту діяльність та міжпредметні зв'язки. Окремо виокремлено метод «буктрейлера», наголошено на тому, що розглянута автором технологія, на відміну від презентації, дає широкі можливості для розкриття творчих здібностей учнів. Виходячи з особливостей освітній буктрейлер реалізовує головний методологічний принцип навчання – інтеграція не тільки знань з різних областей, але й предметних та міжпредметних компетенцій. В процесі використання створюється не розрізнена, мозаїчна, а цілісна читачька уява про літературний факт, твір літератури, або літературне явище. Проілюстровано практичні рекомендації щодо впровадження інноваційних методик, спрямованих на активне залучення школярів до читання та аналізу художніх текстів, особлива увага приділена створенню «буктрейлерів».

Результати дослідження можуть бути корисними для вчителів української літератури, методистів та освітян, зацікавлених у вдосконаленні освітнього процесу та підвищенні мотивації учнів до читання.

Ключові слова: освітній процес, літературна освіта, І. Франко, читачька компетентність, інтерактивні технології, буктрейлер.

PROKOPOVYCH Lidia –

Candidate of Philology, Associate Professor, Associate Professor
of the Department of Philological Disciplines
and Social Communications
Mukachevo State University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4882-5322>
e-mail: tubek25@gmail.com

METHODS OF INCREASING READING MOTIVATION IN UKRAINIAN LITERATURE LESSONS IN BASIC SCHOOL (ON THE EXAMPLE OF STUDYING I.FRANKO'S WORK)

The article considers effective methods of increasing the reading motivation of students of basic school in Ukrainian literature lessons, focusing on the formation of the reader, reading competence. The author notes the relevance of the pedagogical problem, since in the conditions of the development of information technologies, the fading of students' interest in the literary word is noticeable, which negatively affects their future lives. The emphasis is placed on the fact that the main goal of modern literary education is to form an attentive reader with well-developed creative, mental, cognitive abilities, who in the process of working on a work, as close as possible to the author's idea, is ready for a critical, balanced assessment. The author notes that the study of the work of I. Franko is of great importance in the formation of reading motivation.

Modern approaches to teaching are analyzed, in particular interactive teaching methods, gamification, the use of digital technologies, project activities and interdisciplinary connections. The "book trailer" method is separately highlighted, it is emphasized that the technology considered by the author, unlike the presentation, provides broad opportunities for revealing the creative abilities of students. Based on the features, the educational book trailer implements the main methodological principle of learning - the integration of not only knowledge from different areas, but also subject and interdisciplinary competencies. In the process of use, not a disparate, mosaic, but a holistic reader's imagination of a literary fact, a work of literature, or a literary phenomenon is created. Practical recommendations are illustrated for the implementation of innovative methods aimed at actively involving schoolchildren in reading and analyzing literary texts, special attention is paid to the creation of «booktrailers».

The results of the study may be useful for teachers of Ukrainian literature, methodologists and educators interested in improving the educational process and increasing students' motivation to read.

Key words: educational process, literary education, I. Franko, reading competence, interactive technologies, book trailer.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Соціальні зміни, зорієнтовані на національне відродження українського суспільства, ставлять нові вимоги до викладання літератури в школі. У ХХІ столітті проблема формування читачьких інтересів і потреб як засобів пізнання світу та самопізнання особистості залишається в центрі уваги науковців, методистів

та педагогів – практиків. Варто зазначити, що зі стрімким розвитком сучасних інформаційних технологій, потоку інформації, доступності відео-контенту і телебачення спостерігається спад читачької активності як серед дітей, так і дорослих. Але, не зважаючи на воєнний час, питанню читання приділена увага на рівні держави Україна. Зокрема, у «Стратегії розвитку читання на період

до 2032 року» [12] наголошується на актуальності проблеми читання, як основи щоденної діяльності кожної людини, зокрема інформаційної, освітньої, пізнавальної, професійної, на сформованості читацької грамотності, як можливості якісного здобуття освіти, що відповідатиме європейським освітнім та іншим нормам, розвитку критичного мислення, самовиховання, самореалізації особистості. Наразі вагомого значення для нашої нації набуває й процес розширення україномовного читацького середовища та формування стійкого інтересу до української книги. Саме тому формування читацької компетентності на прикладі творчості І. Франка є надзвичайно актуальним, адже його діяльність впливає не лише на розвиток навичок читання, аналізу й критичного мислення, а й пов'язана із сучасним національним відродженням та підняттям духу українців. Франко був не лише письменником, а й ідеологом української національної ідентичності. Його твори сприяють вихованню патріотизму та розумінню історичного шляху України, що особливо важливо в сучасних умовах війни, він закликав українців до просвіти, самостійності та активної громадянської позиції.

Формування читача, читацької компетентності школяра є актуальною педагогічною проблемою, оскільки в умовах розвитку інформаційних технологій помітним є згасання інтересу учнів до художнього слова, що негативно позначається на їхньому подальшому житті.

Не дивлячись на велику кількість методичних розробок з окресленого питання, упровадження їх у практику вивчення літератури, проблема формування читацької компетентності учнів і сьогодні залишається відкритою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Свого часу проблему формування компетентного читача розвивали відомі педагоги, психологи, методисти (В. Голубков, М. Кудряшов, О. Нікіфорова, Є. Пасічник, І. Синиця, Б. Степанишин та інші) [7]. У наукових розвідках науковців сучасності знаходимо загальний аналіз проблеми впровадження компетентного підходу в сучасній національній освіті (Н. Бібік, С. Бондар, М. Єрмаков, О. Савченко та ін.) [7]. Погляди І. Франка на окремі питання освіти й виховання висвітлюються в дослідженнях вітчизняних педагогів та літературознавців (М. Гриценка, О. Мазуркевича, Г. Паперної, В. Смаля та інших авторів) [11].

Питання вивчення творчості І. Франка в загальноосвітній школі висвітлювали відомі педагоги та методисти (Л. Березівська, Г. Васянович, Р. Вишнівський, А. Драйчук, А. Тищенко, І. Тишківський та ін.) [11, с. 251].

Мета статті – зацентувати увагу на ефективних методах підвищення читацької мотивації учнів на уроках української літератури, зокрема зацентувати увагу на методі «буктрейлера» (на прикладі творчості І. Франка).

Виклад основного матеріалу дослідження.

Сучасний освітній процес потребує постійного вдосконалення та адаптації під нові вимоги та реалії суспільства. Однією з ключових складових успішної освітньої діяльності є підвищення

зацікавленості та мотивації учнів до навчання. Особливо актуально стає ця проблема на уроках української мови і літератури, де формування високої культури мовлення та розуміння літературних шедеврів потребує творчого підходу та підтримки від педагогів. Сучасні технології та методики навчання відкривають перед педагогами нові можливості для створення стимулюючого освітнього середовища [5, с. 63]. Ігрові завдання та інтерактивні технології виявляються повністю ефективними інструментами для залучення учнів до активного сприйняття навчального матеріалу [5, с. 65]. Їх застосування на уроках української мови і літератури може не тільки збільшити інтерес до предмета, але й сприяти глибшому засвоєнню знань та вмінь.

Соціальні зміни, зорієнтовані на національне відродження українського суспільства, ставлять нові вимоги до викладання літератури в школі. Основна мета сучасної літературної освіти – сформувати уважного читача з добре розвиненими творчими, розумовими, пізнавальними здібностями, який у процесі роботи над твором, максимально наближаючись до авторського задуму, готовий до критичної, виваженої оцінки [6].

Читання є одним із ключових чинників розвитку людського потенціалу. На його вагомості акцентується у Концепції «Нова українська школа», де «уміння читати і розуміти прочитане» визначене як одне з пріоритетних умінь для всіх компетентностей [9]. У перекладі з латинської мови «competentia» – означає коло питань, в яких людина добре обізнана, володіє знаннями і досвідом [4, с. 41]. Компетентна в певній галузі людина володіє відповідними знаннями та здібностями, що дозволяють їй обґрунтовано судити про цю область і ефективно діяти в ній.

Зацентувати увагу на поєднанні різних складових компетентності: компетентність є динамічним поєднанням когнітивних та метакогнітивних умінь та навичок, знань і розуміння, міжособистісних, розумових та практичних умінь і навичок, а також етичних цінностей. Їх розвиток передбачений у всіх навчальних дисциплінах і оцінюється на різних етапах програми. Також слід зазначити, що окремі компетентності можуть бути предметними (специфічними для навчальної галузі), інші є загальними (спільними для всіх курсів програми). Щоб успішно реалізувати читацьку компетентність, потрібно чітко усвідомлювати її сутність, знати структуру [10, с. 44].

Складність та особливість формування компетентності в тому, що вона не формується напрома, а є ситуативним виявом предметних і загальнонавчальних знань і вмінь (компетенцій), які в сукупності забезпечують становлення учня як суб'єкта читацької діяльності й читацького саморозвитку [12]. Відтак формуємо і перевіряємо предметні та загальнонавчальні знання, уміння й навички (компетенції) і суб'єктність учня-читача. Формування компетентного читача – складне завдання. Воно потребує і компетентного вчителя, який володіє інноваційними методиками, й мотивованого до читання учня. Лише спільними

зусиллями, шляхом партнерської взаємодії можна досягти бажаних результатів.

Отже з метою підвищення рівня читацької активності та самостійності сучасними педагогами все частіше використовуються нетрадиційні, новітні методи викладання у школі. Одним з новітніх та мало досліджених прийомів підвищення читацької активності та розвитку читацької компетентності – є буктрейлер [3, с. 52].

Сучасний школяр швидше «прочитає» [10, с. 64]. малюнок, картинку, а також менш втомлюється від потоку візуальної інформації. Діти та молоді стають все більше візуально-орієнтованими – і це є об'єктивним наслідком цифрового прогресу. Інтеграція знань гуманітарних наук (літературознавства, історії, історії мистецтва, досліджень медіакультури і комунікацій, кінознавства) дала певний результат: розгляд явища візуальної культури передбачає системний і цілісний аналіз, при якому враховуються можливі рівні інтерпретації [5, с. 72].

Проаналізуємо різні підходи до визначення дефініції «буктрейлер». Нам імпонує думка Т. Заїченко «оскільки молоді орієнтуються на аудіовізуальну інформацію, то ж цим і треба захочувати» [3, с. 52]. Отже в контексті нашого дослідження, буктрейлер ми розглядаємо як – відеоанотацію книги; тизер, що включає в себе найяскравіші моменти книги.

Педагоги-практики зазначають, що використання цього методу в освітній діяльності зумовлена в двох основних формах:

- знайомство та зіставлення готового відеоролика зі змістом твору;
- самостійне створення та презентація учнями буктрейлера за завданням вчителя або в рамках освітнього проекту [5, с. 81].

Прийшовши на зміну традиційній презентації, що несла на собі інформаційне навантаження, освітній буктрейлер має значні освітні та педагогічні можливості, особистісну оцінку літературно-художнього та культурологічного матеріалу. Варто зауважити, що розглянута нами технологія буктрейлера, на відміну від презентації, дає широкі можливості для розкриття творчих здібностей учнів [2]. Виходячи з особливостей цього методу, він реалізовує головний методологічний принцип навчання – інтеграція не тільки знань з різних областей, але й предметних та міжпредметних компетенцій. В процесі використання створюється не розрізнена, мозаїчна, а цілісна читацька уява про літературний факт, твір літератури, або літературне явище.

На нашу думку, доцільним для опрацювання та створення буктрейлера є творчість українського письменника І. Франка, для цього є кілька причин: яскравість сюжетів та образів, актуальні ідеї для сучасного глядача, виразна свідомість та символізм, можливість творчих експериментів, популяризація української класики серед молоді [7, с. 76]. Творчість письменника має потужний візуальний, емоційний та ідейний характер. Сьогодні, в умовах війни, творчість І. Франка залишається ідейним орієнтиром для українців. Його твори не просто літературна спадщина, а

справжнє джерело сили, мотивації та громадянської відповідальності. Франко закликав до боротьби за свободу, усвідомлення власної ролі у суспільстві та активного творення майбутнього. Буктрейлер за мотивами творів Івана Франка – це не лише творчий підхід до вивчення літератури, а й чудова можливість популяризувати його спадщину, поєднавши класику із сучасними технологіями, а також це чудовий спосіб зацікавити здобувачів освіти та підвищити їхню читацьку мотивацію.

У процесі підготовки буктрейлера учням пропонується взяти за основу будь – який твір письменника. При створенні проєкта буктрейлера виділяють декілька етапів :

1. Вибір твору – здійснити пошук відомостей про книжку та біографію письменника (І. Франко свої педагогічні погляди, тісно пов'язує з художньою творчістю, які знайшли яскраве втілення в його діяльності як дитячого письменника);

2. Визначити, що покликаний донести буктрейлер (які задачі він в собі несе);

3. Створити сценарій (за казкою або оповіданням І.Франка);

4. Підібрати матеріал для ролика: цитати, малюнки, ілюстрації;

5. Вибрати програму для роботи з відео [9, с. 112].

Пропонуємо зразок буктрейлера: «Казки І.Франка: «Фарбований Лис», «Лис Микита», «Осел і Лев»).

На початку процесу створення буктрейлера потрібно розробити його концепцію, а саме визначити жанр, цільову аудиторію та основний меседж:

- Жанр: анімаційний, пригодницький, гумористичний.
- Цільова аудиторія: учні 5-7 класів.

Основний меседж: «*Кмітливість і хитрість не завжди ведуть до перемоги*» (для «Фарбованого Лиса»), «*Хто хитрує – той і програє*» (для «Лиса Микити») [14, с. 22].

Наступний крок це розроблення структури за змістом творів:

Вступ (10-15 секунд): *загадкова музика, казковий настрій*. Титри: «*Іван Франко. Казки, які вчать нас мислити!*»

Озвучка або текст на екрані: «*Ця історія про хитрого Лиса... Але чи завжди хитрість допомагає?*». (Показати силует Лиса, який тікає від звірів.)

Основна частина (30-40 секунд): динамічний монтаж: Лис падає у фарбу (звуки сміху). Тварини поклоняються йому, думаючи, що це чарівний звір. Напруга: лис вночі заговорив по-лисячому, і його викрили!

Озвучка: «*Чи можна обманювати вічно? Дізнайся, прочитавши казку!*»

Фінал (10-15 секунд): *Змінюється музика – інтрига!* Титри: «*Прочитай казку Івана Франка і відкрив її таємницю!*»

Заклик до дії: «*Фарбований Лис – це більше, ніж просто історія. Це урок на все життя!*»

Для організації такої діяльності потрібно використовувати допоміжні технічні засоби, такі як:

- програми для монтажу: Canva, CapCut, iMovie, Adobe Premiere Pro, DaVinci Resolve ;
- музика: казкові мотиви, напружені звуки під час викриття Лиса;
- візуальний стиль: яскраві ілюстрації, анімація персонажів, казковий шрифт для титрів.

Як бачимо, на кожному етапі підготовки буктрейлера учень звертається до Інтернет-ресурсів і сервісів. Результатом виконаного проекту вважається самостійно підготовлений відеоролик. Робота над створенням «освітнього буктрейлера» дає змогу поглянути на здобувачів освіти з іншого ракурсу, а саме як позиції творчої особистості. Створення буктрейлера до казок Франка – чудовий спосіб зацікавити дітей літературою, поєднавши відео, музику та емоційний текст.

Практика засвідчила, що цілеспрямована, системно організована діяльність учнів в процесі роботи над проектом буктрейлера дозволяє створити інформаційно-розвиваюче урочне і позаурочне освітнє середовище, чому значною мірою сприяє створення успішної атмосфери на уроці, можливості відкритого неформального спілкування, мережева взаємодія, залучення численних інформаційних ресурсів.

Інтеграція «освітнього» буктрейлера в уроки літератури значно розширює його межі, дозволяє наповнити актуальним змістом, використовуючи можливості інформаційного простору, перетворити багатоплановий процес читання з інструменту отримання знань в спосіб створення свого власного знання в момент авторської реконструкції тексту в широкому сенсі.

Таким чином, підвищення читацької мотивації на уроках української літератури в базовій школі потребує комплексного підходу, який поєднає інтерактивні методи навчання, використання сучасних технологій, емоційно-ціннісний підхід та проєктну діяльність. На прикладі творчості Івана Франка можна бачити, що застосування проблемного навчання, рольових ігор, дебатів, гейміфікації та мультимедійних ресурсів сприяє не лише зацікавленню учнів його творами, а й розвитку критичного мислення та творчих здібностей. Важливу роль відіграє також міжпредметна інтеграція, яка допомагає учням глибше усвідомити історичний і культурний контекст творів Франка. Поєднання літератури з мистецтвом, музикою, кінематографом і цифровими технологіями робить процес читання більш живим та актуальним для сучасних школярів.

Ефективне викладання творчості І. Франка через інноваційні підходи не лише формує читацьку компетентність, а й виховує свідомих громадян, які розуміють значення його ідей у сьогоденні. Перспективним напрямком подальших досліджень є аналіз творчої спадщини І. Франка в процесі організації уроків позакласного читання із застосуванням сучасних інноваційних методів, спрямованих на підвищення мотивації до читання.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Демчук О. Нестандартні уроки з української літератури. 9-11 клас. Тернопіль. Підручники і посібники. 2020. 142 с.
2. Дишлева С. Інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ) та їх роль в освітньому процесі URL: <https://ru.osvita.ua/school/method/technol/6804/> (дата звернення: 19.03.2025)
3. Заїченко Т. Бібліотечний буктрейлер. *Вісник Книжкової палати*. 2014. № 4. С. 52 URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vkp_2014_4_18. (дата звернення: 19.03.2025)
4. Кизименко О. Нестандартні уроки української літератури. Моделі життєтворчості у сучасних соціокультурних контекстах: матеріали доповідей вузівської науково-теоретичної конференції для студентів, аспірантів, учителів шкіл, викладачів, 11-12 грудня 2018 р. Х.: ХНПУ. 2018. С. 41.
5. Кизименко О. Нестандартні уроки української літератури. *Українська мова та література*. 2018. № 11-12. С. 61–89.
6. Концепція реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року: схвал. розпорядженням Каб. Міністрів України від 14 груд. 2016 р. № 988-р. Законодавство України: база даних/ Верхов. Рада України. Київ. 2022. URL: <http://surl.li/adyhc>
7. Микитюк В. Педагогічні концепції Івана Франка (теорія та методика навчання літератури): монографія. Львів: ЛНУ імені Івана Франка. 2017. 408 с.
8. Мойсеюк Н. Педагогіка. Навчальний посібник. Київ: [б. в.]. 2017. 656 с.
9. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи. 2016. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>
10. Перфілова Н. Нестандартні уроки української мови і літератури. Х. 2017. 141 с.
11. Сазонова О., Янкова Н. Ідейно-естетичні координати художнього світу притч Івана Франка. *Літературознавчі студії*. 2017. № 49. С. 251–253.
12. Стратегія розвитку читання на період до 2032 року «Читання як життєва стратегія»: схвал. розпорядженням Каб. Міністрів України від 3 берез. 2023 р. № 190-р. Законодавство України: база даних / Верхов. Рада України. Київ, 2023. URL: <http://surl.li/mnsia>
13. Тебешевська О. Нестандартні уроки з української літератури. Навчальний посібник. Тернопіль. 2016. 112 с.
14. Франко І. Життєвий і творчий шлях: матеріали до уроків української літератури. *Бібліотечка «Дивослова»*. 2017. № 3. С. 21–27.

REFERENCES

1. Demchuk, O. (2020). *Nestandardni uroky z ukrainskoi literatury. 9-11 klas.* [Non-standard lessons in Ukrainian literature. Grades 9-11]. Ternopil. Pidruchnyky i posibnyky. 142 s. [in Ukrainian]
2. Dyshlieva, S. (2025). *Informatsiino-komunikatsiini tekhnolohii (IKT) ta yikh rol v osvithnomu protsesi* [information and communication technologies (ICT) and their role in the educational process]. URL: <https://ru.osvita.ua/school/method/technol/6804/> (data zvernennia: 19.03.2025) [in Ukrainian]
3. Zaichenko, T. (2014). *Biblioteknyi buktrailer*. [Library book trailer]. *Visnyk Knyzhkovoï palaty*. № 4. S. 52 URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vkp_2014_4_18. (data zvernennia: 19.03.2025) [in Ukrainian]
4. Kyzymenko, O. (2018). *Nestandardni uroky ukrainskoi literatury.* [Non-standard lessons in Ukrainian literature]. *Modeli zhyttietvorchosti u suchasnykh sotsiokulturnykh kontekstakh: materialy dopovidei vuzivskoi naukovo-teoretychnoi konferentsii dlia studentiv, aspirantiv,*

uchyteliv shkil, vykladachiv, 11-12 hrudnia 2018 r. Kh.: KhNPU. S. 41. [in Ukrainian]

5. Kyzymenko, O. (2018). Nestandardni uroky ukrainskoi literatury. [Non-standard lessons in Ukrainian literature]. Ukrainska mova ta literatura. № 11-12. S. 61–89. [in Ukrainian]

6. Kontseptsiiia realizatsii derzhavnoi polityky u sferi reformuvannia zahalnoi serednoi osvity «Nova ukrainska shkola» na period do 2029 roku (2022) [Concept for the implementation of state policy in the field of reforming general secondary education «New Ukrainian School» for the period until 2029]. skhval. rozporiadzhenniam Kab. Ministriv Ukrainy vid 14 hrud. 2016 № 988-r. Zakonodavstvo Ukrainy: baza danykh Verkhov. Rada Ukrainy. Kyiv. URL: <http://surl.li/adyhc> [in Ukrainian]

7. Mykytiuk, V. (2017). Pedagogichni kontsepty Ivana Franka (teoriia ta metodyka navchannia literatury) [Ivan Franko's pedagogical concepts (theory and methodology of teaching literature)]: monohrafiia. Lviv: LNU imeni Ivana Franka. 408 s. [in Ukrainian]

8. Moiseiuk, N. (2017). Pedagogika. Navchalnyi posibnyk. [Pedagogy] Kyiv :[b. v.]. 656 s. [in Ukrainian]

9. Nova ukrainska shkola. (2016). Kontseptualni zasady reformuvannia serednoi shkoly. [New Ukrainian School. Conceptual Principles of Secondary School Reform. 2016.] URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf> [in Ukrainian]

10. Perfilova, N. (2017). Nestandardni uroky ukrainskoi movy i literatury. [Non-standard lessons of Ukrainian language and literature] Kh. 141 s. [in Ukrainian]

11. Sazonova, O., Yankova, N. (2017). Ideino-estetychni koordynaty khudozhnogo svitu prytych Ivana Franka. [Ideological and aesthetic coordinates of the artistic world of Ivan Franko's parables.] Literaturoznavchi studii. № 49. S. 251–253. [in Ukrainian]

12. Stratehiia rozvytku chytannia na period do 2032 roku (2023). «Chytannia yak zhyttieva stratehiia» [Strategy for the development of reading for the period until 2032

«Reading as a life strategy»] : skhval. rozporiadzhenniam Kab. Ministriv Ukrainy vid 3 berez. № 190-r. Zakonodavstvo Ukrainy: baza danykh / Verkhov. Rada Ukrainy. Kyiv, 2023. URL: <http://surl.li/mnsia> [in Ukrainian]

13. Tebeshevska, O. (2016). Nestandardni uroky z ukrainskoi literatury [Non-standard lessons in Ukrainian literature]. Navchalnyi posibnyk. Ternopil. 112 s. [in Ukrainian]

14. Franko, I. (2017). Zhyttievyi i tvorchyi shliakh: materialy do urokiv ukrainskoi literatury. [Life and creative path: materials for Ukrainian literature lessons.] Bibliotechka «Dyvoslova». № 3. S. 21–27. [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ПРОКОПОВИЧ Лідія – кандидат філологічних наук, доцент кафедри філологічних дисциплін та соціальних комунікацій Мукачівського державного університету.

Наукові інтереси: дослідження лінгвокультуро-рології, лівостилістики в сучасному поетичному і прозовому дискурсі, соціальних комунікацій в руслі документно-інформаційних, бібліотечних, архівних ресурсів та технологій, творча та мовна діяльність сучасних письменників.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

PROKOPOVYCH Lidia – Candidate of Philology, Associate Professor, Department of Philological Disciplines and Social Communications Mukachevo State University.

Scientific interests: research into linguoculturology, linguistic stylistics in modern poetic and prose discourse, social communications in the context of documentary and informational, library, and archival resources and technologies, and the creative and linguistic activities of modern writers.

Стаття надійшла до редакції 11.03.2025 р.

Стаття прийнята до друку 24.03.2025 р.

УДК 378.147:[37.011.3-051:78]:004.8

DOI: 10.36550/2415-7988-2025-1-218-210-216

ПУХАЛЬСЬКИЙ Тарас –

кандидат педагогічних наук, доцент, старший викладач кафедри музичного мистецтва

Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8559-5482>

e-mail: taraspuhalskiy@gmail.com

СОВІК Тетяна –

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри музичного мистецтва

Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1550-1997>

e-mail: tsovik1977@ukr.net

ВИКОРИСТАННЯ ТЕХНОЛОГІЙ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ У ДИРИГЕНТСЬКІЙ ТА ВОКАЛЬНО-ХОРОВІЙ ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА

Технології III набувають все більшої популярності у цифровізації освітнього процесу завдяки широким технологічним можливостям та надзвичайній доступності. Серед різних напрямів професійної підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва автором обрано диригентську та вокально-хорову сфери підготовки, які охоплюють окремі види навчальної, методичної та музично-виконавської роботи, за якими використання технологій III є найбільш виправданим та ефективним, що стало метою цього наукового дослідження.

У статті здійснено огляд перспективних наукових досліджень, які слугують підґрунтям для розв'язання обраної методичної проблеми. Основну увагу зосереджено на комплексному підході до формування цифрового інноваційного навчального середовища, у якому технології III можуть виконувати роль технологічних інструментів і засобів, що дозволяють реалізувати роботу

віртуальних помічників та асистентів, забезпечити інтерактивну складову рекомендаційних та аналітичних платформ, автоматизувати рутинні завдання у системі професійної підготовки вчителів музичного мистецтва. До основних сфер використання технологій ІІІ у диригентській та вокально-хоровій підготовці майбутніх учителів музичного мистецтва включено: пошук навчальної, методичної та музичної інформації (звукореєстрів музичних композицій та відео концертних виступів); генерування музичних матеріалів та наочностей; аналіз нотних партитур музичних творів, їх аранжування та адаптацію до виконавських можливостей здобувачів освіти; технічну підтримку проведення цифрового звукореєстру, автоматизоване покращення якості звуку; забезпечення нових творчих можливостей у музично-виконавській діяльності.

Охарактеризовано основні ризики та виклики, що виникають за використання технологій ІІІ у диригентській та вокально-хоровій підготовці майбутніх учителів музичного мистецтва та перспективи подальших наукових розвідок.

Ключові слова: вчитель музичного мистецтва, інформаційні технології, штучний інтелект, нейронні мережі, хорове диригування, постановка голосу, хоровий клас, цифрове освітнє середовище.

PUKHALSKY Taras –

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer at the Department of Musical Art of
Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8559-5482>
e-mail: taraspuhalskiy@gmail.com

SOVIK Tetiana –

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Musical Art of
Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1550-1997>
e-mail: tsovik1977@ukr.net

APPLICATION OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE TECHNOLOGIES IN CONDUCTING AND VOCAL-CHORAL TRAINING OF FUTURE MUSIC TEACHERS

Artificial intelligence (AI) technologies are gaining increasing popularity in the digitalization of the educational process due to their vast technological capabilities and exceptional accessibility. Among the various areas of professional training for future music teachers, the author has selected conducting and vocal-choral training. These fields encompass specific types of educational, methodological, and musical-performance activities, where the application of AI technologies is most justified and effective. This scientific study aims to explore these applications.

The article provides an overview of promising scientific research that serves as a foundation for addressing the chosen methodological problem. The primary focus is on a comprehensive approach to forming a digital innovative educational environment in which AI technologies function as technological tools and means that enable virtual assistants to operate, enhance the interactive components of recommendation and analytical platforms, and automate routine tasks within the system of professional training for music teachers. The main areas of artificial intelligence technologies application in conducting and vocal-choral training of the future music teachers include: searching for educational, methodological and musical information (such as audio recordings of musical compositions and videos of concert performances); generating musical materials and visual aids; analyzing musical scores, arranging and adapting them to the student's performance capabilities; providing technical support for digital sound recording and automated sound quality enhancement; expanding creative possibilities in musical performance.

The article also characterizes the main risks and challenges associated with the use of AI technologies in conducting and vocal-choral training, as well as the prospects for further scientific research in this field.

Key words: music teacher, information technologies, artificial intelligence, neural networks, choral conducting, voice training, choral class, digital learning environment.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Сучасне наукове обґрунтування можливостей використання технологій штучного інтелекту (ІІІ) ґрунтується на численних дослідженнях та практичних застосуваннях, що засвідчують їх значний потенціал у різних сферах життя людини, зокрема в освіті. Попри всі переваги технологій ІІІ, викладачі досі стикаються з численними викликами щодо їх ефективного використання в освітньому процесі ЗВО через потенційні ризики у здатності об'єктивно розмежувати виконані завдання здобувачами освіти самостійно та з допомогою ІІІ. У професійній підготовці фахівців ця технологія впроваджується досить обережно, зважаючи на специфіку кожної сфери діяльності та ризиків потенційної заміни їх певних професійних функцій. Проте у сфері підготовки вчителів музичного мистецтва питання потенційного виконання штучним інтелектом всіх їх професійних функцій є практично неможливим через особливу діяльнісну складову навчання та виняткову практикоорієнтованість, що реалізуються в актив-

ному музичному виконавстві і методичній здатності передати ці вміння своїм вихованцям (учням ЗЗСО), а навчання музикою, як відомо, має стійкий індивідуальний характер і тому не може прогнозуватись лише за допомогою аналізу статистичних даних. У професійній діяльності вчителя музичного мистецтва все ж є напрями, за якими використання технологій ІІІ може суттєво облегшити виконання рутинних завдань, а тим самим вивільнити час для інших видів роботи [6].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. За останні кілька років стрімко зросла кількість досліджень присвячених використанню технологій ІІІ в освітній діяльності, навчанні здобувачів освіти, у роботі педагогічних працівників різних рівнів. У сфері музичного мистецтва дослідження технологій ІІІ проводять українські та зарубіжні науковці: О. Калуст'ян, М. Остапчук-Будз, М. Ковлева [2] досліджують вплив ІІІ на музичну індустрію та розкривають можливості музичного програмного забезпечення з ІІІ; Ж. Сироткіна та Л. Чеботар [7] розкривають шляхи використання

технологій ШІ у фаховому становленні майбутніх учителів музикантів; Деббі Роувер [12] та Якоб Хоустер [9] вивчають використання ChatGPT у роботі вчителів музичного мистецтва. Важливими для нашого дослідження є результати наукових пошуків вдосконалення професійної підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва за допомогою сучасних інформаційних технологій (ІТ), які знаходимо у працях А. Бондаренка [1], який розкриває ретроспективу інтеграції ІТ у хоровому мистецтві; Т. Острецової та Д. Острцова [3], які вивчають вектори розвитку музичних ІТ та проводять їх аналіз; Л. Паньків [4], яка розглядає особливості сучасних ІТ у підготовці вчителя музики; Т. Пухальського [5, 6], який досліджує ІТ у сфері професійної підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва; Т. Совік [11], яка вивчає використання нотних редакторів у викладанні хорового диригування у період дистанційного навчання. Стрімкий розвиток технологій ШІ як однієї з найбільш динамічних сфер ІТ, постійно надає нові можливості та переваги, які можна застосувати в освіті, чим привертає увагу все більше дослідників та вимагає ретельного наукового вивчення.

Мета статті – розглянути шляхи використання технологій ШІ у диригентській та вокально-хоровій підготовці майбутніх учителів музичного мистецтва.

Виклад основного матеріалу дослідження. На нинішньому технологічному етапі розвитку людства технології ШІ швидко стали невід’ємною частиною життя різних категорій населення, проникаючи у різні сфери сучасного суспільства від загальних користувацьких до вузькопрофесійних. Не обійшли ці технології ні сферу освіти, ні музичну індустрію, що дозволяє нам, концентруючись на професійній підготовці майбутнього вчителя музичного мистецтва, вести дослідження з багатьох позицій і ракурсів, що відповідають його проєкціях як педагога, методиста, дослідника чи музичного виконавця. Унікальна інтегральна природа музично-педагогічної діяльності вимагає залучення широкого кола різноманітних видів ІТ, зокрема технологій ШІ, що можуть забезпечувати у диригентській та вокально-хоровій підготовці вчителів музичного мистецтва як схожий функціонал, так і виконання специфічних вузькоспрямованих завдань.

Для початку, розглянемо узагальнене визначення *«штучний інтелект»* (англ. *Artificial Intelligence, AI*), що трактується як «галузь інформатики, комп’ютерної інженерії та математичної лінгвістики, сконцентрованої на розробці «розумних» обчислювальних машин, здатних виконувати завдання, які потребують людського інтелекту (розпізнавання мови, зображень, аналіз музики або керування складними операційними процесами...» [5, с. 174]. Поряд з аббревіатурою ШІ у науково-технічній літературі часто використовується термін *«штучні нейронні мережі»* (англ. *Artificial Neural Networks, ANN*) – це складні багаторівневі обчислювальні системи, побудовані за аналогією з біологічними нейронними ланцюжками мозку [8]. Саме ці

обчислювальні системи називають «нейронками». Однією з їх переваг є постійне самовдосконалення за допомогою машинного навчання. Алгоритми машинного навчання ШІ демонструють високу результативність завдяки попередньому навчанню як на стандартизованих наборах даних, так і на різних відкритих інформаційних масивах. Ключову роль у розширенні можливостей ШІ відіграє поєднання великих сховищ знакової (текстових, статистичних та дослідницьких даних, заснованих на принципі відкритої науки), візуальної (даних різноманітних сервісів збору та каталогізації зображень і відео), звукової (даних музичних платформ та сервісів) та інших видів інформації, що сприяє глобальному її обміну між користувачами всього світу. Відкритий доступ до інформаційних масивів дозволяє розробникам ШІ вдосконалювати алгоритми машинного навчання, адаптуючи їх до нових завдань і цілей, зокрема освітніх, що має особливе значення у напрямі цифровізації освіти. Проте, однією з головних переваг таких технологій є можливість програмувати виконання складних комплексних завдань та отримувати бажаний результат за допомогою простої людської мови, а не спеціалізованих мов програмування. Це забезпечує надзвичайну доступність технологій ШІ для широкого кола користувачів у різних професійних сферах.

У професійній підготовці майбутніх вчителів музичного мистецтва, як і на інших педагогічних спеціальностях, одним з пріоритетних напрямів використання технологій ШІ є створення цифрового інноваційного освітнього середовища, покликаного максимально цифровізувати взаємодію викладача зі здобувачами вищої освіти і студентів між собою, що дозволить долати різні виклики у період дистанційного навчання, а також забезпечувати постійний вільний доступ до різного роду навчальної інформації у будь-який час. Цей напрям використання ШІ вимагає не лише оновлення змісту освіти, а й інтеграції нових методів навчання, розширення соціальної комунікації між суб’єктами освітньої екосистеми, максимальну цифровізацію всіх процесів.

Цифровізація вищої освіти та активне застосування синтетичних навчальних середовищ ґрунтуються на технологічних принципах, які передбачають використання цифрових освітніх платформ і технологій ШІ як інструментів у системі професійної підготовки вчителів музичного мистецтва [7, с. 92]. З цієї точки зору, ефективність освітнього процесу у ЗВО значною мірою залежить від рівня розвитку їхньої інформаційно-технологічної інфраструктури та її готовності до сучасних викликів. До таких технологій ШІ, які б могли покращити цифрові навчальні середовища, можна зарахувати ChatGPT, Alexa, Cortana, Gemini, Google Assistant, Siri та ін. Виконуючи роль віртуального асистента, такі «розумні» помічники можуть додати нових можливостей викладачам у підготовці майбутніх учителів музичного мистецтва за різними напрямками роботи:

- забезпеченні належної комунікації суб’єктами освітнього процесу;

- реалізації принципу індивідуалізації навчання;
- розробці методичних матеріалів, їх належного оформлення;
- підготовці навчальних матеріалів (графічному ілюструванні текстової інформації, виготовленні інтерактивних презентацій, аудіо колекцій, музичних супроводів до уроків мистецтва, виховних заходів тощо);
- прогнозуванні та перевірці результатів навчання (виготовлення тестів, діагностичних та творчих завдань, експрес оцінювання тощо);
- підготовці нотних партитур (редагування та візуальне оформлення, оцифровування друкованих нотних видань, перетворення нотної інформації у MIDI тощо);
- адаптації музичних творів до виконавських можливостей здобувачів освіти (транспонування, аранжування, створення мінусовок тощо);
- генеруванні унікальних музичних матеріалів (від простих вокальних вправ і поспівок до автоматизованого написання музики за необхідними параметрами, пісень на різні літературні тексти тощо);
- проведенні наукових досліджень різної тематики (пошук та обробка необхідних даних серед великих масивів інформації).

Окрім цього, технології III можуть виконувати роль аналітичних систем підтримки прийняття рішень, допомагаючи викладачам у виборі оптимальних методів викладання, оцінювання знань і вдосконалення освітнього середовища.

Проектуючи цифрове освітнє середовище ЗВО з використанням технологій III, варто врахувати безпрецедентні можливості у стиранні мовних кордонів та глобалізації освіти через використання сервісів високоточного машинного перекладу, що в поєднанні з можливостями аналізу голосового мовлення, генерації мовлення, дозволяють отримати доступ до різноманітної навчальної інформації у будь-якій точці земної кулі. Завдяки таким сервісам як Alexa Translations, Bing Microsoft Translation, DeepL, Google Translate, MachineTranslation, Mirai, Sonix, Wordvice AI та ін., які на даний час підтримують понад 150 мов, користувачі можуть задовільнити як особисті потреби у перекладі, так і вирішувати широке коло академічних чи професійних завдань з різномовними джерелами інформації. Окрім перекладів текстової інформації, технології аналізу мовлення дозволяють у реальному часі проводити онлайн переклад аудіо- та відеоінформації, що відкриває для вчителів музичного мистецтва нові горизонти у перегляді майстеркласів, відеоуроків, концертів, прослуховуванні та аналізі музичних творів, вивченні передового музичного досвіду, методичних розробок тими мовами, якими вони не володіють. Прикладом може стати відеоплатформа YouTube, на якій було використано технології III у автоматичному субтитруванні та багатодоріжковому перекладі із генерацією мовлення відповідно до голосу спікера, що

потребує від користувача лише обрати бажану мову.

Рухаючись від загального застосування технологій III в освітній діяльності майбутнього вчителя музичного мистецтва до сфер диригентської та вокально-хорової підготовки, зауважимо, що вся музично-виконавська діяльність найбільш резистентна до використання будь-яких інформаційних технологій, а тому їх ефективне застосовування можливе в рамках пошуку необхідної наукової та методичної інформації (текстової, графічної, візуальної, аудіальної тощо), розбору нотних партитур, вивчення музичних партій, інтерпретаційних пошуків, забезпечення технологічних можливостей у роботі з нотним текстом та звукозаписами, проведення наукових досліджень тощо.

У вивченні хорового диригування, постановки голосу, хорового класу, технології III на даному етапі розвитку не можуть повноцінно замінити викладача, але можуть надати йому нових можливостей в окремих видах роботи, що збагатить освітній процес, стане в нагоді не тільки педагогічному персоналу, а й самим здобувачам освіти у їх навчанні та подальшій професійній діяльності.

Диригентська підготовка майбутніх учителів музичного мистецтва передбачає значну частку навчального часу (переважно самостійної роботи) відведеного на роботу з партитурою, вивчення хорових партій, аналіз хорових творів, їх інтерпретацію, аранжування, адаптацію тощо. Саме ці складові диригентської підготовки можна покращити за рахунок використання технологій III. Найбільш універсальним інструментом у цьому напрямі є ChatGPT – чат-бот з III, розроблений компанією OpenAI, який дозволяє у діалоговій формі здійснювати пошук різноманітної вільно-доступної інформації (текстової, графічної, звукової тощо), здійснювати її аналіз, обробку, узагальнення та генерувати на її основі нові дані. Ці функції стануть в пригоді здобувачам освіти у проведенні історико-стилістичних, музично теоретичних, вокально-хорових та виконавських аналізів хорових творів, а також у пошуку навчальної інформації для закриття прогалин у методичній готовності до диригентсько-хорової роботи.

Започатковані у ChatGPT можливості для генерації нової інформації поступово розвинулися до окремих самостійних технологічних галузей III. Зараз існує велика кількість сервісів, що дозволяють створювати за письмовими запитами унікальні тексти, зображення, відео, музику. Ці матеріали все частіше використовуються педагогічними працівниками, зокрема у виготовленні наочностей до занять. Серед широкого кола сервісів для генерації різноманітного контенту за допомогою III, ми зупинимося на музичному та найперше розглянемо можливості у роботі з нотними партитурами.

У диригентській підготовці важлива ланка підготовчої роботи проводиться із детальним вивчення хорової партитури музичного твору, а тому наявність її електронного варіанту може суттєво допомогти студентам. Використовуючи

таке спеціалізоване програмне забезпечення як Finale, MuseScore, Sibelius, Dorico та ін., користувачеві доступні різноманітні варіанти програвання та аналізу нотного матеріалу твору (загальне та почергове програвання партій, зміна темпу, мелодичний та гармонічний аналіз, транспонування тощо), що особливо затребуване в умовах дистанційного навчання, коли доступ до музичного інструмента обмежений. Створення електронної партитури хорового твору потребує багато часу, але може надзвичайно пришвидшитися за допомогою технологій ШІ. Сервіс Klangio AI дозволяє створювати нотні партитури за допомогою різних «розумних» додатків (Piano2Notes, Sing2Notes, Guitar2Tabs, Drum2Notes, Scan2Notes та ін.), що набирають нотний текст за живою грою на фортепіано, гітарі, ударних інструментах чи дозволяють відсканувати друковану партитуру та конвертувати її у необхідний формат (.xml, .mscz, .mus, .mid тощо). Додаток для мобільних пристроїв StaffPad, посилений технологіями ШІ, дозволяє надзвичайно швидко конвертувати нотний текст написаний від руки у електронну партитуру, правильно інтерпретуючи позначки користувача.

У питаннях створення музики або музичних матеріалів технології ШІ покликані максимально спростити складні технологічні процеси, які вимагають від користувачів спеціальної підготовки, знань, вмінь, досвіду та значних часових затрат, та зробити цей процес доступним для всіх, охоплюючи широке коло людей, які не мають спеціальної музичної освіти [5, с. 174-175]. Генерування музичних матеріалів на даний час розвивається за двома основними напрямками – створення за текстовими запитом нотних партитур або готових музичних файлів. До першої категорії (Music Sheet Generator) належать такі сервіси як Aiva AI, Flat.io AI, Melodics, NoteFlight Free AI, ScoreCloud Free AI, TopMediai та ін. Дещо розширений функціонал має сервіс Musicful AI, що здатний створювати нотні партитури для програми MuseScore, генерувати унікальні композиції або створювати аранжування готових нотних партитур. Цей сервіс може допомогти в аранжуванні хорових творів, транспозиції, адаптації до виконавських можливостей дитячого хорового колективу, у створенні вокально-хорових вправ, розспівок чи пісень.

Наявність електронної хорової партитури музичного твору у вивченні дисципліни «Хоровий клас» має значні дидактичні та методичні переваги. Окрім можливості високоякісного друку хорових партитур навчальних творів студенти забезпечуються ще й їх версією у форматі MIDI, що надає сучасні технологічні можливості у вивченні хорових партій, формуванні правильних звуковисотних, ладотональних, гармонічних відчуттів, полегшує освітній процес як у форматі онлайн, так і традиційному офлайн. Хорова MIDI-партитура дозволяє також реалізувати роботу зі студентами у форматі віртуального хору (by Eric Whitacre), створюючи необхідні матеріали (записи партій під метроном) для їх використання під час почергового запису хористів з подальшим їх

об'єднанням в єдину композицію за допомогою DAW-програм. Проте, репертуар хорового колективу може налічувати значну кількість творів, а тому забезпечити керівнику створення їх електронних версій традиційними методами дуже складно. У цій ситуації буде доцільним використання технологій ШІ та перелічених вище сервісів.

Генерація музичних матеріалів за допомогою ШІ у форматі готових звукозаписів найбільше використовується в музичній індустрії, але поступово ці технології перетікають у сферу підготовки вчителів музичного мистецтва та знаходять своє застосування у виконанні найрізноманітніших завдань. Серед таких технологічних інструментів AIVA, Amadeus Code, Boomy, Ecrett Music, FlexClip AI, Loudly, Riffusion, Rightsify Hydra II, Soundful, Soundraw, Suno, Udio, WavTool Conductor AI та інші [10]. Ці сервіси різняться інтерфейсом, функціоналом та логічним підходом, але цілком підходять для оформлення музичних наочностей, внесення незначних або ж суттєвих змін (звуковисотних, ритмічних, стильових тощо) у готові звукозаписи музичних творів, створення їх альтернативних версій чи музичних варіацій, керування процесом інтерпретації за допомогою текстових команд або жестів.

У вокальній підготовці майбутніх учителів музичного мистецтва потужну технологічну підтримку надають сервіси ШІ, що дозволяють здійснювати транспонування звукових файлів, фонограм (мінусовок), змінювати їх темп виконання, відмежовувати вокальні та інструментальні партії композиції тощо. Такий функціонал надають сервіси Fadr, Moises AI, VocalRemover, Voice AI та ін. [5, с. 175-180]. Їх використання набуло надзвичайного поширення серед різних цільових аудиторій як у вокально-виконавській діяльності фахівців з музичного мистецтва різних напрямів, так і широкого кола виконавців-аматорів. З іншого боку, такі інструменти стали незамінними у роботі шкільного вчителя музичного мистецтва, що дозволяють йому легко адаптувати мінусовки вокальних творів до виконавських можливостей учнів або ж створювати їх, використовуючи ШІ у видаленні вокальних партій з оригінальних звукозаписів. Також у вокальну підготовку вчителів музичного мистецтва плавно проникають технологічні продукти, які розроблялися для індустрії звукозапису та саунд-дизайну. В цьому сегменті технології ШІ дозволили реалізувати всім відомий «інструмент автотюну (Real Time Auto-Tune), який може корегувати висоту людського голосу чи музичного інструмента у реальному часі під час виступу на сцені чи за студійного запису, видозмінювати голос співака...» [5, с. 174-175]. Ця технологія також дозволяє генерувати унікальні вокальні партії під час процесу створення музики за допомогою ШІ.

У вокальній та диригентсько-хоровій підготовці майбутніх учителів музичного мистецтва широко використовується участь у музичних конкурсах задля професійного та творчого стимулювання фахівців, підвищення їх виконавського рівня. В період карантинних обмежень

такі конкурси розпочали свою діяльність в дистанційному форматі, приймаючи відеозаписи концертних виступів, що актуалізувало питання запису якісного звуку живого виступу. Якість звуку записаних концертних виступів можна суттєво покращити, використовуючи спеціальні інструменти на основі технологій ШІ для автоматизованої еквалізації, динамічної корекції, зведення та мастерингу. Серед таких сервісів Landr, eMastered, iZotope Neutron, Sonible Smart EQ та ін. Також значними можливостями для покращення звуку володіють гібридні системи nVidia RTX Voice та RNNNoise, що можуть очищувати аудіо сигнал від шумів, артефактів, виокремлювати людську мову з-поміж нашарування різних звуків.

Однак, поряд із численними перевагами використання ШІ у сфері диригентської та вокально-хорової підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва все ж існує низка викликів, серед яких можна виділити:

- необхідність в трансформації усталених академічних підходів до професійної підготовки, що потребує тривалого періоду адаптації;
- складність в опануванні викладачами великого спектру нових цифрових інструментів, їх грамотного використання в освітньому процесі, що вимагає значних часових і когнітивних ресурсів;
- необхідність постійного моніторингу достовірності отриманої інформації за допомогою сервісів ШІ;
- потребу у правовому врегулюванні питань авторських прав та інтелектуальної власності у частковому чи тотальному використанні технологій ШІ;
- питання академічної етики та доброчесності, що потребує розробки та впровадження належного нормативно-правового супроводу в ЗВО.

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Отже, впровадження технологій ШІ у процес професійної підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва є важливим кроком у напрямі цифрової трансформації освіти, що сприяє підвищенню ефективності освітнього процесу, персоналізації індивідуальних освітніх траєкторій та вдосконаленню методик викладання музично-практичних дисциплін. Сучасні технології ШІ дозволяють автоматизувати рутинні завдання, використовувати адаптивне навчання, а також інтегрувати в цифрове освітнє середовище нові інтерактивні інструменти, віртуальні асистенти, рекомендаційні та аналітичні платформи тощо. До основних напрямів використання технологій ШІ у диригентській та вокально-хоровій підготовці майбутніх учителів музичного мистецтва можна зарахувати: пошук навчальних, методичних та різноманітних музичних матеріалів; мультимедійне забезпечення музично-виконавських дисциплін різноманітним генеративним музичним контентом (музичними наочностями, електронними нотними партитурами, фонограмами, мінусовками тощо); розвиток слухових навичок, аналіз та вдосконалення виконавських прийомів, формування індивідуального виконавського стилю

завдяки використанню технологій виокремлення окремих музичних партій звукозапису; різносторонній аналіз музичних творів, їх аранжування, адаптація до виконавських можливостей здобувачів освіти; технічний супровід проведення цифрового звукозапису та автоматизоване покращення звукового матеріалу засобами ШІ; озброєння новими технологічними інструментами у творчій діяльності.

Зважаючи на численні виклики використання ШІ, вважаємо, що інтеграція таких технологій в освіті має відбуватися комплексно з поступовою та виваженою інтеграцією у традиційну систему підготовки фахівців. Подальші розвідки вбачаємо у детальній розробці методичного супроводу використання технологій ШІ у різних сферах професійної підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Бондаренко А. Музично-інформаційні технології в хоровому мистецтві – Україна і світовий контекст. *Українське академічне вокально-хорове мистецтво: методико-педагогічний, історико-музикознавчий дискурс*. 2022. С. 10-40. URL: <https://doi.org/10.31866/978-966-602-363-9.10-40>.
2. Калуст'ян О., Остапчук-Будз М., Ковлева М. Перспективи використання штучного інтелекту у професійній музичній освіті. *Українська культура: минуле, сучасне, шляхи розвитку*. 2023. Т. 46. С. 153-158. URL: <https://doi.org/10.35619/ucpmk.v46i.690>.
3. Острецова Т., Острецов Д. Синергія мистецтва і техніки: вектори розвитку музичних інформаційних технологій. *Відкрите освітнє е-середовище сучасного університету*. 2024. Вип. 16. С. 106-19. URL: <https://doi.org/10.28925/2414-0325.2024.168>.
4. Паньків Л. Особливості використання сучасних інформаційних технологій у процесі підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва та хореографії. *Вісник Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Шевченка*. 2023. Т. 175. №19. С. 14-18. URL: <https://doi.org/10.58407/231903>.
5. Пухальський Т.Д. Інформаційні технології у музичному мистецтві: комп'ютерне моделювання та аранжування музичних творів: навч. посіб. Кам'янець-Подільський: К-ПНУ ім. І. Огієнка, 2024. 208 с. URL: <http://elar.kpnu.edu.ua/xmlui/handle/123456789/8140>.
6. Пухальський Т.Д. Інформаційні технології у професійній підготовці майбутніх учителів музичного мистецтва. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка*. Кам'янець-Подільський : К-ПНУ ім. І. Огієнка, 2022. Вип. 23. С. 304-307. URL: <http://elar.kpnu.edu.ua/xmlui/handle/123456789/8023>.
7. Сироткіна Ж., Чеботар Л. Використання штучного інтелекту у фаховому становленні майбутнього вчителя-музиканта. *Освітні обрії*. Івано-Франківськ, 2023. № 2(57). Ч. 2. С. 90-93. URL: <https://doi.org/10.15330/obrii.57.2.2.90-93>.
8. Штучна нейронна мережа. *Вікіпедія – вільна енциклопедія*. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Штучна_нейронна_мережа.
9. Holster, J. Augmenting Music Education through AI: Practical Applications of ChatGPT. *Music Educators*

Journal. 2024. Vol. 110(4), pp. 36-42. URL: <https://doi.org/10.1177/00274321241255938>.

10. McFarland, Alex and Tardif, Antoine. 10 Best AI Music Generators. 2025. URL: <https://www.unite.ai/best-ai-music-generators/>.

11. Sovik, T. Using Finale Note Editor During Distance Education Of Music Disciplines. *Information Technologies and Learning Tools*. 2022. Vol. 92, No. 6. pp. 154-71. URL: <https://doi.org/10.33407/itlt.v92i6.5128>.

12. Rohwer, D. Research-to-Resource: ChatGPT as a Tool in Music Education Research. *Applications of Research in Music Education*. 2023. Vol. 42(3), pp. 4-7. URL: <https://doi.org/10.1177/87551233231210875>.

REFERENCES

1. Bondarenko, A. (2022). Muzychno-informatsiini tekhnolohii v khorovomu mystetstvi – Ukraina i svitovi kontekst [Musical Information Technologies in Choral Art – Ukraine and Global Context]. *Ukrainske akademichne vokalno-khorove mystetstvo: metodyko-pedahohichniy, istoryko-muzykoznavchyi dyskursy*. Kyiv, National University of Culture and Arts. S. 10-40. URL: <https://doi.org/10.31866/978-966-602-363-9.10-40> [in Ukrainian]

2. Kalustian, O., Ostapchuk-Budz, M., Kovleva, M. (2023). Perspektyvy vykorystannia shtuchnoho intelektu u profesiinii muzychnii osviti [Prospects for the use of artificial intelligence in professional music education]. *Ukrainska kultura: mynule, suchasne, shliakhy rozvytku*. Vol. 46. S. 153-158. URL: <https://doi.org/10.35619/ucpmk.v46i.690> [in Ukrainian]

3. Ostretsova, T., Ostretsov, D. (2024). Synerhiia mystetstva i tekhniky: vektory rozvytku muzychnykh informatsiinykh tekhnolohii [Synergy of art and technology: vectors of development of musical information technologies]. *Vidkryte osvितne e-seredovyshe suchasnoho universytetu*. Vol. 16. S. 106-19. URL: <https://doi.org/10.28925/2414-0325.2024.168> [in Ukrainian]

4. Pankiv, L. (2023). Osoblyvosti vykorystannia suchasnykh informatsiinykh tekhnolohii u protsesi pidhotovky maibutnykh uchyteliv muzychnoho mystetstva ta khoreohrafii [Features of the use of modern information technologies in the process of training future teachers of music and choreography]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Chernihivskiy kolehium» imeni T. Shevchenka*. 2023. T. 175. No 19. S. 14-18. URL: <https://doi.org/10.58407/231903> [in Ukrainian]

5. Pukhalskyi, T.D. (2024). Informatsiini tekhnolohii u muzychnomu mystetstvi: kompiuterne modeliuvannia ta aranzhuvannia muzychnykh tvoriv [Information technologies in musical art: computer modeling and arrangement of musical works]: navch. posib. Kamianets-Podilskyi: K-PNU im. I. Ohienka, 2024. 208 s. URL: <http://elar.kpnu.edu.ua/xmlui/handle/123456789/8140> [in Ukrainian]

6. Pukhalskyi, T.D. (2022). Informatsiini tekhnolohii u profesiinii pidhotovtsi maibutnykh uchyteliv muzychnoho mystetstva [Information technologies in the professional training of future music teachers]. *Naukovi pratsi Kamianets-Podilskoho natsionalnoho universytetu imeni Ivana Ohienka*. Kamianets-Podilskyi: K-PNU im. I. Ohienka, 2022.

Vyp. 23. S. 304-307. URL: <http://elar.kpnu.edu.ua/xmlui/handle/123456789/8023> [in Ukrainian]

7. Syrotkina, Zh., Chebotar, L. (2023). Vykorystannia shtuchnoho intelektu u fakhovomu stanovleni maibutnoho vchytelia-muzykanta [Using artificial intelligence in the professional development of a future music teacher]. *Osvitni obrii*. Ivano-Frankivsk, № 2(57). Ch.2. S. 90-93. URL: <https://doi.org/10.15330/obrii.57.2.2.90-93> [in Ukrainian]

8. Shtuchna neironna merezha [Artificial neural network]. *Vikipediia – vilna entsyklopediia*. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Штучна_нейронна_мережа.

9. Holster, J. (2024). Augmenting Music Education through AI: Practical Applications of ChatGPT. *Music Educators Journal*. 110(4), pp. 36-42. URL: <https://doi.org/10.1177/00274321241255938> [in English]

10. McFarland, Alex and Tardif, Antoine (2025). 10 Best AI Music Generators. URL: <https://www.unite.ai/best-ai-music-generators/> [in English]

11. Sovik, T. (2022). Using Finale Note Editor During Distance Education Of Music Disciplines. *Information Technologies and Learning Tools*. Vol. 92, No. 6. pp. 154-71. URL: <https://doi.org/10.33407/itlt.v92i6.5128> [in Ukrainian]

12. Rohwer, D. (2023). Research-to-Resource: ChatGPT as a Tool in Music Education Research. *Applications of Research in Music Education*, 42(3), 4-7. URL: <https://doi.org/10.1177/87551233231210875> [in English]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

ПУХАЛЬСЬКИЙ Тарас – кандидат педагогічних наук, доцент, старший викладач кафедри музичного мистецтва Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Наукові інтереси: інформаційні технології у професійній підготовці майбутніх учителів музичного мистецтва.

СОВІК Тетяна – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри музичного мистецтва Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Наукові інтереси: викладання музичного мистецтва в умовах цифровізації освіти.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

PUKHALSKY Taras – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Senior Lecturer at the Department of Musical Art of Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University.

Scientific interests: information technologies in the professional training of future teachers of musical art.

SOVIK Tetiana – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Musical Art of Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University.

Scientific interests: teaching musical art in the conditions of digitalization of education.

Стаття надійшла до редакції 01.03.2025 р.

Стаття прийнята до друку 15.03.2025 р.

УДК 373.3.011.3-051:378.091.33-027.22
DOI: 10.36550/2415-7988-2025-1-218-217-220

РАДЮК Інна –

доктор філософії в галузі знань Освіта/Педагогіка,
доцент кафедри теорії і методики початкової освіти
Волинського національного університету імені Лесі Українки
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1937-4195>
e-mail: Raduk.Inna@gmail.com

МАЙСТЕР-КЛАС В СИСТЕМІ МЕТОДИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ

У статті досліджено теоретичні засади наукових та практичних розвідок щодо проблеми впровадження в освітній процес педагогічних ЗВО інтерактивної форми навчання – майстер-класу. На основі аналізу означеного питання, майстер-клас визначено як особливий спосіб узагальнення та поширення творчого або педагогічного досвіду, що представляє собою авторську методiku, розроблений оригінальний метод, спосіб діяльності, що базується на певних принципах і має структуру. Автором окреслено основні переваги та акцентовано увагу на ефективності впровадження майстер-класу у процес фахової підготовки майбутніх учителів початкових класів, зокрема при плануванні освітніх курсів з вивчення технологічної та мистецької освітньої галузі. Здійснено аналіз чинників, що обумовлюють необхідність включення в освітній процес педагогічних ЗВО інтерактивних форм роботи, зокрема, майстер-класу зі здобувачами освіти. Виділено такі: оновлення підходу до оцінювання результатів навчання, що передбачає творчу діяльність; можливість презентації педагогічного досвіду; спосіб професійного саморозвитку. Досліджено практичні питання щодо організації й проведення майстер-класів як форми професійної підготовки майбутнього вчителя початкових класів; особливості включення в змістове наповнення методичного забезпечення освітнього процесу; запропоновано способи активізації залучення до провадження майстер-класів як викладачів, так і здобувачів освіти. Майстер-клас розглянуто як одну із ефективних форм набуття здобувачами освіти творчих навичок, вмінь інтегрувати та використовувати академічні предметні знання. Визначено низку переваг майстер-класу над іншими формами передачі досвіду та професійного спілкування: мета проведення майстер-класу спрямована на результативність роботи його учасників і має практичне та компетентнісне спрямування; майстер-клас є інтерактивною формою професійної взаємодії між педагогом та здобувачем; майстер-клас є формою розвитку творчого потенціалу майбутніх учителів. Узагальнено підходи до структурування процесу проведення майстер-класу та визначено низку складових етапів: підготовчо-організаційний, презентаційний етап, етап моделювання, етап рефлексії.

Ключові слова: майстер-клас, початкова освіта, майбутній вчитель початкових класів, методика, навчання технологічної та мистецької галузі.

RADIUK Inna –

Ph.D. (Pedagogy), Subject Areas Educational, Pedagogical Sciences, Docent at the Department of Theory and Methods of Primary Education of Lesya Ukrainka Volyn National University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1937-4195>
e-mail: Raduk.Inna@gmail.com

MASTER CLASS IN THE SYSTEM OF METHODOLOGICAL TRAINING OF PRIMARY SCHOOL TEACHERS

The article explores the theoretical foundations of scientific and practical research on the problem of implementing an interactive learning format – the master class – in the educational process of higher education institutions. Based on the analysis of this issue, the master class is defined as a unique way of summarizing and disseminating creative or pedagogical experience, representing an author's methodology, an original method, a mode of activity based on specific principles and having a structured approach. The author outlines the key advantages and emphasizes the effectiveness of implementing the master class in the professional training of future primary school teachers, particularly in planning educational courses for studying technological and artistic educational fields. The study analyzes the factors determining the necessity of incorporating interactive teaching methods, such as the master class, into the educational process of pedagogical HEIs. The following factors are highlighted: updating the approach to learning outcome assessment, which involves creative activity; the possibility of presenting pedagogical experience; and a means of professional self-development. The article investigates practical aspects of organizing and conducting master classes as a form of professional training for future primary school teachers, the inclusion of methodological support in the educational process, and methods to enhance the engagement of both educators and students in this interactive format. The master class is recognized as one of the most effective methods for acquiring creative skills, integrating, and applying academic subject knowledge. Several advantages of the master class over other forms of knowledge transfer and professional communication are identified: the objective of the master class is focused on participants' performance outcomes with practical and competency-based orientation; it is an interactive form of professional interaction between educators and students; and it serves as a means of fostering the creative potential of future teachers. The article consolidates various researchers' approaches to structuring the master class process and identifies its key stages: preparatory and organizational stage, presentation stage, modeling stage, and reflection stage.

Key words: master class, primary education, future primary school teacher, methodology, teaching technological and artistic fields.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Сучасний етап розвитку шкільної освіти пов'язаний із упровадженням компетентнісного підходу до організації освітньо-пізнавальної діяльності здобувачів освіти. НУШ змінила вимоги до майстерності майбутнього вчителя. Відповідно, заклади вищої освіти (ЗВО) переосмислюють підходи до здійснення фахової

підготовки майбутніх учителів початкових класів. Зокрема, виникає потреба в оновленні мети та змісту освітніх програм, упровадженні нових форм організації навчання.

У контексті методичного забезпечення освітніх компонентів викладачі все частіше обирають інтерактивні форми навчання. Конкретизуючи предметну область методичного

забезпечення в системі професійної підготовки, відзначаємо майстер-клас як особливу форму передачі досвіду авторських розробок. Актуальність дослідження особливостей упровадження майстер-класу в освітній процес ЗВО зумовлена новим підходом до оцінювання результатів навчання. Все частіше педагоги надають перевагу оцінці не лише кінцевого результату або продукту, а й самого процесу створення проєкту, оригінальності розробки та динаміки розвитку креативних і творчих навичок молодших школярів.

У науково-педагогічній літературі проблематика впровадження майстер-класів під час реалізації чинних типових освітніх програм початкової школи активно висвітлюється. Однак динамічні зміни в освітянській галузі та вимоги до сучасного вчителя зумовлюють потребу в підготовці фахівців, здатних варіативно використовувати набуті знання та застосовувати свої навички для вирішення різних педагогічних завдань. Отже, необхідно конкретизувати та теоретично-практично обґрунтувати окремі методичні аспекти підготовки майбутніх учителів у педагогічних ЗВО до розроблення, організації та проведення такої форми роботи з молодшими школярами, як майстер-клас.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Аналізуючи наукові та педагогічні джерела щодо впровадження майстер-класів в освітній процес, можна зазначити, що науковці та практики досліджували різні аспекти цього питання. Варто зауважити, що значна частина таких досліджень проведена саме вчителями й має цінний методичний характер.

У результаті аналізу наукових розвідок з обраної проблематики виявлено, що існує багато підходів до тлумачення поняття «майстер-клас» та різних поглядів на його сутність. Зокрема, майстер-клас розглядають як продуктивну освітню технологію, спосіб демонстрації оригінальних методик (Н. Гарбар, Є. Проворова), ефективний засіб залучення до самостійної творчої роботи (О. М. Лебідь), форму трансляції досвіду методичної роботи (М. Кононова), спосіб обміну передовим педагогічним досвідом (М. Михнюк), а також як діяльність у рамках віртуальних класів професійного становлення молодого педагога (Н. Розіна).

Визначаючи майстер-клас як ключовий засіб передачі концептуально нової ідеї, дослідники висвітлюють вимоги до його організації та проведення, методичні прийоми, критерії оцінки якості підготовки й реалізації майстер-класу. Водночас практичні питання щодо його організації та проведення як форми професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів, включення до методичного забезпечення освітнього процесу, а також способи активізації інтерактивної взаємодії між викладачами та здобувачами освіти потребують подальших наукових розвідок і розробок.

Метою дослідження є теоретико-методичне обґрунтування ефективності впровадження майстер-класу в систему методичної підготовки

майбутніх учителів початкової класів, зокрема при вивченні методик викладання мистецької та технологічної освітніх галузей.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Методична діяльність учителя початкових класів охоплює широке коло завдань. Її зміст постійно оновлюється, відповідно, зазнають змін і вимоги щодо рівня компетентності майбутнього педагога. Одним із показників майстерності педагога є вміння ефективно презентувати свій досвід, транслювати його якомога ширшій аудиторії зацікавлених осіб, отримуючи таким чином можливість професійного розвитку. Однією з форм демонстрації набутих умінь і педагогічного досвіду є майстер-клас. Навички проведення майстер-класів актуальні як для здобувачів освіти, так і для педагогів початкових класів. Майстер-клас дає змогу одночасно залучити до сприйняття інформації кілька органів чуття слухачів, підсилюючи увагу до значущості проблеми. Подача матеріалу через майстер-клас є оригінальною за своєю суттю, адже містить елементи індивідуальних творчих напрацювань. У сучасних умовах педагог-майстер – це фахівець, який володіє інноваційними технологіями, ефективно застосовує їх у своїй професійно-педагогічній діяльності, вміє прогнозувати результати своєї роботи, досягати якісних показників у навчально-виховному процесі, має навички експериментально-дослідної роботи, що є складовими педагогічної майстерності [2, с. 2].

Цілком погоджуємося з думкою, що ключовими навичками педагога-майстра є: володіння дослідницькими навичками і вміннями, знання особливостей експериментальної роботи, уміння аналізувати інноваційні педагогічні технології, відбирати зміст і застосовувати його на практиці, уміння прогнозувати підсумки своєї діяльності, розробляти методичні рекомендації [7, с. 8]. Ми підтримуємо тлумачення поняття «майстер-клас», запропоноване Є. Проворова: «Майстер-клас – це особлива форма навчального заняття, що ґрунтується на “практичних” діях із розв’язання певної проблемної професійної задачі чи професійної ситуації спільно зі студентами й спрямована на формування в них відповідних умінь і потреб» [6, с. 127].

Хоча поняття «майстер-клас» є досить новим, перші спроби започаткування методики навчання технологій згадуються ще з XVIII ст., коли передача професійних знань, опанування умінь і навичок здійснювалися за формулою «майстер – учень». Така методика навчання мала індивідуальний і стихійний характер, була відокремлена від будь-яких наукових положень та обґрунтувань [8, с. 17]. В. Сухомлинський стверджував, що «стає майстром педагогічної праці швидше за все той, хто відчув у собі дослідника» [3, с. 12].

У сучасних педагогічних освітніх ресурсах та науковій літературі поняття «майстер-клас» здебільшого використовується як презентація результатів авторських напрацювань та індивідуальної творчої діяльності з метою відпрацювання практичних навичок за різними методиками й технологіями, підвищення професійного

рівня, обміну передовим досвідом і розширення кругозору учасників. У контексті професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів потенціал використання майстер-класів в освітньому процесі дає змогу трактувати їх як одну з ефективних форм набуття здобувачами освіти творчих навичок, умінь інтегрувати та використовувати академічні предметні знання як основу змісту освітніх галузей. Щодо опанування навичок проведення майстер-класів, то варто зазначити, що учитель-професіонал протягом декількох років виробляє авторську індивідуальну методичну систему, що передбачає постановку цілей, проєктування, використання послідовності дидактичних та виховних методик, уроків, заходів, власних розробок із врахуванням реальних умов роботи. Тому підсумовуючи теоретичні та практичні розробки, визначаємо майстер-клас як особливий спосіб узагальнення та поширення педагогічного творчого досвіду, що представляє собою авторську методику, або розроблений оригінальний метод, що базується на певних принципах і має структуру. З цієї точки зору майстер-клас відрізняється від інших форм трансляції досвіду тим, що в процесі його проведення йде безпосереднє обговорення запропонованого методичного продукту і пошук творчого вирішення педагогічної проблеми як з боку учасників майстер-класу, так і з боку педагога, який проводить цей майстер-клас. Така форма методичної роботи є ефективним прийомом передачі досвіду навчання і виховання, тому що центральною ланкою є демонстрація оригінальних методів освоєння певного змісту за активної ролі всіх учасників заняття [1, с. 118].

Мету проведення майстер-класів формують таким чином: демонстрація інноваційних прийомів, способів, технологій навчання; презентація свого досвіду або досвіду іншого педагога в реальному часі чи засобами мультимедіа [6, с. 127]. Серед функцій майстер-класу необхідно виділити мотиваційну, розвивальну, освітню, виховну, інформаційну й рефлексивну. Серед істотних характеристик майстер-класу визначають: виклик традиційної педагогіки; особистість учителя з новим мисленням; спосіб самостійної побудови нових знань за допомогою всіх учасників заняття (Кононова М.); глибокий зв'язок теорії з практикою, активна взаємодія учасників заходу, висока наочність і доступність, прояв творчості, ініціативності (Михнюк М.). Майстер-клас, як показує педагогічна практика, є ефективною формою навчання та розвитку сучасних педагогів, незалежно від освітньої системи, у якій здійснюється їхня педагогічна діяльність в умовах безперервної освіти та воєнного стану, удосконалення професійної компетентності [4, с. 163].

Визначимо низку переваг майстер-класу над іншими формами передачі досвіду та професійного спілкування:

- мета проведення майстер-класу спрямована на результативність роботи його учасників і має практичне та компетентнісне спрямування;

- майстер-клас – одна з інтерактивних форм професійної взаємодії між педагогом та здобувачем, що відрізняє її від репродуктивних форм навчання;

- майстер-клас як форма розвитку творчого потенціалу майбутніх учителів передбачає використання емпіричних методів, розробку дидактичних матеріалів для роботи у власній педагогічній діяльності [7, с. 8].

Проте існує низка особливостей та умов, за яких проведення майстер-класу буде найбільш ефективним, а саме:

- пошук педагогом-майстром нового підходу до організації навчання;

- володіння методикою самостійної роботи та роботи в малих групах;

- створення умов для включення всіх учасників процесу в активну діяльність;

- постановка проблемного завдання;

- використання прийомів, що розкривають творчий потенціал як педагога-майстра, так і учасників майстер-класу;

- використання форм взаємодії – співпраця, співтворчість, спільний пошук;

- оцінювання процесу, а не результату, адже процес пізнання є важливішим і ціннішим за кінцевий результат або знання.

Щодо самого процесу реалізації майстер-класу, то в наукових розвідках запропоновано різні підходи до розробки його структури. Зокрема, О. Омельчук пропонує в структурі майстер-класу відображати логіку процесу пізнання: мотивацію, засвоєння нових знань, рефлексію [5, с. 113]. М. Михнюк визначає такі етапи: підготовчо-організаційний, презентаційний, моделюючий, рефлексивно-оцінювальний [2]. Узагальнюючи підходи більшості дослідників до структурування процесу проведення майстер-класу, визначаємо низку складових етапів:

- *Підготовчо-організаційний етап* – передбачає розробку авторської методики або технології навчання здобувачів освіти, виокремлення інноваційної ідеї, розробку завдань для вирішення поставленої педагогічної проблеми, вибір засобів для реалізації поставленої мети.

- *Презентаційний етап* – ознайомлення з системою роботи педагога-майстра, його досягненнями, структурою та змістом методичних розробок.

- *Етап моделювання* – учасники заходу створюють структуру й зміст особистісного інноваційного проєкту на основі запропонованої ідеї.

- *Етап рефлексії* – здійснюється самоаналіз і самооцінка діяльності, коригуються результати роботи відповідно до поставлених цілей.

Результативність впровадження майстер-класу в систему методичної підготовки майбутніх учителів початкових класів підтверджується результатами практичних напрацювань. Зокрема, під час реалізації освітньої програми 013 Початкова освіта у Волинському національному університеті імені Лесі Українки. При плануванні

методичного забезпечення освітніх компонентів «Мистецтво з методикою викладання мистецької освітньої галузі» та «Трудове навчання з методикою викладання технологічної освітньої галузі» серед форм роботи було визначено такий метод навчання, як проведення здобувачами освіти майстер-класів. Вартий уваги той факт, що організація та проведення такої форми роботи дало змогу здобувачам освіти поступово формувати власне портфоліо майбутнього педагога, яке включає не лише результати роботи, а й володіння методичними навичками. Залучення здобувачів освіти до педагогічної практики та навчання з елементами дуальної освіти дає можливість апробації набутих компетентностей і, як бажаний результат, – професійного зростання майбутнього педагога.

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Здійснене теоретико-методичне обґрунтування ефективності впровадження майстер-класу в систему методичної підготовки майбутніх учителів початкових класів дозволило дійти висновку, що ця форма методичної роботи сприяє підвищенню мотивації як викладачів, так і здобувачів освіти до розвитку педагогічної майстерності. Вона є важливим чинником професійного зростання педагогів, забезпечуючи їхню готовність до впровадження інноваційних підходів у навчальний процес. Водночас організація та проведення майстер-класів як технології професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів потребують подальших досліджень. Зокрема, актуальними є питання оптимізації змісту та методики їх проведення, визначення критеріїв ефективності, а також інтеграції цієї форми навчання в сучасну освітню систему.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Кононова М. Майстер-клас – технологія підготовки майбутнього дефектолога до професійної діяльності. *Педагогічна освіта: теорія і практика*. 2019. Вип. 26(1). С. 117–121.
2. Михнюк М. І. Майстер-клас як форма обміну передовим педагогічним досвідом. *Професійно-технічна освіта*. 2014. № 2. С. 49–51.
3. Міхно О. П. Василь Сухомлинський. Афоризми / уклад. О. П. Міхно. *Педагогічний музей України*. Київ: ПМУ, 2018. 104 с.
4. Міщенко О. А. Майстер-клас як форма обміну передовим педагогічним досвідом в умовах воєнного стану. *Система освіти і виховання дітей з особливими освітніми потребами: досвід минулого – погляд у майбутнє: зб. наук. пр.* Харків, 2023. С. 163–168.
5. Омельчук О. Майстер-клас як одна із форм у підготовці вчителів технологій. *Зб. наук. пр. Проблеми підготовки сучасного вчителя*. 2019. Вип. 2(20). С. 110–117.
6. Проворова Є. М. Технологія майстер-класу у методичній підготовці майбутніх учителів музики. *Наукові записки Центральноукраїнського ДПУ імені Володимира Винниченка. Серія «Педагогічні науки»*. 2017. Вип. 157. С. 124–129.
7. Розіна Н. В. Майстер-клас як форма діяльності віртуальних класів професійного становлення молодого педагога: метод. реком. Черкаси, 2013. 20 с.

8. Ткачук С. І., Коберник О. М. Основи теорії технологічної освіти: навч. посіб. Умань: Візаві, 2014. 304 с.

REFERENCES

1. Kononova, M. (2019). Maister-klas – tekhnolohiia pidhotovky maibutnoho defektologa do profesiinoi diialnosti. [Master class – a technology for preparing a future defectologist for professional activity]. *Pedahohichna osvita: teoriia i praktyka*. Vol. 26. Pp. 117-121. [in Ukrainian]
2. Mykhniuk, M. I. (2014). Maister-klas yak forma obminu peredovym pedahohichnym dosvidom. [Master class as a form of exchange of advanced pedagogical experience]. *Profesiino-tekhnichna osvita*, Vol. 2. Pp. 49-51 [in Ukrainian]
3. Mikhno, O. P. (2018). Vasyl Sukhomlynskyi. Aforyzmy. Pedahohichni muzei Ukrainy. [Vasyl Sukhomlynskyi. Aphorisms. Pedagogical Museum of Ukraine]. Kyiv: PMU. 104 p. [in Ukrainian]
4. Mishchenko, O. (2023). Maister-klas yak forma obminu peredovym pedahohichnym dosvidom v umovakh voiennoho stanu. [A workshop as a form of sharing best pedagogical practices under martial law]. *Systema osvity i vykhovannia ditei z osoblyvymy osvitimy potrebamy: dosvid mynuloho – pohliad u maibutnie: zbirnyk naukovykh prats*. Kharkiv. Pp. 163-168. [in Ukrainian]
5. Omelchuk, O. (2019). Maister-klas yak odna iz form u pidhotovtsi vchyteliv tekhnolohii. [Masterclass as a form of technology teacher training]. *Problemy pidhotovky suchasnoho vchytelia: zbirnyk naukovykh prats*. Vol. 2. Pp. 110-117. [in Ukrainian]
6. Provorova, Ye. M. (2017). Tekhnolohiia maister-klasu u metodychnii pidhotovtsi maibutnikh uchyteliv muzyky. [Masterclass technology in the methodological training of future music teachers]. Vol. 157. Pp. 124-129. [in Ukrainian]
7. Rozina, N. (2013). Maister-klas yak forma diialnosti virtualnoi shkoly profesiinoho stanovlennia molodoho pedahoha: [Masterclass as a form of activity of the virtual school of professional development of a young teacher: methodological recommendations]: metodychni rekomendatsii. Cherkasy. 20 p. [in Ukrainian]
8. Tkachuk, S., Kobernyk, O. (2014). Osnovy teorii tekhnolohichnoi osvity. [Fundamentals of the theory of technological education]: navchalnyi posibnyk, Uman: Vizavi. 304 p. [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

РАДЮК Інна – доктор філософії, доцент кафедри теорії і методики початкової освіти Волинського національного Університету імені Лесі Українки.

Наукові інтереси: професійна підготовка майбутніх учителів початкових класів.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

RADIUK Inna – Ph.D. (Pedagogy), Subject Areas Educational, Pedagogical Sciences, Docent at the Department of Theory and Methods of Primary Education of Lesya Ukrainka Volyn National University.

Scientific interests: professional training of future primary school teachers.

Стаття надійшла до редакції 26.02.2025 р.

Стаття прийнята до друку 11.03.2025 р.

УДК 811.11

DOI: 10.36550/2415-7988-2025-1-218-221-225

РОМАШИНА Зоряна –

викладач кафедри лінгвопедагогічного

забезпечення професійної діяльності

Воєнної академії імені Євгенія Березняка

ORCID: <https://orcid.org/0009-0005-7563-968X>

e-mail: romashynazoriana@gmail.com

ВИКОРИСТАННЯ НАУКОВО-МЕТОДИЧНИХ СПОСОБІВ ТА ПРИЙОМІВ ЗАПАМ'ЯТОВУВАННЯ ЛЕКСИКИ ПРИ ВИВЧЕННІ ІНОЗЕМНИХ МОВ

Стаття розглядає питання способів ефективного вивчення лексики та розширення словникового запасу при вивченні іноземних мов. Запропоновані методи включають методи сторітелінгу, занурення, чанкінг, систематичні повторення, інтервальне навчання, метод Лейтнера, мнемотехніку та тематичне вивчення лексики. Розглядаються техніки використання ментальних карт для візуалізації, групування та асоціювання лексики з концепціями та зображеннями. У статті обґрунтовано основні функції використання відповідних методів та їх ефективності для вдосконалення лексичних навичок. Висвітлюється важливість розуміння роботи мозку та процесу запам'ятовування, а також пропонуються методи подолання труднощів у вивченні слів для збереження їх у пам'яті. Автор відмічає, що існують різні види пам'яті – довільна та мимовільна, а відтак звертає увагу на важливість використання технік запам'ятовування, які допоможуть ефективно задіяти обидва види пам'яті і сприятимуть кращому вивченню та засвоєнню вокабуляру. Особливий акцент робиться на важливості використання комбінаторних способів запам'ятовування лексики у процесі навчання. Автор описує різні методи і демонструє їх застосування на власних авторських прикладах.

У статті розкриваються ефективні форми роботи зі студентами щодо формування лексичної компетенції. Зокрема, основна увага приділяється пошуку труднощів, які виникають при вивченні іноземного вокабуляру, та конкретним методикам запам'ятовування, а також інноваційним ідеям для покращення вивчення та викладання лексики. У статті наголошується на важливості врахування як репродуктивного, так і рецептивного аспектів вивчення. Також, на думку автора, саме новітні освітні технології, які використовуються для формування комунікативної компетенції при вивченні іноземних мов, є найбільш продуктивними для ефективного навчання та забезпечення особистісно-орієнтованого підходу до освітнього процесу. Автор приходить до висновку, що підвищення ефективності запам'ятовування лексики безпосередньо залежить саме від вибору правильно підходу та використання доцільних, а також різноманітних методів навчання.

Ключові слова: вивчення лексики, стратегії навчання, запам'ятовування, асоціації, мнемотехніка, ментальні карти, інтервальне навчання, тематичне вивчення, візуальні образи, академічне середовище, ефективне навчання.

ROMASHYNA Zoriana –

Teacher of the Linguistic and Pedagogical Support Department of

Yevheniy Berenziak Military Academy

ORCID: <https://orcid.org/0009-0005-7563-968X>

e-mail: romashynazoriana@gmail.com

USAGE OF SCIENTIFIC AND METHODOLOGICAL WAYS AND TECHNIQUES OF MEMORIZING VOCABULARY WHEN LEARNING FOREIGN LANGUAGES

The article reviews the issue of effective learning ways and expansion of vocabulary as part of learning foreign languages. Among the suggested methods there are storytelling, immersion, chunking, systematic repetition, interval learning, Leitner method, as well as mnemonics and thematic vocabulary learning. The article reviews the technique of mind mapping which helps to visualize, group and associate vocabulary with concepts and pictures. The article describes the main functions of using certain methods and their effectiveness regarding improvement of lexical skills. It covers the importance of understanding how our brain functions and memorizes, and also suggests ways how to overcome difficulties with learning vocabulary and storing it in our memory. The author point out that there are two different kinds of memory: arbitrary and involuntary. Thus it is important to use those memorizing techniques which will help to effectively use both kinds of our memory and will foster better learning and grasping of vocabulary. There is special emphasis on the importance of using combinatory ways of memorizing vocabulary while studying. The author describes various methods and demonstrates their usage on examples created by the author herself.

The article describes effective ways of teaching students and forming their lexical competence. In particular, it focuses on the difficulties that arise when learning new foreign words, as well as particular memorizing methods and innovative ideas on how to improve studying and teaching vocabulary becomes the center of attention. The article highlights the importance of considering both reproductive and receptive aspects of learning. The author also believes that only the latest educational technologies used to form communicative competence while learning foreign languages appear to be the most productive for effective learning and ensuring learner-centered educational process. The author comes to a conclusion that improvement of vocabulary memorizing and its effectiveness directly depends on choosing the right approach to learning, as well as using appropriate and also various methods of learning.

Key words: vocabulary learning, learning strategies, memorization, associations, mnemonics, mind maps, interval learning, thematic learning, visual images, academic environment, effective learning.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Вокабулярний запас є базовою та невід'ємною складовою, без якої унеможливується спілкування іноземною мовою. Зазвичай це одна з найважчих складових навчального процесу, адже нововивчені слова та вирази мають властивість швидко забуватися. Відтак, питання дослідження сучасних способів запам'ятовування

нової лексики, їх ефективності, доцільності та практичного застосування в навчальному процесі гостро постає перед педагогами сьогодення.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Проблема формування лексичної компетенції іноземної мови досліджувалась у працях таких вітчизняних і зарубіжних учених як І. Берман, Л. Буданова, В. Бухбіндер, Г. Гич, О. Долма-

товська, Ю. Жлуктенко, С. Журкіна, І. Коляда, В. Коростильов, О. Петрашук, С. Смоліна, R. Carter, R. Ellis, R. Gairns, D. Gardner, M. Lewis, Y. Mamdouh, V. Poyraz, Y. Saifelnasr, L. Taylor та ін.

Проводячи аналіз досліджень, можна визначити, які саме зі способів запам'ятовування є найефективнішими інструментами для запам'ятовування слів. Серед розмаїття технік існують ефективні методи, які допоможуть запам'ятати велику кількість слів назавжди та збільшити словниковий запас у найкоротший час. Деякі класичні систематичні дослідження пам'яті та забування були проведені ще наприкінці дев'ятнадцятого століття Германом Еббінгаузом.

Незважаючи на успіхи у вирішенні проблеми запам'ятовування іншомовної лексики, практика викладання показує, що якість оволодіння учнями/студентами лексичним матеріалом потребує підвищення.

Метою статті є наукове обґрунтування доцільності та ефективності використання новітніх способів запам'ятовування та засвоєння лексики при вивченні іноземних мов.

Виклад основного матеріалу дослідження. Словниковий запас становить фундамент для спілкування, адже запам'ятовування лексики є запорукою взаєморозуміння. Відтак, саме на цьому аспекті роблять акцент усі, хто вивчають іноземні мови. Існує безліч способів розширення лексичного запасу, проте важливо знайти найефективніші методи, які допоможуть запам'ятати слова якнайшвидше та, головне, не забути їх.

Запам'ятовування поділяють на довільне та мимовільне. Перше здійснюється наявністю вольового зусилля, завдання та мотиву. По суті, це вивчення цілеспрямованого характеру, тому тут можна застосовувати різноманітні способи та прийоми, які ми розглянемо нижче. Друге відбувається мимоволі, тобто без навмисної мети запам'ятати. Саме мимовільне запам'ятовування є найбільш ефективним і здійснюється під впливом здебільшого яскравих емоцій. Усе цікаве і різнобарвне легше сприймається і довше затримується на рівні свідомості і навіть підсвідомості. Саме тому для успішного вивчення іноземного вокабуляру слід використовувати комплексні методи, які будуть сприяти не лише довільному, але й мимовільному запам'ятовуванню і відтак будуть більш ефективними на стадії вивчення та матимуть довгостроковий ефект. Зупинимось детальніше на деяких з них.

Метод сторітелінгу

Просто намагатися запам'ятати список слів може перетворитися на справжні тортури. Але якщо спробувати помістити ті ж слова у вигадану інтригуючу розповідь, шанси на легке запам'ятовування відразу зростають. Історію може створити як викладач, так і дати завдання учням або студентам скласти власні історії самостійно, чи навіть оголосити конкурс на найкреативніше оповідання. Важливо, щоб у кожній історії був головний персонаж, взаємопов'язані дії (тобто сюжет) та існувала певна інтрига. Саме історії такого характеру (а не набір окремих мало-

пов'язаних вигаданих речень) будуть найефективнішими для успішного запам'ятовування матеріалу, що вивчається. Наш мозок любить активно працювати, саме тому ми найкраще запам'ятовуємо інформацію, яку самі ж і придумали. [1]

Оповідання також можна створювати у ході так званої гри «Кубики історій».

Ця гра полягає у тому, що кожен з присутніх виступає її автором і створюється одна колективна історія. Кожен учасник кидає кубик з малюнком або витягує, наприклад, картку зі списком слів чи реченням, яке треба доповнити (правила гри можуть варіюватися і легко модифікуватися викладачем). Суть у тому, що кожен наступний учасник повинен доповнити попередню історію, створюючи логічне продовження розповіді. Тут також важливо органічно використовувати інформацію, яка надається для вивчення, відповідно до контексту та не втрачаючи сюжетну лінію.

Метод ментальних карт Бьюзена

Відомий психолог Тоні Бьюзен намагався зрозуміти і вивчав, як провідним вченим світу вдавалося використовувати можливості мозку на всі сто відсотків. В результаті своїх досліджень він винайшов унікальний метод запам'ятовування, який назвав інтелект-картою (ментальною картою). Ця технологія полягає у розміщенні об'єкту уваги в самому центрі, від якого йде розгалуження гілок, що представляють основні теми, які асоціюються з центральним словом-образом. На кожній лінії повинно бути одне ключове слово, а самі лінії гілок обов'язково повинні бути плавними і нагадувати справжнє розгалуження гілок (згідно з автором даного методу). Для кращого сприйняття Бьюзен радить навіть використовувати різні кольори при малюванні гілок, а також використовувати символи і малюнки [2].

Розглянемо приклад такої ментальної карти нижче (рис. 1).

Метод локусів (або «Палац пам'яті»)

Суть даного методу полягає у тому, щоб прив'язувати інформацію до добре відомої локації. Наш мозок вмє створювати асоціації між образами, що допомагає розгорнути потенціал нашої пам'яті. Створивши уявний маршрут по, наприклад, власному будинку, можна створити уявні ментальні зупинки («локуси») на предметах у домі і створити асоціацію між ними та певними словами або виразами, які ми прагнемо запам'ятати. Тепер кожного разу, коли ми уявлятимемо такий маршрут в своїй голові, зможемо пригадати не лише самі речі та зупинки, але й лексику, з якою створили асоціації.

Метод Чанкінг

Ми сприймаємо великий об'єм інформації як щось надзвичайно складне або й навіть неможливе для сприйняття та запам'ятовування. Але варто розділити текст на частини, список лексики на групи, як ми легко позбуваємося такого інформаційного перевантаження. Комбінувати слова та вирази можна за різними принципами (в алфавітному порядку, тематично, за наголосом чи схожістю вимови, однокореневі слова, синоніми та антоніми тощо) [3].

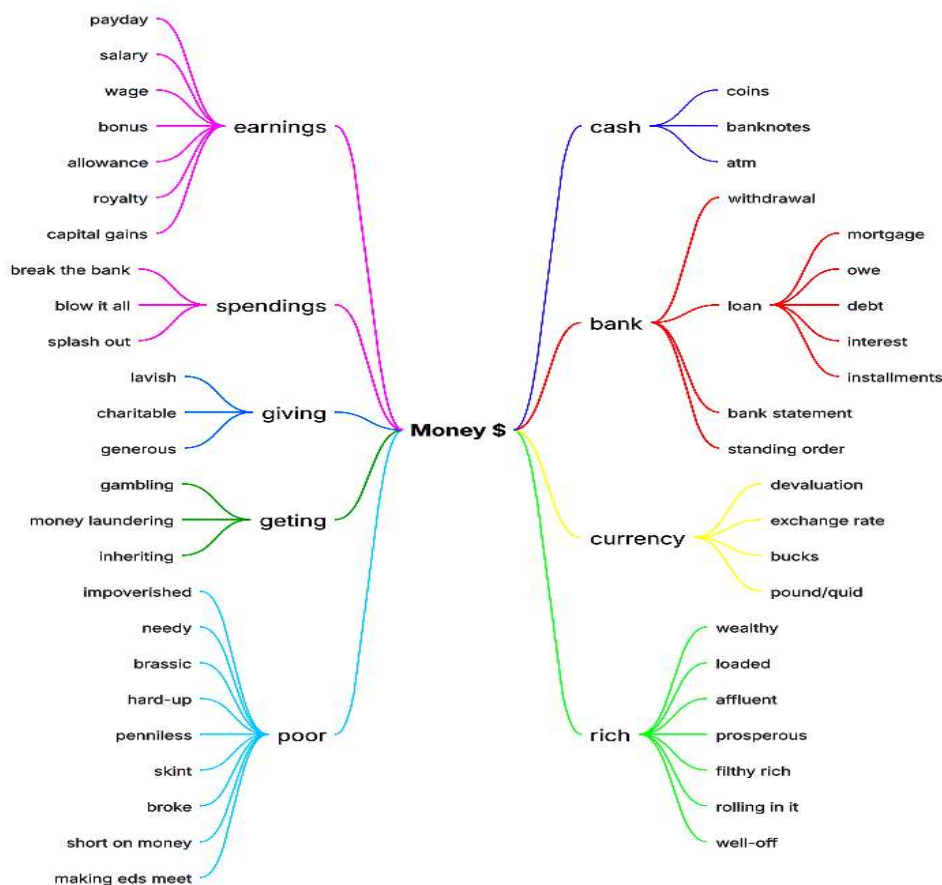

Рис. 1. Ментальна карта з вивчення фінансової лексики на тему «Гроші»*

*Розробка автора.

Метод інтервальних повторень

Назва даного методу говорить сама за себе і суть його полягає у тому, щоб систематично повторювати певну інформацію відповідно до конкретно визначених та постійно зростаючих проміжків часу (інтервалів). Існує досить конкретна формула – $Y=2X+1$, у якій Y позначає день, коли інформація починає забуватися, а X – день останнього повторення. Ми починаємо забувати матеріал десь за 20 хвилин після того, як ми його прочитали. Цей феномен має назву крива забування Германа Еббінгауза. Схематичне зображення кривої цього німецького психолога наведено нижче.

Крива забування Еббінгауза

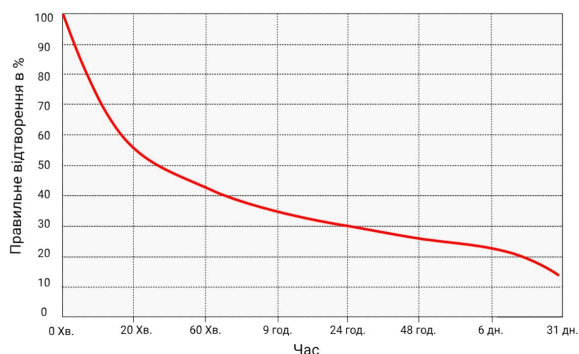

Рис. 2. Крива забування Еббінгауза

Відтак, аби запам'ятати щось, необхідно це повторити:

- відразу після того, як вивчили;
- через 20-30 хв;
- наступного дня;
- через 2-3 тижні;
- через 2-3 місяці.

Найуспішнішим виявилось саме багаторазове та систематичне повторення. До того ж важливо не лише механічно проглядати матеріал, що вивчається, певну кількість разів і з певними інтервалами, але і розумно організувати вивчення і намагатися зрозуміти те, що намагаємось запам'ятати [4].

Методика інтервальних повторень часто використовується з картками. Проте в сучасних умовах навчання з широким використанням інформаційних технологій картки легко замінити на мобільні додатки, онлайн-ігри тощо.

Виконання лексичних вправ, що сприяють засвоєнню матеріалу є важливим етапом у вивченні і запам'ятовуванні лексики. Сучасні ресурси представлені численними мобільними та комп'ютерними застосунками, такими як Duolingo, Quizlet, Lingualo, Simpler, Resulter, EWA, Поліглот тощо. До того ж вивчення лексики за допомогою таких додатків робить запам'ятовування цікавішим, і відтак набагато ефективнішим.

Метод Лейтнера

Даний спосіб можна пов'язати з попереднім, адже він теж базується на використанні карток.

Проте метод Лейтнера має чітку структуру і базується на наступному принципі: необхідно взяти п'ять будь-яких коробок (або контейнерів) та підготувати картки з матеріалом, необхідним для вивчення. Суть полягає в поступовому переміщенні карток по мірі вивчення матеріалу. Спочатку кладемо усі картки в першу коробку. Пізніше беремо картки по черзі і перевіряємо себе – якщо ми знаємо матеріал, тоді кладемо його до наступної коробки, проте якщо ні – картка лишається в попередній. Таким чином ми ставимо за мету перемістити усі картки до останньої коробки, фокусуючи увагу саме на тому матеріалі, який гірше запам'ятовується [4].

Такий спосіб вивчення є надзвичайно ефективним та інтерактивним, а також допомагає перемістити матеріал, який ми вивчаємо, з короткострокової пам'яті в довготривалу. Доцільним є використання комбінаторного підходу, коли метод Лейтнера поєднується з вищенаведеним методом інтервальних повторень, використовуючи конкретний системний підхід з чітко визначеними часовими проміжками.

Загалом при вивченні іноземних мов усі можуть по-різному реагувати на різні підходи до вивчення матеріалу, тому необхідно використовувати комбінаторні методи, щоб задовольнити різні стилі навчання. Крім цього, регулярне оцінювання вивченого та отримання зворотного зв'язку можуть допомогти слідувати за прогресом та визначити, які саме способи навчання виявилися більш ефективними.

Мнемотехніка є ще одним дієвим інструментом для запам'ятовування слів. Даний метод ґрунтується на створенні асоціативних рядів. Чим яскравіша та цікавіша асоціація, тим ефективнішим буде процес запам'ятовування.

Перейдемо до практичного аспекту і розглянемо деякі приклади створення асоціацій як спосіб використання мнемонічного прийому. Для прикладу візьмемо бізнес-лексику для корпоративного спілкування.

1. «Dead lock» (глухий кут). Уявимо «мертвий замок», який не відчиняє не двері і не дає пройти далі.

2. «Evergreen» (актуальний в будь-який час). Уявимо хвойні вічно зелені дерева, які актуальні навіть під час новорічних свят.

3. «Revenue» (прибуток). Уявимо, що хтось «реве», «ну» чого ж реве, якщо отримав прибуток.

4. «Elaborate» (розповісти докладніше). «Елла Боратівна» детально розповідала про...

5. «Chairman» (голова). Уявимо людину, що сидить на стільці в голові стола та проводить зустріч.

6. «Penalty» (штраф). Проведемо аналогію з футболом, де забивають штрафний, або пенальті.

7. «Vendor» (постачальник). «Вен»іамін до дверей (англійською door) приносить товари.

8. «Agenda» (порядок денний). Використаємо фразу «адже» і «да»лі будемо це обговорювати.

Цікавий факт, що чим абсурднішими та смішнішими будуть вигадані нами приклади та асоціації, тим більша вірогідність їх легкого запам'ятовування.

Виокремимо ще кілька прикладів застосування даної техніки:

- акроніми (комбінація букв, в якій прихована інформація, що потрібно запам'ятати);
- акровірші (вигадуємо вірш, в якому перші літери кожного з рядків формують певне слово);
- рифмізація (вигадуємо рими для кращого запам'ятовування лексики);
- ключові слова (які допомагають пригадати вразу або текст) тощо.

Отож, ми зрозуміли, що найлегше мозком сприймається яскрава інформація, що викликає інтерес та навіть захопленість. Саме тому кожному слід обирати саме ті методи вивчення лексики, які будуть цікавими та ефективними для конкретної особистості.

Для ефективного засвоєння вивченого також важливо розуміти, як правильно використовувати лексику у контексті, адже без цього спілкування буде просто неможливим. Також надзвичайно важливо навчитися не лише відтворювати та правильно вживати лексику, але й розпізнавати її у контексті та мовленні інших. Саме тому слова повинні засвоюватися подвійно: як в інтересах говоріння (репродуктивний аспект), так і в інтересах читання та слухання (рецептивний аспект) [5].

Відтак, в останні роки комунікативна методика вивчення лексики стала першочерговою, замінюючи поширену раніше граматику-перекладну методику. В рамках комунікативної методики виділяють такі ситуативні прийоми, як дебати, рольові ігри, діалоги, дискусії тощо. І як зазначалося вище, мозок набагато краще сприймає все цікаве, яскраве та незвичайне. Саме тому має сенс влаштовувати вищенаведені інтерактивні методи у незвичному або новому місці. Важливо змінювати інтонації, тон та гучність голосу, розмовляти максимально емоційно, рухатися та жестикулювати [6].

Метод занурення

Ідеальними умовами для будь-якої іноземної мови звісно ж є перебування в середовищі, де всі спілкуються виключно цією мовою. Чудово, коли є можливість поїхати до іншої країни, де можна збагачувати лексичний запас, практично застосовувати вивчене, тренувати рецептивний аспект з розуміння сказаного та прочитаного.

Проте в сучасному світі завдяки новітнім технологіям можна максимально наблизитися до цих умов. Існує безліч онлайн-ресурсів, де можна прослуховувати аудіозаписи, промови, новини, переглядати іншомовні фільми та серіали, приймати участь в їх обговоренні у чатах та коментарях, вступати в дискусії чи ділитися враженнями з іноземцями, або й навіть розмовляти з ними у відео-чатах та по телефону. Сучасні можливості безмежні і лише зростають з кожним днем. А як ми знаємо, розмовна практика – це двигун вивчення лексики та мови в цілому.

Висновки та перспективи подальших розвідок напряму. Вокабулярна складова, без сумніву, є чи не найважливішою при вивченні іноземних мов. Хороший лексичний запас дає

можливість вільно висловлювати думки та добре розуміти інших, а відтак його вивчення ніколи не втрачає актуальності. Як показує практика та аналіз досліджень, використання комбінаторних та індивідуально-спрямованих методик запам'ятовування є найбільш ефективним при вивченні мови. Більш того, чим різноманітнішими, яскравішими та цікавішими будуть способи вивчення, тим більша вірогідність ефективності закарбування вивченого саме у довгостроковій пам'яті.

Відтак, формування комунікативної компетенції в рамках особистісно-орієнтовного підходу в навчанні потребує постійного вивчення новітніх способів вивчення лексики та їх поєднання для покращення продуктивності успішності в освітньому процесі.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Гич Г. М. Сторітелінг як інноваційна методика формування мовної компетентності. *Науковий вісник Миколаївського університету ім. В. О. Сухомлинського*. 2015. № 4. С. 188-192.
2. Бьюзен Т., Бьюзен Б. Супермислення. Мінськ: Попуррі, 2006. 279 с.
3. Смоліна С. В. Методика формування іншомовної лексичної компетенції. *Іноземні мови*. 2010. №4. С. 16-23.
4. Saifelnasr Y., Poyraz V., Yousef Mamdouh. The Science of Memory. Academia.edu – Share research, 2020. URL: https://www.academia.edu/44355399/The_Science_of_Memory
5. Бухбіндер В. А. Основи методики викладання іноземних мов. Київ: Вища школа, 1986. 160 с.
6. Буданова Л. Г., Журкіна С. В., Коляда І. В. Методи та прийоми вивчення англійської лексики. Харків : НФаУ, 2020. 31 с.

REFERENCES

1. Hych, H. M. (2015). Storitelning yak innovatsiyna metodyka formuvannya movnoi kompetentnosti [Storytelling as an innovative method of communicative competence formation]. *Naukovyi visnyk Mykolayivskoho universytetu im. V. O. Suhomlynskoho*. № 4. S. 188-192. [in Ukrainian]
2. Biuzen, T., Biuzen, B. (2006). *Spermyslennia* [Superthinking]. Minsk: Popurri. 279 s. [in Ukrainian]
3. Smolina, S. V. (2010). *Metodyka formuvannya inshomovnoi leksychnoi kompetentsii* [Methodology of foreign lexical competence formation]. *Inozemni movy*. №4. S. 16-23. [in Ukrainian]
4. Saifelnasr, Y., Poyraz, V., Yousef Mamdouh (2020). The Science of Memory. Academia.edu – Share research. URL: https://www.academia.edu/44355399/The_Science_of_Memory [in English]
5. Buhbinder, V. A. (1986). *Osnovy metodyky vykladannia inozemnykh mov* [The basics of foreign languages teaching methodology]. Kyiv: Vyshcha shkola. 160 s. [in Ukrainian]
6. Budanova, L. H., Zhurkina, S. V., Koliada, I. V. (2020). *Metody ta priyomy vyvchennia angliyskoi leksyky* [Methods and techniques of learning English vocabulary]. Kharkiv : NFaU. 31 s. [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

РОМАШИНА Зоряна – викладач кафедри лінгвопедагогічного забезпечення професійної діяльності Воєнної академії імені Євгенія Березняка.

Наукові інтереси: інноваційні методи навчання у вищій школі.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

ROMASHYNA Zoriana – Teacher of the Linguistic and Pedagogical Support Department of Yevheniy Berezniak Military Academy.

Scientific interests: innovative teaching methods in higher education.

Стаття надійшла до редакції 26.02.2025 р.

Стаття прийнята до друку 12.03.2025 р.

УДК 378.6:355:016:81:091.3:004(477)
DOI: 10.36550/2415-7988-2025-1-218-225-229

РОМАШКО Ольга –

аспірант кафедри загальної педагогіки

та педагогіки вищої школи

Львівського національного університету імені Івана Франка,

викладач кафедри іноземних мов

Національної академії сухопутних військ

імені Гетьмана Петра Сагайдачного

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3214-7675>

e-mail: oljaromashko@gmail.com

ОСОБЛИВОСТІ ВПРОВАДЖЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В ОСВІТНІЙ ПРОЦЕС ВВНЗ У ПРОЦЕСІ ВИКЛАДАННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ ДЛЯ КУРСАНТІВ НЕМОВНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

Розглянуто особливості впровадження стратегій інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) в освітній процес вищих військових навчальних закладів у процесі викладання іноземної мови. Визначено актуальні засади викладання іноземної (англійської) мови для курсантів немовних спеціальностей у контексті розуміння їх іншомовної підготовки як невід'ємної складової системи загальної підготовки військовослужбовців. Розглянуто питання інтеграції ІКТ у навчальний процес, що формує якісно нову форму безперервної освіти, основою якої стає цілеспрямована самоосвітня діяльність.

У процесі організації дослідження було опитано 57 викладачів іноземної мови з трьох ВВНЗ. Обґрунтовано, що необхідною умовою застосування ІКТ є врахування військової специфіки освітнього процесу, підвищення мотивації, надання доступу до сучасних навчальних матеріалів, забезпечення комплексного підходу до інформаційно-методичного супроводу та методичної підтримки освітнього процесу тощо. Визначено актуальні стратегії викладання іноземної (англійської) мови для курсантів немовних спеціальностей у вищих військових навчальних закладах України у контексті розвитку інформаційно-комунікативних технологій, які охоплюють посилення мотивації, доступ до сучасних навчальних матеріалів, цілісну систему інформаційно-

методичної підтримки освітнього процесу. Стратегічне впровадження ІКТ у навчання не лише підвищує ефективність вивчення іноземної мови, а й підготує ефективний підготовці курсантів до цифровізації освітнього процесу.

Проаналізовано сучасні принципи викладання іноземної (англійської) мови курсантам немовних спеціальностей, визначено сучасні принципи викладання іноземних (англійської) мов курсантам немовних спеціальностей, які наголошують на їх іншомовній підготовці як невід'ємній складовій загальної системи підготовки військовослужбовців.

Ключові слова: інформаційно-комунікаційні технології, стратегії викладання, освітній процес, вищі військові заклади освіти, іноземна (англійська) мова, курсанти немовних спеціальностей, експеримент, самоосвітня діяльність.

ROMASHKO Olha –

Postgraduate student of the Department of General and Higher Education Pedagogy Ivan Franko National University of Lviv, Lecturer at the Department of Foreign Languages Hetman Petro Sahaidachny National Army Academy
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3214-7675>
e-mail: oljaromashko@gmail.com

STRATEGIES FOR IMPLEMENTING INFORMATION AND COMMUNICATION TECHNOLOGIES IN THE EDUCATIONAL PROCESS OF HIGHER MILITARY EDUCATIONAL INSTITUTIONS DURING FOREIGN LANGUAGE TEACHING TO CADETS OF NON-LINGUISTIC SPECIALTIES

The article considers the peculiarities of implementing strategies for information and communication technologies (ICT) in the educational process of higher military educational institutions during the teaching of foreign languages. The current principles of teaching foreign (English) languages to cadets of non-linguistic specialties are defined, emphasizing their foreign language training as an integral component of the overall training system for military personnel. The integration of ICT into the educational process establishes a qualitatively new form of lifelong learning, based on purposeful self-educational activities.

During the research, 57 foreign language teachers from three higher military educational institutions were interviewed. It is substantiated that the consideration of the military-specific features of the educational process is a necessary condition for the application of ICT. The article identifies the actual strategies of teaching foreign (English) language to cadets of non-linguistic specialties in higher military educational institutions of Ukraine in the context of the development of ICT, including enhancing motivation, access to modern educational materials, and providing a comprehensive system of informational and methodological support for the educational process, etc.

Furthermore, the research suggests that the strategic incorporation of ICT will not only improve the efficiency of language learning but also prepare cadets for the digitalized world they will encounter in both military operations and international diplomacy. By promoting self-directed learning through ICT tools, cadets are empowered to manage their own educational paths, fostering autonomy and adaptability - traits that are essential in the rapidly evolving demands of modern military service.

In conclusion, the study underscores the potential of ICT to transform foreign language education in military settings. The successful integration of these technologies, aligned with the specific needs of cadets and the military education system, will lead to a more effective, flexible, and dynamic approach to language training that ensures cadets are well-prepared to engage in global and intercultural communication within their military careers.

Key words: information and communication technologies, teaching strategies, educational process, higher military educational institutions, foreign (English) language, cadets of non-linguistic specialties, experiment, self-educational activities.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. В умовах інтеграції вітчизняної системи освіти до європейських стандартів особлива увага приділяється розвитку сучасних методів викладання іноземної мови. Ці методи узгоджуються та інтегруються у відповідні стратегії, які зумовлюють розвиток іншомовної компетентності. Іншомовна компетентність являє собою комплекс знань, умінь, навичок, які покращують успішне використання іноземної мови у професійній діяльності, а також сприяють процесам самоосвіти й саморозвитку особистості.

Професійне вивчення іноземної мови має важливе значення для вищих військових закладів освіти (ВВНЗ), які вирізняються своєю специфікою, зумовленою:

- особливостями організації освітнього процесу (нааявністю бойових спеціальностей, головню підготовкою бакалаврів);
- трансформацією військової освіти в контексті реалізації стандартів НАТО;
- забезпеченням взаємо сумісності української армії зі стандартами збройними силами країн-членів НАТО та з приєднанням України до Програми розширених можливостей НАТО;
- потребою у підвищенні ефективності функціонування процесу мовної підготовки у Збройних силах України відповідно до цілі

партнерства Україна-НАТО G1200 “Мовні вимоги”;

- вдосконаленням та інтенсифікацією процесу формування іншомовної комунікативної компетентності курсантів немовних спеціальностей за допомогою інформаційно комунікаційних технологій (ІКТ) для відповідної кваліфікованої підготовки освічених офіцерів з новим мисленням, професійно мобільних, готових до самостійного та якісного розв’язання військово-професійних завдань, що відповідають сучасним вимогам.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблематика формування іншомовної комунікативної компетентності курсантів стала ще більш актуальною в реаліях сьогодення. Дане питання було предметом наукових пошуків Г. Білоконь, Н. Бхіндера, Н. Глушаниці, О. Єфімової, О. Ісламової, Н. Калинюк, І. Ковальчук, В. Лобко, Г. Салащенко, О. Шостак та ін., які визначали принципи організації процесу мовної підготовки курсантів, їх мотивації та організації самостійної підготовки та участі у проектних технологіях, тощо.

Питання інтеграції ІКТ в освітній процес були у центрі уваги В. Андрієвської, О. Буйницької, Т. Гордієнко, М. Карпенка, А. Литвина, М. Супрун, Ю. Супрунчука, проте більше стосувалися загаль-

них аспектів. Разом з тим, недостатньо дослідженою залишається проблема формування іншомовної компетентності курсантів у контексті впровадження ІКТ в освітній процес ВВНЗ.

Мета дослідження. Мета нашої публікації полягає у визначенні особливостей викладання іноземної (англійської) мови для курсантів немовних спеціальностей у вищих військових навчальних закладах України у контексті розвитку ІКТ.

Принципи мовної підготовки курсантів визначаються Концепцією мовної підготовки особового складу Збройних Сил, а організація процесу мовної підготовки курсантів, зокрема, розвиток їх комунікативної компетентності, ґрунтується на загально дидактичних принципах науковості, системності, послідовності, безперервності, автономності навчання, зв'язку навчання з практикою та спеціальних принципах [3, с. 5].

Методи дослідження. Основою реалізації поставленої мети є використання методів аналізу наукової літератури (вивчення проблематики формування іншомовної комунікативної компетентності курсантів), синтезу (визначення стратегій формування інформаційно-комунікаційних технологій), узагальнення (визначення тенденцій використання ІКТ під час викладання іноземної мови), експериментального методу (дослідження практичних аспектів застосування ІКТ в освітній практиці).

Виклад основного матеріалу дослідження. Дослідники розглядають іншомовну підготовку курсантів як невід'ємну складову системи загальної підготовки військовослужбовців та працівників сфери Міністерства оборони України, що має на меті підготовку конкурентоспроможного фахівця, здатного ефективно здійснювати професійне спілкування засобами іноземної мови в стандартних і нестандартних ситуаціях [8, с. 77].

Зауважимо, що підвищення якості мовної підготовки обумовлена не лише невідповідністю вітчизняних стандартів євроатлантичним стандартам мовної освіти та необхідністю розвитку взаємосумісності з партнерами із НАТО, а й у першу чергу необхідністю упровадження нових кваліфікаційних вимог щодо рівня володіння курсантами іноземними мовами.

Як показують дослідження, роль ІКТ та їх впровадження в освітній процес формує якісно нову форму безперервної освіти, основою якої стає цілеспрямована самоосвітня діяльність, що так чи інакше зумовлена використанням ІКТ, адже у нинішніх умовах розвитку суспільства та освітньої галузі ІКТ перестають бути лише допоміжним інструментом для організації навчального процесу, перетворюючись на невід'ємну й самодостатню складову навчання з великим потенціалом. Інформатизація та цифровізація освітньої системи є постійним і неминучим процесом, що визначає вектор розвитку сучасної освіти [2, с. 5].

Упродовж вересня-грудня 2024 р. задля уточнення ролі ІКТ нами було проведено анкетування викладачів ВВНЗ, яке передбачало виявлення рівня компетентності у галузі ІКТ під час викладання іноземної мови курсантам. Анкети складались з 38

питань, що укладені відповідно до особливостей освітнього процесу ВВНЗ.

У процесі організації дослідження нами було опитано 57 викладачів іноземної мови з трьох ВВНЗ (Національна академія сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного, Військовий інститут Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Військова академія (м. Одеса). Результати опитування показали, що більшість (78%) опитуваних викладачів не є військовослужбовцями, майже усі викладають англійську мову (98%) та працюють очно (86%). Більшість опитаних викладачів є жіночої статі та мають досвід роботи (понад 10 років і більше – 37%, від 5 до 10 років – 27%), що відображається у осмисленні різних викладацьких стратегій.

Більша частина викладачів (59%) не проходила спеціальних курсів й тренінгів із використання інформаційно-комп'ютерних технологій, натомість це можна пояснити бажанням самостійного оволодіння необхідних умінь і навичок, а також необхідністю по можливості пройти додаткове навчання для підвищення свого рівня цифрової компетентності (53%).

Це підтверджує й оцінка викладачами свого рівня цифрової компетентності – більшість обрала середній рівень (65%), високий лише 21%, натомість низький задекларували 14%.

Щодо питання частоти використання ІКТ під час своїх занять з іноземної мови, думки викладачів були подібними – приблизно половина (41%) вважає, що їх потрібно використовувати часто, натомість більшість (45%) схильна, що це потрібно робити інколи.

Більшість опитаних викладачів (84%) не використовують платні ресурси ІКТ під час підготовки занять з іноземної мови, що свідчить про доступність та адаптивність корпоративних або безкоштовних ресурсів.

Щодо оцінки рівня грамотності курсантів у використанні ІКТ для вивчення іноземної мови думки викладачів розділились – більшість констатує середній рівень (70%), високий відзначає 14%, натомість про низький засвідчують 16%. Така оцінка може виглядати дещо суб'єктивно, адже залежить перш за все від власної обізнаності й компетентності викладачів.

Це питання перегукується із визначення викладачами головних мотиваційних чинників, які спонукають їх до використання ІКТ під час навчання. Абсолютна більшість (49%) вбачають цей зв'язок у підвищенні ефективності заняття, 29% – у підвищенні мотивації курсанта вивчати іноземну мову. Лише незначна кількість викладачів (10%) звертає увагу на потребу в реалізації та вдосконаленні варіативних сучасних методик і форм викладання, та в адаптації навчального матеріалу до рівня й потреб групи (10%).

Вищенаведене питання узгоджується з визначенням конкретної мети/ очікуваних результатів використання ІКТ під час викладання іноземної мови, коли на перше місце виходить вдосконалення мовленнєвої компетенції (29%), на друге знову ж таки підвищення мотивації вивчення

мови (27%), на третє варіативна подача навчального матеріалу (20%).

Незначну увагу викладачі приділили можливостям застосування диференційованого підходу (12%), спонуканню до самоосвіти та перевірки рівня засвоєння матеріалу (менше 10%).

Дійсно, вдосконалення мовленнєвої компетенції, змістом якої є знання про точність, адекватність й правильність використання мовних засобів залежно від стилю мовлення, реально відображає рівень знань мови та забезпечує практичне відтворення цих знань та правил у мовленнєвій діяльності [5, с. 138].

Очевидно, що підвищення ефективності навчального заняття з іноземної мови для курсантів є елементом індивідуальних стратегій викладання кожного викладача, що узгоджується з його прагненнями реалізації відповідних дидактичних функцій. Відповіді на це питання відзначили основну увагу викладачів на комунікативну (35%), розвивальну (27%) та тренувальну (21%), пізнавальну (16%) функції.

Стратегії викладання безпосередньо пов'язані з оцінкою рівня володіння курсантами іноземною мовою, що також уможливорює застосування ІКТ (відповіді викладачів тут кардинально протилежні, адже лише 45% використовують це у процесі навчання, а 55% – ні) та проектує це на особистий викладацький досвід щодо ефективності вивчення іноземної мови (61% викладачів відзначають таку ефективність, а 39% – ні).

Серед головних переваг застосування ІКТ в освітньому процесі викладачі найбільше вбачають доступ до сучасних навчальних матеріалів (31%), підвищення ефективності занять (27%) та знову ж таки підвищення мотивації курсантів (19%), яка є системою природних, соціальних і психологічних чинників, що спонукають включитися у процес навчання, впливають на його характер та забезпечують ефективність цього процесу [1, с. 80].

Набагато менше уваги звертається на збільшення кількості тренувальних вправ, індивідуальний підхід та економію часу на підготовку до занять з використанням ІКТ, адже для курсантів немовних спеціальностей поряд з підвищенням мотивації та інтересу до навчання є важливим отримання знань не в готовому вигляді, а у результаті власних розумових зусиль, мобілізації раніше отриманих знань, вирішення проблемних завдань [8, с. 125].

Серед труднощів застосування ІКТ в освітньому процесі більшість викладачів констатували технічні проблеми (72%) та брак часу для підготовки (20%). Значно менше було відзначено рівень сприйняття матеріалу курсантами, брак часу для самовдосконалення, відсутність можливості обміну досвідом з колегами тощо.

Серед шляхів подолання таких труднощів викладачі відзначали необхідність розширення практики спілкування з носіями мови (67%), більш ефективне використання ІКТ (43%), оновлення матеріально-технічної бази (37%), проведення додаткових занять (16%), збільшення навчальних годин для окремих дисциплін (12%).

З-поміж додаткових ресурсів або підтримки, які необхідні для ефективного використання ІКТ, викладачі в першу чергу звертали увагу на доступ до сучасного обладнання (45%), підтримку технічного персоналу (20%), створення платформ для обміну навчальною інформацією (14%), що, зокрема, стосується використання соціальних мереж і блогів у навчальній діяльності, курси підвищення кваліфікації (12%). Це ж питання розглядали у своїх дослідженнях Т.Тарнавська [6, с. 136–141], М. Супрун та Ю. Гордієнко [4, с. 233–239].

Разом із тим, необхідною умовою застосування ІКТ є врахування військової специфіки освітнього процесу. Курсанти мають тривалі польові виходи, що передбачають практичні заняття з професійних дисциплін в умовах наближених до бойових, стажування, перебування на різних локаціях (через блекаути, ракетну небезпеку), тощо. В даному випадку ІКТ відіграють допоміжну, проте важливу роль, адже дають змогу постійно повторювати навчальний матеріал, підтримувати та вдосконалювати розвиток іншомовної компетентності через різні види мовленнєвої діяльності, дистанційно використовуючи зручні інструменти ІКТ.

Результати проведеного опитування підтверджують необхідність дотримання у процесі організації мовної підготовки курсантів зазначених принципів науковості (врахування сучасних підходів до організації навчальної діяльності), системності (створення відповідної системи завдань для оволодіння іншомовною компетенцією), послідовності (підвищення мотивації курсантів), безперервності (реалізація різних стратегій викладання), автономності навчання (врахування специфіки та особливостей ВВНЗ).

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. На основі результатів проведеного дослідження щодо визначення особливостей викладання іноземної (англійської) мови для курсантів немовних спеціальностей у ВВНЗ України у контексті розвитку інформаційно-комунікативних технологій зробимо висновок, що для викладачів є важливими наступні стратегії:

- посилення мотивації курсантів до застосування ІКТ на всіх рівнях викладання іноземної (англійської) мови шляхом спонукання, заохочення та формування відповідного навчального середовища;
- забезпечення постійного доступу та використання сучасних навчальних матеріалів у процесі організації освітнього процесу;
- запровадження цілісної системи інформаційної та методичної підтримки освітнього процесу у ВВНЗ та проходження викладачами відповідних курсів, семінарів, тренінгів;
- створення умов для оптимального поєднання у курсантів розмовних навичок, аудіювання, читання і письма шляхом розширення практики спілкування з носіями мови.
- забезпечення ВВНЗ мультимедійним обладнанням та доступом до мережі Інтернет;

• урахування військової специфіки у зв'язку із можливим тривалим перебування курсантів на різних локаціях.

За результатами проведеного дослідження нами також було встановлено, що викладачі здебільшого мають необхідний досвід проектування, організації та проведення таких занять відповідно до навчальних планів та програм.

Перспективними подальшими дослідженнями у даному напрямку є розробка та обґрунтування актуальних методів і прийомів формування ІКТ у контексті викладання іноземної (англійської) мови для курсантів немовних спеціальностей у ВВНЗ.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Калинюк М., Лемешко О. Розвиток навчальної мотивації курсантів до вивчення іноземної мови. *Збірник наукових праць Національної академії прикордонних військ України*. Серія: Педагогічні науки. 2022. № 1 (28). Ч. 1. С. 74–89.
2. Карпенко М. М. Інтеграція інформаційно-комунікаційних технологій у навчальний процес як один із ключових напрямів розвитку сучасної освіти. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2021-09/navchalnyi-protses.pdf?_cf_chl_tk=G0Wfveoy954iUu8PM094yxjMM1ndoDBf4YBo3htPhRs-1736792917-1.0.1.1-V_ddO.fthJukk3F6kWI_khIUS20DqJu48IYWWi6vyHY
3. Основні засади мовної підготовки особового складу у системі Міністерства оборони України. URL: <https://nuou.org.ua/assets/documents/osn-zas-mp.pdf>
4. Супрун М., Гордієнко Ю. Використання ІКТ у процесі навчання англійської мови при підготовці студентів гуманітарних спеціальностей. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2021. Вип. 39. Т. 3. С. 233–239.
5. Супрунчук Ю. О. Формування мовленнєвої компетентності курсантів у процесі самостійної підготовки: категоріально-понятійний аналіз. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2020. № 71. Т. 1. С. 176–180.
6. Тарнавська Т. В. Використання соціальних мереж і блогів у навчанні. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України*. Серія: Філологічні науки. 2013. № 186(1). С. 136–141.
7. Федішин О. Орієнтовне формування між-культурної комунікації у немовному вузі. *Актуальні проблеми навчання іноземних мов для спеціальних цілей : збірник наукових статей / уклад. І. Ю. Сковронська*. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2021. С. 121–127.
8. Шостак О. Г., Глушаниця Н. В., Білоконь Г. М. Принципи організації процесу мовної підготовки курсантів вищих військових навчальних закладів. *Збірник наукових праць «Педагогічні науки»*. 2023. Вип. 101. С. 74–81.

REFERENCES

1. Kalyniuk, M., Lemeshko, O. (2022). Rozvytok navchalnoi motyvatsii kursantiv do vyvchennia inozemnoi movy [Development of cadets' educational motivation to learn a foreign language]. *Zbirnyk naukovykh prats Natsionalnoi akademii prykordonnnykh viisk Ukrainy*. Seria: Pedahohichni nauky. № 1 (28). Vol. 1. P. 74–89. [in Ukrainian]
2. Intehratsiia informatsiino-komunikatsiinykh tekhnolohii u navchalnyi protses yak odyz iz kluchovykh napriamiv rozvytku suchasnoi osvity [Integration of information and communication technologies into the educational process

as one of the key areas of development of modern education]. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2021-09/navchalnyi-protses.pdf?_cf_chl_tk=G0Wfveoy954iUu8PM094yxjMM1ndoDBf4YBo3htPhRs-1736792917-1.0.1.1-V_ddO.fthJukk3F6kWI_khIUS20DqJu48IYWWi6vyHY [in Ukrainian]

3. Osnovni zasady movnoi pidhotovky osobovoho skladu u systemi Ministerstva oborony Ukrainy [Basic principles of language training of personnel in the system of the Ministry of Defence of Ukraine]. URL: <https://nuou.org.ua/assets/documents/osn-zas-mp.pdf> [in Ukrainian]

4. Suprun, M., Hordiienko, Y. (2021). Vykorystannia IKT u protsesi navchannia anhliiskoi movy pry pidhotovtsi studentiv humanitarnykh spetsialnostei [The use of ICT in the process of teaching English in the training of students of humanitarian specialties]. № 39. Vol. 3. P. 233–239. [in Ukrainian]

5. Suprunchuk, Y. O. (2020). Formuvannia movlen-nievoi kompetentnosti kursantiv u protsesi samostiinoi pidhotovky: katehorialno-poniatynnyi analiz [Formation of cadets' speech competence in the process of independent training: a categorical and conceptual analysis]. *Pedahohika formuvannia tvorchoi osobystosti u vyshchii i zahalnoosvitnii shkolakh*. № 71. Vol. 1. P. 176–180. [in Ukrainian]

6. Tarnavska, T. V. (2013). Vykorystannia sotsialnykh merezh i blohiv u navchanni. [The use of social networks and blogs in education]. *Naukovyi visnyk Natsionalnoho universytetu bioresursiv i pryrodokorystuvannia Ukrainy*. Seria: Filolohichni nauky. Scientific № 186(1). P. 136–141. [in Ukrainian]

7. Fedyshyn, O. (2021). Oriientovne formuvannia mizhkulturnoi komunikatsii u nemovnomu vuzi [Tentative formation of intercultural communication in a non-language university]. *Aktualni problemy navchannia inozemnykh mov dlia spetsialnykh tsilei : zbirnyk naukovykh statei / uklad. I. Yu. Skovronska*. Lviv : Lvivskyi derzhavnyi universytet vnutrishnikh sprav. P. 121–127 [in Ukrainian]

8. Shostak, O.G., Glushanytsia, N.V., Bilokon, H.M. (2023). Pryntsypy orhanizatsii protsesu movnoi pidhotovky kursantiv vyshchykh viiskovykh navchalnykh zakladiv [Principles of organisation of the process of language training of cadets of higher military educational institutions]. *Zbirnyk naukovykh prats «Pedahohichni nauky»*. № 101. P. 74–81. [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

РОМАШКО Ольга – аспірант кафедри загальної педагогіки та педагогіки вищої школи, Львівського національного університету імені Івана Франка, викладач кафедри іноземних мов Національної академії сухопутних військ імені Гетьмана Петра Сагайдачного.

Наукові інтереси: інформаційно-комунікаційні технології, стратегії викладання, освітній процес, вищі військові заклади освіти, іноземна (англійська) мова, курсанти немовних спеціальностей.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

ROMASHKO Olha – postgraduate student of the Department of General and Higher Education Pedagogy, Ivan Franko National University of Lviv, Lecturer at the Department of Foreign Languages Hetman Petro Sahaidachny National Army Academy.

Scientific interests: information and communication technologies, teaching strategies, educational process, higher military educational institutions, foreign (English) language, cadets of non-linguistic specialties.

*Стаття надійшла до редакції 11.03.2025 р.
Стаття прийнята до друку 25.03.2025 р.*

УДК 37.016:911

DOI: 10.36550/2415-7988-2025-1-218-230-236

СІЛЬЧЕНКО Юлія –

кандидат географічних наук, доцент, доцент кафедри природничих наук і методики їхнього навчання Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8771-8338>

e-mail: y.y.silchenko@cuspu.edu.ua

ЗАРУБІНА Антоніна –

кандидат географічних наук, доцент, доцент кафедри природничих наук і методики їхнього навчання Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1457-9485>

e-mail: a.v.zarubina@cuspu.edu.ua

МАСЛОВА Наталія –

кандидат географічних наук, доцент, доцент кафедри природничих наук і методики їхнього навчання Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2637-9755>

e-mail: n.m.maslova@cuspu.edu.ua

ТОПОГРАФІЧНА ПРОБЛЕМАТИКА У ПРОГРАМІ ГЕОГРАФІЇ СЕРЕДНЬОЇ ШКОЛИ

Стаття висвітлює питання формування топографічних компетентностей учнів середньої школи як важливого компоненту сучасної географічної освіти. Автори аналізують зміст навчальних програм з географії для закладів загальної середньої освіти, акцентуючи увагу на ключових темах, які формують навички роботи з топографічними картами. Проаналізовано систему топографічних компетентностей, формування яких передбачено в модельних навчальних програмах з географії для закладів загальної середньої освіти. Виділено п'ять ключових умінь та навичок, що формуються в учнів при роботі з топографічними картами: визначення сторін горизонту та азимутів, читання умовних знаків, визначення координат, вимірювання відстаней і площ, аналіз рельєфу. Розкрито практичну значущість кожного з цих умінь для повсякденного життя учнів. Окремлено основні проблеми, з якими стикається вчитель географії в процесі формування топографічних компетентностей учнів, зокрема складність топографічних тем для учнів різного віку, технічні труднощі при роботі зі спеціальними інструментами, проблеми дистанційного навчання топографії, обмеження проведення практичних робіт в умовах воєнного стану, недостатнє розуміння учнями практичної значущості топографічних умінь. Запропоновано шляхи вирішення цих проблем через збільшення частки групової роботи під керівництвом вчителя, розробку спрощених алгоритмів визначення координат, використання цифрових інструментів та GPS.

Обґрунтовано необхідність адаптації топографічних знань до роботи з цифровими картографічними ресурсами для підготовки учнів до реальних викликів у житті та розвитку багатьох компетентностей. У статті наведено практичні рекомендації щодо використання традиційних та цифрових методів навчання топографії, а також висвітлено сучасні виклики, з якими стикаються вчителі географії, включаючи недостатність методичних матеріалів та технічних засобів. Практичне значення роботи полягає у сприянні розвитку просторового мислення, аналітичних здібностей та практичних умінь учнів, необхідних для їхньої подальшої професійної діяльності та повсякденного життя.

Ключові слова: топографія, шкільна географія, просторове мислення, топографічна карта, орієнтування, геоінформаційні системи, навчальна програма.

SILCHENKO Yulia –

Candidate of Geographical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Natural sciences and methods of their teaching of Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8771-8338>

e-mail: y.y.silchenko@cuspu.edu.ua

ZARUBINA Antonina –

Candidate of Geographical Sciences (Ph.D.), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Natural sciences and methods of their teaching of Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1457-9485>

e-mail: agv22@ukr.net

MASLOVA Nataliia –

Candidate of Geographical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Natural sciences and methods of their teaching of Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2637-9755>

e-mail: maslnatnic@ukr.net

TOPOGRAPHIC SUBJECT MATTER IN THE SECONDARY SCHOOL GEOGRAPHY PROGRAM

The article addresses the formation of topographic competencies among secondary school students as an essential component of modern geographical education. The relevance of the research is justified by the need to adapt educational programs to the requirements of the digital age, which involves the integration of geoinformation resources and digital maps into the educational process. The authors analyze the content of geography curricula for institutions of general secondary education, focusing on key topics that develop skills in working with topographic maps, scales, terrain orientation, and other elements of cartographic literacy. The system of topographic competencies, which is provided for in model geography curricula for general secondary education institutions, has been analyzed. The main types of educational activities that contribute to the formation of such competencies are examined, and key skills and abilities that are formed in students when working with topographic maps in geography lessons are highlighted. The relevance of students' topographic training in the context of rapid development of digital technologies and open access to various geoinformation resources, interactive maps, virtual globes, and navigation systems is substantiated. It is shown that the ability to correctly use, analyze, and interpret cartographic data is becoming a necessary skill not only in the professional sphere but also in everyday life. Five key abilities and skills that are formed in students when working with topographic maps are identified: determining cardinal directions and azimuths, reading conventional signs, determining coordinates, measuring distances and areas, and analyzing relief. The practical significance of each of these skills for students' daily life is revealed. The main problems faced by geography teachers in the process of forming students' topographic competencies are outlined, including the complexity of topographic topics for students of different ages, technical difficulties when working with special tools, problems of distance learning in topography, limitations of practical work under martial law conditions, and students' insufficient understanding of the practical significance of topographic skills. Ways to solve these problems are proposed through increasing the share of group work under teacher guidance, developing simplified algorithms for determining coordinates, and using digital tools and GPS. The necessity of adapting topographic knowledge to work with digital cartographic resources to prepare students for real-life challenges and develop multiple competencies is substantiated. The article provides practical recommendations for using traditional and digital methods of teaching topography and highlights modern challenges faced by geography teachers, including insufficient methodological materials and technical means. The practical significance of the work lies in promoting the development of spatial thinking, analytical abilities, and practical skills of students necessary for their future professional activities and daily life.

Key words: topography, school geography, spatial thinking, topographic map, orientation, geographic information systems, curriculum.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. У сучасному світі в умовах швидкого розвитку цифрових технологій та відкритого доступу до різноманітних геоінформаційних ресурсів, інтерактивних карт, віртуальних глобусів, навігаційних систем здатність правильно використовувати, аналізувати та інтерпретувати картографічні дані стає необхідним умінням не лише в професійній сфері, а й у повсякденному житті. Адже важко уявити сучасну людину, яка не користується Google Maps, GPS, геолокацією тощо. Це вимагає від вчителя географії збільшення уваги до топографічної підготовки учнів, розвитку у них просторового мислення та картографічної грамотності. Топографічна складова шкільного курсу географії дозволяє учням здобути практично важливі навички орієнтування на місцевості, користування картами як джерелом знань, визначення координат, складання характеристик рельєфу території, визначення географічних особливостей місцевості тощо. Робота учнів з топографічною картою сприяє розвитку просторового, аналітичного та критичного мислення. Враховуючи інтеграцію дистанційних та цифрових технологій в освітній процес, топографічні знання необхідно адаптувати до роботи з цифровими картографічними ресурсами (GPS, онлайн-карти, геоінформаційні системи), що сприятиме підготовці учнів до реальних викликів у житті та розвитку багатьох компетентностей. Але цей процес ускладнюється відсутністю чіткої сформульованих методичних рекомендацій для вчителів щодо застосування цих інноваційних засобів на уроках географії, що і визначає актуальність даного дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження процесу формування картографічної та топографічної компетентності як компонента професійної підготовки майбутніх вчителів географії були висвітлені у наукових працях таких вчених та учителів-методистів як К. Б. Борисенко

[4], О. В. Браславська та Н. В. Барвінок [3]. Актуальні підходи до викладання топографо-картографічної складової підготовки вчителів-географів висвітлено у публікаціях Є. А. Іванова, Ю. М. Андрейчук, П. С. Войtkіва [5]. Проблеми формування картографічної та геоінформаційної компетентності майбутніх географів присвячені праці Н. В. Попович, О. І. Сінної, В. А. Пересадько [7]. Отже, більшість наукових публікацій з цієї тематики стосується формування топографічних компетентностей або вчителів географії, або професійних географів і лише окремі статті торкаються розвитку таких компетентностей в учнів в процесі навчання географії. Так, В. Д. Попов у своїх працях розкрив особливості формування картографічної компетентності в учнів 6-х класів Нової української школи.

Водночас в науково-методичній періодиці за кордоном методичні аспекти топографічної підготовки учнів зустрічаються частіше. Аналіз публікацій зарубіжних вчених з цієї проблематики показує, що дослідження картографічних і топографічних компетентностей охоплює широку наукову сферу, що торкається географічної освіти та розвитку просторового мислення. Так, Роджер Даунс (Roger M. Downs) із Університету штату Пенсильванія, досліджуючи картографічні та просторові компетентності, акцентував увагу на необхідності розвитку в учнів просторового мислення, умінь читати та інтерпретувати карти, просторової грамотності [1]. Ілґай Бугдайчїс з Університету Неджметтіна Ербакана (м. Конья, Туреччина) у своїй публікації «Чи сприяють карти розвитку навичок навчання учнів у початковій школі?» наводить результати проведеного ним дослідження, які показують, що використання атласів підвищило здатність учнів до навчання в середньому на 40% [2]. Крістієн Оомс, Лізелот Лапон, Лієн Дюпон та інша група вчених з Гентського університету (м. Гент, Бельгія) в своїх працях висвітлюють результати багаторічних

наукових пошуків, що стосуються процесу навчання картографії, формування навичок читання карт у дітей, молоді і людей дорослого віку, інтерпретації карт початківцями та експертами, впливу веб-карт і освіти на глобальну когнітивну карту підлітків тощо.

Серед авторів даної статті Ю. Ю. Сільченко та А. В. Зарубіна [8] також мають у своєму доробку публікації, що стосуються формування компетентностей з топографії та орієнтування у студентів закладів вищої освіти, тому дана публікація є продовженням наукових пошуків авторів.

Мета та завдання дослідження. Метою статті є дослідження особливостей формування топографічних компетентностей при вивченні шкільних курсів географії, виходячи з принципу зв'язку навчання з життям. Основними завданнями дослідження є аналіз системи топографічних компетентностей, формування яких передбачено в навчальних програмах з географії для закладів загальної середньої освіти; окреслення основних видів навчальної діяльності, що сприяють формуванню таких компетентностей; виділення ключових умінь та навичок, що формуються в учнів при роботі з топографічними картами на уроках географії та окреслення методики їх формування з використанням традиційних картографічних засобів та сучасних цифрових геоінформаційних та картографічних ресурсів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Топографічні знання і уміння є важливою змістовою складовою навчальної програми з географії для закладів загальної середньої освіти. В процесі вивчення географії в школі учні знайомляться з різними типами карт, масштабом та умовними позначками карт, вчать читати зміст карти як джерела географічної інформації та користуватися нею в різних життєвих ситуаціях. Топографічна підготовка учнів дає учням змогу розвинути просторове мислення, картографічні та топографічні компетентності, уміння орієнтуватися на карті та на місцевості тощо.

Для початку спробуємо окреслити перелік топографічних компетентностей, формування яких передбачено навчальними програмами з географії для закладів загальної середньої освіти.

У модельній навчальній програмі з географії, яка підготовлена колективом авторів, що його очолює С. П. Запотоцький, рекомендованій Міністерством освіти і науки України (наказ Міністерства освіти і науки України від 12.07.2021 № 795, у редакції наказу Міністерства освіти і науки України від 11.04.2022 № 324) формування топографічних компетентностей учнів передбачено у розділі І. «Земля на глобусі й карті». Зокрема, у темі 2 «Зображення землі на карті» очікувані результати навчання передбачають здатність учнів використовувати карти як джерело інформації; застосовувати картографічні онлайн-сервіси та онлайн-ресурси для організації власних географічних досліджень, співвідносити інформацію на карті, плані, глобусі та космознімку; використовувати вміння перетворювати й представляти різні види масштабів; використовувати карту або план для орієнтування на місцевості; з'ясовувати і

пояснювати за допомогою вчителя чи інших осіб значення сучасних картографічних зображень в житті людини тощо [10]. При формуванні зазначених компетентностей основними видами діяльності учнів є розпізнавання умовних знаків на картах, читання інформації з тематичної карти, опис місцевості за електронними картами, розв'язування задач на перетворення одного виду масштабу в інший, визначення відстаней між об'єктами на глобусі, карті й плані місцевості з використанням циркуля-вимірювача, курвіметра, нитки тощо.

У 8 класі у курсі «Україна у світі: природа і населення» у розділі І «Картографічний образ України» є тема 3 «Топографічні карти», яка має сформувати в учнів такі програмні результати навчання: здатність досліджувати об'єкти і явища, використовуючи відповідні топографічні карти; здійснювати пошук самостійно або з допомогою вчителя інформації географічного змісту на топографічній карті, читати топографічні карти; застосовувати отримані знання в орієнтуванні на місцевості з допомогою топографічної карти, плану, схеми; оцінювати значення топографічних карт у побуті та господарській діяльності [10]. Основними видами навчальної діяльності при цьому можуть стати аналіз змісту топографічних карт, читання інформації з топографічних карт, навігація за топографічною картою, практична робота із визначення координат вибраних точок, напрямків, відстаней, висот.

У другому варіанті модельної навчальної програми «Географія. 6-9 класи» для закладів загальної середньої освіти (автори Кобернік С. Г., Коваленко Р. Р., Гільберг Т. Г., Даценко Л. М.) в курсі «Планета Земля» для шостого класу топографічні компетентності формуються при вивченні розділу ІІ. «Способи зображення Землі». При вивченні теми 1. «Як можна зобразити Землю» формування топографічних знань і умінь спрямоване на досягнення таких очікуваних результатів навчання: здатність учнів розрізняти зображення земної поверхні на аерофотознімку, космічному знімку, плані місцевості, топографічному плані, географічній карті, глобусі; розуміти масштаб та розрізняти його види; розв'язувати задачі з переведення одного виду масштабу в інший. Ці результати досягаються шляхом застосування таких видів навчальної діяльності учнів: порівняння зображення земної поверхні на аерофотознімку, космічному знімку, плані місцевості, топографічному плані, географічній карті, глобусі; виявлення взаємодоповнюючої і/або суперечливої географічної інформації, представленої в одному або декількох джерелах; розв'язування задач на визначення масштабу карт, переведення одного виду масштабу в інший, визначення відстаней між об'єктами на топографічному плані [9]. При вивченні теми 2 «План – надійний помічник орієнтування на місцевості» учень має навчитися пояснювати, що таке план місцевості та називати його головні ознаки; розрізняти умовні знаки топографічних карт; визначати абсолютну та відносну висоти точок, напрямки за планом місцевості;

усвідомлювати значення горизонталей для зображення нерівностей земної поверхні; вміти з допомогою вчителя / вчительки визначати азимут вказаних на плані об'єктів; використовувати здобуті знання і набутий досвід для орієнтування за планом місцевості. У цій темі передбачено виконання учнями дослідження, суть якого полягає у визначенні та описі за планом міста положення окремих географічних об'єктів, визначенні способів орієнтування на місцевості, висвітленні їх переваг та недоліків. Практичні навички роботи з топокартою учні отримують в процесі виконання практичної роботи, що передбачає визначення напрямків на плані, абсолютної та відносної висоти точок, азимуту вказаних на плані об'єктів, визначення сторін горизонту та азимутів.

У 8 класі в курсі «Україна у світі: природа і населення» у розділі I «Картографічні джерела інформації» у темі 2 «Прийоми роботи з топографічною картою» очікувані результати навчання полягають у тому, що учні називають ознаки та елементи топографічної карти, пояснюють особливості визначення географічних і плоских прямокутних координат точок, розрізняють кути орієнтування, визначають об'єкти, напрямки, відстані, географічні координати за топографічною картою; застосовують отримані знання в орієнтуванні на місцевості за допомогою топографічної карти, плану, схеми; оцінюють значення топографічних карт у побуті та господарській діяльності. Види навчальної діяльності, які вчитель має застосовувати з метою формування в учнів топографічних компетентностей, передбачають опис маршруту руху за топографічною картою за допомогою умовних знаків; визначення азимутів за компасом на місцевості та транспортиром на топографічній карті. В цій темі також передбачено виконання учнями практичної роботи, яка має на меті формування в учнів умінь та навичок визначення географічних і плоских прямокутних координат, висот точок за топографічною картою, напрямків, відстаней, площ за топографічною картою.

Отже, враховуючи такий глибокий зміст тем, очікувані результати навчання та концепцію НУШ (Нової української школи) вчителю необхідно сконцентруватися та максимально точно приділити увагу ключовим навичкам та вмінням при роботі з топографічною картою, які будуть корисні учневі у повсякденному житті.

До ключових умінь та навичок, що формуються в учнів при роботі з топографічними картами на уроках географії, на нашу думку, слід віднести наступні:

1. Визначення сторін горизонту та азимутів.

Для того, щоб навчити учнів визначати сторони горизонту вчителю необхідно використовувати класну кімнату як модель та навчити учнів працювати з компасом. На разі технології дозволяють використовувати електронні компаси на смартфонах, використовувати Google Maps в режимі компаса тощо. Для кращого розуміння учнями практичної значущості отриманих на уроці навичок орієнтування в просторі вчителю варто наводити сучасні та реалістичні приклади

використання навичок визначення сторін горизонту та азимутів, таких як: орієнтування в місті та на природі з метою знайти потрібний шлях, коли телефон розрядився, не працює інтернет в умовах відключення електроенергії; спортивне орієнтування в місті чи на природі – квест-ігри, веломаршрути тощо; практичне планування території будинку, балкону з метою визначити найбільш освітлену частину чи навпаки.

2. Читання умовних знаків формує здатність розуміти географічний зміст топографічної карти, визначати тип місцевості, відшукувати необхідні об'єкти, оцінювати прохідність території, складами власні плани місцевості тощо. Читання умовних знаків формує комплексну навичку *читати зміст топографічної карти*. Навчальні топографічні карти повинні бути наближені до сучасної місцевості наповнені умовними знаками сучасної інфраструктури. Так, наприклад, часто на навчальних топографічних картах є умовні знаки «машинно-тракторна майстерня» або позначення «сільської ради» у населеному пункті з кількістю населення, що не відповідає сучасним реаліям, або відображені застарілі типи підприємств чи вітряк на вершині гори, що ймовірно можна прийняти за сучасний вітряний генератор енергії. Часто учні цікавляться сучасними об'єктами інфраструктури на місцевості, які не позначені на навчальних топографічних картах, наприклад, вежі мобільного зв'язку, рекреаційні зони в лісових масивах, пляжі, кемпінги, альтанки, сонячні електростанції, фермерські господарства, затоплені кар'єри, АЗС тощо.

3. Визначення координат формує здатність позначати, знаходити місця розташування на карті. Для розуміння учнями значущості таких навичок слід навести їм реалістичні приклади з життя або змодельовати ситуації, в яких ці навички є життєво важливими. Як приклад, можна навести ситуацію, коли для порятунку життя людині потрібно повідомити свої координати рятувальникам у випадку надзвичайної ситуації. Вже з шостого класу учні знайомляться із географічними координатами, вміють визначати їх на географічних картах. Це знайомство з традиційним форматом градуси, мінути, секунди, що засновано на шістдесятковій системі числення. Але на електронних картах, для GPS застосовується інший десятковий формат, система WGS 84, оскільки вона є глобальним стандартом, який є зручний для комп'ютерних обчислень, простий для математичних розрахунків. Але він має інший запис і, на жаль, не завжди підручники та вчителі знайомлять учнів з таким форматом координат. Деякі навчальні топографічні карти використовують умовну несправжню місцевість в системі координат, яка не відповідає українській території, проблемою такого підходу є навичка оперувати значеннями та звичка використовувати їх й помилкове сприйняття їх за дійсні.

4. Вимірювання відстаней і площ формує вміння розраховувати час на подолання маршруту, наприклад, планування витрат пального для подорожі або зупинок на маршруті, розуміння масштабу та пропорцій, тобто формує просторове

мислення. Враховуючи математичні навички важливим є переведення відстаней з масштабу карти в реальні величини, обчислення середньої швидкості руху, розрахунок часу в дорозі, що формує вміння прокласти оптимальні маршрути з врахуванням складності.

5. *Аналіз рельєфу* формує вміння вибору оптимального маршруту руху з урахуванням складності підйомів, вибір місць для привалів та таборів на рівних ділянках, пошук оглядових майданчиків для фотографування, проєктування доріг, комунікацій, прогнозування змін місцевості, оцінка ризиків зсувів, затоплення, визначення доступних шляхів до водойм чи інших природних об'єктів тощо.

В процесі роботи з топографічною картою під час навчання географії багато уваги приділяється різним практичним завданням – «визначити», «виміряти», «розрахувати» тощо, але, на нашу думку, в першу чергу необхідно сконцентруватися на тому, щоб навчити учнів розуміти і «читати» карту. Формування умінь читати карту базується на засвоєнні головних властивостей карти: просторово-часову подібність, змістовну відповідність, абстрактність, вибірковість, однозначність, синтетичність тощо. Читання географічної карти – складний процес. Якість читання карти передусім залежить від підготовки учня та глибини його географічних знань. Вміння читати карту і здобувати якомога більше інформації формується в учнів протягом не одного уроку. Читання карти відрізняється від читання географічного тексту. Читати карту – означає вміти розпізнавати географічну дійсність за її зображенням на карті за умовними позначеннями, їх поєднаннями та просторовим розміщенням.

В процесі формування в учнів топографічних компетентностей перед вчителем географії постає досить багато проблемних задач, які потребують розв'язання. По-перше, слід визнати, що теми з топографії в шкільних курсах географії не є легкими для всіх учнів. Наприклад, для шестикласника перетворення різних видів масштабів потребує глибокого розуміння пропорцій, вимагає володіння математичними навичками, а рівень абстрактного мислення ще не у всіх сформований. Використання спеціальних інструментів (компаса, курвіметра) також може бути технічно складним для деяких учнів, потребує розвинутої дрібної моторики, розуміння як влаштована робота приладу. Для учнів восьмого класу складно визначати плоскі прямокутні координати, оскільки необхідно розуміти абстрактну координатну сітку, їм складно сприймати дві системи координат одночасно (кілометрова сітка та градусна сітка), треба вміти уявляти розташування точки в двовимірному просторі. В умовах дистанційного навчання вчителю важко пояснити суть топографічних завдань, проконсультувати учнів при роботі з топографічною картою. Деякі практичні роботи передбачають проведення уроку-екскурсії або уроку поза межами класної кімнати на шкільному подвір'ї, що проблематично в умовах воєнного стану в країні. Актуальною проблемою

залишається і недостатнє розуміння учнями того, де і як топографічні уміння і навички можуть ними використовуватись у реальному житті.

Основною методичною проблемою є недостатність часу на уроці для виконання практичних завдань, відсутність можливості створити реальні життєві ситуації, недостатній життєвий досвід учня або вчителя. Вирішити ці проблеми, на нашу думку, вчитель може завдяки збільшенню частки групової роботи під керівництвом вчителя, розробці спрощених алгоритмів визначення координат, використанню цифрових інструментів та GPS тощо.

Висновки та перспективи подальших розвідок напряму. Топографічні знання є критично важливими для розуміння просторових характеристик довкілля, що сприяє розвитку просторового мислення та орієнтації в середовищі. Використання інтерактивних та практичних методів навчання значно покращує засвоєння матеріалу учнями. Учні розвивають практичні навички, які можуть бути використані в різних сферах життя. Топографічні теми інколи сприймаються учнями як складні, що вимагає застосування диференційованих підходів та додаткових ресурсів для підтримки навчального процесу. Важливими навичками учнів є читання та розуміння умовних позначень та масштабів, розвиток навичок орієнтування з використанням карти (паперової, цифрової) та компаса, визначення положення об'єктів, а також застосовувати ці знання у реальних умовах. Уміння комплексно читати топографічну карту є найголовнішим навчальним результатом, уміння проаналізувати рельєф та природні об'єкти, визначити географічні особливості, які впливають на господарську діяльність і життя людини. Ці аспекти топографічної підготовки сприяють розвитку географічної компетентності учнів, формують просторове мислення та навички, які можуть стати в нагоді як у повсякденному житті, так і у професійній діяльності. Перспективні напрями дослідження авторів будуть полягати в оцінці ефективності навчання різних методів викладання топографії з метою вдосконалення навчальних програм.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Downs R. M., Liben L. S., & Daggs D. G. On Education and Geographers: The Role of Cognitive Developmental Theory in Geographic Education. *Annals of the Association of American Geographers*. 1988. 78(4). P. 680–700. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1467-8306.1988.tb00238.x>.
2. Bugdayci I., & Selvi H. Z. Do Maps Contribute to Pupils' Learning Skills in Primary Schools? *The Cartographic Journal*. 2021. 58(2). P. 135–149. DOI: <https://doi.org/10.1080/00087041.2020.1760625>.
3. Браславська, О., Барвінок, Н. Формування картографічної компетентності майбутніх учителів географії при вивченні дисципліни фундаментальної підготовки. *Психолого-педагогічні проблеми сучасної школи*. 2021, №1(5). С. 6–15. DOI: [https://doi.org/10.31499/2706-6258.1\(5\).2021.234755](https://doi.org/10.31499/2706-6258.1(5).2021.234755)
4. Борисенко К. Б. Формування топографічної компетентності, як умови професійної підготовки майбутніх вчителів географії. *Наукові записки кафедри педагогіки*. Випуск XXXVII. 2014. С. 62–72.

5. Іванов Є. А., Кравців С. С., Андрейчук Ю. М., Войтків П. С., Кричевська Д. А., Рожко І. М. *Актуальні підходи до викладання топографо-картографічної складової підготовки вчителів-географів. Актуальні питання у сучасній науці* (Серія «Педагогіка», Серія «Право», Серія Економіка», Серія «Державне управління», Серія «Техніка», Серія «Історія та археологія»): журнал. 2024. № 3(21). С. 881–892. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6300-2024-3\(21\)-879-892](https://doi.org/10.52058/2786-6300-2024-3(21)-879-892)

6. Попов В. Д. Особливості формування картографічної компетентності в учнів 6-х класів нової української школи [Електронний ресурс]. Суми: КЗ Сумський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти. URL: <http://repositc.nuczu.edu.ua/bitstream/123456789/19965/1/%D0%93%D0%95%D0%9E%D0%93%D0%A0%D0%90%D0%A4%D0%86%D0%AF%D0%A2%D0%90%D0%A2%D0%A3%D0%A0%D0%98%D0%97%D0%9C-2024.pdf#page=72>.

7. Попович Н. В., Сінна О. І., Пересадко В. А. Картографічна та геоінформаційна компетентності майбутніх географів: зарубіжний досвід і вітчизняні реалії. *Проблеми сучасної освіти*. 2020. № 11. С. 49–58.

8. Зарубіна А. В., Сільченко, Ю. Ю., & Щербатюк, Н. І. Формування компетентностей з топографії та орієнтування у студентів вищих навчальних закладів. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*. 2024. Вип. 214. С. 161–165. DOI: <https://doi.org/10.36550/2415-7988-2024-1-214-161-165>.

9. Модельна навчальна програма «Географія. 6-9 класи» для закладів загальної середньої освіти / авт. Кобернік С. Г., Коваленко Р. Р., Гільберг Т. Г., Дашенко Л. М. Рекомендовано Міністерством освіти і науки України, наказ МОН України від 12.07.2021 № 795 (ред. наказу від 09.02.2022 № 143).

10. Модельна навчальна програма «Географія. 6-9 класи» для закладів загальної середньої освіти / авт. Запотоцький С. П., Карпюк Г. І., Гладковський Р. В. та ін. Рекомендовано Міністерством освіти і науки України, наказ МОН України від 12.07.2021 № 795 (ред. наказу від 11.04.2022 № 324).

11. Маслова Н. М., Мирза-Сіденко В. М., & Сільченко Ю. Ю. Формування «soft skills» у майбутніх вчителів географії в процесі вивчення професійно-орієнтованих дисциплін. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*. 2023. Вип. 211. С. 180–190. DOI: <https://doi.org/10.36550/2415-7988-2023-1-211-180-190>

REFERENCES

1. Downs, R. M., Liben, L. S., & Daggs, D. G. (1988). On Education and Geographers: The Role of Cognitive Developmental Theory in Geographic Education. *Annals of the Association of American Geographers*, 78(4), 680–700. URL: <https://doi.org/10.1111/j.1467-8306.1988.tb00238.x> [in English]

2. Bugdayci, I., & Selvi, H. Z. (2021). Do Maps Contribute to Pupils' Learning Skills in Primary Schools? *The Cartographic Journal*, 58(2), 135–149. URL: <https://doi.org/10.1080/00087041.2020.1760625>

3. Braslavskaya, O., & Barvinok, N. (2021). Formuvannya kartohrafichnoi kompetentnosti maibutnikh uchyteliv heohrafiy pry vyvchenni dystsyplin fundamentalnoi pidhotovky. *Psykholoho-pedahohichni problemy suchasnoi shkoly*, 1(5), 6–15. URL: [https://doi.org/10.31499/2706-6258.1\(5\).2021.234755](https://doi.org/10.31499/2706-6258.1(5).2021.234755) [in Ukrainian]

4. Borysenko, K. (2014). Formuvannya topohrafichnoi kompetentnosti, yak umovy profesiinoi pidhotovky maibutnikh vchyteliv heohrafiy. [Formation of topographical competence as a condition for professional training of future geography teachers]. *Naukovi zapysky kafedry pedahohiky. Vypusk XXXVII. S. 62-72*. [in Ukrainian]

5. Ivanov, Ye. A., Kravtsiv, S. S., Andreichuk, Yu. M., Voitkov, P. S., Krychevska, D. A., Rozhko, I. M. (2024). Aktualni pidkhody do vykladannia topografo-kartohrafichnoi

skla-dovoi pidhotovky vchyteliv-heohrafov. Aktualni pytannia u suchasni nauki (Serii «Pedahohika», Serii «Pravo», Serii «Ekonomika», Serii «Derzhavne upravlinnia», Serii «Tekhnika», Serii «Istoriia ta arkeholohiia»): zhurnal. № 3(21). S. 881–892. [in Ukrainian]

6. Popov, V. D. (2024). Osoblyvosti formuvannia kartohrafichnoi kompetentnosti v uchniv 6-kh klasyv novoi ukrainskoi shkoly [Features of cartographic competence formation in 6th grade students of the new Ukrainian school]. *Sumy: KZ Sumskyi oblasnyi instytut pisliadyplomnoi pedahohichnoi osvity*. [in Ukrainian]

7. Popovych, N. V., Sinna, O. I., & Peresadko, V. A. (2020). Kartohrafichna ta heoinformatsiina kompetentnosti maibutnikh heohrafov: zarubizhnyi dosvid i vitchyzniani realii. *Problemy suchasnoi osvity*, (11), 49–58. <https://periodicals.karazin.ua/issuesedu/article/view/17647> [in Ukrainian]

8. Zarubina, A. V., Silchenko, Yu. Yu., & Shcherbatiuk, N. I. (2024). Formuvannia kompetentnosti z topohrafiy ta orientuvannia u studentiv vyshchikh navchalnykh zakladiv [Formation of competencies in topography and orientation in university students]. *Naukovi zapysky. Serii: Pedahohichni nauky*, (214), 161–165. <https://doi.org/10.36550/2415-7988-2024-1-214-161-165>. [in Ukrainian]

9. Kobernik, S. H., Kovalenko, R. R., Hilberh, T. H., & Datsenko, L. M. (2021). Modelna navchalna prohrama «Heohrafiia. 6-9 klasy» dlia zakladiv zahalnoi serednoi osvity [Model curriculum "Geography. Grades 6-9" for general secondary education institutions]. Approved by the Ministry of Education and Science of Ukraine, order of MES of Ukraine dated 12.07.2021 № 795 (ed. order dated 09.02.2022 № 143). [in Ukrainian]

10. Zapototskyi, S. P., Karpiuk, H. I., Hladkovskiy, R. V. et al. (2021). Modelna navchalna prohrama «Heohrafiia. 6-9 klasy» dlia zakladiv zahalnoi serednoi osvity [Model curriculum "Geography. Grades 6-9" for general secondary education institutions]. Approved by the Ministry of Education and Science of Ukraine, order of MES of Ukraine dated 12.07.2021 № 795 (ed. order dated 11.04.2022 № 324). [in Ukrainian]

11. Maslova, N. M., Myrza-Sidenko, V. M., & Silchenko, Yu. Yu. (2023). Formuvannia «soft skills» u maibutnikh vchyteliv heohrafiy v protsesi vyvchennia profesiino-oriento-vanykh dystsyplin. *Naukovi zapysky. Serii: Pedahohichni nauky*, (211), 180–190. <https://doi.org/10.36550/2415-7988-2023-1-211-180-190> [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

СІЛЬЧЕНКО Юлія – кандидат географічних наук, доцент, доцент кафедри природничих наук і методик їхнього навчання Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: методика навчання географії, суспільна географія, картографія і топографія

ЗАРУБІНА Антоніна – кандидат географічних наук, доцент, доцент кафедри природничих наук і методик їхнього навчання Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: топографія, картографія, основи техніки туризму, спортивне орієнтування.

МАСЛОВА Наталія – кандидат географічних наук, доцент, доцент кафедри природничих наук і методик їхнього навчання Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: методика навчання географії, географія населення, політична географія.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

SILCHENKO Yulia – Candidate of Geographical Sciences (Ph.D.), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Natural Sciences and Methods of their

Teaching of Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University.

Scientific interests: topography, cartography, teaching methods of geography, social geography.

ZARUBINA Antonina – Candidate of Geographical Sciences (Ph.D.), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Natural Sciences and Methods of their Teaching of Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University.

Scientific interests: topography, cartography, basics of tourism techniques, sports orientation.

MASLOVA Natalia – Candidate of Geographical Sciences (Ph.D.), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Natural Sciences and Methods of their Teaching of Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University.

Scientific interests: methods of teaching geography, ethnography, political geography.

Стаття надійшла до редакції 10.03.2025 р.

Стаття прийнята до друку 26.03.2025 р.

УДК [378.016:373.011.3-051]:355.422(477)

DOI: 10.36550/2415-7988-2025-1-218-236-240

СОРОЧИНСЬКА Тетяна –

кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри теорії і методик початкової освіти
Рівненського державного гуманітарного університету
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0912-8663>
e-mail: tanyasorochinska8@gmail.com

ТКАЧУК Ольга –

старший викладач кафедри теорії і методик початкової освіти
Рівненського державного гуманітарного університету
ORCID: <https://orcid.org/0009-0006-3523-8328>
e-mail: Olichka.Tkachuk64@gmail.com

ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ У ГАЛУЗІ МИСТЕЦЬКОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ВІЙНИ

Актуальність обраної проблеми зумовлена необхідністю перегляду та удосконалення професійної підготовки вчителя початкових класів у галузі мистецької освіти в закладі вищої освіти, виходячи зі зміни освітнього середовища та сучасних викликів, спричинених війною. Увагу зокрема зосереджено на цінності мистецької освіти, яка виявляється у тому, що в процесі оволодіння майбутнім фахівцем системою знань, умінь і навичок під час навчання у закладі вищої освіти формується його світогляд та цінності, власна філософія життя, спосіб самоідентифікації та творчої самореалізації. Тому, в процесі навчання викладач має не просто закласти фундамент відповідних знань здобувачів щодо розвитку історико-культурної мистецької спадщини України, а й спрямувати світоглядні орієнтири майбутнього вчителя у напрямку розмежування вітчизняного мистецтва (у тому числі менталітету та ідеології) від російського, яке тривалий час у радянській тоталітарній державі намагалися поєднувати, демонструючи при цьому пріоритетність російської культури та мистецтва над українською, знецінюючи таким чином досягнення та внесок українських митців у світову мистецьку спадщину.

Автори статті акцентують увагу не лише на ціннісному наповненні навчання мистецтва в сучасних умовах, а передусім на застосуванні різних видів мистецтва в початковій школі з психокорекційною метою для відновлення ментального здоров'я українських дітей. Отож майбутній учитель початкових класів має бути не лише методично підготовленим до впровадження інноваційних та нетрадиційних методів навчання, а й до проведення різноманітних мистецьких тренінгів, застосування артметодик і оздоровчих технік з метою формування в учнів психосоціальних компетенцій та предметних компетентностей. Він повинен навчитися створювати безпечне, творче, здоров'язберезливе освітнє середовище для навчання з урахуванням індивідуальних, вікових та психофізіологічних особливостей учнів.

Ключові слова: професійна підготовка, вчитель початкових класів, мистецька освіта, війна, психологічне оздоровлення дітей, самосвідомість.

SOROCHYNSKA Tetiana –

candidate of Pedagogical Sciences, associate Professor of the
Department of Theory and Methods of Primary Education
Rivne State Humanitarian University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0912-8663>
e-mail: tanyasorochinska8@gmail.com

TKACHUK Olga –

Senior Lecturer at the Department of Theory and Methods of
Primary Education Rivne State Humanitarian University
ORCID: <https://orcid.org/0009-0006-3523-8328>
e-mail: Olichka.Tkachuk64@gmail.com

FEATURES OF THE PROFESSIONAL TRAINING OF PRIMARY CLASS TEACHERS IN THE FIELD OF ART EDUCATION IN THE CONDITIONS OF WAR

The relevance of the chosen problem is due to the need to review and improve the professional training of primary school teachers in higher educational institutions, based on changes in the educational environment and modern challenges caused by the war. Attention is focused on the values of art education, which are manifested in the fact that in the process of mastering the system of knowledge, skills and

abilities by a future specialist, his worldview and value orientations, his own philosophy of life, a way of self-identification and creative self-realization are formed. Therefore, in the process of studying at a higher educational institution, the teacher must lay in students the foundation of relevant knowledge regarding the development of the historical and cultural artistic heritage of Ukraine, as well as direct the worldview orientations of future teachers to the separation of Ukrainian art (mentality and ideology) from Russian culture. After all, for a long time, the Soviet totalitarian state demonstrated the priority of Russian art over Ukrainian, devaluing the achievements and contribution of Ukrainian artists to the world's artistic heritage.

The authors of the article focus not only on the value of art education in modern conditions, but primarily on the use of various types and means of art in primary school with a psychocorrective purpose to restore the mental health of Ukrainian children. Therefore, a future primary school teacher should not only be methodically prepared to implement innovative and non-traditional teaching methods, but also to conduct various art trainings, use art methods and health-improving techniques in order to form psychosocial and subject competencies in primary school students. He must learn to create a safe, creative, health-preserving educational environment for learning in difficult war conditions, taking into account the individual, age and psychophysiological characteristics of students.

Key words: professional training, primary school teacher, art education, war, psychological rehabilitation of children, national self-awareness.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Мистецька освіта є підґрунтям розвитку національної культури. Як суспільне явище вона формує духовну й творчу еліту української нації. У творах мистецтва і продуктах художньої культури в історичній ретроспективі відображено особливості національного світогляду та характерології українського народу. Формуючи в процесі навчання і виховання мистецькі та культурні цінності, вона розвиває самосвідомість суспільства та розкриває творчий потенціал кожної особистості.

В умовах російської агресії вектор мистецької шкільної освіти в Україні спрямований передусім на ціннісне переосмислення змісту мистецької освіти (зосередження уваги на розвитку національного мистецтва) та збереження ментального здоров'я українських дітей (застосування мистецтва як терапії), які часто перебувають у стресовому стані через обстріли, повітряну тривогу, постійну зміну місця проживання, нестабільну ситуацію в країні, яка триває уже три роки. І головне в таких обставинах, щоб мистецько-освітня діяльність в навчальному закладі сприяла б соціалізації та адаптації дитини й була спрямована на її психологічне оздоровлення, корекцію та відновлення особистісного розвитку, а також на формування національної самосвідомості особистості та системи естетичних цінностей.

Реалізувати поставлені завдання в умовах зміни освітнього середовища зможе лише вчитель, який вміє створювати позитивно-емоційну творчу атмосферу для навчання, є гнучким з дітьми, що пережили травматичні події та майстерно адаптується до різних непередбачуваних обставин, сприймає зміни не як проблему, а як можливість для творчого пошуку, професійного зростання та розвитку. Сучасний педагог, який вміє використовувати весь свій освітній потенціал, власні педагогічні та життєві надбання для формування національної самосвідомості учнів, а також володіє мистецькою компетентністю (складниками якої є: емоційно-мотиваційний, когнітивний компоненти, змістовно-ціннісна інтерпретація навчального матеріалу, установки на діалог і співпрацю з учасниками освітнього процесу, соціокультурна активність) і є методично підготовленим до впровадження інноваційних та нетрадиційних методів навчання, різноманітних мистецьких тренінгів, арттерапевтичних методик і оздоровчих технік з метою формування в учнів психосоціальних компетенцій та предметних компетентностей.

Аналіз останніх досліджень із проблеми.

Дослідження актуальних проблем сучасної мистецької освіти окреслено в публікаціях О. Комаровської, а наукові доробки Т. Яценко доводять, що заняття з арттерапії сприяють зниженню тривожності, агресивності та підвищують самооцінку дітей. Застосування арттерапії в освітньому процесі початкової школи представлено в працях І. Бабій, І. Бикова, В. Коренівської, Н. Атаманчук, Т. Кириченко та ін.

Обґрунтування теоретичних і методичних засад професійної підготовки майбутніх учителів до викладання мистецьких дисциплін та естетичного виховання учнів репрезентують О. Дем'янчук, С. Коновець, Л. Масол, В. Орлов, О. Отич, Г. Падалка, О. Рудницька, Н. Сидорчук, О. Хижна, Г. Шевченко та ін. Актуальні питання підготовки майбутнього вчителя у галузі мистецької освіти засобами інноваційних технологій представлено в монографії О. Красовської.

Мета статті – розкрити актуальність та особливості професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів у галузі мистецької освіти в закладі вищої освіти в умовах війни.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Турбота про здоров'я та виживання – моральний імператив українського суспільства. А мистецтво, як відомо, здатне цілювати людську душу, що особливо важливо в умовах війни. І провідна роль у цьому відводиться саме вчителю – ретранслятору національної мистецької спадщини, котрий закладає фундаментальні основи духовності, освіченості, культури та естетичного досвіду дитини. Педагогу, який здатен через художньо-творчу діяльність та мистецтво не лише формувати самосвідомість, а й покращити психоемоційний стан дитини, розвинути її стресостійкість, спрямовуючи творчу діяльність на шлях гармонізації. З огляду на це, в складних умовах сьогодення тенденції розвитку шкільної мистецької освіти потребують удосконалення, і відповідно – оновлення профпідготовки учителів початкових класів у галузі мистецької освіти в закладі вищої освіти.

Слід зауважити, що головною метою підготовки здобувачів педагогічних факультетів до забезпечення мистецької освіти учнів початкової школи є формування готовності майбутніх фахівців до здійснення процесу художньо-естетичного виховання, формування особистісних і суспільно значущих світоглядних якостей фахівців, індивідуального визначення в світі мистецьких

цінностей, а також активізації процесів професійного вдосконалення на шляху мистецької самореалізації, саморозвитку та самовдосконалення. У процесі навчання у вищому навчальному закладі майбутній учитель початкових класів набуває комплексу компетенцій, які складають початковий рівень компетентності у галузі мистецької освіти. Як зазначає О. Красовська, формування фундаментального (фахового) рівня компетентності відбувається вже після закінчення університету з накопиченням досвіду у відповідній професійній діяльності, оскільки саме цей рівень розкриває потенціал, який виявляється ситуативно, описує інструментарій одночасного розуміння і дії, що дає змогу сприймати нові культурні, соціальні, економічні і політичні реалії й адекватно на них реагувати в педагогічній діяльності [4]. Та в сучасних умовах, на нашу думку, під час навчання у закладі вищої освіти викладач має не просто закласти фундамент відповідних знань здобувачів щодо розвитку історико-культурної мистецької спадщини України, а й спрямувати світоглядні орієнтири майбутнього вчителя у напрямку розмежування вітчизняного мистецтва (у тому числі менталітету та ідеології) від російського, яке тривалий час у радянській тоталітарній державі намагалися поєднувати, демонструючи при цьому пріоритетність російської культури над українською, знецінюючи таким чином досягнення та внесок українських митців у світову мистецьку спадщину. За дослідженням професорки О. Комаровської «Вчителство, як і все суспільство, наразі найбільше хвилює питання ціннісного наповнення навчання мистецтва. Зокрема підвищенням уваги до національного мистецтва, що є вимогою часу і відповідає загостренню боротьби України за свою Незалежність» [2].

Українське мистецтво завжди було виразним і колоритним, але лише в останні десятиліття воно почало здобувати справжнє міжнародне визнання. Чи то петриківський розпис, чи сучасні художні інсталяції – усе це стає предметом уваги світової культурної спільноти. Важливість такого визнання важко переоцінити, адже воно не просто підвищує престиж країни, але й відкриває нові можливості для митців представляти Україну на міжнародній арені. Міжнародне визнання українського мистецтва спонукає до діалогу між культурами, відкриває Україну світу через призму художнього самовираження і стимулює культурний обмін. Це допомагає формувати образ України як країни з багатим культурним спадком та яскравою сучасною сценою. Отже, сьогодні українські митці активно завойовують міжнародну арену, демонструючи вражаючі успіхи, які мають значний вплив на світове мистецтво. Варто сказати про те, що ці успіхи не лише зміцнюють культурні зв'язки між країнами у непростий для України час, але й підкреслюють унікальність та глибину української художньої спадщини.

З огляду на вищезначене відмітимо, що проблема формування ціннісних орієнтацій та компетенцій здобувачів вищої освіти є особливо важливою у системі професійної підготовки вчителів у галузі мистецької освіти в сучасних

умовах. І найдоцільніше, доводить О. Красовська, використовувати у процесі фахової підготовки положення цілісного синергетичного (системного), комунікативно-аксіологічного, культурологічного, гуманістичного, технологічного та компетентнісного підходів, хоча акцент варто посилювати саме на компетентнісно-орієнтований підхід як основу підготовки фахівців [4].

Отож сьогодні, майбутній вчитель у ході навчання в закладі вищої освіти має ознайомитися з новими концепціями навчання і виховання, оволодіти загальною, художньо-естетичною та професійною культурою, послідовним і об'єктивним педагогічним мисленням, вільним від стереотипів минулого. Разом з тим, він повинен стати носієм технологічної майстерності і вміти вибудувати свою власну систему роботи, яка передбачатиме комплекс методичних прийомів, педагогічних дій, притаманних саме йому. Дії, які мають бути взаємопов'язані між собою, оригінальні і забезпечать ефективне рішення освітніх завдань в сучасних умовах. Для цього у процесі навчання на семінарських заняттях найефективніше використовувати майстер-класи в якості детальної закінченої демонстрації, яка слугуватиме моделлю для наслідування, надихатиме учасників на досягнення найкращих результатів.

Крім формування культурної та інших компетентностей здобувачів початкової освіти, цінностей у процесі пізнання мистецтва та художньо-творчого самовираження, плекання пошани до національної мистецької спадщини майбутній учитель має бути готовий до застосовування в освітньому процесі початкової школи арттерапевтичних технологій навчання, у тому числі терапії образотворчим мистецтвом з метою аналізу та позитивного впливу на психоемоційний стан учнів. Як відомо, переваги такої лікувальної терапії в тому, що вона не має обмежень у використанні, оскільки не вимагає наявності особливих здібностей до образотворчої діяльності. Як засіб невербального спілкування така терапія особливо цінна для тих дітей, яким важко передати свої переживання словами. Як засіб вільного самовираження вона передбачає атмосферу толерантності, довіри, взаємоповаги, дає значний позитивний емоційний заряд та формує впевненість у своїх силах.

Власне арттерапія використовує образотворче мистецтво як посередника в комунікації з дітьми. І лише майстерно володіючи як вербальними, так і невербальними засобами комунікації можна легко встановити контакт з дітьми, досягти успіху, досконало оволодіти культурою та мистецтвом спілкування. І що найголовніше, – вміло створити захоплюючу емоційну творчу атмосферу, щоб кожен урок надихав учнів на творчість, як в особистісній, так і соціокультурній діяльності. Цілісність уроку буде досягнуто лише завдяки єдності всіх складових уроку, оскільки в основу його побудови мають бути покладені не різні види діяльності, а різні грані мистецтва як цілісного явища. Це дозволить збагатити урок ефективними методами та формами роботи, внести певні

контрасти для підтримки уваги учнів початкових класів, створити атмосферу творчої зацікавленості, взаємоповаги та ефективної комунікації.

Нові реалії вимагають внесення коректив до методологічних засад вивчення предмета, визначення нових підходів до відбору змісту та організації матеріалів, використання ефективних форм та методів роботи. З-поміж низки інтерактивних методів доцільних для організації аналізу-інтерпретації творів мистецтва сучасні науковці виокремлюють фасилітовану дискусію – технологію навчання, принциповою особливістю якої є опосередкована участь вчителя-фасилітатора у колегіальному самонавчанні учнів. Така технологія спрямована на розвиток умінь учнів пильно спостерігати, розмірковувати про зміст художніх творів, що стає можливим завдяки багатозначності образів мистецтва, їх здатності інтригувати й пробуджувати різні думки. Ураховуються потреби й інтереси глядачів-початківців, які набувають умінь спостереження й рефлексії – компонентів візуальної компетентності.

Отже, під час профпідготовки у галузі мистецької освіти здобувачі педагогічних факультетів мають навчитися вміло впроваджувати інноваційні технології (метод ейдетики, кроссенсу, інфографіки, естамп, плямографії, шаблонографії, скрайбінгу, фроттаж, граттаж, мозаїки, пластилінового живопису тощо) та нетрадиційні методи навчання (серед яких: особистісно зорієнтовані, колективні, ігрові, інтегративні, творчо-стимулюючі, емоційно-регулюючі, проблемно-моделюючі, перцептивно-аксіологічні у вербальних та невербальних варіантах, електронно-інформативні, поліекранні). При цьому майбутні вчителі повинні пам'ятати, що кожен урок образотворчого мистецтва в початковій школі з застосуванням названих технологій вирізняється високою щільністю і швидким темпом, тому його варто продумувати до секунд. Що програма таких проєктів досить насичена і надзвичайно цікава для учнів завдяки використанню спеціальних методик, технологій навчання, різноманітних технік, інструментів візуалізації (наочності, ілюстрованим, аудіо- та відеоматеріалам), іграм, танцювальним рухам і музичним паузам. Такий процес навчання стає захоплюючим для учнів й сприяє формуванню та розвитку їхніх комунікативних, культурних та інших компетентностей через пізнання та осягнення мистецтва.

Висновки і перспективи подальших розвідок напруму. Резюмуємо: нині цінність мистецької освіти виявляється в тому, що оволодіння у процесі навчання в закладі вищої освіти майбутнім фахівцем системою знань, умінь і навичок вона сприяє виробленню його світоглядних орієнтирів та цінностей, власної філософії життєдіяльності, способів самоідентифікації та самореалізації, а також здобувач опановує цивілізаційними та творчими компетенціями, які є важливими складовими його професійного становлення. Виклики сьогодення загострюють увагу освітян не лише на ціннісному наповненні навчання мистецтва в початковій школі, а передусім на застосуванні різних видів мистецтва

як терапії для відновлення ментального здоров'я українських дітей.

Перспективи подальших розвідок вбачаємо у педагогічній діагностиці та внутрішньому моніторингу якості професійної підготовки майбутніх фахівців початкових класів у галузі мистецької освіти в закладі вищої освіти.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Арттерапія і війна: контексти і досвід практичної роботи : колективна монографія / за заг. ред. Н. Кальки, Г. Одинцової. Львів: ЛьвДУВС, 2023. 283 с.
2. Комаровська О. Реалії сучасної мистецької освіти (за результатами опитування педагогічної спільноти). Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді. №26. Кн. 1. 2022. С. 179–189.
3. Коренівська В., Атаманчук Н. Застосування арт-терапії в освітньому процесі сучасної початкової школи. *Витоки педагогічної майстерності*, (34), 2024. С. 119–123.
4. Красовська О. О. Теоретико-методичні засади професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів у галузі мистецької освіти. *Вісник Житомирського державного університету*. Вип. 3 (69). *Педагогічні науки*. 2013. С. 113–116.

REFERENCES

1. Artterapiia i viina: konteksty i dosvid praktychnoi roboty : kolektyvna monohrafiia (2023). [Art therapy and war: contexts and experience of practical work: collective monograph] / za zah. red. N. Kalky, H. Odyntsovoi Lviv: LvDUVS, 283 p. [in Ukrainian]
2. Komarovska, O. Realii suchasnoi mystetskoï osvity (2022) [The realities of modern art education]. *Teoretyko-metodychni problemy vykhovannia ditei ta uchnivskoi molodi*. №26. Kn. 1. S.179–189. [in Ukrainian]
3. Korenivska, V., Atamanchuk, N. Zastosuvannia art-terapii v osvithnomu protsesi suchasnoi pochatkovoï shkoly (2024). [The use of art therapy in the educational process of a modern elementary school]. *Vytyky pedahohichnoi maisternosti*, (34). S.119–123. [in Ukrainian]
4. Krasovska, O. O. Teoretyko-metodychni zasady profesiinoï pidhotovky maibutnikh uchyteliv pochatkovykh klasiv u haluzi mystetskoï osvity (2013). [Theoretical and methodological principles of professional training of future primary school teachers in the field of art education]. *Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnoho universytetu*. Vyp. 3 (69). *Pedahohichni nauky*. S. 113–116. [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

СОРОЧИНСЬКА Тетяна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри теорії і методик початкової освіти Рівненського державного гуманітарного університету.

Наукові інтереси: актуальні проблеми професійної підготовки вчителів початкових класів в умовах війни; вплив соціокультурних змін на педагогічний процес у вищій освіті; адаптація науково-методологічних підходів до індивідуальних потреб вчителів.

ТКАЧУК Ольга – старший викладач кафедри теорії і методик початкової освіти Рівненського державного гуманітарного університету.

Наукові інтереси: проблеми професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи у контексті інноваційних тенденцій мистецької освіти, художня комунікація у змісті мистецької освіти дітей та молоді, формування і розвиток особистості.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

SOROCHYNSKA Tetiana – candidate of Pedagogical Sciences, associate Professor of the Department

of Theory and Methods of Primary Education Rivne State Humanitarian University.

Scientific interests: current problems of professional training of future primary school teachers in war conditions; the impact of socio-cultural changes on the pedagogical process in higher education: adaptation of scientific and methodological approaches to the individual needs of teachers.

TKACHUK Olga – Senior Lecturer at the Department of Theory and Methods of Primary Education Rivne State Humanitarian University.

Scientific interests: problems of professional training of future primary school teachers in the context of innovative trends in art education, artistic communication in the content of art education of children and youth, the formation and development of personality.

Стаття надійшла до редакції 27.02.2025 р.

Стаття прийнята до друку 10.03.2025 р.

УДК [373.3.016:001.895]:5

DOI: 10.36550/2415-7988-2025-1-218-240-244

СОСІЮК Анна –

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри теорії і методик початкової освіти
Рівненського державного гуманітарного університету
ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-5057-1430>
e-mail: Nyse4kaa@ukr.net

ЛІНГВОДИДАКТИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ТЕКСТОТВОРЧИХ УМІНЬ В УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ДІЄСЛОВА

У статті розглянуто теоретико-практичні аспекти формування текстотворчих умінь та навичок здобувачів освіти як одного із важливих компонентів розвитку текстотворчої компетентності; проаналізовано педагогічні умови розвитку сукупності мовних знань школяра початкової ланки освіти; описано важливість застосування вправ мовного та мовленнєвого характеру, спрямованих на засвоєння знань щодо вивчення частин мов; доведено важливість методики формування текстотворчої компетентності через опрацювання мовного матеріалу морфологічного характеру; представлено результати теоретичного аналізу лінгводидактичних аспектів формування текстотворчих умінь учнів початкових класів; з'ясовано ключові чинники, що впливають на формування та розвиток текстотворчих умінь у процесі використання елементів опису дії у навчальних текстах; доведено важливість дієслова під час аналізу текстів та створення власних зв'язних висловлювань, як основного компоненту розвитку мовлення; визначено оптимальну систему відбору вправ, які сприяють підвищенню динаміки створення власних текстів залежно від стилю мовлення. Проведено предметний аналіз поняття «метод формування текстотворчих умінь» в сфері лінгводидактики. Констатовано, що означене поняття розглядається як спосіб взаємопов'язаної діяльності вчителя і здобувачів освіти, спрямованої на виконання інформаційно-змістових, граматико-стилістичних, структурно-композиційних та поведінково-рефлексійних мовно-мовленнєвих завдань на матеріалі вивчення дієслова. З використанням методу було доведено, що саме комплекс текстотворчих умінь істотно збагатить загальну лінгвістичну компетентність учня початкової школи. Виявлено, що основними підходами до формування текстотворчих умінь учнів у процесі вивчення дієслова є компетентністий, текстоцентричний, комунікативний та діяльнісний. Зроблено висновок, що науково доцільною для формування текстотворчих умінь учнів початкових класів у процесі навчання дієслова є традиційна класифікація методів в оптимальному поєднанні з інтерактивними методами навчання.

Ключові слова: метод; підхід; принцип; текст; текстотворення; текстотворчі уміння.

SOSIUK Anna –

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Theory
and Methods of Primary Education
Rivne State Humanitarian University
ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-5057-1430>
e-mail: Nyse4kaa@ukr.net

LINGUODIDACTIC ASPECTS OF TEXT-FORMING SKILLS FORMATION IN PRIMARY SCHOOL STUDENTS IN THE VERB LEARNING PROCESS

The article examines the theoretical and practical aspects of the formation of text-creation skills and abilities of students as one of the important components of the development of text-creation competence; analyzes the pedagogical conditions for the development of the totality of language knowledge of a primary school student; describes the importance of using exercises of a linguistic and speech nature aimed at mastering knowledge of the study of parts of languages; the importance of the method of forming text-creation competence through the processing of morphological language material is proven; the results of the theoretical analysis of the linguodidactic aspects of the formation of text-creation skills of primary school students are presented; the key factors influencing the formation and development of text-creation skills in the process of using elements of action description in educational texts are identified; the importance of the verb in analyzing texts and creating one's own coherent statements as a main component of speech development has been proven; the optimal system for selecting exercises that contribute to increasing the dynamics of creating one's own texts depending on the style of speech has been determined. A substantive analysis of the concept of «method of forming text-creation skills» in the field of linguistic didactics has been conducted. It is stated that the above-mentioned concept is considered as a method of interconnected activity of the teacher and students, aimed at performing informational-content, grammatical-stylistic, structural-compositional and behavioral-reflective speech tasks on the material of verb study. Using the method, it was proven that it is the complex of text-creation skills that will significantly enrich the general linguistic competence of a primary school student. It was found that the main approaches to the formation of students' text-creation skills in the process of learning the

verb are competence-based, text-centric, communicative, and activity-based. It is concluded that the traditional classification of methods in optimal combination with interactive teaching methods is scientifically appropriate for the formation of text-creation skills of primary school students in the process of learning verbs.

Key words: *method; approach; principle; text; text creation; text-making skills.*

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Реформування освітнього процесу в умовах Нової української школи дає підстави для переосмислення освітньої парадигми формування успішного мовця, реалізацію партнерських відносин, що спрямовані на розвиток і саморозвиток учня, який володіє системою знань, розвиненими комунікативними та творчими здібностями, навичками текстотворення. На ці аспекти орієнтують Закони України «Про освіту», «Про вищу освіту», «Державна національна програма «Освіта» («Україна XXI століття»)), Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті, Державний стандарт початкової загальної освіти, Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти [3; 4].

Проблема формування текстотворчих умінь в учнів початкових класів тісно пов'язана з оволодінням лексико-граматичною структурою мовлення, комунікативно доцільним використанням мовних засобів у будь-якій мовленнєвій ситуації, умінням користуватися багатством української мови, правильно, точно й виразно висловлювати власні думки в процесі спілкування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання лінгвістичної природи тексту дала поштовх для таких вчених: І. Арнольд, Ш. Баллі, Ф. Бацевич, М. Бахтін, Е. Бенвеніст, А. Загнітко, І. Ковалик, І. Кочан та ін.. Проблему текстотворення в контексті мовленнєвого розвитку розглянуто в працях дослідників початкової та середньої (В. Бадер, З. Бакум, Н. Бібік, Л. Варзачька, М. Вашуленко, О. Глазова, Н. Голуб, О. Горошкіна, Н. Грона, С. Дубовик, В. Каліш, О. Караман, С. Караман, О. Копусь, К. Климова, О. Кучерук, Т. Маркотенко, С. Омельчук, М. Пен-тилюк, Н. Сіранчук, Н. Скрипченко, В. Собко, С. Соловейчик, В. Статівка, І. Хом'як, О. Хо-рошковська, С. Яворська та ін.).

Метою статті є теоретичне обґрунтування специфіки реалізації основних лінгводидактичних підходів, принципів та методів, що формують базу для дослідження формування текстотворчих умінь на уроках мовно-літературної освітньої галузі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Лінгводидактична система методики навчання української мови описує варіативні методики формування усного й писемного мовлення, діалогічного і монологічного висловлення, прийоми роботи з текстом на уроках української мови в початкових класах.

З'ясування суті понять «текстотворення», «текстотворчі вміння», «формування текстотворчих умінь у процесі вивчення дієслова», аналіз програм та підручників з української мови у сучасній початковій освіті зумовили процес дослідження та виявлення методичних підходів, що уможливають формування текстотворчих умінь в учнів початкових класів у процесі вивчення дієслова.

У процесі формування комунікативних умінь навчальний текст є джерелом інформації, об'єктом вивчення, об'єктом розуміння» [5, 40]. Із погляду комунікативної стилістики, текстотворення трактується як первинна текстова діяльність, спрямована на породження тексту як цілого мовленнєвого повідомлення. В основу експериментальної методики формування текстотворчих умінь в учнів початкових класів у процесі вивчення дієслова покладено комунікативний підхід, адже, щоб розвивати усне і письмове текстотворення, ми повинні сформулювати в учнів бажання висловлюватись, спонукати до реалізації своїх думок у процесі розвитку діалогічного та монологічного текстотворення [1, 12].

Важливою методологічною функцією у науковому розв'язанні проблеми системи методів навчання української мови в процесі текстотворення є системний аналіз навчального тексту, що має теоретико-практичне значення й здійснює формування текстотворчих умінь та передбачає моделювання учнями власних висловлювань, що покладено у систему виконання певних дій: орієнтація учнів в умовах спілкування, усвідомлення теми й основної думки майбутнього висловлювання, продумування змістових зв'язків між частинами тексту, складання орієнтованого плану тексту, добір заголовка, який відповідатиме темі та основній думці висловлювання, використання дієслів у текстах розповідях, описах та міркуваннях, виконання граматико-стилістичних вправ на основі створеного висловлювання, а також дії, пов'язані із редагуванням власного та чужих текстів. Побудова узагальненої моделі відображає всі умови створення тексту і взаємозв'язки між елементами системи дій, що дає змогу заглибитись у суть і створити візуальний образ майбутнього твору.

Ефективним принципом формування текстотворчих умінь в учнів початкових класів у процесі вивчення дієслова визначено *принцип градаційності*, що передбачає структурування змісту і дидактичного матеріалу за темами з орієнтацією на різні етапи навчання, з поступовим нарощуванням обсягу лінгвістичної інформації, що повідомляється за певною темою, та ускладнення, її характеру і форм подання [7, 107].

Реалізація принципу градаційності створює підґрунтя для використання дидактичного *принципу наступності і перспективності* щодо вивчення дієслова у початковій та середній ланках освіти.

Основним принципом експериментального дослідження вважаємо *текстоцентричний*, який полягає у реалізації процесу осмислення тексту як мовленнєвого продукту. Основною одиницею реалізації принципу текстоцентричності є текст, вивчення якого передбачено чинними програмами для загальноосвітніх шкіл. Варто зазначити, що вивченню розділу «Текст» у змісті програм початкової освіти відводиться достатній обсяг

годин, яким передбачено вивчення структури тексту, його особливостей, стилів та типів висловлювання [9].

Виділивши основні підходи та принципи формування текстотворчих умінь в учнів початкових класів у процесі вивчення дієслова, логіка нашого дослідження уможливорює виокремлення методів формування текстотворчих умінь у відповідності до сучасних лінгводидактичних тенденцій розвитку освіти.

Під методом навчання мови О. Кучерук розуміє результат практичного втілення процесуальних закономірностей лінгводидактики, психолінгвістики, дидактики, які залишаються актуальними [5].

Під методом формування текстотворчих умінь в учнів початкових класів у процесі вивчення дієслова, ми розуміємо *спосіб взаємопов'язаної діяльності вчителя і учнів, спрямованої на виконання інформаційно-змістових, граматико-стилістичних, структурно-композиційних та поведінково-рефлексійних мовно-мовленнєвих завдань на матеріалі вивчення дієслова, які істотно збагачують загальну лінгвістичну компетентність учня початкової школи.*

У розрізі проблеми формування текстотворчих умінь в учнів початкових класів на матеріалі вивчення дієслова, нам імпонує класифікація методів щодо засвоєння змісту освіти, де методи навчання поділяються на пояснювально-ілюстративні, репродуктивні, проблемного викладу, частково-пошукові та дослідницькі. Беручи за провідний критерій диференціації методів два види діяльності – репродуктивний і продуктивний, О. Рудницька зазначила: «...репродуктивний метод орієнтує учня на стереотипне засвоєння і використання знань та вмінь, продуктивний – на критичне ставлення до них та намагання мати власний погляд, внести елементи нового, самостійно віднайти шляхи розв'язання труднощів і проблем, що виникають» [6, 163-164].

Під *пояснювально-ілюстративним методом формування текстотворчих умінь* ми розуміємо метод навчання, спрямований на повідомлення готової лінгвістичної інформації різними засобами (словесними, наочними, практичними) та усвідомлення і запам'ятовування цієї інформації учнями. Означений метод має такі характерні ознаки: знання учням пропонуються у «готовому» вигляді; учитель організовує сприймання знань різними способами; учні сприймають і осмислюють знання, фіксують їх у пам'яті; міцність засвоєння знань забезпечується через їхнє систематичне повторення. Виклад навчального матеріалу здійснюється у процесі розповіді, бесіди з опорою на засвоєння граматичного визначення шляхом виконання лексико-граматичних вправ на матеріалі вивчення дієслова.

Під *методом проблемного викладу інформаційно-змістового, граматико-стилістичного, структурно-композиційного та поведінково-рефлексійного матеріалу дієслівного спрямування* ми розуміємо метод навчання, який передбачає постановку вчителем перед учнями проблеми і

визначення шляхів її розв'язання з приховуванням можливих пізнавальних суперечностей.

В експериментальній методиці навчання цей метод застосовується переважно для розвитку навичок творчої навчально-пізнавальної діяльності, осмисленого і *самостійного оволодіння знаннями*. Метод проблемного викладу має такі характерні ознаки: знання учням у «готовому» вигляді не пропонують; учитель показує шлях дослідження проблеми, розв'язує її від початку до кінця; учні спостерігають за процесом роздумів учителя, навчаються розв'язувати проблемні завдання.

Під *частково-пошуковим методом формування текстотворчих умінь в учнів у процесі вивчення дієслова* ми розуміємо метод навчання, за якого певні елементи знань повідомляє вчитель, а частину учні здобувають самостійно, відповідаючи на поставлені запитання чи розв'язуючи проблемні завдання.

Цей метод має такі характерні ознаки: знання учням у «готовому» вигляді не пропонують, їх необхідно здобувати самостійно; учитель організовує пошук нових знань за допомогою різних засобів; учні під керівництвом учителя самостійно розмірковують, розв'язують проблемні ситуації, аналізують, порівнюють, узагальнюють.

Виклад навчального матеріалу може здійснюватися у процесі евристичної бесіди, коментованої вправи з формулюванням висновків й творчих вправ.

Під *дослідницьким методом формування текстотворчих умінь в учнів у процесі вивчення дієслова* ми розуміємо метод навчання, який передбачає творче застосування знань, оволодіння методами пізнання, формування досвіду самостійного пошуку відповіді на навчальні завдання.

Виконання дослідницького завдання передбачає такі етапи: спостереження і вивчення мовних фактів, виявлення суперечностей у предметі дослідження (постановка проблеми); формулювання гіпотези щодо розв'язання проблеми; побудова плану дослідження; реалізація плану; аналіз і систематизація одержаних результатів, формулювання висновків.

Репродуктивний метод формування текстотворчих умінь в учнів у процесі вивчення дієслова сприяє розв'язанню дещо складнішого завдання, ніж пояснювально-ілюстративний і уможливорює засвоєння навчального матеріалу так, щоб забезпечити відтворення його, маючи зовнішню опору у вигляді підказки (рівень розпізнавання), або вміли відтворити самостійно та застосувати одержані знання у простій, типовій ситуації (репродуктивний рівень).

Метод навчання текстотворчої діяльності – це система послідовних дій учителя з метою організації пізнавальної і практичної роботи над текстом, спрямованої на формування лінгвістичної компетентності, побудови ними власних усних і письмових текстів різних типів, видів та жанрів.

Інтерактивний метод «Коло ідей» або «По колу – дієслова» полягає у вирішенні гострих суперечливих питань щодо вивчення дієслова, створенні списку дієслів, які учні називають по

черзі, відповідно до визначених морфологічних характеристик дієслова. Такий метод дозволяє залучити всіх учнів класу до вивчення дієслова як частини мови. Застосування методу «коло ідей» можливе за умови, коли всі учні в класі повинні виконувати одне і те саме завдання, яке складається з декількох кроків.

Ефективне формування усного текстотворення під час вивчення дієслова можливе за допомогою використання інтерактивного методу «Мозковий шторм». Означений інтерактивний метод сприяє формуванню ідей учнів щодо вирішення поставленої вчителем проблеми упродовж обмеженого періоду часу. Його сутність полягає у формуванні вміння учнем вільно висловлювати свої думки. «Мозковий шторм» допомагає учням розвивати їхню уяву та творчість, що сприяє формуванню інформаційно-змістових, граматико-стилістичних, структурно-композиційних та поведінково-рефлексійних умінь.

Навчаючи-вчусь (Броунівський рух). Інтерактивний метод формування текстотворчих умінь в учнів початкових класів у процесі вивчення дієслова практичне значення якого полягає в удосконаленні чи узагальненні набутих знань про композиційну будову тексту, граматичні ознаки дієслова. Використання цього методу в практиці навчання полягає, наприклад, в отриманні учнем відповідної інформації на картці, яка повинна бути прочитана і передана іншому учневі, тобто відбувається процес обміну думками в межах відведеного часу. Ефективність методу «навчаючи-вчусь» забезпечує максимальну передачу інформації про дієслово й отримання нових знань учнями початкових класів.

У результаті аналізу змісту чинних підручників з мовно-літературної освітньої галузі для учнів початкових класів виявлено, що більшість завдань і вправ, вміщених у підручниках, мають комунікативне навантаження, спрямовують учнів на осмислення правил й особливостей використання самостійних і службових частин мови в усному та писемному мовленні. Проте з-поміж вправ для засвоєння дієслова як частини мови відсутні такі, що сприяють формуванню текстотворчих умінь учнів початкових класів. Закріпленню знань учнів про текст, його стилістичні особливості, формуванню вмінь влучно використовувати дієслова у творах та переказах, відображати послідовний перебіг подій у текстах-інструкціях в аналізованих підручниках приділено недостатньо уваги. З огляду на означене виникла необхідність добору дидактичного матеріалу поведінково-рефлексійного спрямування для формування в учнів початкових класів текстотворчих умінь із використанням дієслівних форм, що й зумовило розроблення системи вправ багаторівневої градаційності.

Отже, на основі вивчення й аналізу спеціальної літератури встановлено, що основними підходами до формування текстотворчих умінь учнів у процесі вивчення дієслова є компетентнісний, текстоцентричний, комунікативний та діяльнісний. Ми враховуємо наукову позицію дослідників про сутність компе-

тентнісного підходу, який полягає не тільки у формуванні в учнів знань, умінь і навичок, ключових і предметних компетентностей, а передусім у відборі комунікативно значущих знань задля здобування учнями мовленнєвого досвіду, готовності й здатності застосовувати засвоєні знання в навчальній діяльності й поза її межами. У контексті компетентнісного підходу акцентовано увагу на необхідності засвоєння учнями таких складників змісту навчання української мови, як *морфологічний* передбачає вивчення дієслова як частини мови, з'ясування його граматичних особливостей; *лексичний* – визначення значення слова, робота із лексичними групами слів (дієсловами-синонімами); *синтаксичний* – робота над словосполученням і реченням; *текстологічний* – вивчення будови тексту, типів і стилів мовлення.

У контексті нашого дослідження науково доцільною для формування текстотворчих умінь учнів початкових класів у процесі навчання дієслова вважаємо традиційну класифікацію методів М. Скаткіна та І. Лернера (пояснювально-ілюстративні, репродуктивні, проблемного викладу, частково-пошукові та дослідницькі) в оптимальному поєднанні з інтерактивними методами (коло ідей, мозковий шторм, навчаючи-вчусь, навчання в командах досягнень).

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Бондаренко М.О. Формування комунікативно-мовленнєвої компетентності учнів на уроках світової літератури. *Всесвітня література у сучасній школі*. Київ, 2012. №4 (375). С. 12–14.
2. Державний стандарт початкової загальної освіти. *Початкова школа*. Київ, 2018.
3. Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання. Київ : Ленвіт, 2003. 262 с.
4. Кратасюк Л.М. Інтерактивні методи в навчанні учнів 5-6 класів створювати тексти різних типів : дис. ...канд. пед. наук. Київ, 2011. 265 с.
5. Кучерук О.А. Система методів навчання української мови в основній школі : теорія і практика : монографія. Житомир : вид-во ЖДУ імені І.Я. Франка, 2011. 420 с.
6. Рудницька О.П. Педагогіка : загальна та місцева. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2005. 360 с.
7. Сіранчук Н.М. Основні принципи формування лексичної компетентності молодшого школяра. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Педагогічні науки*. Миколаїв, 2016. Вип. 2 (51). С. 100—112.

REFERENCES

1. Bondarenko, M.O. (2012). Formation of communicative and speech competence of students in world literature lessons. *Vsesvitnia literatura u suchasni shkoli*. [Word literature in modern school], N. 4 (375), С. 12-14. [in Ukrainian]
2. State standard of primary general education. (2018). *Pochatkova shkola*. [Primary School]. [in Ukrainian]
3. European recommendations for language education: study, teaching, assessment (2003). [in Ukrainian]
4. Kratasiuk, L.M. (2011). Interactive methods in teaching students in grades 5-6 to create texts of different types : dys. ...kand. ped. gradue, 265 s. [in Ukrainian]
5. Kucheruk, O.A. (2011). The system of methods of teaching the Ukrainian language in primary school: theory

and practice: monohrafiia. [monograph], 420 s. [in Ukrainian]

6. Rudnytska, O. P. (2005). Pedagogy: general and artistic, 360 s. [in Ukrainian]

7. Siranchuk, N. M. (2016). Basic principles of formation of lexical competence of a junior schoolchild. Naukovyi visnyk Mykolaivskoho natsionalnoho universytetu imeni V. O. Sukhomlynskoho. Pedagogichni nauky. [Scientific Bulletin of the Mykolaiv National University named after V. O. Sukhomlynsky. Pedagogical Sciences], N. 2(51) C. 100-112. [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

СОСІЮК Анна – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри теорії і методик початкової освіти Рівненського державного гуманітарного університету.

Наукові інтереси: теорія та методика навчання мовно-літературної освітньої галузі, початкова освіта, професійна підготовка майбутніх учителів початкових класів.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

SOSIUK Anna – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Theory and Methods of Primary Education Rivne State Humanitarian University.

Scientific interests: theory and methodology of teaching the language and literature educational field, primary education, professional training of future primary school teachers.

Стаття надійшла до редакції 01.03.2025 р.

Стаття прийнята до друку 19.03.2025 р.

УДК 373.796.035

DOI: 10.36550/2415-7988-2025-1-218-244-248

СУНДУКОВА Ірина –

кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри теорії і методики фізичного виховання
Центральноукраїнського державного університету
імені Володимира Винниченка
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0130-0318>
e-mail: irinasyndykova@gmail.com

РАДІОНОВА Олена –

викладач кафедри теорії і методики фізичного виховання
Центральноукраїнського державного університету
імені Володимира Винниченка
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1943-6181>
e-mail: Elena_radionova@ukr.net

МЕТОДИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ГІМНАСТИЧНИХ ВПРАВ ЯК ЗАСІБ ПРОФІЛАКТИКИ ПОРУШЕННЯ ПОСТАВИ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

У статті на основі аналізу літературних джерел висвітлено методичні особливості застосування гімнастичних вправ в процесі профілактики порушення постави. Мета наукової статті полягає у розкритті особливостей використання вправ коригувальної, дихальної гімнастики для профілактики порушення постави. Під поняттям «постави» розуміють звичне, невимушене становище тіла людини, що здатна тримати своє тіло у просторі. Формується постава у процесі фізичного розвитку та становлення статико-динамічних функцій індивіда. Проаналізовано види порушення постави: лордоз, кіфоз, сколіоз, визначено завдання гімнастичних вправ коригувальної спрямованості. Найбільш поширені дефекти постави проявляються в асиметрії положення плечового та тазового поясу, збільшення фізіологічних вигинів хребта і кута нахилу таза, боковому викривленні хребта у вертикальному положенні. Дефекти постави створюють умови для прояву захворювань хребта та інших органів опорно-рухового апарату, що призводить в свою чергу до розладів внутрішніх органів.

Зазначено, що гімнастичні вправи сприяють поліпшенню функцій м'язів верхньої частини спини та формуванню стереотипу раціональної постави. Дані методичні прийоми є ефективним способом корекції правильного положення хребта, що характеризується зменшенням відхилення хребта від осі вертикальної у фронтальній площині. Навчання гімнастичним вправам ґрунтується на практичному використанні змістовних і операційних знань про техніку виконання вправ й загальних дидактичних принципах формування рухових умінь та навичок. Гімнастичні вправи є ефективним засобом профілактики порушень постави, оскільки вони допомагають зміцнити м'язи, що підтримують хребет, покращують гнучкість і координацію рухів. Окрім профілактики порушення постави, регулярні заняття гімнастикою сприяють загальному зміцненню організму, вони покращують кровообіг, нормалізують обмін речовин, поліпшенню функціонування внутрішніх органів.

Ключові слова: постава, коригувальна гімнастика, йога, сколіоз, дихальна гімнастика, гнучкість, координація рухів.

SUNDUKOVA Iryna –

Candidate of Psychological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Department
of Theory and Methods of Physical Education
Central Ukrainian State University
named after Volodymyr Vynnychenko
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0130-0318>
e-mail: irinasyndykova@gmail.com

RADIONOVA Olena –

Lecturer of the Department of Theory
and Methods of Physical Education

Central Ukrainian State University named
after Volodymyr Vynnychenko
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1943-6181>
e-mail: Elena_radionova@ukr.net

METHODOLOGICAL FEATURES OF THE APPLICATION OF GYMNASTIC EXERCISES AS A MEANS OF PREVENTION OF POSTURAL DISORDERS IN STUDENTS

The article, based on the analysis of literary sources, highlights the methodological features of the use of gymnastic exercises in the process of preventing posture disorders. The purpose of the scientific article is to reveal the features of using corrective and respiratory gymnastics exercises to prevent posture disorders. The concept of "posture" is understood as the usual, relaxed position of a person's body, which is able to hold its body in space. Posture is formed in the process of physical development and the formation of static and dynamic functions of an individual. Types of posture disorders are analyzed: lordosis, kyphosis, scoliosis, and the tasks of corrective gymnastic exercises are determined. The most common posture defects are manifested in the asymmetry of the position of the shoulder and pelvic girdle, an increase in physiological bends of the spine and the angle of inclination of the pelvis, and lateral curvature of the spine in an upright position. Posture defects create conditions for the manifestation of diseases of the spine and other organs of the musculoskeletal system, which in turn leads to disorders of internal organs.

It is noted that gymnastic exercises contribute to the improvement of the functions of the muscles of the upper back and the formation of a stereotype of rational posture. These methodological techniques are an effective way to correct the correct position of the spine, which is characterized by a decrease in the deviation of the spine from the vertical axis in the frontal plane. Teaching gymnastic exercises is based on the practical use of substantive and operational knowledge about the technique of performing exercises and general didactic principles of forming motor skills and abilities. Gymnastic exercises are an effective means of preventing posture disorders, as they help strengthen the muscles that support the spine, improve flexibility and coordination of movements. In addition to preventing posture disorders, regular gymnastics classes contribute to the general strengthening of the body, they improve blood circulation, normalize metabolism, and improve the functioning of internal organs.

Key words: posture, corrective gymnastics, yoga, scoliosis, breathing exercises, flexibility, coordination of movements.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Масовий характер порушення постави є однією з найбільших проблем сьогодення. За даними сучасних досліджень 80% молодих людей мають різноманітні порушення постави та деформації хребтового стовпа. Дефекти постави негативно впливають на функції внутрішніх органів, серцево-судинної, дихальної та травної системи, а також негативно впливають на рівень фізичної та розумової працездатності сучасної молоді.

У зв'язку з військовою агресією більшість закладів освіти перейшли на дистанційне (онлайн) навчання, що супроводжується проведенням більшої частини часу студента сидячи, а отже рефлекторно тягне за собою розслаблення м'язів, які утримують хребет у вертикальному положенні. Наслідком цього, на фоні наростаючого зниження рухової активності, є загострення проблеми розповсюдження порушень постави серед студентської молоді.

В якості засобів корекції порушень постави доцільно розглядати фізичні вправи, з яких найбільшим оздоровчим ефектом характеризуються гімнастика, плавання та масаж. Дані засоби дозволяють впливати на м'язи тулуба, що формують поставу та зумовлюють симетричність м'язового корсету. Фізичні вправи, які застосовують у коригувальній гімнастиці, підрозділяються на гімнастичні та прикладні [1]. В залежності від завдань гімнастичні вправи бувають: коригувальні, на розвиток координації, рівноваги, гнучкості (збільшення рухливості окремих суглобів), на розслаблення, на відчуття правильної постави та інші.

Вирішення проблеми корекції постави посилюється відсутністю в більшості студентів необхідного інтересу до рухової активності зокрема та фізичної культури загалом. Відповідно до цього постає пошук сучасних методик фізичного виховання, які здатні підвищити мотивацію та

інтерес особистості до занять фізичними вправами за рахунок таких стимулів, як формування красивої постави та впевненості в собі.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Питання впливу фізичних і природних чинників на перебіг порушень постави зазначається в наукових працях К. Б. Бабова, Т. Ф. Голубової, В. В. Єжового, В. І. Маколінцева, В. Я. Фіщенко, І. З. Самосяка, Я. І. Тондія та ін. На думку більшості дослідників Н. С. Полька, С. В. Гозак, І. О. Калиниченко, О. Ф. Воробйов, Н. М. Слаутенко, Т. В. Станкевич, Л. М. Новгородська, І. В. Васильєва, порушення постави виникають при недостатньому використанні фізичних вправ в процесі навчальної діяльності, нераціональному харчуванні та гіподинамії, що в свою чергу призводить до збільшення випадків травм хребта через морфо-функціональну слабкість структур опорно-рухового апарату.

Мета статті – розкрити особливості використання гімнастичних вправ коригувальної спрямованості для профілактики порушення постави у студентів.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Сучасне навчання в закладі вищої освіти пред'являє високі вимоги до стану здоров'я, розумової та фізичної працездатності студентів, до сформованості у них навчально-професійної мобільності та самостійності. Одним із важливих напрямків у реалізації комплексного підходу до оздоровлення студентської молоді, на думку багатьох фахівців, є модернізація системи фізичного виховання на основі впровадження особистісно-орієнтованого змісту фізкультурно-спортивної діяльності, що відповідає стилю та способу життя студентів, соціально-психологічному та морфо-функціональному статусу [2].

Високий рівень інтелектуальних та психоемоційних навантажень, які зазнає студентська молодь, при незавершеному формуванні молодого організму та гіпокінезії призводить до швидкої

втоми, різноманітних больових відчуттів в хребтовому стовпі, зниження працездатності, та як наслідок дефектів постави.

Дефекти постави створюють умови для прояву захворювань хребта та інших органів опорно-рухового апарату, що призводить в свою чергу до розладів внутрішніх органів. У студентів в яких спостерігається порушення постави. Знижена життєва ємкість легень, зменшена діафрагма грудної клітини, що негативно позначається на діяльності серцево-судинної та дихальної систем. Зниження амортизуючої функції хребта у студентів з плоскою шиєю сприяє мікротравмам головного мозку в процесі ходьби, бігу та інших рухів, що негативно впливають на діяльність нервової системи, супроводжується швидким стомленням та частими головними болями [2].

Найбільш поширені дефекти постави проявляються в асиметрії положення плечового та тазового поясу, збільшення фізіологічних вигинів хребта і кута нахилу таза, боковому викривленні хребта у вертикальному положенні. Постава зазвичай має нестабільний характер, вона може покращуватися або погіршуватися в залежності від умов, стану організму, фізичної підготовленості та інших факторів.

Поставою називають звичне, невимуслене становище тіла людини, що здатна тримати своє тіло у просторі. Формується постава у процесі фізичного розвитку та становлення статико-динамічних функцій індивіда [5].

На думку І. В. Іваній, постава – це первинне невимуслене становище тіла, яке людина зберігає у спокої та в процесі рухової діяльності. При нормальній поставі хребет має рівномірні фізіологічні вигини (у шийному та поперековому відділі спереду, у грудному та крижовому ззаду), голова розташована вертикально, пояс верхніх та нижніх кінцівок – симетрично, лопатки щільно прилягають до грудної клітки. Якщо це взаємне розташування частин тіла порушено, виникають порушення постави (плоска спина, сутулість, сколіоз та ін.) [4].

В практичній діяльності існують різновиди порушення постави: лордоз, кіфоз, сколіоз тощо, останній є найбільш розповсюдженим порушенням постави. Зазвичай, сколіоз визначається, як неприродне бічне викривлення хребетного стовпа та його деформація. Причини виникнення сколіозу є: неправильне положення тіла – це сильно впливає на ріст та розвиток кісток; слабкі, нерозвинені м'язи спини; постійні навантаження однією стороною – наприклад, однією рукою; нервові захворювання; локальний параліч із дитинства; недорозвинені чи неправильно розвинені хребці; асиметрія в області таза та ніг ще від самого народження [5].

Головними завданнями гімнастичних вправ коригувальної спрямованості при сколіотичній поставі є:

1. Створення фізіологічних передумов для відновлення правильного положення тіла за рахунок розвитку і поступового збільшення силової витривалості м'язів тулуба, а також покращення координації рухів.

2. Стабілізація сколіотичного процесу, попередження його можливого прогресування.

3. Корекція сколіотичних деформацій з урахуванням тих фізіологічних змін, що відбулися.

4. Відновлення і закріплення навички правильної постави [3; 6].

Рішення цих головних завдань досягається шляхом використання спеціальних вправ і вправ для загального розвитку. Тому при корекції сколіозів необхідно: розтягнути м'язи; збільшити рухливість хребта (в разі потреби); скоректувати викривлення хребта у протилежну сторону; зміцнити мускулатуру при новому положенні хребта [6].

В науково-методичній літературі розрізняють порушення постави в сагітальній площині, які визначаються як дефекти постави: «сутулість» характеризується збільшенням грудного кіфозу у верхніх відділах при згладжуванні поперекового лордозу; «кругла спина» характеризується збільшенням грудного кіфозу усього грудного відділу хребта; «увігнута спина» передбачає посилення лордозу в ділянці нирок; «круглоувігнута спина» – збільшення грудного кіфозу і збільшення поперекового лордозу; «плоска спина» – згладжування всіх фізіологічних вигинів [5].

Головними завданнями гімнастичних вправ при сутулості та круглої спини є: зміцнення і підвищення тонусу ослаблених м'язів спини та плечового поясу; розширення грудної клітки і поглиблення дихання; зміцнювання м'язів живота; розслаблення і розтягування м'язів грудної клітки; розвиток рухливості в суглобах, особливо грудного відділу хребта [3; 6].

Завдання гімнастичних вправ коригувальної спрямованості для усунення круглоувігнутої постави є: витягнення хребта і збільшення його рухливості; корекція збільшеного поперекового лордозу; корекція збільшеного грудного кіфозу; зміцнення м'язів черевного пресу, розгиначів спини, нижніх кінцівок, шиї, а також м'язи, які приймають участь у відведенні плечей назад; формувати навички правильного дихання, зміцнення дихальної мускулатури [6].

Щоб здійснити корекцію плоскої спини необхідно: зміцнити мускулатуру всього тіла, особливо м'язи спини; розширити грудну клітку, зміцнити і покращити діяльність дихальної мускулатури; сформувати фізіологічний лордоз поперекового відділу хребта; сформувати фізіологічний кіфоз грудного відділу хребта [6].

Основні завдання гімнастичних вправ полягає в наступному: розвантаження хребта – створення сприятливих фізіологічних умов для нормального зростання тіл хребців та відновлення правильного положення тіла; виховання правильної постави; покращення координації рухів; збільшення сили та тонусу м'язів; корекція плоскостопості; постановка правильного дихання; поліпшення функцій серцево-судинної та дихальної систем [3].

Зауважимо, що застосування гімнастичних вправ коригувальної спрямованості значно впливають на зміцнення опорно-рухового апарату, що дає можливість використання широкого діапазону навантажень та вправ, поєднання з іншими

напрямами гімнастики, що, насамперед, робить заняття оздоровчими та є засобом профілактики порушення постави. Навчання гімнастичним вправам ґрунтується на практичному використанні змістовних і операційних знань про техніку виконання вправ й загальних дидактичних принципів формування рухових умінь та навичок [8].

Під час занять з коригувальної гімнастики доцільно застосовувати пози з йоги. Відомо, що йогівські асани можна використовувати для лікування найрізноманітніших захворювань. Змінюючи зовнішню структуру положення, можна цілеспрямовано впливати на ті чи інші вегетативні функції [7]. Рекомендуються застосовувати 23 асани, які покращують поставу: поза зародка, кута, прямого кута, містка, дитини, доброї кішки, сердитої кішки, лагідної кішки, діамантова поза, поза змії, цвіркуна, скручування, лелеки, голово колінна поза, бумеранга, берізки, плуга, лебедя, риби, верблюда, тронна поза. Враховуючи рекомендації щодо застосування таких не традиційних вправ йоги. Оздоровчі заняття йогою з різними віковими групами сприяє зміцненню м'язів, природному витягненню хребта, розвитку гнучкості та інших фізичних якостей. Позитивною стороною йоги є індивідуалізація виконання вправ для кожного, хто займається.

Коригувальна гімнастика з елементами йоги сприяє поліпшенню функцій м'язів верхньої частини спини та формуванню стереотипу раціональної постави. Дані методичні прийоми є ефективним способом корекції правильного положення хребта, що характеризується зменшенням відхилення хребта від осі вертикальної у фронтальній площині. Поряд із цим підвищуються показники гнучкості хребта, сила м'язів спини та черевного преса [7].

Кумулятивний ефект застосування асан та дихальних вправ виявляється у покращенні фізичної підготовленості, функціонального стану системи зовнішнього дихання та працездатності студенток. Встановлено позитивний вплив асан на розвиток спритності, швидкісно-силових якостей, загальної та силової витривалості (статичного та динамічного характеру), статичної рівноваги, а також показано можливість виконання асан не лише роздільним способом – поширеним та загальноприйнятим йозі, а й поточним способом, що сприяло розвитку загальної витривалості [3].

Вправи для розвантаження хребта доцільно застосовувати під час кожного заняття, а також рекомендується включати їх у комплекси самостійних занять вдома. Встановлено, що ці нескладні вправи призводять до відновлення міжхребцевих дисків, зростання пружності зв'язок, зменшення вірогідності защемлення нервів, відновлення нормальної циркуляції крові та лімфи у зоні в зоні хребта, збільшення гнучкості хребта і покращення загального стану здоров'я. У підготовчій частині заняття разом із загально-розвивальними вправами, в основній частині заняття – після загально розвивальних вправ, а також для самостійного завдання доцільно використовувати вправи для профілактики порушень постави.

Загалом, багатогранність гімнастичних вправ є ефективним засобом корекції постави та підвищення позитивного ставлення студентів до занять фізичною культурою.

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. З викладеного вище можна зазначити, що постава має нестабільний характер, вона може покращуватися або погіршуватися в залежності від умов середовища в якому перебуває індивід, стану організму, фізичної підготовленості та ін. Дефекти постави проявляються в асиметрії положення плечового та тазового поясу, збільшення фізіологічних вигинів хребта і кута нахилу таза, боковому викривленні хребта у вертикальному положенні.

Застосування гімнастичних вправ коригувальної спрямованості значно впливають на зміцнення опорно-рухового апарату, дають можливість використання широкого діапазону фізичних вправ, що робить заняття оздоровчими та є засобом профілактики порушення постави.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Вільчковський Е. С., Курок О. І. Теорія і методика фізичного виховання. Суми: Університетська книга, 2019. 466 с.
2. Вовканич Л. С., Бергтраум Д. І. Фізіологічні основи фізичного виховання і спорту. Львів. держ. ун-т фіз. культури, Каф. анатомії та фізіології. Л.: ЛДУФК, Ч. 2: Фізіологія рухової активності. 2013. 195 с.
3. Грейда Н. Б. Коригуюча гімнастика: методичні рекомендації для лабораторних занять. Луцьк, 2024. 55 с.
4. Іваній І. В. Фізична культура особистості фахівця фізичного виховання та спорту. Сум. держ. пед. ун-т ім. А. С. Макаренка. Суми: Університетська книга, 2014. 127 с.
5. Козак Д. В. Лікувальна фізична культура : посібник. Тернопіль: ТДМУ. 2018. 108 с.
6. Методика проведення занять коригувальною гімнастикою при різних вадах постави. Лекція для студентів 6-го курсу. Режим доступу URL: <https://www.ldufk.edu.ua/wp-content/uploads/2023/10/lekciya-3-1.pdf>
7. Саломаха О. Є. Використання засобів фізичної реабілітації при порушенні постави. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. Серія 15. «Науково-педагогічні проблеми фізичної культури. Фізична культура і спорт» зб. наук. праць / За ред. О. В. Тимошенка. К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2017. Випуск 3 К (84)17. С. 424-428.
8. Стасенко О. А., Сундукова І. В. Методичні особливості навчання гімнастичним вправам учнів закладів середньої освіти. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. Серія 15. «Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт): зб. наукових праць / За ред. О. В. Тимошенка. Київ : Видавництво НПУ імені М. П. Драгоманова, 2020. Випуск 3К (123). С. 428-432.

REFERENCES

1. Vil'chkovskiy, E.S., Kurok, A.I. (2019). Teoriya i metodika fizicheskogo vospitaniya [Theory and methods of physical education]. Sumy: Univesritetskaya kniga, 466 s. [in Ukrainian]
2. Volkanych, L.S., Bergtraum, D.I. (2013). Fiziologicheskiye osnovy fizicheskogo vospitaniya i sporta [Physiological foundations of physical education and sports].

gos. un–t fiz. kul'tury, Kaf. anatomii i fiziologii L.: LGUFK, CH. 2: Fiziologiya dvigatel'noy aktivnosti. 195 s. [in Ukrainian]

3. Greyda, N.B. (2024). Korrektiruyushchaya gymnastika: metodicheskiye rekomendatsii dlya laboratornykh zanyatiy. [Corrective gymnastics: methodological recommendations for laboratory classes]. Luts'k, 55 s. [in Ukrainian]

4. Ivaniy, I.V. (2014). Fizicheskaya kul'tura lichnosti spetsialista po fizicheskomu vospitaniyu i sportu [Physical culture of the personality of a physical education and sports specialist]. Grus't'. gos. ped. un–t im. A. S. Makarenko. Sumy: Universitetskaya kniga, 127 s. [in Ukrainian]

5. Kazak, D. V. (2018). Lechebnaya fizicheskaya kul'tura: posobiye [Therapeutic physical education]. Ternopol': TGMU. 108 s. [in Ukrainian]

6. Metodika provedeniya zanyatiy korrektiruyushchey gymnastikoy pri raznykh porokakh osanki [Methodology for conducting corrective gymnastics classes for various posture defects]. Lektsiya dlya studenta 6-go kursa. URL: <https://www.ldufk.edu.ua/wp-content/uploads/2023/10/lektsiya-3-1.pdf> [in Ukrainian]

7. Salomakha, O. Yest'. (2017). Ispol'zovaniye sredstv fizicheskoy reabilitatsii pri narushenii osanki [Using physical rehabilitation tools for posture disorders]. Nauchnyy zhurnal NPU imeni M.P. Dragomanova. Seriya 15. Nauchno-pedagogicheskiye problemy fizicheskoy kul'tury. Fizicheskaya kul'tura i sport' sb. nauch. trudov / Pod red. O. V. Timoshenko. K. : NPU imeni M.P. Dragomanova, Vypusk 3K(84)17. S. 424-428. [in Ukrainian]

8. Stasenko, Ye.A. Sundukova, I.V. (2020). Metodicheskiye osobennosti obucheniya gymnasticheskim uprazhneniyam uchashchikhsya srednego obrazovaniya [Methodological features of teaching gymnastic exercises to students of secondary education institutions]. Nauchnyy zhurnal NPU imeni M.P.Dragomanova. Seriya 15. «Nauchno-pedagogicheskiye problemy fizicheskoy kul'tury (fizicheskaya kul'tura i sport): sb. nauchnykh trudov/ Pod red. O. V. Timoshenko. Kiyev: Izdatel'stvo NPU imeni

M.P. Dragomanova, Vypusk 3K(123). S. 428-432. [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

СУНДУКОВА Ірина – кандидат психологічних наук, доцент кафедри теорії і методики фізичного виховання Центральноукраїнського державного університету ім. Володимира Винниченка

Наукові інтереси: формування у майбутніх вчителів психолого-педагогічної компетентності та здоров'язберігаючої поведінки в процесі занять фізичною культурою та спортом.

РАДІОНОВА Олена – заступник декана факультету фізичного виховання з виховної, проф-орієнтаційної та соціальної роботи, викладач кафедри теорії і методики фізичного виховання Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: формування здорового способу життя студентської молоді.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

SUNDUKOVA Iryna – Candidate of Psychological Sciences, Associate Professor of the Department of Theory and Methods of Physical Education Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University

Scientific interests: formation of psychological and pedagogical competence and health-preserving behavior in future teachers during physical education and sports activities.

RADIONOVA Olena – Deputy Dean of the Faculty of Physical Education for Educational, Career Guidance and Social Work, Lecturer at the Department of Theory and Methods of Physical Education of the Central Ukrainian State University named after Volodymyr Vynnychenko.

Scientific interests: formation of a healthy lifestyle of student youth.

Стаття надійшла до редакції 27.02.2025 р.

Стаття прийнята до друку 16.03.2025 р.

УДК 546:37.091.33

DOI: 10.36550/2415-7988-2025-1-218-248-252

ТУНІК Тетяна –

кандидат технічних наук, доцент кафедри екології, охорони навколишнього середовища та здорового способу життя Центральноукраїнського національного технічного університету
ORCID: <https://orcid.org/0009-0003-6333-0832>
e-mail: tatatunik8@gmail.com

КОЛОМІЄЦЬ Людмила –

кандидат сільськогосподарських наук, доцент кафедри екології, охорони навколишнього середовища та здорового способу життя Центральноукраїнського національного технічного університету
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6410-1762>
e-mail: lyudkolomiec11@meta.ua

ПРЕЗЕНТАЦІЯ ЯК АКТИВНИЙ МЕТОД НАВЧАННЯ ПРИ ВИКЛАДАННІ ХІМІЇ ДЛЯ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ ТЕХНІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

Економічний розвиток України в першу чергу залежить від впровадження сучасних та новітніх технологій і відповідним чином підготовлених фахівців, здатних як управляти технологічними процесами, так і бути безпосередніми їх учасниками. Практичний досвід використання презентації підтверджує, що вона є активним методом навчання так як передбачає групову роботу, творчий характер у здобувачів та їх готовність співпрацювати з іншими, практичну спрямованість.

У статті автори проаналізували використання презентацій як одного з активних інноваційних методів при викладанні хімії здобувачам вищої освіти технічних спеціальностей. Хімія є фундаментальною наукою при підготовці фахівців таких галузей як: «Матеріалознавство», «Агроінженерія», «Автомобільний транспорт», «Логістика», «Будівництво та цивільна інженерія»,

«Галузеве машинобудування». Знання хімічних властивостей елементів, їх сполук, законів молекулярного світу, а також розуміння того, що кожна хімічна реакція є або може бути основою технологічного процесу, технології впливатиме на практичну складову у підготовці спеціалістів. При цьому важливо щоб вони бачили кінцевий результат хімічних перетворень, це спонукатиме їх до більш глибоких знань і відповідно вивченню навчального матеріалу. В цьому процесі важливе місце займає презентація яку слід розуміти як поінформовання, ознайомлення з відповідною хімічною темою. Презентація може бути доповненням до основного матеріалу, її можна використати по будь-якій темі. Презентація як метод навчання сприймається здобувачами позитивно так як вона розкриває творчі здібності здобувачів, готовність їх працювати з іншими і має практичну спрямованість. Завжди успішні результати у здобувачів спостерігаються при роботі з програмою Power Point. Ці результати залежать також і від умінь здобувачів презентувати свою роботу. При цьому презентація може виглядати ефектно, в кольорі, картинках і таке інше, але слід пам'ятати що її ціллю є поінформувати аудиторію. Практичний досвід використання здобувачами презентацій у навчальному процесі підтверджує її значимість для поглиблення знань з хімії, сприяє підвищенню успішності навчання.

Ключові слова: презентація, метод навчання, слайд, формат power point, успіх презентації, інтерактивна презентація.

TUNIK Tetyana –

Candidate of Technical Sciences, Associate Professor of the Department of Ecology, Environmental Protection and Healthy Lifestyle of the Central Ukrainian National Technical University
ORCID: <https://orcid.org/0009-0003-6333-0832>
e-mail: tatatunik8@gmail.com

KOLOMIETS Lyudmila –

Candidate of Agricultural Sciences, Associate Professor of the Department of Ecology, Environmental Protection and Healthy Lifestyle of the Central Ukrainian National Technical University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6410-1762>
e-mail: lyudkolomicc11@meta.ua

PRESENTATION AS AN ACTIVE LEARNING METHOD IN TEACHING CHEMISTRY TO STUDENTS OF HIGHER EDUCATION IN TECHNICAL SPECIALTIES

The economic development of Ukraine primarily depends on the introduction of modern and innovative technologies and appropriately trained specialists who are able to both manage technological processes and be their direct participants. Practical experience in using the presentation confirms that it is an active learning method as it involves group work, creative nature of the applicants and their willingness to cooperate with others, and practical orientation.

In the article, the authors analyzed the use of presentations as one of the active innovative methods in teaching chemistry to students of higher education in technical specialties. Chemistry is a fundamental science in the training of specialists in such fields as: "Materials Science", "Agricultural Engineering", "Automobile Transport", "Logistics", "Construction and Civil Engineering", "Industrial Mechanical Engineering". Knowledge of the chemical properties of elements, their compounds, the laws of the molecular world, as well as the understanding that each chemical reaction is or can be the basis of a technological process, technology will affect the practical component in the training of specialists. At the same time, it is important that they see the final result of chemical transformations, this will encourage them to deeper knowledge and, accordingly, to study the educational material. In this process, an important place is occupied by the presentation, which should be understood as information, familiarization with the relevant chemical topic. The presentation can be a supplement to the main material, it can be used on any topic. The presentation as a learning method is perceived positively by the applicants as it reveals the creative abilities of the applicants, their willingness to work with others and has a practical orientation. Successful results in the applicants are always observed when working with the Power Point program. These results also depend on the ability of the applicants to present their work. At the same time, the presentation can look impressive, in color, pictures and so on, but it should be remembered that its purpose is to inform the audience. Practical experience of the applicants using presentations in the educational process confirms its significance for deepening knowledge in chemistry, contributes to increasing the success of learning.

Key words: presentation, teaching method, slide, power point format, success of presentation, interactive presentation.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Економічний розвиток України в першу чергу залежить від впровадження сучасних та новітніх технологій і відповідним чином підготовлених фахівців, здатних як управляти технологічними процесами, так і бути безпосередніми їх учасниками.

В Центральнотехнічному національному технічному університеті підготовка фахівців з технічних спеціальностей відбувається у відповідності з «Законом про вищу освіту» та навчальними планами для кожної з них. Хімія є фундаментальною дисципліною для таких спеціальностей як: «Матеріалознавство», «Агроінженерія», «Автомобільний транспорт», «Логістика», «Будівництво та цивільна інженерія», «Галузеве машинобудування». Хімічні знання набуті здобувачами вищої освіти в подальшому забезпечать їм успішну професійну діяльність, комунікацію та соціалізацію в сучасному суспільстві. Враховуючи

цей аспект викладання хімії, здійснюється так, щоб знання властивостей хімічних сполук, хімічних елементів, були пов'язані з практичним використанням в різних галузях промисловості та наукових дослідженнях. В лекційному курсі інформаційний матеріал для здобувачів представляється з розумінням того, що в хімії практично не існує жодної хімічної реакції, яка б не була основою якогось хімічного процесу або технології важливої для суспільства в майбутньому чи такої, що використовується зараз. Майбутні інженери, спеціалісти з будівництва, матеріалознавці повинні бачити кінцевий результат хімічних перетворень речовин, що спонукатиме їх до більш глибоких знань і відповідно вивчення навчального матеріалу, тому впровадження інноваційних методів навчання є і буде завжди актуальним в процесі підготовки здобувачів вищої освіти.

Багаторічний досвід викладання хімії авторами цієї статті дозволяє вказати на тенденцію

зниження хімічних знань у здобувачів першого курсу, хоч можливо це судження і має дещо суб'єктивний характер. Слід відмітити, також, що здобувачі вищої освіти мають різний рівень уже набутих хімічних знань, тому потрібне використання таких методичних підходів, які б сприяли їх підвищенню і поглибленню. Позитивні і достатньо успішні результати показала презентація відповідних хімічних розділів або тем, яку розробляють здобувачі вищої освіти групами з 2 або 3 чоловік. Уміння добре користуватись засобами цифрової техніки притаманне практично усім здобувачам освіти ЗВО, створює широкі можливості для застосування презентації як активного методу для вивчення і поглиблення знань з хімії, а отже доцільно його оцінити і проаналізувати.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні основи та практичне застосування презентації розглянуті в багатьох працях викладачів ЗВО, науковців, вчителів. В. Нелюбов, О. Курца з Ужгородського національного університету в своїй праці «Презентація навчальних матеріалів. Створення текстів на слайдах» дають рекомендації по демонстрації інформативних матеріалів при захисті курсових робіт та дипломів [4].

В навчальному посібнику «Презентація наукових результатів» автори Л. Сусліков, І. Студняк розглянули цифрові, текстові, графічні презентації наукових досліджень [6].

Ю. Полікарпова в статті «Презентація як активний метод навчання», а також Д. Ткаченко та І. Фісенко з Миколаївського університету в тематичній бібліографічній підбірці «Наука і освіта в умовах інформаційного суспільства: історія та сучасність» вказують на важливість застосування презентацій як методу для більш якісного і успішного навчання [7].

В багатьох інших публікаціях приводиться інформація про доцільність та можливості широкого використання презентацій в умовах дистанційного навчання.

О. Заболоцька, І. Ніколаєва з Житомирського медичного інституту в своїй статті [3] проаналізували сучасні інтернет-ресурси з хімії для закладів середньої та вищої освіти, вказали на переваги You Tube-каналу «Хімічні лайфаки» для формування компетентностей і результатів навчання бакалаврів медичної діагностики та лікування в умовах дистанційного навчання.

Водночас презентація як метод навчання, форми презентацій для її впровадження потребують подальшого дослідження.

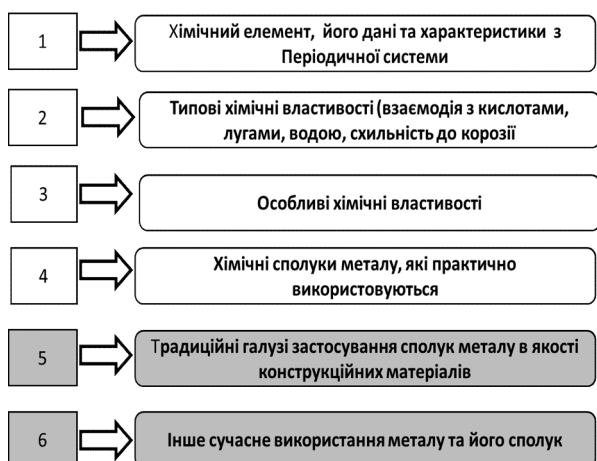
Мета статті. Проаналізувати ефективність використання презентації в процесі вивчення хімії здобувачами вищої освіти з технічних спеціальностей і оцінити її вплив на результати навчання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Хімія є наукою, яка тісно пов'язана з цивілізаційним, технологічним та технічним розвитком людського суспільства і має сталі засади. Її викладання відбувається як традиційними мето-

дами, так і з використанням інноваційних освітніх технологій та методів до яких відносять і презентацію. Інноваційні технології у ЗВО це поєднання традиційних і сучасних методів та засобів з метою підвищення якості освіти, ефективності та інтерактивності навчання, розвитку творчих та аналітичних здібностей у здобувачів вищої освіти. Практично весь світ в більшій або меншій мірі використовує ці технології, які в свою чергу забезпечують розвиток людини, особистості, що можна вважати показником прогресу будь-якої країни та її подальший розвиток. Сучасний підхід до викладання хімії має відповідати таким основним вимогам як професійна спрямованість, комунікація, активна творча діяльність здобувачів.

Презентація (англ. presentation) – процес ознайомлення здобувачів вищої освіти з темою навчальної програми дисципліни «Хімія». В науковій літературі є різні пояснення поняття презентація: в Європі в основному розглядають її як повідомлення, яке містить нову ідею та її пояснення або свіжу інформацію, яка потребує подальшого обговорення; в Україні в більшості випадків презентацію розглядають як комп'ютерний варіант представлення будь-якої інформації.

Практичний досвід використання презентації підтверджує, що вона є активним методом навчання так як передбачає групову роботу, творчий характер у здобувачів та їх готовність співпрацювати з іншими, практичну спрямованість. Більшість здобувачів вже мають достатні навички та уявлення про презентацію, які здобули під час навчання в школі. Тому презентація як метод навчання сприймається здобувачами завжди позитивно з зацікавленістю. Найбільш доступним і розповсюдженим інструментом для створення презентацій хімічних тем є програма Power Point, яку заслужено називають майстром створення презентацій. Як показав досвід найкращим варіантом для навчання є поєднання презентації з лекцією або лабораторною роботою, особливо якщо це стосується хімічних властивостей елементів та їх сполук. Презентація може бути як доповненням, так і своєрідним планом представлення основного теоретичного матеріалу, її можна використати практично по будь-якій темі, зазвичай це розділи хімії або теми спрямовані на майбутню професію здобувачів. Наприклад, для інженерів з галузевого машинобудування та матеріалознавців – це метали, їх сполуки, використання їх в якості конструкційних матеріалів. Для спеціалістів з будівництва – це хімічні процеси у будівельній галузі, для автомобілістів – вуглеводні та інші органічні речовини та їх властивості. Практичний досвід показує: з урахуванням концентрації уваги у здобувачів, оптимальний об'єм презентації 5-7 слайдів послідовних за змістом. Схема слайдів для презентації металів, якою найчастіше користуються здобувачі, виглядає так:

Якщо зробити узагальнення, то перший слайд представляє предмет презентації (наприклад, метал); 2,3,4 – це теоретичний матеріал в стислій формі (наприклад, хімічні властивості металів); 5,6 – аналітика та практичне використання (діаграми, таблиці, схеми та ін.). Варіантів презентацій може бути багато, це залежить безпосередньо від теми презентації та навчальної дисципліни

Висновки та перспективи подальших розвідок напряму. Розвиток промислово-господарського комплексу України неможливий без висококваліфікованих інженерів, спеціалістів будівельної галузі, матеріалознавців та інших спеціалістів. Їх підготовка в Центрально-українському національному технічному університеті відбувається у відповідності з навчальними програмами як традиційними методами викладання дисциплін, так і інноваційними, до яких відносять і презентацію, яку називають ще активним методом навчання. Використання презентації при викладанні хімії має ряд важливих переваг, зокрема, практичну спрямованість здобувачів вищої освіти щодо відповідних хімічних знань, творчий характер, групову роботу. Зокрема, в ЦНТУ презентація як метод навчання використовується давно, але суттєві зміни відбулися за останні 5-6 років. Презентація практично від «усної» доповіді трансформувалась до цілеспрямованого, ефектного подання хімічної інформації з використанням сучасної ресурсної електронної бази. Тут варто згадати історичне твердження, що краще один раз побачити, ніж сто разів почути. Цей метод робить вмотивованими до знань як здобувачів, які презентують інформацію, так і тих хто її сприймає. Зацікавленість як одних, так і інших є високою, до того ж виконану презентацію оцінюють самі здобувачі вищої освіти і викладач в межах відповідної шкали балів. Презентація як метод навчання сприяє поглибленню знань з навчальної дисципліни, а також розвиває особистісні якості здобувачів такі як готовність співпрацювати з іншими, впевненість у власних силах, комунікацію. Практичний досвід застосування презентації в хімії дозволяє зробити висновок про доцільність її широкого застосування в навчальних дисциплінах, включаючи формат дистанційної форми навчання.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Даценко В. Підвищення ефективності навчання хімії у технічному ВНЗ. *Педагогіка і психологія професійної освіти*. 2013. № 5. С. 104-110.
2. Дубасенюк О. А. Інновації в сучасній освіті: інтеграція науки і практики. *Збірник науко-методичних праць*. Житомир: В-во ЖДУ ім. Франка, 2014. С. 12-28.
3. Заблоцька О. С., Ніколаєва І. М. Досвід формування компетентностей і результатів навчання бакалаврів технологій медичної діагностики та лікування засобами Youtube-каналу «Хімічні лайфхаки» в умовах війни. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*, випуск 216 (2024), Кропивницький. С. 36-41.
4. Нелюбов В. О., Куруца О. С. Презентація навчальних матеріалів. Створення текстів: електронний ресурс. : ДВНЗ «УжНУ», 2020.
5. Синиця М. О. Використання мультимедійних технологій у навчальному процесі ВНЗ як засіб формування педагогічних знань. *Професійна педагогічна освіта: становлення і розвиток педагогічного знання: монографія / за ред. проф. О. А. Дубасенюк*. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014. С. 418-438.
6. Сусліков Л. М., Студеняк І. П. Презентація наукових результатів : Навчальний посібник. Ужгород : В-во УжНУ «Говерла», 2019. 300 с.
7. Ткаченко Д. В., Фісенко І. А. Наука і освіта в умовах інформаційного суспільства : історія та сучасність. Миколаїв : МДАУ, тематичний бібліографічний покажчик.
8. Полікарпова Ю. Презентація як активний метод навчання. *ТДАУ*. 2012.

REFERENCES

1. Datsenko, V. (2013). Pidvyshchennia efektyvnosti navchannia khimii u tekhnichnomu VNZ [Increasing the effectiveness of chemistry teaching in a technical university]. *Pedahohika i psykholohiia profesiinoi osvity*. № 5. S. 104-110. [in Ukrainian]
2. Dubaseniuk, O.A. (2014). Innovatsii v suchasni osviti: intehtatsiia nauky i praktyky. [Innovations in modern education: integration of science and practice]. *Zbirnyk nauko-metodychnykh prats*. Zhytomyr: V-vo ZhDU im. Franka, S. 12-28. [in Ukrainian]
3. Zablotska, O.S., Nikolaieva, I.M. (2024). Dosvid formuvannia kompetentnostei i rezultativ navchannia bakalavriv tekhnolohii medychnoi diahnostryky ta likuvannia zasobamy Youtube-kanalu «Khimichni laifkhaky» v umovakh viiny. [Experience in forming competencies and learning outcomes of bachelors of medical diagnostics and treatment technologies using the Youtube channel "Chemical Lifehacks" in war conditions]. *Naukovi zapysky. Seriia: Pedahohichni nauky, vypusk 216*. Kropyvnytskyi. S. 36-41. [in Ukrainian]
4. Neliubov, V.O., Kurutsa, O.S. (2020). Prezentatsiia navchalnykh materialiv. [Presentation of educational materials]. *Stvorennia tekstiv: elektronnyi resurs*. : DVNZ «UzhNU». [in Ukrainian]
5. Synytsia, M.O. (2014). Vykorystannia multymediinykh tekhnolohii u navchalnomu protsesi VNZ yak zasib formuvannia pedahohichnykh znan. [The use of multimedia technologies in the educational process of universities as a means of forming pedagogical knowledge]. *Profesiina pedahohichna osvita: stanovlennia i rozvytok pedahohichnoho znannia: monohrafiia / za red. prof. O.A. Dubaseniuk*. Zhytomyr : Vyd-vo ZhDU im. I. Franka, S. 418-438. [in Ukrainian]
6. Suslikov, L.M., Studeniak, I.P. (2019). Prezentatsiia naukovykh rezultativ : Navchalnyi posibnyk. [Presentation of scientific results: Textbook Uzhhorod] : V-vo UzhNU «Hoverla». 300 s. [in Ukrainian]
7. Tkachenko, D.V., Fisenko, I.A. Nauka i osvita v umovakh informatsiinoho suspilstva : istoriia ta suchasnist. [Science and education in the conditions of the information

society: history and modernity]. Mykolaiv : MDAU, tematychnyi bibliohrafichnyi pokazhchyk. [in Ukrainian]

8. Polikarpova, Yu. (2012). Prezentatsiia yak aktyvnyi metod navchannia. [Presentation as an active learning method]. TDAU. [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

ТУНІК Тетяна – кандидат технічних наук, доцент кафедри екології, охорони навколишнього середовища та здорового способу життя Центральноукраїнського національного технічного університету.

Наукові інтереси: інноваційні методи навчання для дисциплін хімія, аналітична хімія, геохімія довкілля.

КОЛОМІЄЦЬ Людмила – кандидат сільськогосподарських наук, доцент кафедри екології, охорони навколишнього середовища та здорового способу життя Центральноукраїнського національного технічного університету.

Наукові інтереси: сучасні методи навчання при викладанні дисциплін агрохімія, методи визначення параметрів довкілля, хімічний моніторинг навколишнього середовища.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

TUNIK Tetyana – Candidate of Technical Sciences, Associate Professor of the Department of Ecology, Environmental Protection and Healthy Lifestyle of the Central Ukrainian National Technical University.

Scientific interests: innovative teaching methods for the disciplines of chemistry, analytical chemistry, geochemistry of the environment.

KOLOMIETS Lyudmila – Candidate of Agricultural Sciences, Associate Professor of the Department of Ecology, Environmental Protection and Healthy Lifestyle of the Central Ukrainian National Technical University.

Scientific interests: modern methods of teaching in the teaching of agrochemistry disciplines, methods of determining environmental parameters, chemical monitoring of the environment.

Стаття надійшла до редакції 11.03.2025 р.

Стаття прийнята до друку 23.03.2025 р.

УДК 316.485:37

DOI: 10.36550/2415-7988-2025-1-218-252-257

УСЕНКО Дар'я –

доктор філософії, доцент кафедри педіатрії
Одеського національного медичного університету
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4143-2099>
e-mail: dariav.usenko@gmail.com

СТРАТЕГІЇ УПРАВЛІННЯ КОНФЛІКТАМИ В ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ: ДОСВІД СУЧАСНОЇ ПЕДАГОГІКИ

В статті аналізується система управління конфліктами в освітньому середовищі, яка базується на сучасних педагогічних практиках. Проаналізовано природу конфліктів, їхню структуру та динаміку в освітній сфері. Визначено, що конфлікт – це процес, що включає зіткнення інтересів, цілей, а також культурних і особистісних аспектів учасників. Підкреслено, що конфлікти можуть бути мотивовані різними чинниками, включаючи емоційні стани, когнітивні розбіжності та системні процеси.

З'ясовано, що освітні конфлікти проходять кілька фаз: виникнення, розвиток та завершення, кожна з яких вимагає від учасників певних дій для реалізації своїх інтересів або досягнення компромісу. Особливо підкреслено, що в освітніх конфліктах важливу роль відіграє взаємодія особистісних і групових інтересів, що може призводити до високої емоційної напруженості.

Розглянуто інтегральні стратегії регулювання та запобігання конфліктам, що включають профілактику, визначення основних причин конфліктів, а також розвиток конфліктологічної компетентності серед педагогічних працівників. Обґрунтовано важливість знання методів медіації та відновних практик як ефективних засобів мирного вирішення освітніх конфліктів.

У дослідженні також акцентовано на необхідності розробки та впровадження адаптивних методів управління конфліктами, які б враховували специфіку освітніх закладів України. Особлива увага приділяється розробці тренінгових програм для педагогів, які б сприяли формуванню їхніх навичок в ідентифікації, аналізі та вирішенні конфліктів. Важливим аспектом є створення механізмів зворотного зв'язку та моніторингу результативності впроваджених стратегій, що дозволить забезпечити їх ефективність і адаптивність до змінних умов освітнього процесу.

Сформуовано висновки, що ефективне управління конфліктами може суттєво покращити якість освітнього процесу, забезпечуючи стабільність і розвиток педагогічного колективу та навчального середовища. Запропоновано напрямки подальших досліджень у сфері оптимізації стратегій управління конфліктами в освіті, що включають глибше дослідження психологічних і соціальних аспектів взаємодій учасників освітнього процесу.

Ключові слова: конфлікт, педагогічний конфлікт, освітнє середовище, медіація, управління, компетентність, рефлексія.

USENKO Daria –

PhD, Associate Professor of the Department of Pediatrics
Odesa National Medical University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4143-2099>
e-mail: dariav.usenko@gmail.com

CONFLICT MANAGEMENT STRATEGIES IN THE EDUCATIONAL ENVIRONMENT: EXPERIENCE OF MODERN PEDAGOGY

The article analyzes the system of conflict management in the educational environment, which is based on modern pedagogical practices. The nature of conflicts, their structure and dynamics in the educational sphere are analyzed. It is determined that conflict is a process that includes a clash of interests, goals, as well as cultural and personal aspects of participants. It is emphasized that conflicts can be motivated by various factors, including emotional states, cognitive differences and systemic processes.

It is found that educational conflicts go through several phases: emergence, development and completion, each of which requires participants to take certain actions to realize their interests or achieve a compromise. It is especially emphasized that in educational conflicts the interaction of personal and group interests plays an important role, which can lead to high emotional tension.

Integrated strategies for conflict regulation and prevention are considered, including prevention, identification of the main causes of conflicts, as well as the development of conflictological competence among teachers. The importance of knowledge of mediation methods and restorative practices as effective means of peaceful resolution of educational conflicts is substantiated.

The study also emphasizes the need to develop and implement adaptive methods of conflict management that would take into account the specifics of educational institutions in Ukraine. Special attention is paid to the development of training programs for teachers that would contribute to the formation of their skills in identifying, analyzing and resolving conflicts. An important aspect is the creation of feedback mechanisms and monitoring the effectiveness of the implemented strategies, which will ensure their effectiveness and adaptability to changing conditions of the educational process.

The conclusions are drawn that effective conflict management can significantly improve the quality of the educational process, ensuring the stability and development of the teaching staff and the learning environment. Directions for further research in the field of optimizing conflict management strategies in education are proposed, including a deeper study of the psychological and social aspects of the interactions of participants in the educational process.

Key words: conflict, pedagogical conflict, educational environment, mediation, management, competence, reflection.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Управління конфліктами в освітніх інституціях відіграє ключову роль у рамках сучасної педагогічної практики. Враховуючи внутрішню схильність освітнього процесу до виникнення конфліктних ситуацій, актуалізується необхідність розроблення та застосування ефективних стратегій їх мінімізації та вирішення безпосередньо впливає на якість навчальних послуг та стан психологічного клімату в навчальних закладах. Наявність конфліктів між здобувачами вищої освіти (ЗВО), викладачами та адміністративним персоналом акцентує необхідність розроблення та впровадження комплексних стратегій конфліктного управління, що є нагальною потребою.

Адекватний вибір стратегій управління конфліктами може не лише знизити негативні наслідки конфліктних взаємодій, але й перетворити ці взаємодії у ресурс для розвитку особистісних якостей і професійних навичок. Сучасні педагогічні тенденції включають в себе різноманітність підходів до вирішення конфліктів, що базуються на глибокому розумінні психологічних та соціальних динамік у освітньому середовищі. Ці підходи охоплюють як традиційні методи, так і сучасні інноваційні техніки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика конфліктів інтересів у сфері освіти привертає увагу значної кількості науковців як у нашій країні, так і за кордоном. Вітчизняні вчені Л. Березовської, Ф. Бородкіна, С. Гарькавця, С. Ємельянова, Н. Пов'якеля, І. Сингаївської займаються аналізом цього явища з різних поглядів.

У сучасній академічній думці конфлікт втратив свою репутацію виключно негативного фактору та тепер визнаний як неодмінна складова міжлюдських взаємодій, необхідна для адаптивних змін у структурі управління та розв'язання внутрішніх проблем установи. Концептуально, конфлікт може діяти як стимул для позитивних інновацій та змін, що забезпечують життєздатність та динамічний розвиток організацій [1; 6].

Зокрема, вивчення динаміки конфліктів у освітніх організаціях показало, що відсутність конфліктів часто корелює не з гармонією, а з стагнацією і недостатньою мотивацією персоналу, що може призвести до падіння ефективності роботи. Отже, вміння ідентифікувати та керувати конфліктами є важливою компетенцією управлінського персоналу.

Також, відповідно до досліджень В. Байдика, Л. Волченка, С. Гарькавця та С. Демчука, нерозв'язані конфлікти можуть негативно позначатись на психологічному кліматі всередині освітнього закладу, порушуючи відчуття безпеки та стабільності серед учнів та персоналу. Створення умов для здорового вирішення конфліктів, тим самим, сприяє оптимізації робочого середовища і забезпеченню стабільного розвитку освітніх установ.

Мета статті – аналіз та систематизація стратегій управління конфліктами в освітньому середовищі на основі сучасних педагогічних практик.

Виклад основного матеріалу дослідження. Конфлікт визначається як вияв суперечностей або антагонізму інтересів між суб'єктами з різними юридичними позиціями. У цьому контексті, сторони можуть зазнавати моральної та/або матеріальної шкоди. Конфлікт представляє собою унікальний тип взаємодії, що базується на протилежних та несумісних цілях, інтересах і поведінці індивідів чи соціальних груп. Така взаємодія супроводжується негативними психологічними реакціями і є протистоянням між суб'єктами, викликаним глибокими, важко вирішуваними та суб'єктивно значущими суперечностями. Внаслідок цього можуть виникати гострі емоційні переживання. Конфлікт також визначається як феномен культури, зміст якого формується культурними чинниками, а механізми виникнення та розвитку конфліктів регулюються культурними нормами. Ці норми можуть сприяти виникненню специфічних культурних ритуалів, які впливають на хід конфліктної взаємодії учасників [5].

Конфлікти зароджуються з протиріч, які можуть виникати у різних сферах: в когнітивному розумінні, що включає знання, уміння, навички; у процесах управління; в емоційних і психічних станах; в технологічних, економічних, та інших системних процесах; у визначенні цілей, виборі засобів та методів діяльності; у мотиваційно-вольовій сфері, яка охоплює мотиви та потреби; в світоглядних позиціях, що включають погляди, переконання, та ціннісні орієнтації; у процесах інтерпретації і розуміння інформації; у очікуваннях, позиціях та самооцінках.

Слід підкреслити, що конфлікт представляє собою динамічний процес, який протікає у визначених часових рамках і проходить кілька

етапів: виникнення, розвиток та завершення. У первісній фазі, знаменованій конфронтацією, учасники конфлікту прагнуть реалізувати свої інтереси за рахунок повного ігнорування інтересів протилежної сторони. У компромісній фазі зацікавлені сторони прагнуть досягнути взаємної згоди через діалог і переговори, що сприяє трансформації первісних інтересів у спільні. Завершальна фаза, що може бути комунікативною або управлінською, спрямована на розробку ефективних комунікаційних стратегій та узгодження угод, що відображають суверенність інтересів сторін.

Конфлікт інтересів, його форми та методи регулювання та запобігання є інтегральною частиною організаційної взаємодії в колективі. Інтереси можуть бути категоризовані як матеріальні, процедурні та психологічні. Матеріальні інтереси, як правило, асоціюються з фінансовими вигодами, процедурні – з методами вирішення конфліктів, а психологічні – з необхідністю визнання та поваги [9, с. 74].

Педагогічний конфлікт являє собою протиріччя між особистісними та груповими інтересами, характеризується високим рівнем емоційної напруженості. Це динамічний процес, в якому емоційні реакції часто визначають поведінку учасників, які можуть проявляти надмірну наполегливість та відмову від будь-яких компромісів. Такі конфлікти зазвичай виникають на фоні обмеженої компетентності педагогів або їхньої негативної взаємодії зі ЗВО, що може спричинити інтенсифікацію протистоянь та загострення конфліктних ситуацій.

Особливістю педагогічних конфліктів є їх вплив на міжособистісні та міжгрупові відносини у освітньому середовищі [10, с. 408].

Другий різновид педагогічного конфлікту, що має місце між педагогом та суб'єктами навчання, проявляється через протиріччя між індивідуальними очікуваннями або вимогами педагога та колективними нормами, що склалися у групі. Педагог, що стоїть на позиції виключно власних переконань, не здатен досягти порозуміння зі ЗВО, водночас останні формують стійку групу, що відстоює власні правила поведінки. У такому випадку, ініціатор конфлікту, зазвичай педагог, зазнає поразки, а досвідчений – уникає прямої конфронтації з усією групою.

Третій вид конфлікту виникає між ЗВО під час навчального процесу. Цей конфлікт може бути міжособистісним або міжгруповим і часто залучає ЗВО різних вікових категорій. Важливо звернути увагу на особистісні, соціальні, демографічні, економічні та культурні фактори, що впливають на конфлікти. Причинами можуть бути особистісна антипатія, боротьба за вищий статус, розбіжності у поглядах на навчання, а також конкуренція за увагу від протилежної статі, що може супроводжуватися втратою або пошкодженням особистих речей [5, с. 39].

Четвертий різновид конфлікту з'являється між педагогом та батьками здобувачів, здебільшого через відмінності в рівнях загальної та педагогіко-психологічної культури. Виникнення конфлікту

може бути спричинено нерозумінням батьками ролі зовнішніх факторів у освітньому процесі, негативним ставленням до педагогів або через професійну некомпетентність учителя та його небажання зрозуміти психологію батьків.

П'ятий різновид конфлікту включає колізії між викладачами, що можуть бути спричинені віковими розбіжностями, статусними конфліктами, непорозуміннями щодо викладання однакових або різних предметів, а також спорами за розподіл ресурсів. Ці конфлікти можуть виявитися в боротьбі за технічне оснащення або організаційні ресурси [5, с. 43].

Шостий вид конфлікту відбувається між викладачем та адміністрацією закладу освіти, що часто викликано нечітким розподілом прав і обов'язків, перебільшеною регламентацією, імперативним характером вимог, необ'єктивним стимулюванням праці та нерівномірним навантаженням громадськими завданнями.

Конфліктна взаємодія в повсякденному комунікативному процесі часто спричиняє явище, відоме як «емоційне вигорання персоналу», ініціює стресові реакції, неадекватність поведінки, підвищену нервозність та агресивність у публічних та міжособистісних взаємодіях [2].

Визначення стратегій запобігання та регулювання педагогічних конфліктів залежить від численних чинників, які детермінують динаміку та результати конфлікту. Первинно важливим є усвідомлення конфлікту або соціальної ситуації як потенційно конфліктної всіма учасниками. Учасники конфліктної взаємодії мають розуміння того, що вони знаходяться у стані конфлікту, та переконані в недоброчисливості опонентів.

Ключовим аспектом є аналіз соціально-психологічних факторів і реальних інтересів, що мотивують суб'єктів конфлікту або групу осіб до втручання у розв'язання суперечностей. Наступний крок полягає в ідентифікації причин, що формують конфліктну ситуацію. Процес регулювання педагогічних конфліктів також залежить від здатності учасників конфлікту до самостійного прийняття рішень, свідомого контролювання та регулювання емоційних станів, а також їх стійкості до стресів. Варто зазначити і значення конфліктологічної компетентності сторін, що включає здатність конструктивно сприймати основні цінності конфлікту, осмислення умов та закономірностей його розвитку, а також прогнозування подальшої динаміки [4, с. 69–71].

Таким чином, для забезпечення конструктивного спілкування в умовах конфлікту необхідно створити атмосферу взаємоповаги та довіри між учасниками, сформулювати цільову установку на співпрацю. Одночасно, слід враховувати психологічний закон спілкування, згідно з яким кооперація сприяє подальшій кооперації, тоді як конкуренція породжує нову конкуренцію.

Ефективне управління конфліктами в освітньому середовищі охоплює комплексну систему заходів, спрямованих на профілактику, своєчасне вирішення та конструктивне розрішення конфліктних епізодів. Сучасна педагогічна наука України розробляє та впроваджує стратегії

управління конфліктами, які враховують різні рівні освітньої динаміки, від взаємодій із суб'єктами навчання до розвитку конфліктологічної компетентності серед педагогічних працівників (рис. 1).

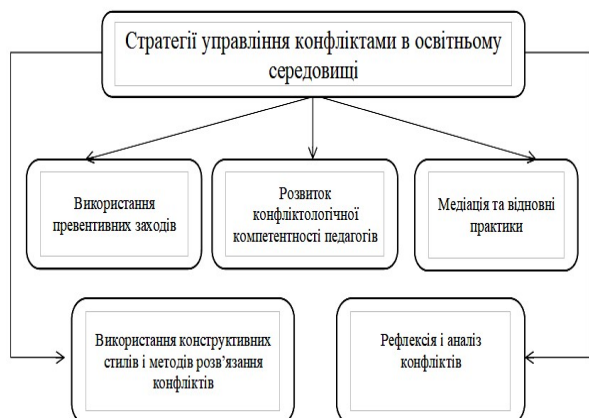

Рис.1 Стратегії управління конфліктами в освітньому середовищі

Розглянемо основні стратегії, що репрезентуються у вітчизняних дослідженнях.

Ключовим елементом є профілактика конфліктів, яка передбачає активні та систематичні заходи з моніторингу морально-психологічного стану колективу, виявлення та аналізу потенційних «точок напруги» з метою мінімізації можливості виникнення конфліктів. На думку Н. Волкової, превентивна діяльність включає не лише прогнозування та попередження конфліктів, але й активне формування здорових взаємин у колективі через цілеспрямований комплекс заходів [3, с. 119].

Зокрема, до профілактичних методів відносяться організаційні заходи, такі як чіткий розподіл обов'язків, справедливе встановлення правил і норм, а також психолого-педагогічні ініціативи, як-от тренінги згуртованості колективу, виховання толерантності, та формування навичок спілкування та емоційної саморегуляції у дітей і дорослих. Ці заходи сприяють створенню атмосфери, яка зменшує ймовірність конфліктів та сприяє їх конструктивному розв'язанню.

Профілактика стає особливо значущою під час періодів значних змін, таких як реформування освіти чи впровадження нових навчальних програм. В цей час необхідно забезпечити підготовку колективу до нововведень та зниження потенційного напруження, що може виникнути.

Крім того, розвиток конфліктологічної компетентності педагогів становить одну з ключових стратегій у сфері управління конфліктами у сучасній українській освітній практиці. Значна увага приділяється підготовці викладачів до ефективного вирішення конфліктних ситуацій, оскільки багато конфліктів вирішуються на інтуїтивному або авторитарному рівні через відсутність у педагогів спеціалізованих знань і навичок у галузі конфліктології.

Важливим аспектом є формування конфліктологічної культури серед педагогів, яка включає когнітивний компонент (глибоке розуміння природи конфліктів, їхніх типів, стадій розвитку та

методів вирішення), емоційний компонент (вміння керувати власними емоціями та емпатично реагувати на конфліктні обставини), та поведінковий компонент (володіння конструктивними стилями комунікації та взаємодії).

З метою розвитку цих компонентів у закладах вищої освіти впроваджуються спеціалізовані курси та тренінги з основ конфліктології для ЗВО різних спеціальностей, а також проводяться семінари, майстер-класи та курси підвищення кваліфікації для практикуючих педагогів, що охоплюють теми конструктивної комунікації та медіації. Л. Карамушка та Т. Дзюба у своїй монографії наголошують на необхідності формування у педагогів готовності до конструктивного розв'язання конфліктів, що є засадничим для ефективного запобігання та управління педагогічними конфліктами [8].

Такий підхід дозволяє педагогам більш виважено реагувати на конфліктні ситуації, оптимально вибирати моделі поведінки, що сприяє попередженню ескалації конфлікту та перетворенню проблемних ситуацій у можливості для навчання та розвитку. Це також зменшує ризик нерозуміння та конфліктів між викладачами та суб'єктами навчання, що часто стає причиною більш глибоких проблем у освітньому середовищі.

Інноваційні методи врегулювання конфліктів у сфері освіти є медіація та відновні практики, які набувають популярності в Україні. Медіація являє собою процес мирного вирішення конфліктів, в ході якого сторони ведуть переговори під керівництвом нейтрального посередника, медіатора. Головною метою медіації не є покарання, а досягнення порозуміння та усунення глибинних причин конфлікту [7, с. 62].

У освітньому середовищі роль медіатора часто виконують кваліфіковані практичні психологи або соціальні педагоги. В деяких освітніх закладах також розвиваються програми однорангової медіації, де здобувачі навчаються виступати в ролі медіаторів для своїх однолітків. Важливо, що медіатори працюють на добровільних засадах, дотримуючись принципів нейтральності та конфіденційності. Цей підхід показав високу ефективність у зниженні емоційної напруги та переорієнтації дискусії на конструктивний шлях, дозволяючи сторонам самостійно прийти до прийнятного для обох рішення.

Крім того, у освітньому середовищі активно впроваджуються елементи відновних практик, такі як кола примирення, антибулінгові програми, та тренінги з розвитку навичок толерантного спілкування. Ці ініціативи підтримуються Міністерством освіти і науки України та громадськими організаціями і демонструють значні успіхи у покращенні психологічного клімату в освітніх закладах та зменшенні рівня агресії.

У вищій освіті, де учасниками конфлікту є дорослі особи, акцент робиться на колегіальні методи розв'язання спірних питань. У закладах вищої освіти практикуються різноманітні способи управління конфліктами, включаючи створення спеціальних комісій, обговорення на кафедрах та вчених радах, а також через самоврядування

здобувачів. Такі підходи допомагають управляти конфліктами за допомогою відкритого діалогу і обговорення, підтримуючи прозорість та відкритість у взаєминах між ЗВО та адміністрацією університету.

Отже, ефективне управління конфліктами в освітньому контексті вимагає комплексного та системного підходу. В українській педагогічній науці виділяються ключові напрямки роботи з конфліктами, які включають: профілактику через оптимізацію освітнього середовища та формування культури взаємоповаги; освіту та підготовку всіх учасників освітнього процесу, включаючи як викладачів, так і суб'єктів навчання, до адекватної та конструктивної поведінки; конструктивне втручання в разі ескалації конфліктів через діалог, компроміс, або медіацію; та рефлексію та аналіз конфліктних ситуацій для подальшого навчання та вдосконалення педагогічних практик.

Ці стратегії, в комплексі, забезпечують не тільки розв'язання існуючих конфліктів, але й перетворюють потенційні конфліктні ситуації на можливості для позитивного розвитку стосунків у колективі, поліпшення освітнього процесу, та особистісного зростання всіх учасників навчального процесу. Такий підхід сприяє формуванню більш гармонійного та співпрацюючого освітнього середовища, відкритого до інновацій та адаптивного до викликів сучасності.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Конфлікти в освітньому середовищі – це складне і багатогранне явище, яке охоплює всі рівні освіти і вимагає професійного підходу. В сучасній українській педагогіці накопичено цінний досвід у сфері управління конфліктами: визначено основні види педагогічних конфліктів і їхні причини, обґрунтовано ефективні стратегії їх попередження та вирішення. Аналіз показав, що найбільш результативними є стратегії, які поєднують превентивні заходи (прогнозування та профілактику конфліктогенних ситуацій) з навчанням учасників конструктивній взаємодії та використанням відновних технік (медіації, діалогу).

Перспективи подальших досліджень полягають у аналізі ефективності інноваційних методів медіації та психологічної підтримки в розв'язанні конфліктів, що виникають у закладах освіти, з метою оптимізації освітнього процесу та підвищення загального рівня безпеки і комфорту учасників освітнього середовища.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Башук Т. О., Хижняк М. О. Управління різними типами конфліктів у креативному колективі. *Маркетинг і менеджмент інновацій*. 2016. № 3. С. 111–119.
2. Бойченко В.В. Педагогічна конфліктологія: навч. посібн. Умань: ВПЦ «Візаві», 2018. 166 с.
3. Волкова Н. П. Конфлікти у педагогічному колективі закладу вищої освіти: причини виникнення та шляхи запобігання. *Вісник Університету імені Альфреда Нобеля*. 2019. №1(17). С. 113–123.
4. Волченко Л. П. Особливості формування конфліктологічної компетентності особистості в умовах сучасної школи. *Теоретичні і прикладні проблеми психології*. 2017. №3. С. 65–74.

5. Гарькавець С. О., Волченко Л. П. Конфлікти в освітньому середовищі : діагностика та практика вирішення : навчально-методичний посібник. Харків : Друкарня Мадрид, 2020. 91 с.

6. Долинська Л. В., Матяш-Заяц Л. П. Психологія конфлікту: навч. посібник. Реком. МОН України. 2023. 304 с.

7. Єнін М. Н., Макаренко Д. В., Северинчик О. П. Медіація в освітньому просторі закладів вищої освіти: у пошуках моделі та способів організації. *Вісник НТУУ «КПІ»*. Політологія. Соціологія. Право. 2019. Вип. 3 (43). С. 59–64.

8. Карамушка Л. М. Психологія управління конфліктами в організації (на матеріалі діяльності освітніх організацій): монографія. К.: Наук. світ, 2009. 268 с.

9. Ліснєвська Ю. Запобігання та врегулювання конфлікту інтересів у освітньому середовищі. *Вісник Дніпровської академії неперервної освіти. «Публічне управління та адміністрування»*. 2024. № 1 (6). С. 70–78.

10. Сухомлинський В. О. Методика виховання колективу. Т. 1. Київ : Радянська школа, 1976. 637 с.

REFERENCES

1. Bashuk, T. O., Khyzhniak, M. O. (2016). Upravlinnia riznymi typamy konfliktiv u kreatyvnomu kolektyvi [Managing different types of conflicts in a creative team]. *Marketynh i menedzhment innovatsii*. 3, 111–119 s. [in Ukrainian]
2. Boichenko, V. V. (2018). Pedahohichna konfliktolohiia [Pedagogical conflictology]: navch. posibn. Uman: VPTs «Vizavi». 166 s. [in Ukrainian]
3. Volkova, N. P. (2019). Konflikty u pedahohichnomu kolektyvi zakladu vyshchoi osvity: prychyny vynyknennia ta shliakhy zapobihannia [Conflicts in the teaching staff of a higher education institution: causes of occurrence and ways of prevention]. *Visnyk Universytetu imeni Alfreda Nobelia*, №1(17), 113–123 s. [in Ukrainian]
4. Volchenko, L. P. (2017). Osoblyvosti formuvannia konfliktolohichnoi kompetentnosti osobystosti v umovakh suchasnoi shkoly [Features of the formation of conflictological competence of a person in the conditions of a modern school.]. *Teoretychni i prykladni problemy psykholohii*. 3, 65–74 s. [in Ukrainian]
5. Harkavets, S. O., Volchenko, L. P. (2020). Konflikty v osvitnomu sere dovys hchi: diahno styka ta prak tyka vy rishennia [Conflicts in the educational environment: diagnostics and practice of resolution]: navchalno-metodychnyi posibnyk. Kharkiv : Drukarnia Madryd. 91 s. [in Ukrainian]
6. Dolynska, L. V., Matias h-Zaiats, L. P. (2023). Psykholohiia konfliktu [Psychology of conflict]: navch. posibnyk. Rekom. MON Ukrainy. 304 s. [in Ukrainian]
7. Yenin, M. N., Makarenko, D. V., Severynchyk O. P. (2019). Mediatsiia v osvitnomu prostori zakladiv vyshchoi osvity: u poshukakh modeli ta sposobiv orhanizatsii [Mediation in the educational space of higher education institutions: in search of a model and methods of organization]. *Visnyk NTUU «KPI»*. Politolohiia. Sotsiolohiia. Pravo, 3 (43), 59–64 s. [in Ukrainian]
8. Karamushka, L. M. (2009). Psykholohiia upravlinnia konfliktamy v orhanizatsii (na materialii diialnosti osvitnikh orhanizatsii) [Psychology of conflict management in organizations (based on the material of the activities of educational organizations)]: monohrafiia. K.: Nauk. svit, 268 s. [in Ukrainian]
9. Lisnevsk a, Yu. (2024). Zapobihannia ta vrehu liuvannia konfliktu interesiv u osvitnomu sere dovys hchi [Prevention and regulation of conflicts of interest in the educational environment]. *Visnyk Dniprovskoi akademii neperervnoi osvity. «Publichne upravlinnia ta administruvannia»*, 1 (6), 70–78 s. [in Ukrainian]

10. Sukhomlynskyi, V. O. (1976). *Metodyka vykhovannia kolektyvu* [Methods of training a team]. T. 1. Kyiv : Radianska shkola, 637 s. [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

УСЕНКО Дар'я – доктор філософії, доцент кафедри педіатрії Одеського національного медичного університету

Наукові інтереси: загальна педіатрія, дитяча пульмонологія, дитяча алергологія, дитяча ендокринологія, педагогіка вищої школи.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

USENKO Daria – PhD, Associate Professor of the Department of Pediatrics of Odesa National Medical University

Scientific interests: general pediatrics, children's pulmonology, children's allergology, children's endocrinology, higher education pedagogy.

Стаття надійшла до редакції 21.02.2025 р.

Стаття прийнята до друку 12.03.2025 р.

УДК 687(073)

DOI: 10.36550/2415-7988-2025-1-218-257-262

ХОМЕНКО Людмила –

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри технологічної освіти Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5126-583X>
e-mail: makarova.eva@meta.ua

БЕЗЛЮДНА Наталія –

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки та освітнього менеджменту Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4823-3463>
e-mail: natashabezl@gmail.com

РОЗВИТОК КОНСТРУКТОРСЬКИХ ЗНАНЬ УЧНІВ НА УРОКАХ ТЕХНОЛОГІЙ

У статті розглянуті питання особливостей ознайомлення учнів з конструювання та моделювання швейних виробів на уроках технологій. Проведено аналіз досвіду роботи вчителів, що стосується даних тем, обґрунтовано мотиваційні можливості, виявлено цікаві прийоми та методи навчання.

Ефективно розвивати конструкторські творчі здібності учнів можна тільки в умовах спеціально організованої діяльності по розробці моделей одягу. Особливість її полягає в тому, що процес створення моделі одягу уявляє собою своєрідні послідовні ступені в безперервному спеціалізованому процесі творчого розвитку особистості. Ця діяльність повинна бути організована таким чином, щоб створювався плавний логічний перехід від проектування через конструювання до моделювання одягу. У процесі організації такої діяльності вдосконалюються спеціальні вміння та навички, які є якісно новими утвореннями, і на цій основі розвиваються спеціальні творчі здібності.

Конструкторська діяльність включає різноманітні елементи творчості, тому, з одного боку, уроки з конструювання та моделювання одягу самі по собі сприяють розвитку творчих здібностей учнів.

Сама ж специфіка конструкторської творчості в процесі створення моделі одягу виявляється в постійному використанні зорових образів, постійному чуттєвому сприйняттю об'єктів і явищ. Саме тому не можна провести жодного уроку з конструювання та моделювання одягу без використання наочності.

Розглянуто якості, які необхідно розвивати в процесі навчання й виховання школярів. У зв'язку з цим перед сучасною педагогічною наукою та школою гостро стоїть питання про необхідність докорінних реформ у галузі освіти, спрямованих на всебічну підготовку підростаючого покоління, його цілісне й гармонійне формування, підвищення інтелектуального потенціалу особистості.

Ключові слова: проектування, виріб, конструкція, тематичний план, технічне моделювання, ескіз, завдання, досвід, предмет, модель.

KHOMENKO Liudmyla –

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of Uman Pavlo Tychyna State Pedagogical University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5126-583X>
e-mail: makarova.eva@meta.ua

BEZLIUDNA Nataliia –

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of Uman Pavlo Tychyna State Pedagogical University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4823-3463>
e-mail: natashabezl@gmail.com

DEVELOPMENT OF STUDENTS' DESIGN KNOWLEDGE IN TECHNOLOGY LESSONS

The article considers the issues of the peculiarities of familiarizing students with the design and modeling of sewing products in technology lessons. An analysis of the experience of teachers regarding these topics was conducted, motivational opportunities were substantiated, and interesting techniques and teaching methods were identified. It is possible to effectively develop students' design creative

abilities only in the conditions of specially organized activities for the development of clothing models. Its peculiarity lies in the fact that the process of creating a clothing model represents a kind of sequential stages in a continuous specialized process of creative development of the individual. This activity should be organized in such a way as to create a smooth logical transition from design through design to clothing modeling. In the process of organizing such activities, special skills and abilities are improved, which are qualitatively new formations, and special creative abilities are developed on this basis. Design activity includes various elements of creativity, therefore, on the one hand, lessons on the design and modeling of clothing in themselves contribute to the development of students' creative abilities. The very specificity of design creativity in the process of creating a clothing model is manifested in the constant use of visual images, constant sensory perception of objects and phenomena. That is why it is impossible to conduct a single lesson on designing and modeling clothing without the use of visuals. The qualities that need to be developed in the process of teaching and educating schoolchildren are considered. In this regard, modern pedagogical science and schools are faced with the urgent question of the need for fundamental reforms in the field of education aimed at comprehensive training of the younger generation, its holistic and harmonious formation, and increasing the intellectual potential of the individual.

Key words: design, product, construction, thematic plan, technical modeling, sketch, task, experience, subject, model.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Мистецтво створення красивого та модного одягу є частиною вітчизняної та світової художньої культури, яке увібрало в себе збагачений досвід багатовікової індивідуальної та народної творчості, мудрість і талант багатьох ведучих художників-модельєрів і талант створення красивого й модного одягу багатьох поколінь, дозволяє відкрити широкий простір для творчості та гармонійного розвитку учнів, зробити їх життя багатогранним. Тому пошук методів викладання матеріалу по конструюванню та моделюванню одягу в умовах організації спеціальної діяльності, які б сприяли підвищенню рівня засвоєння учнями програмного матеріалу, звільнили б час для розвитку творчих здібностей та сприяли б естетичному вихованню, є актуальною проблемою сучасної педагогіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження з особливостей методики викладання конструювання, моделювання швейних виробів відображається в роботах таких науковців: Гайдук Л.М., Зимогляд Н.С., Нечіпори С.В., Славінської А.Л. Гайдук Л.М. займається розробкою сучасних технологій моделювання і художнього оздоблення одягу [2]. Зимогляд Н.С. аналізує зміст сучасних методичних систем навчання дисципліни «Проектування швейних виробів» [5]. Нечіпор С.В. досліджує проблему компетентісного підходу до підготовки фахівців швейного профілю, нетрадиційного підходу до дизайну одягу [7]. Славінська А.Л. досліджує методи і способи антропометричних ознак для проектування одягу, алгоритми антропометричної модифікації проектного поля [8].

Метою статті є розкриття питання з особливостей викладання конструювання, моделювання швейних виробів, проведення аналізу досвіду роботи вчителів, що стосується даних тем, обґрунтування мотиваційних можливостей навчання учнів, встановлення умов та шляхів вдосконалення їх навчання. Вивчення та аналіз вчителями, методистами, творчими групами педагогів внесених пропозицій дали можливість розробити рекомендації щодо удосконалення навчальної роботи з метою заохочення учнів до активної діяльності як в урочній, так і в позаурочній роботі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Навчальною програмою з технологій поставлені завдання створити в учнів певні уявлення про конструювання, моделювання, обробку та виробництво швейних виробів. Нами проаналізована

навчально-методична література, яка відображає зміст предмета й методичні рекомендації по організації і проведенню уроків з технологій. Основна частина цих видань присвячена школам та професійно-технічним училищам.

Зміст освіти повинен відповідати цілям і завданням навчання, а також визначати засоби, форми і методи викладання моделювання одягу як виду художньої культури у відповідності до основних дидактичних принципів які пред'являються до будь-якої педагогічної діяльності.

Нами розроблений тематичний план, який визначає зміст уроків з конструювання, моделювання одягу. Він враховує:

- відповідність змісту запропонованого обсягу знань загальним вимогам і завданням навчально-виховного процесу;
- можливості розвитку творчої індивідуальності й соціальної активності в педагогічному процесі;
- облік матеріально-технічного забезпечення шкіл для уроків із запропонованих видів художньо-конструкторської творчості в процесі створення проектів моделей одягу [1, с. 12].

Особливість запропонованого тематичного плану полягає в тому, що він носить відкритий, динамічний характер і орієнтований на творче співробітництво вчителя й учня. Це означає, що зміст тематичного плану може змінюватися й варіюватися в процесі взаємодії двох суб'єктів навчальної діяльності (вчителя й учня) через їх індивідуальну мотивацію.

Подібна структура тематичного плану включає чотири послідовних етапи навчальної діяльності на уроках з моделювання одягу.

Перший етап передбачає активну роботу вчителя й учнів: цілісна подача матеріалу, використання повідомлень учнів, заздалегідь підготовлених з даного питання, складання інструкційних карток під час засвоєння матеріалу. Другий етап передбачає засвоєння й використання прийомів художнього проектування моделей одягу (в процесі проектування моделі) і розрахунків, прийомів побудови креслень (в процесі розробки конструкції виробу й технічного оформлення одягу). У процесі проектування виробу закріплюються графічні вміння й навички, а в процесі виконання побудови креслення формуються конструкторські вміння й навички. Одночасно вчитель проводить опитування учнів за спеціальними картками-завданнями, за допомогою яких він не тільки може перевірити рівень знань учнів, а й визначити ступінь підготовленості

школярів до виконання конструкторського завдання (в процесі проектування моделі одягу) і технічного моделювання (у процесі розробки творчих здібностей на наступному третьому етапі, який передбачає виконання учнями конструкторського завдання у проектній діяльності) і технічного моделювання (у процесі конструкторської діяльності). Цей процес проходить майже без втручання вчителя. Таким чином, уроки з технічного моделювання виробів одягу перетворюються в своєрідну лабораторію творчого мислення, імпровізований будинок моделей, наповнений активними пошуками, фантазією, високорозвиненим уявленням, здібністю бачити незвичайне у звичайному, умінням аналізувати й систематизувати ідеї [2, с. 45]. Головну роль у навчальному процесі грають принципи демократизації і гуманізації. Така форма роботи, як самостійне виконання конструкторських завдань і розробка творчого мислення учнів, нестандартне рішення поставлених завдань, прагнення створити проекти й конструкції виробів за законом краси й моди у відповідності до своїх уявлень про них, таким чином, така організація художньо-конструкторської діяльності здатна підтримувати постійний інтерес школярів по матеріалу, що вивчається, сприяє ефективному засвоєнню знань, вдосконаленню спеціальних умінь і навичок, які є якісно новими утвореннями, а надалі на цій основі розвиваються творчі здібності учнів на уроках технологій. Четвертий блок – це виявлення творчих здібностей у процесі розробки ескізів-варіантів і технічного моделювання, що супроводжується заповненням технічної документації [7, с. 31].

Запропонований тематичним планом комплекс навчально-творчих завдань і великий обсяг теоретичної інформації на високому рівні складності розвиває інтелектуально, породжує активність і ініціативність, вдосконалює майстерність.

Структура уроків з конструювання й моделювання виробів одягу включає теоретичну і практичну частини. Теоретична частина передбачає подання великого обсягу інформації на початкових етапах з історії розвитку костюма, видів виробів одягу, основних вимог (експлуатаційних, гігієнічних і естетичних), що пред'являються до різних видів моделей одягу, напрямків моди в сучасному одязі.

Практична частина передбачає роботу у кількох напрямках:

- вивчення основ художнього проектування одягу, виконання конструкторського завдання;
- розробку творчих ескізів-варіантів моделей;
- розробку конструкції виробу одягу, який проектується;
- технічне моделювання виробів;
- заповнення технічної документації на модель, яка розробляється.

Методика проведення уроків з розробки різноманітних форм одягу вимагає передбачення в структурі кожного уроку чітко обкреслених етапів, закінчених і цілісних за змістом, дидактичних

цілей організації діяльності учнів і вчителя. Це забезпечуватиме більш плавний перехід учнів від одного виду діяльності до другого й належну послідовність у змісті їх роботи упродовж всього процесу розробки конструкції моделі [9, с. 5].

Плануючи чергування видів конструкторської діяльності на уроках з технічного моделювання одягу, важливо визначити обсяг самостійної роботи учнів з врахуванням їх індивідуальних особливостей. Необхідно також навчити дітей плануванню майбутньої діяльності, виконанню накресленого плану, самоконтролю, умінню дати оцінку своїй праці.

На основі переліченого вище, для розвитку конструкторських здібностей учнів, нами було запропоновано впровадити в практику навчання слідує форми роботи:

- колективні й групові (творчі завдання, конкурси, імпровізоване «Ательє мод», дискусії, покази колекцій моделей та ін.);
- індивідуальні (навчально-творчі завдання різного рівня складності, робота над розробкою індивідуальних проектів та ін.).

Експериментальні дослідження підтвердили припущення про те, що обов'язковим компонентом конструкторської діяльності по розробці форм одягу на уроках конструювання й моделювання одягу в школі є самостійна творча робота учнів, до якої пред'являються такі вимоги:

1. її зміст і методика проведення визначається дидактичними цілями і завданнями, рівнем підготовленості вчителя й учнів, матеріально-технічним оснащенням уроків;
2. самостійна навчально-творча робота повинна бути доцільною й відповідати змісту навчального матеріалу. Вона може переслідувати різні цілі, як-от: підготовчі, тренувальні й творчі. Відповідно цілям виділяють і завдання: навчальні, навчально-творчі й власне творчі [3, с. 149].

До самостійної роботи учнів необхідно також включати і вивчення нового матеріалу. Учням пропонується для розглядання якась тема, а далі вчитель пояснює новий матеріал на основі самостійно проведеної учнями підготовки до засвоєння нових знань.

При цьому особливу увагу треба звертати на:

- роз'яснення учням суті понять, що формулюються, правил і перевірку їх засвоєння;
- первісне закріплення матеріалу, вивченого на даному етапі, з показом найбільш раціональних прийомів застосування одержаних знань при виконанні різноманітних завдань;
- узагальнення вивченого матеріалу (по темі, розділу, програмі);
- підведення учнів до узагальнень і висновків, до самостійної пошукової роботи;
- пізнавальна діяльність учнів повинна носити проблемно-практичний характер, а не абстрактно-споглядальний;

3. ступінь складності проблемно-творчих завдань повинний бути посильним для особистості, тобто учень мусить бути підготовленим до їх вирішення: мати певні знання, пошукові вміння й

навички. Рівень підготовленості визначається індивідуально;

4. необхідно враховувати також вікові (психофізичний стан) та індивідуальні (темперамент, нахили, здібність до певного виду художньо-конструкторської діяльності) особливості учнів, їх інтереси;

5. важливою умовою ефективності організації самостійної роботи пошукового характеру є контроль за її виконанням. Особливе місце займають колективні обговорення ескізів і проєктів моделей одягу, які дозволяють виявити типові помилки учнів. Облік їх дає можливість диференціювати й індивідуалізувати завдання. Крім цього, розвиваються комунікативні якості особистості;

6. з урахуванням специфіки конструкторської діяльності по розробці моделі одягу саме ці завдання повинні містити у собі:

- чітке формулювання самого завдання;
- вказівку на найбільш раціональну послідовність розумових і практичних дій;
- наявність різноманітних завдань з урахуванням загальних вимог до їх виконання, з одного боку, і орієнтацію на особистість учня, з другого [6, с. 51].

Не зменшуючи значущості загальнодидактичних методів навчання (інформаційно-рецептивного, репродуктивного, проблемного викладання, евристичного і дослідницького), які використовуються при навчанні будь-якому предмету, не можна залишити поза увагою методи розробки сучасних моделей одягу:

- методу аналогії: без змін репродукується форма моделі, зберігається її силует, стиль, дотримується традиційна розробка конструкції виробу, тобто відновлюється точна копія моделі одягу. Такі витвори виконують конструктори, які добре знають секрети традиційних розробок конструкцій виробів одягу, а також розуміють специфіку конструкторських особливостей композиційного рішення моделі;

- методу еkleктики: спрощений варіант, широко розповсюджений серед людей, які тільки починають займатися художньо-конструкторською діяльністю. Часто зустрічається при виконанні проєктування моделі «за мотивами» якогось традиційного проєкту. Відбувається механічне поєднання художнього моделювання з аналогіями сучасних моделей. Особливо це помітно в недотриманні традиційних конструкторських технологій;

- методу синтезу, який передбачає узагальнення й глибокий аналіз раніше накопиченої інформації. Художник-модельєр вивчає й переробляє весь змістово-функціональний арсенал художніх засобів і на основі оволодіння закономірностями й принципами розробки проєктів моделей виконує нові ескізи, конструкції, моделі;

- методу асоціації, оснований на попередньому досвіді, який в свідомості подібний й близький за стилем та силуетом моделі [8, с. 21].

Ця класифікація методів розробки конструкцій виробів одягу являє собою своєрідні послідовні ступені в безперервному процесі творчого розвитку особистості. Метод аналогії дає позитивний результат на початковому етапі художньо-конструкторській діяльності по розробці моделей одягу, коли відбувається поступове накопичення знань, формування вмінь і навичок. Цей метод заснований на копіюванні, тобто на опануванні традиційними основами художнього проєктування моделей одягу.

На початковому й подальшому етапах навчання вирішується таке педагогічне завдання, як розвиток образного мислення учнів, їх фантазії, уяви, почуття гармонії, естетичного смаку, нестандартного рішення виникаючих проблем, тобто йде розвиток художньо-конструкторських творчих здібностей особистості. Отже, найбільший інтерес являє собою метод синтезу, який забезпечує не тільки накопичення практичних умінь і навичок, але й глибоке розуміння специфіки мистецтва технічного моделювання, засвоєння знань з проєктування і розробки конструкції моделі одягу. Метод асоціації знаходить вираження на вищому, завершальному етапі навчання – у процесі виконання учнями творчих завдань [5, с. 15].

Форми й методи навчання конструкторській діяльності на уроках з технологій можуть бути різними. Вибір їх залежить від особистості вчителя, оскільки саме він реалізує заданий програмою зміст у спеціально організованому навчальному процесі, від контингенту учнів, бо саме на них спрямований педагогічний вплив, а також від умов функціонування педагогічного колективу.

Узагальнюючи все викладене вище, можна відмітити, що запропонована нами система навчання проєктуванню, та моделюванню одягу має в своїй основі:

1. безперервність, спадковість, доступність, які передбачають поступове, у відповідності до процесів інтелектуального, психологічного й фізіологічного розвитку учнів, знайомство з кожним етапом художньо-конструкторської діяльності в процесі розробки моделей одягу, поетапне формування творчих здібностей особистості, що опирається на її соціальний досвід, на одержанні раніше знання, вміння й навички, які цілеспрямовано підводять до нового ступеня засвоєння культурної спадщини одягу;

2. інтегрування, що передбачає зв'язок моделювання одягу з образотворчим мистецтвом, кресленням, мистецтвом дизайну, математикою, природознавством та ін., глибоко продуманий і чітко здійснюваний міжпредметний зв'язок збагачує й поглиблює знання, сприяє підвищенню якості навчання [4, с. 23].

Нами був проведений експеримент на базі ряду загальноосвітніх шкіл, який включав в себе всі проаналізовані чинники.

Провівши анкетування, інтерв'ювання ми визначили додаткові недоліки в подачі матеріалу з моделювання при розробці різноманітних форм

одягу. Далі було впроваджено в навчальний процес розроблену нами систему навчання.

Провівши цикл контрольних робіт, ми зробили висновок, що запропонована система навчання з основ конструювання, моделювання одягу істотно впливає на засвоєння знань учнів.

Висновки і перспективи подальших розвідок напрямку. В ході нашого дослідження ми проаналізували та визначили зміст навчального матеріалу з даного профілю, провели відбір навчального матеріалу та визначили орієнтовані об'єкти праці.

Слід окремо відзначити результати самостійності виконання учнями практичних робіт з розробок різноманітних форм моделей одягу. Учням було запропоновано самостійно проводити технічне моделювання та розробляти різноманітне оздоблення одягу.

Ведучою ідеєю нашого дослідження, яка апробована в процесі експерименту є те, що розвиток конструкторських знань учнів можливий та ефективно відбувається в умовах організації навчальної діяльності й багато в чому залежить від того, наскільки навчальний процес наближений до творчої праці.

Підсумок проведених вище досліджень дозволив нам проаналізувати знання і вміння учнів. Аналіз результатів контрольних робіт показав, що успішність учнів порівняно з попередньою стала набагато кращою.

Результати експериментального дослідження дозволяють нам зробити висновок про те, що ми змогли вирішити завдання, які були поставлені в нашому дослідженні.

Таким чином запропонована система організації конструкторської діяльності на уроках технологій при конструюванні, моделюванні одягу ефективна і сприяє розвитку здібностей тому, що працюючи з класом учитель може керувати й корегувати процес навчання учня, давати йому можливість виявити свої індивідуальні здібності й розвивати при цьому творчий потенціал кожного.

Експериментально доведено, що цього досягнути можна, коли в навчанні будуть широко застосовані проблемні ситуації, дослідницький метод, навчально-творчі завдання різного ступеня складності.

Дане дослідження є необхідним матеріалом для подальшого розгляду новітніх форм та методів навчання в процесі вивчення конструювання, моделювання швейних виробів на уроках технологій.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Боринець Н. І., Лещук Р. М. Трудове навчання. Банк ідей для творчих проєктів. 5-11 класи / упоряд.: Л. М. Рак. Київ: Шкільний світ, 2011. 106 с.
2. Васильєва І. В., Гайдук Л. М. Сучасні технології моделювання і художнього оздоблення одягу: навч. посіб. Київ: КНУТД, 2008. 132 с.
3. Вовк Ю. В., Славінська А. Л. Дослідження параметричних рядів конструкцій виточок жіночої спідниці. *Пробл. лег. і текстил. пром-сті України*. 2011. № 1 (17). С. 149-152.

4. Єжова О. В. Інформаційні технології у створенні швейних виробів. Кіровоград: ФОП Александрова М. В. 2015. 220с.

5. Зимогляд Н. С., Рябчиков М. Л. Проектування швейних виробів в моделях: [навч. посіб.] Х.: ЗЕБРА. 2011. 162 с.

6. Литвин В. Г., Степура А. О. Конструювання швейних виробів: підручник для ПТУ. Київ: Вікторія. 2008. 320 с.

7. Нечіпор С. В. Технологія виготовлення одягу: посібник для ПТУ.- 2-е вид., випр. і доповн. Луцьк. 2006. 405 с.

8. Славінська А. Л. Основи модульного проектування одягу: монографія. Хмельницький: ХНУ. 2007. 167 с.

9. Трудове навчання (для дівчат): підруч. для 6-го кл. загальноосвіт. навч. закладів. / І. Ю. Ходзицька (голова) та ін. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2014. 240 с.

REFERENCES

1. Borynets, N. I., Leshchuk, R. M. (2011). *Trudove navchannia. Bank idei dlia tvorchykh proektiv. 5-11 klasy* [Work training. Bank of ideas for creative projects. 5-11 grades]. Kyiv: Shkilnyi svit. 106 s. [in Ukrainian]
2. Vasyliieva, I. V., Haiduk, L. M. (2008). *Suchasni tekhnolohii modeliuvannia i khudozhnoho ozdoblennia odiahu* [Modern technologies of modeling and artistic decoration of clothes]. Kyiv: KNUITD. 132 s. [in Ukrainian]
3. Vovk, Yu. V., Slavinska, A. L. (2011). *Doslidzhennia parametrychnykh riadiv konstruktsii vytochok zhinochoi spidnytsi* [Research on parametric series of designs of tucks in a women's skirt]. *Probl. leh. i tekstyl. prom-sti Ukrainy*. 1 (No17), 149-152. [in Ukrainian]
4. Yezhova, O. V. (2015). *Informatsiini tekhnolohii u stvorenni shveinykh vyrobiv* [Information technologies in the creation of sewing products]. Kirovohrad: FOP Aleksandrova M.V. 220 s. [in Ukrainian]
5. Zymohliad, N. S., Riabchykov, M. L. (2011). *Proektuvannia shveinykh vyrobiv v modeliakh* [Design of sewing products in models]. Kh.: ZEBRA. 162 s. [in Ukrainian]
6. Lytvyn, V. H., Stepura, A. O. (2008). *Konstruiuvannia shveinykh vyrobiv* [Construction of sewing products]. Kyiv: Viktoriia. 320 s. [in Ukrainian]
7. Nechipor, S. V. (2006). *Tekhnolohiia vyhotovlennia odiahu* [Clothing manufacturing technology]. Luts'k. 405 s. [in Ukrainian]
8. Slavinska, A. L. (2007). *Osnovy modulnoho proektuvannia odiahu* [Basics of modular clothing design]. Khmelnytskyi: KhNU. 167 s. [in Ukrainian]
9. Yu. Khodzytska, (Ed) et al. (2014). *Trudove navchannia (dlia divchat)* [Work training (for girls)]. Kamianets-Podilskyi: Aksioma. 240 s. [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

ХОМЕНКО Людмила – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри технологічної освіти Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини.

Наукові інтереси: проектування одягу, розробка технологічних схем та методів обробки, аналіз систем моделювання та конструювання одягу, методика організації проєктної діяльності в галузі технологічної освіти.

БЕЗЛЮДНА Наталія – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки та освітнього менеджменту Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини.

Наукові інтереси: розробка теоретичних та практичних питань з професійної підготовки здобувачів вищої освіти, аналіз форм та методів методичних

прийомів навчання, дидактика школознавства, теорія виховання.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

KHOMENKO Liudmyla – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of Uman Pavlo Tychyna State Pedagogical University.

Scientific interests: clothing design, development of technological schemes and processing methods, analysis of clothing modeling and design systems, methods of organizing design activities in the field of technological education.

BEZLIUDNA Nataliia – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of Uman Pavlo Tychyna State Pedagogical University.

Scientific interests: development of theoretical and practical issues related to the professional training of students of higher education, analysis of forms and methods of teaching methods, didactics of school studies, theory of education.

Стаття надійшла до редакції 27.02.2025 р.

Стаття прийнята до друку 13.03.2025 р.

УДК 37.014.5:37.018.4

DOI: 10.36550/2415-7988-2025-1-218-262-269

ЧЕРНЕНКО Олександр –

кандидат педагогічних наук, доцент, докторант
Центральноукраїнського державного університету
імені Володимира Винниченка
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7012-1797>
e-mail: Chernenko_O.V.fp@gmx.com

ВИКОРИСТАННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ ОЦІНЮВАННЯ ДЛЯ ПОКРАЩЕННЯ ЯКОСТІ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ

Стаття присвячена дослідженню використання результатів оцінювання як інструменту підвищення якості освітнього процесу у ЗВО. У роботі акцентовано увагу на необхідності вдосконалення методик оцінювання знань, умінь і навичок студентів для забезпечення ефективності навчання та відповідності сучасним вимогам. Постановка проблеми ґрунтується на викликах вищої освіти, де якість підготовки фахівців залежить від здатності викладачів адаптувати навчальні програми до потреб суспільства й ринку праці. Автор наголошує, що оцінювання відіграє ключову роль у виявленні слабких місць у засвоєнні матеріалу, забезпеченні зворотного зв'язку та оновленні змісту дисциплін.

Метою статті є вивчення можливостей використання результатів оцінювання для підвищення якості освіти, обґрунтування їхньої ролі у вирішенні проблем навчання та розробка практичних рекомендацій для ЗВО. У дослідженні розглянуто методологічні аспекти педагогічного контролю, зокрема тривалість, системність, глибину розуміння та практичне застосування знань. Критерії оцінювання мають бути простими, гнучкими й об'єктивними, враховуючи специфіку фахових дисциплін. Автор аналізує систему ECTS як основу для оцінки результатів навчання, підкреслюючи її переваги (прозорість, гнучкість траєкторій) та недоліки (складність, нерівність застосування).

Виклад основного матеріалу включає аналіз шляхів використання результатів оцінювання: від виявлення проблемних тем до впровадження інноваційних методик викладання, таких як проєктне навчання чи кейс-метод. Запропоновано модульну структуру курсів для точного обліку навантаження (5 кредитів = 125–150 годин), а також методи аналізу даних оцінювання – кількісного (статистика) та якісного (вивчення робіт). Практичні підходи охоплюють індивідуалізацію навчання, удосконалення методик і перегляд програм на основі зворотного зв'язку від студентів.

Особливу увагу приділено оцінюванню якості освітніх програм під час акредитації, де враховуються їхня структура, зміст, відповідність стандартам і ресурсне забезпечення. Автор пропонує критерії для оцінки програм, які включають проєктування, практичну спрямованість, доступність і прозорість. Використання результатів оцінювання сприяє підвищенню конкурентоспроможності випускників, оптимізації ресурсів і стимулюванню інновацій.

Висновки підкреслюють, що систематичне застосування результатів оцінювання є невід'ємною частиною якісної освіти. Воно дозволяє адаптувати програми до сучасних реалій, вдосконалювати викладання та готувати фахівців, затребуваних на ринку праці. Успіх залежить від чіткості критеріїв, технологічної підтримки та готовності ЗВО до змін, що відкриває перспективи для подальшого розвитку вищої освіти в Україні.

Ключові слова: якість освіти, ECTS, освітня програма, навчання, ЗВО, критерії оцінювання, контроль навчання.

CHERNENKO Oleksandr –

Candidate of Pedagogical Sciences,
associate professor, doctoral student
of the Central Ukrainian Volodymyr Vinnichenko State University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7012-1797>
e-mail: Chernenko_O.V.fp@gmx.com

USING ASSESSMENT RESULTS TO IMPROVE THE QUALITY OF THE EDUCATIONAL PROCESS

The article is devoted to the study of using assessment results as a tool for enhancing the quality of the educational process in HEIs. It emphasizes the need to improve methods for evaluating students' knowledge, skills, and competencies to ensure effective learning and alignment with contemporary demands. The problem statement is rooted in the challenges of higher education, where the quality of specialist training hinges on instructors' ability to adapt educational programs to societal and labor market needs. The author highlights that assessment plays a pivotal role in identifying weaknesses in material mastery, providing feedback, and updating course content.

The purpose of the article is to explore the potential of using assessment results to improve educational quality, substantiate their role in addressing learning challenges, and develop practical recommendations for HEIs. The study examines methodological aspects of pedagogical control, including its duration, consistency, depth of understanding, and practical application of knowledge. Assessment criteria should be simple, flexible, and objective, taking into account the specifics of professional disciplines. The author analyzes the ECTS system as

a foundation for evaluating learning outcomes, noting its advantages (transparency, flexibility of trajectories) and shortcomings (complexity, inconsistent application).

The main content includes an analysis of ways to utilize assessment results: from identifying problematic topics to implementing innovative teaching methods such as project-based learning or the case method. A modular course structure is proposed for precise workload accounting (5 credits = 125–150 hours), alongside quantitative (statistical) and qualitative (work analysis) methods for evaluating data. Practical approaches encompass individualizing learning, refining teaching methods, and revising programs based on student feedback.

Special attention is given to evaluating the quality of educational programs during accreditation, considering their structure, content, compliance with standards, and resource provision. The author suggests criteria for program assessment, including design, practical orientation, accessibility, and transparency. Leveraging assessment results enhances graduates' competitiveness, optimizes resources, and fosters innovation.

The conclusions underscore that the systematic use of assessment results is integral to quality education. It enables program adaptation to modern realities, improves teaching practices, and prepares specialists in demand on the labor market. Success depends on clear criteria, technological support, and HEIs' readiness for change, opening prospects for the further development of higher education in Ukraine.

Key words: quality of education, ECTS, educational program, learning, HEI, assessment criterion, learning control.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Вища освіта потребує від викладачів постійного пошуку ефективних методів і засобів підвищення якості навчання. Не останню роль у цьому процесі відіграє методика оцінювання здобутих знань, вмінь та навичок студентами ЗВО, оскільки саме від оцінювання залежить формування стратегії удосконалення якості освітнього процесу. Вибір шкали оцінювання результатів професійної підготовки має враховувати фахові компетентності майбутніх спеціалістів, що передбачені стандартами вищої освіти. Оцінювання має бути простим, гнучким, об'єктивним. На практиці, використання результатів оцінювання дає змогу викладачам виявляти проблемні аспекти у засвоєнні навчальних дисциплін студентами та адаптувати існуючі навчальні програми до потреб сьогодення.

Необхідність використання результатів оцінювання студентів у ЗВО є базою для підвищення якості освітнього процесу, що пояснюється методологічно-педагогічними причинами. По-перше, аналізування динаміки успішності студентів дозволяє виявляти слабкі місця в засвоєнні навчального матеріалу з конкретних дисциплін. Наприклад, низькі бали з певної теми можуть вказувати на її складність, неефективність викладання, у наслідок чого, викладачам необхідно вчасно скоригувати методи чи зміст. По-друге, результати оцінювання забезпечують зворотний зв'язок як для студентів, які можуть зрозуміти свої помилки на практичних заняттях, так і для викладачів, які отримують інформацію про результативність своєї педагогічної праці, що сприяє вдосконаленню дидактичних технологій. По-третє, моніторинг даних оцінювання допомагає адаптувати навчальні програми з конкретних фахових дисциплін до сучасних реалій життя, тим самим оновлюючи застарілий матеріал, трансформували його у відповідності до потреб роботодавців.

Отже, розглянемо можливі шляхи використання результатів оцінювання як інструменту підвищення якості вищої освіти, а також сформуємо практичні рекомендації щодо їхнього впровадження у ЗВО.

Мета статті – вивчити можливості використання результатів оцінювання студентів у ЗВО як інструменту для підвищення якості освітнього процесу, обґрунтувати їхню роль у виявленні проблем навчання, забезпеченні зворотного зв'язку, адаптації навчальних програм до сучасних

вимог роботодавців, а також, на основі цього, запропонувати науково-практичні підходи щодо їхнього впровадження з метою удосконалення дидактики вищої школи.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Особливості оцінювання знань студентів та покращення якості освітнього процесу були предметом досліджень українських вчених: О. В. Бондаренко, Т. О. Вакуленко, Ю. О. Жук, Т. І. Коваленко, В. Г. Кремень, В. І. Луговий, Н. В. Морзе, В. М. Новіков, О. В. Співаковський, М. М. Фіцула та інші. Вибір і порівняння методик оцінювання, розробка освітніх програм відображені у працях таких зарубіжних вчених, як: П. Дж. Блек, Д. Віліам, К. ДеЛука, Л. М. Ерл, Д. А. Клінгер, Р. Дж. Стігінс, Дж. А. С. Хетті, А. Шляйхер та інші.

Проте, можливості використання результатів оцінювання для покращення якості освітнього процесу були недостатньо вивчені, що зумовлює подальші науково-методологічні пошуки з даної проблеми.

Виклад основного матеріалу дослідження. При оцінюванні рівня засвоєння студентами ЗВО різноманітних предметів потрібно брати до уваги кілька важливих науково-методичних правил: по-перше, тривалість і системність педагогічного контролю; по-друге, глибину розуміння взаємозв'язків між явищами, законами й принципами дисципліни; по-третє, здатність застосовувати здобуті теоретичні знання на практиці під час виконання завдань, самостійність у обґрунтуванні власних думок. Критерії оцінювання мають ґрунтуватися на загальних педагогічних принципах вищої школи, враховуючи при цьому унікальні особливості кожної навчальної дисципліни відповідного циклу професійної підготовки фахівців. Проте, через специфіку фахових дисциплін створення єдиних універсальних критеріїв оцінювання компетентностей студентів залишається складним завданням, що потребує подальшого наукового переосмислення.

О. В. Оніпко наголошує, що «реформування вітчизняної системи освіти, адаптація її до умов соціально орієнтованої економіки, трансформація та інтеграція її до європейського та світового співтовариства, реалізація програми навчання протягом усього життя, а особливо аналіз сучасного стану оцінювання знань і вмінь студентів гостро поставили проблему поліпшення якості педагогічного оцінювання» [8]. Охарактеризуємо

сутність наукової категорії «оцінювання знань» учасників навчального процесу.

«Оцінка (за визначенням С. С. Марчук) – виражене в умовних знаках (балах) і в оціночних судженнях учителя ступеня засвоєння учнями знань, умінь і навичок відповідно до навчальних шкільних програм» [7, с. 176].

В. Бахрушин вказує, «критерій оцінювання – це певне правило, за яким ми приймаємо рішення про відповідність чи невідповідність оцінюваного об'єкта встановленим вимогам, його зарахування до певного класу за якістю вищої освіти тощо. Тому він повинен являти собою не просто опис деякого показника або його розрахункову формулу. Він також має задавати множину допустимих або недопустимих (у цілому або для кожного класу) значень цього показника. Найчастіше з цією метою вказують граничні (мінімальні чи максимальні) значення, діапазони допустимих значень або оптимальні значення показників» [1].

У вищій школі методика оцінювання знань, умінь та навичок здобувачів освіти ґрунтується на шкалі ECTS, що застосовується у всіх країнах ЄС.

У Законі України «Про вищу освіту» від 1 липня 2014 року № 1556-VII, стаття 1. п. 9 викладено тлумачення: «Європейська кредитна трансферно-накопичувальна система (ECTS) – система трансферу і накопичення кредитів, що використовується в Європейському просторі вищої освіти з метою надання, визнання, підтвердження кваліфікацій та освітніх компонентів і сприяє академічній мобільності здобувачів вищої освіти» [9].

«Шкала оцінювання ECTS / ЄКТС базується на обсязі роботи, яку студент має виконати для досягнення певних результатів. Це знання, розуміння та вміння, які студент повинен засвоїти після завершення модуля або курсу. І кредитна система допомагає університетам в різних країнах зрозуміти, наскільки добре студент справляється зі своїми навчальними обов'язками. Один академічний рік зазвичай дорівнює 60 кредитам ECTS (приблизно 1500–1800 годин роботи студента). Кожен курс або модуль має свою власну кількість кредитів, яка відображає його вагу в загальній програмі. Система дозволяє студентам самостійно обирати свою освітню траєкторію, наприклад, визначати, в якій послідовності вивчати ті чи інші дисципліни, а також впливати на тривалість навчання. Кредити присуджуються студентам тільки після успішного завершення курсу або модуля, що передбачає здачу всіх необхідних екзаменів та інших форм контролю. Також кредити ЄКТС, залежно від вишу, часто зараховуються при проходженні практики: тоді студентам потрібно показати, що у процесі вони здобули певні навички або знання та здатні використовувати їх в умовах реального світу» [4].

«Для оцінювання якості впровадження ЄКТС можна скористатись такими показниками: а) освітні компоненти виражаються через відповідні результати навчання, а чітка інформація щодо їх рівня, кредитів, реалізації та оцінювання є доступною; б) навчання може бути завершено протягом офіційно визначеного часу (тобто навчальне навантаження, пов'язане з навчальним роком, семестром, триместром або окремим компонентом курсу, є реалістичним); в) щорічний моніторинг відстежує будь-які зміни в структурі освітніх досягнень та отриманих результатів, після чого виконується відповідний перегляд; г) студентам надається детальна інформація та поради, завдяки чому вони можуть дотримуватись послідовності виконання освітньої програми, використовувати можливості гнучких навчальних траєкторій і вибирати освітні компоненти відповідного рівня для своєї кваліфікації; д) студентів негайно повідомляють про їхні результати» [5].

«Однак, кредитна система також має деякі недоліки: а) може бути складною для розуміння та використання, особливо для тих студентів та викладачів, які стикаються з нею вперше; б) може сприяти надмірному навантаженню на студентів, оскільки вимагає від них великої кількості самостійної роботи та вивчення матеріалу; в) не всі університети та країни використовують систему ЄКТС однаково, що може призвести до нерівності в оцінюванні та визнанні навчальних досягнень» [4].

На основі загальноприйнятих у ЗВО підходів до оцінювання, вважаємо за важливе наголосити на важливості розробки на кожній кафедрі або циклової комісії у ЗВО критеріїв оцінювання для кожної дисципліни, які б враховували її специфіку. Такі критерії повинні охоплювати: 1) рівень осмислення теоретичних положень змісту дисципліни; 2) ступінь опанування матеріалу; 3) ознайомлення з сучасною спеціалізованою літературою; 4) здатність застосовувати теорію на практиці, включаючи розв'язання задач, вправ, завдань, тестів і використання комп'ютерних технологій; 5) знання історичного контексту науки, що лежить в основі дисципліни; 6) логічність, структурованість і переконливість викладу різних думок. Чітко визначені критерії оцінювання знань сприятимуть формуванню творчого підходу до навчання, сприятимуть розвитку талантів у студентів. Вибір диференційованої шкали оцінювання по ECTS студентів сприяє більш об'єктивному визначенню засвоєного ними рівня знань, умінь, навичок, компетентностей, які передбачені навчальними програмами дисциплін та стандартами вищої освіти, положеннями затвердженими МОН України (див. табл. 1).

Таблиця 1.

Оцінювання за школою та критеріями ECTS

Сума балів	Оцінка ЄКТС	Національна шкала	Контрольні заходи	Критерії оцінювання
1	2	3	4	5
90–100	A	відмінно	Контрольні заходи виконані	Оцінюється завдання, що містить відповіді, в яких навчальний матеріал відтворюється в повному обсязі.

			лише незначною кількістю помилок	3	відповідь правильна, обґрунтована, логічна, містить аналіз і систематизацію, зроблені аргументовані висновки. Студент активно працює протягом усього курсу і показує при цьому глибоке оволодіння лекційним матеріалом, здатний висловити власне ставлення до альтернативних міркувань з конкретної проблеми, проявляє вміння самостійно та аргументовано викладати матеріал.
82–89	B	добре	Контрольні заходи виконані вище середнього рівня з кількома помилками		Оцінюється завдання, в якому відтворюється значна частина навчального матеріалу з високим рівнем розуміння. Студент демонструє знання ключових положень дисципліни, вміє їх пояснити та частково аналізувати, робить логічні висновки. Практичні завдання виконані правильно, але переважно за типовими алгоритмами, без значної ініціативи у розробці власних підходів.
75–81	C	добре	Контрольні заходи виконані вірно з певною кількістю суттєвих помилок		Студент засвоїв основні положення дисципліни, може їх викласти, однак аналіз і висновки поверхневі або недостатньо обґрунтовані. Участь у заняттях середня, відповіді повні лише частково, допускаються суттєвіші помилки чи неточності, які потребують виправлення.
64–74	D	задовільно	Контрольні заходи виконані непогано, але зі значними помилками		Студент має загальне уявлення про тему, але розуміння поверхневе, аналіз слабкий або відсутній. Участь у заняттях пасивна, відповіді неповні, допускаються грубі помилки в теоретичній частині, які не критичні для загального розуміння.
60–63	E	задовільно	Виконання контрольних заходів задовольняє мінімальним критеріям		Активність на заняттях мінімальна, відповіді фрагментарні, допускаються значні помилки, які ускладнюють розуміння. Практичні завдання виконані на базовому рівні з помітними недоліками, але відповідають мінімальним вимогам.
35–59	FX	незадовільно можливістю повторного складання	Студенту надається можливість скласти повторну перездачу предмету	3	Студент не засвоїв основну суть матеріалу, відповіді хаотичні, з грубими помилками, аналіз і висновки відсутні. Практичні завдання виконані частково або з суттєвими помилками, що унеможливають їх зарахування без доопрацювання.
0–34	F	незадовільно обов'язковим повторним вивченням дисципліни	Студент повинен повторно освоювати навчальний матеріал дисципліни (модуля)	3	Оцінюється невиконане завдання або відповіді, що не демонструють жодного розуміння матеріалу. Знання студента фрагментарні або відсутні, виклад безсистемний, з критичними помилками, що свідчать про повне нерозуміння теми. Практичні завдання не виконані.

*уточнено автором на основі праць: [5; 6].

Якість підготовки фахівців у вищій школі великою мірою залежить від своєчасної педагогічної діагностики досягнень студентів. Оскільки, без розуміння глибини засвоєння навчального матеріалу, темпів прогресу та індивідуальних здібностей кожного студента, викладачеві неможливо забезпечити найкращі педагогічні умови формування необхідного рівня знань, вмінь, навичок. У цьому контексті педагогічна діагностика має: по-перше, спиратися на аналіз сутності її показників оцінки; по-друге, відповідати принципам організації контрольних заходів; по-третє, застосовувати ефективні методи й засоби, набуваючи системного, комплексного та результативного характеру; по-четверте, охоплювати не лише студентів, а й викладачів і адміністрацію ЗВО, що забезпечує системний підхід до удосконалення освітнього процесу.

Щоб гарантувати точний облік навчального навантаження студентів к навчальних предметів, пропонується виконувати наступні дії:

1. Запровадження навчальних змістовних модулів. Модуль – це складова частина навчального курсу, яка має чітко визначену спрямованість на досягнення цілей, із зазначенням технологій

навчання, обсягу навантаження, процедур оцінювання, критеріїв успішності, тривалості навчання та специфіки взаємодії між студентами й викладачами. При використанні модульної системи кожен курсовий блок має фіксований обсяг навантаження, наприклад, 5 кредитів (або число, кратне цій величині). Завдання формуються з урахуванням очікуваних результатів навчання та часу (у робочих годинах), необхідного студентові для їх виконання. Так, модуль на 5 кредитів передбачає від 125 до 150 годин роботи студента.

2. Щоб зрозуміти, скільки роботи в студентів за тиждень, місяць чи рік, викладачі розбирають кожен модуль, враховуючи, скільки часу йде на лекції, семінари, лабораторні чи практику, самостійне читання книжок, написання статей, підготовку до іспитів чи презентацій, і планують так, щоб годин вистачило на всі кредити.

3. Перевіряють, чи правильно порахували навантаження, просто питаючи студентів, що вони думають про обсяг роботи – це може бути розмова під час семестру чи анкета після курсу, щоб дізнатися, чи все реально встигнути.

4. Після проведення описування студентів чи змін у курсі видно, що навантаження замале чи

завелике, тоді його коригують – додають або прибирають завдання, міняють типи занять, щоб усе відповідало тому, скільки студенти реально можуть зробити за відведений час.

Важливо уточнити деякі особливості методики оцінювання по ECTS.

«У вишах України кредитна система ECTS працює наступним чином: один кредит – це 30 академічних годин по 40 хвилин, що дорівнює 20 звичайним годинам. Студент-бакалавр у середньому бере 60 кредитів за рік. Щоб закінчити навчання на молодшого бакалавра, треба зібрати 120 кредитів, а це два роки. Для повного бакалаврського диплома потрібно вже від 180 до 240 кредитів – тобто три-чотири роки, залежно від програми. Магістратура вимагає 90–120 кредитів, що займає півтора-два роки навчання» [4].

Для дисциплін, що завершуються іспитом, застосовується єдина система оцінювання: 60% підсумкової оцінки формується за результатами роботи протягом семестру (максимально можлива кількість балів за семестр становить 60), а 40% залежить від результатів іспиту. Специфіка оцінювання може варіюватися залежно від особливостей кожної дисципліни. У деяких випадках бали за окремі завдання, лабораторні роботи та контрольні заходи розподіляються таким чином, щоб їхня сума безпосередньо дорівнювала 60. В інших випадках нараховується максимум 100 балів, які потім коригуються множителем 0,6 для визначення семестрової складової. Іспит, як правило, складається з практичної та теоретичної частин, кожна з яких оцінюється максимум у 20 балів. Зазвичай для успішного завершення дисципліни необхідно набрати щонайменше 60% від максимальної оцінки за кожне завдання протягом семестру, хоча окремі викладачі можуть не враховувати цю умову за умови досягнення загального мінімального прохідного балу. На іспиті, однак, стандартно вимагається набрати не менше 60% балів за кожну частину (практичну та теоретичну), хоча винятки трапляються вкрай рідко.

Давайте розберемо, як аналізувати результати оцінювання, щоб вони реально допомагали покращувати навчання. Щоб оцінки стали чимось більшим, ніж просто цифрами, їх треба регулярно збирати й розбирати по полицках. Спершу важливо визначитися, за якими правилами оцінювати, щоб усе було зрозуміло студентам і викладачам – наприклад, скласти рубрики, де чітко написано, що має знати чи вміти студент, щоб не гадати, наскільки оцінка справедлива. Для проведення аналізу необхідно поразувати щось конкретне, типу середнього балу чи розкиду оцінок, щоб побачити, як справи в групі загалом, а потім уважно подивитися на письмові роботи, відповіді на іспитах чи відгуки студентів, щоб зрозуміти, де саме їм важко. Сьогодні це робити легше завдяки технологіям – електронні платформи типу LMS самі збирають дані, проводять тести он-лайн і видають готові звіти, тож викладач може швидко помітити проблему й підправити план занять чи спосіб пояснення.

Виникає питання, як отримані результати

використати в педагогічній практиці? Викладач має розуміти, що якщо комусь із студентів не дається засвоїти конкретну тему, можна додати заняття, пояснити простіше чи дати матеріали, які підійдуть саме невстигаючим здобувачам освіти. Розглянемо інший випадок, наприклад, якщо оцінки показують, що лекції не дуже цікаві, викладач може спробувати пожвавити навчальний матеріал – додати розбір кейсів, дискусії чи проекти, щоб студенти не просто слухали, а розуміли й брали активну участь. Ще оцінки можуть підказати, чи не пора оновити програму – якщо з року в рік на одних і тих самих темах усі студенти «плавають», може, вони застаріли чи занадто складні, і варто щось прибрати, додати актуальне або перенести на інший курс. Але є нюанси: якщо оцінки викладачі виставляють в журналах «для галочки» чи несправедливо, то й проведений аналіз успішності буде фіктивним, інколи буває, що студенти женуться за балами, а не за розумінням, і це вже ми говоримо не про справжнє навчання. До того ж, у викладачів не завжди вистачає часу чи сил розбиратися з купою даних, особливо коли група студентів велика чи графік щільний, за таких умов, допомогли б або адміністрація, або автоматизовані комп'ютерні системи. Загалом, якщо правильно працювати з результатами оцінювання, це дієвий спосіб знайти слабкі місця, покращити навчальний матеріал та методику викладання, зробити програми більш сучасними, але для цього потрібні зрозумілі правила, сучасні інструменти й бажання щось міняти. У майбутньому було б добре придумати підходи, які працювали б для різних предметів і вишів, щоб усе це стало ще зручніше.

Є. Булах, О. П. Волосовець та М. Р. Мруга вказують, що «незважаючи на технічні труднощі із запровадження інноваційної системи оцінювання та окремі поточні недоліки, що корегуються в процесі постійного аналізу та забезпечення якості системи, можна вважати, що свої функції система оцінювання виконує, успішно підтримуючи реалізацію експериментального навчального плану за принципами Болонської декларації» [2].

Водночас, ефективність цієї системи значною мірою залежить від якості самих освітніх програм, які є основою навчального процесу в ЗВО. Таким чином, виникає необхідність детального розгляду особливостей оцінювання якості цих програм, що відіграють ключову роль у досягненні цілей освіти.

Розглянемо особливості оцінювання якості освітніх програм для ЗВО.

У Законі України «Про освіту» від 5 вересня 2017 року 2145-VIII стаття 1, п. 19 викладено: «Освітня програма – єдиний комплекс освітніх компонентів (предметів вивчення, дисциплін, індивідуальних завдань, контрольних заходів тощо), спланованих і організованих для досягнення визначених результатів навчання» [11].

«При акредитації оцінюється якість освітньої програми та процес її реалізації. Освітня програма може переглядатися та вдосконалюватися; достатність ресурсів має визначатися, виходячи з можливості їх використання зараз і в майбутньому. Відповідність Критеріям визначається станом на

момент проведення акредитаційної експертизи; події, що передували акредитації, реалістична оцінка перспектив є важливим контекстом, який дозволяє встановити, чи спроможний ЗВО забезпечити сталість у реалізації освітньої програми» [12, с. 7].

«Рекомендації щодо застосування Критеріїв оцінювання якості освітньої програми» були розроблені на основі «Методичних рекомендацій для експертів Національного агентства щодо застосування Критеріїв оцінювання якості освітньої програми» (див. табл. 2) з використанням матеріалів «Порадника щодо заповнення відомостей самооцінювання освітньої програми» (для закладів вищої освіти, 2019). Рекомендації містять інформацію стосовно відповідності освітньої діяльності Критеріям оцінювання якості освітньої програми з урахуванням річного досвіду застосування акредитаційних процедур в рамках підходів ESG-2015, пропозицій галузевих експертних рад та освітніх експертів. Оцінювання критеріїв будується на голістичному (цілісному) підході. Це означає, що судження про рівень відповідності певному Критерію експерти формулюють, беручи до уваги всю цілісність встановлених фактів та їх контексту» [12, с. 5].

Таблиця 2.

Критерії оцінювання якості освітньої програми (національна та ECTS)

Назва критерію	Характеристика (спрощено)
1	2
Критерій 1. Проксування освітньої програми	
1.1. Досягнення результатів навчання	Програма відповідає стандартам вищої освіти за спеціальністю та рівнем.
1.2. Врахування професійних стандартів	Зміст програми відповідає професійним стандартам (якщо вони є).
1.3. Чітка мета програми	Мета програми відповідає місії та стратегії закладу.
1.4. Потреби заінтересованих сторін	Мета та результати враховують інтереси заінтересованих сторін.
1.5. Тенденції розвитку	Мета та результати враховують науку, ринок праці, регіональний контекст і досвід програм.
Критерій 2. Структура та зміст	
2.1. Обсяг програми	Обсяг у кредитах ECTS відповідає законодавству та стандартам.
2.2. Логічна структура	Зміст структурований, компоненти пов'язані та ведуть до мети.
2.3. Відповідність спеціальності	Зміст відповідає предметній області спеціальності.
2.4. Індивідуальна траєкторія	Програма дозволяє вибір дисциплін для індивідуального навчання.
2.5. Практична підготовка	Програма включає практику для професійних компетентностей.
2.6. Соціальні навички	Програма розвиває соціальні навички студентів.
2.7. Обсяг компонентів	Обсяг компонентів у кредитах відповідає навантаженню та результатам.
2.8. Практико-орієнтованість	Структура підтримує практичну спрямованість або дуальну освіту.
2.9. Сталий розвиток	Програма розвиває компетентності для цілей сталого розвитку до 2030.
Критерій 3. Доступ та визнання	
3.1. Правила прийому	Правила чіткі, зрозумілі, без

	дискримінації, оприлюднені.
3.2. Особливості програми	Правила враховують специфіку програми.
3.3. Визнання результатів	Визнаються результати з інших програм, зокрема академічної мобільності.
3.4. Неформальна освіта	Визнаються результати неформальної/інформальної освіти.
Критерій 4. Навчання і викладання	
4.1. Освітній процес	Процес відповідає законодавству, підтримує студентоцентризованість і свободу.
4.2. Інформація для учасників	Учасники отримують чітку інформацію про цілі, зміст і оцінювання.
4.3. Поєднання навчання і досліджень	Навчання пов'язане з дослідженнями відповідно до рівня та мети.
4.4. Оновлення змісту	Викладачі оновлюють зміст на основі науки та практик.
4.5. Інтернаціоналізація	Навчання і дослідження сприяють інтернаціоналізації.
Критерій 5. Контроль та доброчесність	
5.1. Оцінювання студентів	Критерії чіткі, зрозумілі, оприлюднені заздалегідь.
5.2. Кваліфікаційний іспит	Результати підтверджуються державним іспитом (де є).
5.3. Правила контролю	Правила чіткі, доступні, забезпечують об'єктивність і оскарження.
5.4. Академічна доброчесність	Є політика доброчесності, якої дотримуються усі.
Критерій 6. Людські ресурси	
6.1. Кваліфікація викладачів	Викладачі компетентні для реалізації програми.
6.2. Відбір викладачів	Процедури прозорі, недискримінаційні, ефективні.
6.3. Залучення роботодавців	Роботодавці та практики беруть участь у процесі.
6.4. Професійний розвиток	ЗВО підтримує розвиток викладачів.
Критерій 7. Освітнє середовище	
7.1. Ресурси	Ресурси забезпечують досягнення мети програми.
7.2. Доступ до інфраструктури	Учасники мають доступ до потрібних ресурсів.
7.3. Безпечне середовище	Середовище безпечне для здоров'я студентів.
7.4. Підтримка студентів	Є різноманітна підтримка для студентів.
7.5. Особливі потреби	Умови для осіб з особливими потребами достатні.
7.6. Антикорупція та безпека	Є політики проти корупції, дискримінації, цькування.
Критерій 8. Забезпечення якості	
8.1. Процедури якості	ЗВО розробляє, моніторить і переглядає програму.
8.2. Залучення студентів	Студенти беруть участь у перегляді програми.
8.3. Залучення роботодавців	Роботодавці беруть участь у перегляді програми.
8.4. Кар'єра випускників	Аналізується кар'єрний шлях випускників.
8.5. Реагування на моніторинг	Якість реагує на результати моніторингу.
8.6. Зовнішня якість	Враховуються рекомендації попередніх акредитацій.
8.7. Культура якості	Формується культура якості в ЗВО.
Критерій 9. Прозорість	
9.1. Правила для учасників	Правила чіткі, доступні, їх дотримуються.
9.2. Оприлюднення проекту	Проект програми оприлюднюється для обговорення.
9.3. Інформація про програму	Точна інформація про програму доступна на сайті.
Критерій 10. Навчання через дослідження	

10.1. Підготовка аспірантів	Програма готує до вирішення комплексних проблем.
10.2. Дослідження аспірантів	Діяльність відповідає науковому напрямку керівників.
10.3. Спеціалізовані ради	ЗВО може формувати ради для атестації.
10.4. Підтримка досліджень	Є ресурси та можливості для досліджень аспірантів.
10.5. Міжнародна спільнота	Аспіранти залучаються до міжнародної діяльності.
10.6. Діяльність керівників	Керівники активно досліджують і публікують.
10.7. Доброчесність	Забезпечується доброчесність керівників і аспірантів.

Джерело: спрощено та узагальнено автором на основі [3; 10; 12].

Моніторинг якості освітньої програми є важливим управлінським процесом, який забезпечує відповідність стандартам вищої освіти в Україні:

1. Оцінювання якості освітньої програми є діагностичним інструментом реалізації принципів Болонського процесу, завдяки чому забезпечується прозорість, порівнянність результатів, узгодженість зі стандартам європейського освітнього простору тощо.

2. Систематичне оцінювання програм дозволяє адаптувати їх до вимог роботодавців, здійснюючи підготовку випускників із базовими практичними навичками роботи.

3. Завдяки оцінюванню якості вдається перевірити забезпеченість ресурсами та оцінити якість інфраструктури ЗВО.

4. Оцінювання допомагає виявляти недоліки в навчальному процесі, усунути неузгодженість теорії та практики тим самими вдосконалювати програму дисципліни на основі отриманих даних.

5. Якісне оцінювання забезпечує підвзвітність ЗВО перед стейкхолдерами, підвищуючи довіру до закладу через об'єктивний аналіз.

6. Активно стимулює впроваджувати інновації в освіті (комп'ютерні технології, активні методи навчання, проектні методики).

У зв'язку з цим, необхідність оцінювання якості освітньої програми у ЗВО пояснюється її роллю у забезпеченні відповідності міжнародним стандартам, підвищенні фахової компетентності випускників, зростання професійної мобільності, оптимізації ресурсів, усуненні недоліків викладання, прозорості перед стейкхолдерами, стимулюванні впровадженні інновацій, активізації наукових досліджень профільних кафедр. Без регулярного оцінювання ЗВО не зможуть гарантувати високий рівень підготовки фахівців. Крім того, оцінювання освітніх програм є вимогою акредитації системи забезпечення якості вищої освіти.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Огляд теоретичних положень і практичних підходів, представлених у статті, підкреслює багатогранну роль оцінювання у вдосконаленні навчального процесу згідно сучасних вимог. Встановлено, що використання результатів оцінювання при вивченні професійно-орієнтованих дисциплін є основою для підвищення якості освіти, оскільки дає можливість викладачам

виявляти труднощі у засвоєнні студентами навчального матеріалу, а у разі необхідності, своєчасно коригувати методи викладання чи зміст дисциплін. Обґрунтовано, що система ECTS у вищій школі сприяє стандартизації освіти, полегшує мобільність студентів між ЗВО, дозволяє гнучко накопичувати освітні кредити. Процес оцінювання виконує не лише функцію перевірки знань, але й забезпечує зворотний зв'язок, тим самим сприяє вдосконаленню викладацьких методів з врахуванням потреб студентів.

Аналіз навчальних програм проводиться, для того щоб гарантувати їх відповідність вимогам роботодавців та новим технологіям. Контроль якості вимагає періодично корегувати зміст дисциплін, замінюючи застарілі чи нецікаві теми фаховими компетентностями, що покращує підготовку студентів до роботи, мотивує викладачів застосовувати інноваційні підходи та оновлювати матеріал лекцій. Оцінка програм набуває особливого значення в процесі входження до європейського освітнього простору, де пріоритет надається практичній цінності знань і гнучкості навчання. Модульна структура навчальних курсів допомагає збалансувати навчальне навантаження учасників освітнього процесу.

Окрім вищевикладеного, варто визначити основні процедури проходження акредитації освітніх програм та запропонувати шляхи їх покращення, що може послугувати перспективами майбутніх досліджень.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

- Бахрушин В. Показники та критерії оцінювання вищих навчальних закладів. *Освітня політика*. Портал громадських експертів. 2014. URL: <http://education-ua.org/ua/articles/189-pokazniki-ta-kriteriji-otsinyuvannya-vishchikh-navv%20chalnikh-zakladiv>.
- Булах І. Є., Волосовець О. П., Мруга М. Р. Проблеми оцінювання знань студентів у контексті вимог Болонської декларації. *Медична освіта*. 2011. № 2. С. 20–22.
- Бутенко А., Денискіна Г., Єременко О., Книш О., Сімшаг І., Требенко О. Роз'яснення щодо застосування Критеріїв оцінювання якості освітньої програми : методичний посібник [Електронне видання]. Київ : Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти, 2024. 127 с.
- Васильченко С. Що таке ЕКТС та як працює система навчальних кредитів в Україні та світі. Happy Monday. URL: [https://happymonday.ua/shho-take-ects](https://happymonday.ua/shho-take-ectshttps://happymonday.ua/shho-take-ects).
- Європейська кредитна трансферно-накопичувальна система. Довідник користувача. URL: <https://kpi.ua/files/ECTS.pdf>.
- Козлова Г. М. Методика викладання у вищій школі : навчальний посібник. Одеса : ОНЕУ, ротапринт, 2014. 200 с.
- Марчук С. С. Науково-теоретичні аспекти контролю і оцінювання навчальної успішності учнів. *Вісник Запорізького національного університету*. 2008. № 1. С. 170–176.
- Онїпко О. В. Оцінювання за шкалою ects: чи здатне воно задовольнити запити української вищої освіти? *Науково-практичний журнал «Наука і освіта»* 2009. № 7. URL: https://scienceandeducation.pdpu.edu.ua/doc/2009/7_2009/45.pdf.pdf.

9. Про вищу освіту : Закон України від 1 липня 2014 року № 1556-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>.

10. Про затвердження Положення про акредитацію освітніх програм, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти : Наказ МОН України від 15.05.2024 р. № 686. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1013-24#Text>.

11. Про освіту : Закон України від 5 вересня 2017 року № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>.

12. Рекомендації щодо застосування критеріїв оцінювання якості освітньої програми. Затверджено НАЗЯВО від 17 листопада 2020 року. Київ : ТОВ «Український освітнянський видавничий центр «Оріон». 2020. 66 с.

REFERENCES

1. Bahrushyn, V. (2014). Pokaznyky ta kryterii otsinyuvannya vyshchikh navchalnykh zakladiv [Indicators and criteria for evaluating higher education institutions]. Osvitnya polityka. Portal hromadskykh ekspertiv. URL: <http://education-ua.org/ua/articles/189-pokazniki-ta-kriteriji-otsinyuvannya-vishchikh-nav%20chalnykh-zakladiv>. [in Ukrainian]

2. Bulah, I. Ye., Volosovets, O. P., & Mruha, M. R. (2011). Problemy otsinyuvannya znan studentiv u konteksti vymoh Bolonskoyi deklaratsiyi [Problems of assessing students' knowledge in the context of the Bologna Declaration requirements]. Medychna osvita, (2), 20–22. [in Ukrainian]

3. Butenko, A., Denyskina, H., Yermenko, O., Knysh, O., Simshah, I., & Trebenko, O. (2024). Roz'yasnennya shchodo zastosuvannya Kryteriiv otsinyuvannya yakosti osvitnoyi prohramy: Metodychnyi posibnyk [Clarifications on the application of criteria for evaluating the quality of an educational program: Methodological guide] [Electronic edition]. Kyiv: Natsionalne ahentstvo iz zabezpechennya yakosti vyshchoyi osvity. [in Ukrainian]

4. Vasylenko, S. Shcho take YeKTS ta yak pratsyuye systema navchalnykh kredyiv v Ukraini ta sviti [What is ECTS and how does the credit system work in Ukraine and the world]. Happy Monday. Retrieved from <https://happy monday.ua/shho-take-ects>. [in Ukrainian]

5. Yevropeyska kredytna transferno-nakopychuvalna systema. Dovidnyk korystuvacha [European Credit Transfer and Accumulation System. User's guide]. Retrieved from <https://kpi.ua/files/ECTS.pdf>. [in Ukrainian]

6. Kozlova, H. M. (2014). Metodyka vykladannya u vyshchii shkoli: Navchalnyi posibnyk [Teaching methodology in higher education: Textbook]. Odesa: ONEY, rotaprynt. [in Ukrainian]

7. Marchuk, S. S. (2008). Naukovo-teoretychni aspekty kontrolyu i otsinyuvannya navchalnoyi uspishnosti uchniv [Scientific-theoretical aspects of monitoring and evaluating students' academic performance]. Visnyk Zaporizkoho natsionalnoho universytetu, (1), 170–176. [in Ukrainian]

8. Onipko, O. V. (2009). Otsinyuvannya za shkaloyu ECTS: Chy zdatne vono zadovolnyty zapytu ukrayinskoyi vyshchoyi osvity? [Assessment according to the ECTS scale: Can it meet the demands of Ukrainian higher education?]. Naukovo-praktychnyi zhurnal “Nauka i osvita”, (7). URL: https://scienceandeducation.pdpu.edu.ua/doc/2009/7_2009/4_5.pdf.pdf. [in Ukrainian]

9. Pro vyshchu osvitu: Zakon Ukrayiny vid 1 lypnya 2014 roku № 1556-VII [On higher education: Law of Ukraine dated July 1, 2014, № 1556-VII]. (2014). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>. [in Ukrainian]

10. Pro zatverdzhennya Polozhennya pro akredytatsiyu osvitnikh prohram, za yakymy zdiysnuyetsya pidhotovka здобувачів вищої освіти: Nakaz MON Ukrayiny vid 15.05.2024 r. № 686 [On approval of the Regulation on accreditation of educational programs for training higher education seekers: Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine dated May 15, 2024, № 686]. (2024). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1013-24#Text>. [in Ukrainian]

11. Pro osvitu: Zakon Ukrayiny vid 5 veresnya 2017 roku № 2145-VIII [On education: Law of Ukraine dated September 5, 2017, № 2145-VIII]. (2017). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>. [in Ukrainian]

12. Rekomendatsiyi shchodo zastosuvannya kryteriiv otsinyuvannya yakosti osvitnoyi prohramy [Recommendations on the application of criteria for evaluating the quality of an educational program]. (2020). Kyiv: TOV “Ukrayinskyi osvitnianskyi vydavnychiy tsentr ‘Orion’”. [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ЧЕРНЕНКО Олександр – кандидат педагогічних наук, доцент, докторант Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка.
Наукові інтереси: використання результатів оцінювання для покращення якості освітнього процесу.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

CHERNENKO Oleksandr – Candidate of Pedagogical Sciences, associate professor, doctoral student of the Central Ukrainian Volodymyr Vinnichenko State University.
Scientific interest: using assessment results to improve the quality of the educational process.

Стаття надійшла до редакції 19.02.2025 р.

Стаття прийнята до друку 01.03.2025 р.

УДК 355.233.2

DOI: 10.36550/2415-7988-2025-1-218-269-273

ШОСТАК Ігор –

кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри спеціальної фізичної та домедичної підготовки факультету №3 Донецького державного університету внутрішніх справ
ORCID: <https://orcid.org/0009-0001-0373-0768>
e-mail: shostakigor21021986@gmail.com

КАБІЦЬКА Оксана –

старший викладач кафедри спеціальної фізичної та домедичної підготовки факультету №3
Донецького державного університету внутрішніх справ
ORCID: <https://orcid.org/0009-0002-9906-1120>
e-mail: ovoloshina943@gmail.com

БАРАНОВСЬКИЙ Олександр –

викладач кафедри спеціальної фізичної та домедичної підготовки факультету №3

Донецького державного університету внутрішніх справ

ORCID: <https://orcid.org/0009-0003-0736-2928>

e-mail: kukuryzka288@gmail.com

ФОРМУВАННЯ ФІЗИЧНОЇ ГОТОВНОСТІ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ ДО ПРОВЕДЕННЯ СЕРЦЕВО-ЛЕГЕНЕВОЇ РЕАНІМАЦІЇ У ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ

Сучасні поліцейські у своїй роботі часто стикаються з ситуаціями, які потребують надання першої медичної допомоги, зокрема серцево-легеневої реанімації (СЛР). Своєчасність та якість проведення СЛР безпосередньо впливає на шанси потерпілого вижити до приїзду лікарів. Однак проведення СЛР – це не тільки технічний процес, що вимагає знань і навичок, а й значне фізичне навантаження, яке може викликати втому поліцейського і знизити ефективність натискань на грудну клітку.

У цій статті розглядаються деталі фізичної підготовки поліцейських, необхідної для забезпечення якості серцево-легеневої реанімації. Автори розглядають ключові фізичні характеристики, які впливають на ефективність реанімації, включаючи витривалість, м'язову силу, координацію та кардіореспіраторну підготовку. Представлено результати наукових досліджень, які демонструють прямий зв'язок між рівнем фізичної підготовки правоохоронців та якістю проведення компресії.

Аналіз показує, що поліцейські, які регулярно виконують вправи на силу та витривалість, є більш ефективними при проведенні СЛР. Зокрема, у осіб з високим рівнем фізичної підготовленості стабільність та якість компресії грудної клітки залишається на належному рівні навіть після 2 хвилин безперервної компресії, що є критичним показником виживання потерпілого.

Автори статті наголошують на необхідності включення спеціалізованих фізичних вправ до програм підготовки поліцейських. Вони пропонують ефективні методи фізичної підготовки, серед яких функціональний тренінг, високоінтенсивне інтервальне тренування, моделювання реальних ситуацій з використанням манекенів та тренування у повному спорядженні.

Результати дослідження підтверджують, що покращення фізичної підготовки поліцейських сприяє підвищенню рівня надання домедичної допомоги та покращує загальну професійну стійкість поліцейських у стресових ситуаціях.

Ключові слова: професійна підготовка, поліцейські, серцево-легенева реанімація, фізична готовність, силова витривалість, домедична допомога.

SHOSTAK Igor –

candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,

head of the Department of Special Physical and

Pre-Medical Training, Faculty No. 3

Donetsk State University of Internal Affairs

ORCID: <https://orcid.org/0009-0001-0373-0768>

e-mail: shostakigor21021986@gmail.com

KABITSKA Oksana –

senior lecturer at the Department of Special Physical and

Pre-Medical Training, Faculty No. 3

Donetsk State University of Internal Affairs

ORCID: <https://orcid.org/0009-0002-9906-1120>

e-mail: ovoloshina943@gmail.com

BARANOVSKY Oleksandr –

lecturer at the Department of Special Physical and

Pre-Medical Training, Faculty No. 3

Donetsk State University of Internal Affairs

ORCID: <https://orcid.org/0009-0003-0736-2928>

e-mail: kukuryzka288@gmail.com

FORMATION OF PHYSICAL READINESS OF POLICE OFFICERS TO PERFORM CARDIOPULMONARY RESUSCITATION IN THE PROCESS OF PROFESSIONAL TRAINING

Modern police officers often face situations in their work that require first aid, in particular cardiopulmonary resuscitation (CPR). The timeliness and quality of CPR directly affects the victim's chances of survival until doctors arrive. However, CPR is not only a technical process requiring knowledge and skills, but also a significant physical activity that can cause fatigue and reduce the effectiveness of chest compressions.

This article discusses the details of the physical fitness of police officers required to ensure the quality of CPR. The authors examine key physical characteristics that influence CPR performance, including endurance, muscle strength, coordination and cardiorespiratory fitness. The results of scientific studies demonstrating a direct link between the level of physical fitness of a rescuer and the quality of compression are presented.

The analysis shows that law enforcement officers who regularly perform strength and endurance exercises are more effective in performing CPR. In particular, in people with a high level of physical fitness, the stability and quality of chest compression remains at the proper level even after 2 minutes of continuous compression, which is a critical indicator of victim survival.

The authors of the article emphasise the need to include specialised physical exercises in police training programmes. They propose effective methods of physical training, including functional training, high-intensity interval training, modelling real-life situations using dummies, and training in full gear.

The results of the study confirm that improving the physical fitness of police officers contributes to the improvement of the level of first aid and improves the overall professional resilience of police officers in stressful situations.

Key words: professional training, police officers, cardiopulmonary resuscitation, physical readiness, strength endurance, first aid.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Система професійної підготовки поліцейських має ґрунтуватися на цілісному педагогічному підході, який забезпечує формування не лише правових чи технічних компетентностей, а й здатності діяти ефективно в умовах екстремальних ситуацій. Однією з таких ключових навичок є надання першої домедичної допомоги, зокрема проведення серцево-легеневої реанімації (СЛР). Згідно з сучасними протоколами домедичної допомоги, перші хвилини після зупинки серця критично важливі для збереження життя постраждалого. У багатьох випадках саме поліцейські першими прибувають на місце події, що вимагає від них не лише знань і технічних навичок, а й достатнього рівня фізичної підготовки.

Проведення СЛР супроводжується значними фізичними навантаженнями: вже після перших хвилин інтенсивних натискань на грудну клітку правоохоронці з недостатньою витривалістю демонструють різке зниження якості компресій, що безпосередньо впливає на результат реанімації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останні дослідження підтверджують значний вплив фізичної підготовленості на якість проведення серцево-легеневої реанімації (СЛР). Команда науковців на чолі з Ф. Очоа встановили, що високий рівень фізичної форми позитивно впливає на ефективність компресій, а втома швидше настає у менш тренуваних поліцейських. Подібні висновки зробили Д. Хайтауер, С. Томас, К. Стоун, дослідивши правоохоронців, які після тренувань демонстрували кращі показники під час СЛР [2, 4].

Науковці Л. Барнард, Д. Аткинс, Р. Берг [1] довели, що структурована фізична підготовка покращує якість реанімаційних дій в екстрених ситуаціях. Іспанські дослідники Х. Хойос, М. Перес М., Х. Чічарро [4] наголошують на важливості розвитку силової витривалості й аеробних здібностей, які є ключовими для підтримки ефективності СЛР протягом тривалого часу. Усі ці роботи підкреслюють доцільність включення фізичної підготовки до програм навчання домедичної допомоги для поліцейських.

Мета статті. Обґрунтування необхідності розвитку фізичної готовності поліцейських до проведення серцево-легеневої реанімації у процесі професійної підготовки, а також визначення ефективних методів інтеграції спеціалізованих фізичних вправ у навчальні програми закладів освіти МВС.

Виклад основного матеріалу дослідження. Попри наявність компонентів фізичного виховання у програмах професійної освіти поліцейських, ці елементи не завжди враховують специфіку дій у реальних умовах надання допомоги – зокрема, роботу у спорядженні, в обмеженому просторі чи в нестабільному середовищі. На міжнародному рівні (зокрема у США, Канаді, Великобританії, Іспанії) вже активно впроваджуються спеціалізовані тренувальні методики, що готують правоохоронців до фізичних викликів, пов'язаних із домедичною допомогою [1, 4]. Актуальність цього питання в українському контексті зумовлює необхідність

перегляду підходів до фізичної підготовки в системі професійної освіти поліцейських.

Надання першої домедичної допомоги, зокрема серцево-легеневої реанімації (СЛР), є надзвичайно енергоємним і фізично важким завданням. У професії поліцейських, які першими прибувають на місце події, саме від їхньої фізичної підготовленості залежить ефективність реанімаційних заходів, а отже, і шанси потерпілого на виживання. Тому актуальним є вивчення фізичних аспектів серцево-легеневої реанімації в рамках професійної підготовки поліцейських.

СЛР вимагає від поліцейського виконання натискань на грудну клітку зі швидкістю 100-120 натискань на хвилину та глибиною 5-6 см (за рекомендацією Європейської ради реанімації). Щоб досягти такої глибини, необхідно докласти зусилля приблизно 50-60 кг, що швидко виснажує навіть фізично підготовлених людей. Зниження якості компресій спостерігається вже через 1-2 хвилини безперервної СЛР, особливо у правоохоронців з низькою силовою витривалістю.

Провідні зарубіжні науковці зазначають, що фізична підготовка має прямий вплив на ефективність компресій – чим краща загальна фізична підготовка поліцейського, тим довше він здатен підтримувати якість реанімаційних заходів. Автори підкреслюють важливість розвитку м'язової витривалості верхнього плечового поясу і спини, а також стабільності тіла [4].

Ключовим компонентом фізичної підготовленості правоохоронців є їхня силова витривалість. Стиснення грудної клітки – це насамперед силове навантаження. Без достатньої силової витривалості поліцейський швидко втомлюється, що призводить до того, що компресії стають менш глибокими, менш частими або нерегулярними. Треновані люди можуть ефективно виконувати СЛР протягом 5-6 хвилин без значного сповільнення компресій. Ця здатність базувалася на вправах на витривалість: жим штанги, віджимання, статична планка та вправи з власною вагою [3].

Серцево-судинна витривалість дозволяє виконувати тривалі фізичні навантаження без значного зниження працездатності. За даними дослідження Л. Барнард, учасники з високим рівнем аеробної підготовки могли виконувати ефективну серцево-легеневу реанімацію вдвічі довше, ніж менш треновані учасники. Дослідження також показало, що тренування на витривалість (біг, інтервальні тренування, кардіо) повинні бути невід'ємною частиною тренувального процесу [1].

Ефективне положення тіла під час СЛР відіграє ключову роль у забезпеченні правильного вектору тиску. Планка, вправи на рівновагу (з використанням нестійких платформ), тренування глибоких стабілізаторів хребта та м'язів черевного преса значно підвищують здатність виконувати точні компресії. Згідно з аналізом А. Лучія, фізична підготовка, що включає елементи стабілізаційного тренінгу, допомагає зменшити втому і втрату технічної точності при компресіях [3].

Поліцейські часто виконують СЛР у бронежилетах та спорядженні вагою 8-15 кг. Це

створює додаткове навантаження на серцево-судинну систему та м'язи. Дослідження групи науковців підтвердило, що поліцейські, які тренуються в повному спорядженні, краще справляються з симуляціями в реальних умовах: на 25% менше втоми і на 2 хвилини довша тривалість ефективної СЛР [2].

У дослідженні Л. Барнарда поліцейські пройшли 8-тижневу програму, яка включала силові та фізичні тренування, а також симуляції серцево-легеневої реанімації. Після завершення програми науковець відмічає, що сила стиснення збільшилася на 15-20%, тривалість ефективної СЛР без втрати якості зросла з 2 до 3,5 хвилин, а аеробна витривалість покращилася на 18% (оцінка за тестом Купера) [1].

На основі наведеного вище аналізу можна стверджувати, що фізична підготовка є не додатковим, а фундаментальним компонентом професійної придатності до СЛР. Ми рекомендуємо до навчальних програм закладів вищої освіти системи МВС включати цільові комплекси вправ на силу та витривалість, поєднувати аеробні тренування з симуляційними, а також проводити з повним екіпіруванням та в умовах, наближених до реальних.

Таким чином, підвищення фізичної підготовленості поліцейських не тільки сприятиме ефективному виконанню серцево-легеневої реанімації, а й загалом зміцнить функціональну здатність діяти в надзвичайних ситуаціях, коли від професійних і фізичних характеристик поліцейського залежить життя людей.

На основі аналізу наукових досліджень та практичного досвіду можна визначити кілька ключових напрямів удосконалення професійної підготовки поліцейських для забезпечення їхньої фізичної готовності до проведення серцево-легеневої реанімації (СЛР). Основний акцент слід зробити на комплексному підході, який включає спеціалізовані тренувальні програми, використання сучасних технологій, симуляційні тренування та інтеграцію домедичної допомоги в загальну систему фізичної підготовки правоохоронців.

1. Впровадження спеціалізованих фізичних тренувань для розвитку витривалості та сили.

Зважаючи на те, що ефективне проведення СЛР потребує високого рівня силової та аеробної підготовки, необхідно розробити та включити в навчальні програми спеціалізовані тренування, що імітують реальні умови роботи поліцейських. На нашу думку необхідно запровадити:

- вправи для розвитку м'язової витривалості та сили верхніх кінцівок (жим штанги та гантелей лежачи, віджимання на брусах, планка з навантаженням, вправи на м'язи передпліччя);
- комплекси для зміцнення м'язів корпусу (статико-динамічні вправи, балансувальні вправи на нестійких поверхнях);
- кардіо-навантаження (біг на середні та довгі дистанції, інтервальні тренування, стрибки зі скакалкою) для підвищення загальної витривалості.

Ці вправи повинні виконуватися у форматі інтенсивних тренувань, що дозволить не лише

покращити фізичний стан, а й адаптувати організм до умов високого навантаження, характерного для реанімаційних заходів.

2. Використання симуляційних тренувань у повному екіпіруванні.

Поліцейські часто змушені діяти в умовах, коли на них бронежилети, пояси з амуніцією, що значно обмежує їхню мобільність і підвищує рівень фізичного навантаження. Тому варто запровадити регулярні тренування, що включатимуть:

- проведення СЛР на спеціальних манекенах у повному екіпіруванні, що дозволить змоделювати реальні службові умови;
- тренування в нестандартних положеннях (наприклад, виконання компресій у транспорті, у вузькому просторі, на похилій або нестійкій поверхні);
- перехід від силових вправ до виконання реанімаційних заходів, що імітуватиме стресові умови реальних ситуацій.

Це сприятиме не лише покращенню навичок проведення СЛР, а й допоможе адаптувати фізичні можливості поліцейських до екстремальних умов.

3. Використання сучасних технологій для моніторингу фізичної готовності

Одним із напрямів удосконалення професійної підготовки є використання технологічних рішень для контролю рівня фізичної підготовки. Ми вважаємо, що доцільним є впровадження:

- фітнес-трекерів та пульсометрів для моніторингу рівня витривалості та аналізу серцевого ритму під час тренувань;
- смарт-манекенів із системами оцінки якості компресій (глибина натискань, частота, стабільність), що дозволить отримувати зворотний зв'язок у реальному часі;
- відеоаналізу рухової активності для оцінки правильної техніки виконання реанімаційних заходів і коригування помилок у тренувальному процесі.

Ці методи сприятимуть персоналізованому підходу до тренувань, що підвищить ефективність підготовки поліцейських.

4. Інтеграція фізичної підготовки з навчальними курсами з домедичної допомоги.

Наразі фізична підготовка та навчання домедичній допомозі часто проходять окремо, що знижує ефективність реального застосування набутих навичок. Тому варто інтегрувати фізичну підготовку та тренування з надання домедичної допомоги, зокрема:

- виконання СЛР після інтенсивного фізичного навантаження (біг, силові вправи, вправи на координацію) для адаптації організму до екстремальних умов;
- організація комплексних навчальних занять, де поліцейські відпрацьовують як фізичні вправи, так і навички реанімації в одному тренувальному модулі;
- створення симуляційних сценаріїв, що включають фізичні випробування перед наданням допомоги (наприклад, подолання перешкод, біг на дистанцію перед початком СЛР).

Цей підхід забезпечить більш ефективне засвоєння матеріалу та дозволить поліцейським

реально оцінити свої фізичні можливості під час виконання реанімаційних заходів.

5. *Розробка спеціальних тестів для оцінки фізичної готовності до проведення СЛР.*

Для контролю рівня фізичної підготовки поліцейських необхідно розробити стандартизовані тести, які дозволять оцінити їхню здатність виконувати СЛР на високому рівні. До таких тестів можуть входити тест на силову витривалість (виконання натискань на манекені протягом 2 хвилин із заміром стабільності компресій), кардіо-тест – біг на 1,5–2 км (з подальшим виконанням СЛР для перевірки впливу фізичного навантаження на ефективність компресій) та тест на стабільність компресій (оцінка рівномірності натискань за допомогою манекенів із сенсорним зворотним зв'язком).

Результати таких тестів допоможуть виявити слабкі місця в підготовці та коригувати тренувальні програми відповідно до індивідуальних потреб кожного правоохоронця.

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Проведене дослідження підтверджує, що фізична підготовка є критично важливою складовою професійної готовності поліцейських до виконання якісної серцево-легеневої реанімації. Особливо вагомим є розвиток силової витривалості, стабільності корпусу та аеробної спроможності, адже саме ці компоненти визначають здатність правоохоронця ефективно діяти в умовах підвищеного фізичного та психологічного навантаження, зокрема в бронежилеті та з обмеженням часом на реакцію. Водночас чинні програми підготовки не повною мірою враховують специфіку таких навичок, тому їх модернізація з акцентом на домедичну допомогу є нагальною потребою.

У перспективі доцільно зосередити наукову увагу на розробці спеціалізованих тренувальних програм, які б враховували не лише фізичні, а й психофізіологічні аспекти роботи в умовах стресу. Актуальним напрямом є також використання сучасних тренажерів і технологій симуляції, які дозволяють точно вимірювати якість компресій та ефективність навчання. Такі міждисциплінарні дослідження сприятимуть створенню комплексного підходу до формування функціональної готовності поліцейських до рятування життя у критичних ситуаціях.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Barnard L., Atkins D. L., Berg R. A. Improved CPR quality following structured physical training in emergency responders. *Prehospital Emergency Care*. 2022. Vol. 26. No. 1. P. 103–110.
2. Hightower D., Thomas S. H., Stone C. K. Impact of physical training on performance of CPR among law enforcement officers. *Journal of Emergency Medicine*. 2020. Vol. 59. No. 4. P. 552–558.
3. Lucía A., Hoyos J., Pérez M., Chicharro J. L. Physiological determinants of professional rescuer performance in CPR. *International Journal of Sports Medicine*. 2019. Vol. 40. No. 5. P. 298–304.

4. Ochoa F. J., Ramírez-Guerrero J., Muñoz R. Effect of Rescuer Physical Fitness on the Quality of Cardiopulmonary Resuscitation. *Resuscitation Plus*. 2021. Vol. 6. Article 100120. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.resplu.2021.100120>.

REFERENCES

1. Barnard, L., Atkins, D. L., & Berg, R. A. (2022). Improved CPR quality following structured physical training in emergency responders. *Prehospital Emergency Care*, 26 (1), 103–110. [in English]
2. Hightower, D., Thomas, S. H., & Stone, C. K. (2020). Impact of physical training on performance of CPR among law enforcement officers. *Journal of Emergency Medicine*, 59(4), 552–558. [in English]
3. Lucía, A., Hoyos, J., Pérez, M., & Chicharro, J. L. (2019). Physiological determinants of professional rescuer performance in CPR. *International Journal of Sports Medicine*, 40(5), 298–304. [in English]
4. Ochoa, F. J., Ramírez-Guerrero, J., & Muñoz, R. (2021). Effect of Rescuer Physical Fitness on the Quality of Cardiopulmonary Resuscitation. *Resuscitation Plus*, 6, 100120. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.resplu.2021.100120> [in English]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

ШОСТАК Ігор – кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри спеціальної фізичної та домедичної підготовки факультету №3 Донецького державного університету внутрішніх справ.

Наукові інтереси: правові та організаційні аспекти підготовки поліцейських, зокрема фізичної, домедичної та тактичної підготовки.

КАБИЦЬКА Оксана – старший викладач кафедри спеціальної фізичної та домедичної підготовки факультету №3 Донецького державного університету внутрішніх справ.

Наукові інтереси: педагогічні та правові аспекти підготовки поліцейських, зокрема фізичної, домедичної та тактичної підготовки.

БАРАНОВСЬКИЙ Олександр – викладач кафедри спеціальної фізичної та домедичної підготовки факультету №3 Донецького державного університету внутрішніх справ.

Наукові інтереси: педагогічні та правові аспекти підготовки поліцейських, зокрема фізичної, домедичної та тактичної підготовки.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

SHOSTAK Igor – candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, head of the Department of Special Physical and Pre-Medical Training, Faculty No. 3 Donetsk State University of Internal Affairs.

Scientific interests: pedagogical and legal aspects of police training, including physical, pre-medical and tactical training.

KABITSKA Oksana – senior lecturer at the Department of Special Physical and Pre-Medical Training, Faculty No. 3 Donetsk State University of Internal Affairs.

Scientific interests: pedagogical and legal aspects of police training, including physical, pre-medical and tactical training.

BARANOVSKY Oleksandr – lecturer at the Department of Special Physical and Pre-Medical Training, Faculty No. 3 Donetsk State University of Internal Affairs.

Scientific interests: pedagogical and legal aspects of police training, including physical, pre-medical and tactical training.

Стаття надійшла до редакції 01.03.2025 р.

Стаття прийнята до друку 18.03.2025 р.

УДК 378.147

DOI: 10.36550/2415-7988-2025-1-218-274-279

ЩЕРБИНА Світлана –

кандидат педагогічних наук,

доцент кафедри іноземних мов

Центральноукраїнського національного

технічного університету

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2729-4267>

e-mail: 2108sveta64@gmail.com

ЛПАТОВА Марина –

викладач кафедри історії, археології,

інформаційної та архівної справи

Центральноукраїнського національного

технічного університету

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6410-1762>

e-mail: marinalipatova58@gmail.com

КОГНІТИВНИЙ ПІДХІД ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ МОТИВАЦІЇ СТУДЕНТІВ ДО ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ У ЗВО

Стаття присвячена дослідженню когнітивного підходу як засобу формування мотивації студентів до вивчення іноземної мови у ЗВО, від якого залежить ефективність та успішність навчання майбутнього фахівця.

Розглянуто актуальність застосування когнітивного підходу та проаналізовано ряд досліджень та публікацій вітчизняних та зарубіжних вчених.

Зазначено, що у когнітивній діяльності спостерігається взаємозв'язок багатьох мотивів. Мотиви досягнення, самоствердження тісно пов'язані з ефективністю когнітивної діяльності. Когнітивні, інформаційні, афективні аспекти діяльності пронизують одне одного, переплітаються у процесі навчання іноземної мови; пізнавальна та навчальна діяльність пов'язані з дозуванням навчального матеріалу, його відбором, послідовністю операцій з його засвоєння на заняттях з іноземної мови.

У статті визначено, що для сприйняття актуалізації мотиваційних ресурсів пізнавальної діяльності студента на заняттях з іноземної мови, викладач повинен керувати пошуком потрібної інформації (автентичні тексти іноземною мовою) представляти різні етапи її перетворення (накопичення, запам'ятовування, збереження, відтворення, перетворення за допомогою логічних схем), забезпечувати збереження інформації у вигляді сенсорних сукупностей ознак, враховувати блоки селекції, фільтрації, перекодування, семантичної обробки, повторення.

Зусилля викладача іноземної мови мають бути спрямовані на пошуки різних способів відновлення рівноваги у когнітивній структурі суб'єкта навчання. Активність студента має бути спрямована на зменшення когнітивного дисонансу. Для цього необхідна переробка змісту інформації, навчальних матеріалів, програм, тематики курсів і спецкурсів, логічна обґрунтованість пропонованої інформації, що включає наявні знання з іноземної мови (граматика, лексичний запас слів) відповідні очікуванням і знанням студента, його комунікативної установки.

Подальший розвиток досліджень вбачаємо в пошуку нових форм та методів навчання іноземної мови з урахуванням когнітивного підходу з метою формування мотивації до її вивчення.

Ключові слова: когнітивний підхід, мотивація, процес навчання, пізнавальні процеси, пошукова активність.

SHCHERBYNA Svitlana –

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the

Department of Foreign Languages of

Central Ukrainian National Technical University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2729-4267>

e-mail: 2108sveta64@gmail.com

LIPATOVA Maryna –

lecturer of the Department of the history, archaeology,

information and archival affair of

Central Ukrainian National Technical University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6410-1762>

e-mail: marinalipatova58@gmail.com

COGNITIVE APPROACH AS A MEANS OF FORMING STUDENTS' MOTIVATION TO LEARN A FOREIGN LANGUAGE IN HIGH SCHOOLS

The article is devoted to the study of the cognitive approach as a means of forming the motivation of students to learn a foreign language at higher education institutions, which depends on the effectiveness and success of the education of a future specialist.

The relevance of using the cognitive approach was considered and a number of researches and publications of domestic and foreign scientists were analyzed.

It is noted that the interrelationship of many motives is observed in cognitive activity. Motives for achievement and self-affirmation are closely related to the effectiveness of cognitive activity. Cognitive, informational, affective aspects of activity permeate each other, intertwine in the process of learning a foreign language; cognitive and educational activities are related to the dosage of educational material, its selection, the sequence of operations for its assimilation in foreign language classes.

The article defines that in order to perceive the actualization of the motivational resources of the student's cognitive activity in foreign language classes, the teacher must manage the search for the necessary information (authentic texts in a foreign language) and present the various stages of its transformation (accumulation, memorization, preservation, reproduction, transformation using logical schemes), ensure

the preservation of information in the form of sensory aggregates of signs, take into account the blocks of selection, filtering, recoding, semantic processing, and repetition.

The efforts of the foreign language teacher should be aimed at finding different ways to restore balance in the cognitive structure of the subject of study. The student's activity should be aimed at reducing cognitive dissonance. For this, it is necessary to revise the content of information, educational materials, programs, topics of courses and special courses, the logical validity of the information offered, which includes existing knowledge of a foreign language (grammar, vocabulary) corresponding to the expectations and knowledge of the student, his communicative attitude.

We see the further development of research in the search for new forms and methods of learning a foreign language, taking into account the cognitive approach in order to form motivation for its study.

Key words: *cognitive approach, motivation, learning process, cognitive processes, search activity.*

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Розширення міжнародних зв'язків у всіх сферах економіки та освіти, ситуація на ринку праці потребують від майбутнього спеціаліста не тільки якісних знань із фахової підготовки, а також активного володіння іноземною мовою для того, щоб мати можливість у майбутньому приймати участь у міжнародних проєктах, конференціях, працювати у транснаціональних корпораціях. Тому вимоги до сучасного фахівця, особливо в площині знань з іноземної мови значно зросли та потребують нових підходів, форм і методів або переосмислення та розвитку вже існуючих.

Розвиток педагогічної та психологічної науки останнім часом призвів до нового розуміння навчальної діяльності в процесі навчання іноземної мови та формування нових аспектів когнітивного підходу. Особливої уваги, на нашу думку, потребує розуміння когнітивного підходу як засобу формування мотивації до вивчення іноземної мови, від якого суттєво залежать ефективність та успішність навчання іноземної мови майбутнього фахівця у ЗВО.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Процесу навчання іноземної мови приділяли увагу в своїх дослідженнях багато вітчизняних та зарубіжних вчених. Предметом дослідження когнітивного підходу у навчанні іноземної мови займалися ціла низка вітчизняних вчених: Г. Барабанова, С. Ніколаєва, С. Шандрук, С. Ковриго, Л. Конопляник, О. Вовк, Г. Пустовіт, О. Кравець, М. Пентелюк та інші.

Г. Барабанова досліджує когнітивний підхід у навчанні професійно-орієнтованого читання в немовному ЗВО. Г.П. Пустовіт розробила п'ять концептуальних засад: інтегрування навчального матеріалу, його структурування, міжпредметний підхід, індивідуалізація навчального процесу, та діяльнісний підхід. О.І. Вовк визначає у своїх дослідженнях основні принципи когнітивного підходу. Також обґрунтовано ефективність когнітивного підходу у навчанні іноземної мови С. Ніколаєвою. С. Шандрук аналізує когнітивний підхід, у який включаються психологічні процеси, які є в оволодінні другою мовою та можуть бути розділені на мікропроцеси та макропроцеси. Л. Конопляник розглядає когнітивний підхід до навчання іноземної мови професійного спрямування.

Зарубіжні вчені також досліджували когнітивний підхід у навчанні (A. Chamot, A. Johns, W. Rivers, W. Edmondson, J-F. Le Ny, R. Oxford, W. Meyer, V. Folkes, B. Weiner). Уи. Мейер, В. Фолкс та Б. Вайнер обґрунтували мотивуючу привабливість пошуку інформації та пізнавальний аспект у навчанні. Г. Гибш та М. Форверг

доводять, що процеси сприйняття інформації та мотивації тісно пов'язані між собою. Л. Фестінгер досліджує теорію когнітивного дисонансу. Х. Шродер та М. Драйвер аналізують особливості, яку вони називають когнітивною структурованістю, і яка зумовлює індивідуальні відмінності у здатності сприймати та переробляти інформацію.

Однак, незважаючи на велику кількість досліджень, не було використано всі аспекти когнітивного підходу у світлі його впливу на формування мотивації у навчанні іноземної мови.

Мета статті – теоретично обґрунтувати ефективність використання когнітивного підходу як засобу формування мотивації студентів до вивчення іноземної мови у ЗВО та надати деякі практичні рекомендації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Широке поширення в сучасних дидактичних орієнтаціях набула теорія обробки та накопичення інформації, що базується на впровадженні когнітивного стилю діяльності учня, на необхідності відновлення рівноваги в його когнітивній структурі за рахунок балансу психологічного стану, зняття когнітивних дисонансів та відповідного підбору навчально-методичного комплексу.

Особистісний аспект розумово-пізнавальних процесів, які укладені в мотивації, здібностях учня, його когнітивному стилі, має важливе значення при розробці та використанні певних стилів спонукання до активної пізнавальної діяльності. Когнітивна мотивація формується в самому процесі навчання, а не тільки залежить від вихідної мотивації, хоча на рівень її активності, безумовно, впливає рівень готовності до вивчення даного предмета, а саме до вивчення іноземної мови. Специфічно когнітивна активність формується у процесі вирішення навчальних та комунікативних завдань. Осмислення, розуміння, ідентифікація, виявлення загального сенсу, підтексту іноземної мови, її правильне декодування та семантична інтерпретація, позитивна оцінка прийнятої інформації іноземною мовою, співвідношення отриманої інформації з минулим досвідом у процесі сприйняття мовного повідомлення стимулює процес іншомовного висловлювання.

У когнітивній діяльності спостерігається взаємозв'язок багатьох мотивів. Мотиви досягнення, самоствердження тісно пов'язані з ефективністю когнітивної діяльності. Когнітивні, інформаційні, афективні аспекти діяльності пронизують одне одного, переплітаються у процесі навчання іноземної мови; пізнавальна та навчальна діяльність пов'язані з дозуванням навчального

матеріалу, його відбором, послідовністю операцій з його засвоєння на заняттях з іноземної мови.

В основі когнітивного підходу лежить пошукова активність особистості. Когнітивний підхід до навчання виконується тоді, коли відбувається заміна суб'єктно-об'єктних відносин на суб'єктно-об'єктну взаємодію, тобто коли здобувач вищої освіти є активним учасником процесу навчання, а не об'єктом навчальної діяльності викладача. Під час когнітивного підходу людина, яку навчають є центром освітнього процесу, є особистістю, що мислить, яка активно переробляє інформацію [4, с.65].

На думку Р. Оксфорд, навчальні стратегії – це способи поведінки і мислення, які впливають на процес переробки інформації суб'єктом навчання. Навчальні стратегії розглядаються як саморегулятивні засоби, спрямовані на досягнення і розвиток комунікативних здібностей. Вони передбачають: сконцентрованість на окремих аспектах нової інформації; аналіз і моніторинг інформації під час вивчення іноземних мов; структурування та детальне опрацювання нової інформації; оцінювання досягнень після завершення навчання та переконання в тому, що навчання буде успішним [7, с. 20].

Пізнавальна діяльність як єдність інформаційних процесів та мотивації є виборчою активністю суб'єкта навчання, спрямованою на придбання та переробку інформації, запропонованої на заняттях з іноземної мови. На рівень пізнавальної активності суб'єкта навчання впливає тип мотивації: зовнішньої чи внутрішньої. Якщо оволодіння іноземною мовою підпорядковане цілям, які пов'язані з його сутністю, то йдеться про зовнішню мотивацію. Пізнавальні інтереси, творче ставлення до засвоєних знань забезпечує лише внутрішня мотивація.

Діагностувати підвищення такої активності при стимуляції діяльності можна за мовними реакціями, опитуваннями, анкетами, результатами експериментів. Так для першокурсників нашого ЗВО обов'язково проводяться анкетування та співбесіди з метою виявлення запитів та цілей вивчення іноземної мови. Когнітивні властивості дозволяють забезпечити інваріантність під час навчання щодо різних форм та методів навчання іноземної мови. Зміст когнітивних процесів сприймається як вирішальний чинник, що впливає на ефективність навчання іноземної мови.

В основі детермінації пізнавальної діяльності лежать теорія активації, теорія переробки інформації, інформаційно-психологічний підхід. До мотивуючих пізнавальну діяльність факторів відносять мотиви переробки студентом інформації, що надходить, його готовність сприймати ту чи іншу інформацію, діапазон інформованості, його розумову стратегію, когнітивний стиль, самооцінку, привабливість пошуку нової інформації, задоволення від отриманої інформації відповідно очікуванням суб'єкта навчання.

У розробці когнітивного підходу мають бути враховані наступні засади:

- інтегрування навчального матеріалу, що найбільш адекватно відображає ідею формування

цілісного уявлення учнів про навколишнє середовище, а отже, ідею ефективного формування їхнього наукового середовища;

- структурування навчального матеріалу слід здійснювати з позиції диференціації, що є найбільш перспективним під час поглибленого вивчення учнями навчального матеріалу чи дослідження;

- міжпредметний підхід у конструюванні змісту навчального та виховного матеріалу;

- індивідуалізація навчально-виховного комплексу;

- діяльнісний підхід, основною метою якого є формування наукового світогляду, сприяння професійної орієнтації майбутнього фахівця [3, с. 21-22].

Механізми когнітивних висновків вплетені в саму сферу мотиваційних процесів та емоційних оцінок. Преференція виду діяльності на заняттях з іноземної мови (навчальної, мовної, когнітивної, комунікативної) залежить від суб'єкта навчання та завдань, які стоять перед ним, його минулого досвіду та загальної мети діяльності. Пізнавальні мотиви вивчення іноземної мови лежать в основі продуктивності вчення, вони пов'язані з навчальною діяльністю, яка є умовою її формування. Пізнавальна діяльність стає за своїм психологічним значенням сенсоутворюючою, що забезпечує ефективність засвоєння знань іноземної мови. Навчальні та пізнавальні мотиви переплітаються, перетворюючись на навчально-пізнавальні, які виступають як спонукачі процесу навчання та когнітивної діяльності, спрямованої на отримання високопродуктивних навчальних результатів у знанні іноземної мови. У мотиві полягає можливість студента ЗВО на заняттях з іноземної мови пізнавально задовольняти усі когнітивні потреби.

Когніція – це процедура, яка використовує знання, думки, звертається до них, оперує ними і породжує нові репрезентації, нові знання. Жан-Франсуа Де Ні [6] доводить, що знання є адекватна і виправдана репрезентація, а когніція може оперувати як істинним знанням, так і помилковим. При породженні нової репрезентації, тобто в ході когнітивного процесу, коли виробляється судження, думка про що-небудь, на якомусь етапі це судження зв'язується з обґрунтуванням. Але це обґрунтування не спрямоване на встановлення істини.

У стимуляції пізнавальних процесів велику роль відіграють розгорнуті алгоритмічні операторно-логічні структури, понятійна сфера предмета, способи здійснення зворотного зв'язку, розгорнуті мережі із взаємозалежних схем функціональних зв'язків, послідовні дії для надання знання, способи наведення конкретних прикладів, засоби та форми їх пред'явлення, передбачення, засоби розумового моделювання. Тому викладачеві необхідно дуже чітко планувати весь навчально-методичний комплекс навчання іноземної мови та конкретні заняття. Так як стимулом вивчення нерідної мови виступає прагнення до нового знання, орієнтовно-дослідницький

рефлекс, що змушує студента активно шукати нові елементи, категорії, вести пошук спільного, відмінностей, національної специфіки слів, мовних знаків, культурної семантики, культурної мовної поведінки, структури комунікативного акта, образів, порівнянь, символів, метафор, вираження емоцій.

О. І. Вовк висуває наступні засади когнітивного підходу: 1) навчання іноземної мови у процесі когнітивно-комунікативної діяльності; 2) стимулювання мовленнєво-розумової активності суб'єктів пізнання; 3) створення автентичних умов їхньої соціалізації; 4) урахування індивідуальних пізнавальних стилів і навчальних стратегій; 5) розвиток розширення і простору знання; 6) становлення мовної особистості; 7) формування картини світу; 8) розвиток множинного інтелекту; 9) контекстуальність комунікативно-когнітивної діяльності; 10) розвиток критичного мислення; 11) становлення здатності до концептуального структурування інформації [2, с. 164].

До когнітивних компонентів навчальної діяльності з іноземної мови завжди має належати змінна на шкалі прийнятності – неприйнятності інформації, що впливає на когнітивні функції мотиву. Прагматична мотивація вимагає задоволення пізнавальних потреб за допомогою прагматичної, потрібної інформації для того, хто навчається. Самооціночні емоції (задоволеності – незадоволеності) ведуть до спаду чи підтримці мотивації. Мотиваційна структурованість когнітивної діяльності студента призводить до необхідності розробки стимулів, одним із яких є різна інформація для різних контингентів студентів.

Щоб сприяти актуалізації мотиваційних ресурсів пізнавальної діяльності студента на заняттях з іноземної мови, викладач повинен керувати пошуком потрібної інформації (автентичні тексти іноземною мовою) представляти різні етапи її перетворення (накопичення, запам'ятовування, збереження, відтворення, перетворення за допомогою логічних схем), забезпечувати збереження інформації у вигляді сенсорних сукупностей ознак, враховувати блоки селекції, фільтрації, перекодування, семантичної обробки, повторення.

Стимулюючим є узгодженість когнітивних репрезентацій інформації у свідомості учня. Бажання дізнатися нове про країну мови, що вивчається, змушує студента сконцентрувати увагу на об'єктах, що дають цю інформацію. Новизна, самостійний пошук – стимулюючі фактори, що ініціюють чинники пізнавальної діяльності. Як домінуючий стимул виступає новизна змісту (нові факти, теорії, погляди, способи аргументації), які сприяють утриманню, збереженню в пам'яті отриманої інформації. Дефіцит прагматичної інформації, бажання висловити свої судження новими мовними засобами спонукають учня шукати нові слова та словосполучення, активізують його діяльність до пізнання країни та культури країни мови, що вивчається. Іноді модальна інформація (інформація про позицію та ставлення до тієї чи іншої теми, проблеми, наприклад у кому-

нікативних ситуаціях) має більшу спонукальну силу, ніж сама інформація.

Щоб зберегти мотивацію, інтерес до інформації, до процесу навчання та вивчення іноземної мови, необхідне надання інформації, що відповідає рівню розвитку когнітивного стилю студента.

Текст є основним джерелом інформації, яка допомагає зменшенню невизначеності знань, заповненню прогалин у них, систематизації та узагальненню накопиченого матеріалу. Ознаки пропонованого тексту іноземною мовою: цілеспрямованість на певного студента, комбінаторні, структурні зв'язки, логічна схема розгортання основної теми.

Інформативність іншомовного тексту постає як один із чинників ефективності смислового сприйняття та адекватної інтерпретації одержуваної інформації (граматичні структури, лексичний запас на тему). Оскільки загальна концепція, головна думка, основна ідея завжди є у тексті, адекватність інтерпретаційної діяльності має бути метою викладача. Підбір іншомовного тексту, особливо для курсу «Іноземна мова професійного спрямування» для студентів старших курсів має бути тісно пов'язаний із майбутньою професійною діяльністю здобувача. У тексті-висловлюванні, побудованому на тексті-стимулі різної стильової належності, відображаються психологічні особливості суб'єкта навчання, його ціннісні орієнтації, мовні знання, мотивація та цілі діяльності, що дозволяє створювати спільний мовний продукт (наприклад, у комунікативних ситуаціях), стимулюючи та спонукаючи його, сприяючи проникненню в сенс, пов'язаної зі специфікою професійно спрямованого тексту, формуючи рівень готовності до сприйняття професійно значущої інформації.

Для підготовки роботи над науково-технічним текстом студентам пропонується така послідовність дій:

1. Прочитати увесь текст чи абзац, намагаючись збагнути його загальний зміст. Кожне складне речення розбити на окремі речення: складнопідрядні – на головне та підрядне, складносурядне – на прості.

2. Аналізуючи складне по структурі речення, де не одразу можливо визначити його елементи, рекомендують перед усім знайти присудок головного та підрядного речень.

3. У кожному реченні визначити групу присудка (по особовій формі дієслова), потім визначити групу підмета та додатка.

4. Переклад речення розпочинати з групи підмета, потім перекласти групу присудка, додатка і обставини.

5. Знайти незнайомі слова у словнику, передчасно з'ясувавши, якою частиною мови вони є у даному реченні. До того ж брати не перше значення слова, а прочитати всі його значення, які даються до даної частини мови і вибрати найбільш еквівалентне по змісту.

У вивченні іноземної мови значну роль відіграє уміння читати іншомовну літературу фахового напрямку, що є дуже важливим для

підготовки майбутніх спеціалістів. А. Джонс виділяє наступні ключові засади, що характеризують когнітивний підхід до навчання в цілому: схеми, інтерактивність, значеннєва обробка тексту, набір читальських стратегій, метакогнітивна усвідомленість [1, с. 95]. Ці засади повинні бути використаними викладачами іноземної мови у ЗВО.

Щоб підвищити активність сприйняття іншомовних текстів, необхідно формувати установку на сприйняття інформації, готовність прийняти її, навчати принципам аналізу текстів різної стильової категорії (лексичні складові, граматична інформація, кодові мовні сигнали в найбільш ймовірній схемі їхнього поєднання, фразовий стереотип, порядок слів, що є складовими іншомовного тексту).

Слід зазначити, що важливими особистісними ознаками, від яких значною мірою залежить розвиток когнітивних здібностей, формується мотивація та успішність навчання є також комунікативні здібності [5, с.34]. Що стосується курсу «Іноземна мова наукового спілкування» для магістрів, то необхідне спеціальне навчання для читання наукового тексту, що має свої специфічні особливості (насиченість поняттями, термінологією, складність синтаксичної стилістики). Також у навчанні іноземної мови мають велике значення розробка комунікативних ситуацій, наприклад:

1. Tell what you know about:

an invitation to the conference; plenary session; introductory lecture; a program of the gatherings; round table discussion; sponsorships; a final session; working in sections.

2. Answer the questions:

1. In what way do social gatherings help scientists to do their research?

2. What is the primary objective of the conference?

3. The first thing to do is to think about the subject of the meeting, isn't it?

4. If a conference is in another place, what should you remember about?

5. What happens after the registration of all participants?

6. How do you call the time of summing up the results of the gathering?

3. Speak on the following situations:

1. Last year you participated in the interesting scientific gathering (conference, seminar, symposium). Tell about the subject of meeting and how you came to know about it's organization.

2. Every year there is the scientific conference held at your institute. Do you take part in it's planning?

3. You are going to take part in the conference soon. When will it take place? What is it's objective?

4. Write out your own speech at the conference making an introduction, body and conclusion. Practice delivering your paper. Record your paper on tape. Listen to it together with your friends and discuss your impressions.

При несумісності між когнітивними елементами виникає дисонанс, який отримав назву когнітивного. Виникає у процесі навчання комунікативне протиріччя – це розбіжність між позицією тих, хто навчається та інформацією. У разі виникнення невідповідності між пізнавальними елементами у когнітивній структурі суб'єкта порушується рівновага, внаслідок чого виникає тенденція його відновлення. Цінність отриманої інформації, перспективність використання отриманих знань мають підтвердити правильність обраної альтернативи поведінки.

Зусилля викладача іноземної мови мають бути спрямовані на пошуки різних способів відновлення рівноваги у когнітивній структурі суб'єкта навчання. Активність студента має бути спрямована на зменшення когнітивного дисонансу. Для цього необхідна переробка змісту інформації, навчальних матеріалів, програм, тематики курсів і спецкурсів, логічна обґрунтованість пропонованої інформації, що включає наявні знання з іноземної мови (граматика, лексичний запас слів) відповідні очікуванням і знанням студента.

Пізнавальна активність домінує у навчанні іноземної мови, але сама може спонукатися різними чинниками: відповідним підбором навчально-методичного комплексу, методами та формами навчання. У пізнавальній діяльності представлені: орієнтовна активність (виділення об'єкта вивчення, методу, вибір мети, завдань, відбір матеріалу, інформації), виконавська (використання наявних у минулому досвіді тактик та стратегій, застосування вже наявних навичок та умінь), пошукова, творча активність (саморегуляція та самостійне вивчення матеріалу). Пошукова та творча активність на заняттях з іноземної мови може бути представлена у комунікативних ситуаціях, підготовці презентацій, доповідей тощо.

Специфіка пізнавальної мотивації до вивчення іноземних мов пов'язана з когнітивним стилем діяльності студента. Так, існують відмінності у здатності до узагальнення, широті перенесення інформації, готовності до сприйняття, у здатності утримувати той чи інший зміст, у можливості зіставляти його з іншими явищами, здійснювати класифікацію, угруповання понять та категорій, у вмінні включати нові факти до структури вже набутих знань з іноземної мови.

Когнітивні стилі – це стійкі індивідуальні особливості пізнавальних стратегій, формальна характеристика суб'єкта навчання, яка залежить від багатьох передумов (освітній рівень, знання інших іноземних мов, попередній досвід навчання в іншій системі). Когнітивний стиль студента пов'язаний з психологією та досвідом засвоєння понять. Поняття постає як вища форма узагальнення із боку студента, оскільки виникає у процесі пізнання нового не окремою людиною, а являє цілісну сукупність суджень. Вже вироблений когнітивний стиль впливає на переробку інформації, через що суб'єкт навчання часто неспроможний сприймати запропоновані викладачем щонайменше осмислені суб'єктивно способи упорядкування інформації, які існують за різними

параметрами (спосіб класифікації, диференційованість, широта категорій, рівень концептуалізації).

До когнітивних процесів відносяться сприйняття, запам'ятовування, поняттєва переробка іншомовної інформації. Деякі когнітивні процеси активніше включені в одні навчальні дії, деякі – в інші.

Когнітивне структурування – це набір всіх розумових операцій, які повинен використовувати, активізувати студент у процесі навчання іноземної мови: порівняння, аналіз, синтез, узагальнення, класифікація, систематизація, міжпонятійний зв'язок, дедукція, декодування. Сюди включається низка послідовних операцій: виділення предметної ситуації, побудова відповідного типу моделі, операційно-виконавчий компонент пізнавальної діяльності.

Якщо когнітивні стилі та установки тих, хто навчається, відрізняються від існуючих методичних стратегій викладача іноземної мови, необхідна перебудова розумових пізнавальних процесів навчання викладача та студента, щоб створити баланс у їхніх психологічних станах, відновити рівновагу у когнітивній структурі суб'єкта навчання.

Висновки та перспективи подальших розвідок напреду. Таким чином, навчання іноземної мови із застосуванням когнітивного підходу реалізує стійку мотивацію у здобувачів ЗВО до її вивчення. Орієнтовна основа дій є основною у когнітивній стратегії навчання студентів ЗВО щодо іноземної мови. Когнітивні стилі, що склалися, визначають необхідність побудови дій за певною системою орієнтирів і цілей. Для того щоб сприяти активізації розумової діяльності, необхідно, щоб умови, що стимулюють мотивацію студентів до вивчення іноземної мови, були б планомірно відтворені для формування нових навичок та їх механізмів.

Якщо враховуються особливості мисленнєвої діяльності студента у процесі вивчення іноземної мови при сприйнятті, кодуванні та декодуванні інформації, типи когнітивної структурованості, когнітивні стилі діяльності можна значно покращити, інтенсифікувати, реально диференціювати та індивідуалізувати процес навчання іноземної мови. Подальший розвиток досліджень вбачаємо в пошуку нових форм та методів навчання іноземної мови з урахуванням когнітивного підходу з метою формування мотивації до її вивчення.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Барабанова Г.В. Методика навчання професійно-орієнтованого читання в немовному ВНЗ: Монографія. К.: Фірма «Інкос», 2005. 315 с.
2. Вовк О.І. Комунікативно-когнітивна компетентність майбутніх філологів: нова парадигма сучасної освіти. Черкаси: Видавець Чабаненко Ю.А., 2013. 500 с.
3. Пустовіт Г.П. Концептуальні засади модернізації змісту сучасної позашкільної освіти і виховання учнів. *Рідна мова*. 2010. № 10. С. 21-22.

4. Anderson R.C. Readings in the psychology of cognition [Text]. Holt, Rinehart and Winston. *Original from the University of Michigan Digitized*. June 13. 2006. 690 p.

5. Edmondson W., House J. Einführung in die Sprachlehrforschung. UTB: Francke, 2000. 369 s.

6. LeNy J.-F. Science cognitive et comprehension du langage. Paris: Editionsdes Press Universitairesde France. PUF, 1989. 256 p.

7. Oxford R. Language learning strategies in a nutshell: Update and ESL suggestions. *TESOL Journal*. 1993. No 2(2). P. 18-22.

REFERENCES

1. Barabanova, G.V. (2005). *Metodyka navchannya profesiyno-orientovanoho chytannya v nemovnomu VNZ* [Methodology of teaching professionally oriented reading in a non-linguistic university]: Monograph. K.: "Inkos" company. 315 s. [in Ukrainian]
2. Vovk, O. I. (2013). *Komunikatyvna kompetentnist' maybutnikh filolohiv: nova paradigma suchasnoyi osvity* [Communicative and cognitive competence of future philologists: a new paradigm of modern education]. Cherkasy: Yu.A. Chabanenko Publisher. 500 s. [in Ukrainian]
3. Pustovit, H.P. (2010). *Kontseptual'ni zasady modernizatsiyi zmistu suchasnoyi pozashkil'noyi osvity i vykhovannya uchniv* [Conceptual principles of modernization of the content of modern out-of-school education and education of students. *Ridna mova*. No. 10. S. 21-22. [in Ukrainian]
4. Anderson, R.C. (2006). *Readings in the psychology of cognition* [Text]. Holt, Rinehart and Winston. *Original from the University of Michigan Digitized*. June 13. 690 p. [in English]
5. Edmondson, W., House, J. (2000). *Einführung in die Sprachlehrforschung*. UTB: Francke. 369 s. [in English]
6. LeNy, J.-F. (1989). *Science cognitive et comprehension du langage*. Paris: Editionsdes Press Universitairesde France. PUF. 256 p. [in English]
7. Oxford, R. (1993). *Language learning strategies in a nutshell: Update and ESL suggestions*. *TESOL Journal*. No 2(2). P. 18-22. [in English]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ЩЕРБИНА Світлана – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри іноземних мов Центральноукраїнського національного технічного університету.

Наукові інтереси: теорія та методика навчання іноземних мов у закладах вищої освіти.

ЛІПАТОВА Марина – викладач кафедри історії, археології, інформаційної та архівної справи Центральноукраїнського національного технічного університету.

Наукові інтереси: проблеми методики навчання української мови як іноземної.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

SHCHERBYNA Svitlana – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Department of Foreign Languages of Central Ukrainian National Technical University.

Scientific interests: theory and methodology of teaching foreign languages.

LIPATOVA Maryna – lecturer of the Department of the history, archaeology, information and archival affair of Central Ukrainian National Technical University.

Scientific interests: problems of methodology of teaching Ukrainian as a foreign language.

*Стаття надійшла до редакції 20.02.2025 р.
Стаття прийнята до друку 05.03.2025 р.*

УДК 37.013.42:008

DOI: 10.36550/2415-7988-2025-1-218-280-286

БАБЕНКО Артем –

аспірант спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки

Центральноукраїнського державного університету

імені Володимира Винниченка

ORCID: <https://orcid.org/0009-0000-2249-3756>

e-mail: artem.babenko127@gmail.com

ОРГАНІЗАЦІЯ КУЛЬТУРНО-ДОЗВІЛЛЕВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УЧНІВ ОСНОВНОЇ ШКОЛИ

Стаття присвячена проблемі організації культурно-дозвіллевої діяльності учнів основної школи в умовах реформування освіти в Україні.

Метою статті є теоретичне обґрунтування та розробка інноваційної моделі організації культурно-дозвіллевої діяльності учнів основної школи в умовах реформування освіти в Україні.

Автор акцентує увагу на важливості культурно-дозвіллевої діяльності для соціалізації, розвитку творчих здібностей та формування культурної ідентичності учнів. Аналізуються актуальні виклики, такі як віртуалізація дозвілля підлітків, зниження фізичної активності, а також необхідність інтеграції традиційних і інноваційних підходів до організації дозвілля, включаючи використання інформаційно-комунікаційних технологій. Було проведено дослідження, яке передбачало аналіз нормативно-правових документів, анкетування учнів, педагогів та батьків, вивчення досвіду роботи закладів загальної середньої освіти України. Визначено педагогічні умови ефективної організації культурно-дозвіллевої діяльності учнів основної школи: забезпечення суб'єктної позиції учнів; інтеграція традиційних та інноваційних форм; створення інформаційно-освітнього середовища; забезпечення взаємодії школи з культурно-освітніми установами, громадськими організаціями, батьками; підготовка педагогів до інноваційної діяльності у сфері організації культурно-дозвіллевої діяльності.

На основі проведеного дослідження пропонується інноваційна модель організації культурно-дозвіллевої діяльності учнів основної школи, яка передбачає поєднання різноманітних форм і методів роботи, врахування інтересів учнів та використання сучасних технологій. Модель орієнтована на розвиток культурної компетентності, творчих здібностей та соціальної активності школярів, що відповідає вимогам Нової української школи.

Запропоновано комплекс авторських пропозицій щодо впровадження інноваційної моделі організації культурно-дозвіллевої діяльності на різних рівнях: школи, класу, партнерської взаємодії, цифрового середовища.

Ключові слова: культурно-дозвіллева діяльність, основна школа, творчі здібності, інформаційно-комунікаційні технології, педагогічні умови, педагогічна модель.

BABENKO Artem –

postgraduate student specialty

011 Educational, pedagogical sciences

of Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University

ORCID: <https://orcid.org/0009-0000-2249-3756>

e-mail: artem.babenko127@gmail.com

ORGANIZATION OF CULTURAL AND LEISURE ACTIVITIES FOR STUDENTS IN BASIC SCHOOL

The article is devoted to the issue of organizing cultural and leisure activities for middle school students in the context of educational reforms in Ukraine.

The purpose of the article is to provide a theoretical justification and develop an innovative model for organizing cultural and leisure activities for middle school students amid the ongoing educational reforms in Ukraine.

The author emphasizes the importance of cultural and leisure activities for the socialization, development of creative abilities, and formation of cultural identity among students. The article analyzes current challenges, such as the virtualization of teenagers' leisure time, declining physical activity, and the need to integrate traditional and innovative approaches to leisure organization, including the use of information and communication technologies. A study was conducted, which involved analyzing regulatory and legal documents, surveying students, teachers, and parents, and examining the experiences of general secondary education institutions in Ukraine. The pedagogical conditions for the effective organization of cultural and leisure activities for middle school students were identified: ensuring students' agency; integrating traditional and innovative forms; creating an informational-educational environment; fostering cooperation between schools, cultural and educational institutions, community organizations, and parents; and preparing teachers for innovative work in the field of cultural and leisure activities.

Based on the research, an innovative model for organizing cultural and leisure activities for middle school students is proposed. This model combines various forms and methods of work, takes into account students' interests, and incorporates modern technologies. The model aims to develop cultural competence, creative abilities, and social activity among students, aligning with the requirements of the New Ukrainian School.

A set of original proposals is presented for implementing the innovative model of cultural and leisure activities at various levels: school, classroom, partnership interactions, and digital environments.

Key words: cultural and leisure activities, middle school, creative abilities, information and communication technologies, pedagogical conditions, pedagogical model.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. У сучасних умовах реформування освіти в Україні особливої актуальності набуває проблема організації культурно-дозвіллевої діяльності учнів основної школи. Підлітковий вік є періодом активного розвитку особистості. Саме у цей період життя юної людини формується її

світогляд, усталена системи цінностей та поведінки. Під час виховання закладаються основи культурної ідентичності та творчого потенціалу особистості. Культурно-дозвіллева діяльність виступає важливим чинником соціалізації та розвитку базових компетентностей учнів, що

відповідає основним принципам Нової української школи.

Актуальність дослідження проблеми організації культурно-дозвілєвої діяльності учнів основної школи зумовлена кількома чинниками. По-перше, в умовах цифровізації усіх сфер життя спостерігається тенденція до віртуалізації дозвілля підлітків, зниження рівня їхньої фізичної активності. Згідно з дослідженням О. Безпалько, «українські підлітки в середньому проводять понад 5 годин щодня в інтернеті, використовуючи його переважно для розваг (перегляд відео, прослуховування музики, ігри) та спілкування в соціальних мережах (Facebook, Telegram, Viber, Twitter, Instagram)» [1]. Нажаль, в Інтернет мережі є багато шкідливого і небажаного контенту для підлітків, що спотворює їхні уявлення про реальність життя. Така ситуація створює ризики для гармонійного розвитку особистості, а збоку викладачів, потребує розробки нових інтерактивних підходів до організації корисного культурного дозвілля.

По-друге, в умовах євроінтеграції зростає значення культурного дозвілля як чинника формування національної ідентичності та міжкультурної взаємодії учнів. Як зазначає Т. Кравченко, «через культурно-дозвілєву діяльність відбувається ознайомлення молоді з національними традиціями, звичаями, мистецтвом, що сприяє формуванню патріотизму» [9]. За цих умов в учнів розвиваються когнітивні та комунікативні навички.

По-третє, існує потреба в оновленні дидактичних підходів до організації культурно-дозвілєвої діяльності в школі відповідно до сучасних педагогічних концепцій, а також із врахуванням інтересів нового покоління учнів. Традиційні форми організації дозвілля часто не відповідають запитам сучасних підлітків. Така ситуація зумовлює необхідність пошуку інноваційних підходів, які б поєднували традиції, культурні цінності, український менталітет та сучасні педагогічні технології (он-лайн навчання Google Classroom, Zoom, Moodle, віртуальна та доповнена реальність, інтерактивні методи навчання, освітні проекти та групова робота). Для цього необхідно обладнати спеціальні класи в школі.

По-четверте, в умовах реформи децентралізації та розширення автономії закладів освіти зростає роль школи як центру культурного життя місцевої громади. Школа має потенціал стати осередком культурного розвитку не лише учнів, а й усієї місцевої спільноти, що потребує розробки відповідних моделей організації культурно-дозвілєвої діяльності. Школа перетворюється не лише на заклад освіти, окрім того вона стає культурно-мистецьким осередком, бо саме у школі діти розвивають свої уміння, таланти. Адміністрація разом із вчителями мають самі обирати та проводити різноманітні цікаві заходи для школярів (літературні вечори, танцювальні конкурси, спів, відвідування краєзнавчих музеїв та картинних галерей, екскурсій до архітектурних пам'яток, перегляд пізнавальних дитячих фільмів у кінотеатрах тощо).

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Огляд наукових джерел свідчить про значний інтерес дослідників до проблеми організації культурно-дозвілєвої діяльності учнівської молоді. Теоретичні аспекти організації дозвілля в педагогічному контексті висвітлено в працях українських учених: О. Безпалько [1], О. Литвак [10], С. Харченка [15]. Психологічні особливості дозвілєвої діяльності підлітків досліджували: І. Бех [2], М. Григорова [5], Л. Сохань [14]. Аспекти формування культури дозвілля учнів розглядали: В. Бочелюк [4], С. Дмитрієва [7], І. Петрова [11]. Міжнародний досвід організації культурно-дозвілєвої діяльності учнів представлений у публікаціях зарубіжних учених: Дж. Екклз [16], Г. Годбей [17] та інші.

Однак, незважаючи на численні опубліковані праці, проблема організації культурно-дозвілєвої діяльності учнів основної школи в умовах військового стану залишається недостатньо розробленою. Зокрема, потребують уточнення педагогічні умови ефективної організації культурно-дозвілєвої діяльності з урахуванням особливостей сучасних підлітків, інноваційні форми, методи організації дозвілля з використанням інформаційно-комунікаційних технологій, а також шляхи інтеграції формальної та неформальної освіти у сфері культурного дозвілля.

Метою статті є теоретичне обґрунтування педагогічної моделі організації культурно-дозвілєвої діяльності учнів основної школи в умовах реформування освіти в Україні.

Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити наступні завдання дослідження:

1. проаналізувати сучасний стан організації культурно-дозвілєвої діяльності учнів основної школи в Україні;
2. визначити педагогічні умови ефективної організації культурно-дозвілєвої діяльності учнів основної школи;
3. розробити педагогічну модель організації культурно-дозвілєвої діяльності, що відповідає сучасним вимогам та інтересам учнів;
4. запропонувати шляхи інтеграції формальної та неформальної освіти у сфері культурного дозвілля учнів.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Для аналізу сучасного стану організації культурно-дозвілєвої діяльності учнів основної школи було проведено дослідження, яке передбачало аналіз нормативно-правових документів, анкетування учнів, педагогів та батьків, вивчення досвіду роботи закладів загальної середньої освіти України. Аналіз нормативно-правової бази свідчить про те, що організація культурно-дозвілєвої діяльності учнів регулюється: Законом України «Про освіту» від 5 вересня 2017 року № 2145-VIII [12], Законом України «Про повну загальну середню освіту» від 16 січня 2020 року № 463-IX [13], Концепцією Нової української школи затвердженою МОН України від 17 серпня 2016 року [8], Рекомендаціях до побудови внутрішньої системи забезпечення якості освіти у ЗЗСО затверджено Державною службою якості освіти

України від 2019 року [3], Державним стандартом базової середньої освіти затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 30 вересня 2020 року № 898 [6]. Вказана нормативно-правова база визначає необхідність створення умов для розвитку творчих здібностей учнів, формування їхньої культурної компетентності. Однак, як зазначає С. Харченко, «існує певний розрив між декларованими цілями та реальною практикою організації культурно-дозвілєвої діяльності в школах» [15].

У рамках проведеного опитування була поставлена мета – визначити основні форми дозвілля школярів. Результати анкетування 450 учнів 5-9 класів з різних шкіл (м. Кропивницький та Кіровоградської області) показали, що сучасні підлітки надають перевагу таким видам дозвілля, як спілкування в соціальних мережах (30%), комп'ютерні ігри (25%), перегляд відеоконтенту (20%), прослуховування музики (10%). Значно менше учнів обирають читання книг (6%), заняття спортом (5%), творчу діяльність (3%), відвідування культурних заходів (1%). При цьому 76% опитаних учнів висловили бажання брати участь у цікавих культурно-дозвілєвих заходах, але зазначили, що існуючі форми позаурочної діяльності в школі часто не відповідають їхнім інтересам.

Опитування 120 педагогів показало, що більшість з них (83%) усвідомлюють важливість організації культурно-дозвілєвої діяльності учнів. Серед основних труднощів, з якими стикаються вчителі при організації культурно-дозвілєвої діяльності, були відзначені: недостатнє методичне забезпечення (35%), обмежені матеріальні ресурси (40%), високе навчальне навантаження (25%). Крім того, педагоги відзначають складність залучення сучасних підлітків до традиційних форм культурного дозвілля, разом з тим, виникає потреба в пошуку нових, більш ефективних підходів.

Анкетування 200 батьків виявило їхню стурбованість щодо організації дозвілля дітей. Більшість батьків (79%) вважають, що їхні діти проводять занадто багато часу в інтернеті та недостатньо залучені до культурно-дозвілєвої діяльності. Щодо готовності батьків брати участь в організації дозвілля дітей, результати розподілилися наступним чином: готові активно співпрацювати зі школою в організації культурного дозвілля дітей (68%), готові періодично долучатися до окремих заходів (22%), не мають можливості брати участь через брак часу (10%).

Вивчення досвіду роботи закладів загальної середньої освіти показало, що в більшості шкіл культурно-дозвілєва діяльність реалізується через традиційні форми: гуртки, секції, клуби за інтересами, шкільні свята, екскурсії. Однак, як зазначає О. Литвак, «ефективність цих форм часто знижується через формальний підхід, недостатнє врахування інтересів сучасних підлітків, обмежене використання інноваційних технологій» [10].

На основі аналізу сучасного стану організації культурно-дозвілєвої діяльності учнів основної школи можна виділити такі проблеми: а) невідповідність традиційних форм організації

культурно-дозвілєвої діяльності інтересам сучасних підлітків; б) недостатнє використання потенціалу інформаційно-комунікаційних технологій у організації культурного дозвілля; в) обмежена взаємодія школи з закладами культури, громадськими організаціями, батьками у сфері організації дозвілля учнів; г) недостатня підготовка педагогів до інноваційної діяльності у сфері організації культурно-дозвілєвої діяльності; д) брак системного підходу до організації культурно-дозвілєвої діяльності в школі.

На основі аналізу наукових джерел та результатів дослідження нами визначено педагогічні умови ефективної організації культурно-дозвілєвої діяльності учнів основної школи.

Перша педагогічна умова – «забезпечення суб'єктної позиції учнів в організації культурно-дозвілєвої діяльності» передбачає активне залучення учнів до планування, організації та оцінки культурно-дозвілєвих заходів, врахування їхніх інтересів та потреб. Як зазначає І. Бех, «саме в підлітковому віці формується потреба в самостійності, самоорганізації, самовизначенні, що робить особливо важливим забезпечення суб'єктної позиції учнів у всіх видах діяльності, у тому числі – дозвілєву» [2]. Реалізація цієї педагогічної умови можлива через створення органів учнівського самоврядування, проведення опитувань щодо бажаних форм дозвілля, залучення учнів до реалізації культурно-дозвілєвих проєктів.

Друга педагогічна умова – «інтеграція традиційних та інноваційних форм організації культурно-дозвілєвої діяльності» передбачає поєднання традиційних форм культурного дозвілля (гуртки, клуби, творчі колективи) з інноваційними (віртуальні екскурсії, онлайн-проєкти, медіа-творчість, інтерактивні заходи). Як відзначає О. Безпалько, «важливо не протиставляти традиційні та інноваційні форми, а знаходити шляхи їх гармонійного поєднання» [1]. Наприклад, традиційний шкільний театр може використовувати елементи цифрового сторітелінгу, а літературний клуб – проводити віртуальні зустрічі з письменниками.

Третя педагогічна умова «створення інформаційно-освітнього середовища для організації культурно-дозвілєвої діяльності» передбачає використання потенціалу інформаційно-комунікаційних технологій для розширення можливостей культурного дозвілля учнів. Згідно з дослідженням Дж. Екклес, «сучасні цифрові технології можуть бути ефективним інструментом організації культурно-дозвілєвої діяльності, якщо вони використовуються не для пасивного споживання контенту, а для творчості, спілкування, пізнання» [16]. Реалізація такої педагогічної умови передбачає створення віртуальних платформ для культурно-дозвілєвої діяльності, із широким використанням соціальних мереж та месенджерів для комунікації, можливе також застосування мобільних додатків для організації культурних заходів.

Четверта педагогічна умова – «забезпечення взаємодії школи з культурно-освітніми установами, громадськими організаціями, батьками»

передбачає розширення культурно-освітнього простору школи через співпрацю з закладами культури (музеями, театрами, бібліотеками), громадськими організаціями, які працюють у сфері культури та освіти, залучення батьків до організації культурно-дозвілєвої діяльності. В. Бочелюк відзначає, що така «взаємодія дозволяє збагатити зміст культурно-дозвілєвої діяльності, розширити можливості для самореалізації учнів, забезпечити культурну спадкоємність» [4]. Виконати дану умову можна через укладання угод про співпрацю між школою та культурними установами. Щоб втілити цю ідею в життя, школа може домовитися з музеями чи театрами про співпрацю, щоб діти регулярно ходили на екскурсії, брали участь у майстер-класах і разом створювали цікаві проекти.

П'ята педагогічна умова – «підготовка педагогів до інноваційної діяльності у сфері організації культурно-дозвілєвого дозвілля» стимулює розвиток професійної компетентності педагогів у сфері організації культурно-дозвілєвої діяльності, формування їхньої готовності до використання інноваційних підходів, технологій, методів. Як зазначає Т. Кравченко, «ефективність організації культурно-дозвілєвої діяльності значною мірою залежить від особистості педагога, його творчого потенціалу, методичної майстерності, здатності встановлювати партнерські стосунки з учнями» [9]. Для реалізації цієї умови можна організувати систематичні тренінги та семінари для педагогів із залученням експертів у галузі інноваційних педагогічних технологій. Це важливо для того, щоб учителі почувалися впевненіше, можна влаштовувати для них регулярні тренінги, курси, майстер-класи, семінари, під час яких досвідчені експерти розкажуть про нові цікаві способи роботи з дітьми.

На основі визначених педагогічних умов нами розроблено інноваційну педагогічну модель організації культурно-дозвілєвої діяльності учнів основної школи, яка має цільовий, змістовий, організаційно-діяльнісний та результативний компоненти.

Інноваційна педагогічна модель організації культурно-дозвілєвої діяльності учнів основної школи – це багатокомпонентна педагогічна система, що ґрунтується на принципах суб'єктності, інтеграції, культуровідповідності та цифрової трансформації, яка забезпечує цілеспрямоване формування культурної компетентності та самореалізації учнів через оптимальне поєднання традиційних та інноваційних форм організації змістовного дозвілля. Сутність даної моделі полягає у створенні динамічного культурно-освітнього середовища, що стимулює добровільну участь підлітків у різноманітних видах культурної діяльності з урахуванням їхніх індивідуальних інтересів, здібностей та потреб сучасного інформаційного суспільства. Запропонована модель характеризується гнучкістю, адаптивністю, поліфункціональністю та діджиталізацією культурно-дозвілєвих практик, що дозволяє органічно поєднувати віртуальний та реальний простори культурної взаємодії. На

відміну від традиційних підходів, вона передбачає зміщення акцентів з пасивного споживання культурних продуктів до активного культуротворення, де учні виступають не лише об'єктами педагогічного впливу, а й суб'єктами, які самостійно визначають та реалізують власні культурно-дозвілєві стратегії. Основними компонентами моделі є ціннісно-цільовий (визначає аксіологічні орієнтири та стратегічні цілі), змістовий (окреслює напрями та зміст діяльності), технологічний (методи, форми, технології та цифрові інструменти), організаційно-ресурсний (забезпечує необхідні умови реалізації) та рефлексивно-оцінний (передбачає моніторинг ефективності та коригування процесу).

Цільовий компонент педагогічної моделі визначає мету та завдання організації культурно-дозвілєвої діяльності. Метою є створення умов для культурного розвитку, самореалізації та соціалізації учнів основної школи через організацію змістовного дозвілля. Завдання цільового компоненту полягають у реалізації: формування культурної компетентності учнів; розвитку творчих здібностей та естетичного смаку; виховання патріотизму та міжкультурної толерантності; навичок змістовного проведення дозвілля; розвитку соціальної активності та відповідальності.

Змістовий компонент педагогічної моделі має такі основні напрями культурно-дозвілєвої діяльності: а) художньо-естетичний (театральна, музична, хореографічна, образотворча діяльність); б) літературно-мовний (читання, літературна творчість, мовні клуби); в) медіа-творчий (створення медіа-контенту, блогінг, фото- та відеотворчість); г) соціокультурний (волонтерство, соціальні проекти, громадська діяльність); д) дослідницько-пізнавальний (краєзнавство, наукові клуби, екскурсійна діяльність); е) культурно-дозвілєвий (ігрова діяльність, свята, фестивалі, конкурси).

Організаційно-діяльнісний компонент педагогічної моделі охоплює форми, методи та технології організації культурно-дозвілєвої діяльності. Культурно-дозвілєві хаби – багатофункціональні простори для різних видів культурної діяльності, обладнані сучасними технічними засобами. Віртуальні клуби за інтересами, які поєднують онлайн та офлайн активності. Творчі лабораторії, де учні можуть експериментувати з різними видами мистецтва та технологіями. Проектні групи, які розробляють та реалізують культурно-дозвілєві проекти. Фестивалі та марафони, які поєднують різні види культурної діяльності. Проектна технологія, яка дозволяє учням самостійно планувати та реалізовувати культурно-дозвілєві проекти. Ігрові технології, зокрема рольові, імітаційні, ділові ігри, навчальні ситуації, сценарії.

Результативний компонент педагогічної моделі містить критерії та показники ефективності організації культурно-дозвілєвої діяльності: а) рівень залученості учнів до культурно-дозвілєвої діяльності; б) рівень розвитку культурної компетентності; в) рівень розвитку

творчих здібностей; г) рівень соціальної активності та відповідальності.

Отже, структурна цілісність та функціональна взаємопов'язаність компонентів моделі забезпечують її здатність до самооновлення та сталого розвитку в умовах соціокультурних трансформацій, що робить її ефективним інструментом формування культурного капіталу підлітків у глобалізованому світі.

На рівні школи пропонується створити «Культурно-дозвілєвий центр», який об'єднуватиме різні напрями культурної діяльності та забезпечуватиме сучасним технічним обладнанням. У структурі центру можна передбачити зони для творчої майстерні, медіа-студії, коворкінгу, виставок і перформансів. Для забезпечення активної участі учнів у культурно-дозвілєвому житті школи варто впровадити систему учнівського самоврядування через створення «Культурної ради», яка братиме участь у плануванні та оцінці заходів разом із учителями. Щоб зробити культурне життя школи цікавішим, можна створити цифрову платформу «Культурний простір», де всі учасники бачитимуть, які події плануються. Учні разом із учителями зможуть поговорити про культурні задуми й поділитися своїми творчими ідеями. Щоб дізнатися, чи цікаво дітям і педагогам те, що вони роблять разом, корисно іноді запитувати їхні враження, з'ясовувати, що їм подобається, а що вони б змінили. Педагогам варто звертати увагу на те, з яким ентузіазмом учні долучаються до заходів, і оцінювати, як ці заняття сприяють розвитку їхніх мистецьких здібностей і творчого підходу.

Щоб долучитися до світу культури та мистецтва, слід адміністрації школи налагодити ділові зв'язки з музеями, театрами, бібліотеками чи місцевими активістами з громадських організацій – разом із ними вчителі зможуть влаштовувати цікаві мистецькі проєкти для дітей. Наприклад, у літніх таборах можна скласти гнучкий розклад поїздок і прогулянок до історичних місць, парків, щоб учні могли не просто відвідати екскурсії, а по-справжньому зануритися в атмосферу цих місць, дізнатися щось нове й відчути себе юними дослідниками. Необхідно також запрошувати батьків долучатися до культурно-мистецьких заходів щоб проводити майстер-класи, де всі вчать щось майструвати, влаштовувати сімейні фестивалі з музикою й танцями чи навіть створювати спільні проєкти, які зближують родини й школу. Важливо активно залучати художників, музикантів, акторів до мистецького життя школи, які можуть приходити на творчі зустрічі, ділитимуться досвідом чи навіть трохи наставлятимуть учнів, що може запалити в дітях іскру до творчості.

На рівні цифрового середовища варто створити віртуальний культурний простір школи, який міститиме он-лайн галерею творчих робіт учнів, віртуальні екскурсії та записи виступів шкільних колективів. Необхідно розробити систему онлайн-проєктів, які поєднують культурно-дозвілєву діяльність із навчанням, наприклад, віртуальні музеї чи інтерактивні

екскурсії. Цілком можливим буде створення шкільного медіа-центру (на зразок телевізійної студії), учасники якого під керівництвом вчителів займатимуться висвітленням культурних подій. Наприклад, учасники вестимуть шкільний блог на Facebook, знімати ролики для YouTube-каналу тощо.

Особливу увагу учителям потрібно приділити гармонійного поєднання культурно-дозвілєвої діяльності з навчальним процесом. За результатами проведеного дослідження та враховуючи праці [5; 7; 11; 14; 17], наведемо наступні рекомендації:

1. Впровадження культурно-мистецьких проєктів, що мають інтегрувати зміст навчальних предметів з творчою діяльністю, а саме: проведення літературних та мовних вікторин, відтворення реконструкцій історичних подій, математичні конкурси, поробки з листя і гілочок, тощо.

2. Реалізація під час практичних занять компетентнісного підходу, коли через культурно-дозвілєву діяльність в учнів формуються базові компетенції: комунікативна (здатність вести дискусію), комп'ютерна (працювати з програмами та файлами), культурна (декламація віршів, вміти танцювати та співати) тощо.

3. Проведення у школі тематичних днів або тижнів, присвячених державним святкам, пам'ятним датам, певній культурній темі українського мистецтва – усе це разом комплексно відтворює знання з різних навчальних предметів.

Отже, поєднання культурно-дозвілєвої діяльності з навчанням відкриває нові можливості для розвитку учнів, роблячи освіту більш захопливою та різнобічною. Запропоновані підходи – від творчих проєктів і компетентнісного навчання до тематичних заходів і міждисциплінарних ініціатив – допоможуть учителям створити живе й натхненне середовище, де знання оживають через творчість і спільну діяльність. Важливе впровадження у класі системи міждисциплінарних проєктів, які об'єднують знання з різних предметів через культурно-дозвілєву діяльність.

Висновки та перспективи подальших розвідок напряму. Організація культурно-дозвілєвої діяльності учнів основної школи є важливим компонентом сучасної освіти, який сприяє формуванню культурної компетентності, розвитку творчих здібностей, соціалізації та самореалізації учнів. В умовах інформаційного суспільства, глобалізації та реформування освіти зростає актуальність пошуку інноваційних підходів до організації культурного дозвілля підлітків. Аналіз сучасного стану організації культурно-дозвілєвої діяльності учнів основної школи в Україні виявив низку проблем: невідповідність традиційних форм організації культурно-дозвілєвої діяльності інтересам сучасних підлітків; недостатнє використання потенціалу інформаційно-комунікаційних технологій; обмежена взаємодія школи з закладами культури, громадськими організаціями, батьками; недостатня підготовка педагогів до інноваційної діяльності у сфері організації культурного дозвілля; брак системного підходу.

Визначено педагогічні умови ефективної організації культурно-дозвілєвої діяльності учнів основної школи: забезпечення суб'єктної позиції учнів; інтеграція традиційних та інноваційних форм; створення інформаційно-освітнього середовища; забезпечення взаємодії школи з культурно-освітніми установами, громадськими організаціями, батьками; підготовка педагогів до інноваційної діяльності у сфері організації культурно-дозвілєвої діяльності.

Розроблено інноваційну модель організації культурно-дозвілєвої діяльності учнів основної школи, яка має цільовий, змістовий, організаційно-діяльнісний та результативний компоненти. Модель передбачає використання сучасних форм, методів та технологій організації культурного дозвілля, які відповідають інтересам та потребам сучасних підлітків. Запропоновано комплекс авторських пропозицій щодо впровадження інноваційної моделі організації культурно-дозвілєвої діяльності на різних рівнях: школи, класу, партнерської взаємодії, цифрового середовища.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Безпалько О. В. Соціальна педагогіка: схеми, таблиці, коментарі : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Київ : Центр учбової літератури, 2018. 208 с.
2. Бех І. Д. Особистість на шляху до духовних цінностей : монографія. Київ : Академвидав, 2018. 296 с.
3. Бобровський М.В., Горбачов С.І., Заплотинська О.О. Рекомендації до побудови внутрішньої системи забезпечення якості освіти у закладі загальної середньої освіти. Київ : Державна служба якості освіти, 2019. 240 с.
4. Бочелюк В. Й. Дозвілєзнавство : навч. посіб. Київ : Центр навчальної літератури, 2020. 352 с.
5. Григорова М. І. Теорія і практика виховання культури дозвілля підлітків в умовах дитячого закладу оздоровлення та відпочинку. Суми : СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2019. 244 с.
6. Державний стандарт базової середньої освіти : Постанова Кабінету Міністрів України від 30 вересня 2020 року № 898. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-deyaki-pitannya-derzhavnih-standartiv-povnoyi-zagalnoyi-serednoyi-osviti-i300920-898>.
7. Дмитрієва С. М. Психологічні особливості організації дозвілля сучасних підлітків. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 12. Психологічні науки*. 2020. Вип. 10 (55). С. 38–47.
8. Концепція Нової української школи : затверджено МОН України від 17 серпня 2016 року. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>.
9. Кравченко Т. В. Формування культурних цінностей особистості підлітка у дозвілєвій діяльності. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*. 2020. Вип. 24. С. 142–155.
10. Литвак О. Й. Інноваційні технології організації дозвілля підлітків у закладах загальної середньої освіти. *Інноваційна педагогіка*. 2019. Вип. 13. Т. 2. С. 187–191.
11. Петрова І. В. Дозвілля в зарубіжних країнах : підручник. Київ : Кондор, 2019. 408 с.
12. Про освіту : Закон України від 5 вересня 2017 року № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>.
13. Про повну загальну середню освіту : Закон України від 16 січня 2020 року № 463-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20>.

14. Сохань Л. В. Життєтворчість особистості: концепція і досвід. Київ : Ін-т соціології НАН України, 2018. 256 с.

15. Харченко С. Я. Соціально-педагогічні технології : навч.-метод. посіб. для студентів вищ. навч. закл. Луганськ : Альма-матер, 2021. 552 с.

16. Eccles J. S., Barber B. L. Student council, volunteering, basketball, or marching band: What kind of extracurricular involvement matters? *Journal of Adolescent Research*. 2021. Vol. 14. P. 10–43.

17. Godbey G., Robinson J. Time for life: The surprising ways Americans use their time. Pennsylvania : Penn State Press, 2019. 368 p.

REFERENCES

1. Bezpal'ko, O. V. (2018). *Sotsial'na pedahohika: Skhemy, tablytsi, komentari* [Social pedagogy: Schemes, tables, comments]. Tsentr uchbovoi literatury. 208 p. [in Ukrainian]
2. Bekh, I. D. (2018). *Osobystist' na shliakhu do dukhovnykh tsinnosti* [Personality on the path to spiritual values]. Akademydav. 296 p. [in Ukrainian]
3. Bobrovs'kyi, M. V., Horbachov, S. I., & Zaplotyns'ka, O. O. (2019). *Rekomendatsii do pobudovy vnutrishn'oi systemy zabezpechennia yakosti osvity u zakladi zahal'noi seredn'oi osvity* [Recommendations for building an internal quality assurance system in general secondary education institutions]. Derzhavna sluzhba yakosti osvity. 240 p. [in Ukrainian]
4. Bocheluk, V. Y. (2020). *Dozvilieznavstvo* [Leisure studies]. Tsentr navchal'noi literatury. 352 p. [in Ukrainian]
5. Hryhorova, M. I. (2019). *Teoriia i praktyka vykhovannia kul'tury dozvillia pidlitiv v umovakh dytiachoho zakladu ozdorovlennia ta vidpochynku* [Theory and practice of fostering a culture of leisure among adolescents in children's health and recreation institutions]. SumDPU imeni A. S. Makarenka. 244 p. [in Ukrainian]
6. Cabinet of Ministers of Ukraine. (2020). *Derzhavnyi standart bazovoi seredn'oi osvity* [State standard of basic secondary education] (Resolution No. 898). URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-deyaki-pitannya-derzhavnih-standartiv-povnoyi-zagalnoyi-serednoyi-osviti-i300920-898> [in Ukrainian]
7. Dmytrieva, S. M. (2020). *Psykhologichni osoblyvosti orhanizatsii dozvillia suchasnykh pidlitiv* [Psychological features of organizing leisure for modern adolescents]. *Naukovy chasopys Natsional'noho pedahohichnoho universytetu imeni M. P. Drahomanova. Seria 12. Psykhologichni nauky*, (10), 38–47. [in Ukrainian]
8. Ministry of Education and Science of Ukraine. (2016). *Kontseptsiiia Novoi ukrains'koi shkoly* [Concept of the New Ukrainian School]. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf> [in Ukrainian]
9. Kravchenko, T. V. (2020). *Formuvannia kul'turnykh tsinnosti osobystosti pidlitka u dozvillivii diial'nosti* [Formation of cultural values of an adolescent's personality in leisure activities]. *Teoretyko-metodychni problemy vykhovannia ditei ta uchniv's'koi molodi*, (24), 142–155. [in Ukrainian]
10. Lytvak, O. Y. (2019). *Innovatsiini tekhnolohii orhanizatsii dozvillia pidlitiv u zakladakh zahal'noi seredn'oi osvity* [Innovative technologies for organizing adolescents' leisure in general secondary education institutions]. *Innovatsiina pedahohika*, 13(2), 187–191. [in Ukrainian]
11. Petrova, I. V. (2019). *Dozvillia v zarubizhnykh krainakh* [Leisure in foreign countries]. Kondor. 408 p. [in Ukrainian]
12. Verkhovna Rada of Ukraine. (2017). *Pro osvitu* [On education] (Law No. 2145-VIII). URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> [in Ukrainian]

13. Verkhovna Rada of Ukraine. (2020). Pro povnu zahal'nu seredniu osvitu [On complete general secondary education] (Law No. 463-IX). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20> [in Ukrainian]

14. Sokhan', L. V. (2018). Zhyttietvorchist' osobystosti: Kontseptsii i dosvid [Life creativity of personality: Concept and experience]. Instytut sotsiologii NAN Ukrainy. 256 p. [in Ukrainian]

15. Kharchenko, S. Ya. (2021). Sotsial'no-pedahohichni tekhnologii [Socio-pedagogical technologies]. Alma-mater. 552 p. [in Ukrainian]

16. Eccles, J. S., & Barber, B. L. (2021). Student council, volunteering, basketball, or marching band: What kind of extracurricular involvement matters? Journal of Adolescent Research, 14(1), 10–43. [in English]

17. Godbey, G., & Robinson, J. (2019). Time for life: The surprising ways Americans use their time. Penn State Press. 368 p. [in English]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

БАБЕНКО Артем – аспірант спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: організація культурно-дозвілєвої діяльності учнів основної школи.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

BABENKO Artem – postgraduate student specialty 011 Educational, pedagogical sciences of Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University

Scientific interests: organization of cultural and leisure activities for primary school students.

Стаття надійшла до редакції 10.03.2025 р.

Стаття прийнята до друку 23.03.2025 р.

УДК 811.111(072)(045)

DOI: 10.36550/2415-7988-2025-1-218-286-292

ГАБЕЛКО Олена –

кандидат педагогічних наук, доцент,
декан факультету української філології,
іноземних мов та соціальних комунікацій
Центральноукраїнського державного
університету імені Володимира Винниченка
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3769-3616>
e-mail: lena_gabelko@i.ua

ГАБЕЛКО Вероніка –

студентка 4 курсу ОП «Бакалавр»
факультету української філології,
іноземних мов та соціальних комунікацій
Центральноукраїнського державного
університету імені Володимира Винниченка
ORCID: <https://orcid.org/0009-0009-3947-8873>
e-mail: habelko639@gmail.com

ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ ТА ОНЛАЙН-ПЛАТФОРМИ: ДОЦІЛЬНІСТЬ ТА СПОСОБИ ВИКОРИСТАННЯ У ВИКЛАДАННІ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

Науково-технічна революція відкрила для суспільства двері у світ передових технологій, які, наразі, використовуються повсякденно. Юристи, лікарі, вчителі вже давно застосовують технологізовані апарати та програми, покликані полегшити робочий процес та, що більш важливо, оперувати знаннями з усього світу. З активним розвитком цифрових технологій людина зіштовхується щодня, але особливу увагу заслуговує освітній простір. Звісно ж, вчитель англійської мови не може стояти осторонь цифровізації, оскільки вона є ланцюгом, який поєднує освітян з цікавим вивченням іноземної мови. Вчителі, які активно впроваджують онлайн-платформи під час уроків з англійської мови не лише покращують володіння мовою учнів, а й створюють умови для міжкультурної комунікації та глобальної освітньої взаємодії. Наразі цифрові застосунки можуть стати корисними для покращення граматичних навичок, лексики, читання, говоріння та інших компонентів.

Актуальність нашої теми обумовлена нагальною потребою у вдосконаленні методів навчання, що включають застосування комп'ютерних програм, онлайн платформ, ігрових елементів та адаптивних систем, які базуються на штучному інтелекті, та відсутністю комплексного аналізу використання таких інструментів для підвищення мотивації учнів, забезпечення індивідуалізації навчання та кращого засвоєння мовного матеріалу.

Ця стаття присвячена аналізу зарубіжного досвіду у використанні інформаційних технологій під час занять з виокремлення корисного досвіду для України та шляхів впровадження в національну освіту; здійсненню класифікації онлайн-платформ, які можна інтегрувати вчителю англійської мови у навчальний процес з урахуванням комунікативного, індивідуального та інтерактивного підходів.

Встановлено, що застосування онлайн-завдань (матеріалів) є обов'язковим інструментом сучасного вчителя в умовах масової цифровізації. Використання педагогом інтерактивних платформ під час уроків надає змогу повною мірою зануритися у вивчення іноземної мови.

Ключові слова: штучний інтелект, електронні ресурси, онлайн-платформи, віртуальне навчання, інтерактивне навчання, викладання англійської мови.

HABELKO Olena –

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Dean of the faculty of Ukrainian philology, Foreign
Languages and Social Communications
Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3769-3616>
e-mail: lena_gabelko@i.ua

HABELKO Veronika –

4th year student of the Bachelor's degree program,
Faculty of Ukrainian Philology, Foreign
Languages and Social Communications
Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University
ORCID: <https://orcid.org/0009-0009-3947-8873>
e-mail: habelko639@gmail.com

ARTIFICIAL INTELLIGENCE AND ONLINE PLATFORMS: RELEVANTS AND METHODS OF USE IN REACHING ENGLISH

The scientific and technological revolution has given the opportunity for society to open the world of advanced technologies, which are currently used daily. Lawyers, doctors, and teachers have long been using technological devices and programs designed to facilitate the work process and, more importantly, to operate with knowledge from all over the world. A person encounters the active development of digital technologies every day, but the educational space deserves special attention. Definitely, an English teacher cannot stand aside from digitalization, since it is a chain that connects educators with the interesting study of a foreign language. Teachers who actively implement online platforms during English lessons not only improve students' language skills, but also create conditions for intercultural communication and global educational interaction. Currently, digital applications can be useful for improving grammar skills, vocabulary, reading, speaking, and other components.

The relevance of our topic is due to the urgent need to improve teaching methods, which include the use of computer programs, online platforms, game elements and adaptive systems based on artificial intelligence, and the lack of a comprehensive analysis of the use of such tools to increase student motivation, ensure individualization of learning and better assimilation of language material. This article is devoted to the feasibility of using electronic applications when teaching English, as well as ways of using them.

The article is devoted to the analysis of international experience in the use of information technologies during lessons, with a focus on identifying best practices applicable to Ukraine and ways of implementing them in the national education system. The article also provides a classification of online platforms that English language teachers can integrate into the educational process, taking into account communicative, individualized, and interactive approaches.

It has been established that the use of online assignments (materials) is an essential tool for a modern teacher in the context of mass digitalization. The use of interactive platforms by educators during lessons allows for a more immersive experience in foreign language learning.

Keywords: artificial intelligence, electronic resources, online platforms, virtual learning, interactive learning, teaching English.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Невпинний розвиток цифрових застосунків змушує кожного пристосуватися до технологічних змін, а особливо в освітньому просторі. Проте, хоч штучний інтелект і є пізнавальним, межа між творчим використанням програмного забезпечення та етичними нормами є доволі тонкою. Наразі значна кількість країн розробляють положення, які б регламентували використання подібних технологій у сфері освіти. Україна також не залишається осторонь, тому поступово впроваджує законодавство щодо застосування штучного інтелекту викладачами. Також, актуальною проблемою залишається можливість навчати викладачів ефективно взаємодіяти з ним.

Цікавим є досвід Франції, школи якої починають впроваджувати уроки з навчання використання штучного інтелекту. Найголовнішим є те, що до занять можуть долучатися не лише освітяни, а й викладачі, які бажають опанувати онлайн-ресурси для подальших занять.

Деякі країни створюють унікальні пристрої на основі цифрових програм. До прикладу, в Китаї активно використовують пристрої, оснащені елементами штучного інтелекту, які дозволять відслідковувати мозкову діяльність учнів під час уроку. Такий незвичний для нашого менталітету спосіб дізнатися справжні знання та налаштованість до занять учнів раціоналізує роботу

вчителя, адже він може приділяти більше уваги невстигаючим учням.

Тим не менш, Україна вже стоїть на шляху активного впровадження штучного інтелекту в навчально-виховні заклади. Розробка Проєкту інструктивно-методичних рекомендацій щодо запровадження та використання технологій штучного інтелекту в закладах загальної середньої освіти є серйозним кроком в перехід освітнього простору в цифрову площину.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідження щодо впровадження технологій штучного інтелекту в освіту були проведені науковцями Wayne Holmes, Chris Dede, Rose Luckin, Ryan S. Baker, Vincent Aleven, Carolyn Penstein Rosé, Niall Winters, Kenneth Holstein, Pierre Dillenbourg, Mutlu Cukurova. Серед українських дослідників зазначимо Ю. Сидорчук, Н. Мартинюк, М. Мар'єнко, О. Фурман, Р. Халіков, А. Шевченко та інші, праці яких окреслили проблематику використання програмного забезпечення.

Мета статті – аналіз зарубіжного досвіду у використанні інформаційних технологій під час занять з виокремленням корисного досвіду для України та шляхів впровадження в національну освіту; здійснення класифікації онлайн-платформ, які можна інтегрувати вчителю англійської мови у навчальний процес з урахуванням комунікативного, індивідуального та інтерактивного підходів.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Застосування інформаційних технологій під час уроків стало важливою складовою в процесі модернізації української освіти. Перехід від викладацько-центристської до учнівсько-центристської моделі навчання є однією з ключових змін, яка виникла із впровадженням онлайн-ресурсів у шкільну програму. Популярність та стрімкий розвиток електронних сайтів та застосунків, за допомогою яких можна опанувати іноземну мову, зростає з кожним днем, оскільки вони надають велику кількість переваг як для здобувачів освіти, так і наукових співробітників.

На нашу думку, використання штучного інтелекту та електронних ресурсів не лише полегшує роботу викладачу, а й показує його вміння пристосовуватися до викликів сучасності.

Досвід провідних держав світу показує, що імплементація технологічних досягнень суспільства має позитивні наслідки. Поступово все більше країн розробляють законодавство, що регламентує використання штучного інтелекту (далі – ШІ). Проте, актуальною проблемою на сьогодні постає збалансоване регулювання технології автоматизації освітніх процесів та стимулювання інновацій у даній сфері [1]. До прикладу, з 2025 року у школах Франції запроваджено курс з вивчення штучного інтелекту. Міністр національної освіти Франції Елізабет Борн додала, що її міністерство має намір опублікувати хартію щодо етичного використання ШІ у школах. З цього приводу почалися консультації з вчителями, батьками, учнями та профспілками. Колишній прем'єр-міністр пояснив, що педагоги зможуть використовувати ШІ для підготовки своїх уроків, але залишаться «відповідальними за зміст».

Елізабет Борн також повідомила про запуск «нового конкурсу проєктів» вартістю 20 мільйонів євро для розробки «суверенного, відкритого, масштабованого штучного інтелекту», який допоможе вчителям у «підготовці уроків, оцінюванні або виправленні домашніх завдань, наприклад». Конкурс проєктів буде оголошено влітку 2025 року, щоб мати повністю робочий інструмент на 2026-2027 навчальний рік [2].

Особливо цікавим вбачаємо освітній процес у Китаї, де діти користуються спеціальними пристроями, які дозволяють відслідковувати мозкову активність протягом певного уроку. Викладач має доступ до кожного з пристроїв, де, протягом заняття, відслідковує рівень уважності, концентрації та розуміння, завдяки чому може здійснювати персоналізовані пояснення для кожного з учнів, хто потребує цього. На нашу думку, зазначені пристрої є надбанням і показником високого рівня технологічного спрямування.

Міністерство освіти Китаю повідомило про посилення навчання ШІ в початкових і середніх школах. Зазначено, що діти молодшого шкільного віку повинні зосередитися на вивченні та досвіді використання технології штучного інтелекту, в той час як діти молодшого шкільного віку та учні середньої школи повинні зосередитися на розумінні та застосуванні концепцій штучного інтелекту, а учні старших класів повинні брати

участь у створенні проєктів і розширених додатках.

Особливий акцент робиться на формуванні зацікавленості учнів та розвитку їхнього інтересу до науки в симбіозі з цифровими навичками. Заохочується узгоджене планування для підтримки експериментальних ініціатив і впровадження пілотних освітніх програм у школах і на рівні регіонів.

Школам рекомендовано впроваджувати освіту ШІ у позашкільні програми та дослідницькі ініціативи, сприяючи співпраці між промисловістю, академічними колами, дослідженнями та застосуванням. До комплексу заходів входить розроблення спеціалізованих навчальних курсів та кейсів із поступовою інтеграцією елементів штучного інтелекту в освітні програми з інформаційних технологій, природничих наук та прикладного навчання.

Важливо відмітити, що у повідомленні наголошується на пріоритеті підготовки вчителів шляхом інтеграції освіти ШІ в національні плани розвитку для підвищення професійних можливостей. Регіонам і школам, які мають відповідні ресурси, настійно рекомендується розширити штат викладачів штучного інтелекту та найняти експертів з академічного та промислового секторів як інструкторів за сумісництвом.

Проте, наріжним каменем залишається подолання розриву між містом і сільською місцевістю, що і стало ключовим пунктом повідомлення, яке закликає до посилення підтримки шкіл у сільських і віддалених регіонах. [3]

Національне законодавче визначення ШІ знайшло своє відображення у Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні, схваленій розпорядженням Кабінету Міністрів України від 2 грудня 2020 р. № 1556-р, де зазначено про те, що штучний інтелект – організована сукупність інформаційних технологій, із застосуванням якої можливо виконувати складні комплексні завдання шляхом використання системи наукових методів досліджень і алгоритмів обробки інформації, отриманої або самостійно створеної під час роботи, а також створювати та використовувати власні бази знань, моделі прийняття рішень, алгоритми роботи з інформацією та визначати способи досягнення поставлених завдань [4].

В Регламенті (ЄС) 2024/1689 Європейського Парламенту та Ради від 13 червня 2024 року, що встановлює гармонізовані правила щодо штучного інтелекту та вносить зміни до Регламентів (ЄС) № 300/2008, (ЄС) № 167/2013, (ЄС) № 168/2013, (ЄС) 2018/858, (ЄС) 2018/1139 і (ЄС) 2019/2144 і Директиви 2014/90/ЄС, (ЄС) 2016/797 і (ЄС) 2020/1828 зазначено, що ключовою характеристикою систем штучного інтелекту є їх здатність робити висновки. Першочергово, це стосується процесу отримання вихідних даних, таких як прогнози, вміст, рекомендації чи рішення, які можуть впливати на фізичне та віртуальне середовище, а також здатності систем штучного інтелекту отримувати моделі чи алгоритми, або те й інше, на основі вхідних даних або даних. Можливість системи робити логічний підсумок

спостережень виходить за рамки базової обробки даних, надаючи можливість навчатися, міркувати або моделювати [5].

Схожій позиції щодо необхідності впровадження штучного інтелекту в навчальні заклади дотримується міністр освіти та науки України Оксен Лісовий. Він запевняє, що трансформація української освіти має на меті вдосконалення навичок викладання, унаслідок чого було створено Проект інструктивно-методичних рекомендацій щодо запровадження та використання технологій штучного інтелекту в закладах загальної середньої освіти (далі – Проект) [6]. Звісно ж, його застосування має бути раціональним та, найважливіше, покликане збагачувати знання не лише учнів, а й вчителів. Під час його використання мають бути дотримані права людини та професійні етичні стандарти. Вважаємо, що такі рекомендації не лише показують готовність українського суспільства до технологічних модернізацій, а й спрощують повсякденну рутину педагога англійської мови в наступних аспектах:

- налагодження автоматизованої перевірки домашнього завдання;
- самостійного створення завдань за певною темою для вивчення учнями нової теми та повторення вже вивченого матеріалу;
- оцінювання тестових та контрольних робіт.

В документі зазначено, що система ІІІ (англ. AI system) — машинна система, яка на основі отриманих вхідних даних робить висновок щодо того, як генерувати результати (як-от прогнозування, створення контенту, надання рекомендацій або рішень), які можуть впливати на фізичне або віртуальне середовище. Різні системи ІІІ відрізняються за рівнем автономності (можливості працювати без втручання людини) та адаптивності (можливості бути гнучким і підлаштовуватися під середовище) після застосування [7].

Проект складається з 6 розділів та 9 додатків, які містять інформацію щодо сфери застосування штучного інтелекту; основних принципів відповідального використання систем ІІІ у загальній середній освіті; організаційного впровадження систем ІІІ в закладах освіти; професійного розвитку ІІІ-компетентності педагога; використання ІІІ вчителями для підготовки та проведення уроків; типології систем ІІІ в освіті.

На думку Сидорчук Ю.М., штучний інтелект — це поняття, за допомогою якого позначають інтелектуальні можливості комп'ютерів під час прийняття ними рішень [8].

Загалом, поява штучного інтелекту і його активне використання стали незамінним помічником у повсякденному житті, де кількість інформації експоненційно зростає. Віртуальне програмне забезпечення постійно оновлюється, що слугує розробці більш сучасних та швидких моделей. Згодом програмні забезпечення були інтегровані в окремі мобільні застосунки, які також містили інші технологічні спрямування. Із загостренням COVID-19 та, згодом, повномасштабного вторгнення, українці були змушені продовжити працювати та навчатися у віртуальній

площині, що і спричинило використання різноманітних онлайн-платформ та цифрових ресурсів, завдяки яким можна викладати англійську мову більш цікаво та змістовно.

Конєва М. З. влучно зазначає, що віртуальне навчання та комунікація за допомогою інформаційних технологій стало зручнішим не лише для дітей, а й викладачів у вигляді інтерактивного забезпечення та мультимедійних програм [9].

По-перше, використання електронних платформ та цифрових застосунків вчителем надає можливість пришвидшити процес перевірки вивченого, а також закріплити раніше вивчений учнями матеріал. У дослідженні «Використання технологій онлайн-ресурсів для вивчення іноземних мов: стратегії, вплив і виклики», проведеного науковцями Державного університету Макассар (Південне Сулавесі, Індонезія), взяли участь четверо студентів, обраних на вивчення, які впродовж чотирьох місяців використовували різноманітні електронні програми для покращення рівня іноземної мови. Після завершення експерименту було зроблено наступні висновки:

1. У результаті дослідження було виявлено, що учні, які користувалися електронними ресурсами, підвищили свій рівень володіння іноземною мовою;

2. Учні використовували сайти задля перевірки вимови певних слів, що призвело до покращення вимови;

3. Під час застосування платформ учні тренувалися у написанні текстів та виконанні граматичних вправ, завдяки чому їх обізнаність у зазначеній тематиці зросла.

4. Деякі з учнів почали використовувати електронні ресурси під час проведення власних занять (оскільки деякі з них працювали вчителями на курсах іноземних мов) [10].

Тобто, використання електронних матеріалів надало можливість учасникам експерименту опанувати матеріал, який їх цікавив, що мало суто позитивний вплив.

По-друге, інтерактивне навчання в розрізі застосування є більш пізнавальним, цікавим та легшим для сприйняття нової інформації. Тим не менш, принципово важливе значення має раціональне застосування того чи іншого онлайн-ресурсу для конкретного завдання, виконання якого вчитель ставить перед учнями. Пропонуємо до уваги авторські класифікації, за допомогою яких можна визначити спрямування інтерактивних платформ, які можуть бути використані під час проведення уроків з англійської мови.

Класифікація інтерактивних платформ та цифрових застосунків **за можливістю створення власних матеріалів:**

- Платформи з **фіксованими матеріалами**, що передбачають обмежену кількість ресурсів для вивчення іноземних мов без можливості створення власного завдання: LearnEnglish Kids (British Council), BBC Learning English, News in Levels та ін.

- Платформи з **персоналізованими матеріалами**, що мають можливість створити

власні завдання (одного чи різного типів): Wordwall, Quizlet, Kahoot!, Baamboozle та ін.

Класифікація інтерактивних електронних ресурсів для викладання та вивчення англійської мови

Онлайн-платформи (веб-ресурси), що містять інтерактивні навчальні складові без встановлення додаткового програмного забезпечення	Цифрові застосунки у вигляді мобільних додатків, створені з метою вивчення англійської мови в асинхронному форматі
Ресурси, спрямовані на вивчення окремих складових англійської мови (поповнення словникового запасу, розвиток навичок говоріння, читання, аудіювання та ін.)	
Storynory, ReadTheory, Voice of America (VOA) Learning English, ManyThings.org, Write & Improve by Cambridge, LearnEnglish Grammar та ін.	Duolingo, Memrise, Hello English Words Booster, Beelinguapp, OpenTalk, HelloTalk та ін.
Ресурси, спрямовані на комплексне вивчення англійської мови	
BBC 6 Minute English, British Council – LearnEnglish, Liveworksheets, Cambridge English, Baamboozle та ін.	Babbel, LingQ, Johnny Grammar Word Challenge та ін.

Наступну класифікацію пропонуємо виокремити за **автентичністю матеріалів**, викладених на платформах:

- **Платформи, які повністю чи частково відображують зміст підручника:** MyEnglishLab, Oxford Learn, Macmillan English Campus та ін.

- **Платформи, які містять автентичні завдання** (хоч і можуть бути створені на основі підручників як закріплення чи повторення матеріалу): Wordwall, Quizlet, Kahoot!, Baamboozle, Blooket, Genially, Educaplay та ін.

Ми погоджуємося з думкою Овчаренко З. П. стосовно важливості електронної версії підручників, оскільки вони містять інтерактивні складові, такі як гіпертекст, відео, вправи у вигляді ігор, кінофрагменти та інші. При цьому, ключовою перевагою вибору підручника з електронним супроводом є можливість самостійно опанувати необхідну тему, а за потреби повернутися до певного розділу та повторити необхідний матеріал [11]. Таким чином, учень розвиває дисциплінованість, а також долучається до навчання навіть у позаурочний час.

Класифікація за **функціональним призначенням**:

- **Платформи, спрямовані на розширення та тренування раніше вивченого словникового запасу:** Word Booster, Memrise, Quizlet, Duolingo та ін.

- **Платформи, спрямовані на розвинення навичок аудіювання:** BBC 6 Minute English, ESL Pod, Voice of America (VOA) Learning English, Forvo, YouGlish та ін.

- **Платформи, спрямовані на розвинення навичок читання:** ReadTheory, Storynory, Project Gutenberg, ManyThings.org, та ін.

- **Платформи, спрямовані на розвинення навичок письма:** Write & Improve by Cambridge, ESL Fast, ProWritingAid та ін.

- **Платформи, спрямовані на розвинення навичок говоріння** (у вигляді мобільних застосунків та каналів на You Tube): Speaky, OpenTalk, Verbling, Lingbe, Speak English With Vanessa, English Addict with Mr. Steve та ін.

- **Платформи, спрямовані на розвинення граматичних навичок:** LearnEnglish Grammar, Liveworksheets та ін.

Висновки та перспективи подальших розвідок напряму. Здійснивши аналіз зарубіжного та національного досвіду та законодавчого закріплення поставленої проблеми, ми дійшли до висновку, що викладачі провідних країн світу користуються генеративним штучним інтелектом для урізноманітнення діяльності під час уроків. Наразі існує велика кількість ШІ, які можуть бути доцільно використані учителем англійської мови. Закордонний досвід демонструє високу зацікавленість та результати використання інтерактивного помічника, застосування якого робить навчання цікавішим для дітей та легшим для вчителя. Тим не менш, наразі Україна також користується інформаційним надбанням шляхом впровадження цифрових технологій повсякденне життя.

На нашу думку, досвід Франції та Китаю є показовим для національного нашої держави, а тому, проаналізувавши наявні інтерактивні платформи та програми, ми мали змогу побачити різноманіття завдань та матеріалів, які здатні розвивати в учнів навички аудіювання, читання, говоріння та письма з англійської мови. Звісно ж, широкий спектр програм дозволяє викладачу обирати необхідні електронні ресурси, або ж створювати їх самостійно. На нашу думку, застосування онлайн-завдань (матеріалів) є обов'язковим інструментом сучасного вчителя в умовах масової цифровізації. Також, використання педагогом інтерактивних платформ під час уроків надає змогу повною мірою зануритися у вивчення іноземної мови.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Гриценчук О. О. Нормативно-правова підтримка використання штучного інтелекту в освіті в контексті євроінтеграції. *Інформаційний бюлетень*. 2024. №4. URL: <chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/742262/1/%D0%93%D1%80%D0%B8%D1%86%D0%B5%D0%BD%D1%87%D1%83%D0%BA%20%D0%91%D1%8E%D0%BB%D0%B5%D1%82%D0%B5%D0%BD%D1%8C%204-2024.pdf> (Дата звернення: 23.03.2025 р.)
2. Intelligence artificielle: les élèves de quatrième et de seconde bénéficieront d'une formation en ligne "dès la rentrée 2025", annonce Elisabeth Borne. URL: https://www.francetvinfo.fr/internet/intelligence-artificielle/elisabeth-borne-annonce-une-formation-en-ligne-sur-l-intelligence-artificielle-des-la-rentree-2025-pour-les-eleves-de-quatrieme-et-de-seconde_7061120.html (Дата звернення: 30.04.2025 р.)
3. China to strengthen AI education in primary, secondary schools. URL: <https://www.globaltimes.cn/page/202412/1324230.shtml> (Дата звернення: 30.04.2025 р.)
4. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 2 грудня 2020 р. № 1556-р Про схвалення Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-2020-%D1%80#Text> (Дата звернення: 30.04.2025 р.)

5. Regulation (EU) 2024/1689 of the European Parliament and of the Council of 13 June 2024 laying down harmonised rules on artificial intelligence and amending Regulations (EC) No 300/2008, (EU) No 167/2013, (EU) No 168/2013, (EU) 2018/858, (EU) 2018/1139 and (EU) 2019/2144 and Directives 2014/90/EU, (EU) 2016/797 and (EU) 2020/1828. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32024R1689> (Дата звернення: 30.04.2025 р.)

6. МОН і Мінцифра розробили проєкт рекомендацій із використання ШІ в школах URL: <https://mon.gov.ua/news/mon-i-mintsyfra-rozroblyli-proiekt-rekomendatsii-iz-vykorystannia-shi-v-shkolakh> (Дата звернення: 22.03.2025 р.)

7. Проєкт Інструктивно-методичні рекомендації щодо запровадження та використання технологій штучного інтелекту в закладах загальної середньої освіти. URL: <chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcgclefindmkaj/https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/news/2024/05/21/Instruktyvno.metodychni.rekomendatsiyi.shchodo.SHI.v.ZZSO-22.05.2024.pdf> (Дата звернення: 30.04.2025 р.)

8. Сидорчук Ю. М. Філософсько-правові проблеми використання штучного інтелекту. *Право і суспільство*. 2017. № 3. С. 16-19.

9. Конєва М. 3. Використання інформаційних технологій у процесі навчання англійської мови студентами. *Міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. 2022. № 57. Том 1. С. 303-308.

10. Syukur Saud, Muhammad Basri, Ramly Ramly, Amirullah Abduh, Andi Anto Patak. Using Online Resources Technology for Foreign Language Learning: Strategies, Impact, and Challenges. *International Journal on Advanced Science Engineering Information Technology*. 2020. № 4. С. 1504-1511.

11. Овчаренко З. П. Інформаційні технології як засіб інтенсифікації вивчення англійської мови. *Молодий вчений*. 2018. № 3(2). С. 578-581.

REFERENCES

1. Hrytsenchuk, O. O. (2024). Normatyvno-pravova pidtrymka vykorystannia shchuchnoho intelektu v osviti v konteksti yevrointehratsii [Regulatory and legal support for the use of artificial intelligence in education in the context of European integration]. *Informatsiinyi biuletyn*. № 4. URL: <chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcgclefindmkaj/https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/742262/1/%D0%93%D1%80%D0%B8%D1%86%D0%B5%D0%BD%D1%87%D1%83%D0%BA%20%D0%91%D1%8E%D0%BB%D0%B5%D1%82%D0%B5%D0%BD%D1%8C%204-2024.pdf> (Дата звернення: 23.03.2025 р.). [in Ukrainian]

2. Intelligence artificielle: les élèves de quatrième et de seconde bénéficieront d'une formation en ligne "dès la rentrée 2025", annonce Elisabeth Borne. URL: https://www.francetvinfo.fr/internet/intelligence-artificielle/elisabeth-borne-annonce-une-formation-en-ligne-sur-l-intelligence-artificielle-des-la-rentree-2025-pour-les-eleves-de-quatrieme-et-de-seconde_7061120.html (Дата звернення: 30.04.2025 р.). [in English]

3. China to strengthen AI education in primary, secondary schools. URL: <https://www.globaltimes.cn/page/202412/1324230.shtml> (Дата звернення: 30.04.2025 р.). [in English]

4. Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 2 hrudnia 2020 r. № 1556-r Pro skhvalennia Kontseptsii rozvytku shchuchnoho intelektu v Ukraini [Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated December 2, 2020 No. 1556-r On approval of the Concept for the Development of Artificial Intelligence in Ukraine]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-2020-%D1%80#Text> (Дата звернення: 30.04.2025 р.). [in Ukrainian]

[rada.gov.ua/laws/show/1556-2020-%D1%80#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-2020-%D1%80#Text) (Дата звернення: 30.04.2025 р.). [in Ukrainian]

5. Regulation (EU) 2024/1689 of the European Parliament and of the Council of 13 June 2024 laying down harmonised rules on artificial intelligence and amending Regulations (EC) No 300/2008, (EU) No 167/2013, (EU) No 168/2013, (EU) 2018/858, (EU) 2018/1139 and (EU) 2019/2144 and Directives 2014/90/EU, (EU) 2016/797 and (EU) 2020/1828. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32024R1689> (Дата звернення: 30.04.2025 р.). [in Ukrainian]

6. MON i Mintsyfra rozroblyli proiekt rekomendatsii iz vykorystannia Shi v shkolakh [The Ministry of Education and Science and the Ministry of Digital Development have developed draft recommendations for the use of AI in schools]. URL: <https://mon.gov.ua/news/mon-i-mintsyfra-rozroblyli-proiekt-rekomendatsii-iz-vykorystannia-shi-v-shkolakh> (Дата звернення: 22.03.2025 р.). [in Ukrainian]

7. Proiekt Instruktyvno-metodychni rekomendatsii shchodo zaprovadzhennia ta vykorystannia tekhnolohii shchuchnoho intelektu v zakladakh zahalnoi serednoi osvity (2024) [Project Instructional and methodological recommendations on the introduction and use of artificial intelligence technologies in secondary education institutions]. URL: <chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcgclefindmkaj/https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/news/2024/05/21/Instruktyvno.metodychni.rekomendatsiyi.shchodo.SHI.v.ZZSO-22.05.2024.pdf> (Дата звернення: 30.04.2025 р.). [in Ukrainian]

8. Sydorчук, Yu. M. (2017). Filosofska-pravovi problemy vykorystannia shchuchnoho intelektu [Philosophical and legal problems of using artificial intelligence]. *Pravo i suspilstvo*. № 3. S. 16-19. [in Ukrainian]

9. Konieva, M. Z. (2022). Vykorystannia informatsiinykh tekhnolohii u protsesi navchannia anhliiskoi movy studentamy [The use of information technologies in the process of teaching English to students]. *Mizhvuzivskyi zbirnyk naukovykh prats molodykh vchenykh Drohobyt'skoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka*. № 57. Tom 1. S. 303-308. [in Ukrainian]

10. Syukur, Saud, Muhammad, Basri, Ramly, Ramly, Amirullah, Abduh, Andi Anto, Patak. (2020). Using Online Resources Technology for Foreign Language Learning: Strategies, Impact, and Challenges. *International Journal on Advanced Science Engineering Information Technology*. № 4. S. 1504-1511. [in English]

11. Ovcharenko, Z. P. (2018). Informatsiini tekhnolohii yak zasib intensyfikatsii vyvchennia anhliiskoi movy [Information technology as a means of intensifying English language learning]. *Molodyi vchenyi*. № 3(2). S. 578-581. [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

ГАБЕЛКО Олена – кандидат педагогічних наук, доцент, декан факультету української філології, іноземних мов та соціальних комунікацій Центрально-українського державного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: методика викладання іноземних мов у вищій школі.

ГАБЕЛКО Вероніка – студентка 4 курсу ОП «Бакалавр» факультету української філології, іноземних мов та соціальних комунікацій Центральноукраїнський державний університет імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: методика викладання іноземних мов.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

HABELKO Olena – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Dean of the faculty of Ukrainian Philology, Foreign Languages and Social Communications of Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University.

Scientific interests: methodology of foreign language teaching in high school.

HABELKO Veronika – 4th year student of the Bachelor's degree program, Faculty of Ukrainian Philology, Foreign Languages and Social Communications of Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University.

Scientific interests: methodology of foreign language teaching.

Стаття надійшла до редакції 12.03.2025 р.

Стаття прийнята до друку 25.03.2025 р.

УДК 37:364.65

DOI: 10.36550/2415-7988-2025-1-218-292-296

ОРОС Ільдико –

доктор філософії, доцент, президент
Закарпатського угорського інституту ім. Ференца Ракоці II
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7300-9362>
e-mail: ildiko@kmf.uz.ua

БЕРЕГСАСІ Аніко –

доктор з гуманітарних наук, професор кафедри філології
Закарпатського угорського інституту ім. Ференца Ракоці II
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6860-7579>
e-mail: beregszaszi.aniko@kmf.org.ua

ГУТТЕРЕР Єва –

координатор початкової освіти,
старший викладач кафедри педагогіки, психології,
початкової, дошкільної освіти та управління закладами освіти
Закарпатського угорського інституту ім. Ференца Ракоці II
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1876-045X>
e-mail: pedagogia@kmf.uz.ua

РОЗВИТОК У РІЗНИХ КРАЇНАХ СВІТУ СИСТЕМИ БЕЗПЕРЕРВНОЇ ОСВІТИ

У сучасному суспільстві освіта набула великого значення і приваблює все більше уваги. Під впливом динамічних глобалізаційних процесів у світі освіта дорослих набуває рис транснаціонального характеру. За умов інтернаціоналізації економіки, освіти, науки, культури, стрімкого розвитку інформаційних технологій, динамічними змінами на ринку праці та його новими вимогами до фахівців проблема розвитку освіти впродовж життя стає особливо актуальною, а її розв'язання потребує здійснення кардинальних змін у системі професійної освіти дорослих на всіх рівнях. Саме тому у статті проведено дослідження проблематики освіти дорослих у зарубіжних країнах та надано аналіз пріоритетних тенденцій її розвитку.

Проаналізовано типи навчання дорослого населення, які склалися у світовому просторі. Виокремлено особливості всесвітньої освіти дорослих обумовлені сучасними тенденціями в економічній сфері багатьох країн світу. Представлено основні напрями розвитку освіти дорослих в міжнародному середовищі: експерименти з нелінійної організації навчального процесу, впровадження кредитної системи й бально-рейтингового оцінювання, розробка та реалізація індивідуальних програм освіти, організація взаємодії з ринком праці, замовниками та споживачами професійних кадрів, створення систем управління якістю освіти в ході формування незалежної національної системи оцінки якості отриманої випускником освітнього закладу кваліфікації.

Схарактеризовано досвід становлення і розвитку системи безперервної освіти дорослих різних країн Європи де напрацьовано значний досвід організації освіти дорослих: створено міжнародні організації, розробляються проекти, проводяться конференції тощо. ЮНЕСКО постійно актуалізує розвиток міжнародного руху у сфері освіти дорослих, починаючи з 1949 року (організовує міжнародні конференції, симпозіуми з питань освіти дорослих з участю недержавних організацій, установ системи ООН тощо). На основі проведених досліджень запропоновано рекомендації для соціальної політики.

Ключові слова: освіта дорослих, країни світу, система безперервної освіти, міжнародний рух у сфері освіти, пріоритетні тенденції розвитку освіти дорослих.

OROS Ildiko –

Doctor of Philosophy, Associate Professor, President of the
Ferenc Rakoti II Transcarpathian Hungarian Institute
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7300-9362>
e-mail: ildiko@kmf.uz.ua

BEREGSZÁSZI Anikó –

Habilitation Doctor, professor of the Department of Philology of the
Ferenc Rakoti II Transcarpathian Hungarian Institute
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6860-7579>
e-mail: beregszaszi.aniko@kmf.org.ua

HUTTERER Eva –

Primary Education Coordinator, Senior Teacher of the Department
of Pedagogy, Psychology, Elementary, Preschool Education and
Management of Educational Institutions of the
Ferenc Rakoti II Transcarpathian Hungarian Institute
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1876-045X>
e-mail: pedagogia@kmf.uz.ua

DEVELOPMENT OF CONTINUOUS EDUCATION SYSTEMS IN DIFFERENT COUNTRIES OF THE WORLD

In modern society, education has become of great importance and is attracting more and more attention. Under the influence of dynamic globalization processes in the world, adult education is acquiring features of a transnational nature. Under the conditions of internationalization of the economy, education, science, culture, rapid development of information technologies, dynamic changes in the labor market and its new requirements for specialists, the problem of the development of education throughout life becomes especially relevant, and its solution requires the implementation of cardinal changes in the system of adult vocational education at all levels. That is why the article conducts a study of the problems of adult education in foreign countries and provides an analysis of the priority trends in its development.

The types of education of the adult population that have developed in the world space are analyzed. The features of global adult education determined by modern trends in the economic sphere of many countries of the world are highlighted. The main directions of development of adult education in the international environment are presented: experiments on nonlinear organization of the educational process, introduction of a credit system and point-rating assessment, development and implementation of individual education programs, organization of interaction with the labor market, customers and consumers of professional personnel, creation of education quality management systems in the course of forming an independent national system for assessing the quality of qualifications received by a graduate of an educational institution.

The experience of formation and development of the system of continuous adult education of various European countries is characterized, where significant experience in organizing adult education has been accumulated: international organizations have been created, projects are being developed, conferences are being held, etc. UNESCO has been constantly updating the development of the international movement in the field of adult education, starting from 1949 (organizes international conferences, symposia on adult education with the participation of non-governmental organizations, UN agencies, etc.). Based on the conducted research, recommendations for social policy are proposed.

Keywords: *adult education, countries of the world, continuing education system, international movement in the field of education, priority trends in the development of adult education.*

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. У сучасному суспільстві освіта набула великого значення і приваблює все більше уваги. Під впливом динамічних глобалізаційних процесів у світі освіта дорослих набуває рис транснаціонального характеру. За умов інтернаціоналізації економіки, освіти, науки, культури, стрімкого розвитку інформаційних технологій, динамічними змінами на ринку праці та його новими вимогами до фахівців проблема розвитку освіти впродовж життя стає особливо актуальною, а її розв'язання потребує здійснення кардинальних змін у системі професійної освіти дорослих на всіх рівнях [1, с. 51–54].

У другій половині XX та на початку XXI століття у світі спостерігається кількісне зростання дорослих, котрі потребують отримання освіти для покращення свого соціального статусу. Саме тому виникає необхідність дослідження проблематики освіти дорослих у зарубіжних країнах та аналізу пріоритетних тенденцій її розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Данним питанням займалися вчені Н. Авшенюк, С. Змеєв, О. Кашуба, Л. Сіґаєва А. Hargreaves, M. Fullan, R. Pochociński та ін.

Мета статті. Обґрунтувати роль міжнародних та регіональних організацій освіти дорослих та інших міжнародних зв'язків у сфері освіти дорослих.

Виклад основного матеріалу дослідження. У світі склалися три типи навчання дорослого населення: – унітарна, загальноосвітня система спеціалізованих державних навчальних центрів для дорослих (фахівців і безробітних), що орієнтується на національні міністерства праці та освіти (досвід Німеччини, Швеції та Франції) за участю інших освітніх установ;

– навчання дорослих в державних і недержавних навчальних закладах різного рівня професійної підготовки всього освітнього поля країни при жорсткій регламентації розміщення

замовлень на навчання з боку відділів з праці (США, Канада);

– навчання дорослих в країнах, де існує практика довічного найму, які шукають роботу в корпораціях, фірмах та інших суб'єктах господарювання, що мають свою навчально-виробничу базу (Японія, Південна Корея).

Отже, особливості всесвітньої освіти дорослих обумовлені сучасними тенденціями в економічній сфері багатьох країн світу: очікуваннями суспільства якісних змін у діяльності освітніх закладів і центрів зайнятості; динамічним розвитком систем професійного навчання фахівців і безробітних; рівнем розвитку виробництва та соціальної сфери; вимогами ринку праці, роботодавців, інформаційно-технологічного суспільства; зростаючими освітніми потребами безробітних; постійним зростанням вимог до рівня професійної компетентності фахівців, які здійснюють професійне навчання безробітних. Таким чином, основними напрямками розвитку освіти дорослих в міжнародному середовищі є: експерименти з нелінійної організації навчального процесу, впровадження кредитної системи й бально-рейтингового оцінювання, розробка та реалізація індивідуальних програм освіти, організація взаємодії з ринком праці, замовниками та споживачами професійних кадрів, створення систем управління якістю освіти в ході формування незалежної національної системи оцінки якості отриманої випускником освітнього закладу кваліфікації.

Вітчизняна практика показала, що перший тип організації найбільш підходить для навчання дорослих: він дозволяє вирішувати програми зайнятості під жорстким контролем держави на регіональному рівні. Концептуальними засадами систематизації перспектив розвитку освіти дорослих у розвинених країнах світу є детермінованість освітньої політики країн історичними, політичними, національними, соціально-економічними, культурними чинниками. Тому при формуванні

системи освіти дорослих необхідно враховувати як вітчизняний та зарубіжний досвід у цій галузі [1, с. 51–54; 9, с. 206–217].

Значну роль у становленні й розвитку освіти дорослих у Європі і взагалі у світі відіграють наукові конференції, семінари та інші міжнародні зв'язки.

Заходи щодо поліпшення якості освіти та підготовки кадрів розроблялися інституціональними структурами ЄС і різними міжнародними освітніми установами і некомерційними організаціями.

Проведення міжнародних конференцій ЮНЕСКО з освіти дорослих говорить про розвиток освіти дорослих.

Досвід роботи Міжнародного товариства у сфері порівняльних досліджень у галузі освіти дорослих (ISCAE) [7] засвідчує діяльність освіти дорослих різних країн світу.

Роль міжнародних зв'язків у розвитку системи освіти дорослого населення стосовно міжнародного товариства порівняльної освіти дорослих полягає в тому, що за час свого існування ISCAE намагається розвивати і підтримувати міжнародні стандарти у сфері методології міжнародного порівняння освіти дорослих, що може допомогти дослідникам цього напрямку.

Визначимо й перешкоди на цьому шляху, серед яких можна визначити міжнародну комунікацію (англійську мову), якою не володіють усі європейські науковці, хоча вона вже давно є мовою міжнародного наукового спілкування. Вбачаємо недолік в нерегулярній присутності представників товариств у напрямі освіти дорослих на організованих міжнародних зібраннях через недостатність коштів, що уповільнює обмін передовими педагогічними надбаннями у галузі освіти дорослих між країнами світового співтовариства [5, с. 3; 8, с. 760–768].

Більша частина населення Євросоюзу (віком від 25 – до 64 років) здійснює активну участь, за даними Євростату, у неформальному навчанні. 80 % неформальної освіти дорослих стосується професійної реалізації.

Виокремимо найбільш суттєві цілі навчання дорослого населення: бажання покращення кар'єри та мати кращу роботу (45%), удосконалення рівня знань і вмінь із певного напрямку (33%), отримання знань та вмінь, які необхідні в кожному житті (26%).

Прослідкуємо участь країн у неформальній освіті населення.

На першому місці – Швеція (70%).

На другому місці – Норвегія та Фінляндія (50%).

Далі крокує Німеччина (45%) і Велика Британія (40%).

З'ясуємо найбільшу кількість провайдерів неформальної освіти в Європі: серед підприємств (38%), неформальних освітніх і просвітницьких організацій (18%), комерційних установ (10%) та ін. [10, с. 3].

На основі наведених даних ми погоджуємось із думкою А. Гончарук, що такому напрямку, як освіта дорослих наділяється велика увага в освітній

політиці розвинених країн світу. Цей напрям розглядається як механізм здійснення стійкого економічного розвитку, забезпечення прогресу та демократизації суспільного життя; як прояв прослідкованості суспільства за якісним формуванням людського та соціального капіталу, що є основним елементом сучасного суспільства знань [2, с. 31–36].

Коротко схарактеризуємо досвід становлення і розвитку системи безперервної освіти дорослих різних країн Європи.

Почнемо із Швеції, де одним із основних положень реформування безперервної освіти стає усунення відмінностей розподілу студентів на групи – традиційну і нетрадиційну. До складу першої групи входять молоді люди, які поступають у заклади вищої освіти маючи середню освіту; друга група вибирає осіб старшого віку. Цінним є те, що у цій країні затверджені квоти для вступу громадян, у віці більше 25 років і тих, що мають практичний досвід від 4 років, в університети. Велике значення надається дистанційному навчанню. Вища освіта країн Європи – Швеції, Данії, Норвегії не ізольована від процесів, які представляють сучасний освітній європейський простір. Це: глобалізація, інтернаціоналізація, гуманітаризація, гуманізація, демократизація, безперервність, масовість, технологізація та інші ознаки, які є основними тенденціями у розвитку європейської освіти дорослих на сучасному етапі. Отже, відбувається інтеграція внутрішніх та зовнішніх чинників, що обумовлюють сучасний стан функціонування систем вищої освіти цих країн [4, с. 86–89; 11, с. 714–720].

Проаналізуємо результати реформ, які проведені у Греції, за результатами яких було закріплено право реалізації програм професійного навчання в рамках створення центрів професійної освіти інститутами вищої освіти та технологічними інститутами. Грецький відкритий університет (Hellenic Open University, HOU) також здійснює введення принципів безперервної освіти в Греції [10].

Швейцарія запропонувала послуги з освіти дорослих, що здійснюються в інституційних закладах (гарантують дипломи з відповідною кількістю зарахованих кредитів) і різного роду неформальних закладах (курси підвищення кваліфікації, перепідготовка тощо). Так, як Швейцарія надає перевагу у сфері освіти дорослих принципу вільного ринку, надання освітніх послуг для дорослих знаходиться під впливом приватного сектора. Освіта, що здійснюється в інституційних закладах має децентралізований та демократичний характер [6, с. 613].

У Словенії прийнято шість нових нормальних актів у сфері освіти дорослих. Вони становлять підґрунтя для реформ професійного навчання. В освіті дорослих існує дуальна система. Вона характеризується чергуванням навчання в школі із практичним навчанням на виробництві. Удосконалено умови для отримання рівня майстра та професійного удосконалення після закінчення середньої технічної, професійної школи або середньої загальної школи. Вагомим є створення

коледжів, які дають можливість учням два роки продовжувати професійно орієнтоване навчання. Уряд Словенії прийняв низку законів, які надають податкові пільги на інвестиції в освіту, індивідуальні субсидії для освіти (система ваучерів) [3, с. 46].

Отже, в Європі напрацьовано значний досвід організації освіти дорослих: створено міжнародні організації, розробляються проекти, проводяться конференції. Інтерес до освіти дорослих зростає у всьому світі.

ЮНЕСКО постійно актуалізує розвиток міжнародного руху у сфері освіти дорослих, починаючи з 1949 року (організовує міжнародні конференції, симпозиуми з питань освіти дорослих з участю недержавних організацій, установ системи ООН тощо):

- про збільшення фінансування і підвищення відповідальності урядів країн за освіту дорослих;
- обмін досвідом;
- виявлення та усунення недоліків організації освіти дорослого населення. Сучасний етап світового розвитку освіти характеризується зростанням ролі навчання дорослих, міжнародним співробітництвом у галузі освіти дорослих, що сприяє забезпеченню позитивних змін різних сторін життя суспільства.

На основі проведених досліджень пропонуємо рекомендації для соціальної політики:

- збільшення акценту на долі участі в освіті дорослих людей, які знаходяться в несприятливих умовах з допомогою підвищення доступності цієї освіти, зменшення вступних вимог на відповідні програми;
- враховування просування з нижніх позицій на середні і більш високі, що стає все важчим, адже із участі в освіті дорослих в більшій мірі виключені найменш кваліфіковані робітники, адже вони менш цікаві для роботодавців з точки зору інвестицій у додаткову освіту;
- освіта дорослих та державна політика стосовно ринка праці в країнах мають розглядатися як компоненти єдиної політики.

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Результати проведеного аналізу наукових джерел дозволили нам сформулювати такі висновки: вчені, фахівці з освіти дорослих, здійснюючи порівняльні дослідження освіти дорослих у міжнародному аспекті, дійшли висновку, що у зв'язку із глобалізацією і демографічними змінами освіта дорослого населення стає все більш важливою в сучасному суспільстві, що в різних країнах діють схожі соціальні механізми, які визначають участь освіти дорослих і зв'язок цієї участі з результатами на ринку праці. Але переважно підвищують освіту ті, хто вже і так достатньо високо освічений та займає досить вигідну позицію на ринку праці, що виступає як механізм збільшення соціальної нерівності. Це особливо помітно стосовно поширеної в усіх країнах неформальної освіти, яка організовується за рахунок роботодавців.

Уряди багатьох країн світу проводять державну політику у справі розвитку освіти

дорослих у різний спосіб, хоча є і загальні підходи: передбачається відповідальність за підтримку професійного рівня працівників, здійснюється поступовий перехід від теоретичних знань до практичних умінь; збільшується використання передових технологій.

Подальшого вивчення потребує питання порівняння дидактичних систем освіти дорослого населення різних країн світу.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Волярська О. Пастушок О. Особливості розвитку освіти дорослих у європейських країнах. *Scientific Journal «ScienceRise: Pedagogical Education»*. 2016. № 7(3). С. 51–54.
2. Гончарук А. Неформальна освіта дорослих у країнах ЄС. *Педагогічні науки*. 2012. № 54. С. 31–36.
3. Кашуба О. М. Зарубіжний досвід реалізації системи безперервної освіти та перспективи його впровадження в Україні. *Інвестиції: практика та досвід*. 2011. № 10. С. 43–48.
4. Логвиненко Т. О. Вища освіта Данії, Норвегії, Швеції у сучасному європейському вимірі. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Педагогіка. Соціальна робота*. Ужгород: Говерла, 2014. Вип. 30. С. 86–89.
5. Фольварочний І. В. Гуманістичні тенденції євроінтеграційного розвитку освіти дорослих на сучасному етапі. *Е-журнал «Педагогічна наука: історія, теорія, практика, тенденції розвитку»*. 2009. 2. URL: http://www.intellect-invest.org.ua/ukr/pedagog_editions_emagazine_pedagogical_science_vypuski_n2_2009_st_8/
6. Черток Л. П. Особенности последипломного образования в Швейцарии. *Вища освіта України: тематичний випуск «Вища освіта України у контексті інтеграції до Європейського освітнього простору»*. Додаток 3. Т. IV (11). К., 2008. С. 612–620.
7. Kuchai O., Hrechanyk N., Pluhina A., Chychuk A., Biriuk L., & Shevchuk I. World Experience in the Use of Multimedia Technologies and the Formation of Information Culture of the Future Primary School Teacher. *International Journal of Computer Science and Network Security*. 2022. № 22(3). P. 760–768.
8. Kuzminskyi A. I., Kuchai O. V., & Bida O. A. Use of polish experience in training computer science specialists in the pedagogical education system of Ukraine. *Information Technologies and Learning Tools*. 2018. № 68(6). P. 206–217.
9. Participation in adult education: a bounded agency approach.. Available from. URL: https://www.researchgate.net/publication/305115262_Participation_in_adult_education_a_bounded_agency_approach
10. Polishchuk G., Khlystun I., Zarudniak N., Mukoviz O., Motsyk R., Havrylenko O., & Kuchai O. Providing the Practical Component of the Future Specialist with Multimedia Technologies in the Educational Process of Higher Education. *International Journal of Computer Science and Network Security*. 2022. № 22(9). P. 714–720.
11. Puhach S., Avramenko K., Michalchenko N., Chychuk A., Kuchai O., & Demchenko I. Formation of Specialists' Legal Competence in the System of Life Long Education. *Revista Romaneasca Pentru Educatie Multidimensionala*. 2021. № 13(4). P. 91–112.

REFERENCES

1. Volyars'ka, O. Pastushok, O. (2016). Osoblyvosti rozvytku osvity doroslykh u yevropeys'kykh krayinakh [Peculiarities of the development of adult education in European countries]. *Scientific Journal «ScienceRise: Pedagogical Education»*. 7(3). 51–54. [in Ukrainian]

2. Honcharuk, A. (2012). Neformal'na osvita doroslykh u krayinakh YES [Informal adult education in EU countries]. *Pedahohichni nauky*. 54. 31–36 [in Ukrainian].

3. Kashuba, O. M. (2011). Zarubizhnyy dosvid realizatsiyi systemy bezpererвної osvity ta perspektyvy yoho vprovadzhennya v Ukraini [Foreign experience in implementing the system of continuous education and prospects for its implementation in Ukraine]. *Investytsiyi: praktyka ta dosvid*. 10. 43–48. [in Ukrainian]

4. Lohvynenko, T. O. (2014). Vyscha osvita Daniyi, Norvehiyi, Shvetsiyi u suchasnomu yevropeys'komu vymiri [Higher education in Denmark, Norway, Sweden in the modern European dimension]. *Naukovyy visnyk Uzhhorod's'koho universytetu Uzhhorod: Hoverla: Seriya: Pedahohika. Sotsial'na robota*. 30. 86–89. [in Ukrainian]

5. Fol'varochnyy, I. V. (2009). Humanistychni tendentsiyi yevrointehratsiyonoho rozvytku osvity doroslykh na suchasnomu etapi [Humanistic trends in the European integration development of adult education at the present stage]. *E-zhurnal «Pedahohichna nauka: istoriya, teoriya, praktyka, tendentsiyi rozvytku»*. 2. URL: http://www.intellect-in-vest.org.ua/ukr/pedagog_editions_emagazine_pedagogical_science_vypuski_n2_2009_st_8/ [in Ukrainian]

6. Chertok, L. P. (2008). Osobennosti posledyp-lomnoho obrazovannya v Shveytsaryi [Peculiarities of postgraduate education in Switzerland]. *Zb. nauk. prats'. Vyscha osvita Ukrainy: tematychnyy vypusk «Vyscha osvita Ukrainy u konteksti intehratsiyi do Yevropeys'koho osvityn'oho prostoru»*. Dodatok 3. T. IV (11). K. 612–620. [in Ukrainian]

7. Kuchai, O., Hrechanyk, N., Pluhina, A., Chychuk, A., Biriuk, L., & Shevchuk I. (2022). World Experience in the Use of Multimedia Technologies and the Formation of Information Culture of the Future Primary School Teacher. *International Journal of Computer Science and Network Security*. 22(3). 760–768. [in English]

8. Kuzminskyi, A. I., Kuchai O. V., & Bida, O. A. (2018). Use of polish experience in training computer science specialists in the pedagogical education system of Ukraine. *Information Technologies and Learning Tools*. 68(6). 206–217. [in English]

9. Participation in adult education: a bounded agency approach. Available from. URL: https://www.researchgate.net/publication/305115262_Participation_in_adult_education_a_bounded_agency_approach [in English]

10. Polishchuk, G., Khlystun, I., Zarudniak, N., Mukoviz, O., Motsyk, R., Havrylenko, O., & Kuchai, O. (2022). Providing the Practical Component of the Future Specialist with Multimedia Technologies in the Educational

Process of Higher Education. *International Journal of Computer Science and Network Security*. 22(9). 714–720. [in English]

11. Puhach, S., Avramenko, K., Michalchenko, N., Chychuk, A., Kuchai, O., & Demchenko, I. (2021). Formation of Specialists' Legal Competence in the System of Life Long Education. *Revista Romaneasca Pentru Educatie Multidimensionala*. 13(4). 91–112. [in English]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

ОРОС Ільдико – доктор філософії, доцент, президент Закарпатського угорського інституту ім. Ференца Ракоці ІІ.

Наукові інтереси: розвиток системи безперервної освіти.

БЕРЕГСАСІ Аніко – доктор з гуманітарних наук, професор кафедри філології Закарпатського угорського інституту ім. Ференца Ракоці ІІ.

Наукові інтереси: розвиток системи безперервної освіти.

ГУТТЕРЕР Єва – координатор початкової освіти, старший викладач кафедри педагогіки, психології, початкової, дошкільної освіти та управління закладами освіти Закарпатського угорського інституту ім. Ференца Ракоці ІІ.

Наукові інтереси: розвиток системи безперервної освіти.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

OROS Ildiko – Doctor of Philosophy, Associate Professor, President of the Ferenc Rakoti II Transcarpathian Hungarian Institute.

Scientific interests: development of the continuing education system.

BEREGSZÁSZI Anikó – Habilitated Doctor, professor of the Department of Philology of the Ferenc Rakoti II Transcarpathian Hungarian Institute.

Scientific interests: development of the continuing education system.

HUTTERER Eva – Primary Education Coordinator, Senior Teacher of the Department of Pedagogy, Psychology, Elementary, Preschool Education and Management of Educational Institutions of the Ferenc Rakoti II Transcarpathian Hungarian Institute.

Scientific interests: development of the continuing education system.

Стаття надійшла до редакції 12.03.2025 р.

Стаття прийнята до друку 25.03.2025 р.

УДК: 37.371.3.371.385.004

DOI: 10.36550/2415-7988-2025-1-218-296-303

ПІДБЕРЕЗНИХ Інна –

доктор юридичних наук, професор, професор кафедри історії Чорноморського національного університету

імені Петра Могили

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9906-4327>

e-mail: innaevgenievna2017@gmail.com

АМБАРЦУМЯН Артем –

магістр спеціальності 014.13 Середня освіта (Історія)

Чорноморського національного університету

імені Петра Могили

ORCID: <https://orcid.org/0009-0002-0480-2492>

e-mail: artem56652003@gmail.com

ПРОБЛЕМАТИКА ВИКОРИСТАННЯ ІГРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ НА УРОКАХ

Останнім часом все більше активно впроваджуються інноваційні методи до навчання, серед них велике місце займають ігрові технології. Серед їхніх переваг слід виділити: підвищення мотивації учнів, покращенню засвоєння навчального матеріалу та розвитку критичного мислення. Однак поряд з перевагами є досить велика низка викликів таких як: недостатнє матеріальне забезпечення, недостатній рівень обізнаності вчителів у новій сфері використання ігрових технологій та можливі труднощі в адаптації ігрових методів до освітніх стандартів.

Стаття присвячена особливостям використання ігрових технологій на уроках.

Увага приділяється ролі вчителя в процесі адаптації ігор до початкових цілей навчання, також потреба злагодженості підходу до розробки уроку з впровадженням ігрових елементів у навчальні програми. статті проведено аналіз основних проблем, що виникають під час впровадження ігрових технологій у навчальний процес, а також розглянуто їхній потенційний вплив на якість освіти. Особлива увага приділена розмежуванню понять «гейміфікація» та «ігрові технології» з метою чіткого визначення підходів до їхнього використання у навчальній діяльності.

У статті пропонується напрям на стратегію гармонізації навчання та розваг, при залученні ігрових технологій до плану уроку, що дає змогу для досягнення навчальних цілей та для зберігання контролю між навчанням та дозвіллям. Досліджено окремі рушії для внутрішнього та зовнішнього впливу до навчання при застосуванні ігрових елементів та технологій на уроках. Велику увагу присвячено використанню інтерактивних ігор та їх вплив на розвиток креативного мислення, співпраці, комунікації, творчості.

Окремо розкрито виклики та рекомендації для вчителів при використанні ігрових методів. Загалом зосереджується увага на необхідності підготовки педагогів до використання інноваційних навчальних технологій та методик, адаптації навчальних програм до умов гейміфікованого навчання, а також забезпечення відповідних ресурсів для ефективного використання ігрових технологій. На основі вище переліченого пропонуються рекомендації для ефективного впровадження ігрових технологій у навчальний процес.

Також дана стаття має практичні рекомендації для оцінювання ефективності ігрових технологій. Розглядається в майбутньому збільшити та додати сучасні цифрові технології та ігри до навчального процесу.

Ключові слова: ігрові технології, гейміфікація, освітній процес, навчальний процес, інтерактивність, нові освітні технології, мотивація.

PIDBEREZNYKH Inna –

Doctor of Legal Sciences, Assistant Professor
Black Sea National Petro Mohyla University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9906-4327>
e-mail: innaevgenievna2017@gmail.com,

AMBARTSUMIAN Artem –

Master of Science in the specialty
014.13 Secondary Education (History) of Petro Mohyla Black
Sea National University
ORCID: <https://orcid.org/0009-0002-0480-2492>
e-mail: artem56652003@gmail.com

PROBLEMS OF USING GAME TECHNOLOGIES IN LESSONS

The article is devoted to the relevance of the issue in modern trends of introducing game technologies in the educational process, for all age groups. Recently, innovative methods of learning are being increasingly actively introduced, among which game technologies occupy a large place. Among the advantages, it is necessary to highlight: increasing student motivation, improving the assimilation of educational material and developing critical thinking. However, along with the advantages, there is a fairly large number of challenges, such as: low material support, technical base, insufficient level of awareness of teachers in the new area of using game technologies and possible difficulties in adapting game methods to educational standards and risks of losing educational perception.

Attention is paid to the role of the teacher in the process of adapting games to the initial learning goals, as well as the need for a coherent approach to lesson development with the introduction of game elements into the curriculum. The article analyzes the main problems that arise during the introduction of game technologies into the educational process, and also considers their potential impact on the quality of education. Special attention is paid to the distinction between the concepts of "gamification" and "game technologies" in order to clearly define approaches to their use in educational activities.

The article reveals the psychological aspects of different age groups of students and their interest in learning. A direction is proposed for a strategy of harmonizing learning and entertainment, when involving game technologies in the lesson plan, which allows for achieving educational goals and maintaining control between learning and leisure. Separate drivers for internal and external influence on learning when using game elements and technologies in lessons are investigated. Much attention is paid to the use of interactive games and their impact on the development of creative thinking, cooperation, communication, and creativity.

Separately, challenges and recommendations for teachers when using game methods are revealed. The main focus is on the need to train teachers to use innovative educational technologies and methods, adapt curricula to the conditions of gamified learning, and provide appropriate resources for the effective use of game technologies. Based on the above, recommendations are offered for the effective implementation of game technologies in the educational process.

Also, this article has practical recommendations for assessing the effectiveness of gaming technologies, and also reveals the moments of psychological features for different age categories. It is considered in the future to increase and add modern digital technologies and games to the educational process.

Key words: gaming technologies, gamification, educational process, educational process, interactivity, new educational technologies, motivation.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Ігрові технології освіти в сучасному світі та в реаліях COVID-19 і війни стали більш популярними та важливими. На підставі досліджень психологів було встановлено, що стара форма навчання на уроках не задовольняє потреб

сучасних учнів. Дітям і підліткам не цікаво бути пасивними слухачами.

Унікальною формою навчання є ігрові технології. Вони дозволяють зробити заняття не лише веселими та захопливими на творчо-пошуковому рівні, але й корисними під час вивчення

предметів у повсякденному житті. Нові технології віртуальної реальності показують позитивні результати у запам'ятовуванні та засвоєнні інформації. Найголовніше – вони активізують усі психологічні функції та процеси. Використання інтерактивних ігрових елементів сприяє розвитку критичного мислення, вмінню комунікувати в команді, а також допомагає розкрити лідерські якості.

Однак, незважаючи на численні переваги, використання ігрових технологій у навчальному процесі має свої виклики й проблеми. Серед основних можна виділити технічну незабезпеченість та ризик відволікання від навчання.

Нові сучасні зміни в навчальному процесі з використанням ігрових технологій є перспективним кроком у майбутнє. Невизначеність доцільності використання ігрових технологій є новим перехідним етапом у системі освіти та поки не має чітких критеріїв у навчанні.

Первочною проблемою є нерівномірний доступ: на жаль, не всі учні мають змогу використовувати технології. Багато школярів стикається з таким бар'єром, як технічні та методичні складнощі. Іншим важливим аспектом проблематики постає питання психології: потрібно враховувати індивідуальність кожного учня. Як адаптувати ігрові технології до потреб дітей, враховуючи їхні особливості та здібності? Постійне використання елементів гри може призвести як учителів, так і учнів до психологічної залежності або вигорання. Важливо забезпечити баланс між інтерактивними ігровими активностями та стандартними методами навчання.

Також багато дослідників привертають увагу до залежності та відволікання: ігрові технології часто привертають більше уваги, ніж сам навчальний матеріал, що негативно впливає на навчальний процес та його ефективність. Ці проблеми потребують комплексного дослідження і розробки стратегій для оптимального використання потенціалу ігрових технологій у навчальному процесі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Ігрові технології давно привертають увагу науковців, педагогів та психологів як ефективний засіб формування позитивної мотивації до навчання. У сучасному освітньому просторі все більше досліджень присвячено впливу ігрових технологій на навчальний процес, особистісний розвиток учнів, їхню емоційну залученість та когнітивні здібності. Ряд науковців, зокрема О. Пометун, Г. Балл, Ю. Кулюткін та ін., наголошують, що гра є потужним засобом формування в учнів не лише пізнавального інтересу, а й ключових компетентностей, що відповідають вимогам Нової української школи (НУШ). Їхні праці доводять, що застосування ігрових методик сприяє розвитку критичного мислення, комунікативних навичок та креативності.

Л. Виготський у своїй концепції культурно-історичного розвитку підкреслював, що гра виступає центральним елементом психічного розвитку дитини. На його думку, саме в ігровій

діяльності формується зона найближчого розвитку, що дозволяє дитині швидше засвоювати нові знання та навички.

Дослідження Г. Костюка підтверджують, що ігрові технології мають значний емоційний вплив на учнів, допомагаючи зменшити рівень тривожності, зняти напругу, розвинути соціальні навички та здатність до співпраці.

У працях В. Бондаря і Н. Гавриш розглядаються дидактичні ігри як засіб стимулювання навчальної діяльності молодших школярів. Автори зазначають, що ігрові методи дозволяють не тільки підвищити інтерес до предмета, а й зробити процес навчання більш природним та ефективним.

Окремо варто згадати зарубіжні дослідження, наприклад, роботи Дж. Брунера та Г. Гарднера, які акцентують увагу на ролі ігрового навчання в розвитку множинного інтелекту та індивідуального підходу до навчання. Вони доводять, що використання ігрових елементів сприяє диференціації навчального процесу та дозволяє адаптувати навчання під особисті особливості учня.

Сучасні освітні підходи, зокрема концепція STEAM-освіти, також активно використовують ігрові методики. Дослідження Є. Яковлева та Л. Калініної підтверджують ефективність використання рольових, симуляційних та цифрових ігор у розвитку творчого потенціалу та критичного мислення учнів.

Таким чином, аналіз останніх досліджень і публікацій засвідчує, що ігрові технології є невід'ємною частиною сучасного освітнього процесу, сприяють підвищенню мотивації, формуванню ключових компетентностей та всебічному розвитку особистості учня. Однак, залишається актуальним подальше дослідження впливу ігрових технологій на різні вікові категорії, ефективності їхнього використання у різних навчальних дисциплінах, а також розробка нових методичних рекомендацій для педагогів.

Метою статті є дослідити як ігрові технології впливають на формування позитивної мотивації учнів на уроках.

Основними напрямками дослідження є:

1. Дослідження науково-методичної літератури щодо особливостей ігрових технологій, проведення теоретичного аналізу.
2. Аналіз різних прийомів для покращення залучення школярів до навчання.
3. Дослідження потреб розвитку в ігрових технологіях.
4. Надання рекомендацій вчителям та учням щодо використання ігрових технологій на уроках.

Для вирішення поставленої проблематики були використані методи: синтезу, аналізу, протиставлення, класифікації науково-психологічних джерел інформації.

Виклад основного матеріалу дослідження.

1. Основа ігрових технологій.

Шкільні освітні стандарти вимагають від учнів всебічно розвинутої та креативної особистості, яка володіє основними компетентностями, такими як: спілкування державною та англійською мовами, математична грамотність, володіння інформаційно-цифровими технологіями, соціальні

й громадські компетентності, підприємливість, загальнокультурна грамотність, екологічна грамотність і здоровий спосіб життя. Тому перед вчителями постає задача: як із великої кількості методів вибрати ті, що не тільки залучать, а й спонукатимуть учнів до навчання та засвоєння знань.

Ігрові технології є найбільш актуальними для виконання цієї задачі. Як говорив А. Макаренко, який високо оцінював ігрову діяльність учнів: «Гра має важливе значення в житті дитини, яка дитина в грі, такою багато в чому вона буде в роботі, коли виросте. Тому виховання майбутнього діяча відбувається, передусім, у грі». Для дітей гра – це один із найцікавіших видів діяльності та методів виховання. Гра для дітей і підлітків є природною, саме тому вони ладні гратися та приймати умови вчителя. Під час гри вони рухаються, змагаються та не помічають, як навчаються, запам'ятовують інформацію, виходять із незвичайних ситуацій.

Великим і одним із перших засновників теорії гри був психолог, автор відомих праць «Ігри

тварин» та «Ігри людей», філософ Карл Грос. Він порівнював ігрову діяльність дітей та тварин і довів, що гра є біологічно природною. Також він вважав, що гра є головним змістом життя людини.

Сучасні психолого-педагогічні дослідження характеризують, як ігрові технології впливають на психологічну гнучкість, розкриття особистості, комунікабельність, емоційно-вольовий розвиток.

Перш за все, слід враховувати, що гра, навчання, накопичення досвіду – це складний соціокультурний феномен. При цьому дитина має право на помилку: вона є дуже цінною, адже саме через помилки дитина проявляє свій емоційно-психологічний стан. Загалом, навчальні ігри мають на меті формування вмінь і навичок, надання учневі можливості самовизначитися, розвиток творчих здібностей, сприяють емоційному сприйняттю змісту навчання тощо [7, с. 41].

Ігри надзвичайно різноманітні за змістом, характером, організацією, тому точна їхня класифікація спричиняє багато труднощів, значною мірою вона є досить умовною [4, с. 78].

За видом діяльності	За характером педагогічного процесу	За характером ігрової методики	За ігровим середовищем
- фізичні (рухові); - інтелектуальні (розумові); - трудові; - соціальні; - психологічні.	- навчальні, тренувальні, контролюючі, узагальнюючі; - пізнавальні, виховні, розвиваючі; - репродуктивні, продуктивні, творчі; - комунікативні, діагностичні, профорієнтаційні, психотехнічні та інші.	- предметні; - сюжетні; - рольові; - ділові; - імітаційні; - ігри-драматизації.	- ігри з предметами і без них; - настільні; - кімнатні; - вуличні; - на місцевості; - комп'ютерні; - з ТСО; - з різними засобами пересування.

Ігрова діяльність має важливе місце, бо в грі дитина має право на помилку, і саме в цій ситуації вона розкриває своє найважливіше психологічно-емоційне ставлення до труднощів. Саме через гру дитина усвідомлює навколишній світ та формує уявлення про своє «Я», розвиваючи активне самопізнання та самовираження.

Гра, як багатогранне явище, охоплює різні сторони діяльності. Це перша ланка соціалізації як дитини, так і школяра. Як зазначалося раніше, гра є потребою дитини, яка зміцнює її психіку, розвиває інтелектуальні здібності та забезпечує біологічний фундамент. Застосування ігрових технологій у навчальному процесі має важливе значення.

Перш за все, формуються звички, мислення, розвиток уваги, прагнення до знань та самостійності. Навчальний процес стає більш цікавим і продуктивним, легше долаються труднощі при вивченні матеріалу. На психологічному рівні гра сприяє більш бадьорому робочому настрою. Для вчителів гра є ефективним інструментом виховання, при цьому враховуються вікові та емоційні властивості учнів, що в подальшому дозволяє розкривати та розвивати ініціативність, самостійність, а також надавати свободу творчого розвитку.

Також є певні вимоги до ігрової діяльності: гра має відповідати навчальній програмі. Ігри повинні бути достатньо складними, щоб не бути занадто легкими, і відповідати віковим особливостям учнів.

Д. Кавторадзе визначає гру як «спосіб групового діалогічного дослідження можливої дійсності в контексті особистісних інтересів» [4].

цього визначенні підкреслено наявність:

- особистих інтересів кожного учасника;
- «можливої дійсності» (іншої реальності);
- можливості дій у цій дійсності (дослідження);
- групи (включеність у спілкування);
- діалогу (у тексті роботи автор уточнює, що більш точним було б поняття «полілогу»).

К. Ушинський писав: «Для дитини гра – дійсність, і дійсність набагато цікавіша, ніж та, яка її оточує. Цікавішою вона є для дитини саме тому, що почасти є її власним створенням. У грі дитина живе, і сліди цього життя глибше залишаються в ній, ніж сліди дійсного життя, до якого вона ще не може увійти через складність його явищ та інтересів».

2. Використання ігрових технологій.

Багато видатних філософів, психологів та викладачів засновували свої праці на теорії гри, але справжнім засновником школи ігор став Ф. Фребель. Він визначив гру як найважливіший фактор навчання та розробив свою класифікацію ігор, поділивши їх на три групи.

Перша класифікація: «Ігри бувають троякого роду: це – або наслідування дійсного життя, або застосування того, що засвоєно в школі, або, нарешті, різноманітні продукти творчої й зображальної діяльності, які стосуються речей різного роду».

Друга класифікація: «Ігри можуть бути, з одного боку, тілесними, тобто такими, які полягають у вдосконаленні сили й спритності, або служать просто вираженням життєрадісності. Далі

– іграми відчуттів, і, нарешті, – розумовими». Фребель наголошував, що «гра – вища ступінь людського розвитку». Особливу роль він відводив іграм після появи в дитини мови: «Гра цього віку – серцевина всього майбутнього життя». «У кожному домі, – говорив він, – має бути особливе місце для ігор дітей».

Сучасні школи роблять ставку на інтенсивність навчання. Ігри використовуються в наступних випадках: як ширші елементи технологій, як самостійні технології для вивчення нових понять та тем, позакласні роботи чи частини уроків. Поняття «ігрові педагогічні технології» охоплює широкий спектр методів та прийомів організації навчального процесу у формі різноманітних педагогічних ігор. Різниця між грою і педагогічною грою полягає в тому, що педагогічна гра має чітку мету й очікувані результати, які часто спрямовані на навчально-пізнавальну діяльність.

За класифікацією С. Газмана виділяють такі види ігор:

1. Рухливі ігри.
2. Сюжетно-рольові ігри (рольові, режисерські, ігри-драматизації).
3. Комп'ютерні ігри.
4. Дидактичні ігри.

В останній редакції Закону України «Про освіту» чітко визначено розвиток системи освіти, спрямованої на підвищення інтелектуального рівня, виховання творчості та сприяння молоді у розвитку України.

Сучасна дидактика надає учням право на гру в школі й розглядає її як інструмент для залучення до навчання з урахуванням вікових особливостей. До ігрових форм педагогічних ігор відносять такі типи: імітаційні, інноваційні, ділові, рольові ігри, дебату технологію, моделювання, організаційно-діяльнісні, організаційно-розумові ігри тощо.

Різні форми ігор сприяють мотивації учнів.

1. **Мотиви спілкування:** у грі учні обговорюють проблеми, шукають шляхи вирішення, враховують думки товаришів, висловлюють спільні емоції, що сприяє міжособистісним відносинам.

2. **Моральні мотиви:** у грі кожен учасник має змогу проявити себе, висловити власну думку, показати свої знання, характер, вольові якості.

3. **Пізнавальні мотиви:** кожна гра має свій результат, і його досягнення залежить від самого учасника або команди. Успіх чи невдача стимулюють пізнання та інтерес. Учні підсвідомо прагнуть до покращення своїх навичок.

Останнім важливим елементом гри є правила. Тут учень отримує задоволення від їх виконання. Перед вчителями стоїть завдання підготувати освічених і творчих молодих людей, готових до постійного розвитку. Ці виклики вимагають від педагогіки подальшого дослідження проблем, зокрема впровадження інноваційних технологій навчання. Першим шляхом до вдосконалення знань учнів є надання їм необхідних знань і практичних навичок через активні форми навчання.

Навчально-педагогічні ігри створюють умови для залучення дітей до активної участі в

навчальному процесі, самостійного пошуку рішень і засобів розв'язання проблем. На першому місці для педагога є формування в учнів мотивів, які мають високу суспільну значущість. Учні важливо усвідомити об'єктивність оцінки, зв'язок зі знаннями та вміннями, що, своєю чергою, стимулює мотивацію до навчання.

А. Тюкова зазначила такі вимоги для проведення гри:

• **Цілісність:** гра має бути зі сюжетом або темою, яка визначається навчальними завданнями.

• **Самоорганізація:** кожен учасник є особистістю, має власну індивідуальність, погляди та думки. Виникає потреба в сильній організації й рефлексії.

• **Проблематика навчання:** під час гри створюються проблемні ситуації, які вирішуються в ході гри [2].

3. Особливості використання ігрових технологій у контексті проблеми дослідження.

Одним із найважливіших чинників є пізнавальний інтерес. Одними зі шляхів його виникнення є: пошук нових знань, інтелектуальна напруга та створення умов для самостійної діяльності. Якщо учні не зацікавлені певною проблематикою завдання, їхній інтерес зникає. Тому для підтримки пізнавальних інтересів, перш за все, необхідно створити зацікавленість у проблематиці, стимулювати емоції та інтелектуальні почуття. Саме ігрові технології є найбільш ефективними для навчального процесу, оскільки дозволяють зробити його більш креативним та продуктивним.

У психології та педагогіці виділяють кілька груп мотивів, які об'єднуються в соціальні та пізнавальні мотиви. Для соціальних мотивів головною метою є виховання в дітей зацікавленості у навчанні, щоб вони зробили свій внесок у розвиток країни чи отримали повагу серед друзів або класу. Щоб учні брали активну участь у пізнавальному процесі, слід раціонально організовувати навчально-виховний процес. Саме тут варто говорити про пізнавально-ігрову діяльність. При вмілому викладанні матеріалу, коли вчитель організовує самостійну роботу для оволодіння новими навичками, закріплення знань навчального матеріалу, створює проблемні ситуації, використовує елементи зацікавленості, дозволяє вдаватися до гумору та викликає позитивні емоції, у дітей з'являється внутрішня мотивація до навчання.

Як показує аналіз психолого-педагогічної літератури, теорія виникнення гри надає широкий спектр можливостей для розвитку та самореалізації дітей. Німецький філолог Г. Гросс у XIX столітті вивчав систематичне дослідження ігор та назвав гру «початковою шкалою поведінки». Він вважав, що сенс гри полягає в тому, щоб не зважати ні на зовнішні, ні на внутрішні фактори, щоб гра могла стати для дітей школою життя. На думку багатьох науковців, гра є видом розвивальної та соціальної діяльності, в якій відбувається засвоєння соціального досвіду.

Відомий дослідник гри Д. Ельконін вважав, що гра є соціальною за своєю природою та

спрямованою на відтворення світу дорослих. Називаючи гру «арифметикою соціальних відносин», Ельконін трактує її як діяльність, що виникає на певному етапі, як одну з провідних форм розвитку психічних функцій і способів пізнання дитиною світу дорослих [2].

Як зазначає В. Крутецький, «навчання, як творче засвоєння знань, залежить від трьох чинників – від того, чого навчають, від того, хто і як навчає, і від того, кого навчають». При використанні гри можна розкрити та сприяти розвитку й самопізнанню, якщо учень готовий до цього. Під час гри дитині дається можливість зрозуміти та відкрити своє внутрішнє «я», налагодити нові соціальні зв'язки, навчитися ставитися до себе інакше та не боятися критики. За допомогою гри в учнів розвиваються нові навички: критичне мислення, здатність до емпатії та кооперації, вміння вирішувати конфлікти через співробітництво. Гра вчить бачити ситуацію очима інших і надає досвід, цінний для майбутнього життя.

Як зазначав у своїх працях Д. Ельконін, «в онтогенезі хронологічно першою формою є рольова гра». Гра посідає важливе місце в розвитку дітей та підлітків. Саме в ігровій діяльності формується багато позитивних якостей особистості. Починається підготовка до майбутнього навчання, розвиваються пізнавальні здібності. Для учнів гра здебільшого є самостійною діяльністю. У процесі гри вони починають комунікувати, формувати спільні інтереси та досягати спільних цілей у групах [3].

З усього вищезазначеного можна зробити висновок, що гра використовується педагогами для розв'язання насамперед навчальних завдань: збільшення інтересу учнів до навчання та стимулювання їхньої активності. Однак потрібно пам'ятати, що гра сама по собі не є основним інструментом подолання труднощів у навчанні чи контролю над учнями. Передусім для вчителя головним завданням є побудова правильного ходу уроку й ефективної комунікації, а вже потім – використання ігрових елементів.

4. Типи ігор.

Симуляція вважється працюючим інструментом в розвитку механізмів при засвоєнні знань. При використанні інформаційних технологій в освіті з'явився новий метод як комп'ютерна симуляція [5].

Якщо говорити про уроки історії то за допомогою комп'ютерної симуляції можливо змодельовати цікавий виклад інформації розробити різні квести пошуку до відповідей на питання. Головне можливо регулювати рівень складності. Загалом треба сказати що гра-симуляції можуть стати цінним доповненням до уроків вона сприяють активному навчанню, розвитку практичних навичок та підвищенню цікавості здобувачів освіти у процесі навчання.

Наступним важливим типом гри є рольова гра. При використанні даного типу доречним є відтворювати історичні події тут досить добре у учнів проходить етап психічного усвідомлення. Гарним прикладом є відтворення вивченого

матеріалу перед учнями стоїть задача відтворити зміст матеріалу перед аудиторією. В цьому методі у них є свої права та обов'язки, інтенсифікується розумова праця деякий креатив що сприяє швидкому і глибокому засвоєнню навчального матеріалу. В даному процесі в учнів розвивається інтелект також під зміною міжособистісних відносин долається психологічний бар'єр спілкування; викладач – здобувач освіти замінюються стосунками «гравець – гравець», за яких учасники надають один одному допомогу, підтримку, створюючи атмосферу, яка сприяє засвоєнню нового матеріалу, оволодінню здобувачами освіти певним видом діяльності.

Дану методику було б добре використовувати як на уроках так і на поза класній діяльності. Слід зазначити що рольова гра дає змогу зробити навчання цікавим та корисним. Серед переваг є:

- учні активно залучаються до засвоєння знань та використання засвоєного матеріалу;
- теорія поєднується з практикою;
- стосунки між вчителем та учнями стають більш дружніми та продуктивними;
- розвивається індивідуальні якості;
- викладач має змогу дистанційно/ненав'язливо контролювати, координувати та коригувати процес досягнення здобувачами освіти поставленої мети;
- можливість проводити рефлексію зі здобувачами освіти;
- розкриття креативності творчих підходів;
- знання набуді під час гри є сучасними та актуальними.

Наступним видом ігор є ігри-вправи до них належать різні вікторини, ребуси, кросворди. Ігрові вправи можуть бути елементами уроку домашнього завдання позакласних занять. Даний метод сприяє закріпленню знань перевірки їх якості, набуттю навичок та деяких психічних процесів. На уроках використання кросвордів при викладенні історії може бути цікавим і ефективним методом для залучення здобувачів освіти до вивчення історичних постатей та ключових понять у цій науці.

Ділова гра сьогодні – це імітація професійної діяльності. В діловій грі добре розкрито проблема мета та завдання, що дасть змогу швидше оцінити ситуацію та послідовно розв'язувати її. Головними етапами є формування у учнів самостійності рішень, наявність системи стимулювання, врахування можливих перешкод; та для вчителя об'єктивно оцінювати результати гри та робити висновки. Ділові ігри систематизують їх за низкою ознак: цільове призначення, широта тематичних меж, ступінь свободи рішень, рівень невизначеності рішень, характер комунікації серед учасників, ступінь відкритості гри, інструментарій гри і форма її проведення та ін.

Кожна ділова гра має свої педагогічні цілі:

1. При використанні ділової гри максимально створюються умови для засвоєння та використання навичок одночасно в процесі вирішення навчальних і змодельованих проблем.

2. У процесі ділової гри реалізуються різні рівні інтелектуальної активності здобувачів освіти: репродуктивний, евристичний, креативний.

3. Ділова гра відтворює реальні процеси професійної діяльності за рахунок виконання певної ролі, що містить набір правил, які визначають як зміст, так і спрямованість, характер ігрових дій.

У процесі розробки технології методу гри в основному виділяються 3 етапи:

1. Виділення елементів конструкції гри, які повинні бути необхідними умовами розгортання ігрового процесу; визначення послідовності розробки цих елементів;

2. Вироблення рекомендацій щодо визначення структурних компонентів гри;

3. Виявлення особливостей діяльності грають і встановлення закономірностей впливу їх на оволодіння навчальним матеріалом, засвоєння знань і вироблення умінь і навичок.

Отже, під час дослідження різних видів ігор на уроках були виокремлені чотири основних типи: гра-симуляція, рольова гра, ігри-вправи, ділова навчальна гра.

Гра-симуляція Симуляція вважається ефективним інструментом для розвитку механізмів засвоєння знань. Під час стимуляції враховуються інтелектуальні проблеми учнів, які спонукають до розумової логічної діяльності. Це розвиває критичне мислення, орієнтування у ситуаціях, оцінку сигналів зворотного зв'язку, прийняття рішень, визначення мети, вибір засобів, комбінування та конструювання моделі вирішення проблемних ситуацій. Симуляцію можливо використовувати на всіх уроках, як для пошуку інформації, так і для викладання нового матеріалу, а на завершення – проводити опитування або невеликі вікторини.

При використанні інформаційних технологій в освіті з'явився новий метод – комп'ютерна симуляція [1].

Наприклад, на уроках історії за допомогою комп'ютерної симуляції можливо змодельовати цікавий виклад інформації, розробити квести для пошуку відповідей на запитання, а також регулювати рівень складності завдань. Гра-симуляції можуть стати цінним доповненням до уроків, сприяючи активному навчанню, розвитку практичних навичок і підвищенню цікавості здобувачів освіти до навчання.

Рольова гра Рольова гра є важливим типом ігрової діяльності, особливо для відтворення історичних подій. Цей метод допомагає учням глибше усвідомлювати матеріал через його відтворення перед аудиторією.

У процесі рольової гри учні отримують права й обов'язки, активізується розумова праця, стимулюється креативність, що сприяє швидкому засвоєнню навчального матеріалу. Рольова гра допомагає долати психологічний бар'єр у спілкуванні, створюючи атмосферу співпраці. Стосунки між викладачем та здобувачами освіти змінюються, замінюючи «викладач – учень» на «гравець – гравець». Це сприяє засвоєнню нового матеріалу й оволодінню учнями певними навичками.

Рольову гру доцільно застосовувати не лише на уроках, а й у позакласних гуртках. Серед переваг рольової гри:

- Активна участь учнів у засвоєнні знань та використанні матеріалу.
- Поєднання теорії з практикою.
- Дружні та продуктивні стосунки між учителем та учнями.
- Розвиток індивідуальних якостей.
- Можливість рефлексії здобувачів освіти.
- Розкриття креативності та творчих підходів.
- Знання, здобуті під час гри, є сучасними та актуальними.

Ігри-вправи До ігор-вправ належать вікторини, ребуси, кросворди. Їх можна використовувати як елементи уроку, домашніх завдань чи позакласних занять.

Ігрові вправи сприяють закріпленню знань, перевірці їх якості, набуттю навичок та розвитку психічних процесів. Наприклад, використання кросвордів на уроках історії може бути цікавим і ефективним методом для залучення учнів до вивчення історичних постатей і ключових понять.

Ділова навчальна гра Ділова гра – це імітація професійної діяльності. У її рамках добре розкриваються мета та завдання, що дозволяє оцінити ситуацію, розіграти логіку, як індивідуально, так і групою, і послідовно розв'язувати проблеми.

Головні етапи ділової гри:

- Формування самостійності у прийнятті рішень.
- Наявність системи стимулювання та врахування можливих перешкод.
- Об'єктивна оцінка результатів гри викладачем.

Педагогічні цілі ділової гри:

1. Створення умов для засвоєння та використання навичок у процесі вирішення навчальних і змодельованих проблем.

2. Реалізація різних рівнів інтелектуальної активності здобувачів освіти: репродуктивного, евристичного, креативного.

3. Відтворення реальних процесів професійної діяльності через виконання певної ролі з визначеними правилами, які спрямовують ігрові дії.

Висновки та перспективи подальших розвідок напреду. За результатами проведеної роботи можу зробити теоретичні та практичні висновки та пропозиції. Головним завданням мого дослідження було вивчення науково-методичної літератури щодо особливостей ігрових технологій та проведення теоретичного аналізу. Після аналізу праць багатьох дослідників на основі матеріалів із психологічно-педагогічної літератури встановлено, що сучасні ігрові технології не є новими: вони існували давно у первісному вигляді. Метод ігрових технологій активно почав розвиватися ще у минулому столітті, але через нестабільність був призупинений. Відродження відбулося у 90-х роках, і на даний момент він набув популярності та стрімко розвивається. У нашій системі освіти перспективи розвитку ігрових технологій в дидактиці

активно розробляються з початку нинішнього століття.

Другим завданням дослідження було аналіз можливостей ігрових технологій у розвитку комунікації школярів на уроках. Як показав аналіз досліджень української та зарубіжної літератури, можна стверджувати, що використання ігрової діяльності дозволяє індивідуалізувати навчальний процес з урахуванням інтересів школярів, сприяє розвитку творчих здібностей та забезпечує особистісну самореалізацію.

Третім головним завданням передбачалося дослідження ефективності прийомів ігрових технологій як засобу розвитку при потребі розширення знань. Дослідивши педагогічну методичну літературу та підручники за шкільною програмою, зроблено висновок, що саме в ігровому форматі креативність учнів розкривається найбільше, а мотивація до навчання є найвищою. Порівнюючи вітчизняну та закордонну програми, можна сказати, що в нашій освітній системі ігровим технологіям відведено недостатньо місця.

Четвертим завданням було запропонування рекомендацій учителям щодо роботи з учнями в аспекті використання ігрових технологій на уроках. Аналіз теоретичних підходів до сутності ігор дозволяє зазначити, що ігри є не лише провідною діяльністю учня, але й формою організації навчально-виховного процесу, засобом формування особистості учня та підвищення його бажання навчатися.

Загалом цей вид діяльності вимагає від учителя спеціальних психологічно-педагогічних знань щодо специфіки гри як діяльності. Використання різних видів ігор сприяє соціалізації учнів, їхній адаптації до нового середовища, вихованню самостійності та формуванню інтересу до навчання.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Клименко О. М. Використання ігрових технологій на уроках зарубіжної літератури. *На Урок*. 2018. URL: <https://naurok.com.ua/igrovi-tehnologi-na-urokah-zarubizhno-literaturi-88219.html>
2. Констанкевич Л., Радкевич М., Лехицький Т. Гейміфікація як інноваційний підхід в освітньому процесі. *Нова педагогічна думка*. 2022. № 111(3). С. 47–51.
3. Кравченко О. Роль гейміфікації у покращенні мотивації та навчальних результатів учнів середньої школи в умовах цифрової трансформації освіти в Україні. *Педагогічна академія: наукові записки*. 2023. № 2. С. 25–30.
4. Лелека В., Гузенко Я. Гейміфікація як інноваційний метод навчання фізичної культури в контексті Нової української школи. *Психолого-педагогічні проблеми сучасної школи*. 2024. № 2(12). С. 13–19.
5. Назаренко А. Гейміфікація та сторітелінг у викладанні української мови та літератури: як мотивувати учнів до навчання через інтерактивні підходи. *Всеосвіта*. 2024. URL: <https://vseosvita.ua>
6. Сидоренко П. Гейміфікація в освіті: інтеграція Classcraft в навчальний процес. *Педагогічна академія: наукові записки*. 2022. № 1. С. 15–20.
7. Синюк Н., Підгурська В. Використання механізмів гейміфікації на уроках інформатики. *Збірник*

наукових праць Житомирського державного університету 2021.

REFERENCES

1. Klymenko, O. M. (2018). Vykorystannia ihrovykh tekhnolohii na urokakh zarubizhnoi literatury [Using gaming technologies in foreign literature lessons]. *Na Urok*. URL: <https://naurok.com.ua/igrovi-tehnologi-na-urokah-zarubizhno-literaturi-88219.html> [in Ukrainian]
2. Konstankevych, L., Radkevych, M., Lekhitskyi, T. (2022). Heimifikatsiia yak innovatsiinyi pidkhd v osvithnomu protsesi [Gamification as an innovative approach in the educational process]. *Nova pedahohichna dumka*. № 111(3). S. 47–51. [in Ukrainian]
3. Kravchenko, O. (2023). Rol heimifikatsii u pokrashchenni motyvatsii ta navchalnykh rezultativ uchniv serednoi shkoly v umovakh tsyfrovoy transformatsii osvity v Ukraini [The role of gamification in improving motivation and academic performance of high school students in the context of digital transformation of education in Ukraine]. *Pedahohichna akademiia: naukovy zapysky*. № 2. S. 25–30. [in Ukrainian]
4. Leleka, V., Huzenko, Ya. (2024). Heimifikatsiia yak innovatsiinyi metod navchannia fizychnoi kultury v konteksti Novoi ukrainskoi shkoly [Gamification as an innovative method of teaching physical education in the context of the New Ukrainian School]. *Psykhologo-pedahohichni problemy suchasnoi shkoly*. № 2(12). S. 13–19. [in Ukrainian]
5. Nazarenko, A. (2024). Heimifikatsiia ta storitelinh u vykladanni ukrainskoi movy ta literatury: yak motyvuvaty uchniv do navchannia cherez interaktyvni pidkhody [Gamification and storytelling in teaching Ukrainian language and literature: how to motivate students to learn through interactive approaches]. *Vseosvita*. URL: <https://vseosvita.ua> [in Ukrainian]
6. Sydorenko, P. (2022). Heimifikatsiia v osviti: intehratsiia Classcraft v navchalnyi protses [Gamification in education: integrating Classcraft into the learning process]. *Pedahohichna akademiia: naukovy zapysky*. № 1. S. 15–20. [in Ukrainian]
7. Syniuk, N., Pidhurska, V. (2021). Vykorystannia mekhanizmv heimifikatsii na urokakh informatyky [Using gamification mechanisms in computer science lessons]. *Zbirnyk naukovykh prats Zhytomyrskoho derzhavnoho universytetu*. [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ПІДБЕРЕЗНИХ Інна – доктор юридичних наук, професор, професор кафедри історії Чорноморського національного університету імені Петра Могили.

Наукові інтереси: безпека освітнього середовища.

АМБАРЦУМЯН Артем – магістр спеціальності 014.13 Середня освіта (Історія) Чорноморського національного університету імені Петра Могили.

Наукові інтереси: розвиток ігрових технологій на уроках, розвиток критичного мислення, активні методи навчання.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

PIDBEREZNYKH Inna – Doctor of Legal Sciences, Assistant Professor, Black Sea National Petro Mohyla University.

Scientific interests: educational environment security.

AMBARTSUMIAN Artem – Master of Science in the specialty 014.13 Secondary Education (History) of Petro Mohyla Black Sea National University.

Scientific interests: development of gaming technologies in lessons, development of critical thinking, active learning methods.

Стаття надійшла до редакції 14.03.2025 р.

Стаття прийнята до друку 26.03.2025 р.

УДК 377.35:371.3:004

DOI: 10.36550/2415-7988-2025-1-218-304-309

ЛИТВИН Андрій –

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри теорії та методики професійної підготовки
Університету Григорія Сковороди в Переяславі
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1400-6510>
e-mail: anlutvun@gmail.com

ОПОЛЬСЬКА Алевтина –

кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри теорії та методики професійної підготовки
Університету Григорія Сковороди в Переяславі
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5273-0748>
e-mail: alevtinaopolska@gmail.com

ІННОВАЦІЙНІ МЕТОДИ ТА ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КУЛЬТУРИ КВАЛІФІКОВАНИХ РОБІТНИКІВ ПІД ЧАС ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ

Стаття присвячена актуальній проблемі формування професійної культури кваліфікованих робітників у системі сучасної професійної освіти. Наголошується, що динамічні зміни у технологіях, умовах праці та вимогах до фахівців зумовлюють необхідність впровадження інноваційних методів і підходів у процес професійної підготовки. Такі методи розглядаються не лише як інструмент підвищення професійної компетентності, а й як засіб формування етичних норм, цінностей та поведінкових моделей, що становлять основу професійної культури.

Обґрунтовано актуальність оновлення змісту і методів професійної підготовки, які мають відповідати новим вимогам до особистісних і професійних якостей працівника.

У статті детально аналізуються десять ключових інноваційних методів та підходів: інтерактивні методи навчання, проектний підхід, використання мультимедійних ресурсів, наставництво та менторинг, гейміфікація, застосування інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ), навчання на основі компетенцій, колаборативне навчання, персоналізоване навчання та створення професійних спільнот. Для кожного методу наведені приклади конкретного застосування у навчальному процесі та обґрунтовано його позитивний вплив на розвиток критичного мислення, комунікативних навичок, командної роботи, практичних умінь, відповідальності, творчого потенціалу, мотивації та здатності до самостійного навчання й безперервного професійного розвитку.

Підкреслюється, що комплексне впровадження цих інновацій сприяє підвищенню ефективності навчального процесу, дозволяє готувати висококваліфікованих фахівців, адаптованих до викликів сучасного ринку праці, та формує у них високий рівень професійної культури, що включає як фахові знання та вміння, так і ціннісні орієнтації та етичні стандарти. Стаття узагальнює переваги сучасних педагогічних інструментів для якісної підготовки робітничих кадрів.

Ключові слова: інтерактивні методи навчання, проектний підхід, мультимедійні ресурси, наставництво, менторинг, гейміфікація, інформаційно-комунікаційні технології, персоналізоване навчання.

LYTVYN Andrii –

Candidate of Pedagogical Sciences,
Associate Professor, Associate Professor
of the Department of Theory and
Methodology of Vocational Training at
Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1400-6510>
e-mail: anlutvun@gmail.com

OPOLSKA Alevtyna –

Candidate of Pedagogical Sciences,
Associate Professor of the Department
of Theory and Methodology of Vocational Training at
Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5273-0748>
e-mail: alevtinaopolska@gmail.com

INNOVATIVE METHODS AND APPROACHES TO DEVELOPING THE PROFESSIONAL CULTURE OF SKILLED WORKERS IN THE PROCESS OF VOCATIONAL TRAINING

The article is devoted to the pressing issue of developing professional culture among skilled workers within the modern vocational education system. It emphasizes that the dynamic changes in technology, working conditions, and professional requirements necessitate the implementation of innovative methods and approaches in vocational training. These methods are viewed not only as tools for enhancing professional competence but also as means for cultivating ethical norms, values, and behavioral models that form the foundation of professional culture.

The relevance of updating the content and methods of vocational training is substantiated, highlighting the need to align them with the new demands for both personal and professional qualities of workers.

The article provides an in-depth analysis of ten key innovative methods and approaches: interactive teaching methods, project-based learning, the use of multimedia resources, mentoring and coaching, gamification, the application of information and communication technologies (ICT), competency-based learning, collaborative learning, personalized learning, and the creation of professional communities. For each method, specific examples of its application in the educational process are provided, along with an explanation of its positive

impact on the development of critical thinking, communication skills, teamwork, practical abilities, responsibility, creativity, motivation, and the capacity for self-directed and lifelong professional learning.

It is emphasized that the comprehensive integration of these innovations enhances the effectiveness of the educational process, enables the training of highly qualified professionals who are adaptable to the challenges of the modern labor market, and fosters a high level of professional culture. This culture encompasses not only specialized knowledge and skills but also value orientations and ethical standards. The article summarizes the advantages of modern pedagogical tools for the high-quality training of the workforce.

Key words: interactive learning methods, project-based approach, multimedia resources, mentorship, mentoring, gamification, information and communication technologies (ICT), personalized training.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. В умовах стрімких технологічних змін, трансформації ринку праці та зростання вимог до професійних і особистісних якостей працівників, традиційні підходи до професійної підготовки кваліфікованих робітників виявляються недостатньо ефективними для формування цілісної професійної культури. Виникає гостра потреба в оновленні змісту та методів навчання, які б не лише забезпечували засвоєння необхідних знань і навичок, але й сприяли розвитку етичних норм, ціннісних орієнтацій, комунікативних здібностей, відповідальності, здатності до командної роботи та постійного самовдосконалення. Проблема полягає у необхідності ідентифікації, аналізу та впровадження таких інноваційних педагогічних методів і підходів, які б системно впливали на всі компоненти професійної культури майбутніх кваліфікованих робітників, забезпечуючи їхню конкурентоспроможність та успішну адаптацію до сучасних виробничих умов.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проведений аналіз наукових джерел, засвідчує, що формуванням професійної культури займалася велика кількість науковців. Формування професійної культури у специфічних галузях, таких як тележурналістика Я. Шведова, технологічна освіта Л. Чистякова, підготовка інженерів-педагогів у галузі транспорту Р. Горбатюк, О. Фендьо та офіцерів-прикордонників Т. Щеголева. Інновації в педагогіці професійної освіти вивчали А. Віноградов, Л. Красюк, Н. Кузьміна, А. Найн.

Питання розробки інноваційних технологій виховання і навчання та впровадження інноваційних методів навчання розглядаються в роботах Ю. Бистрової, Л. Кайдалової, С. Карпенчук, О. Шестопалюк та ін.

Ці дослідження створюють теоретичне підґрунтя для аналізу інноваційних методів, підтверджуючи важливість цілеспрямованого формування професійної культури та вказуючи на окремі інструменти й підходи, що можуть бути використані в освітньому процесі. Стаття узагальнює та систематизує ці напрацювання, фокусуючись на комплексному застосуванні саме інноваційних методів для підготовки кваліфікованих робітників.

Мета статті. Аналіз та обґрунтування доцільності впровадження комплексу інноваційних методів та підходів у процес професійної підготовки кваліфікованих робітників для ефективного формування їхньої професійної культури.

Виклад основного матеріалу дослідження. Формування професійної культури кваліфікованих робітників постає одним із найважливіших викликів сучасної профтехосвіти. З огляду на безперервні трансформації технологічного ланд-

шафту, умов праці та професійних стандартів, стає необхідним використання передових методик та підходів до професійного навчання. Ці методики не лише сприяють покращенню професійних знань та навичок, але й важливі для розвитку етичних принципів, цінностей та зразків поведінки, які формують основу професійної культури.

Інноваційні методи та підходи – це нові, оригінальні способи організації навчального процесу, що спрямовані на підвищення його ефективності, покращення засвоєння знань та формування професійних компетентностей. Вони включають застосування сучасних технологій, інтерактивних форм навчання, проектного підходу, використання мультимедійних ресурсів та інших нововведень, які сприяють активному залученню учнів у навчальний процес [1].

Детальніше розглянемо інноваційні методи та підходи до формування професійної культури кваліфікованих робітників під час професійної підготовки:

1. Інтерактивні методи навчання. Інтерактивні методи навчання включають такі підходи, як дискусії, мозкові штурми, рольові ігри та симуляції. Ці методи сприяють розвитку критичного мислення, комунікативних навичок та вмінь працювати в команді, що є важливими елементами професійної культури. Вони забезпечують активну участь учнів у навчальному процесі, дозволяючи їм не лише отримувати знання, а й застосовувати їх на практиці.

Таблиця 1

Інтерактивні методи навчання та приклади їх використання

Інтерактивні методи навчання	Приклад використання
Дискусії	Обговорення етичних дилем на робочому місці
Мозкові штурми	Розробка нових підходів до вирішення виробничих завдань
Рольові ігри	Імітація виробничих процесів для відпрацювання навичок взаємодії
Симуляції	Відтворення реальних виробничих ситуацій з метою навчання

Інтерактивні методи навчання є ефективним інструментом для формування професійної культури кваліфікованих робітників. Вони сприяють розвитку критичного мислення, комунікативних навичок та вмінь працювати в команді, що є важливими елементами професійної культури. Використання дискусій, мозкових штурмів, рольових ігор та симуляцій дозволяє учням не лише отримувати теоретичні знання, а й застосовувати їх на практиці, готуючи їх до реальних виробничих ситуацій. Це сприяє формуванню відповідальності, етичних норм та професійних компетенцій, що є ключовими для успішної професійної діяльності.

2. Проектний підхід. Проектний підхід передбачає організацію навчального процесу через виконання конкретних проектів, що мають практичне значення. Такий підхід дозволяє учням застосовувати отримані знання на практиці, розвивати навички планування, організації та виконання робіт, а також формує відповідальність за результати своєї діяльності. Проектний підхід сприяє розвитку творчого мислення, ініціативності та самостійності, що є важливими компонентами професійної культури.

Таблиця 2

Проектний підхід та приклади проектів

Проектний підхід	Приклад проекту
Виконання проектів	Розробка та виготовлення прототипу виробу
Спільні проекти	Співпраця з підприємствами для виконання реальних замовлень
Інноваційні проекти	Впровадження нових технологій на виробництві

Проектний підхід є ефективним методом формування професійної культури серед кваліфікованих робітників. Він дозволяє учням застосовувати теоретичні знання на практиці, розвиваючи при цьому важливі навички планування, організації та виконання робіт. Виконання проектів, особливо у співпраці з підприємствами, підвищує рівень відповідальності учнів за результати своєї діяльності та сприяє розвитку професійних компетенцій. Інноваційні проекти, що передбачають впровадження нових технологій, стимулюють творчість і інноваційне мислення, що є невід'ємною частиною сучасної професійної культури [2].

3. Використання мультимедійних ресурсів. Мультимедійні ресурси, такі як відеолекції, інтерактивні навчальні програми, віртуальні лабораторії, сприяють покращенню якості навчання за рахунок візуалізації та інтерактивності. Вони дозволяють учням краще розуміти складні концепції та технологічні процеси, що є важливим для формування професійної культури. Використання таких ресурсів робить навчальний процес більш цікавим і доступним, сприяє залученню учнів і покращує засвоєння матеріалу.

Таблиця 3

Використання мультимедійних ресурсів та приклади ресурсів

Використання мультимедійних ресурсів	Приклад ресурсу
Відеолекції	Онлайн-курси з професійних дисциплін
Інтерактивні навчальні програми	Програми для моделювання виробничих процесів
Віртуальні лабораторії	Лабораторні роботи у віртуальному середовищі

Використання мультимедійних ресурсів у навчальному процесі є потужним інструментом для формування професійної культури кваліфікованих робітників. Відеолекції, інтерактивні навчальні програми та віртуальні лабораторії забезпечують високий рівень візуалізації та інтерактивності, що полегшує розуміння складних концепцій та технологічних процесів. Це сприяє

глибшому засвоєнню знань, підвищує мотивацію до навчання і дозволяє учням практично застосовувати отримані знання. Мультимедійні ресурси допомагають створити інтерактивне та динамічне навчальне середовище, яке є необхідним для розвитку професійної культури в сучасних умовах [3, с. 16].

4. Наставництво та менторинг. Наставництво та менторинг є ефективними методами передачі знань та досвіду від старших, більш досвідчених працівників до молодших. Цей підхід сприяє формуванню професійної культури через особистий приклад та безпосереднє навчання на робочому місці.

Таблиця 4

Наставництво та менторинг та приклади програм

Наставництво та менторинг	Приклад програми
Індивідуальне наставництво	Призначення наставників для нових працівників
Груповий менторинг	Проведення групових зустрічей з експертами галузі
Онлайн менторинг	Використання платформ для дистанційного наставництва

Наставництво та менторинг відіграють важливу роль у формуванні професійної культури кваліфікованих робітників. Вони забезпечують безпосередню передачу знань і досвіду від досвідчених працівників до новачків, сприяють швидкій адаптації та інтеграції в професійне середовище. Індивідуальне наставництво, груповий менторинг та онлайн менторинг дозволяють враховувати різні потреби та обставини учнів, забезпечуючи гнучкість та ефективність навчання. Через особистий приклад наставників молоді працівники засвоюють важливі професійні та етичні стандарти, що є ключовими для розвитку професійної культури [4, с. 4].

5. Гейміфікація. Гейміфікація у навчанні передбачає використання ігрових елементів для підвищення мотивації та залученості учнів. Це можуть бути навчальні ігри, конкурси, змагання, що сприяють кращому засвоєнню матеріалу та розвитку професійних навичок.

Таблиця 5

Гейміфікація та приклади ігрових елементів

Гейміфікація	Приклад ігрових елементів
Навчальні ігри	Розробка ігор для відпрацювання технологічних процесів
Конкурси	Проведення конкурсів на кращу професійну майстерність
Змагання	Організація змагань з виконання виробничих завдань

Гейміфікація є потужним інструментом для підвищення мотивації та залученості учнів у навчальний процес. Використання навчальних ігор, конкурсів та змагань дозволяє не лише покращити засвоєння матеріалу, але й розвивати професійні навички, такі як критичне мислення, командна робота та креативність. Гейміфікація сприяє створенню активного та інтерактивного навчального середовища, де учні можуть практикувати свої вміння у реалістичних, але

безпечних умовах. Це допомагає формувати професійну культуру, підвищуючи загальну якість підготовки кваліфікованих робітників [5].

6. Використання інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ). Інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ) є важливим інструментом у сучасній професійній підготовці. Використання ІКТ включає онлайн-платформи для навчання, вебіари, віртуальні конференції та хмарні сервіси для спільної роботи. Ці технології дозволяють розширити доступ до навчальних матеріалів, сприяють гнучкості навчального процесу та підтримують безперервний професійний розвиток.

Таблиця 6

Використання інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) та приклади застосування

Використання ІКТ	Приклад застосування
Онлайн-платформи для навчання	Coursera, Udemy, Khan Academy
Вебіари	Онлайн-семінари з експертами галузі
Віртуальні конференції	Участь у міжнародних конференціях в режимі онлайн
Хмарні сервіси	Google Drive, Microsoft Teams для спільної роботи

Використання інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) у професійній підготовці значно підвищує якість навчання та сприяє формуванню професійної культури. Онлайн-платформи для навчання, вебіари, віртуальні конференції та хмарні сервіси розширюють доступ до освітніх ресурсів, роблять навчання більш гнучким і доступним. Вони підтримують безперервний професійний розвиток, дозволяючи учням постійно вдосконалювати свої знання та навички. ІКТ також сприяють розвитку навичок самостійного навчання, комунікації та співпраці, що є важливими елементами професійної культури [6, с. 46].

7. Підхід до навчання на основі компетенцій. Навчання на основі компетенцій спрямоване на розвиток конкретних професійних навичок і вмінь, які потрібні для успішної роботи в певній галузі. Цей підхід включає чітке визначення компетенцій, які необхідно сформувати, та використання відповідних методів оцінювання. Наприклад, для технічних спеціальностей можуть використовуватися лабораторні роботи, практичні заняття та сертифікаційні іспити.

Таблиця 7

Підхід до навчання на основі компетенцій та приклади компетенцій

Підхід до навчання на основі компетенцій	Приклад компетенцій
Технічні навички	Володіння програмуванням певною мовою
М'які навички	Командна робота, комунікаційні навички
Управлінські компетенції	Планування проектів, прийняття рішень

Підхід до навчання на основі компетенцій є ефективним засобом підготовки кваліфікованих робітників, орієнтованих на конкретні професійні завдання. Він дозволяє учням отримувати та

вдосконалювати ті навички та вміння, які необхідні для успішної роботи в їхній професійній галузі. Чітке визначення компетенцій та відповідні методи оцінювання забезпечують цілеспрямоване і результативне навчання. Такий підхід сприяє не лише професійному розвитку, але й формуванню важливих м'яких та управлінських навичок, що є невід'ємною частиною професійної культури.

8. Колаборативне навчання. Колаборативне навчання передбачає спільну роботу учнів над завданнями і проектами, що сприяє розвитку командної роботи та взаємодії. Це може бути реалізовано через групові проекти, парне навчання та кооперативні ігри. Колаборативне навчання допомагає студентам розвивати соціальні навички, вміння ефективно спілкуватися і співпрацювати.

Таблиця 8

Колаборативне навчання та приклади завдань

Колаборативне навчання	Приклад завдань
Групові проекти	Спільна розробка бізнес-плану
Парне навчання	Виконання лабораторних робіт в парах
Кооперативні ігри	Командні завдання для розвитку стратегічного мислення

Колаборативне навчання є ефективним методом розвитку командної роботи та взаємодії серед учнів. Спільні проекти, парне навчання та кооперативні ігри сприяють розвитку соціальних навичок, комунікативних здібностей та вмінь співпрацювати. Цей підхід не лише допомагає засвоїти навчальний матеріал, але й готує студентів до реальних умов роботи, де командна робота та ефективна взаємодія є ключовими для успішного виконання професійних завдань. Колаборативне навчання формує професійну культуру, що базується на взаємоповазі, відповідальності та готовності до співпраці [5].

9. Персоналізоване навчання. Персоналізоване навчання орієнтоване на індивідуальні потреби та здібності кожного учня. Це може включати адаптивні навчальні програми, індивідуальні плани навчання та використання даних для відстеження прогресу учнів. Такий підхід забезпечує більш ефективне засвоєння матеріалу та допомагає учням досягати кращих результатів.

Таблиця 9

Персоналізоване навчання та приклади методів

Персоналізоване навчання	Приклад методів
Адаптивні навчальні програми	Використання програмного забезпечення, яке підлаштовується під рівень знань учня
Індивідуальні плани навчання	Розробка навчальних маршрутів, що враховують індивідуальні інтереси та цілі
Використання даних	Аналіз результатів учнів для корекції навчального процесу

Персоналізоване навчання є потужним підходом, який дозволяє орієнтувати навчальний процес на індивідуальні потреби і здібності кожного учня. Використання адаптивних навчальних програм, індивідуальних планів навчання

та аналізу даних про прогрес учнів забезпечує більш глибоке та ефективне засвоєння матеріалу. Такий підхід допомагає досягти кращих результатів у навчанні, сприяє розвитку особистих якостей та професійних навичок. Персоналізоване навчання дозволяє максимально врахувати індивідуальні особливості учнів, що сприяє їх професійному та особистісному зростанню, формуючи професійну культуру, засновану на самовдосконаленні та постійному розвитку [7, с. 19].

10. Створення професійних спільнот. Формування професійних спільнот серед учнів сприяє обміну знаннями та досвідом, підтримці професійних контактів і розвитку колективної професійної культури. Це може бути реалізовано через участь у професійних асоціаціях, форумах, семінарах та інших заходах, що об'єднують представників певної професії.

Таблиця 10

Створення професійних спільнот та приклади заходів

Створення професійних спільнот	Приклад заходів
Участь у професійних асоціаціях	Членство в асоціації інженерів або програмістів
Форуми та семінари	Відвідування галузевих конференцій та семінарів
Онлайн спільноти	Участь у професійних групах на платформах LinkedIn або Facebook

Створення професійних спільнот є ключовим елементом у розбудові професійної культури серед учнів. Участь у професійних об'єднаннях, на форумах, семінарах, а також в онлайн спільнотах стимулює обмін знаннями та напрацюваннями, розширення професійних зв'язків та розвиток спільної професійної культури. Це допомагає учням бути в курсі сучасних трендів та здобутків у їхній сфері, сприяє впровадженню інноваційних методів та підвищує рівень професійної майстерності. Професійні спільноти надають підтримку та мотивацію для постійного самовдосконалення, що є невід'ємною складовою успішної професійної діяльності та формування високих стандартів професійної культури.

Висновок та перспективи подальших розвідок напрямку. Таким чином, впровадження інноваційних методів та підходів до професійної підготовки кваліфікованих робітників є ключовим фактором у формуванні їхньої професійної культури. Використання інтерактивних методів, проектного підходу, мультимедійних ресурсів, ІКТ, колаборативного та персоналізованого навчання, а також створення професійних спільнот сприяє підвищенню ефективності навчального процесу, розвитку професійних навичок та етичних норм. Ці методи дозволяють забезпечити високу якість освіти та підготувати кваліфікованих фахівців, готових до викликів сучасного ринку праці. Впровадження цих методів у професійну підготовку дозволяє забезпечити високу якість освіти та підготовку висококваліфікованих фахівців, готових до викликів сучасного ринку праці.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Професійна культура в аспекті підготовки фахівців. URL: <http://dspace.kntu.kr.ua/jspui/bitstream/123456789/3914/1/1.pdf>
2. Професійна культура майбутнього менеджера: психологопедагогічні аспекти й чинники формування. URL: https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstreamdownload/123456789/50419/1/Krupskiy_Profesiina_kultura.pdf
3. Шведова Я. В. Формування професійної культури майбутніх тележурналістів у фаховій підготовці: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Харків, 2010. 24 с.
4. Чистякова Л. О. Культурологічний підхід у розвитку екологічної культури майбутніх фахівців технологічної освітньої галузі. *Вісник Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького*. Серія: Педагогічні науки. 2020. С. 4-10.
5. Методологічні підходи до формування основ професійної культури майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти. URL: <https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/38597/Halchenko.pdf?sequence=1>
6. Горбатюк Р. М., Фендьо О. М. Основні напрями формування професійної культури майбутніх інженерів-педагогів у галузі транспорту. *Науковий вісник УНУ*. Серія: «Педагогіка, соціальна робота». Тернопіль, 2018. Випуск 33. С. 43-46.
7. Щеголева Т. Л. Формування професійної культури майбутніх офіцерів-прикордонників у процесі вивчення дисциплін гуманітарного циклу: автореф. дис. ... канд. пед. наук. 13.00.04. Хмельницький, 2007. 19 с.

REFERENCES

1. Profesiina kultura v aspekti pidhotovky fakhivtsiv [Professional culture in the context of training specialists]. (n.d.). URL: <http://dspace.kntu.kr.ua/jspui/bitstream/123456789/3914/1/1.pdf> [in Ukrainian]
2. Profesiina kultura maibutnoho menedzhera: psykholopedahohichni aspekty y chynnyky formuvannya [Professional culture of the future manager: Psychological and pedagogical aspects and factors of formation]. (n.d.). URL: https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstreamdownload/123456789/50419/1/Krupskiy_Profesiina_kultura.pdf [in Ukrainian]
3. Shvedova, Ya. V. (2010). Formuvannya profesiinoi kultury maibutnikh telezhurnalistiv u fakhovii pidhotovtsi: avtoreferat dysertatsii kandydata pedahohichnykh nauk: 13.00.04 [Formation of professional culture of future TV journalists in professional training: PhD thesis abstract]. Kharkiv. [in Ukrainian]
4. Chystiakova, L. O. (2020). Kulturolohichni pidkhidy u rozvytku ekolohichnoi kultury maibutnikh fakhivtsiv tekhnolohichnoi osvithoi haluzi [Culturological approach in the development of ecological culture of future specialists in technological education]. *Visnyk Cherkaskoho natsionalnoho universytetu imeni B. Khmelnytskoho*. Seria: Pedahohichni nauky. 4-10. [in Ukrainian]
5. Metodolohichni pidkhody do formuvannya osnov profesiinoi kultury maibutnikh vykhovateliv zakladiv doskilnoi osvity [Methodological approaches to the formation of professional culture of future preschool teachers]. (n.d.). URL: <https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/38597/Halchenko.pdf?sequence=1> [in Ukrainian]
6. Horbatiuk, R. M., & Fendio, O. M. (2018). Osnovni napriamy formuvannya profesiinoi kultury maibutnikh inzheneriv-pedahohiv u haluzi transportu [Main directions of forming professional culture of future engineering teachers in the field of transport]. *Naukovyi visnyk UNU*. Seria: Pedahohika, sotsialna robota. (33). 43-46. [in Ukrainian]
7. Shchegoleva, T. L. (2007). Formuvannya profesiinoi kultury maibutnikh ofitserv-prykordonnykiv u protsesi vyvchennia dystsyplin humanitarnoho tsykladu: avtoreferat dysertatsii kandydata pedahohichnykh nauk: 13.00.04

[Formation of professional culture of future border guard officers in the process of studying humanitarian disciplines: PhD thesis abstract]. Khmelnytskyi. [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

ЛИТВИН Андрій – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри теорії та методики професійної підготовки Університету Григорія Сковороди в Переяславі.

Наукові інтереси: підготовка майбутніх педагогів, професійно-технічна освіта, інновації в освіті.

ОПОЛЬСЬКА Алевтина – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри теорії та методики професійної підготовки Університету Григорія Сковороди в Переяславі.

Наукові інтереси: проблеми забезпечення якості освіти; історія становлення та перспективи модернізації і розвитку неперервної педагогічної освіти; інтеграція освіти України у Європейський освітній простір.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

LYTVYN Andrii – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Theory and Methodology of Vocational Training at Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav.

Scientific interests: teacher training, vocational education, educational innovations.

OPOLSKA Alevtyna – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Department of Theory and Methodology of Vocational Training at Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav.

Scientific interests: problems of ensuring the quality of education; history, prospects, and modernization of continuous pedagogical education; integration of Ukrainian education into the European educational space.

Стаття надійшла до редакції 14.03.2025 р.

Стаття прийнята до друку 26.03.2025 р.

УДК 378.147:796:001.8

DOI: 10.36550/2415-7988-2025-1-218-309-314

ЛЕВЧЕНКО Дмитро –

аспірант спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки

Центральноукраїнського державного педагогічного

університету імені Володимира Винниченка

ORCID: <https://orcid.org/0009-0002-0216-5573>

e-mail: dlevchenko090@gmail.com

РОЛЬ ТА МІСЦЕ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ДО НАУКОВО-ДОСЛІДНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті розглядаються теоретичні та практичні аспекти підготовки майбутніх учителів фізичної культури до науково-дослідницької діяльності. Проаналізовано сучасні підходи до формування дослідницьких компетентностей студентів у процесі професійної підготовки. Окреслено ключові компоненти науково-дослідницької компетентності майбутніх учителів фізичної культури та визначено педагогічні умови їх успішного формування. На основі аналізу наукових досліджень запропоновано шляхи вдосконалення підготовки студентів до науково-дослідницької діяльності в умовах сучасної вищої освіти України.

Метою статті є аналіз ролі та місця підготовки майбутніх учителів фізичної культури до науково-дослідницької діяльності в системі їхньої професійної освіти, а також визначення педагогічних умов формування науково-дослідницької компетентності студентів відповідного профілю.

Автором підкреслюється, що науково-дослідницька діяльність є ключовою складовою професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури, оскільки вона сприяє формуванню системного наукового світогляду, розвитку критичного мислення, здатності до аналізу та синтезу інформації, а також умінь застосовувати сучасні методи дослідження для вирішення професійних завдань. Авторське визначення поняття «підготовка майбутніх учителів фізичної культури до науково-дослідницької діяльності» сформульовано як цілеспрямований системний процес формування професійних компетентностей, що поєднує освоєння методології наукового пізнання, розвиток аналітичних і дослідницьких навичок, а також мотивацію до самостійного вивчення та вдосконалення педагогічних практик у сфері фізичного виховання, спрямованих на підвищення якості освіти та популяризацію здорового способу життя.

У статті визначено педагогічні умови ефективної підготовки: створення науково-освітнього середовища, впровадження інноваційних методів навчання, інтеграція дослідницького компонента в усі аспекти підготовки, забезпечення системності та індивідуалізації процесу. Практична реалізація цих умов передбачає залучення студентів до наукових гуртків, конференцій, педагогічної практики, що дозволяє апробувати теоретичні знання та розвинути дослідницькі вміння. Досвід провідних закладів освіти України та світу підкреслює ефективність міждисциплінарного підходу, який інтегрує знання з різних галузей для комплексного вирішення професійних завдань.

У висновках наголошено, що підготовка майбутніх учителів фізичної культури до науково-дослідницької діяльності є невід'ємною частиною їхньої професійної освіти, що забезпечує готовність до інновацій і самовдосконалення.

Ключові слова: науково-дослідницька діяльність, учитель фізичної культури, професійна підготовка, дослідницька компетентність, освітній процес.

LEVCHENKO Dmytro –

postgraduate student specialty

011 Educational, pedagogical sciences

of Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State

Pedagogical University

ORCID: <https://orcid.org/0009-0002-0216-5573>

e-mail: dlevchenko090@gmail.com

THE ROLE AND PLACE OF PREPARING FUTURE PHYSICAL EDUCATION TEACHERS FOR RESEARCH ACTIVITIES

The article examines the theoretical and practical aspects of preparing future physical education teachers for research activities. It analyzes contemporary approaches to developing students' research competencies within the framework of their professional training. The key components of the research competence of future physical education teachers are outlined, and the pedagogical conditions for their successful development are identified. Based on the analysis of scientific studies, pathways for improving the preparation of students for research activities within the context of modern higher education in Ukraine are proposed.

The purpose of the article is to analyze the role and place of preparing future physical education teachers for research activities within the system of their professional education, as well as to determine the pedagogical conditions for fostering research competence among students of this profile.

The author emphasizes that research activity is a crucial component of the professional training of future physical education teachers, as it contributes to the formation of a systematic scientific worldview, the development of critical thinking, the ability to analyze and synthesize information, and the skills to apply modern research methods to address professional tasks. The author's definition of the concept of "preparing future physical education teachers for research activities" is formulated as a purposeful, systematic process of developing professional competencies, which integrates the mastery of scientific methodology, the enhancement of analytical and research skills, and the motivation for independent study and improvement of pedagogical practices in the field of physical education, aimed at enhancing the quality of education and promoting a healthy lifestyle.

The article identifies pedagogical conditions for effective preparation, including the creation of a research-educational environment, the implementation of innovative teaching methods, the integration of a research component into all aspects of training, and ensuring the systematicity and individualization of the process. The practical implementation of these conditions involves engaging students in research clubs, conferences, and teaching practice, which allows them to test theoretical knowledge and develop research skills. The experience of leading educational institutions in Ukraine and worldwide highlights the effectiveness of an interdisciplinary approach, which integrates knowledge from various fields to comprehensively address professional challenges.

The conclusions emphasize that preparing future physical education teachers for research activities is an integral part of their professional education, ensuring their readiness for innovation and self-improvement.

Keywords: research activity, physical education teacher, professional training, research competence, educational process.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Розвиток освітньої галузі в Україні вимагає не лише якісного навчання молодого покоління, але й формування їхнього фізичного здоров'я. Важливу роль у цьому процесі відіграють фізична культура та спорт, які сприяють гармонійному розвитку особистості, зміцненню здоров'я, підвищенню працездатності, а також формують стійкість до стресів і дисципліну. Заняття фізкультурою забезпечують активний спосіб життя, сприяє профілактиці багатьох хвороб загартовуючи організм. Отже, фізична культура й спорт є невід'ємною складовою здорового освітнього процесу, спрямованого на всебічний розвиток людини. У зв'язку з цим, проблема підготовки майбутніх учителів фізичної культури набуває особливої актуальності в умовах військового стану. Майбутні викладачі фізичної культури мають не лише володіти комплексом професійних знань і практичних навичок, а повинні вміти аналізувати ефективність застосовуваних педагогічних технологій. Важливим є вміння тренерів впроваджувати інноваційні методики в навчально-тренувальний процес, що є можливим завдяки формуванню готовності до проведення наукових досліджень.

Актуальність дослідження поставленої проблеми зумовлена низкою важливих педагогічних чинників. По-перше, інтеграція України в європейський освітній простір потребує якісних змін у системі професійної освіти, зокрема посилення науково-дослідницької складової в підготовці педагогічних кадрів. По-друге, сучасна парадигма фізичного виховання ґрунтується на науково обґрунтованих підходах до організації рухової активності, що вимагає від учителя вміння застосовувати методи наукового пізнання для оптимізації навчального процесу. По-третє, аналіз практики професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури свідчить про

недостатню увагу до формування їхньої науково-дослідницької компетентності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У вітчизняній і зарубіжній педагогічній науці питання підготовки майбутніх фахівців з фізичної культури до науково-дослідницької діяльності розглядалися в працях – Т. Круцевич, Н. Самсутиної, О. Дубогай, П. Джуринаського, А. Конох, Л. Суценко, В. Омеляненко, О. Міхєнко, В. Папуші, а також зарубіжних дослідників – Д. Керк, Л. Дарлінг-Гаммонд, П. Хасті, Г. Лоусон та інших. Проте, незважаючи на наявність ґрунтовних досліджень з окресленої проблематики, питання формування готовності майбутніх учителів фізичної культури до науково-дослідницької діяльності залишається недостатньо вивченим і потребує подальшого теоретичного та практичного опрацювання.

Метою статті є аналіз ролі та місця підготовки майбутніх учителів фізичної культури до науково-дослідницької діяльності в системі їхньої професійної освіти, а також визначення педагогічних умов формування науково-дослідницької компетентності студентів відповідного профілю.

Виклад основного матеріалу дослідження. Науково-дослідницька діяльність майбутніх учителів фізичної культури є важливою складовою їхньої професійної підготовки, що забезпечує формування системного наукового світогляду, критичного мислення, здатності до аналізу та синтезу інформації, а також умінь застосовувати сучасні методи дослідження для вирішення професійних завдань. Як зазначає Т. Круцевич, «підготовка майбутніх учителів фізичної культури повинна відображати не лише зміст і структуру їхньої професійної діяльності, але й враховувати потребу в постійному науково-дослідницькому пошуку» [4, с. 45].

П. Джуринаський вважає, що «науково-дослідницька компетентність майбутнього вчителя

фізичної культури включає такі компоненти: когнітивний (система знань про методологію наукових досліджень), мотиваційно-ціннісний (інтерес до наукової діяльності, усвідомлення її значущості), діяльнісний (уміння планувати та проводити дослідження), рефлексивний (здатність аналізувати власну дослідницьку діяльність)» [1]. Автор підкреслює, що формування цих компонентів має відбуватися системно, з урахуванням специфіки професійної діяльності вчителя фізичної культури.

Українська дослідниця Л. Сущенко розглядає науково-дослідницьку діяльність студентів як «засіб формування професійної культури майбутнього фахівця з фізичного виховання, що передбачає оволодіння науковими методами пізнання, розвиток творчого потенціалу та здатності до інноваційної діяльності» [10, с. 78]. На думку авторки, важливими складовими підготовки до науково-дослідницької діяльності є формування методологічної культури студентів, розвиток їхньої здатності до наукової рефлексії, а також набуття практичного досвіду проведення досліджень у галузі фізичної культури і спорту.

Н. Самсутіна відзначає, що «підготовка майбутніх учителів фізичної культури до науково-дослідницької діяльності має ґрунтуватися на принципах системності, неперервності, інтеграції теоретичної та практичної підготовки, а також індивідуалізації освітнього процесу» [8, с. 112]. Дослідниця наголошує на необхідності створення в закладах вищої освіти відповідного науково-освітнього середовища, яке б стимулювало дослідницьку активність студентів, сприяло розвитку їхнього наукового потенціалу.

Запропонуємо авторське тлумачення поняття «підготовка майбутніх учителів фізичної культури до науково-дослідницької діяльності», яку потрібно розуміти як системний процес розвитку професійних компетентностей студентів, що охоплює засвоєння методів наукового пізнання, формування дослідницьких умінь, а також стимулювання мотивації до самостійного вивчення й удосконалення педагогічних підходів у галузі фізичного виховання. Метою такої підготовки є підвищення якості освіти та сприяння популяризації серед молоді здорового способу життя. Методика навчання має поєднувати дослідницькі проекти та сучасні підходи до тренувань у різних видах спорту.

Розглядаючи європейський досвід підготовки викладачів фізичної культури, доцільно звернутися до праць Д. Керка. Науковець зазначає, що «в провідних університетах Великої Британії та скандинавських країн наукова складова є ключовим елементом формування педагогічних кадрів для сфери фізичного виховання. За його словами, ефективними методами організації науково-дослідницької роботи студентів є дослідницькі проекти та експериментальні завдання. Також важливу роль відіграє участь у наукових конференціях і співпраця з дослідницькими групами, які зосереджені на вирішенні актуальних питань фізичного виховання й спорту» [13].

Л. Дарлінг-Гаммонд зауважує, що «формування дослідницьких компетентностей майбутніх учителів фізичної культури має відбуватися на засадах проблемно-орієнтованого навчання, яке передбачає самостійне виявлення та вирішення студентами професійних проблем із застосуванням наукових методів» [11]. Дослідниця підкреслює важливість розвитку критичного мислення студентів, їхньої здатності до аналізу наукової інформації та формулювання обґрунтованих висновків.

Цікавими є погляди О. Дубогай, яка вважає, що «підготовка майбутніх учителів фізичної культури до науково-дослідницької діяльності повинна включати формування вмінь проводити педагогічні експерименти, аналізувати їх результати та впроваджувати інноваційні підходи у практику фізичного виховання» [2]. Авторка наголошує на необхідності інтеграції науково-дослідницького компонента в усі види професійної підготовки студентів – теоретичну, методичну, практичну.

Важливим аспектом підготовки майбутніх учителів фізичної культури до науково-дослідницької діяльності є формування їхньої методологічної культури. Як зазначає В. Папуша, «методологічна культура вчителя фізичної культури передбачає оволодіння принципами та методами наукового пізнання, вміння застосовувати їх для аналізу педагогічних явищ і процесів, а також здатність до рефлексії власної діяльності» [7, с. 89]. Науковець підкреслює, що формування методологічної культури має відбуватися поетапно, від ознайомлення з основами наукових досліджень до самостійного проведення експериментальної роботи та впровадження її результатів у практику.

П. Хасті розглядає науково-дослідницьку діяльність майбутніх учителів фізичної культури як «засіб формування їхньої професійної ідентичності. Автор зазначає, що участь студентів у наукових дослідженнях сприяє усвідомленню ними цінностей і норм професійної спільноти, розвитку професійної самосвідомості та відповідальності за результати своєї діяльності» [12].

Аналіз наукових праць вітчизняних і зарубіжних дослідників дозволяє визначити педагогічні умови ефективної підготовки майбутніх учителів фізичної культури до науково-дослідницької діяльності:

- створення в закладі вищої освіти науково-освітнього середовища, що стимулює дослідницьку активність студентів, що сприяє розвитку їхнього наукового потенціалу;
- впровадження інноваційних форм і методів навчання, спрямованих на формування дослідницьких компетентностей майбутніх фахівців (проблемно-орієнтоване навчання, проектна діяльність, кейс-технології тощо);
- інтеграція науково-дослідницького компонента в усі види професійної підготовки студентів (теоретичну, методичну, практичну);
- забезпечення наступності та системності в організації науково-дослідницької діяльності

студентів на різних етапах їхньої професійної підготовки;

– індивідуалізація та диференціація процесу формування науково-дослідницької компетентності з урахуванням здібностей студентів.

Щодо практичної реалізації зазначених умов, то, як зауважує О. Міхеєнко: «важливу роль відіграє залучення студентів до роботи в наукових гуртках, проблемних групах, студентських наукових товариствах. Такі форми організації науково-дослідницької діяльності сприяють розвитку пізнавальної активності майбутніх учителів фізичної культури, формуванню їхніх дослідницьких умінь і навичок, а також забезпечують набуття практичного досвіду проведення наукових досліджень» [5].

В. Омеляненко підкреслює значення науково-дослідницької практики в підготовці майбутніх учителів фізичної культури. На думку дослідника, така «практика дозволяє студентам апробувати теоретичні знання в реальних умовах професійної діяльності, розвинути дослідницькі вміння та навички, а також сформувати здатність до інноваційної діяльності у сфері фізичного виховання» [6].

А. Конох зауважує, що «ефективним засобом формування науково-дослідницької компетентності майбутніх учителів фізичної культури є їхня участь у наукових конференціях, семінарах, симпозіумах. Такі заходи сприяють розширенню наукового кругозору студентів, ознайомленню з актуальними проблемами галузі, а також формуванню вмінь представляти результати власних досліджень» [3].

Г. Лоусон акцентує увагу на «необхідності інтеграції науково-дослідницької діяльності студентів у процес їхньої педагогічної практики. Дослідник зазначає, що проведення педагогічних експериментів, вивчення досвіду роботи вчителів фізичної культури, аналіз ефективності різних методик і технологій фізичного виховання під час практики дозволяють майбутнім фахівцям сформувати цілісне уявлення про професійну діяльність та усвідомити роль наукових досліджень у її вдосконаленні» [14].

Важливим аспектом підготовки майбутніх учителів фізичної культури до науково-дослідницької діяльності є формування їхньої інформаційно-аналітичної компетентності. Як зазначає Н. Степанченко: «сучасний учитель повинен уміти працювати з різними джерелами інформації, критично оцінювати їх достовірність, аналізувати та систематизувати наукові дані, а також використовувати сучасні інформаційні технології для проведення досліджень у галузі фізичного виховання» [9].

Досвід провідних закладів вищої освіти України та зарубіжних країн свідчить про ефективність впровадження міждисциплінарного підходу до організації науково-дослідницької діяльності студентів. Такий підхід передбачає інтеграцію знань з різних дисциплін (педагогіки, психології, фізіології, біомеханіки, теорії і методики фізичного виховання тощо) для вирішення комплексних наукових проблем.

Науково-дослідницька діяльність сприяє формуванню системного мислення майбутніх учителів фізичної культури, розвитку їхньої здатності до комплексного аналізу професійних (спортивних) ситуацій.

Необхідно зазначити, що підготовка майбутніх учителів фізичної культури до науково-дослідницької діяльності повинна враховувати специфіку їхньої професійної діяльності. Як зауважує Т. Круцевич: «вчитель фізичної культури має бути готовим до проведення досліджень у таких напрямках: вивчення рівня фізичного розвитку та рухової підготовленості учнів, аналіз ефективності різних методик і технологій фізичного виховання, дослідження впливу фізичних вправ на організм дітей різного віку, вивчення мотивації учнів до занять фізичною культурою тощо» [4].

Отже, підготовка майбутніх учителів фізичної культури до науково-дослідницької роботи становить суттєву частину їхньої професійної підготовки та має визначальне значення для розвитку сучасного набору професійних навичок. Даний процес сприяє формуванню здатності до новаторської діяльності, що є критично важливим для пристосування до динамічних змін у сфері освіти, розвитку аналітичного мислення, яке дає змогу оцінювати й удосконалювати методи викладання, а також прагнення до професійного вдосконалення, що забезпечує поступове підвищення кваліфікації педагога протягом усього його професійного шляху. Успішність такої підготовки значною мірою залежить від створення належних педагогічних передумов, які охоплюють не тільки облаштування стимулюючого науково-освітнього простору, а й надання доступу до актуальних ресурсів, технік і технологій, що пробуджують у студентів інтерес до досліджень. Велике значення має впровадження прогресивних форм і методів навчання, таких як проєктні завдання, експериментальні пошуки, міжпредметні зв'язки та залучення студентів до практичних професійних ситуацій, що допомагають об'єднати теоретичну базу з реальним досвідом. Не менш важливим аспектом є врахування особливостей роботи вчителя фізичної культури, яка включає не лише навчання основам фізичної активності, а й оцінку впливу вправ на стан здоров'я учнів, створення персоналізованих планів занять і вивчення результативності застосованих підходів у сфері фізичного виховання. Тому підготовка до науково-дослідницької діяльності має бути спрямована на розвиток у студентів умінь опрацьовувати наукові дані, проводити досліді, аналізувати їхні підсумки та застосовувати отримані висновки у практиці, що в підсумку сприяє покращенню якості освіти й популяризації здорового способу життя серед молодого покоління. Таким чином, цілісний підхід до організації цього процесу не тільки підвищує професійну майстерність майбутніх педагогів, а й перетворює їх на активних творців прогресу фізичної культури як наукової дисципліни та практичної сфери.

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Науково-дослідницька діяльність є важливою складовою професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури, що забезпечує формування їхньої здатності до інноваційної діяльності, критичного мислення та професійного самовдосконалення. Науково-дослідницька компетентність майбутнього вчителя фізичної культури включає когнітивний, мотиваційно-ціннісний, діяльнісний та рефлексивний компоненти, формування яких має відбуватися системно, з урахуванням специфіки професійної діяльності.

Педагогічними умовами ефективної підготовки майбутніх учителів фізичної культури до науково-дослідницької діяльності є: створення в закладі вищої освіти науково-освітнього середовища; впровадження інноваційних форм і методів навчання; інтеграція науково-дослідницького компонента в усі види професійної підготовки; забезпечення наступності та системності в організації науково-дослідницької діяльності; індивідуалізація та диференціація процесу формування науково-дослідницької компетентності. Ефективними формами організації науково-дослідницької діяльності студентів є їхня участь у наукових гуртках, проблемних групах, студентських наукових товариствах, конференціях, семінарах, а також проведення досліджень під час педагогічної практики.

Важливими аспектами підготовки майбутніх учителів фізичної культури до науково-дослідницької діяльності є формування їхньої методологічної культури та інформаційно-аналітичної компетентності, а також впровадження міждисциплінарного підходу до організації наукових досліджень. Підготовка майбутніх учителів фізичної культури до науково-дослідницької діяльності повинна враховувати специфіку їхньої професійної діяльності та орієнтуватися на формування готовності до проведення досліджень у різних напрямках фізичного виховання.

Перспективи подальших досліджень полягають у розробці та експериментальній перевірці моделі формування науково-дослідницької компетентності майбутніх учителів фізичної культури, а також у вивченні зарубіжного досвіду підготовки педагогічних кадрів до науково-дослідницької діяльності.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Джуринський П. Б. Теоретичні і методичні засади підготовки майбутніх учителів фізичної культури до здоров'язбережувальної діяльності в основній школі : монографія. Одеса : ПНПУ ім. К. Д. Ушинського, 2020. 420 с.
2. Дубогай О. Д. Науково-дослідницька складова професійної підготовки вчителя фізичної культури. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. Серія 15: Науково-педагогічні проблеми фізичної культури. 2020. Вип. 3(123). С. 55–61.
3. Конох А. П. Професійна підготовка майбутніх фахівців фізичної культури і спорту в сучасних умовах. *Фізичне виховання та спорт у контексті державної програми розвитку фізичної культури в Україні: досвід, проблеми, перспективи*. 2021. № 2. С. 42–49.

4. Круцевич Т. Ю. Теорія і методика фізичного виховання: сучасні наукові підходи : підручник. Київ : Олімпійська література, 2022. 384 с.
5. Міхеєнко О. І. Підготовка майбутніх фахівців з фізичної реабілітації до здоров'язбережувальної діяльності: теорія та методика : монографія. Суми : Університетська книга, 2022. 300 с.
6. Омеляненко В. Г. Педагогічні умови формування науково-дослідницької компетентності майбутніх учителів фізичної культури. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2020. № 7(101). С. 118–127.
7. Папуша В. Г. Теорія і методика фізичного виховання у запитаннях і відповідях : навчальний посібник. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2021. 264 с.
8. Самсугіна Н. М. Формування професійних компетентностей майбутніх учителів фізичної культури. *Педагогіка, психологія та методико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту*. 2020. № 6. С. 107–114.
9. Степанченко Н. І. Система професійної підготовки вчителів фізичного виховання. *Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві*. 2020. № 4. С. 22–29.
10. Сущенко Л. П. Теоретико-методологічні засади професійної підготовки майбутніх фахівців фізичного виховання та спорту. *Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету*. Серія: Педагогіка. 2021. № 1(24). С. 76–82.
11. Darling-Hammond L. Teacher Education Around the World: Changing Policies and Practices. New York : Teacher College Press, 2020. 240 p.
12. Hastie P. Research-Based Instructional Strategies for Physical Education. *Journal of Physical Education, Recreation & Dance*. 2022. Vol. 93, № 5. P. 45–52.
13. Kirk D. Physical Education Futures. London : Routledge, 2021. 228 p.
14. Lawson H. Redesigning Physical Education: An Equity Agenda In Which Every Child Matters. London : Routledge, 2022. 256 p.

REFERENCES

1. Dzhuryns'kyi, P. B. (2020). Teoretychni i metodychni zasady pidhotovky maibutnikh uchyteliv fizychnoi kul'tury do zdorov'iazberezhuvanoi diial'nosti v osnovnii shkoli [Theoretical and methodological foundations of preparing future physical education teachers for health-preserving activities in middle school]. PNPUI. K. D. Ushyns'koho. 420 p. [in Ukrainian]
2. Dubohai, O. D. (2020). Naukovo-doslidnyts'ka skladova profesiinoi pidhotovky vchytelia fizychnoi kul'tury [Research component of professional training for physical education teachers]. Naukovy chasopys Natsional'noho pedahohichnoho universytetu imeni M. P. Drahomanova. Seriiia 15: Naukovo-pedahohichni problemy fizychnoi kul'tury. (3). 55–61. [in Ukrainian]
3. Konokh, A. P. (2021). Profesiina pidhotovka maibutnikh fakhivtsiv fizychnoi kul'tury i sportu v suchasnykh umovakh [Professional training of future physical culture and sports specialists in modern conditions]. Fizychna kul'tura ta sport u konteksti derzhavnoi prohramy rozvytku fizychnoi kul'tury v Ukraini: dosvid, problemy, perspektyvy. (2). 42–49. [in Ukrainian]
4. Krutsevych, T. Yu. (2022). Teoriia i metodyka fizychnoho vykhovannia: Suchasni naukovy pidkhody [Theory and methodology of physical education: Modern scientific approaches]. Olimpiiska literatura. 384 p. [in Ukrainian]
5. Mikheienko, O. I. (2022). Pidhotovka maibutnikh fakhivtsiv z fizychnoi reabilitatsii do zdorov'iazberezhuvanoi diial'nosti: Teoriia ta metodyka [Training future physical rehabilitation specialists for health-preserving activities: Theory and methodology]. Universytets'ka knyha. 300 p. [in Ukrainian]

6. Omelianenko, V. H. (2020). Pedahohichni umovy formuvannia naukovo-doslidnyts'koi kompetentnosti maibutnikh uchyteliv fizychnoi kul'tury [Pedagogical conditions for forming research competence of future physical education teachers]. Pedahohichni nauky: Teoriia, istoriia, innovatsiini tekhnologii. (7). 118–127. [in Ukrainian]

7. Papusha, V. H. (2021). Teoriia i metodyka fizychnoho vykhovannia u zapytanniakh i vidpovidiakh [Theory and methodology of physical education in questions and answers]. Navchal'na knyha – Bohdan. 264 p. [in Ukrainian]

8. Samsutina, N. M. (2020). Formuvannia profesiinykh kompetentnosti maibutnikh uchyteliv fizychnoi kul'tury [Formation of professional competencies of future physical education teachers]. Pedahohika, psykholohiia ta metodykobiolohichni problemy fizychnoho vykhovannia i sportu. (6). 107–114. [in Ukrainian]

9. Stepanchenko, N. I. (2020). Systema profesiinoi pidhotovky vchyteliv fizychnoho vykhovannia [System of professional training for physical education teachers]. Fizychna kul'tura, sport i kul'tura zdorov'ia u suchasnomu suspil'stvi (4). 22–29. [in Ukrainian]

10. Sushchenko, L. P. (2021). Teoretyko-metodolohichni zasady profesiinoi pidhotovky maibutnikh fakhivtsiv fizychnoho vykhovannia ta sportu [Theoretical and methodological foundations of professional training for future physical education and sports specialists]. Naukovy visnyk Melitopol's'koho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu. Seriia: Pedahohika. (1). 76–82. [in English]

11. Darling-Hammond, L. (2020). Teacher education around the world: Changing policies and practices. Teacher College Press. 240 p. [in English]

12. Hastie, P. (2022). Research-based instructional strategies for physical education. Journal of Physical Education, Recreation & Dance. 93(5). 45–52. [in English]

13. Kirk, D. (2021). Physical education futures. Routledge. 228 p. [in English]

14. Lawson, H. (2022). Redesigning physical education: An equity agenda in which every child matters. Routledge. 256 p. [in English]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ЛЕВЧЕНКО Дмитро – аспірант спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: підготовка майбутніх учителів фізичної культури.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

LEVCHENKO Dmytro – postgraduate student specialty 011 Educational, pedagogical sciences of Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University.

Scientific interests: training future physical education teachers.

Стаття надійшла до редакції 14.03.2025 р.

Стаття прийнята до друку 26.03.2025 р.

УДК 378.018.8:81'373.45]:378.014.6-048.32:378.018.43](045)

DOI: 10.36550/2415-7988-2025-1-218-314-318

ЛУКІНА Лія –

здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки, старший викладач кафедри прикладної лінгвістики, зарубіжної літератури та журналістики Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6133-5902>

e-mail: lija-lukina@ukr.net

ЕЛЕКТРОННЕ НАВЧАННЯ (E-LEARNING) ЯК ЕФЕКТИВНИЙ ІНСТРУМЕНТ ПІДВИЩЕННЯ ЯКОСТІ ІНШОМОВНОЇ ПІДГОТОВКИ В ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

У статті охарактеризовано роль електронного навчання (E-learning) у підвищенні якості іншомовної підготовки здобувачів вищої освіти. Наголошено на тому, що електронні засоби навчання, такі як електронні підручники, мультимедійні ресурси, інтерактивні вправи, мобільні застосунки та віртуальне освітнє середовище позитивно впливають на розвиток іншомовної комунікативної компетентності здобувачів шляхом інтеграції аудіо- та відеоматеріалів, гейміфікації та можливості онлайн-спілкування.

Констатовано, що E-learning сприяє підвищенню мотивації студентів, активному залученню до навчального процесу та розвитку персоналізованого навчання. Електронне навчання відкриває безліч переваг, які стають дедалі очевиднішими. Воно надає свободу та гнучкість у здобутті освіти, дозволяючи отримувати якісні знання в будь-який час і в будь-якому місці. Електронне навчання забезпечує постійну взаємодію та супровід навчального процесу, самостійну роботу з електронними ресурсами, економію часу, доступність, інтерактивність, можливість адаптації до індивідуальних потреб здобувачів, індивідуальний графік та темп навчання. До основних недоліків електронного навчання можна віднести недостатній рівень живої комунікації.

Водночас визначено основні виклики, пов'язані із впровадженням електронного навчання, зокрема необхідність розвитку медіаграмотності учасників освітнього процесу та належне матеріально-технічне забезпечення.

Зазначено, що ефективно управління електронним навчанням є ключовим чинником інноваційного розвитку сучасної освіти. Гармонійне поєднання електронного та традиційного навчання сприяє вдосконаленню освітнього процесу та набуває стратегічного значення в умовах глобалізації та цифровізації.

Підкреслено важливість комплексного підходу до впровадження E-learning у систему іншомовної підготовки, що дозволить ефективно поєднувати традиційні та інноваційні методи навчання для досягнення високих результатів у вивченні іноземної мови.

Ключові слова: електронне навчання, іншомовна підготовка, інноваційний розвиток, медіаграмотність, цифровізація.

LUKINA Liia –

Postgraduate Student, specializing in Educational and Pedagogical Sciences (Field 011),

Senior Lecturer at the Department of Applied Linguistics
Foreign Literature and Journalism
of the Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6133-5902>
e-mail: lija-lukina@ukr.net

E-LEARNING AS AN EFFECTIVE TOOL FOR IMPROVING THE QUALITY OF FOREIGN LANGUAGE TRAINING IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS

The article describes the role of e-learning in improving the quality of foreign language training of higher education students. It is emphasized that e-learning tools such as e-textbooks, multimedia resources, interactive exercises, mobile applications and virtual educational environment have a positive impact on the development of foreign language communicative competence of students through the integration of audio and video materials, gamification and online communication.

It is stated that E-learning helps to increase student motivation, active involvement in the educational process and the development of personalized learning. E-learning offers many advantages that are becoming increasingly apparent. It provides freedom and flexibility in education, allowing you to get quality knowledge anytime and anywhere. E-learning provides constant interaction and support of the learning process, independent work with electronic resources, time savings, accessibility, interactivity, the ability to adapt to the individual needs of students, individual schedule and pace of learning. The main disadvantages of e-learning include the lack of live communication.

At the same time, the main challenges associated with the introduction of e-learning are identified, in particular, the need to develop media literacy of participants in the educational process and proper logistical support.

It is noted that effective e-learning management is a key factor in the innovative development of modern education. The harmonious combination of e-learning and traditional learning contributes to the improvement of the educational process and is gaining strategic importance in the context of globalization and digitalization.

The importance of an integrated approach to the implementation of E-learning in the system of foreign language training is emphasized, which will effectively combine traditional and innovative teaching methods to achieve high results in learning a foreign language.

Key words: *e-learning, foreign language training, innovative development, media literacy, digitalization.*

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Сучасна система освіти зіштовхується з численними викликами, зокрема, з необхідністю адаптації до швидко змінюваних умов глобалізації, технологічних інновацій та нових вимог до рівня компетентності майбутніх учителів. Одним із найбільш актуальних напрямів є підвищення якості іншомовної підготовки здобувачів вищої освіти, яка є важливим аспектом їх професійного розвитку та конкурентоспроможності на ринку праці.

Електронне навчання (E-learning) стало важливим інструментом досягнення цієї мети, оскільки воно дозволяє ефективно інтегрувати сучасні інформаційно-комунікаційні технології в освітній процес, забезпечуючи доступ до навчальних матеріалів будь-де і будь-коли. Однак, впровадження технологій E-learning в навчальний процес також супроводжується низкою проблем, таких як відсутність єдиного стандарту щодо використання електронних технологій навчання та необхідність в оновленні матеріально-технічної бази.

Таким чином, постає потреба у дослідженні ефективності електронного навчання в контексті іншомовної підготовки здобувачів, а також у вивченні переваг та недоліків цього підходу в умовах сучасного освітнього процесу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Загальні питання застосування E-learning у професійній підготовці майбутніх педагогів розглядаються у працях багатьох вітчизняних науковців, зокрема Глубока С. визначила особливості застосування електронного навчання (e-learning), яке надає можливість студентам здобувати нові знання завдяки сучасним комплексним системам «Learning Management System» (LMS) та «Learning Content Management System» (LCMS) [4]. Шарова Т. та Шаров С. виокремили переваги та недоліки електронного навчання як нового формату освіти, наголосивши на тому, що нині це

дівий спосіб для отримання значної кількості інформації за невеликий відлік часу [8]. Коло авторів Величко В., Глазова В., Кайдан Н., Федоренко О. охарактеризували стан та перспективи електронного навчання в університетській освіті. Дослідники зазначають, що «використання електронного навчання в освітньому процесі буде сприяти формуванню та розвитку компетентностей, необхідних у майбутній професійній діяльності фахівця, і, як наслідок, дозволить підвищити його конкурентоспроможність» [2]. Олефіренко Н. проаналізувала зміни у системі сучасних засобів навчання та визначила сутність і роль дидактичних електронних ресурсів [6].

У зарубіжній науковій думці проблеми електронного навчання у процесі іншомовної підготовки присвячені праці Сміт Дж., Браун Л. (Smith J., Brown L.), які аналізують вплив E-learning на розвиток комунікативної компетентності під час вивчення іноземної мови. Автори підкреслюють, що інтеграція мультимедійних ресурсів та інтерактивних методів сприяє розвитку мовних навичок студентів [10]. Гарсія М., Лі К. (Garcia M., Lee K.) зосереджуються на стратегіях електронного навчання, які сприяють ефективному засвоєнню лексичного матеріалу. Науковці зазначають, що використання мобільних додатків та онлайн-платформ підвищує мотивацію та результативність навчання [9]. Ван Й., Чен Х. (Wang Y., Chen H.) досліджують ефективність змішаного навчання, яке поєднує застосування традиційних методів з електронними ресурсами у навчанні іноземних мов. Результати дослідження показують, що таке поєднання сприяє глибшому розумінню матеріалу та підвищенню успішності здобувачів [11].

Мета статті – проаналізувати особливості, переваги та недоліки електронного навчання (E-learning) та його роль у підвищенні якості

іншомовної підготовки здобувачів у закладах вищої освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вивчення іноземних мов та прагнення до взаєморозуміння супроводжували людство протягом століть. Ще в давніх писемних джерелах можна знайти уривки текстів, створених спеціально для навчання мов. Зазвичай вони мали вигляд двомовних текстів, що дозволяло навчатися шляхом безпосереднього перекладу слів. До XVIII ст. вивчення мов здебільшого зводилося до перекладу речень і механічного заучування граматичних правил (так званий граматико-перекладний метод), тоді як вправам із вимови чи сприйняття на слух приділяли незначну увагу.

Лише в новітню епоху, з розвитком лінгвістики, почали набувати популярності нові методи навчання іноземних мов, які більше зосереджувалися на комунікативних навичках і безпосередньому контакті з живою мовою. Однак справжню революцію у навчанні іноземних мов здійснив Інтернет. Освітні платформи, мобільні застосунки, соціальні мережі, онлайн-курси, спеціальні мовні тренінги та можливість спілкування з носіями мови – у цифрову світлі вибір інструментів для вивчення мов став практично необмеженим.

Інформаційно-комунікаційні технології кардинально змінюють підхід до навчання, роблячи його гнучким, доступним та персоналізованим. Одним із найефективніших інструментів у цьому процесі є електронне навчання (E-learning), яке відкриває широкі можливості у вивченні іноземних мов.

Дослідники виокремлюють три етапи розвитку електронного навчання: I етап (20-50-ті роки XX ст.) – період від появи електромеханічних комп'ютерів до широкого впровадження електронних комп'ютерів. В межах цього етапу використовувалися механічні, електромеханічні та електронні пристрої для подачі навчального матеріалу, контролю та самоконтролю знань. II етап (50-80-ті роки XX ст.) – активне впровадження ЕОМ в освіті та інших сферах. Розроблено автоматизовані навчальні системи, такі як PLATO, Coursewriter, Tutor. III етап (з 80-х років XX ст.) – поширення комп'ютерних мереж і персональних комп'ютерів, використання Web-технологій і віддаленого доступу до навчальних матеріалів, що підвищило ефективність, доступність і масовість навчання [7, с. 64].

Галецький С. та Галецька Т. електронне навчання розглядають як «використання Інтернет технологій для надання широкого спектра рішень, що забезпечують підвищення знань та продуктивності праці» [3, с. 177].

Однак Биков В. зазначає, що електронне навчання – це форма дистанційного навчання, що передбачає індивідуалізовану взаємодію учасників освітнього процесу як у синхронному, так і в асинхронному режимі. Воно базується на використанні електронних засобів, комп'ютерних мереж, медіа-ресурсів та інформаційно-комунікаційних технологій [1]. Таким чином можемо побачити, що електронне навчання стало активно інтегруватися в традиційну освіту в різних формах:

як підтримка очного та заочного навчання, а також як новий етап розвитку дистанційної освіти у сфері підвищення кваліфікації, довузівської підготовки та вищої освіти.

E-learning відіграє ключову роль в іншомовній підготовці здобувачів вищої освіти, забезпечуючи доступ до інтерактивних матеріалів, автентичного контенту та персоналізованого навчального середовища. Електронне навчання поєднує різні методи та підходи, сприяючи розвитку усіх ключових мовних навичок: фонетичних, лексичних, граматичних, а також навичок аудіювання, читання, письма та усного мовлення.

1. Фонетичні навички – за допомогою онлайн-ресурсів, таких як автентичні аудіо- (пісні, подкасти, аудіокнижки), відеоматеріали (фільми, мультфільми, серіали, телепередачі, ток-шоу, інтерв'ю, рекламні ролики тощо) та інтерактивні вправи з вимови, можна удосконалювати артикуляцію, інтонацію та ритм мовлення.

2. Лексичні навички – електронні словники, онлайн-перекладачі, освітні платформи, мобільні застосунки, соціальні мережі сприяють розширенню словникового запасу, удосконаленню навичок вживання нових слів у контексті мовлення, розвитку мовної інтуїції та підвищенню швидкості сприйняття й продукування іншомовного мовлення.

3. Граматичні навички – освітні платформи, електронні підручники, відеоуроки, онлайн-курси, мовні тренажери, мобільні додатки дозволяють самостійно опановувати граматичний матеріал та оцінювати свої знання виконуючи вправи з миттєвим зворотним зв'язком.

4. Навички аудіювання – подкасти, блоги, аудіодіалоги сприяють розвитку розуміння автентичного мовлення на слух. YouTube є чудовим джерелом автентичних матеріалів, який сприяє кращому засвоєнню мови. Спочатку сприйняття інформації може ускладнюватися акцентом та специфічною лексикою, проте з часом їх розуміння стає легшим. Основну увагу варто приділяти загальному змісту висловлювання, а незрозумілі фрагменти можна переглядати повторно.

5. Навички читання – Інтернет-ресурси пропонують широкий спектр автентичних текстових матеріалів різної складності: від адаптованих текстів для початківців до автентичних статей, новин, блогів та літературних творів. Вони розвивають уміння сприймати та аналізувати текст, оцінювати прочитане, перетворювати інформацію та критично мислити.

6. Навички письма – одним з інструментів вдосконалення письмових навичок є Grammarly. Grammarly – це програма, яка автоматично перевіряє граматику, правопис та стиль написання. Програма виявляє помилки, пропонує їх виправлення та надає рекомендації щодо покращення стилю й точності висловлювань. Для студентів Grammarly є корисним ресурсом, який допомагає уникати помилок у наукових роботах, есе та рефератах, а також сприяє розвитку чіткого й логічного письма.

7. Навички усного мовлення – месенджери в соціальних мережах, відеочати та платформи для

спілкування з носіями мови сприяють розвитку комунікативних навичок, допомагаючи подолати мовний бар'єр. Відеоконференційні платформи, такі як Zoom, Google Meet та Skype ефективно сприяють організації віртуальних обговорень, дискусій та групових проєктів.

Сучасні технології суттєво вплинули на освітній процес, відкриваючи нові можливості для здобуття освіти. Електронний формат навчання дедалі більше інтегрується в систему освіти, змінюючи підходи до отримання знань. Водночас цей формат викликає багато дискусій щодо його ефективності, доступності та впливу на якість освітнього процесу. Визначення особливостей, переваг та недоліків E-learning допоможе краще зрозуміти його роль у сучасній освіті.

Кухаренко В. визначає такі ключові особливості електронного навчання: гнучкість та адаптивність освітнього процесу, що підлаштовується під потреби і можливості студентів; модульна структура навчальних програм; викладач виступає координатором навчального процесу: коригує курс, керує проєктами, перевіряє завдання, консультує щодо індивідуального навчального плану та організовує групи взаємопідтримки; спеціалізовані форми контролю якості знань, що включають традиційні методи оцінювання та дистанційні (співбесіди, практичні та курсові роботи, проєкти, використання комп'ютерних тестових систем тощо); застосування спеціалізованих засобів навчання [5].

У контексті нашого дослідження до основних переваг електронного навчання відносимо:

Адаптивність освітнього процесу. E-learning дозволяє організувати зручний графік навчання, самостійно обираючи місце занять та навчальні матеріали, що відповідатимуть потребам і рівню знань студентів.

Розвиток технічних навичок. Щоденне використання цифрових інструментів сприяє вдосконаленню практичних умінь у сфері сучасних технологій, що є важливою складовою сучасного освітнього процесу.

Економія часу. Можливість навчатися з дому або будь-якого зручного місця дозволяє не витрачати час на дорогу до навчального закладу. Доступність матеріалів онлайн дозволяє уникнути витрат часу на їх пошук у бібліотеці.

Збільшення залученості здобувачів. Використання інтерактивних технологій та засобів гейміфікації сприяє активній участі студентів у навчальному процесі. Елементи гри, такі як бали, рейтинги та нагороди, мотивують студентів до кращих результатів та роблять процес навчання цікавим та динамічним. Платформи на кшталт Genially, PurposeGames, Wordwall, Wordmint, Quizlet, StudyStack, ProProfs, Jigsaw Planet, Learningapps, Sway, Slido допомагають інтегрувати ігрові технології в освітній процес, підвищуючи рівень зацікавленості та ефективності засвоєння навчального матеріалу.

Гнучкість. Можливість обрати найзручніший формат навчання – очний, дистанційний або змішаний. У разі необхідності можна провести заняття онлайн або надати здобувачам цифрові

матеріали для самостійного опрацювання. Такі платформи, як Google Meet, Zoom, Skype та Microsoft Teams, допоможуть організувати навчання навіть за відсутності можливості фізичної присутності.

Швидка оцінка знань. Використання спеціалізованих платформ для тестування дозволяє оперативно перевіряти рівень знань студентів, автоматизуючи оцінювання та економлячи час викладача.

На нашу думку основними недоліками використання E-learning є:

Технічні обмеження. Для ефективного електронного навчання необхідний доступ до електропостачання, стабільного інтернет-з'єднання та відповідних гаджетів. Відсутність хоча б одного з цих компонентів може негативно вплинути на якість освітнього процесу.

Труднощі адаптації та недостатній рівень медіаграмотності. Викладачам, які звикли до традиційних методів навчання, може бути складно перейти на цифровий формат. Опанування нових технологій вимагає певного рівня технічних навичок і часу на їх засвоєння.

Нестача живого спілкування. Часте використання онлайн-занять зменшує кількість соціальних контактів між студентами та викладачами, що може призвести до зниження мотивації та успішності.

Недосконалість системи оцінювання. Дистанційне оцінювання знань не завжди гарантує чесність, оскільки деякі здобувачі можуть шукати відповіді в Інтернеті або використовувати штучний інтелект. Це ставить під сумнів об'єктивність оцінювання знань.

Відволікаючі фактори. Домашнє середовище часто не забезпечує належних умов для навчання. Щоб підвищити ефективність електронного навчання, варто організувати комфортне робоче місце, де нічого не відволікатиме від освітнього процесу.

Науковці Опушко Н. та Ланова Л. зазначають, що ефективність електронного навчання з використанням Інтернету і мультимедійних технологій залежить від низки умов, а саме: забезпечення відкритого доступу до сучасних навчальних ресурсів; формування додаткових мотиваційних стимулів для здобувачів освіти; розробка навчально-методичних матеріалів і технологій для індивідуального та групового електронного навчання; впровадження Інтернет-технологій, відеоконференцій та телебачення в освітній процес [7, с. 68].

Висновки та перспективи подальших розвідок наперед. E-learning відіграє важливу роль у процесі іншомовної підготовки здобувачів вищої освіти, сприяючи трансформації традиційних підходів до навчання та розширюючи можливості для формування мовних компетентностей. Електронне навчання змінює формат подачі дидактичного матеріалу, роблячи його інтерактивним та динамічним. Окрім того, електронне навчання сприяє розвитку навичок самостійної роботи та критичного мислення, адже здобувачі навчаються працювати з великими обсягами

інформації, аналізувати Інтернет-джерела та постійно контролювати власний прогрес. Впровадження технологій гейміфікації робить навчальний процес більш інтерактивним, цікавим та мотивуючим.

Таким чином, E-learning виступає не лише додатковим інструментом у навчанні іноземної мови, а повноцінною складовою сучасної іншомовної підготовки. Його використання відкриває нові можливості для підвищення якості освітнього процесу, розширює доступ до знань та формує у здобувачів комплексні лінгвістичні та цифрові компетентності, необхідні для успішної комунікації в умовах глобалізованого світу.

Перспективу подальших досліджень вбачаємо в аналізі впливу E-learning на формування комунікативної компетентності майбутніх учителів польської мови.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Биков В. Моделі організаційних систем відкритої освіти: монографія. Київ: Атіка, 2009. 684 с.
2. Величко В., Глазова В., Кайдан Н., Федоренко О. Стан та перспективи електронного навчання в університетській освіті. Професіоналізм педагога: теоретичні й методичні аспекти. Методичні матеріали до проєкту «Цифровий освітній простір: українсько-польський досвід». Слов'янськ, 2021. С. 47-61.
3. Галецький С., Галецька Т. Основні переваги та недоліки електронного навчання (E-learning). *Наукові записки*. Серія: Педагогічні науки. Вип. 167. 2018. С. 176-180.
4. Глубока С. Електронне навчання (E-learning): сутність, походження та етапи розвитку, особливості застосування у ЗВО. *Актуальні питання гуманітарних наук*. Вип. 76. Том 1. 2024. С. 242-248.
5. Кухаренко В. Про систему дистанційного навчання у відкритому дистанційному курсі. *Інформаційні технології в освіті*. Вип. 11. 2012. С. 32-42.
6. Олєфіренко Н. Дидактичні електронні ресурси у системі сучасних засобів навчання. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2014. Випуск 33. С. 129-133.
7. Опушко Н., Ланова Л. Електронне навчання як інноваційна технологія підготовки майбутніх учителів технологій. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*. 2023. Випуск 69. С. 62-70.
8. Шарова Т., Шаров С. Електронне навчання: дієвий формат освіти. URL: https://www.researchgate.net/publication/371378599_Elektronne_navcanna_dievij_format_osviti (дата звернення: 20.02.2025).
9. Garcia M., Lee K. E-Learning Strategies for Enhancing Vocabulary Acquisition in ESL Learners. *International Journal of Language Studies*. 2021. 15(2). Pp. 120-135.
10. Smith J., Brown L. The Impact of E-Learning on the Development of Communicative Competence in Foreign Languages. *Journal of Educational Technology*. 2022. 18(3). Pp. 45-59.
11. Wang Y., Chen H. Blended Learning Approaches in Foreign Language Education: A Meta-Analysis. *Language Learning & Technology*. 2020. 24(1). Pp. 1-20.

REFERENCES

1. Bykov, V. (2009). *Modeli orhanizatsiinykh system vidkrytoi osviti* [Models of organizational systems of open education]: monohrafiia. Kyiv: Atika. 684. [in Ukrainian]

2. Velychko, V., Hlazova, V., Kaidan, N., Fedorenko, O. (2021). Stan ta perspektyvy elektronnoho navchannia v universytetskii osviti [The state and prospects of e-learning in university education]. *Profesionalizm pedahoha: teoretychni y metodychni aspekty. Metodychni materialy do proiektu «Tsyfrovyyi osvittii prostir: ukrainko-polskyi dosvid»*. Sloviansk. S. 47-61. [in Ukrainian]

3. Haletskyi, S., Haletska, T. (2018). Osnovni perevahy ta nedoliky elektronnoho navchannia (E-learning) [The main advantages and disadvantages of e-learning]. *Naukovi zapysky. Serii: Pedahohichni nauky*. Vyp. 167. S. 176-180. [in Ukrainian]

4. Hluboka, S. (2024). Elektronne navchannia (E-learning): sutnist, pokhodzhennia ta etapy rozvytku, osoblyvosti zastosuvannia u ZVO [E-learning: essence, origin and stages of development, peculiarities of application in higher education institutions]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk*. Vyp. 76. Tom 1. S. 242-248. [in Ukrainian]

5. Kukharenko, V. (2012). Pro systemu dystantsiinoho navchannia u vidkrytomu dystantsiinomu kursy [About the distance learning system in an open distance course]. *Informatsiini tekhnologii v osviti*. Vyp. 11. S. 32-42.

6. Olefirenko, N. (2014). Dydaktychni elektronni resursy u systemi suchasnykh zasobiv navchannia [Didactic electronic resources in the system of modern teaching aids]. *Naukovi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu*. Vypusk 33. S. 129-133. [in Ukrainian]

7. Opushko, N., Lanova, L. (2023). Elektronne navchannia yak innovatsiina tekhnolohiia pidhotovky maibutnikh uchyteliv tekhnolohii [E-learning as an innovative technology for training future technology teachers]. *Suchasni informatsiini tekhnolohii ta innovatsiini metodyky navchannia v pidhotovtsi fakhivtsiv: metodolohiia, teoriia, dosvid, problemy*. Vypusk 69. S. 62-70. [in Ukrainian]

8. Sharova, T., Sharov, S. Elektronne navchannia: diieviy format osvity. URL: https://www.researchgate.net/publication/371378599_Elektronne_navcanna_dievij_format_osviti [in Ukrainian]

9. Garcia, M., Lee, K. (2021). E-Learning Strategies for Enhancing Vocabulary Acquisition in ESL Learners. *International Journal of Language Studies*. 15(2). Pp. 120-135. [in English]

10. Smith, J., Brown, L. (2022). The Impact of E-Learning on the Development of Communicative Competence in Foreign Languages. *Journal of Educational Technology*. 18(3). Pp. 45-59. [in English]

11. Wang, Y., Chen, H. (2020). Blended Learning Approaches in Foreign Language Education: A Meta-Analysis. *Language Learning & Technology*. 24(1). Pp. 1-20. [in English]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ЛУКІНА Лія – здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки, старший викладач кафедри прикладної лінгвістики, зарубіжної літератури та журналістики Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини.

Наукові інтереси: професійна підготовка майбутніх учителів польської мови, глоттодідактика, міжкультурна комунікація та перекладознавство.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

LUKINA Liia – Postgraduate Student, specializing in Educational and Pedagogical Sciences (Field 011), Senior Lecturer at the Department of Applied Linguistics Foreign Literature and Journalism of the Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University.

Scientific interests: professional training of future Polish language teachers, glottodidactics, intercultural communication and translation studies.

Стаття надійшла до редакції 15.03.2025 р.

Стаття прийнята до друку 27.03.2025 р.

УДК 37. 378

DOI: 10.36550/2415-7988-2025-1-218-319-323

СКИБА Надія –

асистент кафедри іноземних мов для природничих факультетів
Львівського національного університету імені Івана Франка
ORCID: <https://orcid.org/0009-0006-1431-9401>
e-mail: skyba.nadiya@gmail.com

СТРУКТУРНО-ФУНКЦІОНАЛЬНА МОДЕЛЬ ФОРМУВАННЯ СОЦІОЛІНГВІСТИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СФЕРИ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ ЗАСОБАМИ ПРОЄКТНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

У статті розглядається структурно-функціональна модель формування соціолінгвістичної компетентності майбутніх фахівців сфери міжкультурної комунікації засобами проєктних технологій.

Інтеграція сучасних цифрових технологій у навчальний процес створює додаткові виклики для освітньої системи. Фрагментарність застосування таких інструментів, як мультимедійні симуляції, рольові ігри та групові проєкти, обмежує їхню ефективність. Структурно-функціональна модель забезпечує систематизацію використання технологій, поєднуючи їх із педагогічними цілями, що сприяє досягненню високих результатів у формуванні компетентності.

Недоліки існуючих підходів також включають брак інтеграції між теоретичним і практичним компонентами підготовки. Більшість методів зосереджені на засвоєнні мовних знань без врахування соціального та культурного контексту, що унеможливує адаптацію мовленнєвої поведінки до багатокультурного середовища. Розробка моделі дозволяє забезпечити системний підхід, що включає адаптацію навчального контенту до міжкультурних ситуацій, а також інтеграцію практичних завдань, які формують навички ефективної комунікації.

Здатність моделі швидко адаптуватися до змінних умов освітнього середовища забезпечує її стійкість у відповідь на виклики глобалізованого світу. Наприклад, інтеграція автентичних матеріалів, реальних кейсів і проєктних технологій сприяє підготовці фахівців, здатних ефективно взаємодіяти в багатокультурному середовищі, приймати рішення в умовах невизначеності та знаходити шляхи подолання комунікативних бар'єрів. Висока інтерактивність моделі сприяє розвитку критичного мислення, творчого підходу до вирішення завдань і здатності працювати у команді.

Для успішного впровадження моделі у навчальний процес закладів вищої освіти необхідно враховувати кілька важливих аспектів. Важливим кроком є забезпечення викладачів необхідними ресурсами та методичними матеріалами, що включають інструкції для використання цифрових технологій, автентичні матеріали та кейси для проєктної роботи. Організація тренінгів для педагогічного персоналу дозволить розвинути їхні компетентності у використанні інноваційних методів навчання, таких як мультимедійні симуляції та VR-технології.

Ключові слова: соціолінгвістична компетентність, майбутні фахівці, сфера міжкультурної комунікації, проєктні технології.

SKYBA Nadiya –

Assistant Professor of the Department of Foreign Languages
for Natural Sciences
Ivan Franko National University of Lviv
ORCID: <https://orcid.org/0009-0006-1431-9401>
e-mail: skyba.nadiya@gmail.com

STRUCTURAL-FUNCTIONAL MODEL OF FORMATION OF SOCIOLINGUISTIC COMPETENCE OF FUTURE SPECIALISTS IN THE FIELD OF INTERCULTURAL COMMUNICATION USING PROJECT TECHNOLOGIES

The article considers a structural-functional model of formation of sociolinguistic competence of future specialists in the field of intercultural communication using project technologies.

The integration of modern digital technologies into the educational process creates additional challenges for the educational system. The fragmented use of tools such as multimedia simulations, role-playing games, and group projects limits their effectiveness. The structural-functional model provides systematization of the use of technologies, combining them with pedagogical goals, which contributes to achieving high results in the formation of competence.

The disadvantages of existing approaches also include the lack of integration between the theoretical and practical components of training. Most methods focus on the acquisition of language knowledge without taking into account the social and cultural context, which makes it impossible to adapt speech behavior to a multicultural environment. The development of the model allows for a systematic approach that includes the adaptation of educational content to intercultural situations, as well as the integration of practical tasks that form effective communication skills.

The ability of the model to quickly adapt to changing conditions of the educational environment ensures its stability in response to the challenges of a globalized world. For example, the integration of authentic materials, real cases and project technologies contributes to the training of specialists who are able to interact effectively in a multicultural environment, make decisions under conditions of uncertainty and find ways to overcome communication barriers. The high interactivity of the model contributes to the development of critical thinking, a creative approach to solving problems and the ability to work in a team.

For the successful implementation of the model in the educational process of higher education institutions, several important aspects must be taken into account. An important step is to provide teachers with the necessary resources and methodological materials, including instructions for the use of digital technologies, authentic materials and cases for project work. Organizing trainings for teaching staff will allow developing their competencies in the use of innovative teaching methods, such as multimedia simulations and VR technologies.

Key words: sociolinguistic competence, future specialists, the field of intercultural communication, project technologies.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Сучасний освітній процес вимагає впровадження комплексних і системних підходів

до формування соціолінгвістичної компетентності, що зумовлено динамічними змінами в глобалізованому суспільстві та зростанням міжкуль-

турної взаємодії. На основі запропонованої методики, яка визначає ключові етапи та інструменти формування цієї компетентності, необхідно створити структурно-функціональну модель, яка забезпечить інтеграцію та взаємодію компонентів компетентності для досягнення практичних результатів [2].

Потреба у розробці такої моделі зумовлена низкою чинників. Гетерогенність студентських груп, що об'єднують представників різних культурних і соціальних середовищ, вимагає адаптивних підходів, які враховують індивідуальні освітні потреби та глобальні виклики. Традиційні підходи до навчання здебільшого орієнтовані на ізольоване засвоєння компонентів компетентності, що знижує ефективність підготовки до реальних умов міжкультурної взаємодії. Модель дозволяє гармонізувати взаємодію між лінгвістичним, соціокультурним, прагматичним, стратегічним, іллокутивним і міжкультурним компонентами компетентності.

Оцінювання ефективності структурно-функціональної моделі формування соціолінгвістичної компетентності майбутніх фахівців сфери міжкультурної комунікації базується на використанні адаптованих критеріїв, що враховують багатовимірний характер компетентності. У моделі кожен критерій тісно пов'язаний із компонентами компетентності та інтегрований у процес навчання, забезпечуючи системний і багаторівневий підхід до оцінювання [4].

В освітньому контексті України розробка такої моделі є особливо актуальною. Вона

відповідає національним і міжнародним стандартам підготовки фахівців, інтегрує сучасні інноваційні підходи та враховує специфіку міжкультурної взаємодії. Реалізація моделі сприятиме підготовці фахівців, здатних ефективно адаптуватися до викликів глобалізованого суспільства та забезпечити високу якість міжкультурної комунікації [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

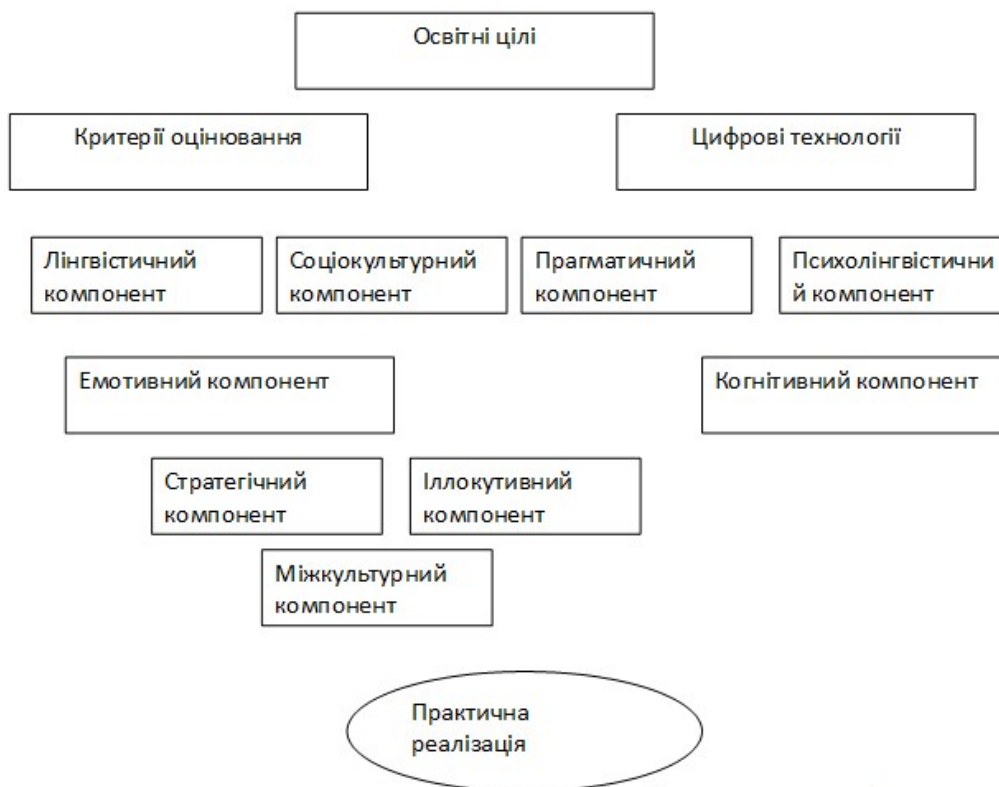
Проблемі формування соціолінгвістичної компетентності майбутніх фахівців присвячені праці науковців: О. Бігич, Н. Бориско, Г. Борещької, О. Гончарова, О. Губаревої, О. Зеліковської, Л. Калужської, І. Каменської, Г. Кравченко, А. Попова, Г. Фаліна, Л. Яньші тощо.

Мета статті: розглянути структурно-функціональну модель формування соціолінгвістичної компетентності майбутніх фахівців сфери міжкультурної комунікації засобами проєктних технологій.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Запропонована модель пропонує конкретні шляхи поєднання окремих компонентів у межах сучасного освітнього середовища. Вона враховує виклики, які ставлять глобалізація, багатокультурність і технологічний прогрес [3].

Модель орієнтована на три ключові аспекти: інтеграцію компонентів, адаптацію до реальних навчальних ситуацій і динамічність процесу. Інтеграція досягається через постійні переходи між рівнями реалізації компонентів, що дозволяє забезпечити гнучкість і варіативність у навчальному процесі (Рис. 1).

Джерело: власна розробка автора

Рис. 1. Структурно-функціональна модель формування соціолінгвістичної компетентності майбутніх фахівців сфери міжкультурної комунікації засобами проєктних технологій

Модель формування соціолінгвістичної компетентності майбутніх фахівців сфери міжкультурної комунікації заснована на інтеграції ключових компонентів через багаторівневі зв'язки, що забезпечує адаптацію до сучасного освітнього середовища та орієнтацію на реальні умови міжкультурної взаємодії. Центральним принципом моделі є концепція взаємозалежності компонентів, яка реалізується через структуровану систему навчальних завдань та механізмів оцінювання. Унікальність моделі полягає в поєднанні освітніх технологій із практичною спрямованістю завдань, що дозволяє інтегрувати теоретичні знання у реальний комунікативний контекст.

Ключові компоненти моделі взаємодіють через прямі та зворотні зв'язки, забезпечуючи їхню взаємну підтримку та збагачення. Наприклад, прагматичний компонент тісно пов'язаний із лінгвістичним через завдання, що вимагають застосування граматично правильних висловлювань у реальних комунікативних ситуаціях. Емотивний компонент сприяє збагаченню соціокультурного та прагматичного аспектів, допомагаючи адаптувати мовлення до емоційного контексту міжкультурної взаємодії. Соціокультурний компонент не лише підсилює прагматичний, додаючи знання про культурні особливості, але й взаємодіє з ілюкативним компонентом, забезпечуючи належне виконання мовленнєвих актів у різних культурних контекстах.

Міжкультурний компонент відіграє інтегруючу роль, з'єднуючи інші компоненти у завданнях, спрямованих на взаємодію з представниками різних культур. Психолінгвістичний компонент підтримує стратегічний, забезпечуючи розвиток навичок адаптації до мовленнєвих та когнітивних особливостей співрозмовників. Когнітивний компонент, у свою чергу, забезпечує базу для інтеграції інших компонентів, формуючи розуміння складних концепцій міжкультурної комунікації.

Критерії оцінювання в моделі вдосконалені з урахуванням багатовимірного підходу. Лінгвістична точність оцінюється не тільки через правильність мовних конструкцій, але й через їх відповідність соціокультурним нормам, що досягається через інтегровані завдання, такі як переклад із культурною адаптацією чи моделювання комунікації. Прагматична ефективність враховує якість адаптації мовлення до умов, що оцінюється експертами чи автоматизованими системами. Емотивний компонент оцінюється через здатність адекватно передавати емоції та інтерпретувати їх у комунікативних ситуаціях.

Соціокультурна адекватність оцінюється через аналіз автентичних кейсів, що дозволяє інтегрувати ілюкативну точність та стратегічну гнучкість. Наприклад, аналіз виконання завдань включає оцінку мовленнєвих актів у культурно специфічному контексті. Когнітивний компонент оцінюється через здатність студента розв'язувати складні міжкультурні завдання, інтегруючи отримані знання [5].

Інтеграція критеріїв оцінювання з компонентами моделі забезпечує об'єктивність і

прозорість процесу. Для цього застосовуються спеціально розроблені інструменти, такі як інтерактивні симуляції та аналітичні платформи, які дозволяють збирати дані про прогрес студентів і коригувати завдання відповідно до отриманих результатів. Оцінювання враховує динаміку розвитку компетентності на кожному етапі навчання, забезпечуючи персоналізацію освітнього процесу.

Функції моделі формування соціолінгвістичної компетентності майбутніх фахівців сфери міжкультурної комунікації визначають її структурно-функціональну унікальність та забезпечують ефективну інтеграцію проектних технологій у процес підготовки здобувачів освіти. Освітня функція моделі орієнтована на створення середовища для набуття знань, умінь та навичок, необхідних для ефективної міжкультурної комунікації.

Адаптивна функція моделі спрямована на врахування індивідуальних потреб та характеристик студентів, а також умов освітнього середовища. Вона забезпечує варіативність підходів до організації навчального процесу, враховуючи гетерогенність груп і багатокультурний контекст. Проектні технології, інтегровані у модель, дозволяють адаптувати навчальний контент до рівня підготовки здобувачів освіти, їхніх когнітивних особливостей і культурного досвіду, сприяючи ефективнішому засвоєнню матеріалу та розвитку комунікативної гнучкості.

Інтерактивна функція моделі зосереджена на активізації участі здобувачів освіти у навчальному процесі, стимулюючи їхню взаємодію як один з одним, так і з викладачами. Використання таких проектних технологій, як групові проекти, мультимедійні симуляції та рольові ігри, дозволяє розвивати здатність до співпраці, формувати соціальні та професійні зв'язки, а також створювати умови для обміну досвідом у багатокультурному середовищі.

Мотиваційна функція моделі спрямована на формування внутрішньої та зовнішньої мотивації студентів до опанування соціолінгвістичної компетентності. Проектні завдання, зокрема ті, що відображають реальні професійні ситуації, сприяють підвищенню зацікавленості студентів у результатах своєї діяльності. Завдяки включенню елементів змагання, колективної відповідальності та творчості в навчальний процес досягається стимулювання активності та ініціативності здобувачів освіти.

Контрольна функція моделі забезпечує оцінювання рівня сформованості соціолінгвістичної компетентності на різних етапах навчального процесу. Використання інтерактивних інструментів для оцінювання, таких як автоматизовані платформи, аналітичні системи та інтерактивні симуляції, дозволяє проводити комплексну оцінку як окремих компонентів компетентності, так і їхньої інтеграції. Контрольна функція спрямована не лише на фіксацію результатів, але й на коригування навчального процесу відповідно до досягнень студентів,

забезпечуючи таким чином зворотний зв'язок і підвищення ефективності освітнього середовища.

Модель формування соціолінгвістичної компетентності майбутніх фахівців сфери міжкультурної комунікації реалізується через поєднання методів, інструментів та ресурсів, які адаптовані до сучасних викликів освітнього середовища та технологічного прогресу. Центральним механізмом моделі є інтеграція міжкультурного контексту в освітній процес, що забезпечує розвиток комунікативної гнучкості та адаптивності здобувачів освіти. Для цього використовуються як традиційні методи навчання, зокрема інтерактивні лекції та практичні заняття, так і сучасні інструменти, включаючи цифрові платформи, симуляційне навчання та проєктні технології (табл. 2.).

Таблиця 2.

Методи, інструменти та ресурси реалізації моделі

Методи	Інструменти	Ресурси
Інтерактивне навчання	Мультимедійні симуляції, рольові ігри	Освітні платформи (Moodle, Coursera), онлайн-симулятори
Проектно-орієнтоване навчання	Групові проєкти, кейс-методи	Міжнародні кейси, дані з відкритих джерел
Практичне моделювання	Віртуальні реальності, інтерактивні симуляції	VR-технології, лабораторні комплекси
Колаборативне навчання	Спільні онлайн-дошки, форуми, хмарні сервіси	Google Workspace, Microsoft Teams
Аналіз міжкультурного контексту	Автентичні матеріали, аудіовізуальний контент	Бази автентичних текстів, доступ до міжнародних освітніх ресурсів
Оцінювання компетентності	Аналітичні платформи, автоматизовані системи	Інструменти оцінювання, такі як Turnitin, LMS із функціями тестування

Джерело: власна розробка автора

Для ефективної реалізації моделі на практиці необхідно створити середовище, яке підтримує всі етапи навчання – від постановки завдань до оцінювання результатів. Інтерактивні лекції повинні забезпечувати базові знання щодо компонентів соціолінгвістичної компетентності. Практичні заняття мають інтегрувати завдання з використанням автентичних текстів та міжкультурних кейсів.

Реалізація групових проєктів із використанням кейс-методу сприяє розвитку колаборативних навичок і вмінь вирішувати складні комунікативні завдання в багатокультурних командах. Наприклад, студенти можуть працювати над проєктом з аналізу міжкультурної ефективності комунікацій у міжнародних організаціях, застосовуючи дані з відкритих джерел та реальні кейси. Рольові ігри, як один із методів, дозволяють моделювати міжкультурну комунікацію в умовах професійного середовища, зокрема ведення переговорів із представниками різних культур [6].

Контрольні етапи реалізації моделі базуються на використанні аналітичних платформ, які автоматизують процес оцінювання. Наприклад,

платформи LMS дозволяють створювати інтерактивні тести, які оцінюють не лише знання, але й навички інтеграції соціолінгвістичних компонентів у реальні ситуації. Використання автоматизованих інструментів для аналізу мовленнєвих актів дозволяє забезпечити об'єктивність та прозорість оцінювання.

Загалом, механізми реалізації моделі передбачають динамічну адаптацію освітнього процесу до потреб здобувачів освіти та викликів сучасного суспільства. Впровадження проєктних технологій та цифрових інструментів дозволяє інтегрувати теоретичні знання у реальний комунікативний контекст, що сприяє формуванню соціолінгвістичної компетентності як складової професійної підготовки.

Запропонована модель формування соціолінгвістичної компетентності майбутніх фахівців сфери міжкультурної комунікації має низку переваг порівняно з традиційними підходами. Її ключова інноваційність полягає у багаторівневій інтеграції компонентів компетентності, що забезпечує гармонійний розвиток лінгвістичних, соціокультурних, прагматичних, стратегічних, ілюктивних та міжкультурних аспектів. На відміну від традиційних підходів, які зосереджуються переважно на ізольованому опануванні окремих компонентів, модель пропонує системний підхід, що дозволяє формувати компетентність у реальних умовах міжкультурної взаємодії.

Модель є гнучкою та адаптивною, що робить її ефективною у контексті сучасних глобалізаційних викликів. Вона враховує гетерогенність студентських груп, особливості багатокультурного середовища та швидкі темпи технологічного прогресу.

Заклади вищої освіти повинні створити технічну базу для реалізації моделі, зокрема забезпечити доступ до інтерактивних освітніх платформ, віртуальних лабораторій та автоматизованих систем оцінювання. Особлива увага має бути приділена інтеграції аналітичних інструментів для збору даних про прогрес студентів і коригування навчального процесу на основі отриманих результатів. Крім того, важливо впроваджувати модель поступово, починаючи з пілотних проєктів, що дозволить виявити її сильні та слабкі сторони, адаптувати її до специфіки освітньої програми та потреб здобувачів освіти [4].

Значну увагу слід приділити розробці навчальних завдань, які інтегрують міжкультурний контекст і проєктні технології. Наприклад, студенти можуть працювати над завданнями, які передбачають розв'язання комунікативних проблем у багатокультурному середовищі, аналіз автентичних текстів чи моделювання реальних професійних ситуацій. Це дозволить не лише закріпити теоретичні знання, але й забезпечити їхню практичну спрямованість. У цілому, впровадження запропонованої моделі сприятиме підвищенню якості підготовки майбутніх фахівців сфери міжкультурної комунікації та їхньої готовності до викликів сучасного глобалізованого світу.

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Структурно-функціональна модель, базується на принципі взаємозалежності компонентів і адаптивності до сучасного освітнього середовища. Вона забезпечує гармонійне поєднання теоретичних знань із практичними навичками, необхідними для ефективної міжкультурної комунікації. Критерії оцінювання моделі вдосконалені з урахуванням її багатомірності, що дозволяє об'єктивно аналізувати прогрес студентів та адаптувати завдання відповідно до їхніх потреб і рівня підготовки.

Розробка методики та моделі має важливе значення для українського освітнього контексту, оскільки вона відповідає національним та міжнародним стандартам підготовки фахівців і враховує специфіку міжкультурної взаємодії. Її впровадження сприятиме формуванню фахівців, здатних ефективно адаптуватися до умов глобалізованого світу, забезпечуючи високий рівень якості комунікації в багатокультурному середовищі. Висновки підтверджують необхідність системного та комплексного підходу до формування соціолінгвістичної компетентності, акцентуючи увагу на важливості інноваційності, гнучкості та відповідності сучасним викликам освітнього середовища.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Гагіна Н., Лось О. Розвиток іншомовної комунікативної компетентності студентів філологічних спеціальностей методами активного навчання. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія: Філологія. 2022. Вип. 16 (84). С. 94–98.
2. Дука М. В. Поняття лінгвосоціокультурна компетентність та аналіз методів її формування в педагогічній теорії і практиці. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2015. Вип. 7. С. 39–48.
3. Зелінська М. З. Комунікативна та соціолінгвістична компетенції: підходи до розуміння і компонентного складу в українській та зарубіжній науковій літературі. *Grail of Science*, 2023. № 31. С. 323–329.
4. Капітан Т. А. Використання методу проєктів у процесі формування іншомовної комунікативної компетентності студентів. *Наукові записки*. Серія: Педагогічні науки. 2021. Вип. 199. С. 121–125.
5. Ivygina A., Pupysheva E., Mukhametshina D. Formation of sociocultural competence among foreign students. *Journal of Social Studies Education Research*, 2019. Issue 4. P. 288–314.
6. McKeeman L., Oviedo B. 21st century world language classrooms: Technology tools supporting communicative competence. *Unlock the Gateway to Communication*. 2014. P. 65–79.

REFERENCES

1. Hahina, N., Los', O. (2022). Rozvytok inshomovnoyi komunikativnoyi kompetentnosti studentiv filolohichnykh spetsial'nostey metodamy aktyvnoho navchannya [Development of foreign language communicative competence of students of philological specialties using active learning methods]. *Naukovi zapysky Natsional'noho universytetu «Ostroz'ka akademiya»*. Seriya: Filolohiya. 16 (84). S. 94–98. [in Ukrainian]
2. Duka, M. V. (2015). Ponyattya linhvosiotsiokul'turna kompetentnist' ta analiz metodiv yiyi formuvannya v pedahohichniy teorii i praktytsi [The concept of linguistic and sociocultural competence and analysis of methods of its formation in pedagogical theory and practice]. *Pedahohichni nauky: teoriya, istoriya, innovatsiyni tekhnolohiyi*. 7. S. 39–48. [in Ukrainian]
3. Zelins'ka, M. Z. (2023). Komunikativna ta sotsiolinhvistychna kompetentsiyi: pidkhody do rozuminnya i komponentnoho skladu v ukraiyins'kiy ta zarubizhniy naukovi literaturi [Communicative and sociolinguistic competence: approaches to understanding and component composition in Ukrainian and foreign scientific literature]. *Grail of Science*. № 31. S. 323–329. [in Ukrainian]
4. Kapitan, T. A. (2021). Vykorystannya metodu proyektiv u protsesi formuvannya inshomovnoyi komunikativnoyi kompetentnosti studentiv [Using the project method in the process of forming foreign language communicative competence of students]. *Naukovi zapysky. Seriya: Pedahohichni nauky*. 199. S. 121–125. [in Ukrainian]
5. Ivygina, A., Pupysheva, E., Mukhametshina, D. (2019). Formation of sociocultural competence among foreign students. *Journal of Social Studies Education Research*. 10. Issue 4. P. 288–314. [in English]
6. McKeeman, L., Oviedo, B. (2014). 21st century world language classrooms: Technology tools supporting communicative competence. *Unlock the Gateway to Communication*. P. 65–79. [in English]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

СКИБА Надія – асистент кафедри іноземних мов для природничих факультетів Львівського національного університету імені Івана Франка.

Наукові інтереси: структурно-функціональна модель формування соціолінгвістичної компетентності майбутніх фахівців сфери міжкультурної комунікації засобами проєктних технологій.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

SKYBA Nadiya – Assistant Professor of the Department of Foreign Languages for Natural Sciences Ivan Franko National University of Lviv.

Scientific interests: structural-functional model of formation of sociolinguistic competence of future specialists in the field of intercultural communication using project technologies.

Стаття надійшла до редакції 15.03.2025 р.

Стаття прийнята до друку 27.03.2025 р.

НАУКОВІ ЗАПИСКИ
Серія:
Педагогічні науки
Випуск 218

Індифікатор медіа R30-01123

**В РЕЄСТРІ СУБ'ЄКТІВ У СФЕРІ МЕДІА-РЕЄСТРАНТІВ
НАЦІОНАЛЬНОЇ РАДИ УКРАЇНИ З ПИТАНЬ ТЕЛЕБАЧЕННЯ І РАДІОМОВЛЕННЯ
від 27.07.2023 р. №599**

Наукові записки. Серія: Педагогічні науки

Назва медіа

збірник

Суб'єкт у сфері друкованих медіа

Підписано до друку 31.03.2025 р.
Формат 60x84 ¹/₁₆. Папір офсетний. Цифровий друк.
Ум. др. арк. 40,5. Тираж 300.

*ВІДДРУКОВАНО: ФОП Піскова М.А.
м. Кропивницький, вул. Тараса Карпи, 17–11.*

*СВІДОЦТВО ПРО ДЕРЖАВНУ РЕЄСТРАЦІЮ
№ 2444000000027816 від 18.08.2016*